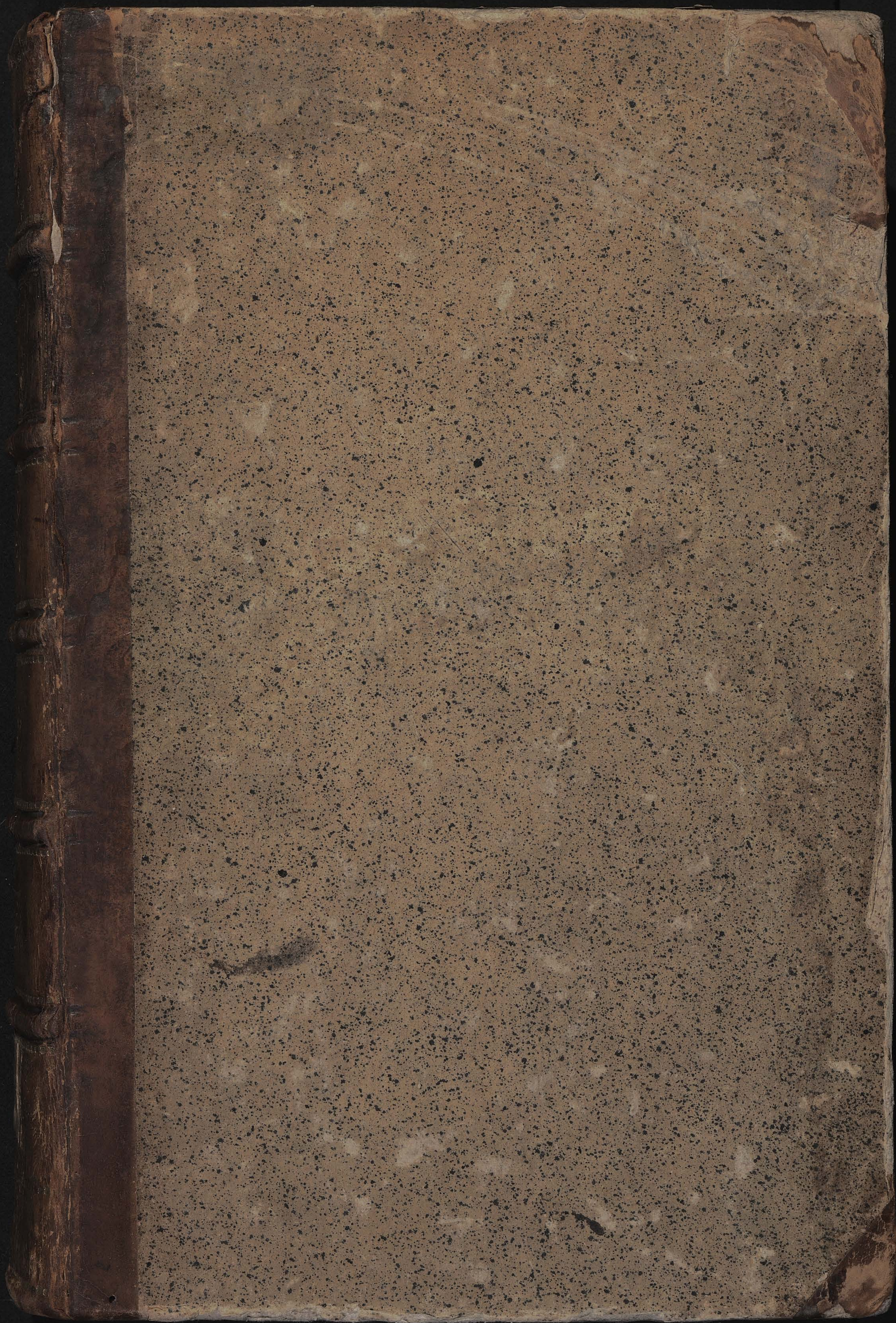

LIBRARIÆ
UNIVERS
IAGELL
CRACOVI

POLONICAE HISTORIÆ CORPVS:

HOC EST,

POLONICARVM RERVM LATINI

recentiores & ueteres ſcriptores, quotquot extant, uno volumine compræhenſi omnes, & in aliquot diſtributi Tomos.

Ex bibliotheca Ioan. Pistorii Nidani D.

Opvs omnibvs pernecessarivm, ad perfecte cognoscendam regionis Polonicae, vicinarvmqve ditionum deſcriptionem: & ad rerum à Polonis per omnes ætates geſtarum intelligendam hiſtoriam: & ſummatim ad eorum omnium compræhendendam notitiam, quæ uel ad terram, uel ad gentem, uel ad res cæteras Poloniæ, & ſubiectarum cumq; Polonia continentium prouinciarum, pertinent.

Cum Gratia & Priuileg. Cæſ. Maieſt.

BASILEÆ,
PER SEBASTIANVM HENRICPETRI.

Ex libris Joannis

LIBERA ET PERVETVSTA NOBILITATE, VIRTVTIS'QVE STVDIO PRAESTANTISSIMIS VIRIS, D. MICHAELI LVDVVICO A' FREIBERG IN IVSTINGEN, ET HVIVS FRATRI, FERDINANDO A' FREIBERG IN OEPFINGEN, DOMINIS SVIS omni obseruantia, studioq; Colendiss.

CV' M omnes laudare soleã, qui in conseruandis ueterũ authorũ, scriptis de memoria superiorũ temporũ libris operã, diligentiamq; ponunt suã: tùm præsertim eorũ mihi laudabile uisum institutũ semper fuit, qui multos unius gentis aut prouinciæ, aut alterius rei scriptores, in unũ comportatos librũ, una cõprehensione cõplectunt: & gestarũ per multas ætates uno aliquo in loco rerum, traditas à doctis quãplurimis uiris, & cõsignatas in libris animaduersiones sub unũ subijciunt aspectũ. Nam quia nulla in uniuersum pars est historiæ: quæ quidẽ rectè & diligẽter sit mandata literis: quę magnis ingenijs & doctrina pręstãtes uiros nõ afficiat delectatione, & fructum de se in cõmunẽ uitam nõ disseminet: profectò si quæ erit de tota aliqua re plenè, cumulateq; scripta historia, quę perfectã ac necessariã omniũ, quæ cõsiderari & inquiri eiusmodi de re possunt, tractationẽ contineat: illa ut in tribuẽda uoluptate & in impartiẽdo fructu plurimũ antecellat, necesse est. Quãdo uerò tales, aut paucę adhûc in omni propemodũ genere reperiũtur, aut omninò nullę existũt, quæ rem, de qua agunt, per omnia ductã tempora suisq; partib. completã & perfectã omnibus numeris proponunt: sequitur ut proximã illi libri, &, ut in hac inopia nostra, amplissimã laudẽ habeant, qui omniũ seculorũ scriptores, quorũ ad unius prouinciæ historiã conuersa industria & applicata occupatio fuit, in sese includũt, & copiosam materiã, ac ueluti syluam subministrãt, ex qua cædi arbores ad exædificandã perfectã historiã à consideratis & doctis, & exercitatis uiris possunt. Et quanquã historię essent planè absolutę & perfectè ad summã dignitatẽ elaboratæ multę: quales paucæ esse uidẽtur: re, sicut ego sentio, sunt nullæ: tamen quia illa ueritatis pręcipua laus florere in historijs d... ne quid falsi dicatur: & quæ de priscis tẽporibus cõmemorantur, ut cõtestata à grauibus uiris, & corroborata uetustate, tutari se contra hominũ suspiciones & calumnias ... sint, operępretiũ nihilominus esset, apponi ad recẽtiores scriptores, ueter... & cum ... libros ad gignendã in lectoris animo fidem, & ad authoritatẽ rebus cõcil... historiæ & ad... narrant. Cùm enim à duobus uel tribus factũ unum eodẽ modo percensetur ... quod tim, si illi, à quibus primũ explicatũ fuit, aut uixerunt, aut propinqui fuerunt istis temporibus, quib. gesta res est: aut alioquin spectati sunt & probati uiri: & habuisse ... res homines, ascriptores sentẽtiæ suæ uidentur: fit tùm ut multò firmior ad credendum in animis infigatur opinio: & quæ partim dubia erãt, partim inuoluta obscuritate, illa nunc confirmata testimonijs & tanquã illuminata uetustatis luminibus, fiant credibilia & perspicua. Sed, ut dixi, nos perfectè cõcinnatas historias nullas habemus: tanto q; rectius & laudabilius faciunt illi, qui de bibliothecis suis, quæ multi de una gente diuersis libris cõplexi, uarijs temporibus scripserunt, uno in cumulo, & uno in libro cõponunt: nobisq; uel speciẽ adumbrant, uel materiã prębent excellentis & perfectæ historiæ: Qua in re tamẽ qui uersari laborẽ uolunt suum, non id solùm præstãt, ut absolutæ historiæ locũ expleant: sed etiã ornatum afferunt libris: & cõmodant non parũ lectori: magnamq; à bonis, bonarumq; literarũ studiosis ineunt gratiã. Nã quemadmodum

modum merces, cũ exponunt̃, si consimiles uno in ordine & prope se collocẽtur, magnã dignitatẽ & delectationẽ pariunt: Disiectæ aũt & sparsim cõfusæ non pascũt, sed offendũt oculos, & deformẽ habẽt, planeq́ turpẽ aspectũ: Sic cũ similes libri una continuatione, serieq́ dispositi, simul offeruntur, necesse est, accrescere omnib. dignitatẽ, multoq́ uideri iucũdiores, ꝙ si in quadraginta angulos disiũcti, uageq́ dispersi essent. Postea in hac cõiunctione librorũ, magna fit incredibilis laboris leuatio: cùm, quæ multo studio diuersis locis colligere & in unũ cõferre oporteret, hîc statim prompta omnia, primo cõspectu occurrũt, offeruntq́ sese prius oculis, ꝙ penè quærantur: nec suspensum diu sinunt esse animũ: cũ constat, quę de ista re, explicata ab historicis sunt, uniuersa in hoc libro cõpręhendi: & quæ desunt, uix iudicari ex alijs libris, aut constitui posse. Nã quanti sit negotij, quamq́ plenũ fastidij & molestiæ: cũ ad rem sæpe unã cognoscendã comportare quadraginta diuersos ponderosos codices, & totã tabulã habere libris cõpletam, inq́ illos omnes nõ solùm oculos circũferre: Sed etiã inijcere manus oportet: Contrà, quàm cõmodum sit, cùm in uno connexa & cõclusa, quæ ad rem pertinẽt, sunt omnia: credo nullũ esse in bonis literis diligẽter uersatũ hominem, qui nesciat. Quò etiã illa accedit, nõ leuis certè nec parua difficultas, in eo posita: ꝙ libri uarijs locis in longè disiunctis ꝓuincijs excusi, non passim neq́ semper palàm extẽt, nec in omnes terras importẽtur, nec in omniũ ueniant oculos: qui hîc uno in loco & uno in libro publicati, ꝓpter magnitudinẽ & ubertatẽ, quæ illos uendibiles facit, per uniuersam Europã perferunt̃, sola etiam cõmendati hominib. externa specie, cùm interior usus nondũ perspectus est. Multi igitur remoti à fori nostri luce & à cõspectu publico, laterẽt libri, nostramq́ notitiã effugerent si cõiuncti simul & ad iustã molem eiusmodi incremẽtis adaucti non essent. Deinde minuti libelli, qui sæpè res maximas, gestas in ꝓuincijs, intermissas ab alijs, quanquã breuiter & pressè, tamen studiosè & iucundè, bono quodã historiarũ fato, pertractãt, nisi in his magnis uoluminibus, consociati cũ grandiorib. libris retinerẽtur, iacerent non multò post oppressi in tenebris planeq́ perditi: qui tali adminiculo uitã conseruant, & ad posteritatẽ, alteriusq́ seculi homines perueniunt: quibus profuisse, qui libros coaceruarũt, post multos insequentes annos apparebit. Et cùm nemo solus in hoc genere sic elaborauerit, ut cõplecteretur omnia: præteriret nihil: plurimi uerò partẽ aliquã unam susceperint ueteris, aut nouæ memoriæ, ꝙ literis mandatã, cultu, studioq́ suo illustrarẽt: cæteros qui ad uniuersam historiã uno libro tradendã animũ adiecerũt, abesse longè, dictũ iam sit omnes à [...]de perfectionis, quæ in historia requirit̃: Cùm oẽs mutuã operã conferũt, & quasi [m]anu in manũ tradunt, nascitur tandẽ perpetuata temporibus & explicata omni[s] [h]istorica, tametsi interrupta & disiecta, tamẽ integra & optabilis narratio. [...]usis semper eorũ probaui consilium, qui de bibliothecis suis, quotquot [...]uno toto capite haberẽt, cognatos & spectantes ad id, ꝙ in tractationẽ uenit, pro[...]os & laudatos libros, cõiunctim ederẽt: omninoq́ putaui, suum studiũ illos non ad [u]lgarẽ, abiectamq́ rem, ut iudicare inexercitato homines ingenio possent, primoq́ aspectu esse uidetur, sed ad necessariã aliquã, liberalemq́ curã contulisse: Et optaui, ut, ꝙ illi de Sicula, Hispanica, Hungarica, & reliquis historijs tentassent, hoc alij in similibus, quales relictæ essent dignissimæ ad imitandũ quamplurimæ, eodẽ exemplo sequerẽtur: sed quia multis in locis superiorũ hominũ diligentiã nonnullã desidero, ut qui imitari uellent, plus studij adhiberẽt, tum in quærendis, tum in collocandis libris. De Germanica quidẽ & Italica, & Gallica historia, quarũ gentiũ res gestę & ipsæ infinitæ & à plurimis scriptorib. infinitis libris traditæ sunt: Excitati enim ad huius scientiæ studiũ, pauci quidẽ ante nos, sed nostris temporib. multi, immensis suis totum orbem cõpleuerunt libris: Non uideo quemadmodũ sine eorum, qui emẽt, offensione, in unũ colligi, aut simul cõiungi queant: Nisi uel ueteres: quæ adeò copiosæ nõ sunt, conficiunt

conficiunt tamen Tomos aliquot: à recẽtioribus, uel uniuersales historiæ à particula-
ribus discludantur, uel facta unius prouinciæ in multos tractus partitione, quæ pro-
priæ cuiusq; tractus sunt, separatim descriptæ in publico appareant. Sed uellem tamẽ
ut multæ semper quæ magnã molem nõ habent, & ad unius, aut nõ multum dissimi-
lis negotij explicationem institutæ sunt, uno fasciculo colligatæ peruulgarentur, quæ
quidẽ dignæ, in apertũ ut referrentur, existimari possent. Conquirendi uerò aliorũ
populorũ historias, quia neq; tam abundanter, neq; tãto numero scriptę, & interdum
etiã nimis concisè & tenuiter mãdatæ literis essent, fui iam sæpè suasor Typographis,
ut uiro docto, qui otio abundaret, negotiũ imponerẽt, & illo eodem itinere, in quod
iam ante illos ingressi fuissent alij, ipsi etiã ad benè merendum de posteris, sed maiori
paululũ assiduitate progrederẽtur. Quod cùm sese facturos esse quidã pollicerentur:
uiderẽ autem uel retardatos, uel auocatos esse à cõsilio, quod à me acceptũ, uoluntate
sua cõprobauerant, & uiam à paucis tritã & nonnullis publicis uestigijs signatã, deser-
tam iterũ relinqui: quanquã occupationib. distinebar, neq; magnũ otium, & uix tan-
tum habebã, quantum colligendis libris impartiendũ esset: tamen Polonicarum re-
rum scriptores, hoc est, qui uel terrã eorum, uel mores, uel administrata pace, belloq;
negotia, literis Latinis excoluissent, & in summa, qui aliquid istius gentis integro pu-
blico scripto attigissent, de meis libris colligendos, & cõmuni aliquo, nõ illo quidem
admodũ ingenioso & accurato, sed tamẽ apto ad rem nostrã, & non incõmodo ordi-
ne collocandos esse putaui: ut ad amicũ meum SEBASTIANVM HENRICPE-
TRI, qui de suis typis ad eorũ, qui ante nos idem fecerũt, exemplũ excuderet, perfer-
rẽtur. Id quod sic accidit: puto enim rationẽ mihi reddendã esse studij, institutiq; mei.

Cùm principũ meorum, Marchionũ Badensium, atauiã, quæ in Massouiæ ducum
illustri Polonica & regia, & peruetusta familia nata fuit, apud Poloniæ scriptores quę-
rerem, & in Michouiũ non indiligentẽ incidere, nec ineptum authorẽ, nisi q; elegan-
tia in dicendo excultus nõ est: sic mirifica illius mihi placuit in notãdis temporibus, &
in percensendis familijs accuratio, ut peregrinatũ iam aliquãdiu ab oculis hominum
planè mecum cogitarẽ luci publicæ restituendũ esse. Neq; id tantũ, sed quia Cromeri
libri ad uendendum pauci reliqui essent, uel rarò reperiebantur, & Polonicæ historię
nondum conformatæ in uno libro comparuissent, congregandum illum esse cũ Cro-
mero & cum cæteris omnibus, quorũ industria in eodem argumento sese publicè o-
stendisset, putaui. Neq; me absterrere potuit, q; Cromerus penè eadem, quæ ille hor-
ridiùs scripsit, paulò cõcinniori oratione uestiens, & multa etiã de aliorum scriptis ac-
cumulãs, pleniùs & ornatiùs edidisset. Nam, ut dixi, quibusdã in rebus uisus mihi ac-
curatior Michouius multò fuit, & temporũ atq; personarũ obseruantior: & cum ea-
dem ambo dicunt, ex illis, de quibus eadẽ dicunt, magna fit ad ueritatẽ historiæ & ad
fidẽ accessio: neq; fraudari tamẽ debita laude uetus scriptor propterea debuit, quòd
qui eum secutus fuit, Cromerus sermonẽ melius expoliuisset: quędã etiam ab alijs mu
tuatus, scripsisset cumulatius. εἰ μὲν γὰρ Τιμόθεος μὴ ἐγένετο, πολλὴν ἂν μελοποιίαν οὐκ εἴχομεν. Εἰ δὲ
μὴ Φρύνις, Τιμόθεος οὐκ ἂν ἐγένετο. Sic igitur nõ tantũ cõiungere Michouiũ cũ Cromero, sed
cõsociare in uniuersum omnes uolui, quotquot in mea bibliotheca essent, scripti de
rebus Polonicis cõmentarij, & de illis, qui non erãt, quotquot ex omnibus locis con-
quiri possent. Quod cùm facerẽ, extitit inde hic liber, cui constituere uisum est, COR-
PORIS POLONICAE HISTORIAE, nomẽ: ad earũ imitationẽ, qui coagmen-
tatas unius gentis historias ante nos publicarunt, & quorũ institutũ laude semper pu-
tauimus afficiendum esse: Vt, sicut illi Siculos, Hispanicos, Belgicos & alios, sic nos
Polonicos scriptores in uno libro cõpræhenderemus, & iam in illo instituti genere,
quod aliquandiu apud Typographos conquieuit, noua iterum facta à nobis esset in
honestè decursa à multis uia progressio, Fragmẽta de Iouio, Sleidano & alijs detracta

ad induendum librum nostrum, quod tamen ab alijs factitatum esse uidemus, spoliare non uoluimus: Pauca tantum ex Herberstenio, Syluio & alijs in primo Tomo ascripsimus, necessaria, ut putauimus, & magna causa. Cęterorum ut nihil extaret in hoc libro placuit, quod non totum ab authore ad illustrandam rem Polonicam confectum & propriũ istius prouinciæ esset. Vapouius uerò, Gallus, Dlugossus & alij: etsi opus fuisse non uidetur, translatis eorum & inclusis in Michouij & Cromeri librum commentationibus, tamen si uel in publica luce fuissent, uel se nobis obtulissent diligenter multumq; perquirentibus, inserti in libro nostro, locum etiam tenerent suum: quanquam eadem, quanquam eodem modo, quãquam non plura scripsissent: quanquam eorum omnia à sexcẽtis scriptoribus, & scripta, & melius ornata, & cõmemorata prolixius essent. Nam quod anteà monui, habet in historijs antiquitas authoritatem, & stimulos ad faciendam fidem multò acriores, quàm recentium hominum sermones: quibus si lumen ueritatis suæ uetustas non præfert, iacent illi sine authoritate, & sine fide neglecti, primáque statim condemnati omnium hominum opinione. Itaque & illos si aliquando peruulgati, in conspectum prodibunt: & Gorecij decadas, de quibus edendis se cogitare iamdiu pollicetur, cùm foràs dabuntur, ad hoc nostrum Polonicum uolumen tanquam corollarium quarto loco posteà apponemus: nequid de necessarijs deesse ad cognoscendam Poloniam libris uideri posit.

De ordine, quem tenui, dicere multùm, nihil attinet: in quo solùm spectaui, ne omnia permista atq; confusa turpiter essent: & simplex nec nimium subtilis distributio ut seruaretur: quæ ad legentium memoriam conduceret, & quid quoque in Tomo interpositum esset, apertè significaret. Itaq; in prima parte collocauimus Chorographica & similia, quæ pertinent ad Poloniæ, uicinæq;, aut subiectæ terræ naturã, & situm, eiusq; in omnes tractus dimẽsam & descriptam partitionem: Ad hominum, qui eam incoluerunt, ueteres & nouas in religiosa, ciuiliq; uita consuetudines ac mores: Ad urbium & itinerum, & animalium, & similium, quę in prouincia sunt, explicationem: Et summatim, ad omnia, quæ seiuncta à commemoratione rerum gestarum, tamen prouinciæ uel eorum, quę in prouincia continentur, aperiunt nobis notitiam. Ad secundum Tomum uniuersales contulimus historicos libros, qui in uniuerso regno & uicinis dominationibus, uel regis, aut Ducis unius familia, uel Regũ aut Ducum successionibus cursum atq; uim omnem operę, diligentiæq; suæ consumunt: Etsi Decij etiam de Sigismundo Rege unus libellus continuitate sermonis, & cognatione, quam cum uniuersali historia habet, nobis libentibus irrepsit. Tertius res particulariter dissimili tempore gestas, & orationes in se complectitur, quę in comitijs, uel de uno aliquo Rege post illius è uita discessum habitæ, in manus nostras peruenerunt: Atq; disposita isthæc omnia pro annis, quibus acciderũt: Tùm demum omnium Poloniæ, Massouiæ, Silesiæ, & partim etiam Lithuaniæ Principum diligenter à me confectam, & ex Germanicis, ac Polonicis authoribus magno studio peruestigatam genealogiam, in tabulis nonnullis propositam & continua successione perpetuatã continet. Accessit de bellis Moschouuiticis Leuuenklaij tractatio: titulo quidem aliena planè ab instituto, consilioq; nostro, sed propter res, quas explanat, ita accommodata, ut manca futura Polonica Historia multis penè locis esset, si non huius subsidio subleuaretur. Atq; hæc consilij nostri, & ordinis, & librorum qui triginta, & aliquot sunt distincti inuicem, & discriminati titulis, explicata sit ratio.

AD VOS VERO', TOTVM VOLVMEN MITTERE VISVM EST, amplissimis inscriptũ nominibus uestris: Nobilissimi uiri: ut patricinio uestro defensum consistere cõtra hominum calumnias posset: & ut publica extaret uoluntatis erga uos meæ significatio. Vetustissima est familia, in qua nati estis & ab heroicis ducta primis illis temporibus, cùm clarorum hominum, & benè de Repub. meritorum, nobilitata

bilitata multitudine gestarum rerum uirtus, pręmijs dignitatis, & splendoris afficeretur: ubi tùm ante annos infinitos in gente uestra uirtutis laus, & factorum gloria florebant. Earum rerum possesionem, uestri maiores, illustres animæ, acceptam à progenitoribus suis, & amplificatam studio & cumulatam exemplis, & adauctam dignitate ad uos propagarunt: cùm omnes uestræ familiæ, qui hactenus uixerunt, non solùm maiorum gloria sibi nitendum, sed nouū etiam à se posteris suis accendendū esse uirtutis lumen putarent, & ut consequi possent, honestè, fortiterq; contenderent. Ex hac igitur plenißima dignitatis stirpe uos procreati, cùm maiorum uestrorum, talium ac tantorum hominum parta dignitate splendere, & omnibus fortunæ ornamentis antecellere possetis in uestro ordine quamplurimis: tamen illa minima ducētes, nisi uestra etiam uos propria, uestro studio excitata, & ad summum perducta uirtus cōmendaret: Vt primùm adolescentes facti estis, & posteà, cùm ætas se uestra iudicio, & annis corroborasset, multò magis, operam dedistis, ut essetis progenitorum uestrorum quàm simillimi, & uestris ipsi luceretis gloriosè factis: neq; magis hausisse uideremini à maiorib. uestris omni decore affluentibus, quàm peperisse & dedisse posteris nobilitatis, & uirtutis exemplū. Quod studium uestrū, oculis expositum & multis factis illustratum, magnam uobis hominū admirationē, & amplißimā, planeq; maximā authoritatē confecit: in qua quia cognoui positum mihi esse cōtra turpiter litigiosos obtrectatores magnū præsidiū, uolui ut POLONICAE HISTORIAE liber, sicut collectus à me fuit, in publicum prodiret, ornatus uirtute, & munitus authoritate uestra. Neque dubitabam, quæ uestra incredibilis est humanitas, non tantùm quòd uobis librum inscripserim, non grauatè laturos, uerùmetiam authoritatis uestræ fructum in traditum librum libenter deriuaturos esse. Nota mihi iamdudum est morum uestrorum suauitas: de Te quidem, MICHAEL LVDVVICE ex colloquijs & literis tuis multis, ab eo tempore, quo necesitudo inter nos constituta fuit: Tua uerò, FERDINANDE, celebrata per Germaniā humanitas fugere me non potest, quæ ex eorum, qui ipsi senserunt, sermonib. infusa in aures & in animos nostros, ab omnibus cognoscitur & laudatur. Quid enim laudabilius esse, quid magis gloriosum posset, quàm uiros excellentes, qui in clarißima sunt dignitate, nullo fastu extolli, nulla efferri superbia: & inferioribus etiam benignè facere, horumq; tenuitati, cùm honestè & innocēter uitam agunt, suam non anteponere præstantiam. Vos quidem, in hac uia cùm estis, in quam uolūtas uos uestra deduxit: ut non solùm maiorum luce, sed uestra uirtute, uestro suscepta consilio, magnoq; uestro educata studio, enitere cupiatis: necesse est moderatos esse ad omnem rationē humanitatis: quæ magna ipsa uirtus & aliarum in hominum societate princeps est. Sed tamen, quod uos laudatè facitis, præteriri laudatione nostra non debet, neq; inornata illa relinqui tāta uestra, tamq; præstans uirtus, quam omnibus tribuitis, & ego iamdudum in meipso sensi, tantumq; apud me ualere passus sum, ut ad testificandā uicisim uoluntatem meam librum uobis offerrem: minimè dubitans, quin iucundißimum uobis futurum esset officium: non solùm quòd à me proficisceretur, uestri amantißimo, sed etiam quòd literas contineret, & traderet historias. Illis enim duobus, præclaris nominibus, si à me non mitteretur, tamē in amicitiam se uestram insinuare libet, & uestram colligere gratiam posset. Literas quidem & doctrinam liberalem omnem, quantum ametis: & incredibilis uestra in literatos homines beneficentia declarat, neq; occultatum in tenebris, aut ignotum esse potest: cùm & res ipsi progressus in literis & artibus adolescentes fecistis, uiriq; iam facti, indies legēdis libris proceditis longius: Et cùm tu, MICHAEL LVDVVICE: Nam tibi, FERDINANDE, felicitatem illam ut liberos ex uxore procreares, Deus non dedit: summa diligentia informari filios ad literas & institui ad honestarū artium doctrinam iubes: illaq; de causa domi tuæ NICOLAVM HEYDENVM habes, ma-

gna eruditione & uirtute uirum, qui uirtutis & literarum illis tradit à maioribus, & te patre magna gloria tritam uiam. Historiæ uerò quantum uos delectent, tu idem, MICHAEL LUDUUICE, nuper, cum Turlaci esses, luculentum testimonium dedisti: cùm ipse multas historias singulari cum uoluptate commemorares, & incesum te esse planeq; inflammatum ostenderes desiderio cognoscendæ patriæ Germanicæ & priuatæ tuæ historiæ: qualem ueteri manu ab antiquo authore scriptam, acceptam à tuo FERDINANDE, affine Marschalco Bappenheymio, uos habere dicebas, quã in explicandis Germanicis occupatam, & Sueuicis, & in maiorum tuorum preclarè factis, uos duo fratres frequenter, assiduecq; legeretis. Quam cupiditatẽ cùm ardere in uobis intelligerem, putaui etiam meo studio, ne restingueretur, nutriendã atq; sustentandam esse: ut non solùm in patrijs uersari illam, sed etiam longius prolatam, in peregrinis historijs infixam esse sineretis. Vt enim profectio sæpè in peregrinam & longinquam prouinciam: sic externæ historiæ lectio magnum non solùm usum, sed oblectamentum etiam prestat: & nescio, quomodo maiorẽ alienę interdum in animos, quàm domesticæ historię uoluptatem infundant. Sed ista uobis declarari non attinet, qui & literas, & historias, & peregrinationes amatis: & sine dubio, factã sub nominibus uestris publicationem libri mei non ægrè feretis. Librum meum cùm dico, uideor non multùm errare: plurima enim in eo mea sunt, labor in colligendis, sumptus in comparandis, liberalitas in cõmunicandis libris, dispositio, publicatio, & tota confectio genealogiarum, quæ in tertia parte insunt, & regum atq; principum Poloniæ, ducum Lithuaniæ, Massouiæ, & uniuersæ Silesiæ à prima origine, quãtum in maxima historiarum obscuritate, superiorumq; scriptorum incuria, pro meo studio facere sanè potui, continuatas ad nostram ætatem familias, ante oculos ponunt, & in Polonicas historias perspicuitatem importãt admodum magnam apprimeq; necessariam. Ista igitur omnia tum per se uobis, qui eruditionem & notationem rerum ueterum in delitijs habetis, tum mea causa, quem amari à uobis spero, grata, iucundaq; futura esse non dubito & hilariter, beneuoleq; susceptũ iri planè confido. Quod cũ ab æquitate uestra impetratum erit, non solum propter libros gaudebo, ad quos ornamentum & patrocinium uestrum accõmodandum esse putaui: sed mihi etiam gratulabor: quòd libri tantos patronos adepti, benè firmum contra hominum habeant maleuolentiam præsidium, positum in dignitate, authoritateq; uestra: Ego uerò cõsecutus hoc esse uidear, quod ut consequerer, solum in uniuersa consilij mei ratione spectaui: ut uoluntatem & obseruantiam erga uos meam testificatus, beneuolentiam conseruarem, humanitatemq; uestram. Spero futurũ esse posteà cùm in alio argumẽto, & fortassis in eruenda, explicandaq; familiæ uestræ antiquitate publicum iterum studij, officijq; mei testimonium apparere sinam: quod cùm erit, faciã diligentius, quàm in hac iam inscriptione, quæ mihi contra penè exspectationem meam à Typographo expressa fuit, facere in magna festinatione, plurimisq; negotijs potui. Quod superest, Nobilissimi, præstantissimiq; uiri, cupio uos affluentes dignitate, florere illis omnibus ornamẽtis, quę expetẽda ipsi uobis esse iudicatis: & rogo, quod facturos esse iamdudum persuasum habeo, ut libris patrocinium, mihi beneuolentiam uestram præstetis & cõmemorata, hoc loco fuisse nomina uestra, humaniter æquissimeq; feratis. Ex Caroli castro Marchionum Badensium, VI Calendas Augusti,

Anno CIↃ. IↃ. XVIIIC.

Vestræ nobilissimæ Dignitatis

perstudiosus

IOAN. PISTORIUS
NIDANUS D.

POLONICAE HISTORIÆ CORPORIS,

TOMVS PRIMVS.

IN QVO OMNIA SVNT, QVAE AD CHOROGRAphicam Poloniæ & subiectarum sub illius imperio prouinciarum considerationem pertinent, ut uersa pagina, in scriptorum Elencho uidere potes.

BASILEÆ,

ANNO CIↃ. IↃ. XXCII.

ELENCHVS AVTHORVM, QVI IN PRIMO TOMO POLONICARVM RERVM CONTINENTVR: VNÀ CVM SVCCINCTA DESCRIPTIONE LOCO INDICIS ADIECTA, rerum memorabilium & notatu dignissimarum, quæ in quolibet Tractatu habentur.

FINIS ELENCHI AVTHORVM PRIMI TOMI POLONICARVM RERVM.

ANTIQVARV̄ NOTARV̄ COGNITIO

I. I. Significat unum.	Ↄ PRO. D.	Re:	500.	Quingenta	
V, 5 Quinqꝫ	CIↃ PRO M,	li	1000	Mille	
X. 10. Decem	IↃↃ	qua	5000	Quiqꝫ millia.	
L. 50. Quinquagīta	CCIↃↃ	rum	10000	Decem millia	
C. 100, Centum	IↃↃↃ	no	50000	Quiquagīnta millia	
D. 500 Quīgēta	CCCIↃↃↃ	tæ	100000	Centū millia	
M, 1000 Mille	IↃↃↃↃ	Sunt	500000	Quīgēta millia	
III tria millia. VII, X, X, decē sēpt	CCCCIↃↃↃↃ	hæ	1000000	Decies cētena millia	

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

20 30 40 50 60 70 80 90 100

POLONICARVM RERVM LATINI SCRIPTORES OMNES in corpus unum collecti: & in aliquot tomos distributi.

TOM. I. CONTINENS DESCRIPTIONES VETERVM ET NOVOrum limitum regni Polonici.

ÆNEAS SYLVIVS, SVMMVS PONTIFEX ROMANVS, PIVS II. HVIVS NOMINIS POST adeptum pontificatum dictus, de Polonia, Lithuania, & Prusia siue Borusia.

De Polonia regione uasta, quod in ea domus luto & macerie componantur, equi syluestres, & uiri inueniantur. De Vladislao cum regno baptismum suscipiente, deq; Frederico Brandeburgensi, & Alberto Bauaro regnum quodlibet pro se recusante.

POLONIA uasta regio est, quæ Sclesiæ ad occidentem proximat, Hungaris, Lithuanis, ac Prutenis contermina: hic Cracouia est pręcipua regni ciuitas, in qua liberaliũ artium schola floret. Subigneus huic urbi præfuit episcopus, literarum doctrina, & morum suauitate insignis, à quo plurimas accepimus epistolas, multò sale & Romana elegantia condîtas, cui ob singulares uirtutes Romana ecclesia insignia cardinalatus honoris rubentem pileum misit. Ciuitates Poloniæ præter Crocauiam parum nitidæ. Ex maceria domos fermè omnes componunt, pleraſq; luto linunt: plaga regionis nemorosa est, potus genti ceruisia, ex tritico atque humulo factus. Vini rarissimus usus, nec uinea cultura cognita, ager Cereris ferax, multa gẽti armenta, multa ferarum uenatio, equum syluestrem præter cornua ceruo similem edunt, feros boues uenantur, quos prisci Vros uocauêre. Pisce ac uolucribus abundant, argenti, auri inops terra. Vectigalia regi parua. Regnum in quatuor partes diuisêre maiores: has cum per circulum anni rex ambiuit, quælibet pars tribus mensibus regẽ ac curiam pascit: quibus exactis, ad alteram partem fit transitus. Statuta sunt, quæ præstare prouinciales oportet. Si manserit ultra præfinitum tempus rex, suo uiuere sumptu cogitur. Cum rex gentis patruum nostrorum tempestate obijsset, relictam filiam Gulielmus dux Austriæ in matrimonium accepit, illicq; regno præfectus est. Non placuit Polonis rex Teutonicus, Vladislaum ex Lithuania uocauêre, eiectoq; Gulielmo, cõiugem eius & regnum nouo regi tradidêre. Gentilis fuerat Vladislaus, & idola coluerat, sed baptismum cũ regno suscipere nõ recusauit. Conuersus ad Christum, religiosum principem gessit. Multos ex Lithuanis ad Euangelium traxit, Pontificales ecclesias nonnullas erexit. Episcopos magno honore prosecutus est. Inter equitandum quotiescunq; turres templorum inspexit, detracto pileo caput inclinauit, Deũ qui coleretur in ecclesia ueneratus. Cum Tartaris regni limites infestantibus feliciter dimicauit, Prutenos maximo bello uicit, de quo inter res Prutenicas memorabimus. Ex priori coniuge prolem non sustulit, cum qua matrimonium haud legitimum fuit. Ex secundo iam fermè nonagenario duo nati sunt filij, Vladislaus & Casimirus, is Lithuaniæ ducatum cõsecutus est, prior patri regno Poloniæ succedens, ad Hungariæ quoq; regnum accersitus, in bello Turcarum (ut alibi narratum est) cecidit. Qua recognita, solliciti Poloniæ proceres de successore Frederici, cum marchionẽ Brandenburgensem, qui pueritiã in regno transegerat, linguamq; gentis & mores tenebat, ut regnum acciperet rogauerũt. Responsum datum est Casimirum Lithuanię ducem, qui frater esset, defuncti hæredem extare. Sciscitari eius animum oportere, cui fraternum, paternumq; regnum cupienti, impedimentum afferre à dignitate sua Fredericus non duceret: pari moderatione & Albertus Bauariæ dux erga Ladislaum Alberti filium usus est: qui Bohe-

miæ regnum sibi oblatum recusauit. Fredericus quoque Imperator, & ab Hungaris, & à Bohemis ad hæreditatem Ladislai uocatus, nunquam audire sustinuit, quod patrueli præiudicium faceret. Ingens laus nostræ ætatis, & magnum decus Germanici nominis, quamuis non ambigo esse aliquos, qui non tam iustitiæ, quàm ignauię tradunt, alienis regnis quempiam abstinere. Ego quod boni speciem habet non laudare non possum. Casimirus autem, & si difficile, à Lituanis dimitteretur, qui suum ad se principem retinere cupiebant, in Poloniam ueniens, pacificam regni gubernationem accepit: nec diu postea sororem Ladislai regis duxit uxorem. Multa ei aduersus fratres Teutonicos, qui sanctæ Mariæ appellantur bella fuêre, de quibus in rebus Prutenis referemus.

De Lithuania regione, Vitoldo uiro facilè sanguinario in ea regnante, de Solis ad transitum æstiuo tempore difficultate, gentis in moribus qualitate, & quæ super sacrorum diuersitatibus Hieronymus Pragensis eremita denarrauit.

Lithuania & ipsa latè patens regio Polonis ad orientem cõnexa est, palustris fermè omnis ac nemorosa. Vitoldus huic præfuit Vladislai frater, qui relicto deorum cultu, cum regno Poloniæ Christi sacramentum accepit. Magnum Vitoldi nomen sua tempestate fuit, quem subditi adeò timuerunt, ut iussi laqueo se suspendere, parere potius, quàm in principis indignationem incidere uoluerint: detrectantes imperium insutos ursina pelle uiuentibus ursis (quos eam ob causam nutriebat) dilaniandos obiectauit, crudelibusq; alijs affecit supplicijs. Equitans arcum semper tensum gestauit. Si quem conspicatus est aliter incedere quàm uoluit, confestim sagitta confodit, multos quoq; per ludum interemit. Sanguinarius carnifex, ut esset inter populares & ipsum principem certum faciei discrimen, radere barbam omnibus imperauit. Id ubi non successit (facilius enim ceruicis quàm barbæ iacturam Lituani ferebant) tonsus ipse mentum & caput prodijt, capitale interminatus, si quis prouincialium pilos faciei capiti suo deponeret. Rex à Sigismundo Cæsare Lituanorum appellatus, prius obijt quàm legati diadema ferentes se conuenirent. Successor Suidrigal ursam nutriuit, quæ sueta ex manibus eius panem accipere, sæpè in syluas uagabatur. Redeunti usq; ad thalamum principis, ostia quæque patebant. Ibi confricare ac pulsare pedibus ostium, cum fames affuit consueuit, cui princeps aperiens cibum præbuit. Conspirauêre nobiles aliquot adolescentes aduersus principem, atque ursæ modum secuti, sumptis armis cubiculi principalis ianuam confricauêre. Credit Suidrigal ursam adesse, ostiumq; aperuit, ibiquê mox ab insidiantibus confossus interijt. Prouinciæ deinde gubernatio ad Casimirum peruenit. Ad Lithuanos æstiuo tempore difficilis transitus est, palustribus aquis cuncta fermè obsidentibus, hyems præbet aditum astrictis gelu lacunis. Mercatores super glaciem ac niuem iter faciunt, plurium dierum cibaria in uehiculo ferentes, nulla certa uia: meatus (sicut in mari) syderum cursus ostendit. Rara inter Lituanos oppida, neque frequentes uillæ. Opes apud eos, pręcipuæ animalis pelles, quibus nostra ætas Zibellinis, armellinisq; nomina indidit. Vsus pecuniæ ignotus, locum eius pelles obtinent: uiliores cupri atque argenti uices implent, pro auro signato pretiosiores. Matronæ nobiles publicæ concubinos habent, permittentibus uiris, quos matrimonij adiutores uocant. Viris turpe est ad legitimam coniugem pellicem adijcere. Soluuntur tamen facilè matrimonia mutuo consensu, & iterum atque iterum nubunt. Multum his ceræ ac mellis est, quod syluestres in syluis apes conficiunt. Vini rarissimus usus, & panis nigerrimus. Armenta uictum præbent multo lacte utentibus. Sermo gentis Sclauonicus est: latissima est enim hæc lingua, & in uarias diuisa sectas. Ex Sclauis enim alij Romanam Ecclesiam sequuntur, ut Dalmatæ, Croatini, Carni ac Poloni. Alij Græcorum sequuntur errores, ut Bulgari, Rutheni, & multi ex Lithuanis. Alij proprias hæreses inuenêre, ut Bohemi, Morauí, & Bosnenses, quorum magna pars Manichæorum imitatur insaniam. Alij gentili adhuc cæcitate tenentur, quemadmodum multi ex Lithuanis idola colentes. Horum magna pars æuo nostro ad Christum conuersa est, postquàm Vladislaus ex ea gente Poloniæ regnum accepit. Noui ego Hieronymum Pragensem sacris literis apprimè eruditum, uitæ munditia & facundia singulari clarum, qui annos supra uiginti in eremo Camalduensi, in Apennino Hetrusco pœnitentiam egit, hic (oriente apud Bohemos Hussitarum hæresi) fugiens pestiferum uirus, in Poloniam transiuit. Vbi acceptis literis ab Vladislao rege commendatitijs, prædicaturus Euangelium Christi, ad Vitoldum principem in Lithuaniam penetrauit, multosq; populos Vitoldi fauore fretus, ad salutiferam Dei Christi fidem conuertit. Venitq; tandem ad synodum Basiliensem, uocatus à Iuliano sancti Angeli Cardinali, cum de rebus Bohemicis ageretur, narrauit hic multa de Lithuanis quæ penè incredibilia ui-

lia ui-

lia uidebantur. Audiebam ego ex aliis eius dicta, nec mouebat ut crederem, libuit adire hominem, atque ab eius ore lata cognoscere, comites mei fuerunt Nicolaus Castellanus, qui tum Cardinalis Iuliani domum regebat. Bartholomeus Lutimanus Archiepiscopi Mediolanensis scriba, & Petrus Noxetanus Cardinalis Firmiani secretarius, uiri graues & docti, hominem in cella sua trans Rhenum apud Carthusienses conuenimus, cuius hæc narratio fuit. Primi quos adij ex Lithuanis serpentes colebant, paterfamiliâs suum quisque in angulo domus serpentem habuit, cui cibum dedit, ac sacrificium fecit in fœno iacenti: hos Hieronymus iussit omnes interfici, & in foro adductos publicè cremari. Inter quos unus inuentus est maior cæteris, quem sæpe admotus ignis consumere nullo pacto ualuit. Post hos gentem reperit: quæ sacrum colebat ignem, eumq; perpetuum appellabat. Sacerdotes templi materiam ne deficeret, ministrabant, hos super uita ægrotantium amici consulebant: illi noctu ad ignem accedebant, manè uerò consulentibus responsa dantes, umbram ægroti apud ignem sacrum se uidisse aiebant. Quæ cum se calefaceret, signa uel mortis, uel uitæ ostentasset, uicturum ægrotum facies ostensa igni, contra si dorsum ostentasset, moriturum portendit. Testari igitur & rebus suis consulere suadebant, delusionem hanc esse Hieronymus ostendit: persuaso populo, deleto templo, ignem dissipauit, Christianos mores induxit. Profectus introrsus aliam gentem reperit, quæ Solem colebat, & malleum ferreum raræ magnitudinis singulari cultu uenerabatur. Interrogati sacerdotes, quid ea sibi ueneratio uellet? Responderunt olim pluribus mensibus non fuisse uisum Solem, quem rex potentissimus captum reclusisset in carcere munitissimæ turris. Signa zodiaci deinde opem tulisse Soli, ingentiq; malleo perfregisse turrim, Solemq; liberatum hominibus restituisse. Dignum itaq; ueneratu instrumentum esse, quo mortales lucem recepissent. Risit eorum simplicitatem Hieronymus, inanemq; fabulam esse monstrauit. Solem uerò, & Lunam, & stellas creatas esse ostendit, quibus maximè Deus ornauit cœlos, & ad utilitatem hominum perpetuo iussit igne lucere. Postremò alios populos adijt, qui syluas dæmonibus consecratas uenerabantur, & inter alias unam cultu digniorem putauêre. Prædicauit huic genti pluribus diebus, fidei nostræ aperiens sacramenta, denique ut syluam succideret imperauit, ubi populus cum securibus affuit, nemo erat qui sacrum lignum ferro contingere auderet. Prior itaque Hieronymus assumpta bipenni excellentem quandam arborem detruncauit. Tum secuta multitudo alacri certamine, alij serris, alij dolabris, alij securibus syluam deijciebant. Ventum erat ad medium nemoris, ubi quercum uetustissimam, & ante omnes arbores religione sacram, & quam potissimè sedem esse putabant, percutere aliquandiu nullus præsumpsit. Postremò ut est alter altero audacior, increpans quidam socios, qui lignum rem insensatam percutere formidarent, eleuata bipenni magno ictu cum arborem cedere arbitraretur, tibiam suam percussit, atque in terram semianimis cecidit. Attonita circum turba flere, conqueri, Hieronymum accusare, qui sacram Dei domum uiolari suasisset, neque iam quisquam erat, qui ferrum exercere auderet. Tum Hieronymus illusiones dæmonum esse affirmans, quæ deceptæ plebis oculos fascinarent, surgere quem cecidisse uulneratum diximus imperauit, & nulla in parte læsum ostendit, & mox ad arborem adacto ferro adiuuante multitudine ingens onus cum magno fragore prostrauit, totumq; nemus succidit. Erant in ea regione plures syluæ pari religione sacræ, ad quas dum Hieronymus amputandas pergit, mulierum ingens numerus plorans atque eiulans, Vitoldum adit, sacrum lucum succisum quæritur, & domum Dei ademptam, in qua diuinam opem petere consueßent, inde pluuias, inde Soles obtinuisse, nescire iam quo in loco Deum quærant, cui domicilium abstulerint: esse aliquos minores lucos, in queis dij coli soleant, eos quoq; delere Hieronymum uelle, qui noua quædam sacra introducens, patrium morem extirpet: rogare igitur atque obtestari, ne maiorum religionum loca & cæremonias auferri sinat. Sequuntur & uiri mulieres, nec se ferre posse nouum cultum asserunt. Relinquere potius terram & patrios lares, quam religionem à maioribus acceptam dicunt. Motus ea re Vitoldus, ueritusq; populorum tumultum, Christo potius, quam sibi deesse plebem uoluit. Reuocatisq; literis, quas præsidibus prouinciarum declarat, iubens parere Hieronymo, hominem ex prouincia decedere iussit. Hæc nobis Hieronymus constanti uultu nihil hæsitans, ac per iuramentum affirmauit: dignum fidei & grauitas sermonis, & doctrinam ostendit, & uiri religio. Nos quæ accepimus immutata retulimus, ueri periculum non assumimus, persuasi tamen & nos, & comites ab eo recessimus.

De Ruthenis, & quomodo principatus apud eos soleat assequi.

RVtheni quos appellare Rosanos Strabo uidetur, Lithuanis contermini sunt, gens barbara, incompta, apud quam opulentam Ecclesiam obtinuit Isidorus Cardinalis Sabinensis, cuius supra mentionem fecimus. In hac gente ciuitatem permaximam esse tradunt Nogardiam appellatam, ad quam Teutonici mercatores magno labore perueniunt. Magnas ibi esse opes fama est & multum argenti, pellesq; prætiosas, uendentesq; atq; ementes ponderato argento, non signato utuntur. Lapis in medio fori quadratus est, quem qui ascendere potuerit, neq; deiectus fuerit, principatum urbis assequitur. Pro ea re in armis dimicant, sæpeq; una die plures conscendisse ferunt, unde sæpe seditiones in populo emersere.

De Liuonia semiferos homines in una sui parte continente.

LIuonia deinde Christianarum ultima prouinciarum ad septentrionem Ruthenis iungitur, Tartari eam sæpe incurrunt. In qua nostra ætate magnas acceperunt strages fratres Teutonici, qui Beatæ Mariæ uocantur, hanc armis quæsiuere, & Christi sacra suscipere coegerunt, cum esset antea gentilis & idola coleret. Eam alluit ab occidenti mare Baltheum, quod plerique ueterum oceanum esse putauerunt nondum septentrio (ut hodie) cognitus Græcis atque Italis fuit. Christiana religio hanc orbis partem nostro generi aperuit, quæ fortissimis gentibus detersa Barbaris mitioris uitæ cultum ostendit. Baltheus sinus adeo late patet, ut incompertæ magnitudinis apud aliquos esse uideatur. Origo eius ex Britannico mari ducitur, quod Germanicum appellari potest. Nam & Germaniæ magnam partem alluit. Ostium eius in occidenti est, non longe à Cherroneso Cimbrica, quam Daciam hodie uocant. Excurrens autem in orientem, in septentrionem panditur, insulasque magnas ambit: occidentale littus, Noruegi occupant. Ad septentrionem semiferos homines esse tradunt, cum quibus nullum linguæ commercium nauigantes habent, signis tantum & nutibus commutare merces feruntur. Meridionale littus Saxonibus ac Prutenis traditur: orientale (ut diximus) Liuones tenent. Inter Liuoniam & Prussiam paruam terram esse ferunt unius ferme diei latam itinere, quam Massagetæ colunt, gens neque gentilis, neque uere Christiana, Polonorum imperio parens, atque hinc regnum Poloniæ ad mare protenditur, & Baltheum quem diximus sinum.

De Prutenis, & quomodo fidem Christianam à Teutonicis fratribus Sanctæ Mariæ sumpserint.

REdeunti Liuonia Germaniam, per littus Balthei maris post Massagetas Pruteni sese obijciunt, qui ripas utrasque Vistelæ amnis accolunt: is est Sarmatiæ ac Germaniæ terminus, qui exoriens in montibus, qui Poloniam, Hungariamque dirimunt, partem Poloniæ irrigat. Prussiam uerò quàm longa est percurrit, ab oppido Torni usque Gedanum, quo in loco Baltheum influit. Hunc fluuium alij Vistelam, ut diximus, quibus ætatis nostræ sermo congruit, alij Iustulam, quidam Istulam uocauere. Quod ultra fluuium est, Sarmatici iuris fuit: quod citra, Germanici ad orientem ac meridiem Masonitæ, Polonique rura colunt: occidentem Saxones occupant, aquilonem Balthei maris excipit littus. Frumenti ferax regio est, aquis irrigua & plena colonis, multa ambitiosa oppida, multi maris sinuosi reflexus amœnam efficiunt. Pecorum ingens uis, multa uenatio, piscatio diues. Vlmerigos olim hanc terram incoluisse Iordanus tradidit, quo tempore Gothi ab insula Scandauia in continentem descendere. Qui (ut ille ait) Vlmerigorum terras inuasere. Ptolemæus autem Amaxobios, & Alanuos, Venedes, ac Githones penes Istulam fluuium habitare affirmat. Barbara hæc gens & idolorum cultrix, usque ad Fredericum Imperatorem eius nominis secundum fuit. Sub eius uerò imperio, cum amisissent Christiani Ptolemaidem Syriæ ciuitatem, fratres Teutones, quos Sanctæ Mariæ diximus appellari, inde fugati in Germaniam rediere, uiri nobiles & rei militaris periti, qui ne per ocium mercarent, Fredericum accedentes, Prussiam Germaniæ conterminam Christi cultum spernere dixerunt: sæpe illius gentis homines in Saxones, cæterosque uicinos excurrere, ingentem uim pecorum atque hominum abigere, esset in animo sibi compescere Barbaram gentem: annuat tantum Imperator, prouinciamque fratribus perpetuo iure possidendam tradat, si eam armis acquirant. Iam enim Masouiæ duces,

ces, qui eius se terræ dominos affirmabant, ius suum fratribus concesserant: grata oblatio Frederico fuit, qui collaudato proposito, quas uoluêre fratres, sub aurea bulla literas concessit. Illi sumptis armis breui tempore quicquid Prutenici uiri citra Vistelam fuit occupauêre. Exin tranato fluuio, uetustam & latè patulam quercum in castelli modum erectis propugnaculis iuxta ripam munierunt, ibi collocato præsidio ulteriores Prutenos uexare cœperunt. Pugnatum est sæpè pro quercu, & ingentes Paganorum copiæ fugatæ ac deletæ sunt: bellum pluribus annis productum est. Ad extremum fortuna fratrum imperio arridens, omnem eis Prussiam subiecit. Victę Barbaræ nationes, iugum subiêre. Ex illo tempore lingua Teutonica introducta est, & cultus Christi gentibus imperatus. Ecclesiæ quoque pontificales erectæ, trans Viselam Pomesauiensis, Culmensis, Sambiensis, & Varimiensis, ad quam defuncto Francisco episcopo, paruitatem nostram postulauêre canonici. Calixtus Pont. Max. eam nobis annuente, senatu Apostolico commendauit. Quæ una est illis in partibus iure suo utens, nec subiecta fratribus, reliquos episcopos religionis habitum gestare oportet. Quo in loco munitam quercum diximus fuisse. Nobile oppidum ædificatum est, quod Mariæburgum uocant, & arx nobilis atque amplissima: hic sedes magni magistri, qui cunctis fratribus præest Prussiam incolentibus. Sunt & alij duo in eadem religione magistri, alter Liuoniam regit, alter conuentus Alemaniæ gubernat. Teutones huius religionis inuentores fuêre, ac propterea nemo recipitur ad eam, nisi Teutonicis nobilibus ortus parentibus, & cui propositum sit pro tuendo Christi Euangelio, aduersus salutiferæ crucis inimicos armis depugnare: ob eam rem uestimentis albis utuntur, nigra cruce insuta. Barbam omnes nutriunt, exceptis qui sacris altaribus seruiunt. Pro Canonicis horis dominicam orationem usurpant, neque literas discunt. Magnæ his opes, nec minor potentia quàm regibus: sæpè cum Polonis de regni limitibus acceptis, atque illatis cladibus contendere, nec totis uiribus belli fortunam experiri recusarunt. Cum Vladislao Casimiri qui modo regnat patre, contraxerant ambæ partes ualidissimas atque ingentes copias. Polonis Lithuani & Tartari adiuncti erant, quos duxerat Vitoldus. Teutonici fratres ex tota Germania uires conciuerant: postquam propè ad uiginti fermè stadia uterque consedit exercitus, spe plenus & impatiens moræ. Prutenorum magister caduceatorem, qui bellum regi denunciaret, & duos enses, in quis staret uictoria misit: facta potestate, ut quem uellet hostis eligere, alterum sibi remitti iussit. Accepit Vladislaus alacer nuncium, donatoq; caduceatore, uno retento gladio, remisit alterum. Mox iussi milites arma induere, bellíq; signum datum, quadraginta millia equitum in ambobus castris fuisse proditum inuenio. Vladislaus Tartaros ac Lithuanos primum inire certamen iussit. Ex Polonis subsidiarias acies elegit. Contra Prutenos auxilia in postremis habuit: florentem ordinis sui militiam in exercitus fronte collocauit. Commisso prælio inermes quodammodo Tartari ac Lithuani magna strage cæsi sunt. Vrgebat tamen multitudo, nec terga dare Polonus metuens audebat, atrox pugna super cadauera occisorum edebatur. Nec tam uulnerare Prutenus alacer, quam uulnera recipere Tartarus uidebatur: protractum est diu certamen, peracta ingens occisio, Lithuani, Tartariq; ueluti pecudes mactabantur. At cum nouus semper hostis emergeret, defessi tanta cæde peracta Teutones, uersare ferrum uix poterant & iam remissius pugnabant. Quod ubi Vladislaus animaduertit, tum primum Polonorum aciem ualidam ac ferro rigentem immittit: fit subita irruptio, instauraturq; prælium: non tulêre Teutones recentis agminis impetum, impar pugna recentis ac fatigati militis fuit: oritur mox fuga ex parte fratrum, ferit terga Polonus. Magister ordinis ubi suos cedere uidet, nec iam ullam in auxilijs spem esse animaduertit, cum lecta militum manu hosti sese obiectans occiditur: fit fœdior fuga, nec prius Teutonicus fugere quam Polonus persequi destitit. Perierunt in eo bello ex parte fratrum multa hominum millia, inter quos uiri primarij, quos uocant Commendatores, equestre dignitate insignes, cum ipso Magistro circiter D C. Nec Polonis incruenta uictoria cessit, Tartaris ac Lithuanis magna ex parte cæsis. Bellum hoc, anno trecentesimo decimo supra millesimum est post Christi saluatoris ortum. Prussia fortunam regis secuta, omnis excepto Burgomariæ ad uictorem defecit. Sed interueniente Sigismundo Cæsare, pax inter fratres & Polonum constituta est: percussum fœdus, pecunia Polono data. Prussia reddita fratribus, nec deinde usque ad Frederici tempora, qui modo imperat, in possessione agri sui turbata religio est. Sub eius uerò imperio cum populares graue sibi iugum fratrum existimarent, fœdus inter se iniêre in hunc fermè modum: ut quindecim uiri singulis certis in locis conuenirent, qui prouincialium querelas aduersus fratres audirent, nec sinerent quempiam indignè uexari. Ex his quatuor ex religione uiros assumi uoluere, quatuor ex prælatis ecclesiarum, pariquê numero ex nobilibus ac ciuitatibus, hisq; parêre omnes uoluêre. Per idem tempus diuisa

uisa inter se religio fuit: alij magnum Magistrum sequebantur, alij quosdam Commendatores, qui Magistri regimen improbabant. Magister, ut populares sibi alliceret, fœdus ipsum inconsulto fratrum conuentu approbauit. Fredericus quoque Imperator eidem fœderi robur adiecit, cautione tamen inserta, ne per suas literas ius religionis læderetur. Mortuo deinde Magistro, qui fœdus acceperat, & altero in eius locum suffecto, Nicolaus Pont. Max. legatum misit, qui prouinciam Prussiæ inspiceret. Cognitoq; rerum statu, quantum legatus retulit, popularium fœdus damnauit: utq; ab eo discederent, anathema interminatus, acriter imperauit: quibus pertinacius in eorum sententia perseuerantibus, ex consensu partium, lis ad Fredericum Imperatorem deducta est. Ad quem rursus causa cognita, damnato eorum fœdere, iussi Pruteni sunt ad obedientiam fratrum redire: qui eam prouinciam è manibus infidelium suis armis uindicassent, multóque sanguine coëmissent. Quare ciuitatibus nunciata, mox arma in fratres populariter recepta sunt. Ex quibus plures capti atque occisi, castella eorum euersa, arces à fundamentis eiectæ, quinquaginta & quinque oppida in eam rebellionem conspirauêre. Sed cum non satis rem suam contra religionem sine externa ope tutam putarent, Casimirum Poloniæ regem sibi dominum asciuere, deuotum fratribus sanguinem, qui fortunam patriæ eius experti fuissent. Ille cum exercitu prouinciam ingressus, dedentes sese ciuitates in potestatem accepit, cum quo fratres diu uaria uictoria dimicarunt. Plures fuere congressus, inter quos memorabilior, qui apud Coninitium oppidum habitus est. Duodeuiginti millia Polonorum obsidionem in eo loco tenebant, in queis & rex ipse Casimirus fuit. Oppugnabãt oppidum dies, noctesq; machinis admotis. Rudolphus princeps Sagoriæ, ex Sclesiæ ducibus, tum religionis ductabat exercitum, qui laturus obsessis opem, cum septem millibus militum aggredi regem non dubitauit. Commissum est prælium in conspectu oppidanorum summa utrinque contentione atque ardore, cæsis hinc atque inde compluribus. Cum suos referre pedem Rudolphus animaduertit, increpans ignauiam fugientium, interminatusq; necem, aciem sistit. Et progressus in medium cum recenti pugnatorum manu, acre certamen instaurat: hos sternit, illos confodit: fit subita rerum mutatio. Vrgente Rudolpho, cedit Polonus. Rursumq; Casimirus suos retinet, pugnæq; seipsum miscet, & tanquam ex integro pertinaci contentione certatur. Occiditur in pugna Rudolphus, rex uerò equo deijcitur, meliores ex utraque parte occumbunt. Postremò cæsum credentes Poloni suum regem, desperata uictoria, fugam arripiunt. Rex ab amicis adiutus, uix ex clade ereptus est. Rudolphus morte sua, uictoriam religioni peperit. Ex Polonis supra sex millia cecidisse feruntur, ex Teutonibus quoque non pauci periêre. Post eam cladem, res Polonica nutare apud Prutenos cœpit, eo inclinantibus populis, quo belli fortuna quæritur. Stat tamen adhuc anceps exitus, & alterius Martis iudicium moratur. Ferunt inter hos fratres olim mortuo Magistro, cum de successione ageretur, unum fuisse, qui rogatus eligere quem putaret religioni utiliorem, seipsum elegisse dicentem nolle deierare. Scire se cogitationes suas, aliorum corda ignorare. Si magistratus sibi committatur, non dubitare quin reipublicæ bene consultum eat. Motos eius uerbis reliquos administrationem illi credidisse, quæ saluberrima deinde fuerit.

Erasmi Stellae Libanothani libri II. de antiqvitatibvs Borußiæ.

Ad illvstrissimvm principem Federicvm sacrosanctae militiae ordinis divae virginis Teutonicorum protomagistrum, Saxoniæ ducem, Thuringiæ Lantgrauium, ac Marchionem Misniæ, Erasmi Stellæ Libanothani in antiquitates Borussiæ præfatio.

ETsi uereor Federice princeps, res Borussicas altiùs & à prima origine repetiturus, antiquitatem in his quæ usque eò latuit, uelut ex cauea in scenam theatrumque producturus, multorum risus, ronchos & cachinnos, demumque explosionem magis quàm applausum legentis turbæ me incursurum, tùm quod id secum ferat antiquitas, ceu Aristoteles in Problematis perhibet, ut res anilibus fabulis simillimas narrare uideatur, tum quod res Borussiæ diuturna barbarie, sine ullis literarum monumentis quasi perpetuis tenebris mancipatæ, & in ipso lethæo demersæ penè obriguisse extimantur, adeoque concretæ, ut etiam phœbeo calore agitatæ uix incalescere possint, quo iterum lucem, solemque admittant. Verum dum hi blaterones tuam celsitudinem istius ludi agonothetam in orchestra conspexerint, sub cuius umbraculis me in hanc scenam prodijsse pernoscant, forte ne lingulaces, infrenique ore à te sapientissimo principe iudicentur, maledictis temperabunt, simul & nasum continebunt. Quod si nec reueriti tuam maiestatem, effrenataque lingua uerbis non æquis defluant, malignitatis quoque aculeos haud recondere uelint, imò blaterare malint, nihil est quo perhorrescere oppidò possim, ut sceptam scenam interturbem. Ronchisent hi nasutuli, obstrepent, clament, arguant, criminentur, exibilent denique, dummodo tibi plausibilis, lepida ac iucunda nostra actitatio uisa fuerit. Antigonidas olim Musicæ artis peritissimus, cum discipulo in arte probè instituto, populo tamen non admodum grato, in scenam progressus cunctis audientibus dixisse fertur: Mihi cane & Musis, quia uidelicet ars bene cœpta, quanquam populi lenocinio destituatur, iusta tamen comprobatione non exuitur. Sed ut tandem his respondeam, qui longè petitas historias calumniantur, ceu minus fidei illis insit, cæcutientibus id forsan euenit & nocturnis oculis, sed penes clarè cernentes plus dignitatis antiquitati inesse, nemo sanæ mentis ambigit. Ne quoque res Borussicas ceu sempiternis tenebris obnoxias, & minimè ad solem lucemque ex caliginoso uetustatis recessu redituras, possint argumentari, meminerint saltem quæ de Hercule feruntur, qui cerberum tricipitem ab inferis, solemque hunc nostrum ac calorem ferre coëgisse dicitur, Threicium & uatem raptam sibi Eurydicem ex Tartareis sedibus diuina sua suauiloquentia eduxisse. Ob id nec inficias eant locutulei, res Borussicas quantumcunque umbra uetustatis contectas ac rubigine obductas, imò in abditissimos recessus actas, curiosa indagatione non posse non restitui, ex noctisque caliganti nebula eximi, ac claritate diei illustrari, ornarique: quum hæc ipsa indagatio, pura industria, unica ab omnibus esse asseritur, cui nihil inaccessum, nihil occlusum relictum sit. Hæc res quomodolibet obstrusas, & in penetrabilibus reconditas elici, exprimit & promit. Hac cœlum petit, & subterranea regna subintrat, maria scrutatur, oculis subijcit quicquid usquam latet, sepultumque est. Illa ipsa Homerum cæcum plus Argo mille oculos habente uidere dedit. Hæc Zeusim Helenam nunquam à se uisam tanta uenustate depingere, docuit ut eius forma digna iudicaretur, propter quam tantum laboris subijsset Græcia, & alta Pergama ruerent. Hæc Phidiam statuarium dignissimum, simulachrum Iouis exprimentem eò usque euexit, ut diuinitatis effigiem è cœlo mutuatus diceretur. Hæc eadem fores antiquitatum Borussiæ uectibus è cardine semotis, ut paterent effecit, extraque latebras quicquid de his obuallatum fuerat produxit. Hac adminiculatrice ex imo lethæi fluminis cœno hæ ipsæ conquisitæ, erutæque sunt, & utcunque à sordibus detersæ, sese ceu postliminio reuersæ, tuis luminibus, conspectuique illustrissime princeps, primum ostentantes, te ut felicem moderatorem suum salutant, ut patrem patriæ uenerantur: & quicquid usquam in secundiorem sortem, faciemque splendidiorem commutatum, ceu fermè singula aspexerint, id totum tibi, sacræque sanctæ militiæ, cuius tu magister, imò Dictator perpetuus extas, tribuunt. Quod si sunt qui te circumstant, & has ineffigiatas, rudesque Borussiæ imagines toruis luminibus respexerint, abigendasque duxerint, quod sine cultu ornatiori, & penè inuestes in hunc augustissimum conspectum productæ sunt, his responsum sit: Fœminam probam pigmenta, fucumque non decere, nec orationem fidem habituram unguenta usqueadeò redolere. Logographis id tribuimus, ut quodcunque suauius quàm uerius narrent. Nos in his commentariolis sine fraude, omni apparatu orationis seposito, Borussiæ antiquitates exposuimus: ut si qui futuri sint, cultiori sermone res Borussicas describere uolentes, hinc sumere possint, quod ornatum iri tantopere uelint. Industria *laus*

Nuda namque hæc oratio facilè quem quis, imponet cultum perferet. Vt autem, fidem fine fcoria habituri fint hi noftri commentarioli uetuftate & carie oppleti, ipfos ex præclarifsimis rerum fcriptoribus elucubratos effe fidem facio, Plinio fcilicet, Solino, Pomponio Mela, Cornelio Tacito, Strabone, Ptolemæo: ex neotericis Gordano, qui primus res Gothorum literis mandauit, noftro Alberto Magno, qui has inuifit & peragrauit, Othone Freifingenfi epifcopo, qui quinq; Imperatorum Rom. res geftas luculenter fcripfit, Helmodo Lubecenfi presbytero, qui res Slauorum haud ineleganter profequutus eft, Borufsicafque fimul attigit, Blondo Foroliuienfi, Æneа Syluio, & præter hos quicquid annales Borufsiæ ufquam uetuftatis habuêre, pleraque etiam per acceptionem. Nam apud Valerium Maximum locus eft, quo res fuo feculo cognitas, & abfquè literarum monumentis conferuatas manare ad pofteros indicantur, fola fcilicet traditione patrum. Id genus difciplinæ Hebræis etiam ufitatifsimum eft. Huiufcemodi innixis fulcimentis, commentariolos noftros non temerè edi poffe arbitratus. Ne autem manus noftras excedentes abfque patrocinio uagabundi errent, ipfos nomini tuo illuftrifsimo dedicandos duxi, tum quod neminem magis rerum Borufsiæ cognitio deceat, quàm Borufsiæ principem, tum quod pari tutela hac noftra ætate ac prifca Borufsia fruatur. Quum igitur princeps illuftrifsime fimul & inuictifsime à curis publicis feriatus fueris, frequenti quoque ueterum, quibus inhias, lectitatione fatiatus magis quàm laffatus, etiam domeftica peculiariaque inuifas legafque: fubinde agnofces in his Borufsiæ præter ueteres eius limites, uarios ipfius cultores: crebro enim illinc migratum eft, aliquorum maiore numero cogente: morefque uetuftiores: quos fi ad præfentes accommodabis, non obfcurè lucebit quanta funt quæ facrofancta militia Teutonicorum in Borufsia egerit. Optimo enim iure gloriari poteris, eam quam patres regionem barbaram, incultam, afperam, idololatram, fœdam ac rerum omnium inopem acceperant, illam ipfam fplendidam, cultam, ciuilem, opulentam, humanam, & quod maximum eft, Chriftianam reddiderunt & reliquerunt. O' felix nimium Borufsia, fi fua norit bona illo principatu. Facilè demum, illuftrifsime princeps, deprehendes, quàm iufto Dei iudicio Borufsia ad Germanorum redierit incolatum: quum Germaniæ & pars fit, & Germanis à rerum exordio debita, inhabitata, luculentifsimorum fcriptorum teftimonio. Cur, me iudice, indigne iterum à quibufcunque alijs gentibus inhabitatur, adminiftraturúe? Ego autem hanc fcribendi prouinciam non tam mea fponte quàm iuffu uenerandi antiftitis Iobi Pomefamienfis, à nullo antea tentatam accepi, ut meo Marte aduerfus quofcunque aliter de Borufsiæ finibus & populo fentientibus, ceu pro aris & focis dimicaturus fim, ultima potius perpeti certus, quàm ignauiter ceffurus. Te igitur principem inuictifsimum, & ad arma progenitum, pro tua uirtute rogo, ne defiftas auxilia ferre tam pio ac iufto bello, ut iunctis uiribus omnem colluuiem barbarorum ex his tuis finibus eliminemus. Nullum enim apud me dubium uertitur, fi tuo Marte agendum erit, facilè hanc oram ex manibus iniuftè occupantium uindicabimus. Quod breui futurum, modo fata finant, tuæ auitæque uirtutes, ac genitoris tui præclara facinora admonent. Nunc ad inftitutum pergamus.

ERASMI

ERASMI STELLÆ LIBANOTHANI DE BORVSSIAE ANTIQVITATIBVS LIBER PRIMVS.

ORVSSIA ultima Germaniæ ora, à Vistula amne, quem ad occidentem terminum habet, incipiens, sinusq; Baltici maris, qui septentrionale latus eius ambiunt, percurrens, orientalē solem ab Alanis excipiens, mōtibus Hamaxobijs australe latus eius obtegentibus, à quibus continuis syluarum iugis distermina-tur. Fuit hæc terra diuersis habitata cultoribus. Nam ut Gordianus Gothus scribit, nuper Hulmigerij Germani eā tenuēre, à quibus aliquandiu Hulmigeria dicta: hodieq; ea pars quę Vistulæ accolit Culmigeria pro Hulmigeria uocitatur. Sed hi per Gothos quamprimum ex Scandauia in continentem descendissent, inde pulsi eam, ut is ait, occupauēre. Ptolemæus autem uetustiores incolas recensens, Gothones, Venedos, Stagnanos, & Sargatios, Sudinosq; his locis insedisse scribit, quibus Gelidanos, simulq; Gillones. Vacinos & Charinos, quos ipse Charionas nominat, addit, finesq; ad Hamaxobios usq; protendisse indicat. Ad Vistulam uerò pauciores sedisse cōmonstrat: nam Finnos cum Venedis & Sulones duntaxat hanc oram habitasse ait. Hos autē populos nullo alio quodam cōmuni nomine dignatur: forte quia non unus populus, nec in unum concessit nomen. Verum Cornelius Tacitus diligentiùs hæc loca conquirens, ipsa Germanię prorsus adscribit: quāquam promiscuè Sarmatis, Germanisq; populis habitata asseueret. Venedos enim Germanis connumerandos censet, quod & domos fingunt & scuta gestāt, peditum usu ac pernicitate gaudent. Quæ omnia diuersa Sarmatis extitēre, in plaustris solummodo ac equis uiuentibus: quanquam & ipsi ex Sarmatarum moribus traxerant, quod uicinos latrocinio infestarent. Quicquid enim inter Peucinos, quos quidam Basternas dixēre, syluarum ac montium erigitur, latrocinio pererrauēre. Erant autem Peucini & Basternæ, ut Plinius testatur, contermini Dacis, sermone, cultu, sede ac domicilio Germanos referentes, multa tamen fœditate Sarmatarum contacti: nam & connubijs promiscuis utebantur, & proceres eorum pari sorde ac plebs torpebat. In dubium Tacitus uertit, Sarmatisne an Germanis ascribantur: uerū hæc loca hodie Poloniæ ascribuntur. Plinius tamen ipsos Germanis cōnumerat: cui & Varini, & Gothones Germani sunt, ex Vindelicorum genere. Vltimò autem regionem Borussij intrauerūt, populi qui Ptolemæo teste ad Riphæos montes, ubi in septentrionem fusiùs excurrunt, nec longe quà Tanais ex eis erumpit, sedes habuēre, qui infelicitate sua conciti (perpetuis namq; niuibus, algoribusq; illic terra riget, ad omneq; naturæ ministerium damnata est) ad nouas sedes capessendas patriam egressi in hæc loca delapsi sunt: quæ tum soli fertilitate, tum pascuorum, lacuumq; amœnitate ipsis quum primum placuēre, nec non ultra progressi sunt, hic sedes unanimi consensu sibi desumentes, utq; sibi ac posteris perpetuò essent duraturę, terram uocabulo gentilitio Borusiam appellauēre, quę usq; hodie unius literæ suppressione Brusia uulgò dicitur. Hæc est uera huius gentis origo. Et cæterùm quicquid dicitur, perinde ac anilem fabulam habendum esse censeo. Facit istius rei fidem permaximam, quod usque hodie populi ad Riphæos habitantes, eodem pariq; sermone quo hi utuntur. Borusij uerò sedibus formatis, terram cultoribus uacuam (Gothi enim populariter eam excessēre) nullo repugnante facilè occupauerunt, circa eam portionem quæ ad Vistulam est. Hęc adhuc à paucissimis Germanis tenebatur. Propagantes igitur sese à Chrono flumine usq; in contingentiam Hulmigerorum: quæ nuncupatio post pulsos per Gothos ueteres colonos è medio oræ huic regioni accōmodari cœperat, nomine suo breui cęterorū hic habitantium nomina obfuscauere: quod forte euenit, quia Borusij conterminis gentibus, puta Germanis, notiores extitere, uel quod multitudine suorū, amplaq; ac spatiosa oræ occupatione, ipsos etiam indigenas superarunt. Terrarū namq; limites pro nutu potentiorum sępenumero nomina sortiuntur, duratq; hodie ea nuncupatio, quod qui ex Germanis uel Vistulam, uel illic maris tractum accolunt, Borusij uocentur, qui tamē cum illis ipsis præter cœlū commune habeant nihil, iustiusq; Borusienses nuncupādi forent. Terram hanc Borusij undiquaq; fœcundā longè lateq; incolentes, ipsam tamen minimè excoluēre, uel ob ignorationem rei rusticæ, uel ne bonitate soli deprehensa, & ipsi finitimorum metui obnoxij fierent, indeq; eliminarentur, uel quod uictum è terrę nascentibus nōdum nouere: carnibus namq; ferinis, & quidem crudis pro cibo, lacteq; pro potu uescebantur: quandoq; etiam sanguine equino mixto, & eo usq; ad ebrietatem.

Hulmigerij.

Borußia.

Domos non fingebant,ſed ſpecubus & arborum ſubere(unde etiam Subaria dicta comperitur)ab imbribus & algoribus ſeſe ac infantes protexêre. Nulla eis ſacra aliquandiu fuere:tandem in eam deducti inſaniam,ut ſerpentes,ferasq;,& arbores religioſè colerent, ceu de his in ſubſequentibus dicemus. Non leges,non magiſtratus nouêre: tantum cuiq; *Anarchia.* licuit,quantum audebat:nihil à feris uita illorum diſtabat. Erga tamen naufragos, & maris tempeſtate iactatos,humaniores & illis ipſis undiquaq; auxilio fuêre: in reliquis mira fœditas ac fœda paupertas:nam eis nec arma,nec ferrum fuerant. Si quando ad prælia inter ſe concurrerent,ſudibus præuſtis & perticis utebantur. Non autē multi efluxêre anni, quum Germani Hulmigeriam incolentes reſumptis uiribus (nam per Gothos multum attriti fuerant)accitisq; trans Viſtulam ſocijs,qui amne lintribus tranſmiſſo eis conſedentes,& iunctis uiribus contra Boruſsios bella parant: penitiora quoq; regionis ingreſsi, quotquot Boruſsiorum offenderant,aut in ſeruitutem acceperant,aut retrocedere coēgerant,breuiq; ſeſe,ſuosq; à metu barbarorum aſſeruêre. Boruſsij uerò quo à Germanis finitimis tutiores forent,ſe cum Sudinis,qui ultra Chroni fluenta ſedes habent, eiusq; regionis aborigines creduntur,ſocietatem iniere,qui tum uirtute,& potentia plurimum pollebant. *Chronus flu.* Eſt autem Chronus fluuius,qui hodie Pergulus dicitur, quem in finibus Boruſsiæ ortum brumalem uerſus,multi lacus eodem fermè loco ſe mutuo influentes efficiunt:qui Boruſsios à Samijs primum,ut Strabonis nomine utar,deinde à Sudinis diſterminat,populis etiam Rom. armis tentatis magis quàm uictis:à Druſo enim Germani, teſtante Plinio, claſsibus oppugnati ſunt: qui primus Rom. ducum ſeptentrionalem oceanum ingreſſus eſt, & poſt eum, Domitianum Cæſarem in expeditione quam contra Sarmatas,quod legionem cum legato necarent,inſtituit,ob ſuccinum quod abundantius barbari illic inter maris eiectitia,ſoli omnium gentium excepere,bello petiti ſunt, ſed ſe magna eius rei propter quam peti ſe ſenſerant copia,ſuccini ſcilicet,redimentes, illaceſsiti remanſêre. Sed hic de ſuccino obiter dicamus: abundat enim eo hæc ora, quæ quaſi peninſula eſt ob ſinuoſos flexus maris, terrámque ſpatioſè in freta excurrentem, in quam ui tempeſtatum idipſum aduehitur:id olim à Germanis Gleſſum dictum eſt, ut eruditi ſcriptum reliquere. Inde Gleſſaria regio ipſa à Rom. militia nuncupata, & ab alijs Subaria à ſubere,quum patrio nomine Sudinia uocetur: ab eruditis uerò Auſtraſia. Succinum etiam Sualternicum Scythico uocabulo barbari appellant. Vbiuis autem loci ſuccinum gignatur, ſcriptores non conueniunt. Præter enim ea quæ fabuloſè de ipſo in Phaëthontis fabula prodita ſunt, Pitheas Gothonibus Germaniæ gentis accolis æſtuarium Mentonomon nomine eſſe ait, ab oceano ſtadiorum ſex millium, ab hoc diei nauigatione inſulam abeſſe Abalum, ex illa uernis fluctibus ſuccinum aduehi,& eſſe concreti maris purgamentum:incoláſque pro lignis eo uti dicit,proximisq; Teuthonis uendere: huic & Timæus aſſentit: ſed inſulam Baſiliam uocauit. Nicias autem ſolis radiorum ſuccum eſſe uoluit, hosq; circa occaſum, ut ipſe credit, uehementiores in terram actos,ſudorem pinguem in eam partem oceani relinquere:deinde æſtuante mari in Germaniæ littora eijci. Mithridates in Germaniæ littoribus inſulam eſſe aſſerit, uocariq; eam Cedron,cédri genere ſyluoſam,inde & in petras defluere, Cornelius Tacitus Eſſluorum gentem,qui dextro Suionici maris alluuntur,nuncq; Liſſom uulgò nominantur, ipſum legere inter uada, ac cætera maris eiectitia ipſo littore, aſſerit: quod & hodie fieri cernimus. Quidam noſtri temporis experti,ipſum è limo quorundam montium ſole excaleſcente fluitare exiſtimant, in herbidoq; ſolo atque algido, quod his montibus ſubeſt, indurari:oceano illic efferueſcente inde rapi,in proximaq; littora expelli. Indicium iſtius eſſe, quod ipſum aliquando ex ſolido eruitur, quod & ipſi uidimus: quanquam cerea mollitie, & penè lentum ſit, ob idipſum mari denuo immergunt, cuius rigore lapideſcit. Hanc uerò opinionem neque omninò adſtruere,neque refellere in animo eſt. Quod autem hos montes nominatim non ædunt, mihi ſuſpitionem incertitudinis facit. Plinius uerò naturæ fidiſsimus interpres, Germanici Cæſaris claſsibus bellum, ut dictum eſt,in ſeptentrionali oceano,gerentis experientia innixus, tradit ſuccinum gigni in inſulis ſeptentrionalis oceani, ipſúmque naſci defluente medulla ex pinei generis arboribus (ceu enim reſina in cerasis, ita & in pinis humoris abundantia erumpit) denſarique rigore maris,eo intumeſcente ex inſulis rapi, certóque littore expelli: ita inuolutum herbis,ut ex his pendere uideatur,ſalo expui: ſuccum uerò arboris eſſe, ipſumq; primum liquidum diſtillare,argumento ſunt quædam intus lucentia, ut formicæ, aut apes, etiam lacertæ, cæteráque id genus, quæ adhæſiſſe muſteo non eſt dubium, indureſcente uero humore incluſas remanere. Pineæ autem arboris indicium eſt pineus in attritu odor, & quod accenſum tædæ modò fragrat. Rude eſt,informeq; ac glebæ ſimillimum,dum ex aquis excipitur, corticibus ac alijs rebus ſibi inhærentibus: ob id diu incognitum

gnitum

gnitum barbaris, inter maris quisquilias iacebat. Germani idipsum primum nouisse traduntur, in Pannoniamq; ad Carnuntum oppidum aduexisse, inde Veneti ipsum accipientes, primum rei fœminam fecêre, mox proximi Pannoniæ circa Adriaticum mare, Transpadaniq;, quorum agrestes fœminæ monilium uice, & decoris gratia succinum gestauere. Hinc natam fabulam de Pado omnibus notam credimus. Eius esse genera quamplurima constat: candida, sed odoris præstantissimi sunt, quibus diu minus pretium erat: hac uero tempestate & fulua, & cerea mercede præstant: ex fuluis etiam translucentibus amplior erat autoritas, præterquam si nimio ardore flagrent: imaginem enim igneam, non ignem inesse placet. Summa laus Phalernis tum fuit, à uini colore dictis, molli fulgore conspicuis: id ab aliquibus Chrysolectrum dici comperimus, quasi coloris aurei: rapacissimum id est igneum, & si iuxta fuerit celerrimè ardescens. Sunt in quibus decocti mellis lenitas placet. Domitius Nero Romanus Imperator, capillos coniugis suæ Poppeæ in hoc nomen adoptauerat, ipsos quodam carmine succinos appellando. Ex eo tertius hic colos à matronis expeti cœpit in capillis. Dum quoq; is gladiatorum munus Pop. Rom. exhibiturus esset, Iuliano quodam equite Rom. id curante, ad ipsum comparandum misso, qui hæc littora peragrauit, uidit, ac commercia tentauit, tantam copiam Romam inuexit, ut retia in uenatione publicè ædita eo nodarentur, armaq; & librilla, totusq; simul diei unius apparatus è succino esset: uisa tunc fuit gleba tredecim librarum. Solinus tamen refert id succinum à rege Germaniæ Neroni dono datum: cui sententiæ magis accedo. Tanta fuit eius, ut eruditi scriptum reliquere, in delitijs taxatio, ut hominis quamuis parua effigies uiuorum hominum, uigentiumq; pretia superaret. Quumq; in alijs ad luxuriã quæsitis ostentatio & usus placeret, ceu in Corinthijs, æs, auro, argentoq; mixtum, in cælatis ars & ingenium: uniones quod capite, gemmæ quod digitis circumferuntur. In succino, ut Plinius inquit, tantum delitiarum conscientia, luxuriaq; expetita est. Est usus eius multiplex in medicina: nam ab infantibus pro amuleto gestatur: contra lymphationes & noctis metus, cuicunque ætati prodest: urinæ difficultatibus potum, alligatumq;, quod chrysolectrum uocant, collo alligatum mederi febribus Callistratus prodidit. Tritum eum melle ac rosaceo aurium uitijs, & si cum Attico teratur, oculorum caliginem remouet. Stomachi etiam uitijs uel per se farina eius sumpta, uel cum mastice ex aqua pota, quod de candidis maximè crediderim. Tonsillis quoque resistere creditur, & faucium uitijs: ob id mulieres Padanæ ipsum circa colla longo seculo gestauere, uario genere aquarum iuxta illos infestante guttura ac carnes uicinas: quod hodie Turcarum equestres copiæ in equis suis obseruant. Neotericorum pariter experientia ad citandos partus candida operari depromit: notissimum id Germaniæ mulieribus. Calculos quoq; uesicæ & renum eo poto elidi, euocariq;, quamplurimi testantur. Venena, pestilentemq; äërem eius nidore fugari compertum est. Distillationes quoq; sisti, uulneratis, si in potu sumpserint, prodest: malagmatis ob id etiam assumuntur. Verum & hoc notum fieri oportet. Succinum quocũq; libeat colore tingi hœdorum seuo & anchusæ radice: quippe etiam ipsum conchylio infici tradunt. Quæ uerò translucida sunt, ad gemmas adulterandas magnam habent uicinitatem, & maximè ad amethystos. Politur succinum adipe suis lactantis incoctum. Ramenta eius oleo addito dilucidius ac diutius flagrant quàm lini medulla. Notissimum cuiq; est quod attritu digitorum caloris ui accepta, attrahunt ad se paleas & folia arida, ut magnes ferrum. Visum esse quidam retulere, quod æris etiam ferri laminas attraxerit. Ego glebam uidi cui ferrum, quasi adnatum inhæserat, quod ui sua forte attraxerat. Multi tentauerunt succinum flexile ac ductile reddere, sed nequicquam cessit, mirum, quum nimia humida & succulenta prodeant, uti indicauimus. Hæc tumultuariè de succino, Sudinorum opibus dicta sint, propter quas sæpenumero ab exteris gentibus bello petiti. Sensêre namq; præter Rom. arma & Saxonum Angliam occupantium oppugnationem, à quibus se terra & mari impigrè defensarunt. Habuêre enimuero hi populi, ut de moribus eorum aliquid transeunter dicam, regulos suos, quorum legibus obtemperabant: agrosq; coluêre & cõmercia nouêre. Vestium cultus apud eos fuit, ut mares lanea, fœminæ linea tunica uterentur, circulosq; ex ære uel orichalco colla circundabant. Auribus etiã crotalia suspenderunt, rem friuolam, quod tamen neq; hodie desitum. Domos in uillarum modum extructas inhabitauêre, uicosq;, ac sine muro & uallo omnia, quod forte ab externis, ipsos commercij gratia adeuntibus didicere: alioquin alienum à Sarmatis. Sed ut ad Borussios rependemus, societatẽ cũ Sudinis eos inijsse diximus ob Germanorum finitimorum metum. Nec à Sudinis aspernati sunt: uerum eorum potentia adiuti, & contra quosuis conterminos populos tutiores facti, aliquandiu in sua fœditate degerunt: de qua posthac. Nunc de cæteris Borussiæ rebus editis prosequamur. Generat & terra hæc feras multijugas, eas etiam nec alibi cognitas. Præter enim ursos, apros, ceruos, quibus

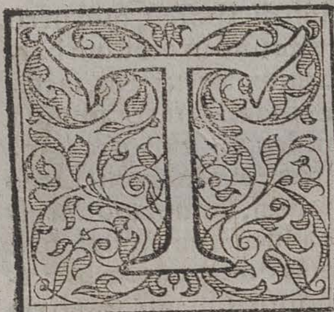
Succini pharmaca.

Sudinorum mores.

bus abundat, Vros excellenti ui & uelocitate profert, qui uastitate corporis parum infra elephantum sunt, eaq; ferocitate, ut neq; homini, neq; feræ si quam conspicati fuerint, parcant. Cornutumq; id animal est: eius cornuum magnitudo tanta uisa est, ut urnas binas unius capitis cornua, ut Plinius testatur, impleuerint. Barbari ex his potant, argenteo circulo parte qua labris admouetur circumducto. Sunt enim caua & in mucronem demum concreta. Alij pila his præfixa cuspidant. Romani in laminas ea secabant: ut lumen quod his includebant latiùs funderent, ipsisq; pro lichnucis ac laternis usi sunt. Qui sese uenatione eorum exercent, si plurimos interfecere, relatis in publicum cornibus, quæ testimonio sunt, magnam laudem adipiscuntur. Soliti erant antiquitus caueis ad hoc ex opera factis eos capere, captosq; iugulare, forte quod ea tempestate ferro caruēre: sed eo mortis genere, feram tam insignem posteriores ætatis iuuenes præcipuæ uirtutis & audaciæ, interire indignum censentes, ob id canibus ipsos insequi placuit, uenabulisq; comminus ac eminus petere, arboribus sese robustioribus semper condentes, ne & ipsi à fera rursus impeterentur, quę cornibus arbori insertis, uindictæ auida, inhæret, donec insequentium telis saucia concidat: tali morte feram dignantur atrocissimam. Fera hæc sub mento uillos longiusculos habet in arunci speciem, cæteris tauro persimilis existit. C. Caligula Romanus Imperator primus Romæ Vros in arena ostendit, quos tum imperitum uulgus bubalos falsò credidit. Gignit hæc terra & bizontes iubatos, qui è boum syluestrium genere sunt, sed nostra ætate admodum infrequentes. Aiunt hos solipedes, maribusq; ac fœminis iuxta iubas cornua, eadem utriq; forma & magnitudo, colore quoque & specie haud dissimiles tauro sunt. Aliqui ex horum genere unicornes perhibētur: quod uerum sit, nec ne, incompertum habeo. Plinius tamen Indicos boues syluestres unicornes, tricornesq; esse scripsit, ob id non incongruens uidetur eos & alio loco nasci, uerum esse alterius generis à bizonte suspicandum est. Tale forte est cornu quod hodie in Archiuo protomagistri integrum custoditur, ac Monocerotis asseritur, quū nigrum illud sit, hoc uero luteum conspicitur. Sunt & in ea regione greges ferorum equorum, quos Græcia non uidit, nec Romanus, quapropter alio uocabulo nominari non possunt. Hi cicuribus equis omninò similes extant, præterquàm quod dorso molliori sunt, ob id nec usui apti. Dicuntq; ipsos nequaquam mansuescere posse. Carnibus eius incolæ etiam hodie uescuntur, quas non insuaues asserunt. Gignit & alces (quos falsò syluestres asinos quidam autumant, quum hos Asia tantum ac Africa procreet) specie media inter ceruinam & iumenti, nisi quantum aurium proceritas, ipsaq; ceruix distinguit, magnitudine inter camelum & ceruum: maribus in supercilijs cornua nascuntur, quæ quotannis amittunt, latiora quàm ceruis, ramosa tamen & per totum concreta ac solida: ungulæ bifidæ, coloreq; ceruum imitatur: uenatorem è longinquo sentit: animal certè simplex, & quod plus latebris, quàm fugæ fidat. Si ui canum urgetur, magis in canes se calce quàm cornibus tueatur: in locis palustribus sese plurimùm condit, illic & partus ædit suos: formidinis eius argumentum esse aiunt, quod rarenter solitarius, in armēto multum appareat. Vngulis eius comitialem morbum, & iam spumantem abigi creditum est, si cute attingitur. Hallucinati sunt qui alcem nullo suffraginum flexu dixerunt, neque quietis causa procumbentem: uerum accliuem arbori somnum capere, quæ ad insidias à uenatore incisa feram unà affligit ac concidit. Quod & pascendo retrograditur ob superius labrū prægrande, quasi progrediendo pasci nequeat: quæ singula non de alce, sed de *machlin* fera, illi haud dissimili, quam Scandaniam mittere aliqui prodidēre, dicta sunt. Habet & syluas incæduas, unde uis ingens lignorum, & ad naualem usum & domesticum conuehitur: teretumq; arborum ad malos nauium accommodam, quæ inde in remotissimas oras deferūtur: habent & syluæ præter id suas diuitias, unde quasi sponte compendium nō modicum incolis prouenit: apum, scilicet, ingentem multitudinem, quarum alueos ceu natiuos intra arbores ad hoc cauas cernere est: ex quibus tanta mellis, & ceræ copia prouenit, ut Germaniæ, Britannięq;, ac cæteris adiacētibus insulis, commodè harum rerum usum suppeditet. Nec apiarij arte, uel industria examina illic curant: nullis enim satorum floribus, aut herbis ipsa inuitāt, nec si longius euolent reuocant: è frondibus & syluestribus floribus succum contrahunt, quo opera cōficiunt sua, quæ compendij ingentis argumento sunt. Præter illa & pelles quasdam non ignobiles mittunt hæ syluæ, quæ uestium ambitu principum hominum subduntur. Lectorū etiam stragula ex his consuunt, pretioq; ingenti uendunt: has olim pelles ouini uelleris commutatione mercatores ab incolis receperunt. Gaynos barbari uocāt ea animalia, Germani martes, è mustelarum syluestrium genere, ab aliquibus historiam naturalem commentantibus, esse scribuntur. Piscationes quoq; diuersis in locis non incommodas exhibet: nam pisces omnis generis tum ex lacubus, tum ex æstuante mari illic prendunt, ceu psittas, soleas, lingulas, rumbos, trossullas, mullos, asellos, salmones, marinos, canes, & id genus alios,

nus alios, anguillas præter cæteros numerosiores: nec de his incolæ uescuntur, nisi quod sole, aëreq; siccatum, tostumq; sit. Sed ad alia pergamus. Hæc ad loci situm, ac terrarum prouentum, uti antiquitas possedit, tradita sint.

ERASMI STELLÆ LIBANOTHANI, DE VETVSTATIBVS BORVSSIAE, LIBER II.

Empore quo Valentinianus Romanis imperauit, Alani populi septentrionales Borussijs contermini, contra Rom. imperium arma sumentes, post diutinas in imperij fines excursiones à Sicambris cōpresi sunt, quo bello Sicambri sibi, & posteris libertatem pepererunt. Alani, qui cædi supererant, pars per imperij terminos delapsa Hispanias usq; peruenit, ubi se Gothis illic belligerantibus iunxerant, qui tandem sedibus ibidem sumptis, se confusaneo duarū gentium uocabulo Gothialanias appellauêre, quasi Gothorum, & Alanorum sedes. Pars uerò imbecillior, quæ domi remanserat, ac cæde patrata patriam repedauerat, exuta præcipuè iuuentutis manu, sibi non satis in sedibus proprijs fidens, cum uxoribus & filijs, omniq; seruitiorum multitudine, ad Borussios contermi nos secessit: supellectilem tum omnem secum in carris ac plaustris trahens, tum etiam pecora, quorum prouētu hęc gens plurimùm uictitat, uniuersa ac sese Borussiorum fidei, & tutelæ commiserant. Nec ipsi à Borussijs repulsi, quod eorum multitudine adaucti, facilius quibusuis populis resistere posse crederent, etiā tum magis Germanos formidabant, qui penitiorem Vistulæ ripam accolebant, ipsosq; sæpiusculè à suis, quæ possederant locis, disturbârunt. Concesserunt itaq; Alanis cohabitandi ius, qui rursus Borussijs mulierum suarum coitus permiscuêre: connubia enim nulla habuêre, sed ut quisq; in mulierem incidit, ea ad Venerem uti licebat: quare breui in eam multitudinē coaluêre, ut quoscunque contingentes populos superarent. Ex ea tandē multitudine cœperunt inter sese angustia finium premi: utcunq; enim placuerat, ac commodum quisq; ratus, tantùm terræ sibi, equisq; desumpserat: unde rixis uarijs inter sese dissidere cœperant, quæ plerunq; cædibus transigebantur: id populum hunc agrestem intra se discordem, in eo concordem fecit, ut de rege sibi constituendo conuentus agere cœperint: ubi pro ruditate populi uaria undiquaq; ea de re dicta, agitataq; sunt. Viduutus Alanus, qui cæteris & dignitate, & uigore animi præstabat (magna enim seruitiorum classe abundabat, unde etiam sibi in alienis terris autoritatem non modicam acquisiuit) inquit: Ni ô Borussij apibus uestris hebetiores essetis, de hoc quod inter uos agitatis, dissidium nullum esset: has enim regem habere uidetis, cuius imperatis obtemperant, qui opera eorū dirigit, singulas ad labores idoneos deputando, qui & inobedientes castigat, inertesq; foris aluearia propelli iubet, cuius hortatu omnes in labore perdurant, operaq; sua perficiunt: uos qui hæc indies uidetis, illas sequamini duces, & regem uobis constituite, eiusq; uoluntati obsequimini. Ille rixas inter uos dirimat, cædes ulciscatur, furta puniat, innocentiam tueatur: is solus in omnes sine ulla exceptione ius dicendi, potestatemq; habeat. Eius dictis cuncti ingenti sublato clamore assensere. An ergo nobis eris Biotterus? quod ipsorum lingua apum regem significat. Is nec uocem aspernatus, omnium ore rex salutatus est. Miranda mortalibus gloriæ cupiditas, qua humilis quisque se dignum fastigio regio existimat. Is usq; in eum diem pari fœditate, qua cæteri humi uitā trahens, unica populi exclamatione tam rudis, & inculti, regem agere cœpit. Nec ei regius animus defuit. Nam quamprimùm à plebe maiestate regia secretus fuerat, non alio animum applicuit, quàm ut apum ducem imitaretur. Quare in primis palantem populum certis finibus instar examinum inclusit, quæ peculiaribus aluearijs labores suos perficiunt. Operaq; agrestia exercenda monuit, & prout loci situs admittebat peragenda, puta ut hi terram colerent, sementaq; spargerent, ac arbores consererent, illi uero apum compendio insisterent: alios pecori, alios piscationi deputans: legesq; condidit, quibus futuris finium angustijs prouidere se credidit. In primis, ne quispiam paterfamiliâs plures partus aleret, nec etiam seruitia, quàm pro laboribus suis explendis sibi sufficerent, cæteros aut uenundaret, aut necaret: ne quis paterfamiliâs partus inutiles, mancosq;, ceu ad labores inefficaces educaret: utq; filio parentem senecta oppressum, uel imbecillitate uirium labores non ferentem, impunè strangulare

Primus Borussiorum rex.

gulare fas esset, utq; pueri non adeò incerto patre nascerentur, coitum promiscuum pro-
hibuit, & sub connubij specie instituit, ut quotquot & quãcunq; paterfamiliâs puellam
suscipiendam prolis gratia iniret, siue ex seruitijs peculiaribus, uel alienis foret, siue ex li-
beris, eam secum suo detineret tugurio, aleretq;. Alieni tamen iuris puellam non nisi pre-
tio, quasi ære emptam, à quocunq; deduci pro prole procreanda inhibuit. Adulteria ta-
men non usqueadeò prohibuit, sed abigendos mœchos potestate castigauit. Quò autem
populum hunc ferocem ad uitam produceret mansuetiorem, comessationes frequentes,
& publicas instituit, quibus feros hominum animos demulctos iri credidit: nec in eo hal-
lucinatus est. Nam breui ad eam deuenêre mollitiem, ut eos quocunq; uellet, perduceret:
hinc hospitalitatẽ maximè colendam esse statuit, quia ipsa amicitiæ firmissimè glutinaren-
tur. Potum ex aqua & melle concinnare docuit, qui Latinè mulsum dici potest, quò in co-
messationibus, & publicis, & priuatis uti concessit: cuius dulcore mirum in modum bar-
bari delectati facilè ad eneruationem peruenêre. Ad religionem autem se uertens, sacer-
dotes à Sudinis socijs populis accersiuit, qui insana superstitione cõtaminati, eos immun-
da quæq; animalia, ut serpẽtes colubros perinde ac deorum famulos, nuntiosq; religio-
sè colere docuerunt, quos intra domos nutriebant, eisq; ut dijs penatibus litabant. Deos
in syluis ac lucis habitare dixerunt, illis uictimis ibidem ut placarentur, immolandum es-
se: ab his solem, pluuiasq; expetendas fore. Sacra eorum aditu aduenarum pollui, nec
aliter, quàm humana uictima expiari constanter crediderunt. Feras omnes, alcem præci-
puè, has syluas incolentes, ut deorum seruos uenerandas esse monuerunt, ideoq; ab eis
abstinendum. Solem & Lunam deos omnium primos crediderũt, Tonitrua, fulgetrasq;
ex consensu gentium adorabant, tempestates aduertendas, citandas precationibusq;
dixerunt. Hirco in sacrificijs usi sunt, ob fœcundam animalis istius naturam: nam ad con-
iunctionem sexuum maximè defertur, sine qua generatio est nulla in animantibus. Præ-
cellentes arbores, ut robora, quercus, deos inhabitare dixerunt, ex quibus sciscitantibus
responsa reddi audiebantur: ob id nec huiuscemodi arbores cędebant: sed religiosè, ut nu-
minum domos colebant. In eo numero & sambucum, & plerasq; alias habuêre. Statuit &
dies natalitios, & funera pari modo celebranda, mutuis, scilicet, commessationibus, &
cõpotationibus, tum lusu, & cantu, absq; mœrore cum summa hilaritate & gaudio, utq;
alterius uitæ spem præ se ferrent: illo saltem ostenderunt, quod exutos spiritu, armatos,
uestitosq; ac magna supellectilis parte circumposita humarunt. Quo more usq; nunc se-
peliuntur, addito etiam potu melleo, aut ex frumentis facto in testaceis uasis. In funebri
epulo partem obsonij, potusq; uita defuncti manibus libarunt, hodieq; libant, pudendo
illic Christianorum præsulum dedecore. His & cæteris populo illo instituto, religioneq;
firmata: Viduutus hanc oram prudenter, & quietissimè rexit, nullis excursionibus in ui-
cinos populos permissis, nec aliqua rursus ab eis perpessus incommoda. Eo uita defun-
cto filios quatuor sibi superstites reliquit, qui inter se de imperio dissidentes, gentem iam
paci diutinæ assuetam, ad prælia mutua suscitabant. Concurrebant ergo inter se multis
prælijs: sed senior natu, quia ex matre Ala progenitus, solus Alanorum suffultus auxilijs,
Borussijsq; exosus, fratribus, qui multitudine abundabant, cedere cogitur. Post multas i-
gitur cædes ex utraq; parte commissas, eum statuêre dissensionis finem, ut senior natu
Viduuti filius, ex matre Alana prognatus, cum suis Alanis retrogrederetur, auitaq; loca
repeteret, his ut posset, dominaretur. Serram uerò Borussiæ fratribus tribus ex matre Bo-
russica, ac in solò Borussico natis relinqueret. Accepit conditionẽ hanc Litalalanus, ita e-
nim senior natu iuuenis nuncupabatur, Borussiam egressus magno suorum numero. Et
quum supra modum aucti essent, pristinas sedes, quas uacuas inuenerunt, facilè imple-
runt. Ab hoc quoq; eorum duce in posterum, qui priùs Alani dicebantur, Litalalani dicti
sunt, nũc hodie uulgò Litfani nuncupãtur. Qui in Borussia remansêre, terram secundũ ca-
pita diuiserunt, Pomesamus, qui ex his ætate præcellebat, sorte eam occupauit orę portio-
nem, quæ Hulmigeriæ propinquior est, tum à Germanis habitata, à quibus Borussij ma-
gis formidabant. Sed quoniam Pomesamus strenuus manu uideretur ac animo feroci,
multitudinisq; admodum studiosus, hanc magis tutari eum posse confidebãt, & ex ipso
hæc portio posthac Pomesamia dicta. Alter Viduuti filius Galingus nominatus: huic
terra, quæ nunc Galingilia nuncupatur obuenit, à quo & terra nomen sortita est. Tertius
uerò Natangius, Natangiã terram à se nominauit, & obtinuit. Hæ sunt tres primęuæ ter-
ræ Borussiæ portiones. Nati uerò eorum, & nati natorum, iterũ paternas diuidentes pos-
sessiones aliã atq; aliam uarietatẽ nominum induxêre, ut hi Barti, alij Naoderitæ diceren-
tur: & qui hodie uetustatis uestigium retinentes Varnienses à Varnitis dicuntur. Eo pa-
cto Viduuti filij inter se imperio diuiso, pro sua quisq; libidine deposito regio nomine,
quam tenuit portionem, administrauit, subindè inter se dissidẽtes: in hoc tamen concor-
des fuê-

des fuere, ut aduersus quosq; suos uicinos, præcipue Polonos, & Germanos excursiones facerent, ac eos latrociniis infestarent. Sæpe prædam ingentem hominũ, pecudumq; ab eis agentes: & dum ipsi rursus insequerentur, sese & prædam in intimis syluarum latibulis occuluerunt, quod insequentes, ne insidiis circumuenirentur, retinuit. Ex huiuscemodi deprædatione, quia ducibus non tenuis quæstus, plebi etiam uictus obtigit, agriculturam, & alia agrestia opera, quæ sub Viduuto exercenda sumpserant, breui intermisere, aut eatenùs exercebãt, quatenùs necessum uisum est. Ducti lucri cupiditate ad pristinos mores, latrociniaq; quàm breui reuertentes, Germani tandem consulentes in medium, uocatis in auxilium Suetiæ regulis: ii in Oceano Germanico siti sunt, à Latinis Sitiones dicti, qui Ganipoti cognominabãtur, quod & ipsi Germani essent, & re bellica, tum terra, tum mari plurimùm pollerent: qui eis auxiliares copias classibus traduxère, pluribus annis cũ Borussiis belligerantes: quò multis trucidatis atq; cæsis, eos ad deditionem compulère. Est usq; hodie oppidulum ad Vistulam cum arce situm, quod Suetza uocatur, ubi hi, qui ex Suetza uenerant, castra sua posuerunt, quod postea in eam munitionem, quam uidemus, per Teutonicos fratres extructum est, ex quo Borussios rebellantes identidẽ impugnarunt. Nouem regulos id cõfecisse bellũ annales habent: sed qua tempestate, aut quãdiu durauerit, nec an simul, an sibi inuicem succedentes id bellum gessère, an etiam Borussios ad tributum pendendũ coëgère, nihil reliqui est, donec ad tempora Henrici primi patris magni Othonis uentũ est. Ea tempestate barbara gens iterũ latrocinio finitimos impetens per Hugonẽ cognomine Botyrum, aliàs Bructerum, ex Saxonia natum: tũ principem Germanorum, Vistulã ex utraq; ripa accolẽtium, quos aliqui Bructeros fuisse autumant, seditionibus ex natali solo pulsos, in hæc loca deuenisse: ab eius gẽtis principe, qui illic (ut dictũ est) imperitabat, Borussii compressi sunt, adeoq; uiribus exuti, ut pacem longissimã seruârint: permansere namq; quieti ad tempus Othonis tertii imperatoris Rom. Sub id tempus Borussiorum ferocia recusa est, uiribusq; adeò contrita, ut omninò ab incursionibus cessarent. S. Adelbertus natione Bohemus, sed in Saxonia enutritus, ac episcopus Pragensis, in Borussiam comigrauit, ac gentem hanc à suis erroribus reuocare conatus est: sed à Sudinis dum sacra perageret, interficitur, corpusq; dissectum ante uolatilia proiicitur: quod eius hospes colligens, mox redintegrauit, & ipsum cophino trans amnem ad Polonos detulit, ac pro auro tanti ponderis (sed quoniã exiguum diuina ordinatione pendebat) uendidit. Boleslaus Poloniæ princeps ipsum in insigni loco ac tumulo conseruauit. Qui multis clarẽs miraculis, à Datho pontifice maximo consecratur. Dies eius Martyrii octauo Calendas Maias ab Ecclesia celebratur. Tempore quo Conradus secundus Romano præfuit imperio, Borussii cum Polonis conspirarunt, qui tunc ab imperio Romano, cui iam diu subiecti erant, desciuerant, ducemq; eorum Boleslaum cum coniuge sua Gertrude Leopoldi Austriæ Marchionis filia pepulère. Tributũ quoq; quingentarum librarum argenti ærario publico quotannis debito inferre recusantes, rati Borussii Polonorum auxilio faciliùs Germanos finitimos ad internecionẽ cæsuros. Durante autẽ hac Polonorũ rebellione, usq; ad Federici, cognomento Barbarossi tempora, qui copiis per Oderum fluuium traiectis, Poloniam ingressus, urbes, quas repugnantes inuenit, expugnat, & diripit: arcem Glogam eum subuertisse annales habent: singula igne, ferroq; deuastãs: copias, quas obuiam habuit ex Borussiis, Bossallanis, Tartaris ac Polonis ingentis multitudinis, minimo negotio fudit, Poloni in sola deditione præsidiũ esse arbitrati, Borussii in fuga salutem quæsierunt, quos imperator insequutus, multis cæsis, multis captis, ultra Vistulam cõpulit. Coacti tum fuissent Cæsaris ferre iugum, ni aliòtenus imperii negotiis auocatus fuisset. Huic expeditioni Ludouicus Thuringorum princeps, Ferrei cognomentum sortitus non solùm interfuit, sed & præfuit: quippe qui duob. millibus equitum, & magno peditũ numero sese Cæsari iunxerat. Polonis siquidem ad deditionem coactis, Boleslaoq; restituto, ac tributo duorũ millium librarum argenti fisco imperiali, & quatuor ab ęrario publicè pendendũ imposito, Germanos qui ultra, citraq; Vistulam habitabant, ut tuti ab incursionibus Barbarorum permanerent, Massobiorum ducem, qui Cæsari consanguinitate iunctus fuerat, in tutelam contulit, quod fidelis Romano imperio semper fuisset, & ex antiquissima Germanorum Saxonum domo duceret originem. Non multum temporis effluxit, ubi Borussii infesto agmine finitimos petière. Primũ Massobios, sic quoq; hac ætate uocitantur, qui sese pecunia, uestibusq; multoties redemerant, subindẽ Germanos uicinos, qui se diu armis, quàuis ægrè defenderant. Tandem inuocantes fidem Conradi ducis, qui à Cæsare commissi erant, Conradus quoties Borussiis acie occurrit, fugatur, cæditur, ac castris exuitur. Ob id de domestica potentia desperans, auxilium Celestini Pont. Rom. (quod imperator Henricus, qui Federico successerat, cum magnis copiis in Asiam profectus fuerat) implorat. Celestinus ergo Pont.

ut rebus afflictis succurreret, Christianum ordinis Cistercienſis monachum in Episcopum Boruſsiæ designat. Qui ad Conradum primum ueniens, communicato cũ eo consilio, quo gentem tam ferocem ab incursionibus in Christianos prohibere, simulq; ad fidei ueritatem inducere posset. Acciti tum fuere ex Liuonia fratres, milites Christi cognominati, qui unà cum Christiano præsule Borusſios aggresſi sunt: is in uirtute uerbi Domini: hi bello & armis, sed omnia nequicquam: nam semen sacratisſimum, quod præsul spargeret, cecidit in terram sterilem, & absq; fructu exaruit. Fratres, si quos ad deditionẽ receperant, cùm primùm opportunitate habita rebellarunt, quos in præsidijs collocarant obtruncantes, & quàm breui spatio sese à seruitute, quam imposuerant, & præsul, & fratres uindicarunt. Tandem Christiano præsule nihil proficiente, fratribus partim occisis, partim fugatis, quum & Barbari longo tempore inquietisſimi fuissent, è re fore arbitrati sunt, pacem quàm perpetuum bellum amplecti. Fit itaq; pax ex utraq; parte, necessaria magis, quàm honesta. Interea catholici suasu præsulis, per Poloniam ac Hulmigeriam ædes sacras uicatim restituunt, cœnobia utriusq; sexus extruunt, quæ pro sua pietate calicibus, libris, & alijs apparatib. Ecclesiasticis ornant atq; ditant: antistites undequaq;, ut possunt, Ecclesijs præficiunt. Fuit summum Christianis à barbarorum populationib. otium. Id populum fidelẽ in meliorem spem erexit: quare magis atq; magis rem diuinam ampliandam duxit. Sed cuncta barbari rupto fœdere turbarunt: fœda enim populatione in fines Christianorum effunduntur, longè, lateq; per Poloniam, & Massobiam grassantes, omnia prædari cœperant. Deinde incensis uillis, agrisq; uastatis, sacrarijs omnib. spoliatis atq; dirutis: amplius enim ducentis ędib. sacris perijsse ignibus legimus: oppida insuper, & cœnobia: quib. singulis euersis & direptis, ingentem uim prædæ, tum hominum, tum pecudum, ac tantam omnis generis supellectilem, quantam nunquam antè abegerunt. Conradus quum se imparem contra hostem tam ferocem, ac multitudine superiorem uidisset, se ultra amnem in terram Coianorum, qui olim Onomani, hodie Cumani dicti, recepit: dum interim in Asiana expeditione Ptolemaida, uel ut alij dicunt, Acona oppugnatur, ordo militaris Teutonicorum fratrum domus hospitalis, beatæ Mariæ in Hierusalem humilib. initijs ortum sumpsit. Per cuius fortisſima pectora demùm omnis hæc pestis ex Christianorum finibus explosa est, Borusſiaq; ad fidei præcepta colla rigida submittere Christiano iugo coacta est.

AD INVICTISSIMVM PRINCIPEM

Federicum Erasmi Stellæ Libanothani distichon.

Da Federice tuo genio foueatur, & aura
Hic liber, & rabido qui uolet ore latret.

Ad eundem Federicum Principem inuictisſimum Erasmi Stellæ Elegiacum.

Diuitias Federice tuas hic collige Princeps,
Quas habet arctoi Brusica terra poli:
Scilicet Heliadum lachrymas Phaëtonta querentum,
Audax quod patrios flectere tentat equos,
Par nec erat loris, placuit tamen ire sub axe
Aetherea atq; genus testificare deum,
Nescius ipse uiæ perdit conamine uires,
Mox ruit è curru lapsus in alta freti.
Hunc iuuat æternis lachrymis fleuisse sorores,
Sed pius in lenta succina fletus abit.
Has fert undisonis Tethys tibi fluctibus, illum
Testantes casum, ruptaq; lora ducis.
Munera clara deûm uarijs quæ uultibus ornat,
Mille gerens formas Proteus ille senex.
Hinc quædam radiant, auroq; simillima fuluo.
Et Lunæ niueam sunt imitata bigam.
Lacteus est alijs candor, croceo igne Coruscus,
Hyblæi retinent mellis & illa decus.
Indiæ opes superant hæc, & Gangetica dona,
Et quod mollis Arabs, Scythis habetue rapax.
Terra nutrit syluas, sunt hæc stabula alta ferarum,
Siue uelis uros, siue bisonta magis.

Hic

Hic nusquam notus, benè tornus nascitur alces,
Atq; feri armenta conspiciuntur, equi.
Quiq; sua pelle est gratus uestire gainus
Membra uirûm, rigidum pellit & inde gelu.
Hæc ubi legisti, Stellæ Federice memento,
Brusica qui cunctis gesta legenda dedit.

ALEXANDRI GAGVINI VERONENSIS PRAEFATIO IN DESCRIPTIONEM SARMATIAE EVropeæ, & totius Poloniæ, Lithuaniæ, Liuoniæ, &c.

AD SERENISSIMVM AC POTENTISSIMVM PRINCIPEM STEPHANVM DEI GRATIA POLONIAE REGEM, MAGNVM DVcem Lithuaniæ, Rußiæ, Prußiæ, Masouiæ, Samogitiæ, Kiouiæ, Volhiniæ, Pomeraniæ, Liuoniæ, ac uniuersæ Sarmatiæ Europeæ Monarcham, Dominumq́; &c. nec non Transßyluaniæ Dominum.

VM iam annos complures in istis regionibus uersarer, operamq; meam qualemcunq; in re militari huic Reipub. præstarem, STEPHANE REX SERENISSIME, cùm sæpè alias, tum maximè Lithuania armis, belloq; à magno Moschorũ Duce infesta & oppressa, ubi ego arci Vitebsko præfectus erã, quod munus iniunctum, qua potui industria, peregi, sicut & data mea fides, & Reipub. dignitas, & loci ipsius necessitas (est enim arx Moschis contermina) postulare uidebatur, longa tandem consuetudine linguam, mores, leges Polonorum edoctus sum, situmq; regionũ totius Sarmatiæ Europeæ, cùm magna ex parte propria experientia exploratum habui, & sępissimè subieci oculis meis. Quare nactus ego occasionẽ temporis, dum à duro Marte respirarem, quædam scitu non indigna de moribus, legibus, initio, incremento, rebus gestis imperij Polonici, populorumq; Sarmatiam incolentium, deniq; de situ, dispositioneq; regionum earum omnium, quas in se Sarmatiæ orbis complexus est, militari stylo conscribere non dubitaui. Hoc enim pacto, maiorem animi mei affectum Reipub. huic nobilissimæ testari non possem: quàm si pro eius gloria, ne dicam salute, non modò si res & usus postulauerit, uitam, qua nihil est, nec esse potest post animæ salutem, homini charius, profunderẽ, sed etiam eandem, si modò per ingenij uires liceat, etsi hinc quidpiam ad eius dignitatẽ accedere queat, ornarem, laudesq; eius celebrarem. Nam si patrio solo, quod me genuit, & conspectu huius splendidissimæ lucis ornauit, plurimũ natura debeo, profectò & huic Reipub. quæ supra naturæ dona, plurimũ mihi adiecit, utilitatis, dignitatis, & ornamenti, quę me aduenã in suum recessit gremium, receptũ complexa est, cõplexumq; ciuẽ suum agnoscit, tantũ ut debeam necesse est, quantũ nemo alius suæ patriæ se debere profiteri potest, & profectò licet multi sint singularis, & immensæ in eam pietatis ac fidei, cõcedam tamen nemini, in adeundis pro eius gloria, forti & constanti animo, omnibus periculis, si nõ tanta cum gloria, & utilitate, quantã cæteros posse ei suis periculis præstare facilè patior, tamen animi affectu, & propensissima uoluntate, uinci me à quoquam nunquã concedam. Idq; cũ semper præstare uolo, tum & nunc his meis commentatijs, quibus Sarmatiæ Europeæ nomen indidi, huiusce animi erga eam mei minimè obscuram significationem declarare uolui. Verùm quo patrono lucẽ cognoscere deberet, cùm non satis mihi constaret, præsertim cũ in ea nuncupanda id spectandum esse existimarem, quod spectari à sapientissimis quibusq; solet, labores non sine summo iudicio ita nuncupantibus, ut & his, quibus offerantur, conuenientissimi sint, eosq; delectent, & ipsi apud eos amorem mereantur, gratiamq; referant: malè enim collati labores, & munera tam pereunt, quàm quod maximè: ecce tandem sese offert SERENISSIMA Maiestas tua, cui iure hic meus qualiscunq; debetur labor: nam & ab homine militari profectus, tibi potissimũ, qui ab ineunte ætate, arti militari operam dedisti: & gradatim ob tuam uirtutem bellicam in magnum honorum fastigium conscendisti, iure optimo consecrari debuit, & de rebus Sarmatiæ conscriptus, tibi non inutilis, & non iniucundus fore uisus est, tũ quod diuina prouidentia Sarmatiæ constitutus es Monarcha, tum quod hoc gubernaculum tibi oblatum non leuẽ difficultatem cum molestia coniunctam facessere uidetur, maximè cũ in eo sit tanta perturbatio, tanta uarietas nationum, linguarum, legum, morum, & aliarum rerum, ut ad ea omnia rectè componenda, sapientia, uirtuteq; summa, qua es à Deo Opt. Max. abundè ornatus & instructus, opus sit.

At nostra hęc Sarmatia, quam meis sumptibus sub pręlum mittere curaui, tuoq; nomini Augustissimo consecratam esse uolui, magna ex parte te ea difficultate leuare, & ab hac molestia uindicare potest. Cognosces enim ex ea subditorum tuorũ mores, ac studia diuersa, quæ nõnisi longo tempore, diurnaq; conuersatione cognosci possent. Inferes tandem oculos in Regiones tuas amplissimas, atq; quibus hæ abundent, quibus egeant, animaduertes, municipiorum, arciumq; situm, dispositionẽ, & si aliqua munitione, & propugnaculis, ad propulsandos hostium

ueloces ac feroces incurſus deſiderent, conſiderabis. Inſuper exploratas habebis uicinas regio
nes, ac uicinarum tam Chriſtiani, quàm barbari nominis gentium, mores, religionem, & in re-
bus gerendis denique conſuetudines, cognoſces. Ex quibus aliarum tu ſtudia in ſe tuo cando-
re, & beneuolentia conuertere debes, aliarum uerò ſuperbas, ferocientesque uires, ad effrena-
tam inſolentiam, ſi modò ſaluam & integram tuam gloriam, ſimul ac imperium hoc conſerua-
re uis, ut armis retundas neceſſe eſt, talemq́; te eis præbeas, qualem te eſſe eorum animi, & mo-
res expoſcent, Ne autem parum emolumenti, adferre tibi poſſe, hanc tuarum regionum cogni-
tionem putes, ô Rex, ſcies ſanè optimè, minùs aptè illum Monarcham dici, cui mores, conſue-
tudo ac facies tota ſuæ Monarchiæ cognita non fuerit, & qui eam mente non intueatur, nec in
oculis circumferat ſuis. Neq; fœliciter illum poſſe bellum in illis locis exercere unquam, quo-
rum ſitum cognitum nō habeat. Hinc illud eſt, quod à ſapientibus quibuſq; præcipitur, princi-
pibus uiris longinquam neceſſariam eſſe peregrinationem, illosq́; demum fœlices, rerumq́; ge-
rendarum nō ignaros eſſe, qui mores multorum hominum ac urbes cōſiderârunt, ſin minùs ue-
rò tutè longiùs euagari, & è patria diutiùs aberrare propter uaria pericula poſſunt, tamē ne tan
to bono fraudētur, tabulis Geographicis, & Coſmographicis à prudētiſsimis hominibus pro-
uiſum eſt, ut ea quę oculis ſubijcere nequeunt, ſaltē animo, & cogitatione complectantur, & cū
hoſte in ignotis regionibus decertaturi, ex tabulis ea cognoſcant, quæ nulla alia ratione tam fa
cilè cognoſci poſſent. Quare & Alexander Macedo, qui uirtute, & rebus geſtis Magni nomen
meruit, conſerturus manum cum hoſte in loco ignoto, priùs eum ſibi in tabula depingi uoluit,
ut ita ex eius cōſideratione cognoſceret, quid ſibi cauendum, quid adoriendum eſſet. Et Roma-
ni Imperatores totius domitores orbis, pugnaturi in aliqua regione, antequā bellum decerne-
retur, priùs pictam intuiti ſunt, quod & ingruente Gallico tumultu feciſſe eos, Italiamq́; pictam
præbuiſſe teſtis eſt Varro. Idem alij multi clariſsimi Imperatores non ſine ſummo nominis ſui
ſplendore, & in rebus gerēdis fœlici ac proſpero ſucceſſu fecêre, quos ego miles apud te Impe-
ratorem ſtrenuum recenſendos minimè puto. Id unum dico, te poſſe hîc regionum ſitum, le-
gesq́;, & mores gentium, animo perluſtrare, tam tuo Imperio ſubiectarū, quàm externarum, il-
larum pręcipuè cum quibus tibi res aliquādo futura ſit, utpotè Moſchouitarū mores, expeditio
nesq́; domeſticas ac bellicas, ac ditiones ampliſsimas, tum Tartarorum hordas ſiue nationes
campeſtrium potētiſsimas. In primis uerò originem, incremētum Imperij Polonorū, uitas Prin
cipum, pręlia, diſciplinas, ſtudioſè, & explicatè deſcripta conſiderabis, & quomodo illi Hercu-
lei Sarmatę, quorū tu ſucceſſor es, has ſedes nō ſine ſudore, & ſanguine occupauerint, quid ille,
quid item alij ab álijs prognati, alius poſt alium, tam in toga, quàm in armis geſſerint. Videbis
illos nō ut barbaros, ſed clariſsimos, & regia dignitate ornatos Imperatores, ſuis rebus pręcla-
rè geſtis Heroum, qui admirationi toti orbi fuêre, nomē, & gloriam adæquaſſe. Nam ſæpiùs nō
modò pro ſalute patriæ, ſed etiam totius Europæ, alijs regnis interim (proh dolor) domeſticis,
& ciuilibus armis ſeſe mutuò infeſtantibus, immani ferocitati hoſtis communis ſeſe oppoſue-
runt, eiusq́; impetum effrenatiſsimū armis retuderunt, nō dico quoties illi Tartarorum influen
tes in Europam copias repreſſerunt, ſemper enim & aſsiduè in excubijs aduerſus eos fuêre: nō
commemoro ſæpiùs uictas, & profligatas ab eis Turcicas legiones, nō Moſchorum exercitus
cæſos, non alios tam patriæ, quàm toti Europæ infeſtos hoſtes, uictos, ſub iugum miſſos, & aut
ad colendam perpetuam pacem, & amicitiam, aut ad tributa perſoluēda compulſos, quæ illo-
rum fama, cū per totum orbem increſceret, uicinas gentes permouit, ut pleræq; earū à tyrannis
oppreſſæ, hos ſolos putarent digniſsimos, quorum fidei ac patrocinio fortunas, libertatem, ac
deniq; ſalutem tutò committere poſſent. Teſtatur id Bohemia, quæ periculoſiſsimis tempori-
bus regibus Polonis toties ſeſe ultrò ſubmiſit: fatetur & Vngariæ nobiliſsimū, & uerè olim au-
reum regnum, quod ſua ſceptra, & faſces ad reges Polonos detulit, & à ſua ceruice ſæpiùs eorū
armis reiectā fuiſſe ferocem Turcicā ſecurim agnoſcit. Prædicat id ipſum Sileſia, Morauia, Vua-
lachia cum ſua Moldauia, & aliæ Chriſtianæ gentes, quibus iura indixerunt fœliciſsimè Polo-
ni, nō commemoro, quàm multoties rem Chriſtianā, contra Turcas acie, & milite iuuerit Polo-
nus. Silentio prætereo, ſæpiùs à uicinis cōtra ſeditioſorum ciuium conſpirationem, à Polono
impetratum patrocinium: ne plura dicā, tanta illis Heroibus inerat moderatio, uirtus, & tātus,
tamq́; excellens animus, ut & parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos optimè noſſent, & ſępiùs
ad ſe delata imperia repudianda, ſępiùs eadē ſibi infeſta, armis moderanda, & comprimēda eſſe
putarent, ut ita non imperandi libidine, ſed gloriæ, & immortalitatis ſtudio, quicquid agerent,
agere uiderentur. Cognoſces hîc Lechos, & Lituanos fortiſsimos, qui ſanguine ſuo Sarmatiam
hanc poſteris ampliſsimam reddiderunt patriam: ſuperiorum enim eius gentis principum fa-
mæ fortuna inuidit, ita ut nullæ res eorum ad noſtrā memoriam deuenerint. Videbis demū Cra
cos induſtrios armis, & pace, Piaſtos ſtrenuos, Leſchones bellicoſos ac ſobrios, Baleſlaos for-
tes, & in rebus gerendis promptiſsimos, è quorum longo ordine Boleſlaum retorti oris alte-
rum Herculem: cuius uirtus in latiſsima Sarmatia contineri, nec altiſsimis montibus, ac perua-
ſto mari concludi potuit, ille enim ſtrenuè geſtis in Sarmatia rebus, & domita Morauia, Bohe-
mia, Roxolania, Pomerania, Henrico Romanorum Imperatore, fines Poloniæ infeſtante, pul-
ſo ac

so ac profligato, & plusquam quadragies fœlicissimè cum hoste collatis signis, eadem signa in Daniam usque forti, & prompta manu intulit, ibique impressis Polonæ uirtutis uestigijs, regibus illius regni tributo imposito, domum fœlix redijt. Cognosces Casimiros Reges pios, & iustos, religionisq; amantissimos, tandē Vladislaos Turcarum horrendas pestes, & acerbissima fata. Iagielones magnanimos, Sceptra regnorū ultrò sese offerentium Bohemię, Vngariæ, Suetiæ, Daniæ, Noruegiæ, Gothlandiæ repudiantes, infesta autem reprimentes, uim ui, arma armis, à capite, à fortunis, saluteque suorum propulsantes. Hi legibus, religione, pulcherrimarum artium cognitione, domesticam disciplinam cum militari cumulârunt, Lituaniam Ducatum nobilissimum cum regno coniunxerunt, Samogitiam, & alias gentes immanissimas, ab illa barbara feritate, & impietate gentili, ad humanitatem, & ueram cognitionem Dei reuocârūt. His colla sua dedit uincienda Moldauus, præbuit ex se triumphos Germanus, miseras Prutenus porrexit manus, procubuit ad pedes Liuo, Moschus se uictum sæpè professus est, sæpiusque succubuerunt in acie Scythæ. Et hic est ordo ac series præcipuorum in hac Republica Principum, quorum nomine, & gloria perpetua in terris recolitur, cum summa quadam uenerationis memoria: animę autem eorum exanclatis plurimis pro patria, & Christi nomine laboribus, gratissima in illis supremis domibus fruuntur mercede, & gaudent. Hos tu unus omnes, & uictoriarum multitudine, & gloriæ splendore, iustitia, fortitudine, omnibusque uirtutibus, quæ olim in eis erant conspicuæ, facilè superabis, si eos tibi ad tuendum, & imitandum proposueris, maximè cùm etiam tibi non desint magnarum uirtutum domesticarum, tuæq; gentis Hungariæ regum clarissima exempla, quæ tuum indies animum exagitant, ad cōsequendum illum orbem uirtutum, quem illi omnes sustinuerunt, & ad comparandam gloriam cum immortalitate coniunctam, qua illi uniuersum orbem impleuerunt, & uerè impleuerūt. Atq; ne ex multis regibus Pannonię aliquot commemorē, & proferam, uno cōtentus ero: Matthia scilicet Huniade, cuius semper memoria apud Hungaros est iucundissima, gratissima, & celeberrima: sic ut illi talem Regem hodie à Deo Opt. Max. sibi dari, & excitari cuperent, cum quo si te conferā, uelim ut æquo animo accipias, & ab eo proficisci putes, qui dotes illius celeberrimi Matthię in te elucere uidet: ac optet nomen tuum sic longè, lateque patere. Quis mediocriter uersatus in historijs ignorat, Matthiam mirabili fato ad gubernacula regni Hungarici euectum? cuius tam præclara indoles fuit, ut à teneris adhibitus ad optima studia literarum, artiumq; multarum di dicerit semina, mirabili celeritate atque auiditate. Ideoq; acerrimi iudicij uiri palàm dicebant, se in hoc puero regiam fortunam, & uirtutem deprehendere. Meritò sanè idem prædicari potest, REX STEPHANE, de te. Nam ut miro quodam modo, & incredibili, primùm post obitum Iohannis Sigismundi electi Regis Hungariæ, & Principis Transyluaniæ, electus es in Principem: sic non minori cum admiratione propter tuas uirtutes, ab ordinibus regni Polonię, maximè pacis amantibus, creatus es in Regem. In adolescentia tua studia doctrinæ ita amasti, ut inter Reges Europæ, liceat mihi hoc liberè dicere, fremant quicunque uoluerint, unus sis, qui de rebus grauissimis differere possis doctè ac benè Latinè: ac etiam in primis illis tuis annis ita in duris militiæ laboribus tyrocinium fecisti, ut optimi militis famam inter tuos sis consequutus: & gradatim ad maximos honores perueneris, dignusque sis iudicatus nō modò Transyluaniæ Principatu, sed etiam hoc Sarmatiæ amplissimo, & potentissimo regno. Ex quo uidere licet, non tam pulchrum esse nasci ex Regibus Regem, nisi is Regijs uirtutibus ornatus, quàm uirtute sua iudicari dignum fastigio regio. Denique ineptam esse hanc uocem iudicandum est: Literas principem effœminatum reddere: Quò fit, ut hodie multos principes inuenias, literis, & doctrina nulla excultos: at doctrina non solùm optimum principem: sed & ad res gerendas ac bellicas aptissimum efficit. Est enim utroque tempore, tam pacis, quàm belli doctrina principi pernecessaria. Quid ampliùs? Matthias detestatus est auaritiam, luxū, & alia scelera suorum, ueluti, iniustitiam, & libidines uagas, omnisque religionis, & summi Magistratus contemptum, quæ mala Pannoniæ fatale attraxerunt excidium. At tu, REX prudentissime, ánnon sæpiùs tam priuatim, quàm publicè, fastum gentis Sarmaticæ repræhendisti, laxamque disciplinam, & auream planè suam libertatem, in licentiam perniciosam transformantem iurè dictitas esse materiam certissimam ruinæ Reipublicæ, ni maturè pareant benè consulentibus? Apud Claudianum singularis laus est Theodosij, quòd non fuerit suspicax. Matthias Rex ille Hungariæ immortalitate dignus, non facilè admittebat calumnias eorum, qui familiares suos in odium ipsi adducere conabantur. Sic etiam audimus calumniatores, & falsos delatores apud te nullum locum habere, penitùs arceri: aditùque tuo excludi. Denique ut Matthiam literati amârunt, & post funera multis laudibus extulerunt: ita non dubitamus, quin docti tuas uirtutes admirabuntur, & literarum monumentis mandabunt. Nam reuera ea, quæ habere solet grauissimus Princeps, ab omni leuitate abhorrens, in te etiam Deus contulit. Verùm hîc me continebo, ne in os te laudare uidear, & adulatoris crimen mihi impingatur à multis, quibus hoc responsum uolo: Regem dotibus regalibus condecoratum, & insignem, satis laudari non posse, nec clàm, nec palàm: cùm huiusmodi Princeps sit imago Dei graphicè suis coloribus depicta.

Itaque hanc nostram Sarmatiam tuo Nomini dicatam, & consecratam offero, supplexq; cum summa reuerentia oro, ut hunc in ea cudenda meum laborem, & animi promptitudinem Maiestas tua non aspernetur: sed eam clementer ac placidè suscipiat, meq; simul ac meos conatus in iuuanda & ornanda hac Republica, sua excellenti authoritate iuuare, prouehere, atq; tueri uelit. Seruet te tandem REX potentissime, Deus Regum author, & conseruator, diutissimè incolumem, quò augeas rem Christianam, confirmes tuum regnum, hostesq; istius regni immanissimos compescas ac coërceas: imò uerò de illis triumphes: & sic fato tuo fungens omnes optimi ciues te prædicent, ac ipsa posteritas, tuam sapientiam, atq; fidem, quæ est dictorum, factorumq; constantia, & ueritas, & deniq; magnanimitatem tuam cum iusticia coniunctam, admiretur. colat atq; amet. Cracouiæ 20 die Iunij. 1578.

Tuæ Sacræ Regiæ Maiestatis obseruantissimus

Alexander Gwagninus Eques auratus, Militumq; Præfectus.

SARMATIÆ EVROPEÆ DESCRIPTIO, IN QVA EST TOTIVS POLONIAE, LITVANIAE, LIVONIAE, PRVSSIAE, &c. CHOROGRAPHIA, DILIGENTISSIMÈ SCRIPTA ET EXPLICATA

ab

ALEXANDRO GAGVINO VERONENSI, EQVITE AVRATO.

SAVROMATIAE EVROPEAE SITVS.

AVROMATIAE Europeæ gentes, Regionumq; quas complectitur situm, descripturus: operepretium me facturũ, & rem non iniucundã Lectori existimaui: Si imprimis Europę, ipsius fines, quibus ab Asia, & Africa disterminatur, præponerem. Europa itaq; pars mundi tertia, ab Europa Aggenoris Regis Lybiæ, & Syrię filia denominationem traxit, cuius insigni pulchritudine Iupiter (ut Poëtæ fabulantur) captus, nullam aliam occasionem ad effectum insani amoris habẽs, in bouem niueum sese transfigurauit, in littoreq; maris uiridifero, ubi uirgines cæteræ cum Europa Reginula ludebant, armentis boum sese interiunxit. Europa uitulum præ omnibus pulcherrimũ uidens tergo eius insedit, qui confestim in mare cum ea insiliens, in Cretam insulam, siue Candiam, dicitur eam transtulisse. Porrò Europam ab Oriente Tanais fluuius celeberrimus disterminat, à Meridie mare Mediterraneum, à Septentrione Anglicus siue Britannicus Oceanus, ab Occidente uerò Oceano Atlantico finitur. Hęc pars mundi cæteris duabus, utpotè Asię, & Africæ minima est, sed ad habitandum habilior, conuenientiorq;, & moderatior, nam neq; calida, torridaue, nec etiam frigida nimis: ideò habitatoribus copiosior, frequentior, plenioreq; est, exceptis regionibus Septentrionalibus, Oceano glaciali cõtiguis: quæ aliqua ex parte ob intensa frigora inhabitabiles sunt. Religione quoq; Christiana, moribus, & uiuendi consuetudine incolarum, urbiumq; frequentia, & rerum commestibilium fertilitate, cœliq; & aëris temperie, Asię & Africæ, quamuis longè amplioribus, facilè anteponitur. Ducentis quadragintaquinq; milliaribus Germanicis in latitudinẽ patet, à mari Aegeo, siue Ionio ad Oceanum usq; Hybernicum. In longitudinem uerò septingentis sexaginta milliaribus extenditur, à Portugallia uidelicet regno Hispaniæ, ad Tanaim usq; fluuium, qui Sarmatiam ab Asia disterminat. Inchoatur autem Europa ab Oriente à fluuio Tanai, à Meridie uerò ab Aegeo mari Græciæ.

Europæ denominatio ab Europa Aggenoris Regis filia.

Europæ termini.

Quot milliaribus pateat Europa.

intellige hic miliaria Polonica, siue Germanica, quæ Italica 5. et Moscouica totidẽ complectuntur.

In hac parte orbis tertia, Sauromatia regio amplissima, multas nationes, regnaq; eiusdem generis complectens (de qua nobis res agitur) sita est. Est autem duplex Sauromatia, una Scythica, siue Asiatica in ulteriori, orientaliue ripa Tanais, & Vuolga fluuiorũ, quã incolunt Tartari, siue Scythę Zauuolhenses, & plures alij in Hordas, id est, tribus certas diuisi. Altera Europea Sauromatia dicitur: cuius coloni sunt Poloni, Russi, siue Ruteni, Lituani, Masouitæ, Prutenni, Pomerani, Liuones, Moschouitæ, Gothi, Alani, Valachi, & Tar-

Sauromatia duplex.

& Tartari, qui in hac ripa Tanais fluuij occidentali, iuxta Pontum Euxinū degunt. Hanc ab Oriente Tanais fluuius, paluscꝫ Meotis ab Asia dislimitat, ab Occidente uerò Vistula, uel secundùm quosdam Odera fluuius, à Meridie montibus Hungaricis Beskid gentiliter dictis terminatur, ab Aequinoctio mari Germanico, siue Sarmatico fines suos à Germania dirimit.

Ptolomęus uerò Lib. 3. cap. 5. Sarmatiā Europæam, à Septentrione Oceano Sarmatico terminari scribit, iuxta sinum Venedicum, ad fines uscꝫ Engroneland terræ incognitæ ultra Nortuegię regnum longè patētis, ab Occasu Vistula fluuio, & parte Germanię, quæ est inter caput ipsius, & montes Sarmatarum. A' Meridie Iazigis Metanastis, quę est gens Hungarica ab Oriente Istmo eam ambiri refert, à Carcinito fluuio per Bicen paludem, & latere paludis Meotidis uscꝫ ad Tanais fluuium in prouincia Resanēsi Moschouiæ fontes habenti, hic autē fluuius Asiam Scythicam ab Europa dislimitat. Ab Australi deinde plaga Sarmaticorū montium iugis ad Carpatum uscꝫ montem Tatri, siue Beskid uulgò appellatum, Sarmatia Europæa finitur, denicꝫ per Valachiam, Moldauiamcꝫ ad Boristenis uscꝫ ostia, ubi in pontū ingēti aquarum colluuie influit, & per littora ponti ad Carnicitum uscꝫ fluuium ex montibus Circassorum Quinquemontarū defluentem extenditur Sarmatia Europæa, secundùm Ptolomæi Cosmographorū principis opinionem. Qui etiam hos fluuios ætate sua celebriores Sarmatiam præterfluere asserit. Vistulam qui & Vandalus, Istula siue Iustula uarijs nominibus apud ueteres enunciatur, hic ex montib. Sarmaticis emergit, Silesiacꝫ & Polonia, Masouia, Prusia pręterlapsis multis fluuijs exhaustis apud Gedanum Prusiæ emporium celeberrimum in mare Sarmaticum, siue Balticum exoneratur. Cronon quocꝫ fluuius insignis in Rusia nō longè à Turouu oppido ortus, Rusiæ regiones, & Lituaniæ ac Prusiæ percurrens post Vistulæ ostia ad Septentrionem reflectendo, in Germanicum quocꝫ mare (quod Cronium inde fortè dicitur) influit, uulgò Niemen appellatur. Rubon quocꝫ fluuius, qui nunc *Dzwina* uulgò Latinis, & Germanis Duna dicitur, in Rusia Moschouiæ fontes suos habet, & magna parte Rusiæ, Lituaniæ, & Liuoniæ præterlapsis in prędictum mare, à Riga Liuonię Metropoli duobus milliaribus amplissimis ostijs postquam centum triginta milliaria Polonici à fontibus suis emensus fuerit, ingreditur. Ternutis quocꝫ & Chersinus fluuij secundùm Ptolemæum ex Riphæis montibus nascentes, in prædictum mare exonerari dicuntur, qui mihi *Narew* & *Bug* uulgò dici uidentur. Præterea Sarmatia Europæa multos alios fluuios celeberrimos habet, utpotè Borysthenē *Dnepr* uulgo dictum, in Pontum Euxinum influentem, Hypanin, qui hodie Bog (non Bug, qui Vistulæ commiscetur) dicitur, Tyran, qui Dnester propriè à tirando Italico uerbo, quasi sagittando dictus. Horrida enim uiolentia aquas impellit. Insuper Viliam, Disnam, Seripetum, Sluczam, Naruam in Liuonia, & alios complures nauigabiles fluuios, quos recensere longum esset. Hoc itacꝫ in imperio Sarmatico, cuius modo limites ex Ptolemæo, & nostra propria experientia descripsimus, Rex Poloniæ à maiorib. suis belli uel pacis iure acquisito rerū potitur, & modernis temporibus Sarmatia Poloniæ Regis potentissimi, & inuictissimi Monarchæ his finibus includitur.

Sauromatiā Europææ situs, finescꝫ.

Celebriores fluuij Sarmatię Europeę.

A' montib. Sarmaticis, & Transsyluaniæ palatinatu, ad Vistulæ fontes, ubi incipit Ducatus Tesinensis, inde per Silesiam ad Oderam fluuium, & uscꝫ ad Marchiam Brandenburgensem, ac Francfordiam, per Pomeraniam quocꝫ longo tractu ad littus Oceani Germanici, sinumcꝫ Codanum, siue Balticum, per latus demùm Septentrionale per Samogitiam, Curlandiam, Liuonięcꝫ amplissimum Dominium, ad Phinlandiam uscꝫ ultimam ferè orbis regionem Suecorum Regi subiectam, Orientem uersus per multas regiones Russiæ ad Moschorum Principis imperium uscꝫ extenditur. A' Germanico uerbo Oceano ad Alexandri Macedonis aras per Campestria deserta ad paludes Mæotidis longissimo tractu ultra Borysthenem procedendo, deinde à Ponto Euxino per campos Podolienses, & per Moldauos ac Valachos redeundo Iazigis Metanastis, uel Transyluanis, & Hungaris, montibuscꝫ, qui hodie Scepusienses dicuntur, à Meridie imperium Monarchæ Poloniæ disiungitur.

Dicta est autem Sauromatia Græcis, similitudine sumpta ab hominib. uiperinos oculos habentibus, terribilibus scilicet & crudelibus: nam σαῦρος Græcis uiperam, ὄμμα uerò oculum sonat. Atque nunc in primis de Polonis præcipua gente Sauromatica dicendum nobis occurrit.

Sauromatiæ utriuscꝫ denominatio.

DEDV-

DEDVCTIO ET ORIGO ANTIQVAE, BELLICOSAEQVE gentis Sauromaticæ, ex qua Poloni ortum, genusq; suum ducunt.

DEductionem, originemq; Polonorum ac regum, eorundem gesta secundùm
ordinem descripturus: paucis obiter Lectorem admonendum uolo, ne quid
me in principio rei de Polonis dicturum sigillatim existimet. Consequens e-
nim est, ut antiquissimæ gentis Sauromaticæ, siue Slauonicæ originem, & mo
res priscos, altius imprimis inuestigaremus, quod pro rei ipsius faciliori intellectu for-
Iaphet Nohæ tasse utilius erit. Liquet aperte ex scripturis sacris ueteris legis, ad quod etiam omnium
Patriarchæ fi- historicorum consentiens opinio est: Iaphet filium natu maximum Nohæ, post illud to-
lius ubi conse- tius mundi diluuium, Orientem, & Septentrionem uersus in Europa, & in Asia minori
derit post dilu primùm consedisse, illicq; cooperante Diuina uoluntate in maximam gentem excreuis-
uium. se, quod ei cùm Etymon nominis dilationem significantis, tum fausta Nohæ parentis
Etymon Iaphe imprecatio portendebant. Sic etiam Nohæ ille Patriarcha præfigurans necessariè futu-
ti. ram esse trinam conditionem uitæ humanæ, filijs suis dixisse, singulisq; singula officia
administranda iniunxisse, & demandasse fertur, ut unusquisque suæ uocationi prædefi-
nitæ corresponderet in hæc uerba: Tu Sem ora uelut sacerdos, munus diuinum obiens:
Nohæ filiis sin tu Cham labora, agros colens, & artes mechanicas exercens: tu Iaphet rege, & protege
gulis singula uelut Rex, & miles arma exerce, cæterosq; certis propositis legib. in officio retine. Quod
munia obeun- mandatum, & testamentum Nohæ hæc usq; in tempora durare uidemus: unaquæq; ete-
da demandat. nim natio ex illius filijs eius propagata, suam uocationem ex quadam prædestinatione,
Ora, labora, & paterna imprecatione exercet. Posteritas igitur Iapheti, cùm maiorem orbis terrarum
rege, protege. partem in Europa, Asiaq; minore occupauerat, testamento patris sui, & faustæ impreca-
Iapheti poste- tioni Nohæ Patriarchę correspondentes, statim ad arma exercenda animum adiecerunt,
ritas. & innumerosam gentem temporis successu sub Duce Gomero Iapheti filio in orientali,
Gomer Iaphe- ubi Armenia, & Septentrionali plaga excreuerunt, ad Bosphorumq; Mæotidi paludi pro-
ti filius. ximum, qui nunc Cimmerius dicitur, & ad fontes, ostiaq; Tanais longo tractu sedes suas
Tuiscones Go- habuerunt. Postea potestatem, & prælaturam, sub qua cæteri regantur, necessarium esse
meri filius. considerãtes ad Tuiskonem siue Ascenam Gomeri filium imperium detulerunt, qui Be
Berosi testimo roso teste latissimè à fontibus Tanais ad Rhenum usque fluuium Germaniæ imperauit.
nium. Hunc Tusconem prædictus Berosus Historiographus, Germanorum omnium, Sauro-
matarumq; pariter conditorem esse asserit, quo testimonio satis rectè probaretur Sarma-
tas, siue Slauos cum Germanis unum esse, cùm ab eodem autore, & propagatore proces-
Crãtij opinio. serint. Crantius quoq; rationatur Polonos, Bohemosq; Germanis congeneros esse, eò
quòd frequens Germanicæ linguæ apud hos populos usus fuerit, & uestibus Germani-
cis multi eorũ utantur. Qua ratione quoq; probaretur eos Latinos, uel Italos, Hũgarosq;
esse: nam hæ quoq; linguæ, idemq; habitus apud Polonos nunc ex magna parte in usu
Plinij de Sar- esse cœperunt, & Latina lingua omnes ferè nationes uincunt. Non rectè igitur Crantius
matis assertio. hîc ratiocinari uidetur, si enim Slaui uel Sauromatæ ex Germanis oriundi essent, eadéq;
cum eis antiquitùs lingua uterentur, unde igitur Sarmaticæ, siue Slauonicę linguæ apud
Sarmatas usus ortus esset? qua hæ gentes passim, & uulgariter utpotè innata utuntur, ha-
bitu quoq; moribus, & uitę cõsuetudine Sarmatę à Germanis penitùs diuersi sunt, quod
etiam Plinius approbat, dicens: Sarmatæ quidẽ certè Germani non sunt, sed ab ijs Van-
dalo siue Vistula fluuio ad ortum Solis uergentes dirimuntur, cui sententię probati anti-
quitatis indagatores Cornelius Tacitus, Strabo, & Ptolemæus astipulantur. Sed ad rem
unde digressus sum, redeo. Illa posteritas Iapheti impigra, strenua, manuq; prõpta, & bel-
licosa extitit, quòd res ipsæ ab illis strenuè, audacissiméq; gestæ abundè testantur, toto e-
nim orbi terrarum tunc temporis terrori dicuntur esse, unde à Græcis Sauromatæ impri-
Sauromatæ mis appellati sunt, deducto nomine à σαῦρος, quod est uipera, & ὄμμα oculus, quasi dicas
unde dicti. gens terribilis cum uiperinis oculis. Ab hoc itaq; tempore hæc gens, regionésq; eorum,
quas incolunt, Sauromatiæ nomen retinent. Hi postea tempore succedente, & in dies ma
gis ac magis numero populi accrescente, uidentes illas sedes patrias propter se, progeni-
emq; paulò arctiores esse, à Tanais fluuij ostijs, & paludibus Mæotidis meridiem uersus
ulteriùs processerunt, per regionesq; propinquas, Datiam, Russiam, Lituaniam, Borus-
Sarmatarum siam, quæ nunc Prussia dicitur, Liuoniamq; longè & latè diffusi sunt. Quorũ maior pars
prima commi- in has Prouincias campestres, quæ hodie à Polonis coluntur, cõmigrauit, fluuijq; Vistu-
gratio. læ (quæ antiquis Vandalus dicebatur) utraq; ripas occupauerunt, & statim cum antiqua
gente Teutonum, quæ etiã ad Vistulam fluuium in tuguriolis antiquitùs degebat, socie-
tatem atq; amicitiam uelut aduenæ contraxerunt, propter communem prædam, & rapi-
nas, cũ adhuc minimè assueti essent sudore proprio, uel agricultura, artificijsq; uictũ ac-
quire-

quirere. Manu itaq; coniuncta frequentes irruptiones in Prussiam, Saxoniam, & Pomeraniã exercebant, prouinciasq; maritimas assiduis excursionib. diuexabant, & mare Balticum, siue Germanicum propter res sibi necessarias acquirendas Pyratarum more remigijs tentabant. Quando uerò, & qua occasione hæc migratio Sauromatarum â fontibus, ostijsq; Tanais fluuij, & paludibus Mœotidis in has regiones contigerit, quoniam nulla gentis ab eo tempore monumenta extant, ex quibus id constare posit, ignotũ est. Si enim literarũ cultura æquè ac res militaris apud Sauromatas tunc temporis floruisset, certiora de suo in hæc loca aduentu, alijsq; rebus præclarè gestis monumẽta reliquissent, sed ipsi animosè, uiriliterq; agere, & bella exercere, quàm eleganter & ornatè scribere maluerunt. Sabellicus tamen & Herodotus scribunt Sauromatas & Cymbros à Lydorum rege Aliate ex Asia eiectos esse. Quidam etiam opinãtur eos ui à Gothis expulsos sedib. patrijs emigrasse, quòd uerisimile nõ uidetur, sed potiùs suapte spõte ac uoluntate, siue fato quodam impulsos, siue opum alienarum cupiditate accensos, cultiora loca appetisse eos existimauerim. Neq; uerò soli Sauromatæ, sed & aliæ quædam gentes ipsis conterminæ sedib. patrijs relictis, in alias terras cultiores migrantes transierũt, inter hos Cimmerij, siue Cymbri, Gothæ, Daci, Sueui, siue Tuiscones, & Sacæ, qui nunc Saxones dicuntur. Hi etiã in hæc usq; tempora Sarmatas sunt cõtermini. Neq; uerò uniuersam gentem illinc se se simul effudisse constat, sed remansisse nonnullos, qui relicta ab alijs loca colerẽt, quòd moderni incolæ istius oræ, iuxta Tanaim fluuium degentes apertè testantur, utpotè Tartari Campestres, qui longo tractu iuxta Tanaim fluuiũ & paludes Mœotidis, Pontumq; Euxinũ uiuunt. Hi enim à ueteribus Sarmatis moribus & institutis haud dissimiles sunt: sed ad rem redeo. Illi Sauromatæ, qui ad Vistulam fluuium cõsederant, cum Teutonibus commilitonibus suis omnes prouincias circumiacentes, & colonias suas frequentib. diuexationibus depopulatas ad nihilũ redegerunt, & uictum ampliùs acquirere nõ potuerunt, agros enim nõ colebant, sed paratis & raptis uiuebant. Ideò sterilitate soli per ignauiam suam causata, adiunctis sibi in societatẽ uicinis Teutonib. ulteriùs (inquirentes fertiliores prouincias) processerunt, quorum multitudo trecenta millia uirorum excessisse fertur, & à fluuio Vandalo, nunc Vistula dicto, quem accolebãt Vandaliæ (Sarmatorum nomine abolito) appellati sunt. Primò itaq; hi Vandalitæ populabundi in Pannoniã excurrerunt Constantini magni temporibus, eamq; 40 annis (expulsis primis eius incolis) occupatam tenuerunt. Deinde Hungaricis Historiographis testantib. à Gothis illinc eiecti, expulsiq; sunt. Polonorum uerò annales testantur Vandalitas ex Pannoniæ finib. eductos per Stillicum Ducem suum in Italiam, quã armis undequaq; crudeliter peruastãrunt. Postea in Hispaniam cum eodem Duce suo Stillico cõmigrarunt, ex Hispanijs uerò per mare Herculeum nauigantes in Africam deuenerunt, ubi annos ducentos in pace, & abundantia omnium rerum peregerunt, Romanumq; imperium nauali, & terrestri bello uarijs excursionibus debilitarunt, ac ipsam Romam sub Sixto Papa, ut quidam uolunt, Anno Christi 429. crudeliter uastauerunt. Tandem Anno Domini 538. Iustinianus Imperator per Ducem celeberrimum exercitus sui Belisarium, uirum insignem, & rebus gestis clarũ, eos cruento prœlio profligauit, ex Africaq; funditùs exterminauit, Rexq; eorum Gilimerus captiuus Constantinopolim abductus est. Aiuntq; nonnulli hoc prœlio Belisarij, Vandalitas ad internecionem usq; gentis cæsos, deletosq; fuisse, sed id à uero esse alienũ non uno argumento liquet. Etsi enim uires eorum adeò fractæ, attritæq; essent, ut robur uetus, & potentiam pristinam, recuperare pòst nunquã potuerint, reliquiæ tamen eorum ita fuga dispersæ sunt, ut quidam in Poloniam ad Vistulam fluuium natale uidelicet solum unde ortum duxerant, regressi, nonnulli in Græciam, & Pannoniam, Germaniamq; nouis quærendis sedibus dilapsi sint. Horum reliquiæ ultra Albim fluuium in Septentrionem sparsim habitantes Slauonico Idiomate maiori ex parte utuntur, & Ducatus, quem incolunt confinis Prussiæ, Vandalia nuncupatur, cuius Dux, Prussiæ Polonorum feudalis titulum sibi usurpat. Porrò omnes Germani denominatione à Vandalis sumpta omnes Sarmatas Slauonica lingua utẽtes, Vuenden, siue Vuinden, & uindis promiscuè appellant, mareq; quod Sarmatiam alluit Venedicum uocant. Cætera horum Vandalitorum gesta breuitati consulens omitto, nihil etenim de eis scribitur, solummodò barbara atrocitas, & immanitas, qua crudeliter in omnes sæuiebant, adhucq; hodie in Litanijs Catholicæ Ecclesiæ Romanæ canitur, à Vandalis libera nos Dominẽ, &c. Post hos Vandalitas ex ijsdẽ Sauromatiæ sedibus, alia à fluuio Tanai, & paludib. Mœotidis gens crudelis priori non dissimilis ortum duxit, qui Roxolani, siue Rossani, & Rutheni, Russiq; cognominati, Procopio Historiographo id attestante. Volgari quoq;, siue Volhinij populi ex ijsdem sedib. à Volga fluuio amplissimo cognominati, moribus & idiomate Slauonico cum Roxolanis concordantes ortum duxerunt. Volga autẽ fluuius celeber-

Sarmatæ ad Vistulam fluuium uenerũt, et cum Teutonibus amicitiam contraxerunt.

Sauromatæ olim literarũ ignari, bellis, armisq; assiduè studentes.

Sabellici, & Herodoti de Sarmatis opinio.

Causa aduentus in hæc loca Sarmatarũ.

Sarmatarũ cũ Teutonibus à Vistula fluuio, à qua Vandalitæ dicti sunt in Pannoniam commigratio.

Vandalitarum in Italiã, Hispaniãq; eruptio.

Vandalitæ in Africa.

Vandalitæ Romam cœperũt.

Vandalitæ ex Africa pulsi.

Vandaliæ Ducatus.

Mare Venedicum.

Roxolani, siue Ruteni gẽs Sarmatica secũda.

Vuolgari.

celeberrimus (quem plurimi Tanaim eſſe falſa opinione ducti exiſtimabant) Ptolemæo

Vuolga fluuius.

Rha, Tartaris Edel dicitur, Moſchouitasq; certis limitibus cum Tartaris Campeſtribus diſterminat. Illi itaque Roxolani ſiue Ruſsi cum Volgaris ob ſimilitudinem, & unitatem

Roxolani in Taurica.

conſuetudinis uitæ amicitiam, & ſocietatem contraxerunt, coniunctisq; uiribus in Tauricę Regionem (quæ nunc à tartaris Præcopenſibus occupata eſt) penetrarunt, inibiq; locum domicilio ſibi delegerunt: quamdiu illic degerint, uel quo tempore aduenerint, incertum eſt, nullus enim inter eos inuentus erat, qui temporum, rerumq; à ſe geſtarum

Vuolgari Sauromatæ cũ Roxolanis tres Conſtantinopolitanos Imperatores occiderunt.

uices literis mandando poſterorum memoriæ, factorumq; æternitati conſuleret. Audientes tandem diſcordiam pullulare inter principes Chriſtianorum in Græcia, quidam eorum cum Duce ſuo Chrunno Danubio traiecto, rectà in Thraciam populabundi perrexerunt, ubi Imperatorem Conſtantinopolitanum cum exercitu cruento prælio fuderunt, Nicephorum quoq;, & Michaëlem Curoplatum Imperatores ad Adrianopolim occiderunt. Tandem Miſsia utraq; occupata eam Vuolgariam à ſui denominatione, quę

Bulgaria.

nunc Bulguria dicitur, uocauerunt. Alij eorum Ruſsiæ Regionem occupauerunt, quam

Vuolinia.

Vuoliniam (quæ hucuſq; hoc cognomen retinet) appellauerunt. Cæteri quoque Podo-

Gẽtes Ruſsiæ.

liam, Lithuuaniam, Podlaſiam, Maſouiamq; regiones occupauerunt. Hij omnes loca ſemel occupata hæc uſque in tempora non mutârunt, exceptis illis, qui in Miſsia conſe-

Sarmatarum Roxolanorũq; uariæ appellationes.

derant. Varijs autẽ nominibus ab Hiſtoriographis appellabantur. Græci enim eos Sporios, id eſt, diſperſos, Sauromatasq;, id eſt, crudeles, ſumpta à uiperis ſimilitudine appellabant, cæteri eos Roxolanos, Beſos, Guados, Bodinos, à fluuio Boryſthene, Bolgaros à Volga, Morauos à Moraua flumine, uel à Morato Rege, Antos, Baſnos, Carnios, Serbos, Raſcios, à Ruſsia, Dalmatas, Slauos, Illyricos, Iſtrios ab Iſtro ſiue Danubio, Bohemos à

Poloni unde dicti.

regione Boëmia, Polonos, à Campeſtri, planaq; regione, uel à uenatione. Pole enim uenationem, & planitiem Slauis ſignificat, hæcq; gens planam ferè, apertamq; regionem incolit, & apprimè uenandi ſtudio tenetur. Hæ gentes Sarmatiæ, ut in plures, diuerſasq;

Varietas ſermonis Slauorum.

prouincias diuiduntur, uarijsq; nominibus appellantur, ſic etiam diuerſa, uariaq; idiomata præ ſe ferunt, ſecundùm terrarum & regionum diſtantias, quamuis omnes unius gentis, & idiomatis Slauonicæ fuerint: nam Moſchouitæ à Ruthenis aliquantulùm, Rutheni quoque à Polonis, & Maſſouitis, ſic etiam Bohemi, Croatæ, ab inuicem idiomatis expreſsione, accentibus & prolatione, uerborumq; immutatione differunt, ita ut ſeſe intelligere difficilè poſsint, niſi mutuò familiaritatis uſu alter alterius linguæ aſſuetus fue-

Cauſa immutationis Slauorũ idiomatis.

rit. Nam quia Sarmatæ ſiue Slauones, bellicoſi, pugnacesq; extiterunt, pacem odio proſequentes, uarias mundi partes peragrabant, & pro ſuo arbitrio occupabant, peregrinorum quoque uocabulorum uſu idioma Slauonicum immutârunt. Apparet autem ex

Antiquitas Slauorum.

antiquorum Hiſtoriographorum ſcriptis, gentem Slauinorum, uel Slauorum in Paphlagonia regione Aſiæ minoris, tempore belli Troianorũ floruiſſe. Procopius etiam Cæſa-

Hiſtoriographorum opiniones de Slauis.

rienſis ante mille & quinquaginta annos de bello Gothico, Iuſtiniani Imperatoris temporibus ſcribens, mentionem quoq; Slauinorum facit. Blondus uerò, qui ante centum, decemq; annos Hiſtoriam ab inclinatione Romani Imperij conſcripſit antiquiora Arcadij, & Honorij tempora perſequens, Slauorum meminit. Iornandes autem Alanus in ſuis

Diui Gregorij de Slauis aſſertio.

Chronicis dicit, id nomen Slauorum ſuo tempore nouum extitiſſe, idioma autem hoc, quo nunc Slauones utuntur, antiquum fuiſſe. Scribitq; hic Iornandes, & Diuus Gregorius primus huius nominis Romanus Pontifex, Slauos ad Iſtrum ſeu Danubium ſeptentrionem uerſus habitaſſe, traiectoq; Danubio Myſsiam utramque, Pannoniam, Macedoniam, Thraciam, Iſtriam, diuexaſſe, interq; Drauum & Sauum flumina, in Illyrico, & Dalmatia conſediſſe, eis Regionibus Slauoniæ nomen indidiſſe, Romanumq; Imperium penitùs debilitaſſe.

Iidem Slaui ne Germaniæ quidem pepercerunt, ac ad eam amplitudinem peruenerunt, ut propè dimidiam Europæ, & Aſiæ partem teneant, etenim in ea natione connumerantur non ſolùm ij, qui Dalmatiam, Illyricum, Carpatum, & Hungariæ montana tenent, ſed aliæ omnes orientales, & ſeptentrionales maximæ & fortiſsimæ gentes, quæ-

Gentes Slauonicæ quãtæ, et quot.

cunque Slauonico idiomate utuntur, utpote Bulgari, Boſnæ, Serbij, Croatæ, Carnij, Raſcianij, Dalmatæ, Iſtrij, (Burgundi iam Slauorum linguam amiſerunt) Stirij, Poloni, Maſouitæ, Pomerani, Luſatij, Podolij, Volinij, Rutheni, Moldaui, Moſchouitæ latiſsime imperantes, Caſſubij, Vandalij, Sileſij, Moraui, Bohæmi, &c. In omnibusq; his Prouincijs

Slauorum termini.

ab Oceano glaciali, qui ultra Moſchorum Principis ditiones longiſsimò tractu Septentrionem uerſus extenditur, ad mare uſque Mediterraneum, & Adriaticum populi Idiomatis Slauonici reperiuntur. Sic quoque à Ponto Euxino Moldaui, Valachijq;, & cæteræ Ruthenorum gentes ad mare uſque Germanicum colonias ſuas habent. Quamuis plurimi eorum patrium uiuendi modum in peregrinos mores commutârint. Bulgari e-

nim, Bosnæ, Rascij, Dalmatæ, cum Turcis & Hungaris: Burgundij, Mysij, Pomerani, & Silesij cum Germanis: Lithuani, Ruteni, Masouitæ cum Polonis: Istrij, Carniolani, Carinthij cum Italis sentiunt. Attamen omnes hi quamuis inter peregrinas gentes diffusi, dispersiq; sunt, patrio idiomate Slauonico (diuerso modo licet) utuntur. Plurima & præclara gesta hi Sauromatæ exercebant, præcipuè uerò cum Roxolani (quorum posteri nunc Rutheni siue Rusi dicuntur) strenuè cum Mithridate Rege Parthorum & Ponti belligerarent, qui has regiones, quas hodie Turca possidebat. Cum Romanis quoq; & cæteris finitimis Regibus longas acies uario Marte tenuerunt, sed quia gentiliter uiuebant, literasq; ignorabant, ideò etiam præterita recordare, & antiqua gesta ad posteritatem transmittere flocci pendebant. Porrò qui diligentius rem ipsam considerare uelit, nullam gentem olim Sarmatis bellicosiorem extitisse uidebit: hi enim omnes miserias bellicas, frigora, intempestates, & id genus alios casus facilè sustinebant, & propter nomen æternum nulla uetustate aboliturum uitam flocci pendentes mortis impauidi uarijs periculis opponebant, de quorum insigni fortitudine, audaciq; animo Ouidius ille Naso, è Roma ad Pontum in Regnum Tauricæ relegatus, pro singulari miraculo, Romanis proceribus scripsit in hęc uerba: Lib. 1. de Ponto Elegia 2. ad Maximum.

Slauorum commutatio, metamorphosisq;.

Roxolani cum Mithridate Ponti rege bellabant.

Sarmatis nullá olim gens bellicosior.

Hostibus in medijs interq; pericula uersor,
Tanquam cum patria pax sit adempta mihi,
Qui mortis sæuo geminent, ut uulnere causas,
Omnia uipereo spicula felle linunt.
Hic eques instructus perterrita mœnia lustrat,
More lupi clausas circumeuntis oues.
Tecta rigent fixis ueluti uallata sagittis,
Portaq; uix firma summouet arma sera.
Dant illis animos arcus, plenæq; pharetræ,
Quamq; libet longis cursibus aptus equus.
Quodq; sitim didic re diu tolerare, famemq;
Quod q; sequens nullas hostis habebit aquas.

Ad eundem Elegia tertia.

Aut quid Sauromatæ faciant, quid Iasiges acres,
Cultaq; Oresteæ Taurica terra Deæ:
Quæq; aliæ gentes ubi frigore constitit Ister,
Dura meant celeri terga per amnis equo.
Maxima pars hominum nec te pulcherrima curat,
Roma, nec Ausonij militis arma timet.

Idem ad Vestalem Eleg. 7. lib. 4.

Ipse uides onerata ferox ut ducat Iasis
Per medias Istri plaustra bubulcus aquas:
Aspicis & mitti sub adunco toxica ferro,
Ac telum causas mortis habere duas.

Ad Seuerum Eleg. 19.

Nulla Getis toto gens est truculentior orbe
Tinctaq; mortifera tella sagitta madet.

Ex hoc igitur testimonio Ouidij Sarmatas bellicosos, imperioq; Romano minimè subactos esse apparet, cùm dicit: *Nec te pulcherrima curat Roma.* &c.

Porrò quæ de antiquissimis eius gentis moribus, & institutis proferri possint, hæc ferè sunt. Vtebantur primis temporibus uetustissimi illi Sarmatæ siue Slauones, & qui in Polonia, Rusiaq; regionibus postea sedes habuerunt, eorum posteri, prisca illa Slauonica lingua, quæ Sarmatis, Ruthenisq; gemina est. Regem aut principem secundum genus agnoscebant neminem, sed exortis subinde bellis ex suis fortissimum quemq; & factis illustribus spectatum, Ducem sibi eligebat, nec diuturnius cuiusquã erat Imperium, quàm ipsum bellum, cuius gerendi Dux esset declaratus. Vnde & nunc Polonis Rex non nascitur, sed consensu Senatorum, qui dignus uideretur, per sortem eligitur. Ad bella singuli uiritim proficiscebantur, arcubusq;, frameis, & lanceis oblongioribus utebantur. Vxores secum ducebant, quæ incantationum, magicarumq; artium gnaræ, augurijs & uaticinijs operam nauabant, de præliorumq; euentibus scienter præsagiebant. Fugere in bello res insolens illis erat, quiq; id fecisset, ei nullus ad suos reditus patebat, neq; grauiorem ullam turpitudinem aut ignominiam nouerant. Summa apud eos dignitas erat post electos belli Duces equitum, quos ab ornamentis auratos uocamus, ad quam nemini aditus patebat, nisi qui uirtute bellica, factisq; in hostem patratis id assequeretur. Martem, Lunam, Solem, aliosq; uanæ religionis Deos adorabant, eosq; diuersis & certis locis colere, & sacra ipsis facere solebant: de animarum tamen immortalitate rectè sentiebant. Sepulturæ eorum erant in syluis & agris, tumulosq; aggestis lapidibus uestientes eminenter muniebant, quod genus in Rusiæ regionibus passim adhûc uisuntur. Nonnulli quoque more Romano cadauera cremare, cineresq; collectos in urnas recondere solebant, in uictu pau cis contenti erant. Permutatione rerum necessaria utrinq; comparabant. Nihil proprium absq; arcu, framea, & lancea possidebant. Vestibus uilibus, ex corijs ferarũ, pellibusq; utebantur, ad talos demissis. Thesauros, possessiones, prædia, uestesq; pretiosas nõ comparabant. Causas omnes & controuersias publico in loco Marte iudice armis dirimebãt. Hæc plane sunt, quæ de antiquissimis Sarmaticę, Slauonicæq; linguæ, institutis & moribus extant, quorũ potissima pars in hunc usq; diem apud posteros eorũ quibusdã in locis uiget.

Antiquorum Slauorum siue Sauromatarũ mores.

Rex in Polonia non nascitur.

Expeditio in bellũ antiquorum Sarmatarum.

Fuga in bello Sauromatis turpissima.

Equitum, militumq; apud Sarmatas antiquos dignitas.

Idola Sarmatarum.

Sepulturæ Sarmatarum.

Victus.

Commercia.

Possessiones Sarmatarum arma.

Vestitus.

Iudicia.

REGNI POLONICI CVM SVIS PALATINATIBVS DISTRICTIBVSQVE siue Prouincijs, Ciuitatibusq́ue, & Arcibus principalibus compendiosa descriptio.

AVTORE ALEXANDRO GVAGNINO.

Fines Regni Poloniæ.

EGNVM Poloniæ in Sarmatia Europea amplissimum & nobilissimum, ab oriente nonnihil in Septentrionem reflectendo, Masouiæ, Lithuaniæq́ue contiguum est. A' Septentrione Prussiæ, mariq́ue Germanico siue Venedico adhæret. A' meridie & oriente simul Russia, Podolia, Valachiaq́ue, & montibus Hungariæ, Beskid dictis terminatur: ab occidente Silesia, Saxoniaq́ue & Albi fluuio fines suos terminat.

Polonia duplex.

Porrò Polonia bipartita est, maior & minor. Maior ideo dicitur, quod in ea Lechus autor Polonorum imprimis consederit, ibidemq́ue Gnesnam ciuitatem Regni sedem, fundauerit. Sed postea sedes Regia Cracouiam minoris Poloniæ metropolim translata est, ubi in hunc usq́ue diem perseuerat, atq́ue hanc ob causam minor Polonia maiori anteponitur, quam imprimis describendam aggrediemur.

CRACOVIENSIS TERRA.

CRacouia urbs celeberrima minoris Poloniæ metropolis, in planicie insigniter ad Vistulam fluuium nauigabilem, quo merces omnis generis Gedanum emporium Prussiæ, deportantur, condita, muro duplici, uallo q́ue inexcusso, & fossa muro præcincta cingitur. Arx uerò in scopulo eminenti Vauel dicto, ad eundem fluuium sita, sede Regum Poloniæ, ubi coronantur & sepeliuntur celebris, Gymnasioq́ue & uniuersitate clara. Eidem aliæ tres ciuitates Clepardia, Stradomia, Casimiria contiguè adhærent, hanc Rudawka amnis, illas uerò Vistula fluuius interfluit. Porrò Cracouienses Aduocato supremo carent, ea de causa, quod anno Domini 1312. Regnante Vuladislao cubitali, quidam aduocatus Cracouiensis Germanus autorem se perfidiæ in deditione urbis Boleslao Duci Opoliensi præbuerit, qui postea perfidiæ dignas pœnas, cum suis complicibus dedit. Ab hoc tempore Rex ipse Prætura Cracouiensi potitur. Castellanus quoq́ue Cracouiensis Palatinum in Senatus consensu accubitu, locoq́ue superat: nam cum Boleslaus Krziuousti, Rex Poloniæ (de quo suprà) bellicosissimus à Rutenis dolo circumuentus esset: Palatinus honore postposito, cum maiori parte exercitus aufugit, Rege in medio hostium relicto. Ab hocq́ue tempore Castellanus primas obtinet, in cæteris uerò illius Regni Prouincijs, Palatinus Castellanum dignitate antecellit.

Aduocatus Cracouiæ.

Palatinus & Castellanus.

CIVITATES DISTRICTVALES IN terra Cracouiensi.

HAs ciuitates districtuales præcipuas ubi iudicia, causęq́ue nobilium disceptantur, continet: Palatinatus Cracouiensis, quibus Capitanei iudices & alij Regia munia obeuntes præsunt.

BIECZ ciuitas muro circundata, in planicie sita, eam Rapa fluuius preterfluit, in quo spumę, ex quibus sulphur cõficitur, colliguntur, à Cracouia quindecim miliarib. abest.

VVOYNICZ ciuitas lignea ad Dunaiecz fluuium sita, à Cracouia 9. mil. distat.

SANDECZ ciuitas murata in planicie condita: quam Dunaiecz fluuius præterlabitur, à Cracouia 11. mil. distat.

LELOVIA ciuitas murata, in colle sita, arcem inferius conditam habet, quam Biala fluuius aluit, à Cracouia 11. mil. abest.

KZYAZ ciuitas lignea, à Cracouia mil. 7. distat.

PROSZOVICE ciuitas lignea in planicie sita, in qua curia Regia ad Sczeniauã fluuium condita est, à Cracouia 4. mil. distat, in qua conuentiones terrestres nobilium celebrari solent.

Sunt etiam aliæ multæ ciuitates & oppida nobilium & magnatum in terra Cracouiensi, sed hic nisi eorum in quibus terrestria officia celebrantur, mentionem facimus.

In eadem terra Cracouiensi tres sunt fodinæ insignes, quæ magnis prouentibus thesaurum

saurum

saurum Regium adaugent. Prima in Olkusia 5. mil. à Cracouia, ubi plumbi copia, argentumqꝫ effoditur. Secunda in Bochnia ciuitate, quæ 5. mil. à Cracouia distat, ubi sal glaciei simile perspicuum grandibus masis effoditur. Tertia in Vvieliczka 2. mil. à Cracouia, ubi etiam sal glaciale, sed uilius Bochnensi, copiosè effoditur.

SENATVS PRINCIPALIS TERRAE Cracouiensis.

Episcopus, Castellanus, Palatinus } Cracouiensis.

Castellanus { Sandecensis. Vvoynicensis. Byecensis. Oświecimensis.

VEXILLVM TERRESTRE BELLICVM AQVILA alba coronata in campo rubeo, per alas linea aurea protensa, insignitur.

Districtus Sandecensis uexillum peculiare habet, clipeo diuiso bicolori insignitum.

In eadem terra Cracouiensi duo Ducatus continentur, qui iure naturali in ditionem Regni cesserunt, Zatoriensis & Oświecimensis.

OSVVIECIM Ciuitas principalis prædicti Ducatus lignea, in planicie sita, arcem quoqꝫ ligneam argila circumlinitam habet, quam fluuius quidam præterlabitur, 7. mil. à Cracouia. Vexillum aquila nigra, O, in pectore habente, insignitur.

ZATOR Ciuitas lignea cum arce, à Cracouia 5. mil. in planicie ad Vistulam fluuium sita, quæ Ducatus caput erat: cuius uexillum aquila lasurini coloris, Z, in pectore gestante insignitur.

Huius Ducatus Zatoriensis Princeps à Spitkowe Myskowski equite Polono, dolose occisus est, ab hoc tempore in Regis Poloniæ ditionem cessit. Vide

SANDOMIRIENSIS TERRA.

SANDOMIRIA Ciuitas principalis, muro circumdata, in colle ad Vistulā fluuium cōdita, à Cracouia 22. mil. distat. Arcem muratam, à meridie Vistulā prӕterfluam, habet. Hæ ciuitates districtuales præcipuè ad eam pertinent.

CHECINY Ciuitas in loco plano sita, arx uerò murata in eminenti scopulo condita est, à Cracouia 13. mil. abest. Fodinis lasuli clara, ubi & argentum reperitur.

KORCZIN Ciuitas noua lignea, arcem muratam ad Vislok fluuium sitam habet, quam undiqꝫ paludes circundederunt.

VVISLICIA Ciuitas lignea, quam Nida fluuius circumfluit, muroqꝫ circumdata inter lutosas paludes in scopulo sita, in quibus ingens colluuies reptilium, omni genere grassatur.

PILZNO Ciuitas lignea ad Vuislok fluuium sita.

OPOZNO Ciuitas murata in planicie, quam Pilcza fluuius præterlabitur.

RADOMIA Ciuitas muro, ualloqꝫ circumsepta, in planicie sita.

POLOVIEC Ciuitas lignea inter colles constructa.

ZAVVICHOST Ciuitas lignea ad Vistulam fluuium sita, arcem muratam in ulteriori Vistulæ ripa habet.

ZARNOVV Oppidum ligneum.

MALOGOST Ciuitas lignea.

SENATORES TERRAE SANDOMIRIENSIS.

Palatinus & Castellanus Sandomiriensis.

Castellanus { Vislicensis. Radomiensis. Zawichostensis. Zarnouiensis. Malogostensis. Polanecensis.

Vexillum terrestre gestat pro stemmate, clipeum diuisum, in una medietate lineas tres rubeas, & tres albas: in altera campum lasurini colores, tribus ordinibus stellarum insignitur.

LVBLINENSIS TERRA.

LVBLIN ciuitas murata fossa, stagnisq; ingentibus circumdata. Arx in colle eminentiori ad stagnum amplum condita, muro ualidissimo, fossaq; profunda cingitur. In hac ciuitate triplices per annum nundinæ, quatuor hebdomadas durantes, celebrantur. Primò pro festo Pentecostes. Secundò pro ferijs Apostolorum Simonis & Iudæ. Tertiò pro festo purificationis Mariæ. Ad eas ex remotissimis regionibus negotiatores, Turcæ, Armeni, Græci, Germani, Moschouitę, Lithuani, & cæteri ex circũiacentibus regionibus, conuenire solent. Iudæi maximam suburbiorum partem occupant, ibiq; Synagogam habent præcipuam. Arcem Bystrzica fluuius alluit. Distat autem Lublina à Sandomiria 14. mil. à Cracouia 36. à Vuilna 70. à Vuarsouia 24. Has ciuitates districtuales terra Lublinensis complectitur.

VRZENDOVV ciuitas lignea ampla ad stagnum sita, à Lublina 7. mil. distat.

LVLOVV ciuitas lignea in planicie sita, ex una parte palude lutuosa, ex alia uallo munitur, à Lublinia 14. mil. abest, districtum satis amplum complectitur.

PARCOVV ciuitas lignea, in planicie ad stagnum ingens sita, à Lublina 9. mil. abest.

CASIMIRIA ciuitas lignea, inter scopulos ad Vistulam condita, quæ tempore exundationis Vistulæ media ferè aquis obruitur, à Lublin 7. mil. distat.

Senatores duos præcipuos terra Lublinensis habet, Palatinũ uidelicet & Castellanũ.

Vexillum terrestre Ceruo albo, in collo coronã gestante, in campo rubeo insignitur.

DE TERRIS DISTRICTIBVSQVE maioris Poloniæ.

POSNANIA ciuitas insignis maioris Poloniæ metropolis, ad Vartham fluuium nauigabilem, & Prosna amnem, inter colles condita, muro duplici, fossaque profunda cingitur, ædes in ea pulcherrimæ, insigniterq; ex lapidibus sectis constructæ. Arx murata in eminentiori colle, inter Vartham & Prosnam fluuios sita. In ulteriori ripa Varthæ suburbia sunt amplissima, stagno ingenti, paludibusq; circumdata, quæ freqũter cum circumadiacentibus pagis exundatione Varthæ, obruuntur, adeò ut aliquando solummodo summitates ædificiorum ex aquis appareant: ipsaq; ciuitas in muro aliquando inundatur, ut in foro, plateisq; passim nauigetur, sed tamen hæ exundationes duobus, tribúsue interdum diebus grassantur. Nundinæ in Posnania celeberrimæ ter in anno exercentur. Primæ in principio Quadragesimæ, quæ quatuor hebdomadis durant. Secundæ pro festo D. Ioannis Baptistæ, quinq; hebdomadis durantes. Tertiæ pro festo S. Michaëlis, quæ quinq; integris hebdomadis celebrantur.

CIVITATES DISTRICTVALES IN terra Posnaniensi.

KOSCIEN ciuitas in planicie inter paludes lutuosas sita, duplici muro, ualloq; & fossa munitur, à Posnania 7. mil. distat.

MIEDZYRZECZE ciuitas lignea in planicie inter flumina, paludesq; lutuosas (unde & nomen habet) sita, finitima Silesiæ, Pomeraniæ, arcem muratam natura & opportunitate loci munitissimam, muro, ualloque in excusso & fossis profundis circumsepta, nullo modo expugnari sese, nisi fame patitur. Eam Duces Germaniæ aliquot annis graui obsidione præmebant: attamen re infecta cum dedecore discedere coacti sunt, à Posnania 15. mil. distat.

OSTRESOVV ciuitas lignea finitima Silesiæ, in planicie latissima sita, quam syluæ undiq; circumdederunt.

VVSCHOVV ciuitas murata, in planicie sita, à Posnonia 11. mil. abest.

SREMSK Præmecz, Rogozno, ciuitates ligneæ, ad officium Posnaniense pertinentes, in quibus iudicia terrestria celebrantur.

SENATORES TERRAE POSNANIENSIS.

Episcopus Palatinus Castellanus	Posnaniensis.	Sremcensis Miedzirzecensis Præmecensis Rogosiensis	Castellanus.

Vexillum

Vexillum terræ Posnaniensis aquila alba cum expansis ad uolandum alis insignitur.

CALISIENSIS TERRA.

CALIS ciuitas muro circumdata inter paludes sita, quam Prosna fluuius præterlabitur. Arcis muratæ ruinæ restant, per Crucigeros Prussienses desolatæ.

Has ciuitates districtuales hæc terra complectitur.

GNESNA ciuitas muro circumdata in planicie inter lacus, collesq́ sita, Archiepiscopali sede clara. Hæc prima omnium ciuitas in Polonia à Lecho autore Polonorum condita, ubi in primis sedes Regia habebatur. Ibiq́ Princeps Poloniæ Boleslaus Chabri ab Othone Rom. Imp. Regium Diadema accepit, quo hucusq́ Reges Poloniæ utuntur. In hac ciuitate est Ecclesia Cathedralis Metropolitana, in qua corpus Diui Adalberti Episcopi Pragensis depositum est. Distat autem à Calis 14. mil. à Posnania 7. In ea nundinæ insignes, præcipuè uerò pro festo S. Adalberti celebrantur.

PYZDRY ciuitas murata in planicie ad fluuium Varta inter syluas sita, à Calis 9. miliaribus distat.

VVARTHA ciuitas ampla ad eiusdem nominis fluuium sita.

NAKLO ciuitas lignea ad fluuium Notesiam ex Goplo lacu emergentem, Arx murata inter lutosas paludes sita.

LAND ciuitas ad Vuartham fluuium, à Gnesna 4. mil. abest.

KONIN ciuitas murata, Vuarthaq́ fluuio una cũ arce in gyrum circumducta, & nisi pontibus ad eam peruenitur, 8. mil. à Calisia abest.

SLVPCZA ciuitas muro fortissimo, propugnaculisq́ munita, ad Vuarthã fluuium.

KOLO ciuitas lignea circumsepta, Vuarthaq́ fluuio in gyrum una cum arce aliquoties circumluitur, 8. mil. à Calisia distat.

LAND & camenecia ciuitates in Pomeraniæ finibus.

SENATORES PRAECIPVI TERRAE Calisiensis.

Archiepiscopus Gnesnensis.	Gnesnensis	Castellanus.
Palatinus Calisiensis.	Nakyelcensis	
Castellanus Calisiensis.	Camenensis	
	Landensis	

Vexillum terrestre capite Bisontis, inter cornua coronam auream gestante, per naresq́ circulum aureum habente, in campo in modum latruncularioru siue scachorum albo & rubro insignitur.

SIRADIENSIS TERRA.

SIRADIA ciuitas lignea, muro circumducta in planicie sita. Arx murata ad Vuartham fluuium condita. Hæc Prouincia olim pro Ducatu amplissimo computabatur, secundóque genitis Regum Poloniæ attributa erat. Has ciuitates districtuales complectitur.

VIELVNIA ciuitas muro forti, propugnaculisq́ & fossa profunda circumsepta, eam una cum arce Prosna fluuius præterlabitur.

SADEK ciuitas lignea in planicie ad stagnum sita, à Siradia 5. miliaribus abest.

PETRICOVIA ciuitas murata inter loca palustrosa condita, ubi Comitia generalia communi approbatione omnium Regum, Senatorumq́ Poloniæ celebrari constitutum est. In suburbio curia Regia & turris, in qua causæ iudiciales celebrantur sita est, quam fossa profunda ambit. Curiæ quoque Episcoporum, Magnatumq́ Poloniæ frequentes ibidem extructæ sunt. Deinde extra ciuitatem curia ingenti sumptu ex lignis lenigatis insigniter sub nemore amœnissimo extructa est, quã Rex cum omni comitatu suo tempore Comitiorum propter salubriorem auram incolit, Bugey appellata.

ROSPRZA ciuitas lignea in planicie paludibus circumflua.

SPICIMIRIA ciuitas lignea.

In hac Siradiensi terra, Nobiles id regum priuilegijs concessum habent, cæra rubea in obsignandis literis uti, cùm id in illis prouincijs nemini nobilium solummodo magnatibus, & in officio Regio, siue terrestri præfectis concedatur. Id uerò inde promouerunt, cùm Prutheni, cum Polonis in acie acriter configerent, Lancicienses à Pruthenis, Crucigeribus superati, uexillum sui Palatinatus amiserunt, quibus Siradienses in auxilium uenientes, uexillum ab hostibus recuperauerunt.

SENATORES SIRADIENSIS TERRAE.

Palatinus Castellanus	Siradiensis	Rospiriensis Spicimiriensis Vielunensis	Castellanus.

Vexillum terrestre medietate Leonis rubei, & medietate Aquilæ nigræ in campo lasurino insignitur.

Vuielunensis quoque districtus suum uexillum proprium habet, Agnum Dei cum uexillo cruce insignito, in campo rubeo.

LANCICIENSIS TERRA.

LANCICIA ciuitas muro, fossaque obducta in planicie undique paludibus lutosis circumdata. Arx murata in scopulo, fossaque profunda obstructa, eam Bsura fluuius præterlabitur. Ibidem in uilla Kosciol dicta, Ecclesia Cathedralis ex lapidibus sectis constructa est, satisque sumptuose prouisa.

ORLOVIA ciuitas lignea, ex una partium fluuio lutuoso, & peramplo, ex altera lacunis palustrosis munitur, 4. mil. à Lancicia distat. In eodẽ districtu ciuitas Piatek inter lutosas paludes Bsuram fluuium sita, ceruisia boni saporis, quæ in ea coquitur, per totam Poloniam celebris habetur.

BRESINIA ciuitas lignea satis ampla inter stagna sita, à Lancicia 7. mil. abest.

KONARZEVV, Inowlodz, Biechow, & aliæ multæ, plurimæque ciuitates & oppida lingea ad Lanciciensem iurisdictionem pertinent.

SENATORES TERRAE LANCICIENSIS.

Palatinus Castellanus	Lanciciensis	Bresiniensis Konariensis Inowlodiensis Biechouiensis	Castellanus.

Vexillum terrestre medietate Aquilæ albæ & Leonis nigri aurea corona insigniti exornatur, in campo rubeo.

CVIAVIAE SIVE VLADISlauiæ terra.

VLADISLAVIA ciuitas ampla, sede Episcopali clara, inter stagna ad Vistulam fluuium condita. Regio hæc magna ex parte palustrosa est, syluæque in ea rarissimæ, ideò incolæ inopiam lignorum patiuntur.

BIDGOSTIA ciuitas murata in planicie sita, eam Barda fluuius nauigabilis quo merces ex maiori Polonia in Vistulam fluuium deportantur, alluit, à Vladislauia 6. mil. distat.

Senatores tres præcipuos terra Vladislauiensis habet, Palatinum & Castellanum, Bydgostiæque Castellanum.

BRESTIENSIS TERRA.

BRESTIA ciuitas murata, propugnaculis uallo, fossaque munitæ in planicie inter lutuosas paludes condita.

Hos districtus complectitur.

RADZIEIOVV ciuitas lignea, in campo aprico ad lacum ingentem sita.

CRVSPHICIA ciuitas lignea antiquitus condita, & prima post Gneznam, arx murata ad Lacum ingentem, Gopla dictum, sita, ex quo lacu mures olim prodierant, qui Popelum Principem Poloniæ ibidẽ in arce deuorauerant, prout latiùs in gestis Regũ Poloniæ dicemus. In hac ciuitate sedes Regia olim habebatur, sed postea Cracouiã trãslata est.

KOVVALOVV oppidum ligneum in locis palustrosis conditum.

SENATORES TERRAE BRESTIENSIS.

Palatinus Castellanus	Brestiensis.	Crusphiciensis Coualouiensis	Castellanus.

Cuiauiensis terræ uexillum, quo Vladislauiensis & Brestensis Palatinus insimul utitur, Aquilæ rubeę, Leonisque nigri medietate, in campo aureo, excepto quod non habet coronam auream.

RAVENSIS TERRA.

RAVA ciuitas lignea in planicie sita, arcem muratam in scopulo ad Rauam flu. habet.

SOCHAZOVIA ciuitas lignea, septis ex una partium circumdata, arx uerò in scopulo eminenti murata, quam fluuius Bsura præterlabitur.

GOSTININ ciuitas lignea in planicie inter paludes lutuosas, arx in scopulo murata, fossaq; paludibus obducta.

GAMBIN ciuitas lignea ampla, in planicie sita. Senatores tres principales habet terra Rauensis, Palatinum, & Castellanum Rauensem, Sochazouiensem, & Gostinensem.

Vexillum terrestre Aquila nigra in campo rubeo, litera, R, in pectore insignitur.

PLOCENSIS TERRA.

PLOCZKO ciuitas murata, ad Vistulam fluuium condita, sede Episcopali clara, arcem quoq; muratam in colle eminenti sitam habet.

BIELSKO ciuitas lignea in planicie sita, à Ploczko 2. mil. abest.

RACZYAYAS ciuitas lignea, inter lutuosas paludes, à Ploczko 8. mil. distat.

SIEPRCZ ciuitas lignea, in collo eminenti, inter paludes, à Ploczko mil. 5. distat.

SRENSKO ciuitas lignea in planicie sita, arx murata inter stagna, paludesq; ingentes, à Ploczko mil. 10.

MLAVVA ciuitas lignea, Prussiæ finitima, eam eiusdem nominis fluuius præterlabitur, à Ploczko 11. mil. distat.

PLONSKO oppidum ligneum, à Ploczko 7. mil.

RADZANOVV ciuitas lignea ad Vkra fluuium sita, arx murata in scopulo inter lacunas palustrosas, à Ploczko 8. mil distat.

SENATORES TERRAE PLOCENSIS.

Episcopus, Palatinus, Castellanus } Plocensis.
Raczyasensis, Syeprcensis } Castellanus.

Vexillum terræ Plocensis, Rauensi simile, nisi quod Aquila, P, litera in pectore insignitur.

DOBRINENSIS TERRA.

DOBRINIA ciuitas lignea septis circumdata, in scopulo ad Vistulam sita, arx à Crucigeris demolita.

SLONSK ciuitas lignea, in planicie ad Vistulam, à Dobrinia 2. mil. abest.

RIPIN oppidum ligneum, in planicie ad Odlekam fluuium conditum, à Dobrinia 5. mil. abest.

GORZNO ciuitas lignea, inter syluas in colle, uallo, fossaq; aquis repleta obducta, à Dobrinia 6. mil.

Pro hac prouincia Poloni cum Crucigeris, Prussiensibus frequenter digladiebantur.

Tres Senatores præcipuos terra Dobrinensis habet: Castellanum Dobrinensem, Ripinensem, & Slonscensem.

Vexillum terræ Dobrinensis caput humanum cornutum duabus coronis redimitum fronte & collo in campo rubeo gestat.

DVCATVS MASOVIAE.

MASOVIA Regio, amplissima Poloniæ coniuncta, Prussiam à septentrione, Lithuaniam ab oriente, & Russiam nonnihil in meridiem reflectendo in uicinia habet. Quondam sui iuris Principes habebat, secundoq; genitis Regum Poloniæ attributa erat, sed anno Domini 1526. decedentibus immatura ætate, Ioanne & Stanislao Ducibus, unicis Regionibus hæredibus, Ducatus Masouiæ in ius Regis Poloniæ cessit. Incolæ eodem idiomate, nisi sibilis quibusdam differenti, habituq;, moribus & religione cum Polonis utuntur. Viri sunt strenui & bellicosi, in Martemq; cruentum proni.

Has præcipuas ciuitates Masouia complectitur.

VARSCHOVIAE DISTRICTVS.

VARSCHOVIA ciuitas insignis murata, totius Masouiæ metropolis, duplici muro, fossaq; obducta, in planicie ad Vistulam condita, arx quoq; murata ciuitati contigua Vistulæ impendet. Pons ibi amplissimus ligneus ingenti sumptu in Vistula fabricatur. Has ciuitates districtuales præcipuas habet.

CZERSKO ciuitas lignea in planicie, ad Vistulam fluuium sita, arcem mutatã in scopulo eminentibus altis conspicuam habet, à Varschouia 5. mil. abest.

VYSSEGROD ciuitas lignea, in planicie ad Vistulam, arx in colle murata, Varschouia 12. mil. distat.

AKROCZIM ciuitas lignea ad Vistulam fluuium, arx in colle murata, 8. mil. à Varschouia abest.

CZIECHANOVV ciuitas in planicie sita, uallocꝫ circumsepta, arx inter lutosas paludes, fossa profunda munitur, à Varschouia 12. mil.

CZERNIENSK ciuitas lignea ampla, arcem & monasterium Augustinorum adiunctum habet.

PVLTOVVSKO ciuitas murata, ad Narew fluuium unà cum arce sita.

ROSAN ciuitas in planicie, arx uerò in scopulo ad fluuium Narew condita.

VARKA ciuitas ampla lignea, in planicie ad Pilczam fluuium sita, à Varsch. 8. mil.

BLONYE ciuitas lignea ampla, à Varschouia 4. mil.

TARCIN ciuitas lignea, à Varschouia 5. mil. abest.

GRODZYEC ciuitas lignea, à Varschouia mil. 7. à Tarcin 2. distat.

PRASNIS ciuitas ampla, lapideis ædificijs ornata.

LOMZA ciuitas ampla ad Narew fluuium nauigabilem sita, in ea ædificia pulcherrimæ murata, à Varschouia 20. mil. distat.

SENATORES PRIMARII DVCATVS Masouiæ.

Palatinus Masouiæ Generalis.

Varschouiensis
Cerscensis
Vysegrodiensis } Castellanus.
Zakrocimensis
Cziechanouiensis

Vexillum Masouiæ Aquila alba cum expansis ad uolandum alis in campo rubeo insignitur.

LIVENSIS TERRA.

LIVVO ciuitas lignea, arx murata ad Liwiecz fluuium condita.

VVEGROVV oppidum ligneum, à Liwo medio miliari distans.

VVIŻNA ciuitas in planicie ad Narew fluuium sita, arx in colle fossa circumducta.

NVR ciuitas lignea ampla, ad fluuium eiusdem nominis sita.

CAMENYEC ciuitas lignea in planicie ad Bug fluuium, à Liwo 8. mil. sita.

Senatores hos duos præcipuos terra Liuensis habet, Liwensem & Vuiznensem Castellanos.

Vexillum terrestre Aquilæ medietate rubeæ, & Vrsi albi coronati insignitur.

PODLASSIAE TERRA.

PODLASSIA regio ampla, Masouiæ ab occidente, Lithuaniæ ab oriente contigua, olim sub potestate & imperio Lithuanorum erat, sed nunc anno Domini 1569. per Sigismundum Augustum Regem Poloniæ, ad Magnum Ducem Lithuaniæ, Regno Poloniæ adiuncta & appropriata est. Incolæ eius Masouitæ, Rutheni, atcꝫ Poloni: has ciuitates districtuales præcipuas complectitur.

BYELSKO ciuitas lignea amplissima Podlassiæ principalis, ad Byala fluuium sita, Lithuaniæ contermina. Arx lignea fulminis ictu in præsentia Regis incensa, penitusꝗ exusta est, à Narew 4. mil.

BRANSKO ciuitas lignea ad Nur fluuium, à Byesko 3. mil. sita, in ea Curia Regia iudicialis, in qua causæ nobilium disceptantur.

SVRAS ciuitas lignea inter colles ad Narew fluuium sita, arx in colle fossa circumducta, à Byelsko 3. mil.

TYKOCZIN ciuitas lignea in planicie ad Narew fluuium sita. Arx natura & opportunitate loci munitissima, propugnaculis, uallocꝫ forti proportionaliter circumsepta Narewcꝫ fluuio & paludibus circumdata, ut ad eam nusquam aditus pateat, machinis, tormentiscꝫ bellicis bene prouisa. Thesaurus enim Regius in ea asseruatur. Rex Sigismundus Augustus eam magnis impensis restaurari fecit, monetacꝫ ibidem cuditur, à Byelsko 10. mil. distat, à Vuilna 42.

KNYSSYN ciuitas lignea à Tikoczin 2. mil. in planicie inter stagna, syluas, paludesꝗue lutosas sita, ibidē Curia Regia extructa est. Hortus quocꝫ Regius amplissimus, uario genere

rio genere animaliũ, piſcinisq́; diuerſis refertus. Venationes enim illic omnium ferarum copioſè exercentur. 12. mil. à Byelsko diſtat.

NAREVV ciuitas lignea inter ſyluas ad fluuium eiuſdem nominis à Bielsko 4. mil. condita.

VVASILKOVV oppidum ligneum ad Narew fluuium, in quo Capitaneus regius reſidet.

AVGVSTOVV ciuitas noua ampliſsima à Rege Sigiſmundo Auguſto, à quo & nomen habet fundata, 20. mil. à Byelsko diſtat.

DROHICINENSIS DISTRICTVS.

DROHICIN ciuitas lignea ad Bug fluuium condita in colle curiam Regiam, in qua cauſæ nobiliũ diſceptãtur habet, à Byelsko ciuitate 10. mil. à Vuarſchouia 30. diſtat.

MYELNIK oppidum ligneum ad Bug fluuium conditum, arx uerò in colle eminenti, à Drohicin 5. mil.

LOSICZE ciuitas lignea ad ſtagnum ampliſsimum ſita, à Drohicin 3. mil.

MORDI oppidum ligneum in planicie ad ſtagnum ſitum, à Drohicin 5. mil.

Ex his duobus diſtrictibus Podlaſsiæ Bielſcenſi & Drohicinenſi, pro expeditione bellica 20000. nobilium ſtatuuntur.

Huius terræ duo ſunt præcipui Senatores, Palatinus & Caſtellanus.

Vexillum terreſtre Podlaſsiæ bicorne crocei coloris Stemmate, Magni Ducatus Lithuaniæ, in campo albo inſignitur, uiro uidelicet armato, gladium tenente equo inſidente, ex alia uerò parte, aquilam albam in campo rubeo geſtat, poſtquam Regno Poloniæ eſt incorporata. Similiter Bielſcenſis & Drohicinenſis diſtrictuum uexilla unicornia inſigniuntur.

DE TERRIS ET DISTRICTIBVS RVSSIAE Regno Poloniæ incorporatis.

DE gentis Roxolanorum ſiue Ruthenorum, uel Ruſſorum origine uarij uaria ſentiunt, quos Sauromatas, Slauonesq́ue ex poſteritate Iapheti (prout latiùs in deductione Sarmatarum, Polonorumq́; diximus) conſtat eſſe. Quidam eos à fuſco gentis colore Ruſſos dici autumant, alij à diſſeminatione, ſiue diſperſione: Rozſieia enim Slauis diſſeminationem ſignificat, quod melius ad ueritatem quadrat, cum totam Sarmatiam Europeam, & Aſiaticæ partem occuparent, ab Oceanóque glaciali ad Mediterraneum uſque mare & ſinum Adriaticum, à Pontóque Euxino ad Balticum Oceanum uſque eorum coloniæ extenduntur, unde & Græcis Sporij, id eſt, diſperſi dicuntur.

Qui in primis Ruthenis imperauerint incertum eſt, cum literarum prorſus ignari eſſent, donec anno Domini 796. Michaël Curopalatus Imperator Conſtantinopolitanus characteres ad ſcribendum Bulgaris miſiſſet, quos etiam Rutheni omnes ſuſceperunt, & ab hoc tempore illa quæ poterant ante & poſt geſta recordari literis mandabant. Regionibus Ruſsiæ duo præcipui Principes præſunt, utpotè Magnus Dux Moſchouiæ, qui ſe Imperatorem totius Ruſsiæ appellat, plures enim in ea Ducatus poſsidet. Secundus Rex Poloniæ, qui etiam Magno Ducatui Lithuaniæ præeſt, Ruſsiæ Ducatus Lithuaniæ incorporatos, utpote Vitebſcenſem, Kiouienſem, Mſczislauienſem, &c. poſsidet, quos una cum Lithuania deſcripſimus.

Nunc cæteras Regiones Ruſsiæ, Poloniæ adhærentes, cum præcipuis ciuitatibus deſcribemus, in quibus magna ex parte Poloni colonias ſuas habent, Proceresq́; & Equites ferè omnes Poloni ſunt, ac maior pars religionem Romani ritus amplectitur, utpote ciues & nobiles; exceptis colonis & agreſtibus, qui Græcorum dogmata in religione ſequuntur, de quorum religione & ritibus latiùs in Moſchouiæ deſcriptione patet.

LEOPOLIENSIS ET HALICIENſis terra.

LEOPOLIS ciuitas inſignis Ruſsiæ Polono Regi ſubiectæ, metropolis, à Leone Ruſſorum Principe condita, duplici muro, propugnaculisq́; fortiſsimis uallo & foſſa profunda, tormentisq́; & ſuppellectili bellica expeditiſsimè prouiſa. Arx una in ciuitate, alia uerò in eminentiſsimo ſcopulo ciuitati impendente munitiſsimè condita eſt, cuius aſpectus decem miliaria patet. Emporio, ſedéque Archiepiſcopali clara, Metropolitanus quoque Ruſsiæ ibidem ſedem ſuam retinet. Eccleſiæ in ea

Romanæ

Romanæ & Græcorum obedientiæ plurimæ. Armeni quoq; ibidem Basilicam suæ religionis, antistitemq; & sacerdotes habent.

HALICIA ciuitas lignea amplissima antiquitus condita, una ex Ducatibus Rusiæ: Eam à Moldauia Prud fluuius, ex alia parte Tyras, Nester uulgò dictus præterlabitur. Arcem ligneam in colle eminenti adiunctam habet.

Has ciuitates præcipuas districtuales, Leopoliensis & Haliciensis terra complectitur.

ZIDACOVV in Pokutia, ciuitas lignea, in planicie ad Striy fluuium sita, Arx in colle eminenti uallo circumsepta.

GRODEK ciuitas circumsepta, una cum arce in planicie stagnis circumuallata, à Leopoli 4. miliar.

BVSKO ciuitas inter lutosas paludes, ex quibus Bug fluuius oritur, sita, quo merces uariæ ex Volhynia in Vistulam deportantur, à Leopoli 5. mil. distat.

STRIY ciuitas lignea, ad fluuium eiusdem nominis condita.

VVIZNA ciuitas in planicie inter paludes ad fluuium sui nominis extructa.

SNIATIN ciuitas lignea septis circumdata, confinis Moldauiæ, cum Prud fluuius præterlabitur, à Leopoli 12. mil. distat.

COLOMIA ciuitas lignea sub monte ad Prud fluuium sita, ibidem sal decoquitur.

ROHATIN ciuitas lignea septis circumdata in planicie, eam Rohatinka fluuius præterlabitur. Arcem inter stagna & paludes in colle sitam habet, à Leopoli 10. mil. distat.

DOLINIA oppidum ligneum inter colles situm.

LVBAZOVV ciuitas lignea in planicie sita, castrum inter paludes stagnantes conditum.

SENATORES PRAECIPVI HARVM terrarum.

Archiepiscopus Leopoliensis

Palatinus Rusiæ Generalis

Leopoliensis, Haliciensis, Lubaczouiensis } Castellanus.

Vexillum Leopoliensis terræ, Leonem fuluum coronatum, petram ascendentem, in campo lasurino gestat.

Haliciense uerò uexillum Monedulam coronatam cum expansis alis, in campo rubeo pro Stemmate gestat.

BELZENSIS TERRA.

BELZ ciuitas lignea, ampla in planicie sita. Arcem ligneam lutosis paludibus latè stagnantibus circumductam habet, quam nequaquam Tartarica sagitta attingit:

SOKAL ciuitas circumsepta in planicie ad Bug fluuium sita. Arx in colle eminenti lignea.

HRVBYESOVV oppidum cum castro in colle situm.

HRODLO ciuitas stipitibus præacutis circumsepta, arcem in colle Bugo præterfluam habet.

GRABOVVYEC ciuitas lignea in planicie sita, arx in colle eminentissimo natura & opportunitate loci munitissima, accessuq; ardua.

THYSSOVVICE ciuitas lignea, arcem in colle habet.

Senatores præcipuos duos terra Belzensis habet, Palatinũ uidelicet & Castellanum.

Vexillum terrestre Griphonem album coronatum, in campo rubeo pro Stemmate gestat.

CHELMENSIS TERRA.

CHELM ciuitas septis circumdata, sede Episcopali clara, arx in eminentiori colle sita, lignea, argila oblinita 4. mil. aspectus illius patet.

CRASNISTAVV ciuitas murata ad stagnum amplissimum sita, arx in planicie murata, quam Viepr fluuius nauigabilis præterlabitur, à Lublina 7. mil. In ea Capitaneus generalis regius residet.

RATNO ciuitas lignea ampla inter paludes latissimè stagnantes sita, à Chelmiaquè 24. ferè mil. pontibus stratis ad eam peruenitur. Arx in colle eminenti ad Perepetum fluuium nauigabilem condita, quam Tur fluuius alia ex parte, paludesq; lutosæ muniunt, accessusq; omni ex parte difficilis.

LYVBOVVLYA ciuitas ad Bug fluuium sita, arcem in colle eminenti habet.

Senatores duos principales, Episcopũ uidelicet & Castellanũ, terra Chelmensis habet.

Vexillum terrestre Vrso albo inter tres arbores in campo aureo gradiante insignitur.

PREMIS-

PREMISLIENSIS TERRA.

PREMISLIA ciuitas murata ad San fluuium nauigabilem sita, sede episcopali clara. Arx in colle in ulteriori ripa eiusdem fluuij condita, propugnaculisq; apprimè munitissima. Ibidem hortus ingens regius omni genere ferarum refertus.

SAMBOR ciuitas septis circumdata ad Tyram fluuium, unà cum arce sita Hungariæ finitima.

DROHOBYCZ ciuitas stipitibus præ acutis in planicie munita, salis fodinis clara.

SANOK ciuitas lignea inter colles ad San fluuium extructa, arx in colle murata.

PRZEVVORSK ciuitas in colle muro circumdata, ad Mleczka fluuium sita.

KROSNO ciuitas murata Iasiolda fluuio circumdata. Vislok uerò fluuius eam mediam interfluit. Ibidem medio miliari Camyeniecz arx in eminenti scopulo murata, natura & opportunitate loci & propugnaculis munita.

SENATORES TRES PRAECIPVOS
terra Præmisliensis habet.

Episcopus } Præmisliensis. Castellanus Sanocensis.
Castellanus }

Vexillum terrestre aquilam auream bicipitem coronatam in campo lasurino pro Stemmate gestat.

PODOLIAE REGIO.

PODOLIA Regio amplissima Moldauiæ & Valachiæ à meridie finitima est, ab oriente uerò uastissima campestria desolata, ad Tanaim fluuium paludesq; Meotidis, & Pontum Euxinum usq;, Tartarosq; Præcopenses habet. Omnium rerum ex terra nascentium fertilissima, adeò ut colonus, quamuis quomodocunque in agrum semen iniecerit, centuplum fructum referat. Prata quoque mirum in modum luxuriantia, adeò ut bouis cornua uix è gramine appareant: terra tamen dura & petrosa nimis, adeò ut bissenos boues coloni araturi, aratro iungere cogantur. Attamen intollerabile pondus boues anhelantes testantur. Mellis syluæ passim abundantissimæ, stipitibus enim cauatis ubiq; mella roscida depromuntur. Armentis, gregibusq;, & feris omnigeneris redundans. Eam antiquitùs Allani, Goti, Getæ, Cumani, Polowcij, & Roxolani incolebant. Circassorum reliquiæ adhuc extant, ad Boristhenem fluuium.

Podolia omniū feracißima.

Has præcipuas ciuitates, arcesq; hæc Regio
complectitur.

CAMYENIEC ciuitas Moldauiæ finitima, diuinaquè ferè manu inter arduas, cliuosasq; rupes condita, portas solummodo duas habet. Arx quoq; natura & opportunitate loci rupe petrosa, undiq; cincta, quam unà cum ciuitate Smotricz fluuius præterlabitur, fossaq; profundissima naturali cingitur. Arx ipsa muro, propugnaculisq; munita. Ciuitatem uerò rupes altissima, saxosa, accessuq; ardua inexpugnabilem facit, quam ita suo ambitu includit, ut minimè ædium, quamuis eminentiorū tecta appareant. Sæpius ab ea Tartari, Valachijq; & Turcę cum ingenti strage & dedecore repulsi & fugati sunt. Achocimia Moldauiæ arce duobus mil. distat.

BAR ciuitas septis circumdata in planicie à Bona Ioannis Sfortiæ Ducis Mediolani filia, Sigismundi Regis Poloniæ condita, quam à Baro patria appellauit. Arx in colle murata, paludibus latè stagnantibus circumdata.

MYEDZIBOSZ ciuitas & arx ampla lignea, inter paludes latissimè stagnantes sita, ad quam nisi pontibus peruenitur, à Tartaris sæpissimè infestatur.

BREZANIA oppidum ligneum, arcem in colle muratam habet.

TREBOVVLA ciuitas sub monte altissimo sita, arcem in colle eminenti habet.

CHMIELNIK ciuitas lignea stipitibus circummunita, arx lignea in planicie ad Bog fluuium (Herodoto Hypanis dictum) sita, à Camyeniec 20. mil.

BRASLAVV ciuitas & arx lignea, uallo, fossaq; circummunita, eam Bog fluuius præterlabitur.

VINNICZA ciuitas lignea unà cum arce uallo circumsepta, ad Bog fluuium sita. Hæ duæ arces præter cæteras à Tartaris Pręcopensibus sæpissimè infestantur, districtusq; amplissimos qui pro Palatinatibus computātur, & uexillum peculiare bellicum cinericei coloris, stemmate Magni Ducatus Lithuaniæ insignitum habent.

SVINIGROD arx cum ciuitate lignea in campestribus sita, ibidem munitiones sunt plurimæ in campestribus desolatis sitæ, contra Tartaros latrocinantes arcendos. Tandem Circaßi. ultra Bog fluuium (qui Herodoto Hypanis dicitur) Circasslorum & Canowciorum reli- Conowcij. quiæ, longo tracto ad Boristenem extant in campestribus desolatis, quæ 200. miliaribus Polonicis nullis syluis, collibúsue & munitionibus cōspicua, ad Tanaim, paludesq; Meotidis, & Pontum Euxinum Tartarosq; Præcopenses, & Crimscenses usq; extenduntur.

Senatores Podolia præcipuos tres duntaxat habet, Episcopum Camenecensem, Palatinum Podoliæ generalem, & Castellanum Camenecensem:

Vexillum terrestre Solem stellis duodecenis, in campo albo circumdatum pro Stemmate gestat.

LECTORI.

NE te tua opinio fallat Lector candide, me hic uniuersum Regnum Poloniæ absolutè descripsisse. Ego enim hic Prouincias principales, quæ olim pro Ducatibus habebantur, nunc uerò in Palatinatus redactæ sunt, descripsi, ciuitatesq; & arces præcipuas Regias, in quibus causæ iudiciales nobilium celebrantur enumeraui. Hæ uerò prouinciæ plurimas, frequentissimasq; ciuitates, arces, & oppida, tàm Regis quàm Nobilium, Magnatum, Episcoporumque complectuntur. In singulis autem terris & ciuitatibus districtualibus superiùs enumeratis administratores causarum iudicialium, à Rege substituuntur: utpotè Capitanei Generales, qui uices Regias supplent, Iudex & Subiudex, Notarius, Subcamerarius, Camerarius terrestris. Hij omnes causas nobilium absoluunt, exceptis capitibus criminalibúsue causis, quæ ad Regis edictum in Comitia Generalia releganτur. Sunt quoque plures alij terrestria, Regiaq; munia obeuntes, quos hic recensere longum esset. Sunt quoque in Poloniæ Regno Comitatus plurimi, utpote Comitatus in Tarnovv, in Gorka, in Tenczin, in Melstin, in Sidlovviecz, & id genus alij.

REGNI POLONIAE, MAGNIQVE DVCATVS LITHVANIAE, REGIS CVM SENAtoribus suis, in Senatu, ordo.

POLONIAE Regnum in Sarmatia Europæa (ut diximus) amplissimum, potentissimumq;, cùm alijs multis preclaris rebus, tùm modo gubernationis à cæteris omnibus Regnis differt, in quibus Reges sine Senatus consilio & equitum consensu, ex uoto priuato legem omnibus ferunt, & nisi uirtute innata regantur, in tyrannidem facilè prolabuntur. In Polonia autem ut Reges non nascūtur, sed communibus Senatus & equitum suffragijs eliguntur, ita etiam sine auctoritate eorundem nihil decernere possunt, quamuis sint potentissimi, & militibus uoluntarijs superbissimos quosq; Reges superantes. Soli enim Poloniæ Principes inuictissimi reperiuntur, ex solis uoluntarijs Nobilibus ducentorum millium quotiescunq; opus fuerit, exercitum fortissimum & omni genere armorum promptissimum sine ullis stipendijs cōtra hostem educere possunt. Nobilitas namq; uniuersa omnibus soluta uectigalibus, bellica tantummodò munera obire pro aris & focis tenentur, quod si uoluntarij milites non sufficerent, de suis proprijs gentibus trecenta millia mercenariorum conscribere possunt. Ita cum sit potentissimus Rex Poloniæ, tamen secundum legum, & Senatus præscripta uiuere tenetur, sicque Regnum amplissimum, Regio imperio, Regia uerò Maiestas & Potestas uicissim Senatus, & Nobilium libertate temperatur, intra æquitatisq; terminos omnes ordines Regni cum ipso Rege continentur, quod si Rex quandoq; ab officio suo deflecteret, & publicas libertates suorum opprimere aspiraret, autoritate Senatoria, qui ad hoc attentandum iuramento sunt obligati, prohibetur, & ita Rex Poloniæ grauissimis Senatorum consilijs nititur. Senatores uerò ipsi, & uniuersi Equites uicissim Regiam Maiestatem reuerentur, amant, honorant, & uitam ac possesiones priuatas uniuersas funditus pro sanitate & bono illius effundere parati sunt. Senatores autem uoto Regis (penes quem est summa & maxima iuris dicendi autoritas) ex præcipua & illustri totius Regni Nobilitate, generis & uirtutum commendatione delecti, exacto fidei sacramēto, in Senatum eliguntur. Principes autem & præcipui Regni Senatores, sunt Archiepiscopi, & Episcopi, propter uenerandam Ecclesiastici ordinis Maiestatem, autoritatemq;, & opes quibus affluunt, præstantissimas: Hij in Senatu in utrumque Regis latus circumsident. Archiepiscopi autem duo sunt in uniuerso Regis Poloniæ imperio, Gnesnensis Regni Primas, & Legatus natus

Romani Pontificis in Sarmatia uicem tenẽs, qui ad uetusta superiorum temporum memoria, coronandi Regis ius habet. In Rusia uerò nigra, secundus Archiepiscopus est Leopoliensis, ubi sedes metropolitana Cracouia translata est anno Domini 1075. in curia Lamperti Zulæ Sancti Stanislai prædecessoris. Episcopi tredecim non secùs ac Principes maximi, omni rerum copia excellentes, in tota Poloniæ Monarchia reperiuntur, Cracouiensis minoris, Posnaniensis maioris Poloniarum, Vladislauiensis, qui & Cuiauiæ, Pomeraniæq́, Vilnensis Lituaniȩ, Plocensis Masouiȩ, Vuarmiensis, Culmẽsis, Prusſiæ, Præmisliensis, Lucæoriensis, Chelmensis, Kiouiensis Rusiȩ, Samagitiȩ, ultimus Camenecensis. Hij ordine omnes Regi asſident, nisi quod Posnaniensis, cum Vladislauiensi, antiquam dignitatis litem teneant, ideò alternatim locum mutant. Episcopos ex ueteri priuilegio Castellanus Crocouiensis subsequitur, militarium procerum Princeps, deinde Palatini, quorum maior Cracouiensis, & Vilnensis, palatinos uerò quidam Castellani præcipuè intermixti. Tunc demùm alij Castellani maiores, & minores, quos recẽsere longum esset, ordine loca sua occupant, qui non castris, ut ipsa uocis Etymologia sonat, sed minoribus prouincijs Senatorio iure, & nomine Regio præsunt, extraq́ ipsam autoritatem, dignitatemq́ (quæ est prima post Palatinos) paruum sui officij quæstum reportant, quāuis illius, cui præsunt prouinciȩ, Domini appellantur, nihil enim præter Reipublicæ (quod uerè Senatorũ est) commoda querunt. Castellanos, Archimarschalci, Marschalciq́ supremi totius Regni officiarij sequũtur, qui sunt Poloniȩ, & Lituaniȩ de utroq́ imperio bini, terrestres uidelicet, & Curiales. Marschalcorum officium est, curare totius aulæ, & & omnium conuentionis tranquillitatem, inter proceres, & aulicos Regios partiri ædes urbium, Regi quocumq́ eunti, baculos erectos singuli preferunt, & ut quisq́ officio suo apud Regem fungatur, prouident. In Senatus consessu omnia animaduertunt: quod si supremi Marschalci absuerint, Curiales eorum officium adimplent. Cancellarij, & Vicecancellarij Marschalcos ordine sequuntur, utriusq́ gentis, qui sunt similiter bini, & bina sigilla. Horum officium est Priuilegia, immunitates, prærogatiuas à Rege alicui datas, literas similiter Regias cõscribere, scriptas Regi oblatas pronunciant, quibus à Rege subscriptis illi sigillum affigunt. Omnes autem literæ ac Priuilegia in Magni Lituaniæ Ducatus Cancellaria, Rutenicis characteribus absoluuntur, apud Polonos uerò Latinè (cuius linguæ sunt peritisſimi) omnes causæ describuntur. Præcipua quoq́ est dignitas in Senatu summorum, generaliumq́ militiæ Ducum, quorum in Polonia unus, in Lituaniæ Magno Ducatu secundus, rerum potiuntur, penes hos summa omnium exercituum imperij sita est, in qua authoritate Regia plenipotenter utuntur. Hos demum Campiductores de utroque imperio singuli, qui sunt campestris militiæ Duces. Est etiam summus maioris Poloniæ præfectus, siue Generalis, similiter Samogitiæ, & terrarum Rusiȩ præfecti, quo honorum gradu nonnisi Principes uiri, & de Patria optimi meriti à Rege donantur. Cooptantur quoque in Senatus classem prouinciarum de utroque imperio Officiarij, utpote iudices, qui causas nobilium munere Regio dijudicant, Pincernȩ, Succamerarij, Dapiferi, Secretarij, Vexilliferi, Scribæ, Tribuni militum, Exactores, Thesaurarij, & cæteri, qui singuli singula officia in prouincijs asſignatis exequuntur, & pariter cum iudicibus prouincialibus particularia, certis temporibus anni, asſignata iudicia, qui termini, siue Roki uulgò dicuntur, exercent. Ensifer quoque Regni, & Vexillifer Curiæ Regiæ, qui Curiale uexillum in bello defert, non postrema dignitate funguntur. Non etiam authoritatis frustrantur honore ipsi Secretarij, Scribȩq́, siue Protonotarij Regij. Insuper cubiculi, stabuli, culinæq́ Magistri, suis dignitatibus in Senatu consultu gaudent. Ciuitatum, Oppidorum, Arcium Regiarũ, Prouinciarumq́ prefecti, Referendarij supplices libellos, & subditorum querelas ad Regem, & Senatum deferentes, summusq́ Regis Secretarius, & Referendarius, salinarum fodinarum, & metallorum Præfecti non ignobili certè dignitate potiuntur. Legati quoque prouinciarum, & ciuitatum precipuarum, ab uniuersis ordinibus de singulis prouincijs nomine totius Nobilitatis electi, suas in senatu partes occupant. Equites quoque, & Patritij uiri iuuenes uirtutibus, & genere prestantes aulici, qui in aula Regia seruientes in præstandis quotidianis officijs Regi operam nauant, stipendiaq́ merentur. Insuper Cubicularij, siue Veredarij, qui cum Epistolis Regijs per omnes prouincias, amandati uelocisſimè discurrunt. Demùm stipendiarij, & satellites, siue collaterones Regiȩ uitæ custodes: postremum autoritatis locum obtinent. Omnibus autem Senatoribus sub fidei iuramento, & amore patriæ eadem est perpetua, & constans tuendæ publicȩ libertatis, & propagandi imperij, uoluntas. In Senatu cùm de Republica deliberant liberè, & sæpius acerrimè sententias dicunt, Regem imprudentiùs regnantem obiurgant, atq́ uno consensu sanctisſima maiorum instituta, & communis Patriæ charisſimas leges ad extremum uitæ defendunt.

CAPITANEI Generales in minori Polonia 40. in maiori 30. in Ducatu Masouiæ 12. quæ officia nulla succeſsione, ſed ex Regis gratia in benemeritos de Republ. conferuntur: hij enim prouincijs præſunt, & nobilitatem, Regia authoritate, pro tribunali iudicant, omnesq; prouentus Regios exigunt, & in theſaurum referunt.

REGNO Poloniæ ſaluberrima aura fauet, omniumq; rerum ex terra naſcentium fertiliſsima eſt, cuius ubertatem cæteræ regiones transmarinę affatim perſentiunt, ad quas frumentum grandi copia, de Polonia nauibus aduehitur. Pecoribus quoque omnis generis, uenationibusq; abundat, ita ut Saxonia, cæterę q; gentes Germanorum, Polonicis bouibus uictitent. Incolæ habitum uariarum, diuerſarumq; nationum more geſtant: præcipuè uerò, Italicum, Hiſpanicum, Hungaricum, qui illis peculiaris eſt. Alij Germanico, Turcico, Moſchouitico, Bohemicoq; more ueſtiuntur, diuerſas enim & repoſtiſsimas prouincias peragrant, unde uarios mores in patriam inferunt. Viri ſunt excellentiſsima induſtria præditi, uariarumq; gentiū idiomata callent: imprimis uerò linguæ Latinę peritiſsimi, qua ut uulgari maiori ex parte in ciuitatib. & pagis paſsim utūtur, idq; omnibus diuitibus, ac pauperib. peculiare eſt, quod imprimis pueros literis imbuendos, apprimeq; ad conſumptionem, ſedecim plusúe annorum in pulueribus ſcholaſticis committunt, ſumptibus pro Magiſtris minimè indulgendo: unde linguam Latinam omnes ferè congruè callent, idq; ea de re maximè obſeruatum crediderim, quod uulgaribus literis, uel ſcripturis, in ſacris ac prophanis rebus nunquam utantur, omnesq; leges tam ciuiles, quàm nobilium, ac uillanorum, & ipſa Cancellaria Regni ac Caſtrenſis, Latinis literis omnia expedit, atq; ideò factum eſt, ut paſsim docti omnes euaderent. Habent præterea Poloni, & Lituani linguæ Latinæ inflectionem propriam, & perfectiſsimam, ut Latinarum dictionum ſonum propriè ad iuſtum accentum, expreſsionemq; ſecundùm literas ipſas, quadam cum gratia, & dulcedine, inflectere, ac proferre queant. Qua de re Polonia omnium ferè gentium ſtudia uiciſſe uidetur, quod rarus eſſet, qui Latinas literas non calleret, deinde Germanicum, Hungaricum, ac paſsim Italicum, & magna ex parte Gallicum, Hiſpanicumq; extra uulgare ſuum Sarmaticum idioma neſciret. Equites in ornamentis equorum, armorum, ueſtibusq; præſumptuoſis plurimùm delectantur. Campeſtri prælio alacriùs hoſtem quemlibet paruis & magnis copijs adoriuntur. Caſtra etiam artificioſè collocant curribus in gyrum arctè diſpoſitis, adeò ut in illis tuti non aliter atq; in arce firmiſsima includuntur. Viri ſunt bellicoſi, ſtrenui, hoſtisq; quamuis ualidiſsimi impauidi. Armatura maiori ex parte Hungarorum more utuntur, clypeosq;, qui totum hominem equo inſidentem tegunt, & haſtas oblongas geſtant, pluresq; inter eos tantæ animoſitatis reperiuntur, ut unus alium quamuis toto exercitu ſuorum profligato, ad mortem usq; non deſeruerit, ſed uterq; ſtrenuè dimicando honeſtè occumbere, quàm turpiter fugere mauult. Prout in Moldauia duobus fratribus germanis, Struſouiczij dictis, Polonis Equitibus euenit, qui ab exercitu ſuorū aberrantibus cum quinquaginta commilitonibus, inſcij in multitudinem Valachiorum inciderunt, à quibus undique circumuenti, in primo cōgreſſu unus occubuit: alter uerò ſtrenuè dimicando euaſit: ſed cædis fratris germani recordatus, in exercitum Valachiorum conuerſus, acies eorum fortiter diſuerberabat, & quamuis euadendi facultas iterum ei pateret: tamen honeſtius cum fratre occumbere, quàm euadere maluit. Melſtinius quoque, cùm Vitoldus Dux Lituaniæ multitudine Tartarorum fugaretur, ex fuga audacter conuerſus in confertiſsimas hoſtium acies ſeſe coniecit, multisq; hoſtium trucidatis, tādiu ſtrenuè dimicauit, donec prorſus telis confoderetur, equoq; deieceretur, 1397. ut latiùs patet in Lituaniæ Ducum deſcriptione. His etiam multi ſimiles in geſtis Polonorum reperiuntur, quos ſigillatim recenſere infiniti laboris eſſet. Id uerò illic maximè non ſolùm inter fratres, ſed inter ſocios fideles reperitur, prout nuper Vilnæ in Lituania me præſente euenit, duobus adoleſcentibus, per plateam ciuitatis pergentibus intempeſta nocte, duo alij armata manu occurrerunt, ubi inter defendendum unus aduerſarium ſuum interemit, aufugitq;. Socius uerò illius captus, cædisq; damnatus, in locum decollandi poſtridiè ducitur, cumq; iam carnifex gladio euaginato ſtaret, ille reus cædis, qui profugerat, accurrens dixit: ſinite hunc innocentem abire, ego enim hanc cædem perpetraui, itaq; ille genua flectens à Spiculatore decollatus eſt, innocens uerò liberatus.

Poloni ſtudiorū amātiſsimi.

Nobiles humilioris fortunæ, iniurias à Magnatibus illatas nō patiuntur, nam quamuis pauperrimus nobilis extiterit, amicis, cognatisq; ſuis collectis, quàm maximum magnatem debellare poteſt: non ſolùm enim poſſeſsiones pro neceſsitate amici exponunt: ſed etiam uitam ſuam pro eo morti, uarijsq; periculis obijciunt, qua de re magnates in Polonia, non parui, ſibi pauperem uulgum Nobilium ducunt: in Lituania econtrà, Nobiles humilis fortunæ magnatum ſunt ſerui. Accidit in Polonia, me præſente, quod qui-

dam

dam magnæ authoritatis uir, Dominus Ioannes Luthomirski, Thesaurarius Regius supremus, Capitaneus Lanciciensis, & Radomiensis, Castellanusq; Siradiensis, quosdam pauperes Nobiles, Mikolaiewsczi dictos iniuria affecerat, qui collecta manu consanguineorum, cum magno comitatu proficiscẽtem occiderunt, in frustaq; dissecarunt. Cumq; hic Nobilis, aut honore priuandus, aut capite plectendus pro prædicto facinore esset, honorem uitæ pręferens, citatus ad Comitia Lublini celebrata, alacriter comparuit, ibiq; honore integro ex sententia Regis, decollatus est. Quod si huic genti nimiæ commessationes, & diuitiarum plusquam liberales prodigę profusiones, inebriationes non obfuerint, omnes ferè gentes uirtute innata, & ingenijs Heroicis superarent, sed unus pro sanitate alterius (prout illis mos est) bibens, poculum magnum funditùs exiccat, quamuis natura interdum repugnante, sicq; hæc eorum mutua charitas, quam illi maximè in conuiuijs celebrãt, eos multoties sanitate priuat, multisq; ex nimia inebriatione infirmitatibus corripiuntur. Cùm enim unus alteri pro sanitate præbibit, non solùm poculum uitreum, sed ligneum, uel figulinum, capiti illidit, tandem postridiè surgens infirmitate correptus, uinum incusat, amphoræ oblitus, quam ad caput colliserat. Multi quoq; inter eos, præcipuè in Ducatu Masouiæ reperiuntur, qui sese alterutrum bibere ui complectant, dicentes, aut mihi præbibe, aut mecum armis decertato: interim uerò alius arma, quàm poculum, quem natura recusat, alacriùs eligit.

Aulicorum ministrorum, seruitorumq; tantas uniuersi Sarmatæ præsertim Poloni, Masouitæ, Lituani, & Ruteni fouent turmas, ut nunquam sperares, eos educari posse, qui nullum aliud officium agunt, nisi Dominum aliquò migrantem, comitari, uel aliquò amandati munus iniunctum obire, à cæteris seruitijs prorsus liberi, immunesq;. Mechanicum opus nobilis seruitori ingenuo, quamuis pauperrimo obire non patitur, nec demandat, quod si aliquis minùs discretus seruitori negotium minus honestum, mechanicúmue iniunxerit, rusticum sibi ad id muneris inueniendum oportere, se uerò honesto seruitio minimè abdicaturum, respondit. Et ideò Nobiles Nobilibus, paresq; genere ac uirtutibus, paribus plerumq; inseruiunt, cùm honesta, & nobilia seruitia obeunt, contrà occident alium gentium consuetudines, apud quas nobiles nobilibus turpè inseruiri putant, quòd mechanica seruitia, quicquid Dominus demandauerit, odire cogantur. Apud Sarmatas uerò, qui melius bibit pro sanitate Domini, ille melior cẽsetur minister, & postquam Dominus mensæ accubuerit, & seruitores statim ordine seruato accumbunt, aliquandoq; tres, quatuorúe mensas occupabunt, quibus liberaliter fercula opipara apponuntur, ut quilibet aulicorum tres seruitores sua portione educare possit, quàm ipse saturatus puero à tergo stanti, in quadra lautè porrigit. Aulicus enim quilibet seruitores aliquot, & pueros habere solet, & illi seruitores, alios seruatores, pueri, pueros, ad quartum usque ordinem, ad mensam eiusdem Domini omnes cibaria sumentes, & salaria recipientes, & plerunque maiori ex parte, nisi ad mensam inseruiunt, peracto prandio, uel cœna, saturati inclinatis de more gentis coram Domino genubus, capitibusq; adapertis, quò uolunt, discurrunt, & quandoque triduò, quatriduoúe, uel integra hebdomada Dominus seruum in tabernis, uel in comitiua occupatum non uidebit: rarò tamen ubi fuerit, interrogatur, & si interrogatur, respondit, se pro sanitate Domini hilariter bibisse, ad quẽ Dominus subridens gratias agit, & plerunque liberaliter huiusmodi remunerãtur. Quodam tempore accidit, dum quidam Episcopus per thesaurarium suum aulicis, & seruitoribus salaria, siue stipendia secundùm consuetudinem ad unamquamque partem anni, persolueret, astantibusq; omnibus ordine suo, quidam latrunculus (qui eadem in aula nemini seruiens uersabatur, bibens, & comedens quotidiè ad mensam Episcopi) cæteris seruitoribus salaria expetentibus se intermiscuit, quibus aduersus eum murmurantibus, quòd nemini seruiens stipendium expectaret: Episcopus illum interrogat, cuinám inseruiret, & quid negotij obiret? Qui respondit: tibi Reuerendissime Domine inseruio, & id quod alij strenuus adimpleo. Qualenâm sit seruitium Episcopo interrogante, dixit: quotidie bis in die lautè ad mensam tuam comedo, & bibo. Cui Episcopus subridens stipendium persoluit.

Nobiles legibus Castrensibus, & terrestribus à Regibus suis constitutis, utuntur, ad ciuitatesq; prouinciales, & districtuales, quas superiùs enumerauimus, citantur, nomine Capitanei illius Regia munia obeuntis, qui arci, prouincięq; præest, hosq; terminos Castrenses appellant. Ad terrestres uerò terminos, qui rariùs celebrantur, in anno sex inter quatuor uicibus, nomine Regis in eandem arcem citãtur, ubi à iudice terrestri uices Regias adimplente iudicantur. Ciues uerò in ciuitatibus Imperatorijs legibus, quas Magdeburgenses appellant, utuntur.

Atq; hæc nobis de regno Polonię breuiter dicta sufficiant: quod multis de causis toti *Conclusio.*

Reipub. Christianæ utilissimum est, à gentibusq; uarijs crudelissimis Tartaris, & Turcis uidelicet, munitissimum propugnaculum Germaniæ præsertim regionibus.

PROVINCIARVM, SEV PALATINATVVM LItuaniæ, ciuitatumq; præcipuarum descriptio.

Lituania ab Oriente Russiæ, Moschouiæ Duci subiectæ, contermina est, ab Occidente Podlassiæ, Masouiæ, Poloniæq;, & Prussię, nonnihil in Septentrionem reflectendo adhæret, à Septentrione Liuoniæ, Samogitiæq;, à Meridie Podoliæ, Vuoliniæq; Russiæ regionibus adiacet. Porrò Lituania regio est amplissima, plurimos Ducatus, regionesq;, & prouincias diuersis nominibus appellatas, suo nomine complectens, & Vitoldi Magni Ducis temporibus à Ponto Euxino, Tauricaq; Chersoneso ad sinum usq; maris Baltici, pelagumq; Curlandiæ, Liuones, & Prutenos uersus fines suos longo tractu extendebat. Omnis autem Magnus Ducatus Lituaniæ in Palatinatus, & districtus certos, siue prouincias, ubi iudicia particularia, & terrestria, pro nobilibus exercentur, non secùs, ac Polonia diuisus est. Hij uerò districtus, & Palatinatus pro Ducatibus, (ut quondam temporibus plurimorum Ducum erant) computari possunt, & unusquisq; Palatinatus suum uexillum, quo in bello utitur, habet. Eundem quoque colorem, & signum omnes districtus, siue prouinciæ, qui in eodem Palatinatu continentur, in uexillis suis repræsentant, nisi quod Palatinatus uexillum maius est, cum duobus cornibus, districtuale uerò minùs simpliciter protensum cum uno cornu.

Amplitudo Lituaniæ.

Lituania in Palatinatus diuiditur.

Vexillum Ducatus Lituaniæ

Primò itaque uexillum Magni Ducatus Lituaniæ peculiare, & quadriangulare, ad differentiam cæterorum, sexaginta ulnas sericeæ telæ rubeæ continet, in medio insigne proprium, hominem uidelicet armatum, equo albo uelociter currenti, insidentem, gladiumq; super caput manu extensa tenentem gestat, desuper stemmatis pileus Ducalis: ex altera uerò parte uexilli pro insigni, imaginem Diuæ uirginis Mariæ in sole cum puero habet.

Vexillum supremi Ducis exercitus eiusdem amplitudinis, quadriangulare quoque coloris lasurini eodem stemmate Magni Ducatus, ex una partium in campo rubeo, (campus hic locus Stemmatis intelligitur) ex altera Diui Stanislai Episcopi Cracouiensis imaginem gestat.

PALATINVS VILNENSIS.

Vilnæ descriptio.

Vilna fluuius. Vilia fl.

Vilna urbs, caput & Metropolis totius Lituanię intra colles ad confluxum Vilnæ (à quo nomen habet) & Viliæ fluuiorum sita, muroq; circumducta, ipsa quoque murata. Arces duas insigniter muratas adiunctas sibi habet, quarum una inferior, (hæcq; ampla, & sumptuosissimè extructa) altera superior, in colle eminentissimo condita: eas enim ex una parte Vilna, ex Oriente fluens, ex altera Vilia fluuij ibidem concurrentes, præterlabuntur. Porrò Vilna, quæ nomen urbi dedit, minor est: Vilia uerò est amplior, & nauigabilis, quò merceş ex Vilna nauibus, Gedanum Prussiæ emporium celeberrimum, deportantur. In hac urbe plurima templa Romanæ obedientiæ, & Rutenorum ritus magnis sumptibus extructa. Episcopalis sedes in Basilica arcis cathedrali diuo Stanislao dicata. Metropolitanus quoq; Russiæ ibidem sedem suam in Basilica Rutenici ritus præcipua, titulo diuæ uirginis Mariæ insignita retinet. Porrò in toto Lituaniæ Magno Ducatu, quinq; sunt Romanæ obedientiæ Episcopatus, utpotè Vilnēsis, Samogitiensis, Kiouiensis, Lucensis, & Ianouiensis. Septem præterea præposituræ, siue Parochiæ insigniores, à Vladislao Iagielone, (qui primus Lituanos baptisauit) fundatæ, & dotatæ, utpotè Vuilkomeriensis, Misogoliensis, Nemenciensis, Mednicensis, Kreuensis, Obolcensis, & Haynensis. Archiepiscopus, qui supradictis Episcopis Lituaniæ præest, Leopoli in urbe Russiæ sedem suam habet. Ruthenici uerò ritus in Lituania, & Russia, Polono Regi subiecta, septem sunt. Metropolitanus, siue Archiepiscopus Vilnæ, sedem suam habet. Episcopi uerò, quos Vuladicas Rutheni appellant, hi sunt, Polocensis, Volodimiriensis, Lucensis, Pinscensis, Kiouiensis, Præmisliensisq;, & Leopoliensis, qui etiam Metropolitæ titulo utitur: horum mores, habitum, Religionem in Moschouiæ descriptione de Religione Russiæ uidebis.

Episcopi Lituani Romani.

Episcopi Ruthenici.

Vilnensis Palatinatus uexillum rubeum est, & bicorne. 35. ulnas telæ sericeæ continens, ex una parte in campo albo Magni Ducatus insigne gestat, ex altera Columnarum antiquæ gentis stemmate insignitur.

In hoc Palatinatu tres sunt ingentes districtus, siue prouincię, Osmianensis, Bratislauiensis, & Vilcomeriensis, horum quilibet proprium uexillum, (quo nobilitas districtualis in bello utitur) habet.

OSMIANA oppidum ligneum à Vilna 7. mil. abeſt, territorium ad ſe pertinens ſatis amplum habet, in quo ſunt complura oppida Regia, & Nobilium. Vexillum rubeum ſimile Vilnenſi, ſed cum uno cornu, Stemmate Magni Ducatus in campo albo inſignitum geſtat.

VILKOMERIA oppidum ligneum ad Swienta fluuium ſitum. Curia eſt in ea iudicialis, in qua cauſæ nobilium diſceptantur. Arx per Crucigeros Pruſsienſes exuſta nunc in ſcopulo ueſtigia eius apparent. Prouinciam ampliſsimam, ad 25. mil. patentem habet, in qua ſunt oppida complura Regia, Nobilium, Spiritualiumq́;. Vexillũ quoq; rubeum, Stemmate Magni Ducis ex una parte ornatum, ex altera Diui Michaëlis imagine inſignitum defert.

BRATISLAVIA ciuitas lignea, arcem ſibi adiunctam in ſcopulo ad lacum ampliſsimum conditam habet. Vexillo rubeo, Nobilitas diſtrictus Bratislauienſis, cum Stemmate Magni Ducatus in bello utitur. A' Vilna 20. mil. diſtat. Ikaznia arx murata, & ciuitas lignea ad fluuium eiuſdem nominis, à Bratislauia 2. mil. diſtat. Driſwiat arx ad lacum ampliſsimum eiuſdem nominis ſita, à Bratislauia 5. mil. abeſt.

PALATINATVS TROCENSIS.

TROKI ciuitas lignea, muro, cuius adhuc ruinæ apparent, quondam circumdata, ſed à Crucigeris Pruſsienſibus cum munitione deuaſtata. A' Vilna ſex milliaribus diſtat, arcem habet in lacu ſatis opportunitate natura loci munitam, ad quã niſi nauibus peruenitur. In ea olim ſedes Ducum Lithuaniæ erat, poſtea in Vilnam translata. Eſt quoq; aliud oppidum eiuſdem nominis quatuor à Vilna milliaribus, ad Vacam fluuium, quod ad differentiam huius nouę Troki dicitur. In hoc Palatinatu quatuor ſunt ingentes diſtrictus, Grodnenſis, Counenſis, Lidenſis, & Vpitienſis. *Diſtrictus Trocenſis.*

GRODNO ciuitas lignea, arcem muratam in ſcopulo ſitam habet, quam Nemen, ſiue Cronon fluuius celebris, & nauigabilis præterfluit, unà cum ciuitate. Eò merces Gedanum ex regionibus Lituaniæ, nauibus deferuntur. Territorium Grodnenſe ſatis amplum eſt, quod pro Ducatu olim habebatur. Vexillo laſurini coloris unicorni correſpondens Palatinali, Stemmate Magni Ducatus inſignito utitur.

COVVNO ciuitas lignea inſignis, plures tamen in ea domus reperiuntur lapideæ, ad confluxum Nemenis, & Viliæ fluuiorum nauigabilium ſita, arcem muratam antiquitùs in ſcopulo conditam habet. Vexillum quoq; laſurini coloris in bello Nobilitas diſtrictualis geſtat.

LIDA oppidum ligneum diſtrictuale, arcem muratam, in qua iudicia nobilium celebrantur, habet, diſtrictus Lidenſis. Vexillum quoq; laſurini coloris in bello geſtat.

VPITA ciuitas lignea prouincialis, diſtrictum ampliſsimũ cum multis oppidis complectitur. Vexillo cæteris ſui Palatinatus diſtrictibus ſimili in bello utitur.

Vexillum Palatinatus Trocenſis bicorne, 35. ulnas telæ ſericeæ laſurini coloris continet, Stemmate Magni Ducatus in campo rubeo inſignitur.

PALATINATVS MINSCENSIS.

MINSKO ciuitas lignea ampliſsima, arx ex roboribus, extructa natura, & opportunitate loci munitiſsima, foſſa profunda circũducta, eam fluuius quidã molendinis frequens præterlabitur. Vexillum huius Palatinatus purpurei coloris bicorne, Stemmate Magni Ducatus in campo albo inſignitur. Diſtrictus quoque eius Recicenſis, quem unum complectitur, ſimile uexillum, ſed unicorne geſtat.

KEIDANOVV arx cum oppido à Vilna 25. milliaribus.

RADOSKOVVICE caſtrum cum ciuitate. Hic Rex Poloniæ Sigiſmundus Auguſtus copias armatas numeroſas centũ millia ſuperantes recenſuit. Anno Domini 1568.

BORISSOVV ciuitas lignea, arx ex roboribus extructa, munitiſsimeq́; propugnaculis, parietibus quaternis intrinſecùs terra, lapidibusq́; impletis firmata, fluuio Bereſina opportunè circumducta. A' Vilna 40. milliaribus diſtat. Vexillo prouinciali caret, ſed in ea milites præſidiarij, contra incurſum Moſchorum cõtinuò aſſeruantur, ad eam enim Moſchus fines ſuas pertinere contendit.

LOHOISKO ciuitas cum arce lignea, à Boriſſou 8. mil. diſtat.

SVVISLOCZ caſtrum cum oppido ad fluuium eiuſdem nominis.

BOBROISKO arx cum ciuitate, ad Bereſinam fluuium.

ODRVCZKO arx in colle eminenti lignea, olim pro Ducatu computabatur, nuncq́; plures nobiles Ruſsi titulo huius Ducatus utuntur.

NOVOGRODENSIS PALATINATVS.

NOVOGRODEK ciuitas ampla lignea, quondã secundis genitis Principum Lithuaniæ attributa erat, nunc in Palatinatum redacta est. Vexillum bicorne rubei coloris Stemmate magni Ducatus, in campo albo insignitum in bello gestat. Districtus duos Slonimensem, & Vuolkouiscensem complectitur.

SLONIM ciuitas, & munitio lignea, olim secundo genitorum Magnorum Ducum Lithuaniæ erat, & pro Ducatu cum suo territorio computabatur, postea in prouinciam redacta est. Vexillo rubeo unicorni Stemmate Magni Ducatus insignito prouincialis nobilitas utitur.

VVOLKOVISKO ciuitas ampla, curia in ea iudicialis ubi causæ nobilium disceptantur. Vexillum quoq; rubeum Slonimensi simile habet.

MSCZIBOVV oppidum, & arx lignea in stagno natura loci munita, planicie circumdante, à Vuolkowisko 2. mil.

Oppida plurima hîc Nouogrodensis tam Regia, quàm nobilium cum suis districtibus prædictis complectitur.

PALATINATVS BRESTIENSIS.

BRESTIA ciuitas ampla lignea, in finibus Lituaniæ sita, contermina Podlassiæ. Arcem ligneam amplam sibi adiunctam habet, naturâ, opportunitateq; loci munitam, & duobus fluuijs, quorũ unus Muchawiecz: alter uerò Bug uocatur, opportunè circundatam.

Vexillum bicorne lasurini coloris, in campo rubeo, Stemma Magni Ducatus insignitum gestat, unum duntaxat amplissimum, tamen districtum Pinscensem uidelicet complectitur.

PINSCO ciuitas lignea satis ampla ad fluuium Perepetum sita, qui multis oppidis Rusiæ præterlapsis, in Boristenem fluuium amplissimum defertur.

Hæc ciuitas cum suo territorio quondam inter principatus Rusiæ computabatur, à Gediminoq; Magno Lituaniæ Duce subacta, secundo genitorum Principum Lituaniæ erat, nunc in prouinciam est redacta. Nobilitas prouincialis uexillo lasurini coloris, Stemmate Magni ducatus insignito utitur.

Præpetus arx, & ciuitas ad fluuium eiusdem nominis sita.

VOLINIA REGIO.

VOLINIA inter cæteros Rusiæ Principatus, gentem bellicosiorem habet. Est autem Regio amplissima, frugum omnigenarum abundans, syluis ferigenis, stagnisq; piscosis referta, ad Magnum Ducatũ Lituaniæ pertinebat, sed nunc Regno Poloniæ adiuncta est. Hij uerò populi à Vualga fluuio amplissimo, qui Moschouitas à Tartaris disterminat (prout in deductione Polonorum latiùs dictum est) in hanc regionem uenerunt, quam à suo nomine, (Volgari enim à Volga dicebãtur) Valgariam, postea successu temporis, Voliniam nuncupauerunt. Viri sunt strenui, & bellicosi, Ruthenico Idiomate, moribusq; & Religione utuntur. In tres districtus, siue prouincias hæc regio diuiditur, Lucensem, Volodimiriensem, & Cremenecensem. Vexillum huius regionis bellicũ principale bicorne est, purpurei coloris in campo albo Stemmate Magni Ducatus Lituaniæ insignitum. Prouincialia quoque uexilla eundem colorem, & Stemma referunt, nisi quod unicornia sunt simpliciter protensa.

Voliniæ denominatio.

LVCZKO ciuitas prouincialis lignea, sede Episcopali Ruthenorum, & Romanæ obedientiæ clara, arces muratas duas in colle eminenti habet.

VVOLODIMIRIA oppidum ligneum, munitionẽ quoq; ligneam, ad paludes sitam habet, quondam pro Ducatu habebatur.

KRZEMENEC ciuitas ampla lignea, castrum quoque ligneum, argila circumlinitum habet.

Hæ autem ciuitates prouinciales complura oppida, & munitiones ad se pertinentes complectuntur.

CHABNO arx, & oppidum ad Vssam fluuium situm.

OVVRVCZI castrum, & ciuitas ampla in colle.

OLEVVSKO arx, & ciuitas ad Huberczia fluuium.

ZITHOMIR arx lignea in colle condita.

KOREC arx, & ciuitas lignea, pro Ducatu olim cum suo territorio computabatur.

KAMIENIEC munitio, in colle sita.

ZBARASZ arx, & ciuitas olim sui iuris erat, cum suo territorio, & pro Ducatu nunc etiam computatur, pluresq; Nobiles, & Domini huius Regionis Ducum titulo à suis ciuitatibus utuntur.

PALATINATVS KIOVIENSIS.

KIOVIA uetustissima, amplissimaq; urbs ligneis septis circumdata, olim totius Russię metropolis, ad fluuium celeberrimum Boristenem sita, à Vilna centum uiginti milliaribus Polonicis distat. Eam quondam magnificam, & planè Regiam fuisse, ipsæ ciuitatis ruinæ, & monumenta, quæ sex milliaribus patent, indicant. Apparent adhuc hodie in uicinis montibus, & collibus Ecclesiarum, monasteriorumq;, & ædificiorum desolatorum uestigia. Præterea cauernæ quædam subterraneæ uastissimę, longo tractu subtus terras extensæ, quas quidem octuaginta milliaribus protendi dicunt, in his plurima antiqua sepulchra, corporaq; illustrium quorundam Russiæ uirorum, (quamuis antiquitùs posita) carie tantùm consumpta, integra tamen apparent: præcipuè uerò duorum quorundam Principum cadauera, in uestibus gentili more, prout uiui ambulabāt, integra ueluti recens, posita apparent. Sicq; insepulta in specu iacent, quæ peregrinis, & aduenis à monachis Ruthenici ritus ostenduntur. Iuxta hanc urbem arx satis munita, ex roboribus, & lapidibus, terraq; ad Boristenem constructa est. Porrò Kiouiensis tractus amplissimus est, quinquaginta milliaribus Polonicis, plusúe patens, olim sui iuris Principem habebat: nunc in Palatinatus formam redacta est. A' Kiouia in Meridiem reflectēdo, Circass ciuitas lignea ad Boristenem sita occurrit, eius incolæ Circassi dicuntur, longoq; tractu, iuxta Boristenem degūt. Rutheni sunt, (alij tamen ab his, qui ad Pontum Euxinum in montibus habitant) uiri bellicosi, & strenui, cum Tartaris Præcopensibus, sibi in uicinio adhærentibus, frequenter belligerant, in prouinciasq; eorum excurrunt, & prædas, iumenta uidelicet abigunt: distat autem ciuitas Circass à Kiouia uigintiquinq; milliaribus Polonicis. Supra Circassos septem milliaribus per Boristenem ascendendo. Kaniw oppidum uiris bellicosis circumquaq; habitantibus clarum occurrit, 17. milliaribus à Kiouia abest. Infra Circassos, & Kaniouienses nullæ habitationes Christianorum sunt. Campestria enim desolata colonis uacua, ipsis solummodò feris domicilium præbētia, quadraginta milliaribus ad Oczakou usq; castrum & ciuitatem in ostijs Boristenis sitam, patent. In Oczakou autem ciuitate, & circumquaq; in campestribus Tartari Præcopenses degunt: ipsa uerò ciuitas cum arce Turcicis præsidijs (quamuis Tartari eam incolant) tenetur, & hucusq; Lituanorum colonia, Vitoldi temporibus erat, sed ad rem, unde digressus sum, redeo.

Circeßi bellicosi Rußi.

Kaniou.

Kiouiensis Palatinatus Vexillum bellicum uiride bicorne, Stemmate Magni Ducatus in campo rubeo: ex alia uerò parte urso in campo albo insignitum gestat. Districtum unum duntaxat Moserensem amplissimum tamen habet.

MOSER ciuitas prouincialis, ampla lignea, ad fluuium Perepetum condita, qui duodecim milliaribus supra Kiouiam hausto fluuio piscoso, Tur dicto, Boristenem influit: à Kiouia triginta milliaribus Polonicis distat, à Bobransko totidem, à Mohilou uiginti, ab Orsha uigintisex. Vexillo Mozerensis districtus uiridi, prout suus Palatinatus utitur.

MSCZISLAVIENSIS PALATINATVS.

MSCZISLAVIA ciuitas lignea, ad fluuium Sosam dictum sita, arcem quoque ex roboribus apprimè munitam habet. In ipsis finibus Moschouiæ iacet, ideò præsidiarij milites in ea continuò asseruantur. Vexillum huius Palatinatus crocei coloris est, Magni Ducatus Stemmate in campo rubeo insignitum, districtualibus ciuitatibus caret: plurima tamē oppida, & arces complectitur, quondam sui iuris Principem habebat, sed nunc in prouinciæ formam redacta est.

Nunc castra ad Boristenem sita breuiter recensebimus.

DAMBRONVVNA prima arx à Moschouiæ finibus ad Boristenem, cum oppido sita, à Smolensko decemquatuor milliaribus abest, ab Horsha quatuor.

ORSHAM in Vuiteblienſi Palatinatu describemus.

KOPYSZ castrum cum oppido ad Boristenem, ab Orsha quatuor milliaribus distat.

SKLOVV arx cum ciuitate ad Boristenem, à Kopisz duobus milliaribus distat, pro Comitatu computatur. Vnde se illustris ac magnificus Dominus Ioannes Chodkiewic Comitem scribit.

MOHILOVV arx cum ciuitate ad Boristenem sita, sex milliaribus à Sklou.

BYCHOVV castrum cum oppido ad Boristhenem sitam, à Mohilouu duodecim milliaribus.

RECZYCZA arx cum oppido ad Boristenem sita.

STRISSIN arx cum ciuitate ad Boristenem.

LVBETZ arx ad Boristenem sita.

VISZEHORODarx ad Boristenem, à Kiouia tribus milliaribus abest.

VITEBSCIENSIS SIVE VITEBLIENsis Palatinatus.

Vitebsk ciuitas satis ampla lignea, ad Dwinam fluuium insignem, & nauigabilem, quo merces omnigenæ Rigam Liuoniæ Metropolim deportantur, sita. Arces duas amplissimas naturâ, & opportunitate loci munitissimas habet, quarum una inferior in planitie sita, ciuitatis formam amplitudine referens dicitur. Altera superior in colle ementiori condita, utraqꝫ propugnaculis, & parietibus ex roboribus extructis, terraqꝫ, & lapidibus impletis, supellectiliqꝫ bellica, tormẽtis, & bombardis apprimè munita. Eas unà cum ciuitate ab Oriente fluuius Dwina opportunè præterlabitur, in quam sub ipsa arce ex altera parte Viczba fluuius exoneratur. Hæc arx omnium arcium finitimarum, totiusqꝫ Lituaniæ est fortissimum propugnaculum contra incursum Moschorum: in ipsis enim finibus hostium iacet. Sæpiùs ab ea Moschouitæ cũ suo ingenti damno fugati, repulsiqꝫ sunt. Quatuor in ea præfecti, siue ductores militum pedestrium asseruantur, in quorum ego numero cum patre meo Ambrosio Guagnino, quincentenariæ cohortis decem annis præfectus eram. A' Vilna octuaginta milliaribus distat, quondam sui iuris Principem habebat, & pro Ducatu computabatur, nunc in Palatinatũ redacta est. Vexillum uiridis coloris bicorni, Stemmate Magni Ducatus in campo albo insignitum gestat. Districtum siue prouinciam unam duntaxat complectitur Orshensem uidelicet.

ORSHA ciuitas lignea ampla, ex una parte stipitibus præacutis munita, ex altera Boristene fluuio alluitur, arcem munitam & muratã sibi adiunctam habet, quã ab una parte Boristhenes, ab altera Orshicza fluuius (qui nomen ciuitati indidit) præterfluit, à Vuitebska 18. milliaribus abest. Vexillo uiridi, prout suus Palatinatus, in bello utitur.

SVRAS castrum inter Dunam, Casplam, & Surascam situm, à Vitebska octo miliaribus superiùs Orientem, ad Moschouiam uersus procedendo. Tandem Occidentem uersus à Vuitebska 14. milliaribus occurrit.

VLA arx in conflictu Vlæ (à qua nomen habet) & Dunæ fluuiorum, à Moschouitis olim fundata, possessaqꝫ, & à nostris sępiùs frustrà tamen tentata: posteà à Duce Romano Sanguskowicz inopinata irruptione capta, exustaqꝫ, & è nostris restaurata.

TVROVVLA castrum Moschorum ad fluuium eiusdem nominis, & Dunam munitissimè sita: à Poloczka tribus milliaribus abest.

SVSZA arx Moschorum ad lacum eiusdem nominis, Moschouitis Copia dicitur.

CZASNIKI castrum, & oppidum ligneum, ad Vlam fluuium situm, à Susza quatuor milliaribus abest.

SIENNO arx cum oppido à Czasniki sex milliaribus distat.

LEPLO arx, & ciuitas benè munita, in lacu quasi peninsula condida, à Czasniki septem milliaribus abest.

CIOICZA munitio ad lacum eiusdem nominis.

CRASSNE arx Moschouitica à Ciotecza uno milliari sita.

VVORONIEC castrum cum oppido ad Vsaczam fluuium situm, à Poloczka tribus milliaribus.

STRZYZOVV munitio ad lacum ingentem sita.

PALATINATVS POLOCENSIS

POloczko olim ciuitas lignea amplissima, stipitibus, septisqꝫ ligneis circundata, ad Dwinam fluuium condita, arcem ligneam naturâ, & oportunitate loci munitissimam, turribus & propugnaculis firmatam habet, quam ab una parte Dwina, ab altera Polota, à qua ciuitas nomen sortitur, præterfluit. Milites in ea præsidiarij à Rege Poloniæ frequenter asseruabantur, ciues & mercatores in ea ditissimi erãt, sed Anno Domini 1562. Ioannes Basiliades Magnus Dux Moschouiæ, eam ui tormentis bellicis admotis, strenua oppugnatione: obsidium uerò indiligenti, & oscitanti defensione, in ditionem suam redegit, Polonisqꝫ præsidiarijs liberè dimissis, Lituanos, & Ruthenos ciuitatis incolas, cæterosqꝫ qui illuc, uelut ad asylum cõfugerant, in Moschouiam uinctos

uinctos abduxit, prædamq; dictu incredibilem auri, & argenti illinc asportauit, hæc ciuitas cũ arce, & suo territorio, in Moschouiæ Principis ditione permanet, usq; ad an. 1579. Mense Aug. quo tempore Step. Bator Rex Pol. strenuè (ut posteà dicetur) cum toto territorio recuperauit. Habebat olim sui iuris principem, & pro Ducatu amplissimo computabatur, purpurei coloris stemmate Magni Ducatus insignitum in campo albo nobilitas prouincialis, quæ Regi Poloniæ Magno Duci Lithuaniæ subest, in bello gestat.

VSACZA munitio ad fluuium eiusdam nominis, & Dunam sita, à Poloczka tribus miliaribus distat.

DISNA arx ampla, uallo forti, & inexcusso circũdata, rebusq; bellicis apprimè munita, Disna, & Duna fluuio opportunè circumluitur: ciuitas quoq; inter eosdem fluuios uallo, stipitibusq; præacutis, & propugnaculis munita, à Poloczka sex, à Vilna quadraginta milliaribus distat.

DRISSA arx cum oppido circumsepto, ad fluuium eiusdem nominis, & Dunam, sex milliaribus à Disna sita.

DRVHA munitio cum oppido, ad eiusdem nominis fluuium, & Dunam à Drissa sex milliaribus abest.

Ab hac arce Liuoniæ fines, & arces ad Dunam sitæ, incipiunt, quas suo loco descripsimus, Lituaniæ quoq;, & Samogitiæ ditio in Occidentali ripa Dunæ iacet. Samogitiam itaq; describendam ordiemur, quæ moribus, uitæq; consuetudine, & idiomate Lituaniæ similis est, eiusdemq; Principatus.

DVCATVS SAMOGITIAE.

SAmogitia Regio satis ampla, proxima Lithuaniæ, à Septentrione Liuoniæ contermina est, mariq; Baltęo, siue Germanico ab Occidente, nonnihil in Septentrionem reflectendo adiacet: Prussiam quoq; in uicinia habet. Nullo castro munito insignis est, ciuitates tamen in ea cum pagis tam Regiæ, quàm nobilium complures sunt. Huic regioni Præfectus, siue Capitaneus supremus, à Rege Polonię magno Duce Lituaniæ præponitur, nec temerè is, nisi grauissimas ob causas officio mouetur, sed quoad uiuit, perpetuò manet. Episcopum habet Romanæ obedientiæ. Agrestis turba in humilibus casis, ijsq; oblongioribus uitam ducit, in quibus ignis in medio accensus ardet: ad ignem uerò paterfamiliâs cum domesticis, seruisq; sedit, iumentaq; & totam supellectilem domesticam cernit. Solent enim sub eodem, quo ipsi habitant tecto, sine ullo interstitio pecora habere. Maiores eorundem cornibus animalium, Vrorum uidelicet, pro poculis utuntur. Audaces sunt, & strenui homines, & ad bellum prompti, loricis, alijsq; plurimis armis, præcipuè autem cuspide uenatorum utuntur, equos adeò paruos habent, ut uix credibile sit ad tantos labores eos posse sufficere, quibus foris in bello, domiq; in colendis agris utuntur. Terram non ferro, sed ligno proscindunt, quòd eò magis mirandum, cùm terra eorum tenax, & non arenosa sit. Araturi ligna complura, quibus uomeris loco utuntur, secum portare solẽt, scilicet ut uno fracto, aliud atq; aliud, ne quid in mora sit, in promptu habeant. Quidam ex prouinciæ præfectis, quò prouinciales grauiore labore leuaret, multos ferreos uomeres fabricare fecerat: cum autem eo, sequentibusq; aliquot annis segetes quadam cœli intemperie expectationi agricolarum non responderent, uulgus agrorum suorum sterilitatem ferreo uomeri pertinaciter adscribebat, nec aliud quicquam in causa esse putabat. Præfectus eorum uulgi seditionem timens amoto ferro suo, eos more agros colere permisit.

Habitationes Samogitarum.

Mos arandi agros.

Prouincia hæc nemoribus, syluisq; abundat, in quibus horrendæ quandoque uisiones fieri dicuntur. Mel nusquã melius, nobiliusúe, quodq; minus cæræ habeat, albumq; sit, quàm in Samogitia reperitur. Syluæq; illic summas diuitias ferunt: stipitibus enim cauatis, mella passim promuntur. Sunt etiam nunc illic inter agrestes, idolatræ complures, qui serpentes quosdam quatuor breuibus lacertarum instar pedibus, nigro, obesoq; corpore, Giuoijtos patria lingua dictos, tanquam penates domi suæ nutriunt, eosq; domo lustrata certis diebus ad appositum cibum prorepentes, cum tota familia quoad saturati in locum suum reuertantur, timore quodam circumstantes uenerantur. Quod si aduersi illis quid acciderit, serpentem deum domesticum mâlè acceptum, ac saturatum esse credunt.

Samogitia syluа.

Samogitæ idolatræ.

Accidit hoc nuper in Lithwania sex à Vilna miliaribus, in pago quodam iuxta ciuitatem Troki, quod quidam Christianus ab eiusmodi serpentis cultore, aliquot aluearia apum emit, quem cùm ad uerum Christi cultum multo labore adduxisset, utq; serpentem, quẽ colebat, occidere persuasisset, aliquantò pòst, cũ ad uisendas apes suas eò reuersus fuisset, hominem facie deformatum, ore aures tenus miserabilem in modum diducto offendit, tan-

Miraculum.

dit, tanti mali causam interrogatus, respondit se quod serpenti deo suo domestico manus nepharias iniecisset, ad piaculum expiandum hac calamitate puniri, multoq; grauiora, si ad priores ritus suos non rediret, eum pati oportere. Est etiam quatuor à Vilna milliaribus Lauariski uilla Regia, in qua à multis adhuc serpentes coluntur. Hæc quamuis non in Samogitia, sed in Lithwania gesta sunt, pro exemplo tamen adduxi.

Ritus gentilis Samogitarũ. Agrestis turba in Samogitia Sacrificium quoddam, solennesq; epulas gentili more sub finem Mensis Octobris collectis frugibus, quotannis celebrant hoc modo. Ad locũ conuiuio, epulisq; sacris delectum, omnes cum uxoribus, liberis, & seruis conueniunt, mensam fœno supersternunt, desuper panes apponunt, & ex utraq; panis parte duo ceruisiæ uasa statuunt. Postea adducunt uitulum, porcum, & porcam, gallum, & gallinam, & cætera domestica iumenta, ex ordine mares, & fœmellas. Hæc mactant gentili more ad sacrificandum hoc modo: In primis augur siue incantator quispiam, uerba quædam proferens, animal uerberare baculo orditur: deinde omnes, qui adsunt, iumentum per caput, pedesq; baculis uerberant: postea tergum, uentrem, & cætera membra concutiunt, dicentes: Hæc tibi, ô Ziemiennik deus, (sic enim illum dæmonem agrestis turba appellat) offerimus, gratiasq; tibi agimus, quod nos hoc anno incolumes, & omnibus abundantes conseruare dignatus es: nunc uerò te rogamus, ut nos quoq; hoc anno præsenti fauere, tueri ab igne, ferro, peste, & inimicis quibuslibet defendere digneris. Postea carnes iumentorum ad sacrificium mactatorum comedunt, & ab unoquoq; ferculo antequam comedant, portiunculam amputant, & in terram, omnesq; angulos domus proijciunt, dicentes: Hæc tibi, ô Ziemiennik, nostra holocausta suscipe, & comede benignus. Omnesq; tunc temporis lautissimè solenniter, & opiparè epulantur. Hic uerò ritus gentilis, & in Lituania, Russiaq; ab agrestibus, quibusdam in locis obseruatur.

Mare Samogiticum. Mare quod Samogitiam alluit Baltæum, à quibusdam Germanicum, ab alijs Prutenicum dicitur, sinus Balticus propriè nuncupatur. Interluit enim Cimbricam Chersonesum, quæ Germanis Iutland, Latinis Iutia uocatur. Alluit quoq; Germaniam, & omnem Pomeraniæ regionem, atq; longo tractu Liuoniam, Curlandiam, regionesq; quasdam Moschorum Principis, Swetiam, Philaudiam, Daniamq; circumluit. Huius regionis Samogitiæ, Rex Polonus, magnus Dux Lituaniæ titulo utitur, uexillum album bicorne Stemmate Magni Ducatus Lituaniæ, in campo rubeo insignitum, Samogitia in bello gestat. Incolæ regionis, omnibus ferè cum Lituanis uestiuntur habitu cinericio, moribus, regione, idiomate paucula differentia interiecta, utuntur. Ideò nunc ad describendos mores Lituanorum orationem dirigemus.

Lituania admodum syluosa est, prout & Samogitia, paludes, lacusq; ingentes, & amplissimos in quibusdã locis maris, formam referẽtes, habet. Præterea multos fluuios nauigabiles, quorum alij Orientem uersus, utpotè Bog (Herodoto Hipanis dictus) Perepe-

Fluuij Lituaniæ. tus, Tur, Swislocz, & Beresina, in Boristenem uulgò Dnepr, dictum exonerãtur. Boristenes uerò pluribus fluuijs haustis in Oriente, tandẽ in Meridiem decurrẽs, in Pontum Euxinum illabitur. Alij uerò Cronon uulgò Niemen dictus, Vilia, Karew, Bug, in Occidentem nonnihil in Septentrionem reflectẽdo decurrunt, in mareq; Germanicum iuxta Gedanum celeberrimum emporium Prusiæ exonerantur. Dzwina autem Ptolomæo Rubon ex Moschouia ortus, à Riga duobus milliaribus eidem mari commiscetur.

Animalia in Lituania omnis generis parua sunt, gens misera maximè in uillis, & pagis graui seruitute oppressa: nam ut quisq; famulorũ caterua stipatus, domũ coloni alicuius ingressus, impunè quiduis facere, res ad uitæ usum necessarias capere, absumere, crudeliter etiam colonum uerberare potest. Colonis quauis de causa, ad dominos suos absque muneribus aditus non patet, quod si etiam admittantur, ad præfectos, & officiales relegãtur, qui nisi munera accipiant, nihil boni decernunt, & unumquodq; uerbum iudicis in Lituania, aurum est. Coloni quinq; dies, aliquando sex, dominis suis laborant, dies uerò Lunæ priuato labori conceditur, atq; ut plurimũ diebus dominicis (nulla enim Diuorum festa agrestes obseruant) quoduis opus absoluunt: agriculturam exercẽt, segetes,

Tributis Lituani onerãtur. prataq; metunt, triturant, & id genus alia. Hoc uerò & in Rusia peculiare est, quod si interrogaueris, quare Dominico die laboras? respondere solent: Nónne & die Dominico comedere oportet? Imperatam pecuniam quotannis ter, quaterq; pro defendẽdis Regni finibus pendunt, à dominis quoq; tributis adinuẽticijs grauiter onerãtur, pane atro & uilissimo siligine unà cum spicis commolita: utuntur molendina, siue pistrina manualia a-

Molendina Lituanorum. grestes in pagis trina, quinaue domi habent, eisq; ad commoliendas fruges utuntur, dumq; hæc molendina manibus uertunt, patrio more, agrestem quendam concentum edere solent, dicentes: melior, hocq; uerbum frequentius ad cantilenæ similitudinem repetunt: id uerò est tam uiris, quàm mulieribus peculiare, quod de illa re, quam tunc

in opere

in opere habent, cantilenas agrestes canant. Tubas quoq; ligneas oblongas habet, quas inflantes, mirum quendam, & dissonum concentum edunt, aliquandoq; unus duas in simul tubas, harmonia quadam correspondente inflat.

Omnes fere Lituani, & Samogitę, Liuonesq; uestitu uili cinericio, communiter utuntur, ut cùm turmatim uulgum stantem in foro conspexeris, neminem nisi cinericia ueste indutum uidebis, coturnosq; ex tiliæ libro, uel ex pellibus iumentorum, unà cum setis detractis conficiunt. Currus leues absq; ullo ferri ministerio conficiunt, & omnia compangunt, arboreis gomphis, & ligna coacta uicem ferri complent. Rotasq; ex uno ligno in gyros aptas contorquent. Pinguedine, uel pice unquam linunt currus, & quãdo multi insimul uehuntur, mirus quidam concentus querulorum axium longè auditur, Versus.

Neque linunt Rutheni quærulos pinguedine currus,
Haud picis auxilium stridulus axis habet.
Auditur ueniens longè crepitare Colassa,
Sic fragiles currus, Russe uocare soles.
Nam faciunt habiles, uno uectore quadrigas
Inuectas Rutheni, quas equus unus agit.
Nec facilè inuenies ferrato hærentia clauo
Palustra, facit ligni cuncta ministerium,
Et sine ferri iussu pangunt sua plaustra terebris,
Et lignum ligno consolidare solent.

Frumenta omnis generis, primò in calidissima cassa, fumo exsiccant, & postea in horreo coram extructo excutiunt.

ARANDI, SEMINANDI'QVE MODVS IN RVSsia alba Moschouiæ confini, & in Magno Ducatu Lituanię.

IMprimis agros hoc modo præparant, circa festum Diuorum Petri, & Pauli in æstate, ad festum usq; assumptionis Mariæ: nemora, myricesq; excindere solẽt, quàm excisionem arbustorum uulgariter *Lada* appellant, eam si nemus densum fuerit, stramine supersternunt, per hyememq; sic durare patiuntur. Vere autem postea redeunte, post Paschatis festum sole torrido aliquot diebus ingruente, illam prostrationem prædictam arbustorum, stramine supposito, superstratoq; succendunt, & in cinerem cõburunt: ubi uerò terra non combureretur, illic nihil ferè nasceretur, ideò ligna incombusta congerunt, instruemq; composita, denuò succendunt, sicq; in illa terra combusta, & inculta collectis, duntaxat carbonibus, & titionibus superfluis, triticum semināt primò, & supra sementem, uno equo iuncto aratro arant, & occant, in Russia uidelicet. Lituani enim bobus cornibus aratrum trahentibus arare solent, tantaq; ibi fœcunditas dictu incredibilis subsequitur, ut Cererem in illis regionibus natam affirmares. Eodem modo & hordeum seminatur, metitur, & colligitur, nisi quod crassiora nemora pro hordeo excinduntur, & pinguiorem terram, magisq; triticum exigit. In huiusmodi autem agris per annos sex, uel octo fimo, stercoreq; non superposito seminare solent.

Quod si arbores nimis altæ, & crassæ in ea sylua, ubi seminaturi sint, essent: utpotè pinus, fraxini, robora, & id genus aliæ, eas non succindunt, nisi frondes, ramosq; circumsecãt, ne Solem agro præriperent. Rusticus uerò unus omnes arbores una semel ascẽsa circũsecabit non descendendo: instrumentũ enim ad id factum, quasi sedile, ad stapedę similitudinem secundùm proportionem hominis sedentis factum, arbori fune longo appendit, sicq; sedens à puero, fune alio ab arbore ad arborem, facilè transfertur, habetq; ad latus alligatum lignum curuum, ad id studio præparatum, quo arbori appropinquatus, firmiter eam apprehendit, quã à uertice ad radicem usq; circumsecat, & frondes illas eodem modo supradicto æstate redeunte, succendit, & seminat.

Siliginem postea seminant Hyemalẽ, super hæc culta noualia, tritico uel hordeo collecto, sed duobus uicibus ad siliginem arare coguntur, quàm seminare incipiunt circa festum assumptionis Mariæ, 15 Augusti, quod si segnis agricola non absoluerit seminationem ad aliud festum natiuitatis Mariæ, in quatuor hebdomatis sequente, 8. Septembris, die, tunc fructifero prouentu consueto frustratur. Hanc seminationem siliginis Hyemalem appellant: Vere enim redeunte, aliam Aestiualem uocatam, seminant.

Est quoq; alius seminandi mos nuper adinuentus, in prædicta prostratione, succisioneq; nemorum superiùs descriptorum, hoc modo: Duabus partibus hordei, tertiam siliginis intermiscere solent, quàm commixtionem Verę instante, tempore consueto seminant, ea-

nant: eadem æstate hordeum solummodò demetunt, siliginem uerò subter hordeum ad
Mirus seminandi modus. modum graminis paulatim densissimè crescentem per hyemem durare sinunt, quæ sequente ætate adeò fœcundissimè, densissimeq́; excrescit, ut equo uix eam densitatẽ penetrare posśis, & ex uno grano triginta, plusúe spicæ pullulare in tantam altitudinem solent, ut uir equo insidens, uix ex ea appareat. Omnes uerò agros Ruteni uno equo iuncto aratro, proscindere solent, terra enim per se nimis facilis est.

Hic autem ordo in seminandis frumentarijs, in tota ferè Sarmatia obseruatur: primò post festum Paschæ triticum seminant, postea siliginem æstiualem dictam, ab æstiuali seminatione, uulgariter Iarzycza appellatur, ad differentiam hyemalis siliginis, quæ (ut diximus) pro festo assumptionis Mariç seminatur ad hyemem futuram, unde uulgariter Ozimina dicitur. Ex hac si æstate seminaretur, nihil prorsus nasceretur, & econtra si æstiualis ad hyemem pro hyemali seminaretur (quamuis sibi grano similes essent, & eiusdẽ quasi naturæ uiderentur) nulli usui esset, sed in gramen inutile uerteretur.

Hanc itaq́; æstiualem circa festum Paschæ seminant, secundùm agri posśibilitatem, præparationemq́; Poloni, Lituani, & Ruteni nigri, cum Masouitis, & Prutenis, propter solisq́; beneficium, & regiones temperatiores priori seminatione, longè antecedunt, Rutenos albos, & Moschouitas in Septentrione degentes, qui ob intemperiem aëris posterius his omnibus seminare coguntur, at tamen interdum eodem tempore agros demetunt. Hoc autem mirum est, quòd siliginem seminantes æstiualem, post Paschatis festum interdum, aliquot elapsis hebdomatis, tamen eadem æstate, ut decet maturam quasi per octo duntaxat hebdomatas demetunt, colligunt, & recondunt.

Pisa circa ferias diui Adalberti seminant, uulgariter Groch dicta, quam ad longum usum exsiccata reseruant.

Auenam, & hordeum post Pentecostes festum seminant, quæ uulgariter Owies dicitur. Hordeum Ieczmien appellant.

Cicer undecim post Pascha hebdomatis elapsis ante Diui Petri festũ seminatur. Tatarka Polonis, Grecicha Ruthenis & Lituanis dicitur.

Rapæ circa Diui Ioannis Baptistæ ferias seminantur. Et omnia eadem æstate seminata colliguntur, triturantur, triturataq́; in domibus recõduntur, ita ut granum ex penu ad seminandum depromptũ, in decem aliquando, in octo hebdomatis secundùm Solis clementiam ad penu, unde exiuit, reuertitur, agricolę suo centuplum fructum referens.

Recondendi frumenti Polonorum mos. Poloni omnes, Rutheni nigri, (quorum Metropolis Leopolis est) Masouitæ, Sylesij, Pruteni, & Lituani quidam in horrea, & aceruos magnos recondunt frumenta, & aliquando apud bonum patremfamiliâs quadringentos, sexcentósue aceruos, quasi turres quadriangulares eminentes reperies, ad quindecim, plusúe interdum annos reconditi frumenti plenos.

Lituani, & Moschouitæ quomodo recondunt frumenta. Sed Rutheni albi, Moschouitæq́; omnes, & Lituani statim de agro in penu frumenta defalcata, & triturata congerunt, & recondunt, quidam in cauernis subterraneis, in abditis syluarum studio ad id effosśis, & intùs benè cum corticibus arborum adaptatis, frumenta, insuper omnia uictuaria, carnes porcinas salsas, & id genus leguminum ad uictum pertinentium, uestesq́;, & præcipuam supellectilem recondere solent, præsertim belli tempore, ubi miseri coloni securi sint ab incursu hostili frequenti, & rapinis suorum militum.

Supplicij sumendi modus. Hoc autem apud eos in uilis præcipuè obseruatur, si quis fortè capite damnatus fuerit, de seipso iubente Domino supplicium sumere, suisq́; manibus se suspendere, etiamsi recusauerit minis, uerberibusq́; exagitatus cogitur. Atq; hæc nobis de Lituanis sufficiant. Hîc tibi, Lector candide, sciendum restat, quod in hoc magno Ducatu, qui Polono Regi cũ uniuersis suis prouincijs subest, plurima sunt oppida, & castra tam Regia, quàm

Sluczko in Rußia ciuitas, & Ducatus. Nobilium, Ecclesiasticorumq́;, quæ hîc non sunt pòsita. Hîc enim nos solummodò prouinciales, insignioresq́; ciuitates, & arces, quæ olim pro Ducatibus cum suis territorijs habebantur, descripsimus. Sunt præterea complures duces particulares in Lituania, Comitatusq́;, ex quibus Slucẽsis Ducatus celeberrimus est. Princeps enim illius, quãuis Regi Polono Magno Lituaniæ Duci subsit, & ad quæuis mandata Regis exequenda paratus fuerit, rerum tamen in suo Ducatu, qui 30 milliaribus Polonicis in longitudinem patet, integrè potitur, & thesauro priuato cum Italiæ, Germaniæq́; quibusuis Principibus magnis, facilè adæquari potest. Sunt quoque Duces alij plurimi insignes, quorum respectu Magnus Ducatus Lituaniæ dicitur, ex ijs primas obtinent, Illustres, & Magnifici Domini Radiuilones, Dominus Nicolaus Radiuilus, in Bierze, & Dubingij Dux, lumen Patriæ, & alter Cicero, Hectorq́; Lituaniæ, Palatinus Vilnensis, & Illustris Hæros **Nicolaus Christopherus Radiuilus, Dux in Olika, & Neswiez, Comes in Schidlowiec,**

Mar-

Marschalcus Curiæ dignissimus, fraterq; suus idem Dux, Dei gratia Episcopus Vilnensis designatus, Georgij nomine gaudens. Ille quoq; alter Scipio Illustris Heros Dominus Ioannes Chodkiewicus, comes in Sklow & Mess, Castellanus Vilnensis, Archimarschalcus magni Ducatus Lithuaniæ, exercituumq; imperator & gubernator Liuoniæ, ac Capitaneus Samogitiæ generalis uirtutum speculum insigne, Martisq; & Mineruæ alumnus. Insuper multos alios Heroum antiquorum, quorumuis dignitatem adæquantes Duces, & uiros Insignes Lithuaniæ celeberrimus Principatus fouet, quos sigillatim recensere ut difficile ac longum, ita minus necessarium nobis uidetur.

ARTICVLI CONSTITVTIONVM BELLICARVM Magni Ducatus Lithuaniæ in Comitijs generalibus constituti, à Supremoq; & Generali copiarum Imperatore fortissimo, & Heroe perpetua memoria dignissimo, Illustri Domino Gregorio Chodkiewicio, Castellano Vilnensi confirmatæ, & militibus imperatæ.

BENEVOLO LECTORI S. D. P.

HIC quoq; Lector Candide, leges militares in Comitijs generalibus Magni Ducatus Lithuaniæ solenniter constitutas, tibi ut potuimus summa cum diligentia descriptas, breuiter, dedicamus. Tu uerò hos nostros sudores boni consule, maiora accepturus.

OMNIS qui se obligauerit seruitio Sacræ Regiæ Maiestatis, debet in eo ad tempus præscriptum perseuerare. Si uerò longius seruitium militare indictum, protractumq; fuerit: Miles autem seruire amplius nolens in primo quartuali non indicauerit, tunc indictum seruitium sequentis quartualis adimplere tenebitur. *Articulus primus.*

2 In alterius armis nemo audeat seruire, sub pœna amissionis honoris.

3 Si quis è Castris discesserit, seruitio non finito, nobilis ille si fuerit, honoris: plebeius uerò capitis pœna puniatur. Ille autem qui eiusmodi hominem occiderit, præsertim non habentem literas à Campiductore, siue Rotmagistro suo, iustè ab eo factum censebitur.

4 Lites, discordiasq; milites alterutrum seminare non audeant, sub graui pœna.

5 Quod si aliquis ex militibus, præcipuè uerò pedestribus, arma sua stipendiaria, quibus hostilis impetus arcetur, lusu alearum amiserit, uel si eques equum militiæ destinatū perluserit, tàm lucrator, quàm amissor uterq; suspensionis pœna puniatur.

6 Quicunq; in Campiductorem, siue Rotmagistrum suum, Decurionemue, uel etiam seruus in Dominum suum, manu aut uerbis inhonestis sese commouerit, capitis pœna plectatur.

7 Si quis in custodes Castrorum impetum fecerit, uel custodiam demandatam obire renuerit, aut ad custodiam sine uoluntate Campiductoris abierit, capite puniatur, excepto si excubiæ ordinariæ illum peruenerint.

8 Quicunq; uulnerauerit aliquem in ductu legionum sub extensione uexilli, pœna honoris & capitis puniatur.

9 Quicunque pedester in custodia locum suum non tenuerit, aut causa alicuius suæ necessitatis inde discesserit, uel si in ordinatione aciei, excubijsue obdormierit, uel officium iniunctum indiligenter, oscitanterq; obierit, circumspectori excubiarum liberum erit talem interficere. Si autem Campiductori oblatus fuerit, capitis pœna puniatur, honoreq; priuetur.

10 Si quis in custodiam campestrem destinatus, siue ex muro cum hoste collocatus fuerit, sine uoluntate Campiductoris, conuictus testimonio, pro eiusmodi facinore capitis pœna punitur.

11 Si aliquis miles ex thesauro Sacræ Regiæ Maiestatis de tormentis pulueram globósue, quàm de alijs bonis Sacræ Regiæ Maiestatis aliquid in usum suum conuertere ausus fuerit, sine quauis misericordia turpi, & uituperoso mortis genere puniatur.

12 Si quis speculatorem ab hostibus missum, in domo sua fouerit, uel de illo notitiam habuerit, talis, omni misericordia semota, in quatuor partes dilaniatur.

13 Quicunque tempore necessitatis siue conflictus à uexillo in fugam sese dederit, aut uerbo aliquo fugiendi causam alicui præbuerit, caput & honorem amittit: simili-

ter qui tēmpore periculi, non conſeruerit manus cum hoſte, puniatur.

14 Si aliquis temerariè in terram hoſtilem irruerit, uel occaſionem hoſtibus dederit, ſine uoluntate Campiductoris, caput amittit.

15 Tempore nominis dati (quod Polonicè Haſto dicitur) unuſquiſque miles in ordine ſuo pacificè permaneat. Quod ſi poſt hoc extra ordinem comprehenſus fuerit, uel ſi nomen indictum interroganti proferre neſcierit, capitis pœna puniatur.

16 Dato ſigno requiei per uocem tubæ, nullos clamores, & ſtrepitus in caſtris aliquis facere audeat, ſub graui pœna.

17 Si quis litem aliquam tempore diſtributionis nominum excitauerit, uel bombardam in hoſtem exonerauerit, capite plectatur.

18 Tabernæ & nocturnæ comeſſationes prohibitæ & uetitæ tunc temporis ſint, ſub graui pœna.

19 Nemo militum audeat aliquid uiolenter alicui eripere, ſub pœna ſuſpenſionis: quod ſi aliquid acceperit præter uictum, quod unius groſsi pretio conſtaret, ſine quauis miſericordia iuguletur.

20 Nemo militum uictus acquirendi cauſa abſq; ſeruo Campiductoris in uillas audeat diſcurrere, neúe alicui iniuria inferatur, ſub pœna graui.

21 Hominem alienigenam, aduenam & ignotum nemo in ſeruitium militare ſuſcipere audeat ſine licentia Campiductoris, ſub graui pœna.

22. Seruitorem alterius commilitonis, ſiue Decurionis, nullius ad ſe perſuaſionibus & promiſsis allicere audeat, ſub graui pœna.

23 Nemo militum equos ſtipendiarios curris iungat, neque cauſa neceſsitatis priuatæ, quamuis opportunæ illis uti, uel alicui in uſum dare audeat, ſine licentia Campiductoris.

24 Aduehentibus uictum in caſtra, ſi aliquid per uim raperetur, ſuſpēſionis pœna eſto.

25 Si quis in uiam publicam mercandi, præripiendiq; uictus cauſa extra Caſtra abierit, turpe ob lucrum, grauiter puniatur.

26 De emptione & uenditione cibi, & potus, Campiductor æſtimationem faciat.

27 Quicunq; ante æſtimationem aliquid emerit, emptor pecunijs, uenditor mercibus priuetur: ſimiliter & de eo intelligendum eſt, qui cariori pretio quàm Campiductor conſtituerit, aliquid uendere auſus fuerit.

28 Satellites à Campiductore miſſos, ad comprehendendum malefactorem, nemo uerbis inhoneſtis proſcindere audeat, ſub graui pœna. Similiter adminiſtratori iuſticiæ Carnifici, nemo illudere audeat, ſub pœna honoris.

29 Militum prefecti ſub pœna honoris tenetur indicare, quot milites in legione ſua deſiderarentur. Arcis uerò ſiue ciuitatis cuius præſidia agit, incolam aut ciuem ad militiam nemo ſuſcipere audeat, ſine licentia Campiductoris, ſub graui pœna.

30 Vnuſquiſq; militum præfectus diligenter animaduertat, ne arcem fidei ſuæ concreditam ad ultimum uſq; periculum uitæ tradere præſumat, ſub honoris & capitis pœna.

31 Decuriones, Commilitonesq;, ſi Rotmagiſter, (quod abſit) per ſigna aliqua caſtrum hoſtibus tradere enituerit, illum captum Campiductori præſentare tenentur.

32 Rotmagiſter, ſiue militum præfectus, ad reſerationem, & occluſionem portarum caſtri, quotidie præſens tenetur adeſſe, neminiq; caſtrum tempore incongruo apperire audeat. Noctu uerò omnes milites congregatos habere in arce tenetur.

33 Nemo in caſtrum intromittatur, niſi certa noticia de illo haberetur, cuius ſit, uel ob quam cauſam uenerit, & ſi iuſtam cauſam dixerit, ſolus in caſtrum abſq; famulis intromittatur, qui abſq; Campiductoris licentia intromitti non poſſunt.

34 Quicunque militum maximè autem pedeſtrium deprædationis cauſa in terram hoſtilem friuolus abierit, talis pœna capitis puniatur.

35 Si alicui cuſtodia ordinaria uenerit, ille autem præſens cuſtodi non adfuerit, capitis pœna eſto.

36 Si quis cuſtodiæ munus obiens, ſequentis cuſtodiæ adeuntē non expectando abierit, temerariè, caput amittit.

37 Cui ex ordine cuſtodiam obire contigerit, idq; muneris temerariè per ebrietatem, alearumq; luſum neglexerit, caput & honorem amittit.

38 Nemo Rotmagiſtrûm, Commilitonumûe extra arcem diſcedant, militesq; ſuos ad quamuis legationem negotiorum ſuorum deſtinare non audeant, ſine licentia Campiductoris, maximè uerò Campiductore ibidem præſente, ſub graui pœna.

39 Rem fortè inuentam, nemo apud ſe pernoctare ſinat, ſed Rotmagiſtro, ſiue Campiductori eam indicet, ſub pœna patibuli.

40 Quicūq; militū abſq; armis, ad quę ſtipēdia accepit, ambulauerit, uinculis corrigatur.

41 Nemo rixas, motusq; aliquos in arce exercere audeat, sub pœna atroci, quod si quis aliquem uulnerauerit caput, & pro friuola gladij extractione manum amittit.
42 Ad quamuis iustam emendationem arcis, maximè obsidionis tempore, nemo militum eorum, qui in ea præsidia agentes manent, propter seipsos laborare detractent.
43 Rotmagistri & Decuriones, singuli suos milites semper instruant, doceantq;, quomodo unusquisq; in acie, legitimè, ordinateq; stare, & armis suis competentibus commodè uti posit, quod si ex ordine aliquis foras excesserit, caput amittit.
44 Commilitones, siue Decuriones honestè sese obseruent erga Rotmagistrum suum, non solummodò manu, uerum etiam uerbis, similiter & Rotmagister erga eosdem, neminem dehonestando, uerberandóue, sed si quid aliquis peccauerit, in corona omnium Decurionum, sociorumq; eum iudicet & puniat, rebellem uerò Campiductori indicet.
45 Quod si aliquis commilitonum, sociorúmue, siue ipse uices gerens, Articulos suprà scriptos, honoris & capitis pœna præmunitos iustè & legitimè non obseruauerit, eũ Rotmagister suus, Campiductori sub fide iussione, & nobilitatis honore, ordinatè trãsmittat.

Articulorum militarium magni Ducatus Lithuaniæ finis esto.

PRVSSIAE CVM SVIS PROVINCIIS, CIVITATIBVS, omniumq; Magistrorum Crucigerorum Teutonisci ordinis, iuxta seriem compendiosa descriptio.

DE PRVSSIAE DEDVCTIONE DOctorum opiniones.

PRæclarus ille Germanorum legatus, & orator apud multos extraneos Principes celeberrimus, Aeneas Syluius, qui in Prusia legationem frequenter obibat, scribit in suis Chronicis, quod Prusia rectius & conuenientius, Vlmigauia appellanda sit, & hoc non sine causa: nam populus qui hanc Regionem primò incolebat, Vlmigauus nuncupabatur. Ioannes autem Boëmus scribit, ab Ortu solis in hanc Regionem populos Amaxobios, Alanos, & Gotos, Venedosq;, siue Vandalitas cõmigrasse. Mathias uerò Miechouiensis, Polonorum Chronographiæ scriptor, lib. 2. cap. 8. refert, Regem Bithiniæ Prussam nomine, ab Hannibale Carthaginensi admonitum, ut Romanis bellum inferret, quod cum ille suscepisset, malè ei cessit. Longè enim plus Romani totius orbis Domini, quam Prussa Rex Bithiniæ copijs ualebant, quocirca ab illis adeò cum uniuerso exercitu profligatus est, ut Bithiniam Regionem propriam relinquere cogeretur, & in Vlmigauiam longa peregrinatione uenire, quàm à suo nomine Prusiam appellauit. Commemorat, & in alio loco eorundem Chronicorum idem Miechouiensis, multos Romanos in terram istam propter atrocia bella, Romæ exorta migrasse, seq; partim in Prusiam, partim in Lithuaniam, Liuoniamq; & Samogitiam diffudisse. Erasmus uerò Stella asserit in hãc Regionem gentiles quosdam populos Sargatianos, Gelidanos, Alanos, Venedosq; uenisse, qui omnes in Vlmigauia, nõn diu tamen domicilium habuerunt. Sebastianus autem Brand Germanorum Chronographiarum scriptor, sic de Prutenis, eorumq; sedibus inquit: Pruteni proximi sunt Vistulæ, siue Vandalo fluuio, qui Poloniam à Germania disterminat, hic fluit ex Silesia, Poloniaq; minori & Masouia prælapsa per Prusiam Gedanum usq; decurrit, ibiq; in salsum mare exoneratur.

Syluij de Prusiæ appellatione opinio. Vlmigaui. Ioannis Boemi opinio de Prusia. Miechouitæ opinio de Prußia. Prußia à Prussa Rege Bithiniæ. Romani in Prußia. Erasmi Stellæ opinio. Sebastiani Brand opinio.

Ab æquinoctio itaque Prusiam Saxonia attingit, ab occidente Pomerania, & mare Balticum, siue Germanicum, ab ortu solis Lithuaniæ, à meridie Poloniæ regno, & Masouiæ Ducatui contermina est, à septentrione Curlandia, Liuoniaq; terminatur. Regio est fertilissima frugum, pecorisq; abundans, incoluerunt illam, (maximè autem iuxta Vistulam fluuiũ) Vlmigaui, Alani, Amaxobij, Gotiq;, ut testis est locupletissimus Ptolomæus. Hæ gentes, in primis immundos spiritus, & prophanas creaturas adorauerunt, usque ad tempora Friderici Cæsaris huius nominis 2. cuius consensu & approbatione à Teutonici ordinis Crucigeris, qui primo Mariani uel Pauperiani nuncupabantur perdomiti sunt, & ad fidem Christianam conuersi, anno Domini 1216. de his fusiùs Chronica Pontificum de ordine fratrum Teutonicorum, eorumq; origine legi possunt. Poterit insuper Sebastianus Francus in secunda parte Chronographiæ suæ uideri.

Fines Prußiæ. Prussæ gentiles.

PRISCA ANTIQVORVM PRVTENOrum religio.

ANno Domini 503. Gentilibus Prutenis, siue Vlmigauis, Rex quidam Bruteno dictus, imperauit, qui cùm iustos annos ætatis consecutus esset, Regiũ sceptrum diutiùs tenere resignauit, quietam uitam ducere instituens, quocirca fratrem Veijdenutum successorem sibi in Regno elegit, traditoq; fratri sceptro, ipse Bru-

Ab eodem Bruteno Prußiam appellatã quidam autumãt.

Kirie Kirieijto nomina Græcorum ex Bithinia idioma personant. teno summus sacerdos gentili ritu effectus est, nomenq; ei dignitatis inditum fuit, Kirie Kirieijto, quasi dicas proximus noster Dominus. Huic Pontifici suo Pruteni & idolis, præclaram sanè & cum maximo sumptu habitationem, sub quercu quadam erexerant, locoq; Romanæ à Roma nomen indiderunt. Circa hanc quercum octo ulnarum in latitudinem, & altitudinem tela optima sericea extensa fuit, in quam habitationem nemo præter Patriarcham eorum, Kirie Kirieijto dictum, & præcipuos ministros idolorum munia obeuntes intrare poterat. Si autem aliquis inuisendi, honorandi, adorandi uel offerendi gratia ad idola uenisset, tunc constituti Deorum ministri telā, ut idola uiderentur, à quercu semouebant. *Processus religionis Prussorum.* Quercus hęc tripartita fuit inter cæteras syluas quercinas delectissima in loco, (ubi nunc oppidum Heyligenbeil, id est, sancta securis, constructum est) sita erat, ex una parte Prutenorum Deum qui Petuno, id est, fulmē dicebatur, habebant: in huius laudem & honorem ignis ex quercubus construebatur, qui die, nocteq; perpetuò ardebat, & nunquàm extinguebatur, quòd si negligentia ministrorum ad hoc officium præstandum deputatorum ignem extingui contingeret, capitali supplicio afficiebantur. *Petun idolum.* Ex altera parte collocatum erat Patrimpo idolum, cuius cultus erat in serpente uiuo retinendo, qui lacte, ut eò commodius uiueret, alebatur. *Patrimpo idolum.* Tertia ex parte Dæmoniacum idolum Patelo nomine, situm fuit, huius honor in retinendo alicuius mortui hominis capite consistebat. *Tertium idolū Patelo.* Habuerunt præterea alios multos Deos quos adorabant, cultuq; Diuino prosequebantur, semper tamen inter querceta holocausta eis offerre solebant, & quod ferè res habebant, tot præsides & deos constituebant. Fuit igitur Deus singularis Vurschayto gentiliter dictus, quem magno honore uenerabantur, & pro Lare siue deo domestico super omnia mobilia, iumentaq; utpotè, equos, boues, oues, capras, sues, &c. eum præponebant. *Vurschayto idolum.* Alter Deus fuit Sneybrato dictus, hunc super anseres, gallinas, anates, columbos, pauones, &c. constituebant. *Sneybrato idolum.* Tertium Deum domesticum, Gurcho dictum habebant, is omnibus esculentis, cibarijsq; præponebatur. *Gurcho idolū.*

Præterea tonitruis, lunæ, stellis, serpentibus, bubonibus, & omnibus penè creaturis, diuinum honorem deferebant. Fuit hic populus quondam barbarus & incultus, nec ullam scripturam nouerat, propterea nec fidem adhibebant, si quispiam diceret hominem, homini per literas animum & uoluntatem aperire posse. Potus illorum aqua melli commixta, & lac equinum erat, liberales ualdè & hospitales aduenis se exhibebant.

DIVISIO PRVSSIAE IN XII. DVCATVS.

Nomina filiorum Vedenuti. ANno Diuinæ incarnationis 573. Vedenuto Princeps Prusiæ, (qui Bruteno fratri uoluntariè sceptra deponenti successit) duodecim filios procreauit, quorum hæc nomina fuêre, Saymo, Neydro, Sudo, Slauo, Natango, Barto, Galindo, Varmo, Oggo, Pomedzo, Colmo, & Lituo. Cumq; iam Vedenuto Princeps, centesimum decimumsextum annum attigisset, regiones Prusiæ inter filios diuisit, Saymonemq; natu maiorem summæ rerum præfecit. *Prussia in 12. Ducatus diuisa.* Atq; ita Prussia in 12. Ducatus, secundum filiorum Principis Vedenuti numerum diuisa est, & unusquisq; à suo Principe nomē accepit. Quos hic secundum ordinem cum sua dispositione, castrisq; & ciuitatibus, annorumq; numero, quando uidelicet à Crucigeris potissimum erectæ sint, describemus.

SVDAVIA DVCATVS I.

PRimus & præcipuus Prusię Ducatus Sudauia olim erat, qui à Sudauo Vedenuti filio Principe suo, nomen sortitus est. Hic Ducatus omnes alios & præstantia, & fertilitate antecellebat: nam quocunq; tempore necessitatis, sex millia equitum, & octo millia peditum præstare ualebat. In hac regione præcipui nobiles & proceres totius Prussiæ priscorum tempore sedes suas habebant, nunc autem paludibus & syluis maximis obsitus scatet, nec ullum uestigium tam insignis & nobilis regionis remanet, prꝫter septem pagos, quos coloni possident, in Luptauensi territorio, tota enim est deuastata à Crucigeris ordinis Teutonici, non aliam ob causam, quam propter inobedientiam & infidelitatem. Distinguit Sudauiam à Sambia regione palus quidam, à Ducatu uerò Nadrauiensi fluuius Lawo appellatus.

SAMBIA DVCATVS II.

SAmbia nunc Szamland appellata, Regio Prusiæ à Principe Saymo nomen accepit. Hęc priori cum potentia, tum fertilitate non multum cedere uidetur, poterat enim ex illa 4000. equitum & 4000. peditum congregari. A Natangia regione fluuio Prægel dicto disterminatur.

Sequuntur Castra & Ciuitates ad Sambiensem Ducatum pertinentes.

Lebenicht

Lebenicht	unaquæqꝫ earum condita anno Domini	1 2 5 6.
Kneypach		1 3 8 0.
Regiomontum cum castro & antiqua, (ut illi appellant) ciuitate.		1 2 6 0.
Fischusia		1 2 6 9.
Lechstet		1 2 8 9.
Mulmelburgia		1 2 7 9.

Girmauia,	Bobetia,	Tyremburgia,
Rudauia,	Lubtauia,	Bonundia,
Neuhusia,	Schaccia,	Rositta,
Vuargia,	Chremetia,	Caymen.
Ceilgarbia,	Vualdouia,	

His nominibus arces in Sambia olim appellabantur cum suis ciuitatibus, quę omnes à Crucigeris benè muratæ & fossis cinctæ extiterunt, nunc quædam arces in curias iudiciales redactæ sunt, quarundam etiam magna pars, humi prostrata iacet.

NATANGIA DVCATVS III.

NAtangia Regio à Principe Natango nomen ducit, quæ à Bartia Regione flumine, Alla nominato, secernitur, à Pomesania Passaria fluuio, disterminatur. Regio est optima, arces & ciuitates plurimas, prout inferius ordine descriptæ sunt, habet.

Valdouia ciuitas	conditæ sunt anno Domini	1 2 5 6.
Girdauia ciuitas		1 3 2 6.
Cintia oppidum		1 3 1 3.
Creneburga ciuitas cum arce		1 2 5 3.
Heiligenbeil oppidum		1 3 0 1.
Fridlandia ciuitas		1 3 1 2.
Schippenbeilia ciuitas		1 3 1 9.
Brandenburga oppidum cum arce		1 3 6 2.
Balga arx		1 2 3 9.
Damnouia ciuitas		1 4 0 0.

NADROVIA PROVINCIA IIII.

REgio Nadrouia à Principe Nadro denominata est, eam à Natangia fluuius Pregiel disterminat, à Slauonia Nara amne distinguitur. Hæc maiori ex parte à fratribus ordinis Teutonici, propter infidelitatem incolarum deuastata est, reliquiæ eius & uestigia reperiuntur, casæ & tuguria in quibus piscatores habitant.

SLAVONIA DVCATVS V.

SLauonia Regio quondam Priscorum Prutenorum temporibus, pro Ducatu computabatur, à Principe Slauo nomine denominationem accepit, ex maiore parte à Lithuanis, Crucigerisqꝫ depopulata est, eam à Lithuania Memula fluuius disterminat. Has infra scriptas munitiones & arces complectitur cum ciuitatibus & oppidis,

Ragneta	His annis incarnationis Diuinæ, à Crucigeris fratribus constructæ sunt	1 2 5 3.
Tilsa		1 2 8 9.
Renum		1 2 7 6.
Liccouia		1 2 7 3.
Salauia		1 3 8 5.
Labia		1 2 5 8.
Tapia		1 2 5 5.
Vintburgia		1 4 0 9.
Christouerder		1 2 5 3.
Boytia		1 3 3 8.
Cestia		1 1 8 5.
Norbeitia		1 3 8 1.
Vonsdorfa		1 3 9 1.
Angerburgia		1 4 1 2.
Dringofortia		1 4 0 3.

BARTONIA DVCATVS VI.

BArtonia à Barto Principe nominis etimologiam ducit, cum Lithuanis & Moschouitis terminis disceptat, à Lithuania 70. stagnis & solitudine, à Galindia uerò flumine quodam finitur, nunc magna ex parte à Lithuanis & Crucigeris peruastata est. Arces has cum oppidis, à Crucigeris correctas complectitur.

Nordemburga	His annis hæ munitiones à Crucigeris erectæ sunt	1505.
Iohansburga		1268.
Gurgburga		1259.
Insterburga		1342.
Rihteuerder		1396.
Bartonia		1365.
Rhenum		1375.

GALINDIA REGIO VII.

HAec Regio à Galindo Principe Galindia nuncupata est, cuius Masouiæ sylua ingens à Meridie fines excipit, quondam tam populosa fuit, ut successu temporis, populus in ea progenitus, locum non haberet. Vnde præpositi regionis obstetricibus seuerè mandarunt, ut nullam fœminei sexus, post partum prolem, hac luce frui permitterent, quam rem cum minus obseruatam animaduerterent, mamillas fœminis ne amplius prolem educarent, amputarunt, quod facinus mulieribus summæ tristiciæ, & miseriæ causa fuit. Erat autem in illa regione mulier quædam autoritate nomine & potentia clara, quæ pro Prophetissa habebatur, oracula enim interrogantibus dabat. Huic cum mulieres calamitates suas exposuerunt, Prophetissa illa, miseræ sorti fœmineæ condolens, dolos quibus uiros circumueniret, & perpetratum facinus ulcisceretur, expiaretque, indagare, cogitareque cœpit, conuocatisque omnibus proceribus, & nobilioribus uiris Galindiæ, monuit eos, ut Christianis bellum, sine ullo armorum genere (euentus enim rerum prædicere solita erat) quam celerrimè inferrent, hanc enim uoluntatem Deorum esse seriò affirmabat, quibus Galindæ auditis, sine ulla mora (certum enim esse credebant) iuuenes, senesque ualida manu inermes in Polonorum & Masouiorum Christianorum prouincias, cum impetu excurrunt, nactaque ingenti hominum, & iumentorum præda, ad sua proficiscuntur. Interim uerò captorum Christianorum aliquot aufugiunt, continuoque reliquis Christianis nunciant, quomodo Galindi sine armis in terram erumperint. Christiani re intellecta benè armati Galindos assecutos, maxima, cruentaque strage profligant, prædamque repetunt, bellumque continuantes, fugientes hostes in regionem usque eorum persequuntur, quam armis & igne euertunt, reliquias tam matronarum, ancillarum, & iuuenum, in captiuitatem abducunt. Has ciuitates & munitiones Galindia complectitur.

Grande facinus.

Fraus mulieris

Pruteni in Masouiam excurrunt.

Masoui Prutenos profligant.

Orteleburgum castellum	Anni instaurationis eorum	1266.
Rastemburgum oppidum		1329.
Neyburgum arx & oppidum		1238.
Passenhumia oppidum		1388.
Dreschlouia arx & oppidum		1338.
Lucia castellum		1348.
Lucemburgia oppidum		1349.

VARMIA REGIO VIII.

VArmia siue Vuermelandia Regio, à Vuarmo Principe nomen sortita est, à Pomesania Prouincia stagno, & flumine passaria discernitur, à Natangia paruis quibusdam fluuijs, has arces cum ciuitatibus complectitur.

Ressel arx & ciuitas	His annis sunt extructæ	1337.
Sreburg arx		1348.
Bichofstein ciuitas		1325.
Vuartemburga ciuitas		1325.
Allenstein arx & ciuitas		1367.
Melsatia arx & ciuitas		1326.
Helsberga arx & ciuitas		1320.
Vuermeditum arx & ciuitas		1316.
Gulstadia ciuitas		1326.

HOGKERLANDIA PROVINCIA IX.

HOgkerlandia siue Pomesania, à Principis nomine Hogo appellata est, eam à Natangia, Passaria fluuius separat, à Pomesania duo fluuij Melsink & Drasen appellati, hasq́ arces cum oppidis complectitur.

Brandemburgum castrum & oppidum	His annis extructa sunt	1 2 5 8.
Frauemburgum oppidum		1 2 7 9.
Tolkiemit oppidum		1 3 6 5.
Munhusia castellum		1 3 6 5.
Scharpouia prædium		1 4 0 0.

Elbingense castrum constructum anno 1 2 3 7.

Ciuitas uerò ipsa Elbinga celebris & populosa emporio clara instaurata est anno 1 2 3 9.

CVLMENSIS DVCATVS X.

CVlmia Regio Prussiæ, à Culmo Principe denominationem trahit. A' Polonia & Pomerania Vistula fluuio secernitur, à Pomesania flumine Ossa, à Michlouia uerò & Dobrinia territorij Drebnicz fluuio, fines suos dirimit, has ciuitates & munitiones habet.

Culmina ciuitas ampla	Erectæ sunt annis hisce	1 2 2 3.
Vuentslauia arx		1 2 1 5.
Aldusia castrum		1 2 3 8.
Grandentz arx & ciuitas		1 2 9 9.
Gugeleburga ciuitas		1 2 3 0.
Schonse arx cum ciuitate		1 3 0 5.
Strasburga arx & ciuitas		1 2 8 5.
Bartonia arx		1 3 4 6.
Neumarckt ciuitas		1 3 2 5.
Rogosna arx		1 2 9 3.
Colmense ciuitas		1 2 5 1.
Torunia arx cum ciuitate amplissima, emporio clara ad Vistulam condita		1 2 3 5.
Papauia arx		1 3 7 5.
Frideck arx		1 3 3 1.
Lipno arx		1 3 1 9.
Lesna ciuitas		1 3 2 8.
Golba arx & ciuitas		1 3 0 0.
Luben arx cum ciuitate	hisce annis extructæ	1 2 3 3.
Reden ciuitas cum arce		1 2 3 3.
Bergelauia arx		1 3 0 5.
Lautergurgia arx		1 3 0 1.

Huius Ducatus Titulo Rex Poloniæ utitur.

POMESANIA PROVINCIA XI.

POmesania à Pomesa Principe, finitur ab alijs Regionibus Vistula, Elbinga, Drusno, Drobnicz, Vuessera, multæ in ea præclaræ arces & ciuitates, ut sequitur habentur.

Marienburga ciuitas ampla, anno Domini 1 3 0 2. extructa est, arx uerò anno 1 2 8 1. à fratribus Teutonicis erecta sub Magistro ordinis Hartmanno Comite Heldrouiensi, natura loci munitissima, uallo q́ fortissimo & fossa profunda circumducta, muro & propugnaculis, ac comeatu copioso, apprimè firmata, Regis Poloniæ præsidijs tenetur.

Newtichia oppidum		1 3 2 9.
Stum arx cum ciuitate		1 2 4 9.
Chriſtburga arx & ciuitas		1 2 5 8.
Preuſmarck arx		1 3 2 9.
Salfeld ciuitas		1 3 2 8.
Merinek arx cum ciuitate		1 2 9 0.
Holand arx & ciuitas		1 3 2 9.
Lubſtadia ciuitas	Hæ ciuitates	1 3 0 2.
Oſsterrade arx & ciuitas	cum ſuis mu	1 2 7 0.
Roſenburga arx cum ciuitate	nitionib. his	1 2 8 9.
Marienuerder arx cum ciuitate	annis extru-	1 3 1 1.
Garneſia ciuitas	ctæ ſunt	1 3 2 8.
Germanica Eilouia arx cum ciuitate		1 3 3 7.
Lebmulia ciuitas		1 3 3 7.
Hohenſtein ciuitas		1 3 0 1.
Schonembergia arx		1 3 1 9.
Roſembergia ciuitas		1 3 1 5.
Eilemburga ciuitas		1 2 9 9.
Neumburga ciuitas cum arce		1 2 8 9.
Salauia ciuitas cum arce		1 3 0 6.

MICHLOVIA PROVINCIA XII.

Michlouia admodum anguſta terra eſt, inter Brodnam & Drebnicz fluuios iacet. Huius cauſa Poloni cum fratribus Teutonicis perpetuas rixas fouebant, nullam arcem præter unam ciuitatem Strasburgam, & tres munitiones, Berklij, Dornik, & Michlouiam habet.

Pomeraniæ Regionem ampliſsimam, longo tractu mari adiacentem, unde & nomen habet, in Poloniæ Regionum deſcriptione, latius indicabimus. De qua multa bella Poloni cum Prutenis gentilibus, & Crucigeris habebant, in hac ſita eſt celeberrima urbs Gedanum, ſiue Dantiſcum appellata, à mari Germanico uno miliari abeſt, eam celeberrimus fluuius Viſtula præterlabitur, ibidemꝗ ampliſsimis oſtijs in mare exoneratur. Celeberrimum in ea totius Pomeraniæ, & Pruſsiæ emporium eſt, Regij Poloniæ ſubiecta, anno Domini 1285. translata.

Dantiſcum.

PRuteni Gentiles barbarie indomita rigentes, peruerſi & infideles erant, uanas creaturas quaslibet pro Dijs colebant, nec ſe ad fidem Chriſtianam conuerti patiebantur. Idiomate proprio à Liuonico non diſsimili utebantur, Polonis & Maſouitis tributarij erant, ſed frequenter nacta occaſione iugum excutiebant, ideò multa bella longo tempore Poloni cum eis tenuerunt. Poſtea anno Domini 1211. Conradus Maſouiæ Princeps ex Regibus Polonorum genus ducens, à Prutenis Gentilibus ſæpius uarijs excurſionibus infeſtatus, ad Imperatorem Fridericum huius nominis 2. legatos deſtinauit, implorans auxilia aduerſus infideles Prutenos, qui libenter fratres ordinis Teutonici Crucigeros à Saracenis tunc temporis Hieroſolyma pulſos, in Pruſsiam 20000. miſit, quibus Princeps Maſouiæ Culmenſem terram in primis donauit, cum arce Dobrzinenſi, hac conditione, ut tempore neceſsitatis ſubſidium ſibi contra infideles Prutenos ferrent, Pruſsiamꝗ ſubiugatam inſimul partirentur. Hîc quædam de origine Crucigerorum Teutonici ordinis ſubiecimus.

Crucigeri in Pruſsiam ueniunt.

ORIGO ET PRINCIPIVM TEVtonici ordinis.

ANno Domini 1188. cum Balduinus Rex Chriſtianus Hieroſolymis regnaret, Saraceni & barbari ex arce nomine Ptolomaida, Latinè Acona, Germanicè Acris dicta, uarijs excurſionibus Sanctam terram infeſtare ſolebat. Quamobrem Rex contra barbaros Saracenos auxilium petijt à Chriſtianis. Longobardi igitur ſexaginta galeras, & in hijs quinquaginta millia uirorum, in ſubſidium miſerunt, cum quibus multi homines probi piæ peregrinationis cauſa, in terram ſanctam profecti ſunt. Horum numerus erat 500. partim ex Saxonia, partim ex alijs prouincijs Germaniæ, qui omnes in unam nauem cõgregati, Aconã uſꝗ peruenerunt, ubi per integrũ annum, cum infinita multitudine Chriſtianorum, Aconam antequam caperetur, oppugnauerunt, in oppugnatione multi Chriſtianorum telis barbarorum læſi erant, unde in morbum inciderunt,

Expeditio Chriſtianorum in terram ſanctã.

derunt, passimq́; sparsi cùm neminem in terra aliena, qui subleuaret inopiam haberent, multi fame perierunt. Erant autem ex peregrinis præcipui, octo boni & pij uiri Teutones, qui cum uiderent Christianos tam miserè interire, commiseratione ducti curam illorum susceperunt, diligentiaq́; illorum plurimi infirmi conualuerunt. Postea Xenodochium, siue hospitale sub titulo Beatæ uirginis Mariæ, Aconæ erexerunt, primusq́; Xenodochij præfectus Henricus de Vualpot electus est, ex Germania oriundus, hic maximam diligentiam, in fouendis infirmis & egenis adhibuit, ultimum diem Aconæ peregit, ibidemq́; sepultus est, anno Domini 1190. Postea Balduinus Rex, Hierosolymis templum, & Xenodochium, pro pauperibus, & pluribus nobilibus infirmis, qui in bello Aconiensi læsi erant, extruxit, sub titulo Beatæ uirginis Mariæ. *Hospitale Beatæ Mariæ uirginis Hierosolymis.*

Tandem anno 1191. Clemens Papa huius nominis 3. hunc ordinem confirmauit, & intitulationem dedit fratribus Teutonicis, Xenodochij Hierosolymitani Beatæ uirginis Mariæ. Præterea D. Augustini, regulam illis seruandam imposuit, Stemmateq́; cum cruce nigra eos insigniuit.

POSTEA Patriarcha Hierosolymitanus, singulos fratres Teutonici ordinis à Pontifice Romano confirmatos, alba chlamide ex utraq; parte crucem nigram habente ornauit, sicq́; illi habitum suum susceperunt. Fuerunt qui uestiti sunt 24. fratres laici, & 7. sacerdotes. His lorica indutis, gladio accincto, missam celebrare concessum erat, nullus barbam tondebat, & super sacum stramine impletum, regula iubente, dormiebant, sed statim hæc mira quadam metamorphosi immutata sunt. 1 *Habitus Crucigerorũ Teutonicorum.*

Secundus Henrico de Vualpot, primo Magistro Xenodochij Hierosolymitani, Otto de Karpen nobilis Germanus, in Magisterio succesit, anno Domini 1200. sub Imperatore Romanorum Philippo, huius nominis 2. & Innocentio summo Pontifice, hic in humilitate, & cordis simplicitate, Deo & fratribus seruiuit. Sexto anno officium absoluit, Aconæq́; sepultus est. 2

Tertius Ordinis Magister Hermannus Bart Olsacensis, electus est sub Pontifice Innocentio 3. & Philippo 2. in ordine Germanorum Imperatorum 22. anno 1206. præfuit officio 4. annis, pauperibus quantum potuit satisfecit, Aconæ sepultus est. 3

Quartus Hermannus à Salzen, nobilis Misnensis, Ottonis & Friderici secundi, Imperatorum, Innocentij 3. & Honorij, Gregorijq́; 9. Pontificum temporibus, anno Domini 1210. electus est. Hic omnium præclarissima Priuilegia Ordini à Pontifice, & Friderico secundo, Cæsare consecutus est. Nam cum simultates, & odia inter Pontificem Romanum, & Fridericum Cæsarem exortæ essent. Ille huiusmodi cladem prudentia sua è medio sustulit, sub eo Conradus Marchio Thuringensis habitum suscepit, duo millia nobiles, & auratos equites Germanos in ordine habuit, quos 30. continuis annis rexit, eius temporibus fratribus ordinis à Saracenis Hierosolyma pulsis, Prussia concessa est, Regum Poloniæ, Conradiq́; Ducis Masouiæ, & Imperatoris Friderici 2. concessu. Quorum 20000. in Prussiam uenerunt. Prussosq́; Gentiles auxilio Polonorum, ex terra Culnensi eiecerunt. 4 *Poloni & Masouitæ Prußiã Crucigeris concedunt.*

Quintus Magister Conradus Thuringorum & Cathorum Landgrauius, sub Celestino 4. Pontifice, & Friderico 2. Imp. anno 1240. electus est, habitum Mariemburgæ, in Prussia suscepit, cum multis nobilibus adolescentibus, & uiris eximijs, ac prudentibus, cum Prussis Gentibus, multa bella gessit, magnoq́; labore fines Regionum ordinis dilatauit, & si quæ ruinam minarentur, illas resarciens optimè conseruauit. Postea è uiuis excessit, Mariemburgæ sepultus. 5

Sextus Ordinis Magister Poppo ab Osternaw electus est, Conradi 4. Imperatoris, & Innocentij 4. Pontificis temporibus, anno 1252. Multa præclara bella cum Prutenis, Liuoniensibus, & Swantopolo Duce Pomeranorum gessit, postea ante Ligniciam ciuitatem cum Conrado Silesiæ Duce, sanctæ Heduigis marito, à Tartaris totam ferè Sarmatiam uastantibus, interemptus est, à Christianis uerò Vuratislauiam delatus, ibiq́; in Basilica Diui Alberti, terræ mandatus est, huius Magistri tempore Regiomontum constructum est. 6

Septimus Magister, Ioannes Sangerhusensis, officium suscepit tempore Vilhelmi Comitis Flandriæ, Rom. Imp. & Alexandri 4. Pontificis, anno 1263. Infidelium Prutenorum, uires mirabiliter diminuit, ordoq́; eo præsidente, plurimum profecit, Dominicanorum monasterium Toruniæ fundauit, Brandemburga quoq; ciuitas cum arce, eius temporibus ædificata est, anno Domini 1266. Tapia quoq; munitio erecta. Annis 12. præfuit, Treueris sepultus est. 7

Octauus Magister, Hartmannus, Comes Heldringensis constituitur, sub Rodolpho 27. Imp. Habsburgensi Comite, & Clemente 4. Pontifice, anno Domini 1275. uir pius & industrius 8

& industrius extitit, Nadrauiam, Sudauiamq; Regiones Prussiæ debellauit, cum cæterisq; finitimis longas acies tenuit. Eo præsidente, anno 1279. Menia ciuitas ædificata est. Anno uerò Domini 1281. Marienburgense castrum erectum est. Venetijs ultimum diem clausit, ibidemq; sepultus est.

9 Nonus Magister Burchardus à Swenden, sub Rodolpho Cæsare 27. & Pontifice Ioanne 21. electus est, anno 1283. eo præsidente fratres ordinis, cum Prussis infidelibus bellum acre larga sanguinis effusione gesserunt, eosq; in integrum ad obedientiam compulerũt. Postea 7. annis in officio expletis, Magistratu se abdicauit, mortuus est Rhodijs, ibidemq; ad Basilicam S. Ioannis sepultus.

10 Decimus Magister, Conradus de Feuchtwangen, munus Magisterij suscepit, sub Adolpho 28. Imp. & Nicolao 4. Pontifice, anno 1290. eo præsidente ordo multum profecit, 7. annis fratres in officio continuit: Pragæ Bohemiæ metropoli spiritum exhalauit, Trebniciæq; sepultus est.

11 Vndecimus Magister Gotfridus, Comes de Hohenloh electus est, sub Cæsare Adolpho 28. Germanorum Imperatore, & Pontifice Celestino quinto, anno Domini 1297. Hic Venetia cum multis fratribus in Prussiam profectus est, decem annis officium gessit. Postea Comitijs celebratis, Magisterium resignauit, in Germaniamque profectus, è uiuis excessit.

12 Duodecimus Magister Sigfridus de Feuchtwangen, anno 1307. creatus est, Alberti Imp. Austriæ Ducis, & Clementis Pontificis temporibus. Hic sedem Venetijs, Prussiæ castrum Mariemburgam transtulit: nam in terra sancta, Venetijs, Neapoli, & in Anglia sedes suas, & præclara ædificia propter quasdam simultates amiserant. Duobus annis officio præfuit, Mariemburgæ mortuus est.

13 Decimus tertius Magister, Carolus Beffart susceptus est, sub Henrico 7. Imperatore, & Clemente 5. Põtifice, anno 1309. erat insignis uir prudens, & industrius, anno Domini 1312. eò præsidente, Memula arx, in Curlandia Regione Prussiæ fundata est, ad propulsandos Lithuanorum incursus. Tandem prædictus Magister à Pontifice Romam citatus, adeò crimẽ obiectum auxilio Dei diluit, ut in aduersariorum caput redundaret. Romaq; discedens, in itinere, Viennæ morbo oppressus expirauit, ibiq; tumulatus est. Huius tempore pestis per integrum annum tantoperè grassauit, ut omnia frumenta penuria hominum in agris manerent.

14 Decimus quartus Magister Vernerus Vrselensis, temporibus Cæsaris Ludouici 33. & Ioannis Pontificis 22. suscepit officium suum, anno 1322. ordini cum summa laude præfuit, citò post interemptus est, à fratre ordinis Ioanne Bunsdorfio, in uigilia S. Elisabeth, cum ex uespertinis precibus egrederetur.

15 Decimus quintus Magister Ludolphus Dux Brunsuicensis, sub Ludouico 33. Cæsare, & Ioanne Pontifice 22. Magisterij celsitudinem suscepit, anno 1325. uir pius & sapiens extitit. Fratres ad cultum Diuinum summopere compulit, largeq; illis omnia ministrauit, ideò eos liberalitate obedientes sibi effecit. Iusticiam magnopere administrauit.

16 Decimus sextus Magister Districhus, Comes Aldemburgensis, octogenarius iam electus est, temporibus Ludouici 33. Imp. & Ioannis 22. Pontificis, anno Domini 1329. eloquentia ualidus, autoritate grauis, iusticiaq;, rigidus extitit, gentilibus terrori fuit, templum Beatæ Mariæ uirginis Mariemburgæ extruxit, Toruniæ obijt, translatus Mariemburgam, in templo S. Annæ sepultus est.

17 Decimus septimus Magister Rodolphus Dux Saxoniæ, Ludouici 33. Imperatoris, ac Benedicti undecimi Pontificis tempore, in officium susceptus est, anno Domini 1339. Hic anno Domini 1341. magnas copias conscripsit, Neumarcouiamq; oppugnauit. Interim uerò Lithuani Prussiam inuaserunt, eamq; fere totam igne, & cædibus consumpserunt, multos captiuos abducentes, quæ causa illi tantum mœrorem attulisse creditur, ut mente captus, ab officioq; depositus, præ mœrore uitam terminârit, in Marienuerderq; ciuitate sepultus est.

Lithuani Prussiam uastant.

18 Octodecimus Magister Henricus Dusmariensis, Clementis 6. Pontificis tempore, officij dignitatem consecutus est, 6. annos in regendo ordine consumpsit, cum Lithuanis & Ruthenis bellum egregium, in die Purificationis Beatæ Mariæ gessit, auxilioq; Diuino 10000. inimicorum prostrauit. E' uiuis postea decessit, Mariemburgæq; humatus est. Hic uirginum Cœnobium, Lebenich dictum, Regiomonti erexit.

Lithuani prosternantur.

19 Decimus nonus Magister Henricus Kniprodiensis, Carolo Cæsare 34. & Clemente 6. imperantibus, ad dignitatem Magisterij accessit, anno 1348. Eò præsidente ordo doctis uiris abundauit, fratres in timore & amore Dei instruxit, annis 31. officio præfuit: Mariemburgæ uitam terminauit, ibidemq; sepultus est.

Vigesimus

Vigesimus Magister Conradus Zolner, temporibus Venceslai 33. Imperatoris Ro- 20
mani, & Vrbani 6. Pontificis, ad officium uocatus est, anno Domini 1379. multa egregia bella & facinora contra Gentiles, Lithuanos, & Samogithas temporibus Keystudi, Iagielonis, Vitoldi, & Suidrigilonis Ducum Lithuaniæ gesſit. Ordinem in poteſtate octo annis tenuit, Mariemburgæ naturæ debitum perſoluit.

Vigesimus primus Conradus Valenrodenſis, Venceslai 33. Imperatoris, & Bonifa- 21
cij Pontificis tempore, magnus Magisterij oblatum ſuſcepit, anno 1388. uehemens, & iracundus extitit, totis uiribus bello incumbebat, Monachos, Sacerdotes, & omnes Eccleſiaſticos furore percitus, odio perſequebatur, nullumq; in hora mortis ad ſe uenire paſſus eſt. Anno 1391. fratres ordinis, armata manu, per fluuium Crononem, Lithuanis Nemen dictum, ad arcem Cawnenſem in Lithuaniam nauibus, terraq; peruenerunt, ibique tres munitiones celerrimè erexerunt, Newerder, Riteuerder, & Metemburg appellatas, ex his Crucigeri Lithuanis, magna damna inferebant, Regionem igne & ferro uaſtando, incolasq; occidendo.

Vigesimus ſecundus Magister Conradus de Iungingen, ad munus obeundum uoca- 22
tus eſt, Venceslao 33. Imp. & Bonifacio Pontifice præſidentibus. Hic propter morũ probitatem magnam laudem apud omnes obtinuit, paciſq; obſeruantiſsimus erat, ideò ab ordinis fratribus, eum multa pati oportebat. Annis 12. officio præfuit. Poſtea ex carceribus corporis liberatus, Mariæburgæ in D. Annæ templo humatus eſt.

Vigesimus tertius Magister Vlricus de Iungingen, Conradi frater, Ruperto 34. Cæ- 23
ſare, & Gregorio 12. Pontifice, munia obeuntibus, officiũ ſuſcepit anno 1404. Strenuus & bellicoſus uir extitit, regulas ordinis non admodum obſeruauit, conſanguineos odio perſequebatur, illorumq; arces partim eripuit, partim deſtruxit. Cum Lithuanis & Polonis plurima bellis geſsit, hũc poſtea Iagielo Rex Poloniæ, & Lithuaniæ magnus Dux Vitoldus, cruento prælio profligauit, ubi & ipſe cum plurimis Commendatoribus quorum 200. recenſentur cecidit. Dux quoq; Stetinenſis & Oleſnicenſis, Kerczdorffq; Dux exercitus Crucigerorũ, à Polonis capti: 5000. Crucigerorũ à Polonis cæſa ſunt. Lithuanorum tamen in caſtris Polonorum militantium 7000. trucidata, fugataq; in primo conflictu.

Crucigeri profligantur.

Vigesimus quartus Magister Henricus Comes Plauenſis, ſub Sigiſmundo 35. Imp. 24
& Ioanne 23. Pont. electus eſt. Hic uolebat ulciſci iniuriam, quæ à Polonis Crucigeris illata erat, ſed antequam quicquam inciperet ab officio deiectus eſt, & Engelsburgæ in carceres coniectus, deinde ad Leksteg miſſus, ubi 7. anno in uinculis peracto, fatis conceſsit, ſepultus Marienburgæ.

Vigesimus quintus Michaël Sterbergenſis, Imperatoriæ culinæ Magister, Sigiſmun- 25
do 35. ſceptrum tenente, & Ioanne 23. Rom. Pont. ordini præpoſitus eſt, anno Domini 1410. Primo anno cum ſuſcepiſſet officium Iagielo Rex Poloniæ, & Vitoldus Dux Lithuaniæ, Oſterrodam, Helsburgenſemq; Epiſcopatum, Reſenburgam, Elbingam, & Chriſtburgam ciuitates, depopulati ſunt. Argentoratum obſederunt, re tamen infecta diſceſſerunt, nouem annis ordinis curam geſsit: poſtea ut deponeretur precibus obtinuit, Gedani uitam finiuit, Marienburgæ uerò ſepultus eſt.

Poloni cum Lithuanis Pruſſiam uaſtant.

Vigesimus ſextus Paulus Ruſdorfienſis, Sigiſmũdi 35. Imp. & Martini Pont. tempo- 26
re, Magiſterij celſitudinem conſecutus eſt, anno Domini 1419. Huius tempore prouinciæ & ciuitates Pruſsiæ ad Regem Poloniæ Caſimirum defecerunt, & iugum Crucigerorum excuſſerunt, officium 9. annis hic Magister retinuit, mortuus tandem, Marienburgæq; ſepultus.

Ad Polonos Pruteni deficiunt Crucigeros ſpernentes.

Vicesimus ſeptimus Conradus ab Erlingshauſen, Alberti 36. Rom. Imp. tempore of- 27
ficium ſuſcepit, anno 1438. Hic à bello quo aduixit abſtinuit, nimio dolore ob fratrum peruerſitatem conſumptus eſt, Marienburgæ mortuus, ibidemq; ſepultus.

Vigesimus octauus Ludouicus ab Erlingshauſen, ſub Cæſ. Friderico huius nominis 28
3. fratres regere cepit anno 1450. Huius tẽpore Pruſsia ab ordine deſciuit, ad Regemq; Poloniç Caſimirum maior pars eorum defecit. Milites quoq; ordinis præſidiarij, Marienburgam Regi anno Domini 1457. pro ſumma 476000. florenorum uendiderunt, cum alijs caſtris & ciuitatibus. Poſtea Rex Poloniæ capta arce Choijnicze, pacem cum Crucigeris inijt, atq; ab hoc tempore Pomerania Regno Poloniæ adiuncta eſt, pro qua Poloni 150. annis perpetuò cum Crucigeris belligerabant.

Pruteni Crucigerorum iugũ excutiunt.

Marienburga uenditur.

Vigesimus nonus Henricus Rhews, Comes Plauenſis, dignitatem Magiſterij aſſecu- 29
tus eſt, ſub Friderico huius nominis 3. Imp. anno Domini 1467. Vndecim hebdomadis officio præfuit, Regiomonti in Cathedrali Eccleſia terræ mandatus eſt.

Trigesimus Magister Henricus Comes Richtenbergẽſis, anno 1470. officium ſuſce- 30
pit, præſidentibus Friderico 3. Imperatore, & Sixto Pontifice huius nominis 4. Fuit uir rigidus,

gidus,furibundusq́;,Theodorum Episcopum Prussiæ captum,in uinculis fame peremit. Ordini annis 7.præfuit, Regiomonti sepultus est, huius tempore bellum sacerdotum in Germania fuit.

Bellum sacerdotum.

31 Trigesimus primus Martinus Truchses Vueczhausensis, sub Friderico 3. Imperatore,& Sixto 4.Pontifice ordini præfectus est, 12.annis præfuit, Casimiro Regi Poloniæ, obedientiam præstitit,Regiomonti mortuus,ibidemq́; sepultus est.

32 Trigesimus secundus Magister Ioannes de Tiefen ex Heluetia, celebri familia oriundus,Maximiliano sceptrum tenente,& Iulio Pontifice præsidente, ordinem in tutelam suscepit,anno 1489.Eodem anno Poloniæ Regi,iuramentum præstitit.Postea eidem Regi Ioanni Alberto,auxilium contra Valachos ferens, cum exercitu profligatus, ipseq́; peremptus est.Regiomontum delatus,ibidem terræ mandatus.

33 Trigesimus tertius Fridericus Dux Saxoniæ, Thuringorum & Hermandurorum Marchio,Maximiliani Imperatoris,& Iulij Pontificis temporibus,anno Domini 1498. In festo D.Michaëlis Regiomonti Magistratum suscepit.Nunquam Regi Poloniæ iuramento se obstringere uoluit, qua de causa à Polonis sæpius infestatus,in patriam suam Hermanduriam profectus,ubi 12.annis extra Ordinis fines exactis,mortuus est. Huius tempore Ioannes Albertus Rex Poloniæ è uiuis decesit,cui in Regno Alexander frater germanus succesit.

34 Trigesimus quartus Albertus Marchio Brandenburgensis, Casimiri Regis Poloniæ Nepos, Maximiliani Cæsaris, & Iulij Pontificis temporibus, Ordini solenniter cum ingenti pompa Regiomonti præfectus est,anno Domini 1512. Sigismundo Regi Poloniæ auunculo suo, iuramentum præstare noluit,sed arces necessarijs omnibus muniuit, ut se contra Polonorum incursum defenderet,magnum & diuturnum bellum cum Rege Poloniæ habuit,in quo ex utraque parte multi ceciderunt,eam ob causam,quod iuramento se obstringere Regi noluisset.

GESTA HVIVS MAGISTRI TEMPORE præcipua.

ANno Domini 1519.in Autumno,inter Sigismundum Regem Poloniæ, & Magistrum Prussiæ Albertum Marchionem,bellũ ortum est,anno 1520. Albertus Marchio,die festo Circumcisionis Christi,Bransbergam inopinatè occupauit. Eodem anno, Mielzak,Milimlijn,Regi traditæ sunt,cum alijs plurimis ciuitatibus, castrisq́;. Quadragesimali tempore mense Aprili copiæ Regis Oland,ciuitatem & arcem sub Magistro,cœperunt,eodem anno Brandemburga arx & ciuitas à Polonis capta & depopulata est.

Anno Domini 1520.Vuolfangus Dux Schonemburgẽsis cum exercitu ordinis decem millibus peditum,& 4000.equitum coniungens,Gedanum oppugnauit,ex episcopiq́; monte, (ut uulgò uocant) ciuitate imminenti 4000. globos tormentorum bellicorum,in ciuitatem frustra tamen exonerauit,nullum enim hominem læsit,sibi uerò ingens damnum in tormentis & globulis intulit:nam ex muro ciuitatis tormentum unum præstantissimum,in mille frusta concussum est,& si aliquis ex exercitu se ostenderet, in hunc quatuor uel quinque tormenta ex turribus ciuitatis exonerabantur,tantaq́; miseria & penuria omnium,Crucigerorum milites afflicti erant,ut multis suorum desideratis, quibusdam captis, fuga sibi ab obsidione consulere cogerentur. Interea uerò Poloniæ Rex,in subsidium Gedanensibus 12000.equitum electorum misit,qui milites Crucigerorum à Gedani obsidione discedentes,insecuti sunt, plurimosq́; ex eis trucidauerunt, quosdam captiuos abduxerunt,multi etiam à Cassubijs & Pomeranis iugulati sunt.Postea Regius exercitus Dirschouiam & Stargerdum arces occupauit, Choijnicz quoq; arx cum ciuitate capta est,postea cæteræ ciuitates & arces ultro se Regi Poloniæ obtulerunt,& milites ordinis una cum Crucigeris ex Prussia sunt eiecti.

Crucigeri à Gedano fugantur.

Crucigeri ex Prussia eijciuntur.

Anno Domini 1525.die 8.Aprilis,Prussia quam primùm religiosi Crucigeri uidelicet tenuerunt,in mundanam policiam & principatum sæcularem cessit. Albertus enim Marchio Brandenburgensis in ordine 34.& ultimus Magister Crucigerorum, belli cum Rege Poloniæ pertæsus,difficileq́; contra stimulum calcitrare uidens,Regem sibi per internuncios fratres & affines suos reconciliauit,Cracouiamq́; ueniens iuramentum solenniter Regi Poloniæ Sigismundo,in Maiestate Regia ad id fabricata, in medio foro Cracouiensi sedenti,Regalibusq́; induto præstitit,multis principibus. Ibiq́; prædictum Albertum Marchionem Brandenburgensem,post iuramentum solenniter præstitum,Sigismundus Rex,Principem sæcularem,equitemq́;(ut uocant)auratum creauit. Terrasq́; omnes Prussiæ certis sub conditionibus,eidem ut feudali, clientiq́;,& subdito suo cõcessit, uexillumq́; illi suum sub insignijs Polonicis dedit.Atq; hic finem ordo ille ut uocant Teu-

Magister Prussiæ iuramẽtum Regi præstat.

tonicorum Crucigerorum, in Prusia anno Domini 1526. Alberto Prusiæ Duci, soror Regis Daniæ, in matrimonium data est, ex qua suscepit filium, Albertum Fridericum modernum Ducem Prusiæ, qui etiam post mortem patris, Regi Poloniæ iuramentum, homagiumque solenniter præstitit, nunc quo ordine, & quibus ceremonijs hoc iuramentum præstitum sit, quoniam ipse præsens rerum spectator fui, breuiter dicam.

Anno Domini 1569. mense Iulio in Comitijs Regni generalibus, Lublini celebratis, Albertus Fridericus Marchio Brandenburgensis, Alberti Ducis Prusiæ prædicti filius, patri in Principatu succedens, iuramentum Regi Poloniæ præstitit, hoc modo. Decima nona die Iulij, amplissimum suggestum (siue Maiestas ut dicitur Regia) tectum sericeis, & stragulis, tapetisque pretiosis, in suburbio Lublinensi sumptuosè erigitur, ubi Rex sessurus esset. Concursus fit ad forum immensæ hominum multitudinis, opplentur uiæ, omnesque plateæ quacunque incessus erat, satagit pro se quisque uel ornatus splendido uestitu, uel armis instructus apparere. Interim Maiestas Regia ex arce in thronum proficiscitur, cingitur ingenti, & splendida Senatorum, Procerumque uniuersi Regni corona, præcedentibus Principibus, uiris, ac omnis ordinis consiliarijs, & aulicis. Vexillumque pulcherrimum & amplissimum album, nouo Duci, de more, cum insignijs donandum, Erasmus Debinski, Cancellarij Regni filius, præferebat, posteà Rex in domum quandam suggesto oppositam diuertitur, ibique ornatu Regali induitur, Sandalijs uidelicet aureis, alba Dalmatica, & Chlamide, siue Piuiali ex panno aureo confecta, & corona Regia aurea gemmis, lapidibusque prætiosis concinnè, affabreque ornata, chirothecas quoque annulis, gemmisque ornatas manibus imposuit. Induta Maiestas Regia ornamentis Regalibus de modo illa in suggestum procedit media, inter Reuerendissimos Dominum Iacobum Vchanski Archiepiscopum Gnesnensem, Primatem Regni, ac Dominum Padniewski Episcopum Cracouiensem, præcedentibus, & subsequentibus contiguè primarijs Dominis, Consiliarijs, Spiritualibusque, gladium euaginatum ancipitem Dominus Andreas Zborouuski Gladiator (ut dicitur) Regni, præferebat: Pomum aureum Cruce insignitum Petrus Zborouuski Palatinus Sendomiriensis portabat, Sceptrũ Stanislaus Myskouski, Palatinus Cracouiensis anteferebat. Cùm itaque Sacra Regia Maiestas in solio sedit, quatuor Germani Proceres Prusiæ, nomine Ducis sui, supplices uenerunt, & genubus flexus unus eorum orationem facundo lepore, ad S. R. M. recitauit: Oratione finita, Regia Maiestas quatuor Consiliarios suos cum illis quatuor Germanis ad Ducem Prusiæ accersendum misit. Veniens itaque Illustrissimus Princeps Albertus Fridericus, disertissima facundia, orationem fecit ad S. R. M. singularem fidem, supplicitatem, & subiectionem testantem. Responsum est postea ipsi Principi, Consiliarijsque eius Latinis uerbis, nomine Regis: Sacram R. M. tam ipsum Principẽ, quàm omnes subditos, & optimates eius, omni fauore, & gratia complecti, defendereque uelle. His finitis accessit Princeps ad solium, & pedes Regios genu flexus cũ summa reuerentia accepit, accepitque de Sacra Regia Maiestate manibus, uexillum album insignitum Aquila nigra, cum literis S. & A. colligatis in pectore, cum institutione ore Regio facta his uerbis: Nos Sigismundus Augustus Rex, annuentes uestris, & uestrorum subditorum precibus, tradimus, & concedimus Illustritati tuæ, prout parenti tuo Illustrissimo tradideramus, in feudum terras, ciuitates, oppida, & arces in Prusia, & ad eas Illustritatem tuam inuestimus, per huius uexilli traditionem, ac instituimus gratia, & benignitate nostra, qua Illustritatem tuam uti nepotem nostrum charissimum complectimur, speramusque, quod eius beneficentiæ nostræ, & memor, & grata, fidelisque Illustritas tua sit futura. Deinde Princeps Prusiæ caudam uexilli tenens, super libro Euangeliorum in hæc uerba iuramentum præstitit.

Mos omagiorum regni Polonici.

Vestitus solennis Regis Poloniæ.

Verba Regis ad Ducẽ Prusiæ.

Ego Albertus Fridericus, Marchio Brandenburgensis in Prusia, Stetinensis, Pomeraniæ, Slauorum, Cassubiorum Dux, Princeps Rugiæ, & Burggrauius Norimbergẽsis, promitto & iuro, quod Serenissimo Principi ac Domino, Domino Sigismundo Augusto Regi Poloniæ Inuictissimo, Magno Duci Lituaniæ, Rusiæque, ac omnium terrarum Prusiæ Domino, & Hæredi, sicut meo naturali, hæreditarioque Domino, & eius Sacræ Maiestatis hæredibus, & successoribus Regibus, & Regno Poloniæ ero fidelis & obsequens, eiusque Maiestatis ac heredum, & totius Regni Poloniæ bonum procurabo, & damnum præcauebo, ac omne id faciam, quod ad fidelem uasallum, feudalemque pertinet, ita me Deus adiuuet, & hoc sanctum Dei Euangelium. Accepto huiusmodi iuramento Maiestas Regia, gladium ancipitẽ, à Gladiatore Regni, Domino Andrea Zborouuski accepit, nouumque Ducem ter præcinxit, inclinatũ de more dicens: Accingere gladio tuo super femur tuum, Potentissime. Postea ei torquem aureã, Regio munere non indignam imposuit. Mos omnis Ordinis Nobiles, qui ad Equestre munus contendebant (in quo-

rum ego numero, eodem more præcinctus fui) præcincti sunt. Quibus omnibus ex ordine solenniter peractis, ac depositis Regalibus indumentis, cum toto illo comitatu, Duceq; Prussiæ cum suis præcedente in arcem rediit.

Commendatio Prußiæ. HAEC autem Prussiæ Regio, plerisq; sinuosis flexibus est ubiq; amœna, & oportunis Portubus maris Baltici, maxime commoda, urbium illustrium oppidorum, arciumq; frequentia, & opimis incolarum diuitijs, opibusq; ac terræ ubertate, supra modum claret. Pecoris omnigeni inæstimabili copia, piscationibus, uenationibusq;, & syluis fructuosissimis, aërisq; temperie, cum amœnitate coniuncta prædita est, & postquam fidem Christianam Prussia suscepit, 72. arces præcipuas, & 62. ciuitates principales habuit, à Crucigeris domus Teutonicæ erectas, quarum numerus nunc temporis successu, plurimũ creuit: multæ enim & frequentes ciuitates ac oppida, munitionesq;, tam à Polonis, quàm Crucigeris uario Marte utrinq; decertantibus extructæ sunt. Longitudo eius ex Aquilone in Austrum, à Torunia urbe confini Masouiæ usq; ad Memulam castrum cum oppido, quinquaginta octo milliaribus extenditur. In latitudinem uerò quinquaginta milliaribus, Lituanos, & Masouitas contingens patet. *Ciuitates in Prußia.*

Flumina Prußiæ. Flumina præcipua, & principalia, in Prussia duodecim reperiuntur, Istula siue Vistula, quæ Sylesiam, Poloniam, Masouiam, & Prussiam præterlabitur, similiter Cronon siue Nemen ex Lituania decurrens, Nogat, Elbinga, Vuesera, Passaria, Alla, Prægel, Ossa, Drebnicz, Lica, Lauia. Extant quoque alia plura flumina omni genere piscium abundantia, minùs tamen hominibus præcipuè externis cognita. Lacubus plurimis aliquando septem milliaribus Polonicis patentibus, piscibusquè omnis generis exundantibus undique scatet. Gummi quoque genus lucidissimum, quod succinum, siue Glessum uulgariter Burstin uocatur, in littore maris Baltici copiosè colligitur. Cùm autem Prussia, ut copiosè superiùs descripsimus, barbarorum colonia antiquitùs fuerit, Polonorum ac Teutonicorum armis subactam, sacrisquè initiatam se agnoscit, qui in eam colonias suas barbaris, penitùs ferè extirpatis deduxerunt, nuncquè tam Polonis, quàm Germanis equitibus, pariter ciuibus, agricolisquè frequens est. Barbarorum tamen reliquiæ, ad Curlandicum lacum hucusque supersunt, qui cum Liuonibus, & Lituanis uicinis, idiomate, moribus, habituquè concordant. Porrò nulla in uniuerso Poloniæ Regis Dominio, regio reperitur, quæ tam frequentibus ciuitatibus, arcibus, & oppidis, ut Prussia abundat.

Prußia duplex. Hæc autem Prussiæ Regio amplissima, omniumq; fructuum tam ex terra, quàm aqua nascentium abundantissima, duplex est, Ducalis, & Regalis: nam Dux gratia Regis Poloniæ, in suis ciuitatibus, & arcibus integrè rerum potitur, ut uasallus, & feudalis, ac beneficiarius Regni. Regiomontiq;, quæ est ciuitas maritima, sedem suam habet, in qua est collegium communis studij, ab Alberto præfato primo, ex Magistro Duce creato fundatum. Est autem Regiusmons emporio clara, ad eam enim merces ex Septentrionis regionibus copiosè apportantur, in hanc sedem suam Magistri transtulerunt Marienburga nobilissima, eaq; munitissima arce, ac totius Prussiæ propugnaculo, quæ cùm se expugnari non pateretur, Casimiro Regi Poloniæ (ut diximus) pro certa stipendiorum militibus Ordinis persolutione dedita est, in ea assiduè milites præsidiarij à Rege Poloniæ asseruantur, uictu & omnibus ad bellum necessarijs tam apprimè prouisa, ut sex annorum obsidionem sustinere posit. Est enim Regalis Prussiæ (id est, illarum arcium, & ciuitatum, quas Rex electas extra Ducem, armis maiorum suorum, acquisitas possidet) caput, & metropolis à Gedano septem milliaribus distat. Plurimas nobiles ciuitates, & arces, quas superiùs enumerauimus, Prussia complectitur. *Regiomontũ.* *Marienburga.* *Episcopatus Prußiæ.*

Episcopatus uerò quatuor Catholicos, postquam fidem Christianam suscepit, Prussia habebat. Vuarmiensem, Culmensem, Sambiensem, & Pomesaniensem, nunc Sambiensis Vuarmiensi: Pomesaniensis autem Culmensi adiuncti. Vuarmiensem Episcopatum, qui est præcipuus Reuerendissimus Dominus Stanislaus Hosius Polonus, Sacræ Romanæ Ecclesiæ Cardinalis dignissimus, singulari pietate, & uitæ sanctitate, ac doctrina cœlesti, & scriptis diuinis corruscans administrat, qui Malleus Hæreticorum indefessus, & Catholicæ Ecclesiæ propugnator strenuus iure censendus est. Culmensem Episcopatum, Reuerendissimus Dominus N. Costca, uirtutum, & doctrinæ speculum insigne. Nunc de Pomerania regione amplissima dicendum nobis occurrit, quæ etiam Polonorum armis antiquitùs perdomita imperio paret. Nam Boleslaus Rex bellicosissimus Anno Domini 1003. Russiæ Principibus debellatis, strenuoquè Marte contusis, perpetuum uictoriæ monimentum Herculeum imitatus opus, tres ferreas columnas in Boristene fluuio collocauit. Deinde Anno Domini 1008. Saxonibus bellum intulit, *Gades Boleslai.*

& omnem

& omnem illorum regionem, circa Oderam, ad Albim, & Salam fluuios, Chersonesumque, Cimbricam, quæ hodie Dania appellatur, summa belli dexteritate ditioni suæ subiugauit. Vrbes earum regionum maximas, partim solo æquauit, partim suis Polonis muniuit, gentemque uniuersam Pomeranorum, barbaram, & incultam, ad fidem Christianam suscipiendam, armis coëgit, & ut sempiterna memoria uictoriæ fœlicissimæ apud posteros extaret, in Albi, & Sala, Ossaque fluuijs, columnas æreas inclytus triumphator locauit, totam Prussiam ac Pomeraniam Christianis infestissimas, perdomuit.

DVCATVS POMERANIAE.

POMERANIA Regio amplissima, ab Holsatia ad Liuoniam usque, longo tractu iuxta mare Germanicum extēditur, unde & nomen habet. Pomorze enim Slauis mari adiacentem Regionem significat. In hac Regione natio Slauonica, antiquitùs consederat, sed nunc Germani magna ex parte eam incolunt. Has præcipuas ciuitates à mari procul sitas complectitur, Stetiniam, unde Ducatus Stetinensis dicitur, Neugardiam, Lemburgam, Stargardiam, Bergradum, Camenetiam, Publinam, Grifenborgam, & alias complures. Quæ uerò mari impendunt Colberg, Camin, Coslin, Gribswald, Sunt, Puczka, Reuecol, Louemburg, Hechel, &c. Iulinum in hac Regione urbs erat celeberrima, nunc ruinis deformis iacet, pro hac regione Poloni cum Prutenis Gentilibus, & Crucigeris, longo tempore acriter decertabant, nunc titulo eius Rex Poloniæ, qui in ea maiori ex parte rerum potitur, Duxque Prussiæ feudalis Regis Poloniæ utuntur. *Iulinum.*

GEDANVM, siue Dantiscum huius Regionis metropolis, urbs amplissima, & insignis à mari Germanico uno milliari abest, eam celeberrimus fluuius Vistula præterlabitur, ibidemque amplissimis ostijs in mare exoneratur, in ea totius Pomeraniæ, & Prussiæ celeberrimum emporium est: ex ultramarinis enim regionibus longinquis, Anglia, Britannia, Scotia, Gallia, Hispania, Swetia, Dania, & Nordwegia, naues ad eam appellunt. Ex Lituania quoque Russia, Volinia, Poloniaque uariæ merces, fluuijs nauigabilibus in eam deferuntur: præcipuè uerò siliginis, & frumenti, ingens copia ex supranominatis regionibus aduehitur. Regi Poloniæ subiecta est, Castellanumque à Rege præfectum habet. Ex mari in urbem perducta est, fossa qua naues maximę intra mœnia ueniunt. Burggrauius cum proconsulibus, & consulibus regio nomine, ciuitatem administrant. Ciues omnes ferè Germani sunt, mercatoresque ditissimi, ita ut Gedanum ædificiorum pulcherrima dispositione, commerciorum uarietate, maris, Vistulæque opportunitate, incolarum, & externorum incredibili multitudine, ciuium diuitijs, & instrumentorum bellicorum, ad hostes propulsandos, ac machinarum ænearum numero, cum præcipuis Europæ urbibus, meo iudicio cōferenda sit. Prætorium maximo sumptu, eoque regio exædificatum cum superba turri, ædesque sacræ, cum priuatis ingenti auri pondere, artificiosè erectæ, Geldaque publicum urbis palatium, ac horologium diuinis ferè manibus elaboratum, cuius campanæ mirabilem quendam, & suauissimum concentum edunt, secundùm artificis uoluntatem, & temporis conuenientiam in admirabilem omnium gentium aduenas attrahentes. Propugnaculum munitissimum in ipso maris portu extructum, frequentibus directis machinis armatis militibus custoditur.

Vexillum totius Pomeraniæ aquilam nigram in collo coronatam, gladium euaginatum manu humana tenentem, pro Stemmate in campo aureo gestat similem Prussiæ, quam in eius principio expressimus.

ELBINGA ciuitas insignis ad ostia Albis fluuij, in littore maris magnificentissimè, & sumptuosè extructa, splendidis ciuium opibus, & mercatorum diuitum frequentia claram, spectabilemque se reddit. Eius titulo Rex Poloniæ scribens, se Dominum terræ Elbingensis maximè in Priuilegijs utitur. Districtum enim amplissimum circumiacentem habet. Atque hæc de Prussia breuiter dicta sufficiant.

LIVONIAE TOTIVS CVM SVIS PROVINCIIS, CIVITATIBVS, CASTRIS, ET COMMENDATVRIS, Siue Palatinatibus, &c. succincta descriptio.

Addita est quoque breuis narratio, quomodo hæc Regio in ius Inuictißimi Regis Poloniæ Sigismundi Augusti, Magni Ducis Lituaniæ cesserit, & quo pacto à Moschorum Principe, & Swetiæ Rege diminuta fuerit

LIVONIA siue Lieflandia, Regio amplissima, ab Oriente Rusiæ, Moschorum Principi subiectæ, contigua est, Neruaq; fluuius nauigabilis, (in cuius utraque ripa, duæ arces eiusdem nominis, uni Liuoniensium, altera Moschorum sibi exaduerso sitæ sunt) imperium Moschouiticum, à Liuoniensi dislimitabat. Sed modernus Moschorum Monarcha, Ioannes Basiliades, Derpt insigni urbe Episcopali, cùm sibi adiacente Prouincia occupata, ulteriùs fines suos (prout inferiùs dicitur) promouit. A' Septentrione cum Swetiæ Regno, & Philandiæ Ducatu fines suos, sinu maris Baltici disterminat: ab Occidente mari Baltheo (quod Germanicum, & Prutenicum appellatur) contermina est: à Meridie Samogitiæ, & Lituaniæ, nonnihilq; in Occidentem uergens, Prussiæ adhæret. Nonaginta milliaribus Germanicis in longitudinem, & quinquaginta in latitudinem, cum sinu maris Baltici adiacenti extenditur. Sed nunc bellis sæuientibus, pluribus in locis uastata, & diminuta est. Continet autem in se plurima territoria, quæ pro Ducatibus computari possunt, horum singula cum suis ciuitatibus, & castris succinctè describere curabo. Sed primò quomodo, & quando Regionis incolæ nomina Christo dederint, paucis aperiam.

Fines Liuoniæ.

Totum penè Orbem terrarum post maximum illud uniuersæ terræ diluuium, fallacium dæmonum fraude seductum, ueram unius Dei religionem, impio multorum, & falsorum Deorum cultu, uanaqúe superstitione commutasse constat. Quidam enim mortuos homines propter merita beneficia, & egregia gesta, cultu diuino uenerabãtur. Alij malignos Dæmones, ementitis miraculis, & prodigijs hominum oculis sese insinuante, adorabant. Denique beluis atque serpentibus, & sculptis, pictisq; arte humana simulachris, gloriam ueri Dei exhibebant. Donec Iesu Christi, ueri Dei, hominisqúe benignitas, & Euangelij eius claritas post multa sæcula, quasi lux clarissima, mundo cœlitùs affulgens, has terras, terribilesq; tenebras discussit. Sed regiones Septentrionales, & omnes gentes ad Aquilonem uergentes, Christianæ religionis ignaræ, uano idolorum cultui, diutiùs subiugatæ fuerunt: difficilis enim ad eos externis gentibus erat aditus, propter efferam barbariem, & crudelitatem populi. Romani etiam, & Græci, qui primò fidem Christianam amplexi sunt, Septentrionalium plagarum minùs exactam notitiam habebant: unde factum est, ut Liuonia cum cæteris, ad Aquilonem uergentibus Regionibus, nouissimè omnium, Sacro Baptismi fonte lauata fuerit. Demùm Friderici primi ex Ducibus Germaniæ, Romanorum imperatoris temporibus, mercatores rem familiarem ex Germania per mare Balticum in Liuoniam appulerunt, & gentis barbaræ, simplicissimæqúe animos ob mutua mercimonia commutanda pellexerunt. Erat autem hic populus miræ simplicitatis, opumqúe parandarum, & rei familiaris iusto negligentior: melle enim expresso (quo maximè Regio abundat) cæram uelut alias quisquilias, & purgamenta domibus euertebant. Postea succedente quæstu, & mercatoribus Occidentalibus, eò loci confluentibus, Sacerdotes paulatim se illis immiscere, adiungereqúe, piæ peregrinationis causa cœperunt, ut mercatoribus, uidelicet Thesauros Liuonum acquirentibus, ipsi animas gentis Christo, per uerbum salutiferum lucrifacerent. Erat igitur ea tempestate uir quidam Meinardus nomine in Lubeca ciuitate celeberrima, pietate, & sanctimonia uitæ insignis, hic unà cum mercatoribus conscensa naui, in Liuoniam, Anno partæ per Christum salutis, millesimo, ducentesimo, traijcit, & conspiciens in tam insigni, & præmatura messe, nullos operarios extare, continuò ibi unius famuli conuictu contentus, ætatem transigere constituit. Casamqúe sibi ex arbustis propter imbres arcendos construxit. Paulatim deinde hominum familiaritatem captare, & tædio superato, abita iam mutui conuictus, & contractæ notitiæ cum incolis Regionis opportunitate, Religionibus, & rerum Diuinarum eos admonere cœpit, sensimqúe à uano Idolorum cultu, ad Christianę fidei obseruantiam adducere, auspicanteqúe Deo, & pium uiri religiosi conatum secundante, complures incolarum in agnitam ueritatis doctrinam con-

Fridericus Imperator.
Germani in Liuoniã ueniũt.
Meinardus pius uir, primus in Liuoniam uenit.
Meinardus Liuones in fide Christi instruit.

nam concesserunt, quorum crescente numero, multorumq; animis (ut fit) rei nouæ, & inusitatæ religionis studio, flagrantibus, Basilica instauratur. Nec multò pôst Meinardus à Bremensi Archiepiscopo, in Liuoniæ Episcopum consecratur, qui in messe Christi strenui operarij munus adimplens, rem Christianam multùm adauxit, & magnam gentis partem ad Christum conuertit, postea uitam cum morte fœliciter commutauit. Huic ex uita decedenti Bertoldus Cisterciensium abbas successit, qui contra irruentes hostes fidei Christianæ, unà cum peregrinis militibus, qui pietatis ergo ad militiam Christo exercendam, ex Germania confluxerant, pugnare instituit. Vbi uerò ad pugnam uentum est, equo infræni in mediam barbarorum aciem proiectus confoditur. Tandem crescente multorum pietate, plurimi sacræ se militiæ deuouerunt, ordinisquê fratrum Teutonicorum habitu suscepto, ensiferos fratres sese nuncupauerunt. Sed cum rebus gerendis superesse non possent, hostiumquê barbarorum uis undiquaque inualesceret, Teutonicorum fratrum ordini, in Prusia se coniunxerunt. Cùm enim audiuissent, quod ordo Teutonicus Cruciferorum in tota Germania proficeret. Volquinus Præpositus eorum à quinto in ordine, Magistro Prusiæ Conrado olim Comite Turingensi, in ordinem Teutonicum susceptus est, Anno Domini 1234. suffragijsq; eiusdem Magistri Prusiæ Conradi, Gregorius summus Pontifex Romanus huius nominis nonus, iussit ubique & præcipuè apud infideles Prutenos, Liuonesquê proclamari, quod ordo fratrum à gladio in Liuonia (qui nondum confirmatus erat) Teutonico ordini in Prusia unitus, incorporatus, asscriptusq; esset. Susceperunt itaque fratres à gladio Liuonienses, crucem, habitumq; more fratrum Teutonicorum in Prusia. Et semper ab hoc tempore Magistri Prussiæ, à Liuoniensibus Magistris tributa certa, & obedientiam exigebant, usque ad tempora Alberti Marchionis Brandenburgensis, Magistri Prusiæ, qui anno Domini supra millesimum, quingētesimum, decimo tertio, pecuniam, quam obedientiam accipere maluit. Itaq; Liuonienses data, præscripta ingenti summa pecuniæ, in posterum ab obedientia Prutenicis Magistris exhibenda, liberati sunt. Hanc tamen libertatem paulò pôst per insolentiam suam amiserunt. Rex enim Polonorum Sigismundus Augustus, eos in potestatem suam, prout inferiùs dicetur, redegit. Sed ad rem accedo, Liuonienses cruciferi, habitu fratrum Teutonicorum in Prusia assumpto, grauissimis bellorum laboribus, cùm barbaris fortiter exantlatis, hactenus rerum in Liuonia potiti sunt, Magistrumquê sibi elegerunt, qui cum commendatoribus, seu etiam præfectis totam Regionem guberbernabat. Erant præter hunc in Liuonia Episcopi quinq;, utpotè Archiepiscopus Rigensis, Derptensis, Habselensis, Oseliæ, Curlandiæ, Reualiæq;, Episcopi. Hi sua munia strenuè, & magnificè ut Principes obibant, sed anno Domini 1558. Moschorum Dux, Derpta, siue Torpato, insigni urbe Episcopali potitus, Episcopatum Derptensem penitùs aboleuit, Rex quoque Poloniæ Archiepiscopatum Rigensem cum omnibus arcibus, & ciuitatibus (rerum enim in Liuonia potitur) tenet. Reualiensem Episcopatum, Swetiæ Rex urbe Reualia capta administrat, Oselensem Episcopatum, & Abselensem frater Regis Daniæ, Magnus nomine, unà cum Insula Osilia possidet.

Meinardus Episcopus creatur Liuoniæ primus. *Bertoldus Episcopus occiditur.* *Ordo Teutonicorum in Liuonia.* *Volquinus primus Liuoniæ Magister.* *Ordo Liuonicus à Gregor. nono Põtifice confirmatur.* *Crucigeri Liuonien.* *Prußiensium tributarij, & cum illis uniti.* *Liuonienses se redemerunt à Prußiensibus.* *Episcopi Liuoniæ.* *Episcopatus Liuoniæ direpti à multis Principibus.*

Ordinis Teutonici Magister, unà cum suis commendatoribus, plurima oppida, & arces munitas possidebat, & primò quidem ordinis Magister, & Archiepiscopus Rigensis simul, & coniunctim Rigam urbem metropolim Regionis occupabant, Monetamq; uterq; propriã, qua adhuc incolæ Regionis utuntur, cudebat. Verùm Magister præter dominijs, & possesionis consortium, arcem quoque ibi habebat. Hic iam ordine territoria, arces, & ciuitates, tam Magistro ordinis, quàm Episcopis, & commendatoribus subiectas, describere pergam. Hæc uerò sunt territoria, siue Prouinciæ, in Liuoniensi Dominio, quæ pro Ducatibus ualent: utpotè, Leitlandia, Vikeclandia, Curlandia, Semigalia, Estlandia, Virlandia, Haria, Geruendiaq;.

Prouinciæ Liuoniæ.

LEITLANDIA SIVE RIGENSIS PROVINCIA.

LEITLANDIA Regio Liuoniæ præcipuas has arces, & ciuitates Regi Poloniæ subiectas habet.

RIGA urbs celeberrima, totius Liuoniæ metropolis, muro fortissimo, propugnaculisq;, & turribus densis, tormentis bellicis apprimè munitis, ualloq; inexcusso tribus ordinibus tormentorum, undiquaque munita, fossis duabus ex utraque uallis parte, circumducta, & stipitibus acutis circumsepta, rebus bellicis, tormentis, & commeatu copioso, militibusq; stipendiarijs, pacis, & belli tempore benè prouisa. Arcem quoque benè munitam, & omnibus necessarijs prouisam, sibi adiunctam habet, in qua olim Magistri sedem suam habebant, eam nunc Gothardus Kietler Dux Curlandiæ Regis Po-

Gothardus Kietler.

gis Poloniæ feudalis, nomine Regio administrat, in ciuitatem tamen ipsam, ius nullum habet. Administratorem enim, siue Capitaneum aliquem ciues sibi dominari (libertatem asserentes) nō patiuntur, sed obedientiā, & tributa Regi Poloniæ, fideliter exhibēt, ipsiq; ciuilibus legibus urbem administrāt. Hanc urbem fluuius Dwina amplissimus, (ex seuera Regione Russiæ, Moschouitæ Duci subiecta, ortus) unà cum arce alluit, & duobus à Riga in mare amplissimis ostijs exoneratur. Per hunc naues ex mari, de ultramarinis Regionibus, utpote Swetia, Dania, Holsatia, & cæteris repostis prouincijs, appellunt. Ex Russia quoque, & Lithuania cineres, asseres, ligna cæsa, & leuigata, omnis generis ad naues fabricandas, frumentum quoque grandi copia, & cætera importantur. Magnumq́ue hac in urbe, & celeberrimum est emporium: quamuis enim duobus milliaribus à mari distat, naues tamen omnigenæ, facillimè de mari, sub ipsa mœnia urbis ueniunt, & redeunt.

Dwina fluuius. *Emporium Rigense.*

Hæ uerò arces, ciuitates, & Præfecturæ, Capitaneatusq; in hac Leitlandiæ, siue Rigensi Prouincia, continentur, uidelicet:

DVNAMVNT arx inexpugnabilis natura, opportunitateq; loci, mari adiacet, in ostijs Duuene fluuij, duobus à Riga milliaribus sita, præsidijsq; Polonicis munita, in ea omnes naues ex ultramarinis regionibus, ad Rigam uenientes, merces indicare, theloneaq́ue persoluere coguntur.

BLOKAVS munitio, inter Rigam, & Dunamunt, ad Duuinam condita, in ea quoque omnes naues excutiuntur. Hæ autem duæ arces Rigensibus maximè inuisæ sunt.

KIRCHOLM arx murata, ad Duuinam fluuium, duobus milliaribus à Riga sita, in Orientem procedendo.

Hæ quoque arces Duuinæ impendunt.

VXVL arx desolata, curia tamen in ea ubi Præfectus manet, extructa, à Kircholm duobus milliaribus abest. Crudelem illic quondam cōflictum, & hominum stragem insignem, cumulus ossium ingens congestus testatur.

LENVARD arx ab Vxul quatuor milliaribus ad Duuinam sita.

ASCHERAD olim Palatinatus: arx ad Duuinam munita, Moschouitæq; ab ea aliquoties repulsi sunt, quatuor milliaribus à Lenuard abest.

NITAVV Sesucgen, Georgenburk, Leuuborg, Rossiten, Lucen, Luden, Neuenhul, arces muratæ absq; ciuitatibus.

DVNEMBORG arx ad Duuinam munitissimè sita, commendator, siue Palatinus, ei olim Magistri nomine præsidebat.

SEGEVOLT arx, & ciuitas, olim ordinis Marschalci primi, à Magistro propria erat, cum cæteris ad eam pertinentibus, uidelicet, Leuuburg, Nitauu, Georgenburg, & Choen castris.

ARIES arx, Vuolmer ciuitas, & castrū. Hermes arx, quatuor milliaribus à Pernauua, & Phelin.

Has supradictas omnes arces, & ciuitates, cum suis Palatinatibus, & Præfecturis, inuictissimus Rex Poloniæ possidet, excepto Marienburga castro, quod Moschouiæ Princeps occupauit. Adzel autem, & Rodempeus à Maschouitis exustæ, & desolatæ sunt.

ARCHIEPISCOPATVS RIGENSIS.

IN eodem territorio Rigensi, Rex quoque Poloniæ omnes arces, ciuitates, Capitaneatus, & Præfecturas, Archiepiscopales possidet.

KOKENHAVS arx, & ciuitas, naturâ, & oportunitate loci munitissima, ad Dwinam fluuium sita, cæterarum Archiepiscopi, arcium, principalis.

VXVL, Lenuard, suprà nominatæ arces, Kreuuburg, Landon, Sesuegen, Schaneborg, Serben, Conemburg, arx cum ciuitate, Salis, Vansel, Dalen, Iencel, Treyden.

SMILTEN arx à Moschouitis desolata, Cremon castrum olim Capituli Metropolitanæ Ecclesiæ Rigensis.

SANCEL arx apprimè munitissima, mari adhærens, ad Archidiaconatum Rigensem quondam pertinebat. Hæ itaque omnes arces, & ciuitates enumeratæ Regi Poloniæ subsunt.

Arces nobilium in prædicto Archiepiscopatu hæ sunt, Nochrosen, Rosemberg, Mayn, Pierkiel, Roppe, Nabbe, Elner, & Bersen. Earum Domini Polono Regi obtemperant.

EPISCO-

EPISCOPATVS DERPTENSIS.

DERPT, siue Torpatum, siue Derbet, insignis urbs Episcopalis, & arx in colle munitissima, urbi impendens. Hæc anno Domini 1558. ab exercitu Moschorum Ducis, uiolenta oppugnatione, cum tota circumiacenti prouincia, capta est. Hæ uerò arces ad hunc Episcopatum pertinebant. Falcanauu castrum, & monasterium insigne, Neinhaus, 18. milliaribus à Derpt sita, Ruthenis cõtermina, Vuerbeke, Oldentorn, Kiriepe, Verpech. Nobilium arces in hoc Episcopatu quatuor præcipuæ erant, uidelicet, Ollen, Kanelichth, Raden, Cunctal, siue Regental, omnesq́ à Moschorum Duce cum Episcopatu subiugatæ sunt.

EPISCOPATVS HABSELENSIS, ET OZELENSIS.

VIKECHZLANDIA regio ad Habselensem Episcopatum cum suis arcibus, & ciuitatibus pertinebat, quæ quatuordecim milliaribus in longitudinem, duodecimq́ in latitudinem patet, mari Germanico adhæret, & has arces complectitur, quas Suuetiæ Rex unà cum regione possidet.

HABSEL arx principalis cum ciuitate, in qua est Ecclesia Cathedralis, eam Rex Suetiæ ui ad deditionem coëgit.

LODE arx munita, quam Dux Curlandiæ Gotardus Ketler à Suetensium impetu nuper defenderat, & aliquot eis grandia tormẽta ademerat, sed postea ab eisdẽ capta est.

LEHAL castrum, & ciuitas, in qua est insigne uirginum monasterium, nunc pręsidijs Suetensium tenetur.

FICZKEL & Felix arces à Moschouitis exustæ, & desolatæ sunt.

VERDER arx munitissima ad fluuium Zundam sita ab ipsis Cruciferis Liuoniensibus destructa, & demolita est.

OZILIA Insula in mari Germanico aliquot à littore milliaribus sita est, ad Ozelensem Episcopatum pertinebat, arces, & ciuitates duas munitissimas habet, eas Cruciferi, Regi Daniæ prodiderunt, quas nunc Magnus eiusdem Regia Daniæ frater possidet, Episcopatusq́ utitur. Harum arcium una Arnczburg, altera Sonemburg appellatur.

CVRLANDIA REGIO.

HAEC regio in Liuonia sita à Septentrione maris Baltici sinu, ab Occidente uerò ubi Prussiam contigit, Pelago, qui Curlandicus appellatur, alluitur: à Meridie Samogitiæ confinis est, Regiq́ Poloniæ subest, sed eam Gotardus Ketler, Regis gratia, & benignitate tenet, tituloq́ eius utitur. Has ciuitates, & arces complectitur.

VINDA arx cum ciuitate, & Palatinatu, Polonis Kiess dicitur, in ea Magistri sedem suam habuerunt, & Comitia, Conuentionesq́ celebrare soliti erant, nunc Polonicis pręsidijs tenetur, administrantem illustri, & magnifico Domino Ioanne Chodkieuuiez, Generali Samogitiæ, & supremo Gubernatori Liuoniæ, ac Magno Marschalco Magni Lituaniæ Ducatus.

GOLDINGEN arx, & ciuitas cum districtu amplo.

GRVBIN, & Candaph arces cum præfecturis ditissimis.

TVCZKOM, Sabel, Durbin, Asempoth, Shruden, Frauemburg, Alfangẽ, arces. Neuburg castrum in finibus Samogitiæ.

Episcopatus Curlandiæ septẽ arces continet, quas magnus Regis Daniæ frater possidet, Episcopatusq́ titulum sibi usurpat, hijsq́ nominibus, hæ arces nominantur, Edwalen, Pilthen, Hasempot, Angermunde, Dondangen, Neinhaus, & Ambothen.

SEMIGALLIA DVCATVS.

HIC Ducatus Curlandiæ adhæret, à Meridie Lituaniæ contiguus est. Hasq́ arces continet, Soleburg, arx, & Præfectura, Basemborg, Doblin, Nithauu, arces cum districtibus, ciuitates nullas habent, totumq́ territorium, unà cum arcibus enumeratis, Curlandiæ Dux prædictus Regis Poloniæ gratia, & benignitate commissum tenet.

ESTLANDIA DVCATVS.

ESTLANDIAE, siue Estoniæ Ducatus mari Suetiæ à Septentrione adiacet: has arces præcipuas cum ciuitatibus, & Præfecturis complectitur.

FELIN arx, & ciuitas munitissima, unà cum ultimo Magistro Liuoniæ Vilhelmo Furstemberg feudali Regis Poloniæ à proprijs militibus stipendiarijs Germanis Moschorum Duci dolosè prodita est. Ciuitas ipsa exusta: arx uerò præsidijs Moschouiticis munita, unaque cum districtu, siue Palatinatu Moschorum Duci subest. Magister uerò in ea captus, Moschouiam abductus, in uinculis spiritum exhalauit. Atque hunc extremum exitum Magistri Liuonienses habuêre.

Felin cū Magistro capta.

Exitus Magistrorum Liuoniæ.

LAIS, & Talczkofen arces, à Moscho quoque occupatæ sunt.

Taurus capta.

TARNEST, siue Taurus, arx munitissima, præsidijsque Moschouiticis prouisa, à Lituanis Duce exercitus illustri, & magnifico Domino Nicolao Radziwil Palatino Vilnensi, pulueribus bombardarijs suppositis eiecta, & cum moschouitis, à ui & impetu pulueris uolantibus euersa est. Ego etiam huic oppugnationi cum patre meo interfui. Hac autem arce expugnata, & exusta, Lituani quibusdam Moschorum abductis, quibusdam occisis, uelut Tartari, arce desolata relicta, & non occupata, nec munita (quæ facilè instaurari potuit) cum spolijs, tormentisque, & cætera supellectili bellica ablata, discesserunt, anno Domini 1561. Iulij ultima.

OPERPAL arcem exercitus Regis Poloniæ exussit, & desolauit.

Has autem in hoc Ducatu arces Rex Poloniæ possidet.

Parnaua recuperata.

KARXHAVS, Helmeth, Rugen, Parnauam arcem insignem, & munitam cum ciuitate mari adiacentem. Hæc à Suetiæ Rege primùm occupata erat, sed posteà à Polonis inopinatè capta in ditionem Regis Poloniæ cessit.

VIRLANDIA.

TERRITORIVM hoc Liuoniæ inter Orientalem, & Septentrionalem plagam situm, à Septentrione Baltici maris sinu terminatur, ab Oriente Nerua fluuio celebri ex lacu Peijbas emergenti, & in mare Balticum ingredienti alluitur. A Meridie Estlandiæ, ab Occasu Hariæ contermina est, & octo milliaribus in longitudinem, à Nerua fluuio ad Reuualiam usque extenditur, hasque arces complectitur.

NERVA arx, & ciuitas insignis, munitissimaque, ad fluuium eiusdem nominis sita. Ex aduerso in altera ripa arcē à Moscho erectam Iuanouu Gorod dictam habet, atque fluuius prædictus Nerua, has arces interfluens Moschorum, & Liuoniensium imperium olim dislimitabat.

TOLCZBVRG arx ad sinum maris Baltici inter Neruam, & Reualiam ciuitates æquali distantia sita.

VVESENBVRG arx, & Capitaneatus.

BERCHOLM olim arx Episcopi Reualiensis erat. Ass quoque, & Est, duæ arces nobilium Liuoniæ una Roberti à Gilsen, alia Bernardi de Tabe.

Has omnes arces cum suo territorio Moschorum Princeps occupauit.

HARIA PROVINCIA.

HARIA iuxta mare Suetiæ sita, in longitudinem sedecim milliaribus, & octo in latitudinem extenditur, cum Virlandiæque territorio pro Ducatu computatur. Hæ arces in ea sitæ sunt.

REVALIA urbs celebris cum arce munitissima ad sinum maris Baltici condita est. Sede Episcopali clara, sub Rege Poloniæ à Suetiæ Regis exercitu occupata. Monetam Reualienses propriam quadriangularem cudunt. Reualiensis Episcopus arces aliquot sibi subiectas possidebat, in ciuitatem tamen nullum ius, imperiumúe habebat, sed Magister ordinis eam administrabat.

BADIS castrum, & monasterium insigne, Suetenses inopinata irruptione cœperunt.

FEGVEVR arx olim Episcopi Reualiensis à Moschorum Duce expugnata nunc tenetur.

GERVENLANDIA DVCATVS.

Geruerlandia.

GERVENLANDIA Regio mari adiacens, septem milliaribus in longitudinem, sex in latitudinem patet. Frumenti, & cæterarum rerum ex terra nascentium feracissima, unam arcem, Vitenstein dictam principalem, cum pagis, & curijs compluribus nobilium habebat. Eam sub Rege Poloniæ, Suetensium Rex occupauit, Bialykamien, id est, albis lapis Polonis dicta. In hijs territorijs, siue Prouincijs Liuoniæ prædictis, (quæ etiam pro Ducatibus computari possunt) uariæ sunt multarum gentium linguæ: plebs ipsa Liuonica tribus ferè linguis (non multùm tamen

Bialykamien arx.

à se

à se differentibus) utitur, ad Lituanicumq́ue idioma, magna ex parte alludunt, barbarie, & moribus incultis rigent, Lituanis, & Samogitis, ob uicinitatem in omnibus persimiles sunt. Vestitu uili, eoq; ut plurimùm cinericio, ad Germanicum habitum alludenti utuntur, ex tiliæ libro more Lituanorum, & Ruthenorum coturnos, connectere solent, uel ex iumentorum pellibus, unà cum setis detractis. Fœmineus sexus in pagis more gentis Cyganorũ, (uel ut quidam uolunt Cyreneorum) uagabunde, uestiuntur, uestitumq; quibusdam globulis plumbi, cuperis, & electuarijs exornant, indusia quoq; circa collũ præcipuè annulis, intertexturisq; uarijs ornant. *Liuonũ agrestium habitus, mores, & idioma.* *Mulierũ Liuonicarũ habit9.*

Crinibus passis, mulieres uetulæ, & uirgines omnes promiscuè incedunt, capitis ornamenta quędam mirè, ex globulis quibusdam, confecta ad similitudinem unionũ, Gemmarumúe, uarij coloris gestant, omnes ferè matronæ sagæ, & incantatrices peritissimæ sunt, artibus Magicis supra modum deditæ. Pane uilissimo, teterrimoq;, & cibarijs simplicissimis utuntur. Frumenta omnis generis trituranda, excutiandaq;, perindè ut Lituani, primò in calidissima casa, ad id præparata fumo exiccant, & postea in horreo corã extructo excutiunt. In ollis figulinæ artis nusquam, nisi in lebetibus æris, cupreisúe, in pagis, & ciuitatibus coquunt, neq; tibi ollam argilleam aliquò, per totam Liuoniam uidere licebit. Paleis quoq; frumentorum, uulgus magna ex parte cum farina siliginis mixtis utitur. Et quamuis miserrima gens fuerit, supra modum tamen callida, fallax, tumida, atrox, & ad cædes patrãdas prompta. Polonos, Lituanos, Ruthenos, cæterosq; extraneos Regi Poloniæ militantes (extra Germanos, quorum sub iugo olim fuerunt) maximè inuident, eosq; deprædatores, & comestores bonorum, fundiq; sui calamitatem appellant, & ubi possunt quoscunq; milites astu circumuetos, & incautos opprimunt. Vni, uel duobus uiris transitus difficilis est, præcipuè si apud agrestes pernoctauerint: nam somno oppressos, magna ex parte trucidant, suffocantq;. Diuersoria in hac regione rara, uel penitus nulla reperiuntur, sed ad curias, & prædia uiatores diuertere, ibidemq; pernoctare solent: Templa quoq; rarissmè, nisi in arcibus uisuntur. *Victus Liuonũ miserrim9.* *Peruersitas Liuonum.*

Ciues, & Nobiles omnes Germani sunt, Germanisq; moribus, & idiomate utuntur. Fœmineus sexus pallia rubea, communiter capiti imposita, ad talos cum frequentissimis plicis gerit. Vittas mulieres in capitibus non gerunt, sed contricatos crines (quos maximè nutriunt., uel ad id præparatos adaptant) tam matronæ, quàm uirgines capiti circumnectunt. Pileos siue biretos quadriangulares, more Cardinalium Romanorum gestant: quædam uerò pallijs cum uelamine uelut tecto, frontem, & caput tegente utuntur. *Ciues, & Nobiles in Liuonia Germani.* *Matronarum Rigensium habitus.*

Sponsa cùm ad matrimonium contrahendum deducitur, corona argentea deaurata rotundà, & in altum prominente ornatur, omnisq; uirginalis, & matronarum chorus, rubeis pallijs uestitus, longo ordine præit, & sequitur. Ceruisia ex hordeo, & lupulo passim in pagis, & ciuitatibus gustu amarissima, maximè differenti à cæterarum regionum ceruisia utuntur: attamẽ gens illa, & omnes Germani regionis incolę, hunc potum suauiter præbibunt.

Siliginis, & frumenti Liuonia diues est, adeò ut exteræ quoque & transmarinæ nationes, Lubeca, Amsterdam, Olandia, Dania, Swetiaq́ue eius ubertatem præsentiant, ad quas grandicopia frumenta è Liuonia deportantur. In Liuoniam quoque ipsam ex Russiæ, Lituanieq́ue regionibus, fluuio Dwina, & Nerua, siligo, & id genus rerum plurimùm aduehitur. Pecoribus, & iumentis domesticis omnis generis abundat, lacubus, fluuijsq́ue piscosis, & syluis ad uenationem idoneis referta, in quibus habet, ursos, alces, uulpes, linces, maturos, castores, & omnis generis animalia. Lepores in Liuonia mutant æstate, & hyeme colorem, perindè ut Heluetijs in alpibus, hyeme sunt albi, & æstate cinericei. Inferunt & Moschouitæ pelles ursarum, albas in Liuoniam, quas ex frigidissimis Septentrionalibus regionibus, maximè ex Dwina prouincia Oceano glaciali adhærenti acquirunt. Religiosissima gens Liuonica post susceptam Christianam fidem, Romanæ Ecclesiæ ritum ardenter obseruans erat: Domini etiam ordinis Teutonici, & ipse Magister, priusquam ad Lutheranismum desciscerent, religiosa pietate diligenter ordinis regulas, in moribusq́ue & habitu cultum decentem obseruabant. Diuorum delubra, pietate, & pulchritudine decorabant, quæ hodie à Lituanis, penè demolita, & desolata uidentur, ditionemq́ue suam ab omni incursu barbarorum strenuè, summa cum laude uindicabant, omnia denique illis ex uoto (benignitate Diuina propter Religionis antiquæ obseruantiam prosperante) cedebant: & Moschum barbarum potentem hostem, à finibus suis sæpissimè summa cum uictoria propulsabant, prout ex his duobus præclaris, & uictoriosissimis certaminibus (quos mihi explanare lectori haud ingratum uisum est) apparebit. *Liuonia ferax* *Religio Liuonum.*

Anno quo lux diuina, humana in specie cœlitùs mundo affulsit, 1381. Magnus Mosche-

Moſchus Nenhuis in Liuonia oppugnat.

Moſchouiæ Dux, Liuonienſium caſtrum Nenhuis, in prouincia Derptenſi acerrimè oppugnabat, cui oppugnationi, ipſe ſua perſona, cum trecentis millibus armatorum intererat. Demùm poſt diutinam, & acrem obſidionem, crebrasq; irruptiones, mœnia, & propugnacula diruta, labefacere incœptabant: obſeſsi etiam defatigati, & uiribus exhauſti ac deſtituti, Diuinæ propugnationi, & tutelæ, humiliter ſeſe ſubmittunt, ipſe etiam præfectus arcis, nocte Veneris diem antecedente, inſomnis ante aram quandam poſtratus, flagranti, corde orabat, ut Deus in tam deplorato rerum ſtatu, ſibi, ſuisq; auxiliari dignaretur, fœlicemq; grauis obſidionis liberationem elargiretur. Sole igitur tenebras noctis diſcutiente, cùm Moſchouitæ certam iam arcis expugnationem, ſibi promitterent, Præfectus ille è precibus exurgit, arcuq; arrepto, telum cum cuſpide præacuta, è feneſtra propugnaculi in medium exercitum Moſchouiticum iaculatur, & aſpirante conatibus Deo, ipſius magni Principis cor, læthaliter transfigit: concurrunt trepidi Moſchouitæ, dominumqúe exanimatum leuant, & cum magno ululatu deplorantes funeſtiſsimum caſum Domini ſui, relictis caſtris, & arrepto cadauere, in Moſchouiam fuga ſibi conſulentes, pergunt, Liuones ex arce ſeſe proripientes, hoſtes fugientes perſequuntur, per agrosq;, ſyluas, & pagos, pallantes aſſecutos trucidant, obruunt, telisqúe transfigunt, & uidentes mirabili, memorabiliqúe modo numinis auſpicio, ſe liberatos, arcum ad perpetuam rei memoriam, Deo dicatum, in Baſilica arcis ad altare appendunt, ſolebatq; in eo templo cultus Diuinus, magna pietate, & deuotione peragi: Sed poſtea Anno Domini 1551 Lutheranis dogmatibus aſſumptis, nullum priſtinæ pietatis ueſtigium conſpiciebatur: arcus tamen prædictus immotus ad altare pendebat, donec tandē Anno Domini 1558. Ioannes Baſiliades modernus Dux Moſchouiæ, eandem, arce potitus, religionem, quoque Lutheranam immũtauit.

Inſignis uictoria Moſchorũ Duce occiſo.

Vuolter Pletẽburg Magiſter Liuoniæ.

Aliud celebre, & perpetua memoria dignum, prælium Liuones contra Moſchouiæ Ducem geſſerunt, Anno 1500. ſub ordinis Teutonici Magiſtro, Domino Vuoltero à Pletenburg, qui cum Moſchis enim ſtatuiſſet, publica ieiunia, & ſolennes Lætanias, ſecundùm morem Eccleſiæ Romanæ, inſtituit: nondum enim eos Lutherana doctrina à Catholiciſmo tranſuerſos egerat, Menſeqúe Septembri paulò poſt natiuitatem Mariæ uirginis, exercitum ordinat. Rigenſis quoque Archiepiſcopus mille Germanos equites adducit, Torpatenſis Epiſcopus quingentos, Reualienſis, & Habſelenſis itidem quingentos ſimul, ita ut Magiſter Liuonicus ſeptem haberet, Germanorum equitum millia, & quinque millia Curionum pedeſtrium (qui populi ſunt Liuoniæ, in Regione, quæ Curlandia dicitur.) Hoc cum exercitu Magiſter, Ruſsiam finitimam Moſchouiæ Ducis inuadit, arcesqûe, & oppida quædam expugnat, inde ipſo exaltationis ſanctę Crucis die, ad urbem Pſcouiam exercitum ducit, iuxta hanc ſita eſt planicies, duorum milliarium latitudine patens, in quam deuenerunt, obuiam cũ illis procedit Moſchouiticus exercitus, centum millia armatorum (in duodecim acies diſtributus) continens. His adiunctæ erant Tartarorum copiæ barbarie feroces, triginta millia conficientes. Itaque Teutonicus Magiſter, ubi aut turpiter fugiendum, aut ingenti cum animo, aduerſus tantum exercitum, barbarie, & armis formidabilem procedendum uidet, nihil de uictoriæ ſpe remittens, aleam belli tentare conſtituit, & animis ſuorum confirmatis, claſsicum canere iuſſit. Moſchouitæ quoque ex aduerſo ſigna tollere, patrioqúe more tubas inflare, & timpanulas (quas paruas ſinguli præfectorum habere ſolent) pulſare cœperunt. Magiſter Teutonicus, globos tormentarios, ſcloppetariosqúe, uelut crebra, continuaqûe tonitrua, in Tartaros contorquet. Tandem maximo clamore, ſtrepitu, armorumq; corruſcatione, utrinque concurrunt, Tartari, & Moſchouitæ arcubus, & ſagittis aſſueti, denſiſsimo, creberrimoqúe telorum iactu, æthera obumbrant, quæ tamen emiſſa aërem irrita, uerberabant. Tartari ubi prælio à Teutonicis fuſi, fugatiqúe fuêre, duodecim Moſchorum acies, centum millia conficientes, uiribus, animisqúe recentes ſuccedunt. Teutones cæſis Tartaris, ubi bellum recrudeſcere ſentiunt, quantò maiorem hoſtium uim prioribus, ſuccedere uident, tantò maioribus animis in hoſtes irruêre, & uelut ab integro noua uirtute reſumpta, ingenti cum fremitu cæſim, punctimqúe uergente iam ad ueſperam die, confligunt. Ex Moſchouitis, qui ſupererant, fuga ſibi conſulentes in Pſcouiam ſe recipiunt: prælio itaq; dirempto, compertum eſt ex Teutonicis, unum duntaxat deſideratum, compluresq;, ſed non lęthaliter uulneratos: Moſchouitarum uerò, & Tartarorum, circiter centena millia trucidata, ita ut duobus milliaribus, cadauera paſsim proſtrata iacerent: triginta uerô millia fuga elapſi ſunt. Memorabilis ſanè Triumphus, & ſempiterna memoria dignum, ſingularis uirtutis, & fortitudinis exemplum. Hac igitur clade ſuorum Moſchorum Dux Baſilius Ioannis audiens cum ſummo ſtupore admiratus, tantum exercitum, tam exigua, turpiter cæſum, & proſtratum, ad quinquaginta annos cùm Teutonicis inducias

Liuones Moſchouiam inuadunt.

Cõflictus Moſchorũ cũ Teutonicis acerrimus.

Moſchouitarũ centũ millia Teutonicorũ duntaxat, unus occubuit.

Memorabilis uictoria.

Moſchus petit fœdus à Liuonibus.

ducias

ducias, confestim firmauit, Rutheniq́; & Moschouitæ ab eo tempore, Theutonicos ferreos uiros appellabant.

Liuones ferrei uocati à Moschis.

Ex his igitur fœlicissimis, & uictoriosissimis duobus, Liuonorum cum Moschouitis prælijs, (quantumuis multa uarij euentus prælia, inter eos utrinque eueniebant) apparet, quòd Liuonienses, ordoq́; Teutonicus, priusquam à Catholicismo descisceret, manu Diuina, contra quosuis incursus hostium propugnabantur, omnibusq́; rebus ex terra nascentibus, & cæteris fortunis, copiosè affluebant. Vbi uerò Lutherana dogmata amplecti anno Domini 1527. cœperunt, pietatem, & religionem auitam cum omnibus uirtutibus unà excusserunt. Postea uarijs & diuersis plagis, omnes passim grauissimè afflicti sunt, adeò ut uniuersa elementa, in uindictam eorum conspirasse uiderentur. Terra enim Regionis, quæ omnium frugum, & fructuum, leguminumq́; feracissima erat uictum (nihil proferens) illis denegabat. Aqua etiam, lacusq́; olim piscosi nullos pisces dabant: aër quondam saluberrimus hominum saluti à Deo concessus, in uenenum, & contagium conuersus erat. Igne etiam, & ferro Moschouitæ uniuersam Derptensem Prouinciam crudeliter uastabant. Sed Teutonici fratres nobiles, & ciues, huius afflictionis culpam, & numinis offensam, Catholicis imputabant.

Mutatio religionis in Liuonia.

Plagæ diuinæ in Liuonia, fames, pestis, ignis, gladius.

Moschouitæ Liuoniam uastant.

DE INTESTINO, ET CIVILE LIVONIENsium bello, & causa expeditionis Regis Poloniæ contra Magistrum Liuonensem.

MAgister Liuoniæ cum omnibus Teutonici ordinis fratribus, & equestri ordine, post Lutheranismum susceptum, Archiepiscopo Rigensi collegæ suo, ob non susceptum dogma Lutheri aduersabatur. Hic autem Archiepiscopus ex illustri prosapia, Marchionum Brandenburgensium genus ducebat, frater Alberti Marchionis Brandenburgensis, olim Magistri Teutonici ordinis, & postea Ducis in Prussia, nepos q́; Regis Poloniæ.

Magister itaque Comitijs generalibus celebratis, conclusit, & constituit Archiepiscopum bello appetendum esse, in quod totus ordo, & nobiles cum omnium suffragijs consenserunt. Episcopus quoq́; Torpatensis Hermannus, ut erat inconstantis animi, facilè ad oppugnandum Archiepiscopū indutus est. Reualiensis etiam, & Habselensis Episcopi, Magistrum metuentes, facilè in castra eius concesserunt, & ita uniuersa Liuonia in Rigensem Archiepiscopum, hostiliter conspirauit. Anno itaq́; 1557. paulò post natalem Diui Ioannis Baptistæ, ordinis Teutonici Magister, Vuilhelmus Furstemberg, exercitum cum commendatoribus cōscribit, tres quoq́; Episcopi prædicti, copias suas eidem coniungunt. Sicq́; instructissimo exercitu, & magno cum apparatu, Rigensem Prouinciam hostiliter inuadunt. Archiepiscopus Rigensis tametsi defensionem meditaretur, & magnam nobilium partem sibi adiunctam haberet, infirmior tamen erat, & uiribus impar, ut tanti exercitus uim sustinere, & propulsare neutiquam posset. In arcem itaq́; Cokenhusen naturâ loci munitissimam, in edita rupe constructam, cum suis profugit. Magister uerò eum cum uniuerso exercitu ibidem, graui obsidione oppugnabat, tormentis, machinisq́; bellicis muros fatigans. Sed neq́; tormentorum crebra tonitrua, neq́; ualidos hostium impetus muros labefacere poterant, sola fames, & inædia obsessos ad deditionem compulit: octauo itaq́; obsidionis die portis adapertis Archiepiscopo iubente, hostibus sese dederunt. Ordinis Teutonici Magister Archiepiscopum, non ut unius Prouinciæ, & urbis Rigensis consortem, non ut claræ prosapiæ Brandeburgensium Marchionum Principem, non ut Præsulem, & Primatem, sed ueluti barbarum hostem tractat, contumelijs, & probris ludificatur, omnibusq́; oppidis, arcibus, & pagis mulctatum, carceri mancipauit, totoq́; anno uinctum detinuit.

Cōspiratio aduersus Archiepiscopum.

Archiepis. cedit.

Kokenhusen cū Archiepis. capitur.

Rex Poloniæ Sigismundus Augustus, ubi id ab ordinis Marschalco (quē Magister bonis omnibus spoliatum, eò quod bellum contra Archiepiscopum suscipiendum dissuadebat expulerat) rescisset. Tanti Principis Nepotis sui, seruilem captiuitatem ægrè tulit, reiq́; indignitate commotus, Episcopum quendam in Liuoniam ad Magistrum ordinis, hac in causa destinauit. Qui cum multis rationibus, deliberando Archiepiscopo nomine Regis, coram Magistro ageret, Magister neque excarcerandi Archiepiscopi, nec componendorum dissidiorum spem præbuit. Itaque Legatus re infecta ad Regem reuertitur. Rex Poloniæ, ut operam suam irritam cognouit, ordinis Magistro, omnibusq́; eius auxiliarijs, bellum denunciat, quo nuncio accepto, confestim Magister ingentem thesaurum, in Germaniam ad exercitum ibidem conscribendum mittit, adductaq́;

Legatus Regis Poloniæ in Liuoniam.

Causa belli Liuonici.

sunt aliquot millia equitum, & sex uexilla peditum Germanorum in Liuoniam. Rex Poloniæ haud diu moram trahens, infestis signis in Liuoniam contendit, equitum simul, & peditum armatorum, uirorumque electissimorum centena millia, cum tormentis, amplissimaq; bellica supellectili procedunt, ordinis Magister uniuersos, quos habebat præfectos, & commēdatores Regi opponit. Episcopi quoque tres, Derptensis, Reualiensis, & Habselensis, copias suas eidem coniungunt. Itaq; Ordinis Magister tunc temporis habebat Germanorum equitum septem millia, & sex peditum uexilla benè armata. Præterea etiā agrestium aliquot millia Liuonorum. Sed Magister Polonorū ualidissima, lectissimaq; manu conspecta, uictoriæ spem prorsus abiecit, legatumq; ad Regem, qui præsens in armis erat, otius destinauit, prælium deprecando, & pacem humillimè efflagitando. Rex clementer, & benignè respondit, nisi uiduas, pupillos, orphanos, & inopes, innocentesq; colonos misereretur, nullo pacto pacem se cum Magistro initurum, sed ut Magister ordinis agnoscat (inquit) me sanguinis, aut belli sitientem non esse, ipse si pacem expetit, hûc ad nos intra octodecim horarum spacium accedat, principemq;, & Archiepiscopum Rigensem una adducat: dein pacis, & concordię rationē inibimus. Teutonicus Magister hoc responso, confestim Archiepiscopum, qui non longè aberat, custodia liberari, & è uinculis educi iubet, ambo itaque trecentis equitibus, inermibus stipati, ad Regem ueniunt. Ibi cùm ultrò, citróque de pace ageretur, tandem concluditur, ut Magister ordinis Archiepiscopum in pristinum statum restitueret, omneqûe damnum, & detrimentum eidem illatum resarciret. Prætereà Regi Poloniæ stipendia in milites erogata persolueret. Graues hæ erant ordini Teutonico pacis conditiones: attamen Magister metu grauioris periculi urgente, consensit & secundùm pacta omnia præstitit. Postea Archiepiscopo prædicto, è uiuis decedente, Rex omnes arces, ciuitatesqûe, pagos, & Curias, ad Archiepiscopatum pertinentes, iure propinquitatis in Liuonia occupauit. Magistro quoque prædicto, à Moschouitis in arce Felin per proditionem militum suorum capto, & in Moschouia in uinculis mortuo, tota Liuonia cum suis Prouincijs in ius Regis Poloniæ cessit. Atque hic ultimus Magister ordinis, Vuilhelmus Furstemberg, Magisterium, Teutonicorumq; fratrum Crucigerorum in Liuonia, ordinem terminauit, absoluit, finemqûe extremum imposuit.

Rex Polo. armata manu in Liuoniam contendit.

Magister Liuoniæ pacem efflagitat.

Pax sub conditionibus Magistro Liuoniæ conceditur.

Magister Liuoniæ capitur.

Finis ordinis Liuon.

TABVLA

TABVLA ET SVMMA ARCIVM, CASTRO-rumq́ Liuoniæ, cuius dominio singulæ subsint, exceptis curijs, prædijs, & præfecturis.

Regis Poloniæ arces in Liuonia, & ciuitates

1 Dunamunt	19 Zelborg	35 Konnenburg
2 Blokhaus	20 Kreczborg	36 Smilten
3 Riga	21 Dunenborg	37 Lemzel
4 Karxhaus	22 Rodenpeus	38 Treiden
5 Helmet	23 Nitaw	39 Cremon
6 Rugen	24 Sesuegen	40 Sancel
7 Parnaua	25 Georgenborg	41 Dalen
8 Ermes	26 Lewborg	42 Vuansel
9 Burtnich	27 Sossiten	43 Salis
10 Vuolmer	28 Ludsen	44 Nochrosen
11 Aries	29 Luden	45 Rossenbek
12 Segenuol	30 Landon	46 Maian
13 Neuenhul	31 Schanczborg	47 Pierkiel
14 Kircholm	32 Filac uel Maienhausen	48 Roppe
15 Vxul	33 Rodenpeus	49 Nabbe
16 Lenuard	34 Serben	50 Erle
17 Ascherad		51 Bersen.
18 Kokenhaus		

Ducis Curlandiæ feudalis et uasalli Regis Poloniæ arces

1 Seleborg	7 Schroden	12 Vuinda
2 Bassenburg	8 Hasenpot	13 Goldingen
3 Doblin	9 Durbin	14 Sabel
4 Mittaw	10 Hrubrin	15 Candaw
5 Newburg	11 Alfangen	16 Tuczkum.
6 Frauenburg		

Ducis Moschouiæ castra

1 Derpt	10 Raden	18 Iwangorod
2 Falkenaw	11 Lais	19 Newburg
3 Vuerpech	12 Operpal	20 Tolsburg
4 Kirempe	13 Felin	21 Vuessenberg
5 Ollentorn	14 Tarnect	22 Berlcholm
6 Newhaus	15 Talckofen	23 Ass
7 Odenpel	16 Fegfeor	24 Est
8 Holsen	17 Nerua.	25 Cunctal.
9 Kanelicht.		

Regi Swetiæ arces

1 Reuel
2 Vuitenstein
3 Badis
4 Hapsel
5 Leal
6 Ficzkel
7 Verder
8 Fœlix

Magni fratris Regis Daniæ arces

1 Arnsborg
2 Sonemburg
3 Lode
4 Pilten
5 Edualen
6 Hasempot
7 Angermunde
8 Dendangen
9 Newhaus
10 Samboten.

POLONICARVM RERVM, POLONIA SIVE DE SITV, POPVLIS, MORIBVS, MAGISTRATIBVS, ET REpublica regni Polonici libri duo.

AVTHORE MARTINO CROMERO, COADIVTORE, AC *designato Episcopo Varmiensi.*

NTE complures annos, post editũ opus id, quod de origine & rebus gestis Polonorum conscripsi, cum essem in aula & ministerio D. Sigismundi Augusti regis, operæprecium me facturum esse existimaui, si de situ quoq; & natura terræ Poloniæ, & de moribus, magistratibus, atq; omni Republ. gentis aliquid cõscriberem, quod quasi clauis foret ad annales illos nostrates faciliùs intelligẽdos. Et orsus quidem sum opus, multis nominibus perdifficile: Sed abstractus ab eo eiusdem regis iussis ad obeundas subinde peregrè legationes: & in aula optimi Imperatoris Ferdinãdi in septimum annum commoratus, intermisi, ad finem quidem deductum, sed rude & impolitũ, nec satis fortassis exquisitè conscriptum: Cum amicis tamen aliquot, quale tunc erat, cõmunicaui. Quamuis autem posteà plus à publicis functionibus ocij nactus essem, non resumpsi tamen id in manus, siue tędio ac desidia quadã senili, siue alijs curis ac muneribus ecclesiasticis impeditus: cogitabamq́; id quasi abortiuum fœtũ intra domesticos parietes sepelire. Sed aliter Stanislao Carncouio Episcopo VVladislauiẽsi uiro non solum iuris prudentia, uerumetiam elegantiore literatura, theologia, pietate, & omni uirtute ornatiss. meiq́; amantissimo uisum est. Nam ante annũ tertiũ cùm Henricus Valesius (quẽ non sine præfatione honoris nomino) Francisci Francorum regis F. tunc Andegauensium dux, nunc autem post obitum Caroli fratris Rex Francorum, magno ordinum Regni Polonici & annexarum ei prouinciarum consensu, liberisq́; suffragijs rex creatus esset, & ad suscipiendum id regnum adueniret, suasit & persuasit mihi Carncouius (cuius ego iudicio plurimum tribuo) ut opus id ipsi offerrem. Fore enim ei gratissimum, & uenienti ad oras & gentes sibi incognitas accommodatissimum, ut iam inde à primo quasi limine eas salutans pernosceret, neq; diutiùs apud eos populos, quibus præfuturus esset, in eorumq́; republ. peregrinaretur. Obsecundaui: Resuscitaui opus abortiuum: Resumpsi in manus. Recognoui, quoad breuitas tẽporis, quo rex aduentabat, & negocia muneris mei ecclesiastici patiebantur. Et cum ipse Regi obuiam prodire commodè non possem, obtulit ei munusculum meum ipse Carncouius, qui tunc eum in finibus regni nomine uniuersæ Poloniæ publicè salutabat, & faustum aduẽtum ipsi gratulabatur. Ex illo autem exemplari castigatiss. descriptum est postea à nescio quo (nec scio an à pluribus deinceps) opusculum. Quod nactus Vechelus typographus Francofurtensis, ut erat descriptũ, ita excudit: nempe mendosissimè, non solum proprijs & uernaculis hominum, locorum, & magistratuum nominibus, ab imperito quopiam Polonicæ linguę, sed etiam Latinis uerbis ab illiterato prorsus scriptore deprauatis atq; corruptis, ita ut à nemine intelligi, à me uerò uix agnosci posset, Præfatio tamen loquebatur quasi per coniecturam, à me id cõscriptum esse. Cuius ita excusi exemplũ cum mihi fuisset exhibitum, puduit me magnoperè, non tam meo, quàm patrię meæ nomine, cui tam mala opera nauata esset: & quo opere illustrari ea deberet, non sine infamia quasi traduceretur. Misertum est etiam eorum, qui id lecturi essent non sine iactura temporis & molestia, & pro thesauro, ut est in prouerbio, carbones reperturi. Et cupiebant id Vechelus, & aliquot alij typographi castigatiùs recudere. Proinde non existimaui mihi committendũ esse, quin existimationi cùm meæ, tum patriæ meæ consulerem, ac tibi, optime lector, iuxta, gratificarer. Edidi itaq; de nouo exemplar ita, ut tunc Regi oblatum est, castigatum. Admonendus autem mihi es, candide lector: ne requiras in tali opere puritatem & elegantiam sermonis Latini. Neque enim in eo ab usitatis uulgò uerbis, & nominibus uernaculis temerè discedendum fuit, si non quasi per somnium, sed ὕπαρ, ut græco uerbo utar, id intelligendum, deq́ue eo conferendum est. Nonnulla quidem alia, sat scio, requires, nimirum de principe prouincia Lithuania & Lituanis: De Prussis etiã & Prussia, ducali pręsertim: Itemq́; de Liuonia, Volynia, Polessia, & magna parte Podoliæ, cuius metropolis est Kiouia: Quæ prouinciæ cũ quodam tẽpore (Liuonia excepta) à Polonia ferè abalienatæ fuissent, quemadmodũ suo loco à nobis memoratum est, nuper adeò post cõscriptũ hoc opus in ditionem Polonorũ reuenêre. Requires & ea fortassis, quæ proximis aliquot superiorib. annis publicè in comitijs Polonicis acta & constituta sunt. Sed ea partim non huius sunt operis: partim huius quidẽ modo sunt, tunc aũt non fuerunt, cũ id nobis elaboraretur, uel certis de causis à me omissa, & alijs scriptoribus, qui exactiùs ea nossent, & conscribere possent, relicta sunt. Supplere aũt nunc ea, quæ non iniustè desiderari possunt, ętas, & munus mihi impositũ prohibent. Non deerunt, spero, qui florentes annis & ingenijs, emunctiorib. iudicijs, & stylo elegantiori præditi, maiore cura ac diligentia non solũ illa residua perquirent, persequentur, & attexent, uerumetiam hæc nostra ornabunt. Tu lector amice, quæ dantur, & qualia dantur, boni consules. Vale. Ex arce nostra Heilsbergensi, Prid. Non. Ianuarij. M. D. LXXVI.

SACERDOTIS CVIVSDAM POLONI, AD LECTOREM ADMONITIO DE SILEsiorum nouis annalibus.

CVM opus hoc non nemine postulante in publicũ proditurum esset, obtuleru nt se mihi Gẽtis Silesiæ annales cuiusdam, qui se Ligiũ (etymo nimirũ linguæ suæ Germanicæ) haberi uult è fabulosis campis Elysijs. Qui quãuis sedulò dissimulare studeat, quo animo scripserit, & unde pleraq; omnia compilarit, prodit tamen sese petulans eius maleuolentia & maledicentia. Non tam authorem autem huius operis, & eius, quod est, De origine & rebus gestis Polonorũ (quẽ suppresso nomine immerito nõnunquam perstringit) quàm gentem Polonam omnem (cui se amicũ esse simulat) & res gestas eius deprimere & insectari sibi propoluit. Et tamẽ homo modestus & integer contra alienas calũnias sese præmunit. Non est aũt operępreciũ, hoc tempore eũ refellere, quandoquidẽ ipse reprehẽdit modo nostratia nudis uerbis, aut citandis authoribus nõ grauissimis, & in sua ipsorũ gentisq́; suæ causa nõ minus, quàm nostrates ipse iudicat, suspectis, neutiquã cohærẽte sibi alicubi rerũ serie. Cõmonefacere tamẽ te, optime lector, mihi uisum est, ut cogites, quantã fidẽ habere debeas ei homini, qui, quẽ nõ rarò citat Dlugossum, ne nominare quidẽ nouit, tantũ abest, ut legerit, opusq́; illud de origine & rebus gestis Polonorũ, quod sibi ad mordendum inprimis ꝓposuit, Dlugossi epitomẽ esse dictat. Nec animaduertit, homo lepidus, alios quoq; authores in eo citari, & Dlugossum nonnunquã reprehẽdi, & leniter refelli. Adhęc onerat is suspitionib. uniuersè Polonicã historiã eo nomine, ꝙ à Polonis, & ijs quidẽ sacerdotibus, conscripta sit. Cur aũt non ijsdem de causis etiã Germanicæ suspectæ sint, à Germanis & ipsæ conscriptæ, & ferè à sacerdotib. & monachis? Quod nomen gregalibus istius pseudeuãgelicis longè abominabilius est. Quasi uerò non apud oẽs populos peculiaris cura sacerdotũ fuerit antiquitus, cõseruare publica literarũ monumenta, & prodere in publicũ res gestas. Et quasi non maxima fides semper eis habita sit. Idonei scilicet ijs rebus & actionib. sunt magis coci, uel baiuli, uel lenones, aut certè medici, quorũ ars ferè omnis cõiecturalis est, historię scilicet inprimis consentanea. Nec sanè à professione sua iste in eruendis & recensendis Ligiorũ & Elysiorũ suorũ, & nescio quorũ non portentorũ, uel, ut ipsius uerbis utar, terribiliũ nominum, quę ipse maiores suos appellat, originibus uel latum, quod aiunt, unguẽ discedit, nõ rarò ex una aut altera litera cõiecturas captans. Qualia sunt, quòd Suiones, Sidinos, & Sitinos, Sueuos uult esse: Nimirũ quia in his omnib. nominibus prima litera eadẽ est: Nortuedos itẽ, quia duæ mediæ u & e, Misnios à Mysis, Lignicienses & Libussenses à Ligijs, Saxones à Sacis deducit: Liuonas Lemouios, propter primã itidẽ literã, Silesios Elysios propter duas, quàmuis interpolatas, esse autumat: Burios, Byrrias Comicos, Brugos, Bituriges, Phryges simili ratiõe coniungit: Et ne linguarũ diuersitas ei obstet, Gotos, (quos etiam cum his eiusdẽ stirpis esse censet) Gallica, hoc est, Heneta lingua loqui asserit. Quasi nõ δὶς διὰ πασῶν hæ tres linguę inter se differãt, si modo Heneti Poloni & Slaui sunt, è Paphlagonia profecti, ut ipsi cũ præceptoribus suis Melanchthone & Peucero uidetur. Sic nẽpe ille in præbẽdis ægroto pharmacis butyrũ pro buglossa, aconitũ ꝓ acoro fortassis administrat. Cur autẽ idem Germanos nõ à Carmanis (Quę duo nomina nõ una aut altera, sed omnib. fermè literis inter se cõgruunt) potiùs, quàm aliunde deducit? Cur aũt mauult tã infirmas & incertas coniecturas, aut uerius somnia sua, nulla Sueuicæ linguæ aut cuiusquam de tribus illis etymologia adstipulante sequi, & excisa olim cũ ipsis populis nomina ab orco reuocare, quàm oppidorum, locorũ, & populorũ nomina nõ uetustissima, eorumq́; etyma Polonis & Slauis (à quibus ipse nõ diffitetur loca illa habitata & culta esse) relinquere? Est hoc cãdoris eius: est eximiæ scilicet erga gentẽ Polonã beneuolentiæ. Nemo sanè uel mediocriter peritus linguæ Polonicæ nõ intelligit, Polonica esse, & Polonicas habere etymologias Suidniciã, Legniciã, Bregã, Glogouiã, Boleslauiã, Gorliciã, Odrã, & penè innumera alia locorum uocabula, eo tẽpore indita, quo Poloni extirpatis priscis illis istius maiorib. eas oras tenuêre. Slesiã uerò & Vratislauiã Boemica, posterius usurpari cœpta. Nec scio, an gentilitiũ ipsius nomen eiusdẽ notę sit, à gallo gallinaceo sumptũ. Nisi fortè Polonicæ originis eũ pudet. Nos quidẽ eum inuitũ nobis nõ uindicabimus, ut olim decẽ Græciæ ciuitates de Homero contendisse memorãtur. Sit sanè Sueuus, uel Phryx, uel Elysius, uel Ligius, uel Stygius deniq;, dũmodò Polonis Venedicã, Sarmaticamq́; originem ne inuideat. Sed non est nobis propositũ suauis & unguenta olentis hominis, atq; etiã ma(hoc est, ualde) theologi ineptias refutare. Rectè autem is & ordine fecit, ꝙ religionem suam non dissimulauit, & leges historiæ uidelicet, nõ trãsiliuit, eademq́; opera optimum Cæsarẽ Maximilianum, cui opus illud suum dedicauit, nõ idem secum sentientem, una cum d. Patre, & maioribus, & liberis eius inclytis, non semel impietatis condemnauit. Nimirum hoc sibi proposuit historiæ prætextu uirus hæreticum incautis obtrudere. Sed uellem, apertius is nobis explicasset, quem nã in pręclaro isto euangelio suo & uerbo Dei ducẽ, uel interpretẽ cum suis Ligijs & Ely

ijs sequatur. Non Suuencfeldiũ, opinor, ciuem suum, licet permultos is habeat sectatores in ea gente. Hos nodos ubi soluerit, tum demum fortassis patiemur nobis persuaderi, nihil eum ne in historia quidem fingere, nihil odio uel gratia deprauare, nihil denique calumniari. Quinetiam non indulgentem affectibus, probabiliora secutum esse. Cæterùm leges historiæ eum non transilijsse, nullum honestum ordinẽ sauciare uoluisse, Polonicæ nationi amicum esse, ut credamus, ne ita quidẽ adduci poterimus. De eo uerò, quòd ea, quæ mutili, ut ipse uult, Polonici historici omiserunt, ipse suppleuerit (quæ duntaxat alicuius momenti sint) amplius deliberandũ censebimus. Quod si quid eiusmodi proferetur, admirabimur hominem, è muscis elephantos facientem. Laudabimus etiam acumen oculorum, qui Carpathum montẽ maiori Poloniæ proximum esse perspexerit. Sed non uacat ineptijs diutius immorari. Satis est, lector candide, nos tibi qualem qualem gustum fidei, synceritatis, & integritatis annalium illorum, subdolè aliena scripta, factaq; sugillantium, & uenena incautis instillantium, præbuisse.

Vale.

POLONIÆ MARTINI CROMERI LIBER PRIOR.

De Sitv Poloniae, Et Gente Polona.

Polonorum origo.

Poloniæ prisci fines.

In ijs libris, quos triginta de origine & rebus gestis Polonorum conscripsimus, ostendimus, Polonos gentem esse Slauicam, & Sarmaticam: Quæ quodam tẽpore è Sarmatia progressa, transmisso Vistula flumine, in ijs Germaniæ locis, quæ prius Venedi & Vandali tenuerant, consederit, finesq; domicilij & imperij sui uersus occasum & Septentrionem longè, lateq; protulerit, ita, ut à Sarmaticis montibus in Septentrionem quidem secundum utranq; ferè eius fluminis ripam, in occasum uerò secundũ dorsum Herciniæ siluæ, quo Boëmia clauditur, atq; inde porrò secundum Albim fluuium, ad eius ipsius, atque adeò usque ad Visurgis seu Veseræ ostia, & sinum Venedicum siue Baltheum, quicquid terrarum est, eius gentis ditione teneretur. Ac uniuersè quidem eos populos Slauos, seu Slauinos sese dixisse: A finitimis uerò cum Venedos, seu Vinidas, tum Vandalos etiam, eorum, qui prius ea loca incoluerant, populorum nominibus appellatos esse: Peculiariter uerò, eos, qui uersus occasum Germanis erant uiciniores, partim Sorabos, partim Obotritos, Lutitios, siue Lutzitios, Vinulos, Ranos, Vilzos, Rugios, Vetalabos, Retareos, Licicauicos, Heueldos, Vuloinos etiam: quod nomen cum Polonorum nomine cognationem habet, dictos esse. Quos omnes Slauicæ nationis atque linguæ fuisse, & partim domesticis satraparum ac ducum defectionibus & pactionibus, partim armis in finitimorum Saxonum, & Germanorum ditionem, nomenq; postea transisse memoriæ proditum est. Polonorum autem nomen uernaculum an commune fuerit horum omnium, an peculiare unius cuiusdam populi: & uetustũmne, an recentius, non liquet. Ante septingentos quidem annos, nusquam in annalibus ullis externis id inuenio. Nec unum eius etymon memoratur, quemadmodum alibi ostendimus. Nonnulli enim à Lecho, seu Lacho, duce Polachos, quasi posteritatem Lachi dictos esse: Alij uerò à campestri planicie, quam incolunt, uel à uenationibus, quibus impensius delectantur, Polacos & Polanos, mutataq; una litera Polonos, & ab ijs regionem Poloniam appellari uolũt. Eius aũt non ijdem semper fines fuêre. Nam Rusiæ permagnam partem cum Podolia subactam, & Prussiæ nonnullam, & Polessensem tractum barbaris Iazigibus siue Iazuingis ademptum quodam tempore, Poloni suo adiecerunt imperio. Præter illa autem dudum memoratorum à me populorum occidentalium detrimenta, posteriori tempore Silesia ferè omnis Polonis sese subduxit, & Pomeraniæ, Cassubiæq; reliquæ magna pars detracta est. Decesserat & Rusia Podoliæq; pars magna, & Volynia, & Polessensis tractus. Culmensis quoque ac Dobrinum, & Masouia ferè. Sed hæ prouinciæ his duobus, non amplius, seculis recuperatæ sunt: Recuperata est etiam nonnulla pars Silesiæ & Cassubiæ, Pomeraniæque ea, quæ nunc Prussiam continetur. Rursus tamen Lithuani, securis fœdere & societate ipsorum Polonis,

Populorum nomina.

Polonorum nomen.

Poloniæ fines accisi & prolati.

Polonis, Polessensem tractum ferè omnem, & Volyniam, & magnam partem finitimæ ei Rusiæ & Podoliæ auorum nostrorum memoria, regibus uel fauentibus, uel conniuentibus, ad se reuocarunt, quemadmodum suo loco exposuimus. Sed ij populi nuper adeò extremo regni Sigismundi Augusti tempore, cùm hoc opus nos ad finē perduxissemus, relictis Lithuanis, ultro in ius & ditionem Polonorum æquo fœdere prorsus uenerunt. Quin & Lithuani ipsi, exemplum secuti, sese cum Polonis, renouato & ampliato antiquo fœdere, coniunxêre. Instituta tamen sua, & magistratus, & iurisdictionem peculiarem retinuêre. Cæterum nos quemadmodum illa superius recensita Poloniæ detrimenta in hac descriptione prætериuimus, ita modò commemoratas accessiones cuiuspiam alius operi reseruamus, alijs iam distenti studijs, & occupationibus. Nec Liuoniā attingimus, cuius à uicinis principibus miserè discerptæ maxima pars ante pauculos annos in ditionē eiusdem regis uenit. Ne Prussiam quidem ducalem exactiùs describemus. Licet enim ea iustis armis repressa ac domita, ex fœdere maiestatem regis Poloni à centum amplius annis comiter agnoscat, neq; linguam tamen, neq; instituta & leges Polonorum accepit. Sed deletis penè priscis Prussis, à Germanici sanguinis hominibus habitatur & regitur, ea parte excepta, quæ finitima est Masouiæ: Quæ à Polonis colitur antiquitùs, & Polonici ferè iuris olim fuit. Nec citerioris autem Pomeranię partem eam, in qua est oppidum Lemburgum, & arx Bythouia, complectemur, propterea, quòd ea beneficio regum superiorum in ius ducum ulterioris Pomeraniæ transijt. Quo nomine sunt tamen & ipsi beneficiarij regis Poloni, iurantq; ritu solenni in uerba eius, quemadmodum & dux in Prussia, & ante eum nostra memoria creatum, Magistri cum primoribus ordinis Crucigerorum, seu Teutonicorum S. Mariæ militum, cùm eius prouinciæ dominarentur, iurabant. Valachiam quoq; prætermittemus: quæ fuit & ipsa intra hos ducentos annos in clientela regum Polonorum, sed suis legibus, sua lingua, suisq; ducibus utens, qui Voieuodæ seu Palatini dicuntur. Qui duo primùm fuêre, Transalpinensis, & Moldauicus, quorum hic à nostratibus peculiariter Valachiæ Palatinus dicitur: ille uerò Multanicus. Verùm extitit postea tertius Bessarabicus ad Pontum Euxinum, diuiso inter fratres principatu Moldauico. Ac Bessarabia quidem iam pridem subacta est à Turcis: Reliquarum autem duarum Palatini & ipsi iam dedititij sunt eiusdem gentis, patrum, auorum, & proauorum nostrorū memoria in uerba regum Polonorum, nonnunquam Vngaricorum quoq;, & ipsi iurare soliti. Nunc igitur Polonia, quæ quidem uno regno & iure cōtinetur, quatenus à nobis describitur, secundum longitudinem terræ habitabilis, è sententia Geographorum, & in primis secundum delineationem amici mei Venceslai Grodecij, à tricesimo octauo gradu, ad quinquagesimum secundum, uel tertium (incerti sunt enim in illa solitudine Scythica fines eius) ab occasu æstiuo uersus ortum hibernum obliqua protenditur, amplius quàm per ducenta milliaria Polonica: quorum unumquodq; quatuor Italica in se continet. Tametsi Rusica & Podolica sunt aliquanto longiora. Quin certis literarum monumentis doceri potest. Oczacouiam arcem ad ostium Boristhenis 54. gradu longitudinis sitam, aliquando in ditione Polonorum regem fuisse. Latitudo autem Poloniæ, quà maximè Orientalis, & quà Occidentalis est, triginta plus minus milliariorum est. Et Occidentalis quidem habet imam poli eleuationem quinquaginta duorum summam 54. grad. & 40. ferè minutorum: Orientalis uerò summam quidem 51. fermè, imam autem graduum. Pocucensis tamen Rusiæ tractus à quadragesimo octauo incipit. Cæterùm in medio, quà latissimè centum miliarijs patet Polonia, & cum in meridiem paululum recuruatur, tum in septentrionem magis ad mare Baltheum seu Venedicum, & secūdum extremam oram Masouiæ dorso prominet, imam quidem poli eleuationem habet in ora Scepusij quadraginta nouē grad. summam uerò in littore maris, & in Puscensi ora quinq; fermè, & quinquaginta: ita ut figura eius intensi arcus speciem præ se ferat: cuius neruus paululum reductus, ad meridiem & occasum hybernum quadrantenus spectet, exterior uerò curuatura in septentrionem, & ortum æstiuum obuersa sit. Quòd si quis nouas accessiones Polessiæ, & ei confinis Rusiæ, Volyniæ, Podoliæ, & Liuoniæ, Prussiamq; ducalem, & Lithuaniam cum sua Samogitia, & Rusia alba Moschis finitima (quæ omnia iam uno regno continentur) annumeret, multò longius & latiùs uersus orientem solem, & septentrionem ea patebit. Ad Nieprum enim sitæ sunt arces & oppida, Kiouia, Caniouia, & Circassi, ultra 54. grad. longitudinis. Prussiæ uerò ducalis & Samogitiæ latus septentrionale quinquagesimum sextum, finitimæ autem Rusiæ albæ 57. grad. latitudinis attingit. Porrò continens his Liuonia, quatenus cū duce nouo Curoniensi, siue Curlandico (qui partem eius nōnullam obtinet) regis Poloni Maiestatem agnoscit, 61. gradum excedit. Atq; ita longitudo regni Polonici à finibus Marchiæ Brandenburgensis ad Nieprem ducta recta linea non minus 240. miliaria complectitur, si 15. miliaria uni gradui respondent:

Lithuani se cū Polonis coniunxêre.

Quatenus describitur hic Polonia.

Prußia ducalis Hist. lib. 27.

Lemburgum & Bythouia.

Pomeraniæ duces Vasali regis Poloniæ.

Pruss. dux & magistri Vasali Polonorum.

Valachia & partes eius. Hist. lib. 15.

Bessarabia. Hist. lib. 3.

Valachia in clientela Polonorum.

Poloniæ situs geographicus.

Longitudo.

Miliaria Polonica & Rußica.

Latitudo Poloniæ.

Figura.

Poloniæ regni amplitudo.

Curoniensis dux.

Finitimi Poloniæ populi.

Latitudo uerò ab ora Pocucenſi ad Pernauiam Liuoniæ ducenta plus minus. Cingitur autem Polonia, ſicut eam nunc circumſcribimus, ab occidēte ſole incipientibus, Marchia Brandenburgenſi, & Pomerania ulteriore: A Septentrione mari Venedico & Sarmatico: Cuius aduerſa littora tenent Sueones ſiue Sueti. Inde Pruſsia ducali, eiq; continente Lithuania in ortum æſtiuum ferè uergente. Hinc porrò campeſtribus Scytharum ſiue Tartarorum ſolitudinibus prorſus Orientalibus, & flexa in Euronothum Bialogrodenſi Turcarum ora. Inde uerò planè Auſtrali Valachia ſiue Moldauia: Deinceps Vngaria, & in Africum & occaſum hybernum obuerſa Sileſia Boëmicę deditionis, ad Marchiā pertinente.

Limites.

Et à Sileſia quidem, & Marchia, & Pomerania ulteriore, & Lithuania paluſtres denſæq; ſyluæ eam ferè dirimunt: Mare à Suetia: Ab Vngaria uerò ſylueſtrium montium cacumina: itemq; ab Occidentali parte Moldauiæ. Nam à reliqua Moldauia, quæ in ortum & ad Pontum uergit, Neſter fluuius eam & finitimam ei Podoliam diuidit: Idemq;, niſi fallor, limes eſt eius ipſius Podoliæ cum Bialogrodenſi Turcarum ora, ut Nieper & Ponti Euxini ſinus cum Tartaris Ociacouienſibus: Aut certè cum utriſq; incertus is eſt, ut diximus, propter uaſtitatem, & ſolitudinem. E qua ſolitudine penſitant tamen opiliones Turcici regi Polono uectigal paſcuorum nomine. Pruſsia uerò ducalis ſic eſt implicata regiæ (hoc enim nomine à ducali ſeiungenda eſt) difficulter ut queant diſtingui. A Maſouia ſyluæ eam dirimunt.

Poloniæ partes et ſatrapiæ

Partes inſigniores Poloniæ ſunt, Maior & minor Polonia, Ruſsia, & Pruſsia regia, Podolia, Maſouia, & Cuiauia. Quæ & ipſæ deinde ſatrapijs, uel, ut uulgò loquuntur, palatinatibus, ac territorijs ferè diſtinctæ ſunt.

Maior Polonia, Poſnanien. & Caliſsien. ſatrapiæ.

Maior Polonia duas ſatrapias, nimirum Poſnanienſem, & Caliſsienſem complexa, Occidentalis eſt, Sileſiam, Marchiam, Pomeraniamq; ulteriorem meridionali, occiduo, & Arctoo latere attingens. Magis autem ad Occidentem uergit Poſnanienſis ſatrapia, Caliſsienſis contrà ad ortum & ſeptentrionem: qua parte ſunt Paluci, Craina, & Caſſubia, tractus terræ non contemnendi.

Paluci, Craina, Caſſubia.

Minor Polonia.

Cracouien. Sendomirien. & Lublinen. ſatrapiæ.

Minor Polonia orientalis eſt, Cracouienſi, Sendomirienſi, & quæ huius pars quondam fuit, Lublinenſi ſatrapijs definita, hoc ipſo ordine quo nunc ſunt enumeratæ, uerſus Aquilonem & ortum æſtiuum ſitis. Quæ à ſeptentrione Maſouiæ & Poleſſenſi tractui, qui dudum Lithuanicæ ditionis erat, ab ortu Ruſsiæ, à meridie uerò Vngariæ, & Sileſiæ finitima eſt. Sunt autē ſatrapiæ Cracouienſis partes, tractus Sciricius, & Submontanus, uterq; Scepuſio & Vngariæ finitimus. Ac Sciricius quidem ad occidentem uergens, Cracouiæ uicinior eſt: Submontanus uerò Ruſsiæ & Sendomirienſi ſatrapiæ iungitur.

Sciricius & Submontanus.

Poleſſe ſeu Podlaſche.

Lublinenſis item ſatrapiæ pars eſt Poleſſe reliquum, quòd à Lithuanis detractum non fuit, utrunq; à ſyluis ita dictum uerius, quàm Podlaſſe dialecto Ruſsica, quaſi Poloniæ finitimum. Niſi quis fortè Podlaſſe Polonis ſubiectum interpretari malit.

Sileſia.

Sileſiæ pars ea, quæ adhuc eſt Polonicæ ditionis, ſic implicata eſt Cracouienſi ſatrapiæ, ut ab ea magna ex parte ambiatur. Satrapiam ea nullam habet: Sed in Cracouienſi ferè cenſetur: Habet autem tria territoria, Oſuencimenſe, Zatorienſe, & Seuerienſe, quorum duo priora ſuperiori tempore ſuos habuerunt duces: Nunc præfecturæ Regiæ ſunt. Seuerienſe eſt in ditione Epiſcopi Cracouienſis. Meridionale & Occidentale latus eius ipſius Sileſiæ: cætera tenet Sileſia Boëmicæ ditionis, nempe Ceſsinenſis, & huius pars quondam Pelcinenſis, Ratiborienſis, item & Opolienſis principatus, ſiue ducatus, ut uocant.

Scepuſium.

Hiſt. li. 5. et 17

Ab ortu uerò hyberno Scepuſienſem tractum uix & modicè ea attingit. Eſt autem Scepuſium non exiguus terræ tractus, olim cum Polonici iuris eſſet, ad Vngaricum traductus: de quo alibi ſuis locis attigimus. Deinde uerò nonnulla pars eius, cum tredecim oppidis & arce Liblio, ſiue Lubouolia, rurſus Polono regi certo pacto ab Vngaricis regibus addicta eſt, atque etiam nunc ab eius præfecto, & eius nomine adminiſtrat Cracouienſi ſatrapiæ, tractuiq; Sciricio uerſus meridiem adiacens.

Siradien. Lencicien. & Rauen. ſatrapiæ.

Maioris & minoris Poloniæ appellatione quæ contineantur.

Inter minorem uerò & maiorē Poloniam primarias totius Poloniæ partes intermediæ ſunt Satrapiæ, Siradienſis, Lencicienſis, & Rauenſis, nullum commune nomen habentes. Quarum prima ad meridiem & Sileſiam, Lencicienſis & Rauenſis ad ſeptentrionem uergunt, Maſouiamq; attingunt. Harum autem occidentalior eſt Lencicienſis. Nonnunquam eæ tres unà cum Cuiauia, imò & Maſouia, maiori Poloniæ, ſicut Ruſsia & Podolia minori, accenſentur.

Cuiauia.

Breſten. & Inowladiſlauien. ſatrapiæ.

Dobrinum.

Cuiauia uerò ab ortu Maſouiæ & Rauenſi ſatrapiæ, à meridie Lencicienſi & Caliſsienſi iungitur. Continet autem in ſe duas ſatrapias, Breſtenſem, quæ magis ad ortum, & meridiem uergit, atq; Inuuladiſlauienſem, ſiue Iuniuuladiſlauienſem, quæ magis eſt occidua & ſeptentrionalis. Cuius non exigua pars eſt Dobrinum, ultra Viſtulam, ab oppido ſic dictum, latere orientali confine Maſouiæ: ſeptentrionali uerò Pruſsiæ.

Maſouia.

Maſouia quoq; eodem latere Pruſsiam, Orientali Lithuaniam & Poleſſenſem tractum, & uerſus ortum hybernum Poloniam minorem, eiuſq; ſatrapiam Sendomirienſem, Meridionali uerò Rauenſem attingit. Duabus ſatrapijs diſtincta, Plocenſi nimirum, quæ Occidentalis eſt, & ea quæ peculiariter Maſouiæ nomen retinet, pro-

pterea

pterea quòd diutius ducum suorum (de Polonorum principum stirpe oriundorum) dominatu segregata, postrema omnium nostra memoria defecta ducibus, ex pactis, & iure feudi, ut uocant, Poloniæ redintegrata est. Quæ quidem Orientalis est. Rauensis quoque satrapia quondam pars Masouiæ fuit, suosque duces habuit, sicut & Plocensis, & pleræque omnes. Prusia Regia præter meridionale latus, quod iam est expositum, ab occasu ulteriorem Pomeraniam confinem habet. A septentrione sinu Balthico, seu Venedico, siue Codano: ab ortu Prusia ducali cingitur. Tribus autem satrapijs distincta est, Culmensi, Marieburgensi, & Pomeranica. Quarũ hęc Occidentalis est. Reliquæ duæ Vistula flumine ab illa dirempræ, orientales. Ex his autem Culmensis ad meridiem spectat, Marieburgensis uerò ad Septentrionem. Varmia, & ipsa pars est Prusiæ Regiæ, ad Aquilonem, seu Euroaquilonem uergens, ducali ferè undique cincta, & ab ea quodam tempore maiorem in modum accisa: Marieburgensem quoque satrapiam contingit: Nec in ulla satrapia censetur, subiecta episcopo suo, & sacro Ecclesiæ eius collegio, Regis Poloni Maiestatem agnoscentibus. Michalouiense autem territorium est in satrapia Culmensi Masouiæ ac Dobrino finitimum: olim pars Masouiæ. Ducalis Prusiæ (ut eam quoque quo magis perspicua sit hæc Poloniæ descriptio, hîc obiter attingamus) præter Regiam Prusiam, limes est à septentrione mare Sarmaticum cum Lacu Curoniensi, & ora Liuoniæ: Ab ortu Samogitia, cæteraque Lithuania: A meridie uerò Masouia. Satrapiam ea nullam habet: præfecturas permultas. Olim Prusia priusquam sub iugum Christi missa est, alios fines habuit, & aliter diuisa fuit. Fuit autem ea decem regionibus siue tractibus descripta: uidelicet Pomesaniensi, in quo est Marieburgum, Christiburgum, Quizinum siue Marieuerderum: Pogesaniensi, in quo est Elbinga & Hollandia: Erminio siue Varmiensi, qui retinet etiam nunc in lingua Germanica uetus nomen, & Ermeland uocatur: Natangino, ubi est Balga, Brandemburgum, Cruciburgum: Sambiensi, in quo sunt Mons regius siue Kœnigsberga & Lochstete: Nadrauensi, quo Tapelauuca, Insterburgum, & Vonsdorfia continentur: Salauensi, in quo est Ragneta & Labia: Sudino, qui & ipse nomen suum retinet, & ad aquilonem, ortumque æstiuum inter utrunque Habum & mare longè prominet: Bartheno, quo Rastenburgum, Barthesteinum, & Resla siue Reselia continentur: & Salindo, qui nescio an is sit, in quo Galindas populos ponit Ptolemæus. In his Sudinus tractus fuit primarius, opibus & uiribus maximè pollens, ita ut sex millia equitum, peditũ etiam ingentem numerum conficeret. Cęterorum quilibet minimum ter mille equites, peditum uerò decem millia conficere potuit, si uera sunt ea, quæ nos in uetusto quodam libro Germanica lingua scripto legimus. Cæterum Culmensis tractus & Pomerania, Poloniæ non Prusiæ partes fuere. Sed nos cætera prosequamur. Rusia, quam rubram nonnulli uocant, latere occidentali minori Poloniæ iungitur. A septentrione Rusiam albam, & Volyniam habet: Ab Austro Vngariam, eiusque populum Ceculos, & nonnullam Moldauiæ partem attingit eo tractu terræ, qui Pocuce appellatur. Nam cætera Moldauia siue Valachia, qua Podoliæ quoque iungitur, magis est Orientalis Rusiæ. Continet Rusia duas satrapias, nempe Belsensem, quæ ad Volyniam & Lithuaniam uergit & eam, quæ peculiariter Rusica & Leopoliensis dicitur, australem magis & orientalem: Nisi quod Chelmensis tractus eius non exiguus ad septentrionem, etiam ultra Belsensem prominet, & Polessiæ finitimus est. Reliquum autem orientale latus eiusdem Rusiæ, ac totius Polonici regni claudit Podolia, ab Aquilone & Euro albæ Rusiæ, à cætero ortu uastis campis Tartaricis atque Turcicis, ut diximus, à meridie uerò Moldauiæ continens: Totaque una satrapia censetur, quam Podolicam uocant. Olim Podolia & Rusia tam ea, quæ nunc Poloniæ pars est, quàm ea, quæ est in ditione Lithuanorum & Moschorum, suos habuit duces, quemadmodum luculentius ostendimus in historia: Quorum stirps cum latè propagata esset, partim ipsa sese intestinis dissidijs atque ciuilibus bellis confecit, partim à Polouucijs, qui Gothi fuisse uidentur, ac Tartaris extirpata, partim Polonorum & Lithuanorum adiuncta est imperio, partim in nomen & ius de se ortorum Moschorum transijt. Extant etiam nunc permulti, ducale nomen, sed plerique nudum propemodum & inane retinentes: Inter Polonos uerò nulla ducum superest memoria. Hi nunc sunt Poloniæ, quatenus hîc eam descripsimus fines: hæ partes. Est autem Regio tota ferè plana & aprica, maximè quà ad occidentem solem & septentrionem uergit, & quæ penitus orientalis est Podolia, ac uel nomine ipso decliuitatem præ se fert, uicinorum Moldauiæ, Rusiæ & Vngariæ montanorum intuitu. Minor Polonia itidem atque Rusia, quo propiùs accedit ad fines Vngariæ, hoc magis montana est, & syluestris. Quo longius autem inde recedit, eò lenius decliuis est, magisquê culta & meliore gleba. Tametsi in meditullio quoque Sendomiriensis satrapia aliqua ex parte leniter montosa seu uerius cliuosa est. Prusia pleraque omnis excepta Marieburgensi satrapia, qua ad Habum & mare

Prußia Regia.

Culmensi. Marieburg. & Pomeran. satrap.

Varmia.

Michalouien. tractus.

Prußia ducalis.

Prußiæ uetus diuisio.

Rußia Regia, siue rubra.

Podolia.

Rußi duces.

Hist. Pol. lib. 3.

Polouucij Gothi.

Solum Polonicum quale.

Polonia unde dicta.

uergit collibus molliter & ad fertilitatem, amœnitatemq; commodè diſtincta eſt. Itemq;
Montes Poloniæ. pars nonnulla Cuiauiæ. Montes Sarmatici, qui Poloniam & Ruſsiam ab Vngaria dirimunt, ardui & ſylueſtres, non ignoti ſunt etiam ueteribus Geographis & Hiſtoricis: & in his celebris eſt in primis Carpathus, quem nos Crempacum, ni fallor, uocamus: Alij Bieſciadi, Modra, Turza, Vapienna, uernacula lingua appellari, externis ignoti ſunt. In meditullio uerò minoris Poloniæ Lyſecius eſt, quaſi tu dicas caluum, ſiue caluaſtrum, in quo monaſteriorum eſt S. Crucis nomine, lignoq; celebre: & Vauelus, arcē Cracouienſi, quàm ſuo ipſius nomine nobilior, & is, in quo ſitum eſt Cienſtochouienſe monaſterium, quem
Vbertas. clarum Latinè Monachi, ni fallor, incolę appellauêre. Syluestris ſanè fuit ſuperioribus temporibus pleraq; omnis Polonia: Ex eóne autem tempore, ex quo habitari cœpit, an poſtea peſtium, bellorumq; incommodis eò redacta, non liquet. Sed Sigiſmundi ſenioris, filijq; eius Sigiſmundi Auguſti optimorum & mitiſsimorum, ſapientiumq; regum ſtudio diuturnam pacem nacta, nunc ubiq; diligenter excolitur, frugum leguminumq; ferax, &
Syluæ. pratis abundans. Nec tamen deeſt etiam nūc ſyluarum copia. Neq; enim eæ penitus exciduntur & extirpantur, partim propter paſcua & mellificia, partim propter ædificiorū materiam, & ligna mitigando frigori utilia ac neceſſaria, partim etiam propter ſaxoſi, uel arenoſi ſoli ſterilitatem. Sunt autem ſyluæ pleræq; piceæ, quernæ, faginæ, & abiegnæ: Ac piceæ quidem ferè in planis & arenoſis locis, abiegnæ & faginæ in montanis, quernæ in utriſq;, ſed uberiore gleba præditis. Multæ ſunt etiam in planis iuxta ac montanis locis mixtim omni genere arborum refertæ, & paſcuis opimæ. Ex his abietes, tiliæ, piceæ, quercus, apum aluearijs grauidæ fiunt, materiamq; ædificijs nauium ac domorum, malis, tabulis, & uaſis aptam, ut & taxi, & terebinthi, ſuppeditant. Quercus & fagi etiam paſtū uberem porcis, feriſq; præbent: Omnes autem focorum, & fornacum, furnorumq; ignibus
Frigoris & gelu uis. alimenta ſubminiſtrant. Tanta eſt enim uis frigoris in his regionibus interdum, ut radicitus areſcant arbores, & aqua ex æditiori loco effuſa, priuſquàm terram contigerit, in glaciem concreſcat, Lacus quidem & paludes, & flumina duobus, tribûsue menſibus hybernis, nonnunquam autem uel in quintum, ac ſextum uſq; glacie concreta, non modo peditibus, uerumetiam equitibus & curribus ac plauſtris, quamuis oneratis, multis ſimul longo ſpacio peruia & ſecura præbent itinera. Equidem quodam tempore ultima die menſis Martij Viſtulam in Maſouia per firmam adhuc glaciem cum curru & quadrigis, & aliquot equitum comitatu tranſiui. Hac etiam præterita hyeme in Pruſsia glacialis piſcatio in lacubus poſt initium Nouembris cœpta, durauit per totum Martium: gelu autem per
Pomaria. totum Aprilem. In tanta autem cœli intemperie pomaria tamen ſunt non infrequentia, & fructuoſa, ad Viſtulam præſertim, & in ſuburbanis Cracouienſibus, Sendomirienſibus, Varſauienſibus, Torunenſibus, Gedanenſibus: Elbingenſibus item, Fraumburgenſibus, Veliſcenſibus & Bochnenſibus, licet remotioribus à Viſtula, totoq; tractu ſubmontano atq; Scirícienſi. In quibus pirorum, malorum, prunorum, perſicorum, cerasorū, & nucum
Vineæ. bonitas, & uarietas certat cum Vngaricis & Italicis. Sunt & uites, quarum uuæ in minore Polonia eſui quidem non inſuaues ſunt, præſertim ſi æſtas & autumnus temperiem ſuam ſeruent: ſed uinum inde expreſſum acerbius, ubi defecatum eſt. Aliquanto ſuauius & copioſius exprimitur apud Croſnam Sileſiæ in finibus maioris Poloniæ. Apud Toruniam quoq; in Pruſsia uineæ coli cœpêre non infœliciter, ut audio. Neq; negat ſolum Polonicum caſtaneas, mora, cotonea, ficus, amygdalas, pepones, melopepones, herbas & flores omnis generis, & alias hortenſes Italiæ delitias, & palatinariumq; lænocinia, ſi adhibea-
Metalla. tur culturæ diligentior, & à gelu cuſtodia. Nec metalla, foſsiliaq; deſunt in montanis: plumbi quidem intermixto argento apud Ilcuſſum, Slawcouiam, Chranouiam, & Nouagoram oppida ſatrapiæ Cracouienſis, & in finibus Sileſiæ: Argenti uiui apud Tuſtanum in Ruſsia: Aeris & Lazurij, & plumbi item apud Chencinos: Ferri plurimis in locis ſylue-
Salinæ. ſtribus: Nitri apud Visliciam & alibi: Salis apud Bochnam & Veliſcam in ſatrapia Cracouienſi, & apud Haliciam, colomeiam, Solum (quod quidem à ſale nomē habet) & alijs compluribus in locis Ruſsiæ. Ac in Ruſsia quidem id ex aqua ex profundis puteis hauſta decoquitur, & partim in modum farinæ, uel niuis minutum relinquitur, partim in fruſtula conformatur: In tractu uerò Cracouienſi, partim lapidea duritie ſolidum inſtar ingentium ſaxorum, & rupium in ſubterraneis ſpecubus, altè lateq; excauatis, & uillas, templa, oppidaq; ſuperædificata ſuſtinentibus, ferro excinditur, comminutumq; deinde, & mola tritum, ad uſus hominum accommodatur, partim & ipſum ex aqua iniectis lapidei ſalis fruſtulis & quiſquilijs, quæ ſecantibus id abraduntur, decoquitur. Color lapidei in maſſa liuidus eſt ferè, ac luto reſperſus. Candidum, & in modum chryſtalli pellucidum rarius eſt. Tritum candet aliud alio magis. Coctum uerò deſpumatis ſordibus candidiſsimum redditur, niui non diſsimile. Fertur in ſalinis Bochnenſibus reperiri quiddā pici con

cretæ

cretæ simile, quod uocant carbunculum: Quod tritum & epotum soluat aluum. Ibidem exaudiuntur nonnunquam canum, gallorum, & aliorum animalium assimulatæ uoces in profundissimis specubus: idq; mali & incommodi alicuius imminentis portentum uulgò habetur. In maiore quoque Polonia apud Pincum salinæ sunt, uerùm tenuiores. Sunt etiam in confinio Osuencimensis territorij & Scepusij aquæ salsæ, unde salem coctum uidimus regi exhibitum. Salinæ tamen nullæ sunt. Porrò in desertis Podoliæ, & Boristheni uicinis locis lacus est, cuius aqua sereno & ardente sole in solidum salem concrescit, ita ut homines cum iumentis & curribus in eo, tanquam in glacie, uersentur, sectumque in frusta arbitratu suo auehant. Quamprimum autem pluit, soluitur illa glacies non sine periculo insistentium. Apud Biezzum uerò siue Beciam oppidum in submontana regione, uitreolum effodi, ac in uiridem, lapideamq; duritiem decoqui nuper cœpit: *Coppermasser*, hoc est, æris aquam Germani, & nostrates item appellant. Antiquitus autem id conficitur ad æris metalla in Scepusio. Marmor quoque & alabaster quibusdam locis effodiuntur. Est in maiore Polonia prope Sremum oppidum collis, ubi (res incredibilis, sed à multis confirmatur) ollæ, amphoræ, cacabi, & aliarum figurarum uasa fictilia sponte nascuntur, & sub terra effodiuntur mollia, in aërem autem prolata durescunt. Vidi unum atque alterum, quod inde erutum esse dicebatur, rude, nec satis bene conformatum. Porrò in mari Sarmatico Prussiam alluente colligitur succinum. (Ambram etiam externi uocant) Quod fluctibus appulsum ad littora, homines nudi obuiam euntes paruis retibus excipiunt & extrahunt, molle primum, sed mox in aëre durescit, tornóque ac scalpro uarie conformatur. In lacubus quoque nonnullis à mari remotioribus id reperitur: ut in Pissa Episcopi Varmiensis, modicum tamen. Quin & in editioribus locis fossa altius humo fertur inueniri. Spumáne maris concreta id sit, an succus & guma arboris, an quippiam aliud, non est huius loci disputare. Est sanè leue & pellucidum: Estq; fuluum & candidum: Candido maius precium. Ferunt, si incendatur, odore eius uenenata necari. Visuntur in nonnullis frustulis formicæ, muscæ, culices & alia insecta, nō arte, sed uel opificio naturæ, uel fortuitis casibus inclusa. Aquis irrigua est pleraq; omnis Polonia, sed fluuios nauigabiles non multos habet: Præcipui sunt Vistula, Donaiecius, Sanus, Vieper quasi quis dicat Porcum, Varta, Notesius, Nester, Prutus, Bugus, Bohus siue Bogus, Pripetius, Narua, Dreuancia. Nam Odra, in confinio Morauiæ & Silesiæ existens, & per hanc secūdum Polonię limitem, perq; Marchiam ac Pomeraniam ulteriorem permeans, infra Scecinum in Venedicum sinum decurrit. Olim intra fines Poloniæ tum oriebatur, tum decurrebat. Nieper Russiam albam, eiq; confinem Podoliam alluens, longo tractu in pontum Euxinum apud Ociacouiam munitionem Tartaricam sese exonerat, ortus in Moschouia. Boristhenes is est ueteribus Græcis & Latinis, omnium scriptorum consensu, præter Bernardum Vapouium. Qui similitudine nominis, ut credibile est, adductus, Boristhenem uult esse Berezinam: qui in Nieprum ab æstiuo occasu influit, minor eo & ignobilior. Vistula in Cesinensi ora è Sarmaticis montibus exoriens, uersus æstiuum occasum & septentrionem primum, mox uersus orientem aliquantisper, deinde à Sendomiria uersus septentrionem rursus per minorem Poloniam decurrit. A Varsauia uerò rursus ad occasum æquinoctialem, & mox æstiuum flexus, Masouiam interluit: Dobrinumq; à reliqua Cuiauia dirimit. Vbi autem Prussiæ fines attigit, in septentrionem reflexus, deinceps mediam eam diuidit. Supra Marieburgum autem in duos alueos prealtis aggeribus obiectis sectus, insulam insignem & fertilem, quam Zulauam maiorem uocant nostri, efficit, & nomen amittit. Ac sinister quidem alueus, qui maior est Leniuuca, dexter uerò Nogatus uocatur: Quorum hic in Habum lacum tribus ostijs, ille uerò duobus partim in eundem Habum, partim in mare infra Gdanum sese exonerat, longitudinis quidem gradu 41. latitudinis uerò 54. Fontes autem Vistulæ sunt longitudinis itidem 41. gradu, latitudinis 49. minuto 20. Fluens autem amplius centum milliarium Polonicorum spacio Vistula, Solam, Premsam, Scauam, Donaiecium, Vislocam Ropa auctam, Nidam, Sanum, Vieprum, Pilciam receptis Dreuicia & Volboria, Bsuram, Naruam cum Bugo, Dreuanciam, Berdam, Ossam, & Motlauiam minora flumina excipit: & Osuencimum, Zatoriam, Cracouiam, Cazimiriam, Sendomiriam, Varsauiam, Ploscum, Vladislauiam, Toruniam, Culmam, Grudentum, Quizinum, Nouum, Gneuum siue Meuam, Marieburgum, Dersauiam, & Gdanum urbes & oppida non ignobilia præterfluit. Arces item Lipoueciam, Nepolomice, Corcinum Zauichostum, Ceruenscum, Monasterium, Zacrocimum, Vissegradum, Sochaciouiam, Dobrinum, Bobrouunicos, Racianzum, Sluzouiam, Dybouiam, Niessouiam, Starigradum, siue Althausum, & Suece, & adhærentes eis uicos alluit. Donaiecius (quod nomen paruum Danubium significat) ex eisdem Sarmaticis iugis non longè à Vistulæ fontibus paulò orientalior exortus, per Scepusium &

Lacus salis in Podalia.

Vitreolum.

Ollæ sponte nascentes.

Succinum.

Fluuij.

Odra.

Berezina.

Vistula.

Flumina Vistulam influctia.

Vrbes oppida & arces ad Vistulam sitæ.

Donaiecius.

um & Submontanum tractum decurrit, Sorstenumq; & Mussinam, & Melstinum arces
Poprutus. & Sandeciam oppidum, ubi Popruto augetur, præterlapsus, non longè ab Opatouecio
Sanus. uicò Vistulæ miscetur. Sanus è Biesciadis iugis longitudinis gradus 44. latitudinis 48. mi
nuto 30. nascens, & uersus septentrionem & occasum æstiuum profluens, posteaquam
Liescum, Sobenum, Sanocum, Brozouiam, Præmisliam, Radimnum, Iaroslauiam, Le-
zeiscum, Rusiæ arces & oppida pretergressus est, Vislocumq; alium à Visloca, & uiarum
minores fluuios in se recepit, apud Sendomiriam oppidum longitud. grad. 44. ferè, lati-
Varta. tud. 50. minuta 30. Vistulam & ipse subit. Varta apud Cromolouiam satrapiæ Cracoui-
ensis oppidum ortus, longitudinis gradu 40. minut. 50. latitudinis gradu 50. min. 30: per
Siradiensem satrapiam, & maiorem Poloniam uersus occasum æstiuum ferè decurrit,
Olstinum, Censtochouiam, Mestouiam, Siradiam, Vartam, Vneouiam, Colum, Coni-
num, Pysdros, Sremum, Curnicum, Posnaniam urbem, Obornicos, Stobniciam, Vuron-
cos, Siracouiam, Mezichodum oppida & uicos cum adiunctis arcibus, & Landisbergam
ueteris Marchiæ præterfluens, Nyrumquê, Vuresniam, Velinam, Prosniam, Obram, &
Notesium minores fluuios excipiens: Et apud Costrinum oppidum in Odram è Sile-
Notesius. sia occurrentem, influit longitud. grad. 37. latitud. 52. minut. 50. Notesius uerò apud
Crusuiciam Cuiauiæ oppidum è Goplo lacu existens, & ipse per maiorem Poloniam uer
sus occasum hibernum means, Pacossum ambit, Labissinum, Naclum, Pilam, Vsce, Dre-
Nester siue Tyras. numqúe arces & oppida præterlabitur. Nester, quem Tyram ueteribus uocari uolunt, in
Rusia è Sarmaticis iugis non longè à Tybisci & Sani fontibus ortus, initio uersus Aqui-
lonem profluit, deinde ad ortum conuersus, Bistriciam, Lipam, Seretum Rusicum, ali-
um à Valachico, Sbrucium, Smotricium, Vsciam, & Moraquam ignobiliora flumina ab-
sorbet, & Zidaciouiam, Haliciam, Cesibiesos, Ceruonum, Chocimum Valachiæ, & alia
quædam oppida præter lapsus, infra Pocuce Podoliam à Valachia longo spacio diuidit:
Ad extremum deflexo nonnihil in meridiem alueo, super Bialogrodum urbem Scythi-
cam, siue Turcicam, quæ & Moncastrum dicitur, in Pontum Euxinum, siue continen-
Bugus. tem ei Obidouum lacum influit longitud. grad. 53. latitud. 47. minut. 30. Bugus in Rus-
sia & ipse non longè ab Olesco oppido, longitud. grad. 46. latitud. 49. exoriens, & pri-
mum in occasum, mox in Septentrionem secundum occidentale latus Volynię tendens,
postremo ad occasum reflexus, ubi Polessensem tractum (receptis Rata, & Muchauecio
fluuijs) emensus est, & Buscum, Grodecum, Grodlum, Lubomliam Rusica, Brestecq;, Ia-
nouiam, Drohicinum, Polessensia, & Cameneciam Masouiticam oppida prætergressus
Narua ueneno sis carens. est, apud Serocium uicum longitud. grad. 43. latitud. 52. minut. 40. Naruæ à septentrio-
ne & ortu æstiuo è Lithuania profluenti ęgrè miscetur, nigrorem suum retinens aliquam-
diu: Nec multo inferius uictor Narua apud Nouiduuorum oppidum Vistulam subit.
Est autem peculiaris Naruæ natura, sicut & Dlugossus annotauit, quod non fert uene-
nosa animalia, usque adeò, ut serpentes, qui nauibus Bugo delatis adhæserint, edito sibilo
Pripetius. refugiant, cum primum aquam eius fluminis attigerint. Pripetius in Chelmensi tractu
è palude non longè à Lubomlia existens longitud. gradus 47. latitud. 50. præter occidu-
um & septentrionale latus Volymiæ diuersus à Bugo per Rusiam albam longo spacio
uersus Orientem solem progreditur, & cum nonnullis alijs, tum Styro, Turo, Slucio, Su-
islocio grandibus fluuijs auctus, Nieprum siue Boristhenem supra Kiouiam subit, lon-
Bogus. gitud. grad. 51, latitud. 53. ferè. Bohus autem, siue Bogus è palude ortus in finibus Podo-
liæ long. grad. 49. latitud. 49. minut. 30. itidem per Rusiam albam meridionalior longo
terrarum actu ad ortum tendit: ad extremum deflexo in Meridiem cursu, & ipse in Borist-
Prutus henem non longè ab ostijs eius long. grad. 55. lat. 48. sese exonerat. Prutus è iugo montiũ
Sarmaticorum long. grad. 46. minut. 50. latitud. 47. minut. 30. uersus aquilonem in Pocu
ce delapsus, & Colomeiam, Sniatinumq; præterlapsus, inde per Valachiam siue Moldaui
am primum orientalis, deinde australis uersus Bulgariam in Danubiũ decurrit, long. grad.
Passaria. 52. lat. 45. ferè. In Prusia uerò Alla siue Alna, & Passaria, non longis inter se spatijs orti,
uersus septẽtrionem fluunt: Et Passaria quidem infra Olstinecium, siue Hochsteinum (ut
uocant Germani) ducale oppidum existens, Morango, Libstadia, Brunsberga, & Helge-
Alla. beila oppidis præteritis, Habum lacum subit, long. gradu 42. minu. 30. latitud. 54. Alla
uerò supra Allesteinum S. Collegij Varmiensis arcem & oppidum, cui etiã nomen dedit,
oriens, præteritis Vartemberga, Gutestadia, Heilsberga, siue Allesberga Varmiensibus,
& Barthesteino, Sipelbeino, Fridelandia, Allemburgo ducalibus oppidis, apud Velam
Prægola. Prægolę, ab ortu hiberno per ducalem Prusiam decurrenti, miscetur, & cum eo infra Kœ
nixbergam, hoc est, Regium montem, urbem longitud. grad. 43. latitud. 54. Habolacu
Dreuantia. recipitur. Dreuantia uerò non ita longo ab ijs interuallo oriens, diuersoqúe meatu uer-
sus Austrum fluens supra Toruniam à Vistula excipitur. Atque hæc de fluminibus,

nunc

nunc sufficiant. Lacubus piscosis in primis abundat Prusia. In his nominatissimus est Habus, cuius modo mentionem fecimus: quem etiam recens mare uulgò uocant. Ad quindecim miliaria in longitudinem inter Gdanum & Regium montem urbes secũdum mare patens, & ab eo angusta insula, quæ Neringa appellatur, disiunctus: In latitudinem uerò duo miliaria plus minus. Ac Elbingam quidem urbem non longo spacio adspicit, eiq; portum efficit, eiusdem nominis flumine nauigabili influente. Tolkemitam uerò, Fraumbergam, (cui basilica Varmiensis in modum arcis munita impendet) Balgam, Brandeburgum, & Fischausum oppida & arces alluit, receptisq; ut dixi, Vistula & Prægola, & alijs minoribus fluminibus, apud Lochstete arcem mari miscetur. Hoc aliquanto amplior lacus alter est eodem nomine, cognomento Curoniensis, in Prusia ducali, in quo sunt ostia Nemenis fluuij (Memelam uocant Germani) per Lithuaniam defluentis. Inter hos duos Habos & mare peninsula est, quæ & ipsa Neringa, sed Curoniensis appellatur, arces & oppida continens. Secundum hos est Drusinus siue Drausenus lacus in Marieburgensi satrapia, unde Elbinga fluuius profluit: Partecinus Lubnus, Reusina, & Viecininus in Culmensi: In Pomeranica uerò Stuorzonagaci, quasi quis stratum uel factum aggerem dicat, inter Choiniciam, Slochouiam, ac Tucholiam oppida, septem miliarium spacio longus, quinq; latus: Vnde Berda fluuius profluens, per Crempscum, Lubonum, & Charsiconum minores lacus in Vistulam influit infra Bydgostiam. Nec ignobiliores his sunt Vsdice, Lubscus, & Osiecinus in eodem tractu: Alij minores. Sunt & in Varmiensi ditione non pauci. Præcipui uerò Dadaius, Zainus, Vadangus, Pisia, Blanke, quasi albus, Sinser, Lingenaus, Lemanglus, Ellingus, Plaucicus, Vulpingus, Clebergus, Cosnicus, Obelus, Marangus, & alij complures. Sunt & in ducali Prusia multi & grandes, quos omittimus. Habet & maior Polonia & Cuiauia nonnullos, piscososq;, in quibus Goplus princeps est, quinq; miliaria patens in longum, semis in latum: Secundum hunc sunt Blendnus, Pouizus, Siesinus, Sanus, Piednicia, Niezamyslus, Voniesca, Lomunice, Pcieuus, Lubstouus, Drauuscus, Noblun, Tulangus, Ielen, & Lednicia, in cuius insula Gnesnensis basilica initio condita fuisse, indeq; propter difficilem aditum, in eum, in quo nunc est, locum translata esse putatur, quemadmodum Dlugossus memorat. In Cuiauia uerò Tur, Lanscus, Bielscus, Lubotinus, Orlie, Berdouus, Borimouus, Creuianta: Et in Dobrinensi tractu Gorznus, Mocouus, & Scampscus, minores aliquanto superioribus. Pro lacubus minor Polonia, Silesia, Rusia, ac Podolia piscinas habent arte manuq́ue factas permultas & grandes. Non carent tamen & lacubus, Lublinensis maximè & Chelmensis tractus. E quibus Biale, hoc est, Albus, per antiphrasim sic dictus, prætereundus non est: Cuius aqua Aprili & Maio mensibus fuscos reddit lauantes: Pisces autem pinguissimos profert, qui brasmi, à nostratibus autem Clescij uocantur. Est & in Belsensi lacus Crinice, non amplus, uerùm profundus. De quo illud memorabile annotauit item Duglossus, quod certis temporibus altero uel tertio quoq; anno cum mugitu fluctus attollens exhauritur propè ad fundum usque, aquis uicini montis cauernas subeuntibus: Atque ibi tunc facilè præhenduntur pisces in aqua uadabili. Post dies aliquot ea refluit. In cæteris lacubus, atque etiã in maioribus piscinis & fluminibus hyberno tempore commodiores ferè sunt piscationes, quàm æstate, pertusa certis interuallis glacie, retiq; per maius foramen in aquam immisso: quod longis funibus ad perticas alligatis hominum equorúmue opera longo spacio in diuersum tractum, coëuntibus rursus piscatoribus alio foramine piscibus refertum extrahitur. Sunt autem eadem genera piscium in lacubus & piscinis. Vtrobique enim sunt lupi, siue lucei, prasmi, percæ, rhombi (si modo sic appellandi sunt ij, quos nos Carassios dicimus) sumi, sendacij, cirtæ, siue certæ, à delitijs, ni fallor, apud Germanos nomen sortitæ, tineæ, anguillæ, ruboculi, carpones, quos reginas uocant Itali, Latini Cyprinos, quemadmodum uult Ioannes Dubrauius Olomucensis Episcopus. Tametsi minus frequentes hi sunt in lacubus, quàm in piscinis: In quas paruuli tanquam in uiuaria studiosè includuntur. Ferunt etiam lacus nonnulli eos, quos sului-zas & sielauas nostrates, Germani Marenas uocant. Piscis est dulcis & sapidus, aleci similis: Fluuiatiles uerò sunt cum ijsdem ferè omnes, tum delicati in primis, truta, barbo siue mullus (Paruenam uocant) fundulus, occulata, quæ lampreda quoque dicitur, alosa, siue borbocha, cuius iecur potissimum est in delicijs, à nostratibus Mientus uocatur: Itemq́ue Lipien, sliz, berzana, ucleia, iasdez, & quæ bialariba, hoc est, albus piscis à nostratibus appellatur: quibus Latina nomina dare non habemus. Quanquam quid uetat Alberti Magni, & aliorum scriptorum, qui eiusmodi res persecuti sunt, exemplo, eos uernaculis nominibus ad Latinum sonum conformatis appellare? Quod in superioribus quoque nonnullis factum est. Cancris & unguillis abundas in primis Nida fluuius. Anguillis etiam & Stintis Habus, & alij nonnulli lacus Prusici. Marinis piscibus

non

Lacus Habus.
Neringa insula.
Habus Curoniensis.
Elbinga flumen.
Varmiensis lacus.
Goplus.
Piscinæ.
Biale lacus.
Crinice.
Piscationes hybernæ.
Piscium genera.
Pisces fluuiatiles.

non admoddum abundat ea regio. Nobiles autem præcipuè sunt haleces, quos haringas
Germani uocant, quorum sale conditorum maximus est uulgò usus in tota Polonia, atq;
adeò in Lithuania quoque, Boëmia, Silesia, Morauia & Vngaria. Tanta eorum copia est.
Sed in Prussia pauci prærhenduntur: A' Cymbrica autem Chersoneso, & Scandia, & ex
Oceano Germanico plurimi & optimi nauibus eò importantur. Pomuchlæ non desunt,
Salmones & Sturiones. neque passeres. Salmonem siue esocem, & sturionem inter marinósne, an fluuiatiles nu-
merem, nescio, utrobiq; quidem præhenduntur: Sed è mari sursum fluminum certis tem
poribus enatant, transilientes obstacula. In quibus etiam insidiosis capsis collocatis capi-
untur. Tantò sunt autem suauiores, quantò longius à mari et Habo recesserint. Quin uni-
uersè pisces ij, qui in fluuijs iuxta ac lacubus & mari uictitant, sapidiores sunt in fluuijs,
quàm in mari, uel lacubus capti. Non est hîc prætereunda quarundam aquarum non uul-
Aquarum mira natura. garis natura. Est in Scepusio riuus ex arduis mõtibus profluens, cuius guttæ in lapideam
duriciem cõcrescunt, ita ut ex ijs sponte existant fulcra sustentantia canales, quibus riuus
ille ad moletrinas deducitur. Est & fons siue lacus pestilentẽ aquam & uaporẽ emittens,
cuius non modo gustu, sed etiam afflatu animalia & aues necãtur. Sunt etiam nõnullis in
Thermæ. locis Poloniæ scaturigines tepidarum aquarum, sulphuris & aluminis odorem redolen-
tium, quibus scabies & ulcera hominum & iumentorum curantur. Sed nos ab aquis &
Feræ. aquatilibus ad terrestres animantes transeamus. E' ferarum animantium genere fert hæc
regio copiam leporum, dorcarum, sciurorum: cuniculorum quoq; alicubi: Ceruorum e-
tiam, & aprorum, & ursorum, & luporum nonnullis in locis. In primis autem Nepolomi-
censis & Radomiensis saltus nobiles sunt Ceruorum uenationibus. Et horum autem, &
Bisons siue Zubr. Onagrorum atq; Bisontium Prussia ducalis, eiq; finitima Masouia ferax est, & in primis
Podolia: ubi agminatim in campis non modo hæ feræ', uerumetiam feri equi pascuntur.
Est autem bisons prægrandis, uerum pernicissima fera, magnis & introrsus leniter incur-
uis cornibus nigris armata, quibus equum cum sessore correptum in sublime identidem
iactat, & arbores mediocri crassitudine euertit. Magnitudinis eius illud quoq; est argu-
mentum, quod in capite eius inter cornua, duo imò tres etiam homines possunt conside-
re. Habet uillosum & hispidum corium, & sub mento palearia. Caro eius sale condita in
delitijs est magnatibus & principibus. Cornu sonorum, & ob id uenatoribus in usu est:
Zubrum seu Zambrum uocant nostrates: Imo & Græci recentiores: Onager uerò Los
Onager & Alce Los. appellatur. Alcem hanc esse uolunt: De qua scribunt Plinius, & nõnulli alij ex ueteribus.
Fera est longis cruribus, & auribus, aliquanto maior equo, colore cesio & fusco, mas ca-
pite cornuto: Cuius ungula posteriorum crurum, si autumni initio spiranti adhuc dese-
centur, expetitur, comitiali præsertim morbo laborantibus salutaris. Ferunt etiam capreas
montana loca Vngariæ finitima. Ceterum Vri, hoc est, boues syluestres, quos nos Thuros
Vrus siue Thur. dicimus, in solis Masouiticis syluis apud Vyskitcos extant. Et harum quidem ferarum car
nes aptæ sunt humano esui: Cultui uerò pelles subministrant panthera, siue is est lupus
Panthera. ceruarius (Ris appellatur à nostratibus) maculosis uentre & pedibus: quæ partes maximè
in precio sunt. Martes, siue Mardures, quas cunas dicimus, uulpes, lupi, Rosomaci, Lutræ
item & castores amphibia. Atq; horum castorum, inquam, caudæ etiam inter delicatos
Castor. cibos, & pro piscibus habentur, reliqua carne inutili propemodum. Extruit autẽ sibi hoc
animal cubile ligneum in marginibus fluminum & lacuum, cameris compluribus alijs su
per alias distinctum, ac secundum incrementum aquæ domicilium mutat, ita ut cauda na
tante reliquum corpus in sicco maneat. Pellem habet in dorso hispidam, sed mollem: un-
de fimbriæ fiunt exornandis uestibus hibernis & pileis. Vrsorum quoq; uolæ cum digi-
tis esitantur: pelles etiam stragulæ uestis usum præbent. Quin & amicire his famulos cœ-
perunt ij, qui feroculi uideri uolũt. Cuniculi, lepores, & sciuri cultui iuxta ac esui apti sunt.
Sunt etiam in Podolia animalia sciurorum, uel cuniculorũ magnitudine, in cauernis de-
gentia, uarias & maculosas pelles habentia, quæ & ipsæ ad uestitum, & pallia fœminarum
expetuntur. Crzecicos uulgò uocant. Omni autem genere ferarum magis abundat Li-
Bisontium uenatio. thuania propter uastitatem syluestrem. De bisontium uenatione scire operæprecium est,
quòd in campis Podolicis segregati ex agmine singuli ab equitibus sagittarijs ordine in
girum dispositis conficiuntur. Vnus enim post alium feræ adequitantes, iaculantur, cita-
tisq; equis refugiunt. Efferata autem illa ictu & uulnere, refugientem insequitur. Interim
ferit eam alius. Quem illa rursus priore dimisso insequitur, donec defatigata labore & uul
neribus concidat. In syluis uerò ij deprehensi opportuno aliquo loco deiectu arborum à
rusticanis hominibus ad id coactis, quasi intra sepes includuntur, plures etiam quàm sin-
guli, ita ut effugere inde non possint. Deinde extructa ex tempore principi & magnati-
bus ac fœminis cauea siue tabulato editiori, ex quo tuto spectare possint, uenatores cum
uenabulis ad suam quisq; arborem disponuntur. Mox ab equitibus strepitu & clamore,
admissuq;

admissuq; canum fera excitata è uepretis in medium propellitur. Quæ à uenatore post arborem latente, ut cuique maximè appropinquârit, uenabulo petitur, efferataq; ictu, arborem, cuius obiectu ille se tegit, cornibus petit, & cùm arbor sit gracilior, quàm ut ambobus cornibus in eam posit impingere, fronte ac toto corporis nisu in eam incumbit, cornibus utrinq; prominentibus. Vrget interim semel adactum in præcordia ferrum uenator, sensim cedens appetenti se feræ, ac circum arborem giranti: nec desunt canes grandiores morsibus adiuuantes, donec ea exanimata, uel defatigata prorsus cōcidat. Quod si uenator ictum frustratus sit, aut minùs opportunè intulerit, aut à fera etiam correptus, & proculcatus fuerit, aliquis è uiciniorib. rubrum pannum feræ obiectat. Hoc enim colore maximè efferatur. Ibi ea dimisso priori, hunc petit recipientē, se ad suam arborem, & ab eo feritur, & conficitur. Linguæ eius contactus uitatur, qua longiùs exerta attrahit ad se hominem, si uel extremā uestis eius oram contingat. Est enim ea scabra. Vrsi uerò, quamuis prægrandes, & iam uiui capiuntur, reti implicati, uenatoribus compluribus simul accurrentibus, & ligneis furcis caput, pedesq; ferę ad terram deprimentibus, donec ea fune cōstringatur. Constricta in arcam ligneam concluditur, ita ut se commouere nequeat, & auehitur. Vnde pòst, ubi libitum est, ad spectaculū, & urbanam, uel campestrem uenationem emittitur. Sic autem colligatur, ut uno tractu funis ex arca prominentis soluatur. Vidimus aliquando in spectaculo equulum, & quidem castratum, cum urso prægrandi cōmissum. Qui ex interuallo accurrens obuerso tergo calcibus ursum petebat, & refugiebat, urso ad stipitē, laxiore tamen fune alligato. Sed alia persequamur. De iumentorum genere bobus, & equis abundat Polonia: camelis, asinis, & mulis caret. Aliundè ij nonnunquā adducuntur, sed non durant. Ouium item, & caprarū ferax est: auium quoq; magnam habet copiam. Præter altiles autē, nempe gallos gallinaceos domesticos iuxta ac Indicos (qui nuper adeò inuecti sunt) anseres, anates, & columbas in delitijs hæ sunt: Pygargus, quē quidam Bistardam uocant, eò quod tardior sit propter molē corporis, & uix à terra euolet, pauo, grus, cygnus, perdix, bonosa, coturnix, sturus, siue starnus, & quæ Cietrzeuu, & Cieciorca, & Glussetz, quasi surdaster, à nostratibus uocātur. Et ut rapaces aquilas, falcones, accipitres, miluios, uultures, nisos, ardeas, & multas alias mittamus, minorum quoq; auicularū aptarum esui ingens est copia. In his nobilis inprimis ea, quæ in solis ferè Louiciensibus campis cum niue existit ac disparet auicula, passere nō multò maior: quam à niue Sniegulam uocamus. Turdus rarior est, itemq; Pardua, quam ita uocamus nomine uernaculo, quando Latinū non habemus. Auis est syluestris, gallina nō multò minor, in campis Russicis, & Podolicis. In ijsdē reperiuntur coturnices uirentibus pedibus, quarū esus spasmum inducit. Ex auibus maiores atq; teneriores sub hyemis initiū gregatim auolant, ureq; nouo redeunt: nonnullæ minores, uelut hirundines, & Cypseli, implicitis inter se pedibus, & alis conglobatæ in lacus, paludes, & piscinas sese immergunt, ac uere nouo emergunt, & explicantes sese euolant. Hiberno quidem tempore retibus extractæ à piscantibus sine ullo sensu, & motu, & ad ignē admotę, uel in hypocaustis calidis positæ reuiuiscunt, & euolant, sed statim læsę frigore, uel ignis calore, atq; uapore insolito emoriuntur. Cæteræ hyemis tolerantiores in syluis, uel circum domos, & uillas uitam degunt. Nec plura nunc de situ, ubertate, & omni descriptione Polonię. Genti Polonæ sicut originem, ita & linguā communem esse cum Boēmis, Russis, Moschis, Croatis, Morauis, Silesijs, Cassubijs, Bulgaris, Rascijs, Serbis, Illyris, & uniuerso nomine Slauico, seu Venedico alibi exposuimus. Tametsi Dialectis ea tam uaria est, ut nonnulli ex his populis ægrè, & uix se inuicē intelligant. Cęterùm ab alijs omnibus linguis ea prorsus diuersa est. Nisi quod multa instrumentorū, operum, & aliarum rerum ad opificia, & cōmunem uitā pertinentium uocabula à finitimis, & priscis, ni fallor, incolis Germanis mutua ta est. Sunt hodieq; nō modò mercatores, & opifices Germani multi sparsim in urbibus habitantes, uerùm oppida penè tota, & pagi pleni utentium lingua Germanica in Submontana regione, eiq; finitimis Russia, & Scepusio, itemq; in extrema ora maioris Poloniæ, deductis eò, sicut & in Silesiam, & in Prussiam, quodam tempore Germanorū colonijs, & multis de plebe compendij sui causa subindè immigrantibus. Quin & equestres quædam familię antiquitùs è Germania ducunt originē. Cuius rei argumento sunt stemmata, siue insignia, & eorū nomina. Sed iam ij, atq; etiam oppidani, & pagani diuturnitate temporis ac domicilij, & connubijs magna ex parte in Polonos transierunt. Libenter autē & Poloni propter multum usum, & cōmercia cum Germanis cōdiscunt linguā Germanicam. Libentiùs etiā Latinam, propter sacrorum ritus, & sacerdotia, scribēdiq; usum, qui uulgatissimus fuit antiquitùs hac lingua cū in priuatis scripturis, & epistolis, tum in actis publicis, ac diplomatibus, mandatis, edictis, decretisq; principū, & omnium iudicū, & magistratuum. Estq; etiam nunc, aliquando tamen minùs in usu. Nostràs enim lingua

Vrsorum uenatio.

Animalia domestica. Aues.

Sniegulam.

Pardua.

Coturnices Rußicæ.

Auiculæ rediuiuæ.

Lingua Polonica.

Hist. Pol. li. 1.

Germanicæ linguæ usus.

Latinæ linguæ usus.

neq; tam copiosa est, quàm aliæ, neq; scriptu, lectuq; facilis. Sed Prussiæ incolæ, cùm maxima ex parte Germani, aut è Germanis oriundi sint, in conscribendis actis iudiciorum Germanica lingua magis utuntur uulgò, mixtim Polonica, & Germanica loquẽtes. Prisci Prussi, quorum pertenues adhuc extant reliquiæ, peculiarem habuerunt, habentq; ab utraq; penitùs diuersam. In Russia, meridionali præsertim, iam ferè usitatior est Polonica dialectus, quàm uernacula, ex quo gens ea Polonorum cessit imperio, Polonis propter ubertatem soli, & militiam aduersus Tartaros libenter ibi figentibus domicilia. Sunt etiã in Russia, Podoliaq; Armeni, mercaturam exercentes: Hebræi uerò longè frequentiores, etiam in cætera Polonia, præter Prussiam, sparsim oppida, & uicos incolentes. Vtriq; sua lingua utuntur: sed & Polonica, uel Russica: Hebræi uerò passim & Germanica. Penetrarunt & Itali mercatores atq; opifices in urbes primarias nostra ferè memoria. Estq; nonnullus, eius linguæ usus etiam apud Polonos elegantiores. Libenter enim ij peregrinantur in Italia. Pagis autem, & uicis potissimũ, atq; etiam oppidis gens Polona antiquitùs habitat: quibus ferè castella, & arces adiunctæ sunt, dominorũ, & præfectorum domicilia. Vrbes munitas atq; cultas non multas habet. Princeps est Cracouia in minore Polonia, regum, & regni domicilium: quæ cum ædificiorum priuatorum iuxta ac publicorũ splendore atq; munitione, tum rerum omnium ad uictum, cultumq; corporis pertinẽtium, & mercium exoticarũ copia, emporio, magnis ad uitã degendam commoditatibus, hominumq; frequẽtia, ciuilitate, & elegantia facilè primũ locum obtinet, & cum claris Germaniæ, Italiæq; urbibus certat. Germanis autem mercatoribus abundat antiquitùs, neq; caret Italis. Habet opportunitatẽ Vistulæ fluuij, quo pisces, ligna, & omnis ædificiorum materia, & alia quædam è uicina Silesia importantur. Nonnulla etiam cum alio, tum in Prussiam deportantur, & inde merces exoticæ reportantur. Habet itẽ suburbana ampla, & frequentia, & cum hortis atq; pomarijs delicatis, tum uiuarijs piscium, & prædijs culta, ac temperie cœli amœna. Adiuncta sunt ei duo oppida: à Meridie quidẽ Cazimiria, ponte ligneo iuncta interlabente Vistula. Est tamen intermedius urbi, & ponti cõtinens uiculus, cui nomen est Stradomia. Quẽ flexus Vistulę tria latera ambientis, & influentis in eã Rudauæ occursus facit insulam. A' Septentrione uerò pomœrijs urbis cõtinens est Cleparia, nõ tamen cincta mœnibus, ut est Cazimiria. Habet & arcem peramplam Cracouia, à latere Australi in colle seu rupe, Vistulæ, & Stradomiæ imminentẽ, mœnibus, turribusq; munitam, & magnificis regiæ ac basilicæ, in qua sedes est Episcopi, duorumq; præterea delubrorum, & aliarum priuatarum domuum ædificijs exornatam. Regiam quidem Sigismundus rex senior nostra memoria in eam, quæ nunc uisitur, formam, amplitudinem, & splendorem redegit. Habet Academiam quoq; omnium disciplinarum atq; doctrinæ studijs, & professione florentem. Olim tamen, quàm nunc honestis disciplinis, & frequentia Præceptorũ iuxta ac studiosorum florentiorem, cùm principes uiri ornamentis patriæ magis fauerent, ac studerent, necdum uel Lutheranismo infectę, uel ferro Turcico diuexatæ, & fermè subactæ essent gentes finitimę. Sita est autem urbs ea nõ procul à finibus Silesiæ, Vngariæ, & Russiæ, longitudinis quidem gradu 42. latitudinis uerò 50. Secundũ hanc sunt haud ignobilia oppida in eadẽ minore Polonia ac diœcesi Cracouiensi, Lublinum, tricesimo sexto milliario uersus ortũ æstiuum, longitudinis 45. ferè, latitud. ampliùs 51. gradu: nõ spaciosum quidem, sed benè exædificatũ, & externarum gentium Christianarum iuxta ac barbararũ, emporium nobile: deinde Sendomiria, Sandecia, Tarnouia, Biezzum, siue Becia, Vislicia, Ilcussum, & Osuencimum in Silesia. In maiore Polonia Posnania urbs est, æmula Cracouiæ, quinquaginta milliarijs ab ea distans, longitudinis quidẽ gradu 39. lat. uerò 52. min. 30. itidem cõmercijs, & emporio Germanorum exculta. Quæ & ipsa Academiam, opera, & sumptibus Ioannis Lubrantij episcopi nostra ætate fundatam, sed à successoribus eius neglectã habet. Nunc tamen ea cura, & munificẽtia Episcopi Adami Conarij instauratur. Habet & arcem, & basilicã, sedemq; Episcopi cũ oppidis Srodca, & Valisseuo, interlabẽte Varta flumine disiunctã. Secundũ hanc sunt oppida Calisia, Gnesna, uetustate, & Archiepiscopi sede, basilicaq; nobilis, Vuschouua, quam Freistadiam Germani uocant, Costenum, & Slupcia Episcopi. In Russia Leopolis longitud. grad. ferè 46. latitud. 49. sita, quinquagesimo à Cracouia milliario. Vrbs est satis munita, duas arces adiunctas habens, emporio, ciuiumq; elegantia, & humanitate florens, ac sede alterius Archiepiscopi, & duorũ episcoporum, nempe Armenici atq; Russici non ignobilis. Sunt etiã oppida Præmislia, & Crosna: quorum Premislia arce munita, & duobus Episcopis, Latino, siue Catholico, & Russico cohonestata est. Chelma quoq; itidem duos habet Episcopos: sed propter oppidi, seu uici immuniti infrequentiam, Tartaricasq; excursiones, catholici Episcopi cathedra Crasnostauiam translata est. In Podolia Camenecia est, urbs cũ arce, natura loci, manuq; permunita, triginta milliarijs benè lõgis distans

Armeni. *Hebræi.* *Habitãdi ratio* *Vrbs Cracouia* *Cazimiria.* *Stradomia.* *Rudaua.* *Cleparia.* *Academia Cracouien.* *Lublinum.* *Adam Conarius episc. Posnan.* *Leopolis.* *Camenicia.*

distans à Leopoli uersus ortum hybernum, longitudinis gradu 49. fermè, latitudinis ue-
rò 48. minut. 30. Habetq́; & ipsa suum Episcopũ. In Masouia Varsauia est longitud. 33. *Varsauia.*
lat. 52. grad. & minut. 20. pari ferè spacio, hoc est, quadraginta milliarijs à Cracouia, & Pos
nania. Deinde Ploscum basilica nobile, & Episcopo, eiusq́; Episcopi oppidum Pultouia *Ploscum.*
cum arce, & Lomža. In Cuiauia sunt, Breste, & Vladislauia sedes, & oppidũ Episcopi, cũ *Vladislauia.*
arce, quam Stanislaus Carncouius Episcopus nuper splendidiorẽ, & magis habitabilem
reddidit. In Prussia uerò Gdanũ, siue Dantiscum, octogesimo fermè à Cracouia milliario, *Gdanum, siue*
à Posnania uerò quadragesimo, à mari uno fermè: longitud. quidẽ gradu 41. minut. 30. *Dantiscum.*
lat. uerò 54. minut. 20. urbs est è tribus oppidis coagmẽtata, portu, naualibus, & horreis
nobilis: copia, & uarietate mercimoniorũ partim maritimorũ ex toto Occidẽte, & Septen
trione, partim terrestriũ ex diuersis mundi partibus, & fluuiatilium, maximè Vistulæ prę-
terlabentis opportunitate abundans: munitione firma, ciuium, & conuenarum industria
ac diligentia culta. Quæ anno superiori, dum opus hoc primũ editur rebellis facta, uirtu-
te, & dexteritate fortissimi, prudentissimiq́; regis Stephani post insignem cladẽ, & diutur
nam obsidionem clementer in deditionẽ redacta est. Gdano proxima dignitate nunc est *Torunia.*
Torunia, uiginti quatuor milliarijs intorsum uersus Posnaniam, & Cracouiam ab eo di-
stans, & in ripa Vistulæ sita, longit. gr. 41. lat. 52. duobusq́; oppidis distincta. Olim em-
porio, & omnibus rebus florentior. Sed Gdani incrementa eam non paruis detrimentis
affecêre, & in frequentem reddidêre. Quod ipsa itidem Culmæ priùs usu uenerat: quæ ci *Culma.*
uitas ea dignatione fuit antiquitùs, ut ab ea cætera omnis Prussia, atq; etiam Masouia ple
raq; ius peteret: quod inde etiamnum Culmense dicitur. Viguerunt in ea non ita pridem *Ius Culmense.*
etiam bonarum literarũ studia. Nunc ea pro amplitudine sua infrequens est admodum:
cumq́; superiori tempore in ditione Regia fuisset, nunc paret Episcopo, qui inde nomen
habet. Tametsi cathedra eius est in oppido Culmensea, uno milliario inde distãte. Elbin- *Elbinga.*
ga etiam Prussię est gemina, permunita, & copiosa: nisi, quod quoq; luminibus, ut ita di-
cam, officiũt, ab altera parte Gdanũ, ab altera Regius mons, siue Kœnixberga, uicinę, & *Regius mons,*
maiore commoditate portuum copiosæ urbes. Est autem Regius mons, ducalis Prussiæ *siue Kœnix-*
caput, tribus oppidis, & arce magnifica, nostraq́; memoria etiam basilica, & sede Episco- *berga.*
pi Sambiensis insignis: terrestri quidem itinere decem octo milliarium, per Habum uerò
aliquantò minore interuallo à Gdano distans, long. gradu 43. latitud. minut. 50. Prægo-
la flumen oppida intersecat, & uno fermè milliario infra ea in Habum influit. Minoribus
item oppidis frequens est admodum utraq; Prussia, & quidem nec incultis, nec immuni-
tis. In regia, primarium est Marieburgum, cùm ipsum per se mœnibus, turribusq́; permu- *Marieburgũ.*
nitum, tum arce amplissima, & munitissima nobile, situm ad Nogatum brachium Vistu-
læ, sexto ab urbe Gdano milliario. Propter adiacentis autem insulæ, cuius mentionem su
prà fecimus, ubertatem glebæ, pagorumq́; frequentiam, & cultum, copiosum, & frequẽs.
Ea uerò insula in palustri olim restagnantis Vistulæ solo operibus, & præalti ac firmi ag-
geris obiecta ad utrunq; fluminis brachium effecta, magno hominum labore non sine
periculo ab inundatione defensatur. Maior ea uocatur. Minor autem appellatur, conti- *Minor.*
nens ei ad occidentale Leniuucæ latus, & ad Motlauiam, Gdanumq́; pertinẽs planicies:
& ipsa palustris olim. Nunc autem fossarũ ductibus exculta, & facta compascua. Marie-
burgo non multùm ulla re cedit Allesberga, siue Heilsberga, Episcopi Varmiensis domi *Heilsberga.*
cilium. Cathedra enim supra Fraumbergam est, quemadmodũ superius attigimus. Initio *Fraumberga.*
uerò, Brunsbergę ea fuit collocata. Quod ipsum quoq; oppidum geminum, permunitũ, *Brunsberga.*
frequens & copiosum est, ita ut inter primarias urbes Prussiæ numerari queat. Quam nu *Stanislaus*
per uir ampliss. Stanislaus Hosius, S.R.E. Cardinalis, & Varmiensis Episcopus unà cum *Hosius*
sacro eius ipsius Ecclesiæ collegio studijs literarũ atq; doctrinæ nobiliorem reddidit, no- *Cardinalis.*
bis adiutoribus, & in religione Catholica cõseruat, collegio religioso eorum hominum, *Oppida Pruss.*
qui de societate Iesu uocantur, in ea collocato. His oppidis non multùm cedunt Gute-
stadia, Allesteinum, Resla, Vormata, Melsacum, Vartemberga, Seburgum in eodem tra- *Siue Reselia.*
ctu ac diœcesi Varmiensi. In Pomerania, Tucholia, Choinicia, Stargarda, siue Starigro-
dum, Nouum, Gneuum, Dersauia. In reliqua Prussia, Neimarcũ, Brodnicia, Stuma, Gru-
dentum, Lubauia, Razinum, & inter hæc interiectum ducale, Quizinum, quod Germa- *Pomesaniensis*
ni Marieuerder uocant, non ita pridẽ sedes Pomesaniensis Episcopi: cuius diœcesis insu- *Episcopat.*
lam quoq; maiorem, & Stumense territorium complectebatur: nunc ea caret Episcopo.
Hæc omnia oppida, & ipsa per se mœnibus cincta sunt, & ferè arces ualidas, & benè exę-
dificatas, sed uetustas adiunctas habent. In cętera quoq; Polonia nõ infrequentia sunt op
pida (aut si uicos appellare malumus) pleraq; sine ullis mœnibus, nec nisi ligneis ędificijs *Arces Pol.*
præter templa, & castella, siue arces adiunctas. Sunt itẽ arces in editioribus locis, & rupi-
bus extructæ, nullis adiunctis oppidis: Melstinũ, Tencinum, Landiscorona, Ogrodene-

cia, Lipouecia, Olstinum, Pilcia, Sosternũ, Soben, Oceciũ, Visnice. Sunt & monasteria ad munitionem pariter, & commoditatem habitatorũ exædificata, & uicis, pagisúe non longè distantibus frequentata: Tinecense, Mogilense, Miechouiense, Andreouiense, Brescense, Stananticense, Copriuunicense, siue Pocriuunicense, Lyssecense, Cienstochouiense, Vitouiense, Sulcouiense, Landense, Lubinense, Ceruenscense, Paradisense, Mogilnense, Tremesnense, Secechouiense, Vangrouecense: & Sarnouicẽse, Pelplinense, Oliuense, Zucouiense in Prussia. Pagi plericꝫ omnes ad lacus, riuos, & flumina siti sunt, sparsim duplici, ut plurimũ, ordine disiectis agrestium domicilijs. In his casę sunt ligneæ, uel luteæ, humiles, pleræcꝫ omnes stramentis, nonnullæ asserculis intectę, præter prędia, domoscꝫ dominorum, quæ ampliores sunt, & cultiores. In Prussicis tamen pagis egrestes Germani minùs inculte habitant: oppidani uerò cultiùs etiam lateritijs ferè domibus interiectu trabium firmatis, & ad omnem cõmoditatem instructis: quæ tamen plerecꝫ stramẽtis tectæ sunt: nonnullæ lateritijs tegulis. Vrbes longè sunt cultiores, nisi quòd habent domos angustiores. Cæteræ uerò Poloniæ urbes primariæ laxioribus domibus, nec minùs cultis habitantur. In quibus cũ Germani mercatores superiori ætate lateribus, & lapidibus elegantiùs ędificare cœpissent, nunc Poloni quocꝫ eodẽ studio tenẽtur, illoscꝫ superare contendunt: nec in urbibus modò, sed etiã in uillis lautiùs habitare student, Italorũ ferè opificum opera, & industria. Hypocaustorum permagnus est usus maiore parte anni in tota Polonia, præter Cassubiam, & Prussiæ partem quandã: ubi agrestes per hybernum tempus accenso in medio domicilij foco, cum pecudibus, iumentis, ac cæteris animalibus, & auibus domesticis in sordibus, fœtore, atcꝫ fumo (licet non desint ampla fumaria) uitã degunt, sicut & in Samogitia, & alijs ad Septentrionẽ uergentibus regionibus. Quanquã hypocausta quocꝫ agrestium duntaxat, pleracꝫ fumosa sunt, (ut quæ furnis ad coquẽdos cibos, & panes intùs extructis calorem excipiant, & fumarijs magna ex parte careant) Et anserem, anatum, gallinarumcꝫ cum pullis suis, ac ouicularum quocꝫ, capellarum, uitellorum, ac sucularum, propter hybernum gelu, admissu, & receptu sordida. Balnearum item excalfactarum frequens est Polonis usus æstate iuxta ac hyeme ad abluenda, & leuanda sudore corpora. In quibus mares seorsum lauant à fœminis. Vestium genus necꝫ unum est, necꝫ certum, aut suum cuicꝫ ordini, cõditioni, ætati, & generi hominum. Exoticis delectantur plurimi. Fœminæ passim cum alio cultu uario, tum uirorum amiculis utuntur. Quanquam id nouum est. Reticulis tamen, aut lineis uelis siue flammeis eę capita integunt. Puellæ antiquitùs nuda capita sertis aureis, gemmatis, uel sericeis, uel floreis, uel herbaceis redimitæ progrediuntur in propatulũ. Sed nunc eæ atcꝫ etiam matronæ pileis sericeis, pellibus suffultis, itidẽ ac mares ferè tectę incedunt. Victus genti antiquitùs uulgò, & in plebe, agresti præsertim & uicana, succidia, lactarijs, pisciculis, oleribuscꝫ potissimũ constat. Nunc multi ueruecina quocꝫ, & uitulina, & bubula carne uictitant: quarum carnium fora in pagis quoque apud templa, & parœcias festis diebus instituuntur. Vrbanis, atque nobilitati uictus est dapsilior: & iam lautior etiam, mensæcꝫ cum altilibus, tum feris animalibus, auibusque, & piscibus lautis instructæ: in quibus permagnus est aromatum, necꝫ exiguus saccari, & aliorũ exoticorum condimentorũ usus: nec oleribus exquisitis eę carent. Nec desunt bellaria, aliæcꝫ lautitiæ cũ domi natæ, tum exoticæ. Triticei panis, uinicꝫ usus non ita pridẽ inoleuit apud elegãtiores. Nunc quidẽ utrocꝫ multùm utitur etiam uulgus in conuiuijs: uino quocꝫ præsertim in minore Polonia uicina Vngariæ, & Morauię. Nec obstat precium. Cæterũ siliginei panis, & cereuisiæ promiscuus est usus in tota Polonia. Fit autem cereuisia in Prussia quidẽ ex ordeo, in cætera uerò Polonia etiam è tritico minutatim molito, seu confracto, & aqua decocto cũ lupulo. Admiscetur nonnunquã tritico siligo, uel spelta, uel auena. Mel quocꝫ itidẽ cum lupulo aqua decoctum in frequenti usu est: Rusis præsertim, & Podolijs, apud quos permagna est apum, & mellis optimi ex dictamo, & alijs benè olentibus herbis ac floribus collecti copia. Nec Prussis, & Masouijs mel deest: qui & ipsi itidẽ id decoquunt. Medonem uulgò uocant. Solet autem is condiri Varsauiæ peculiariter succo è cerasis, rubiúe malis expresso, aut aromatibus: & pro ratione condimentorũ, Kerstrangi, Malinici, ac Troinici nomen accipit. Color hominũ ferè candidus est: capillus flauus, uel magis albicans: statura mediocris, aut mediocrem paulò excedens, habitudo corporũ succulenta. Nisi quòd fœminis, & maximè puellis nobilioribus, urbanisc꜄ studium est, ut se reddant curatura iunceas, quemadmodũ inquit ille. Alioqui formæ atcꝫ teneritudinis non magna ab ijs adhibetur cura. Fucare autẽ faciem, & capillos tingere, indecorũ habetur. Sed est in uiris iuxta ac fœminis naturalis quædam formæ bonitas, ingenuo rubore tincta. Ingenia Polonorum sunt aperta, & candida, & falli, quàm fallere magis apta: nõ tam irritabilia, quã placabilia: minimè proterua aut pertinacia: imò ualdè tractabilia, si cõmodè ac placidè tractentur. Ex-

Monasteria. — *Pagi.* — *Vrbes quales.* — *Hypocausta.* — *Balneæ.* — *Vestitus.* — *Victus ratio.* — *Cereuisia.* — *Medo, siue aqua mulsa.* — *Corporum habitudo.* — *Terentius.* — *Ingenia, et mores Pol.*

tur. Exemplis autem inprimis ij commouentur: & sunt principibus, & magistratibus suis satis morigeri. Ad comitatem, ciuilitatem, benignitatem, & hospitalitatē prompti, ita ut ignotos, & externos non modò libenter suscipiant hospitio, sed etiā inuitent, & omni officio prosequantur: & non modò ad conuictum atq; familiaritatē quorumlibet faciles, uerumetiam ad mores, & imitationem eorum, cum quibus uiuunt, externorum præsertim, flexibiles. Iuuentutis laxior est paulò, & neglectior educatio. Sed ea naturę bonitate compensatur. Ad Scholas quidem, & Magistros mittere mares liberos, & Latinis teneram ætatulam imbuere, omnibus pauperibus iuxtà ac diuitibus, nobilitati ac plebi, oppidanæ præsertim, studium est. Multi pædagogos domi alunt. Itaq; ne in medio quidem Latio quis reperiat tam multos uulgò, cum quibus Latinè tamen loqui possit. Puellę quoq; nobiles, & urbanæ, uel domi, uel in monasterijs uernacula, imò & Latina lingua legere, & scribere discunt: adultiores, puellæ quidē reifam. culinariæ præsertim, & pecuariæ curandæ, lanificioq; seu linificio potiùs, atq; textrinæ, & acu pingendi arti manus admouent: mares uerò agriculturæ, uel opificio cuipiam, uel mercaturæ, uel magistratuum, & procerum, sacerdotumúe opulentiorum ministerijs, & affectationi sese addicunt. Multi domi cum parentibus uitam degunt, eosq; in refamiliari curanda subleuant, ac decedentibus eis, patresfamiliās facti, rem suam agunt. Complures libenter peregrinantur, dispendiorum reifamiliās negligentes, egestatisq;, & omnium, quæ peregrinantes consequuntur, incommodorum tollerantes. Externa enim magis, quàm domestica admirantur. Itaq; linguas earum gentium, ad quas peruenerint, cupidè, & facilè discunt. Quinetiam in uictu, cultuq; corporis, & moribus noui aliquid peregrè afferre student, indeq; elegantiæ laudem quærunt. Quod iam ad opiniones quoq; de religione proserpsit. Sunt autem docilia hominum ingenia, & ualent quocunq; intenduntur: sed alienis inuentis perdiscendis ea magis accōmodant, quàm ut noui aliquid ipsi excogitent, & excellere magnoperè ulla re studeant. Id adeò fit, siue quod uni alicui arti, & studio non libenter sese addicunt, sed multa nōsse cupiunt: siue incuria, segnitie, laborisq; fugitatione, quæ plerisq; in rebus peculiaris est huic genti: præsertim quòd homines, ad quorum usum ferè liberalia iuxta ac mechanica studia referuntur, mediocritati contenti, exquisitam artificum, & operū præstantiam nō magnoperè requirunt: seu deniq; quod ditiores ocio, delitijsq; sese dedunt, relicta tenuioribus ingenij, & industriæ exercercitatione: hos uerò cùm sit difficile, ut ait Philosophus, egentem benè operari, præsidijs uitæ comparandis distineri, & alienis non nunquam ab ingenio suo studijs, & negocijs implicari necesse est. Atq; ubi, quòd satis est, comparārint, & ipsi fermè superiorum similes euadunt, uel reifam. tuendæ cura, litiumq; anfractibus, uel potentiorum consectatione distrahuntur, idq; siue ambitionis stimulis incitati, siue quo se, suosq; certo aliquo præsidio ab aliorum iniurijs, & contumelijs uindicent. Nescio enim quomodo fit, ut ad uitæ commoda, & ornamenta non modò comparanda, sed etiam tuenda non satis præsidij sit, hac nostra præsertim ætate, in solis animi, & ingenij bonis, & in legibus ac iure communi. Non tam autem ad artes mechanicas tractandas Poloni apti esse uidentur, quàm ad studia doctrinæ. Nisi fortè illas contempsērè potiùs, quàm assequi nequiuēre. Externis quidem plerisq; opificibus antiquitùs usi sunt, & utuntur etiamnunc non paucis. Bonarum literarum atq; doctrinæ studia accuratiùs consectantur, in primis ij, qui his præsidijs ex humilitate, sordibusq; domesticis emergere cupiunt, aut qui sua uel parentum uoluntate ad sacerdotium animos adijciunt. Seueriores autem disciplinas ad nostra usq; tempora potissimùm consectati sunt Poloni. Nō defuēre nobis sanè superioribus tēporibus insignes mathematici, Astrologi, Dialectici, & Philosophi, atq; etiā Theologi, ij præsertim, qui uocātur Scholastici, cū instituta Cracouię ante centum septuaginta annos Academia, Magistri eius generis Lutetia, Pragaq; acciti, admirationi essent uulgò, & primoribus, atq; ipsis etiam regibus. Humanitatis, & linguarum eruditarum studia diu neglecta iacuēre: nec solùm apud maiores nostros, uerùm & alibi, fatali quadam temporum conditione. Proindè non erat, unde nostrates ea discerent post acceptas cum religione Christiana literas, & cultum uitæ mitioris. Quò factum est, ut illi quoq;, qui tunc docti habebantur, & erant, nihil propemodum literis mandarent, nec in publicum sibi edendum esse ducerent, si quid fortè exercitandi sui, aliorumúe docendorum causa conscripsissent. Neq; sanè expedita erat edendi ratio, cùm careret Polonia typographis. Ita doctorum uirorum memoria cum ipsis pariter extincta est. Nunc certè posteaquam animaduersum est, in precio esse linguarum, eloquentiæ, humanitatisq; studia, cupidè ea quoq; nostrates amplexi sunt, sed ad usum ciuilem, & uulgarem magis, quàm ad gloriam. Non defuēre tamen nostra hac ætate, neq; nunc desunt, cùm in studijs humanitatis, & eloquentiæ, tum in omni genere doctrinæ magni quidam, & excellentes uiri, qui cùm commoda uitæ honestissimis disciplinis, &

Hospitalitas, & ciuilitas.

Educatio.

Peregrinatio.

Studia.

Aristoteles.

Doctrinæ studia.

Academia Craconien.

Eruditio.

gloriæ,siue utilitati publicæ posthabuissent, eò euaserunt,ut admirationi sint,si non suis, certè externis, incorruptiùs iudicantibus. Sed eos recensere nunc necesse non est. Nec medicinam posthabent,posteaquā ea uulgatis delicatiore,& laxiore uictus ratione morbis, in precio esse cœpit. In alijs minùs elabobant, propterea quòd minùs ea conducere uidentur ad cōmoda,& ornamenta uitæ comparanda. Non est enim nouum,plurimos mortales hunc finem studijs, laboribusq; suis statuere, patresq; similes illius habere,de quo canit Poëta quidam:Sæpè pater dixit,Studium quid inutile tentas? Rem porrò familiarem diligentiùs curare non ita pridem, & eodē propè tempore,quo bellorū incommodis uacui,luxum,splendoremq; consectari cœpimus. Sed in ea minor est uulgò parta tuendi ac dispensandi,quàm acquirendi diligentia.Maiores quidem nostri comparandis diuitijs nō magnopere incubuêre, satis habētes,sine magna cura,& labore,unde in diem propemodū,si non lautè,non durè quidem certè, nec parcè cum suis uiuerent.Itaq; tranquilliores tunc res domi erant. Minùs appetebatur alienum:minùs erat litium:minùs iurgiorum atq; cædium:minùs fraudium, & periuriorum.Maior autem erat fratrū,& agnatorum,cognatorum,affiniumq; inter ipsos concordia,& beneuolentia. Maior nō modò parentum,sed etiam quorumuis natu grandiorum reuerentia. Perrara finium regundorum iudicia.Hercìscundæ uerò familiæ nulla propemodū. Cæterorum enim cognatorū, aut uicinorum natu maiorum interuentu,& intercesiione componebatur,si quid ulla de re exortum erat controuersiæ, quod ipsi inter se uicini, uel necessarij transigere familiariter nequiuissent. Res militaris quoniam cùm instituto gentis,tum temporum quadā conditione in honore fuit superioribus, atq; adeò omnibus ferè seculis, extitêre multi uirtute bellica præstantes uiri maximè nostra memoria. Non ita pridem extincti. Et quamuis in diuturna pace,& ocio,extant etiamnunc nonnulli.Nec emarcuit uulgò in Polonis uigor ille animorum,laudisq; bellicę studium,si qua se usquam offerat idonea uirtutis exercendæ occasio. Meditationem,& exercitationem uiri sapientes requirunt. Idq; ideò fortasse,quia desunt uirtuti sua præmia,& quod ignauo ocio,& conuiuijs plusculum indulgetur. Ad hæc autem,& festas epulas conueniunt plerunq; uicini,& necessarij inter se ad unum aliquem uiri soli,uel pariter cum fœminis.Nec turpe habetur,puellas quoq; interesse,& earum colloquia,conuiuia,choreasq; à iuuenibus frequentari,parentibus earum, cognatisúe natu maioribus prẹsentibus.Atq; ita plurima conciliantur matrimonia.Nec rarò in eiusmodi conuiuijs simultates, & inimicitiæ abolentur,& uel dissolutę,uel nutantes amicitiæ redintegrantur. Quanquam intemperantioribus compotationibus interdū cruentæ quoq; pugnę inter conuiuas amicos,& necessarios accendūtur,iurgijs plerunq; inter uiliora seruitia coortis. Potantibus enim dominis, nec illa à poculis arcentur. Quin illiberalis conuiuator habetur,cui curæ non est,ut seruitia conuiuarum benè pasta ac pota sint. Quò fertiliores enim sunt hæ regiones,eò magis indulgent homines uulgò crapulæ,prolixioribusq; conuiuijs,& compotationibus,ita ut multi eum solum ducant fructū laborum atq; diuitiarum suarum. Vigent autem pasim inter mares compationes ad æquales haustus non solū in conuiuijs,uerumetiam in cauponis, ad quas uulgus cōpotandi causa cōuenire solet:eoq; prouecta est hæc licentia, ut quod profestis diebus partū est, festo die potando ferè prodigatur. Atq; inde fit,proserpente potandi etiam profestis diebus,& ocij consuetudine,& inertia, ut angustiore re familiari utantur multi:præsertim cū nemini curę sit,quid priuatus quisq; gerat negocij,unde,& quomodo sese sustētet:& fructuosa sit autem dominis, & magistratibus illa potandi licentia.Etenim nō exigua,& tributorum, & uectigalium publicorū iuxta, ac priuatorum portio è cauponis corrogatur. Exolescit tamē sensim apud honoratiores illa ad ęquales haustus potandi cōsuetudo, eorum studio, qui apud eas gentes, quę humanitatē studiosius colunt,peregrinati sunt.Sed lautitia in uictu, potuq; magis ac magis indies inolescit. In cultu quoq; corporis, uestiumq; numero,uarietate,ac precio maior luxus existit. Nec solùm exoticis pannis,& pellibus, uerumetiam serico, & purpura uestiri, & argento, auro, margaritis,gemmis exornari mos inoleuit, inferioribus quibusq; præstantium genere, honore, uel facultatibus exempla cupidè amplectentibus: nullis autem legibus sumptuarijs modum in uictu,cultuq; corporis cuiquam ordini,aut homini præscribentibus. Quò planiora autem,& absolutiora sint omnia, quæ de gente Polona persequimur, ordines, & genera hominum describamus:quæ descriptio Reipublicæ quoq; fundamenta continebit. Distinguitur populus Polonus partim genere,partim ex religione sumpto uitæ instituto. Ac genere quidem in equestrem ordinem, siue nobilitatem, atq; plebem distribuitur: religionis autem instituto in sacrum,& profanum ordinem.Liceat autem nobis eum,qui fanorum atq; sacrorum administrationem non habet, profanum appellare,uulgò Ecclesiasticum,& laicum,uel spiritualem,& secularem statum,& ordinem uocitant.De his posterius:nunc de nobi-

Ouidius. *Rei familiaris cura.* *Temporum diuersa ratio.* *Controuersiarū transactiones.* *Rei militaris studium.* *Compotationū commoda, & incōmoda.* *Luxus Polonorum.* *Aequales haustus.* *Ordines, & status hominū*

nobilitate,& plebe. Nobilitas Polona ad regimen atq; defensionem cæteræ multitudinis,regionisq; segregata est. Atq; inde qui sunt huius ordinis,antiquitus milites,nunc equites ferè ab equestri militia,cui sunt obnoxij, à Latinè loquentibus,& scribentibus appellantur: uernacula autem lingua Schliachta, à generis nobilitate,mutuato,nisi fallor,à Germanis uocabulo, (quasi Geschlechter) uocantur,& Ziemianie,quasi agrarij,uel, ut uulgò interpretantur,terrigenæ,à terra,& agris,quos ferè colunt,& habitant antiquitus,hæreditarios,precioue,seu principis beneficio partos. Habet autem nobilitas multas,& magnas prærogatiuas, quæ partim regum, & principum munificentia firmatæ sunt,partim moribus,& institutis inualuêre: quę magna ex parte sparsim opportunis locis huic,& historico operi à nobis insertæ sunt. Regi quidem ea soli ferè subiecta est. Iudicatur tamen ad præscriptum legum,& à magistratibus regni, & regijs,quemadmodum posteriore libro ostendemus. E cæteris,priuatis præsertim,nemo nobilitatem cum agris,& pagis subiectam habet,nisi fortè in Russia antiquitùs,& prisco ducũ gentis iure. Habet etiã Cracouiensis Episcopus in Seueriensi ditione: habet & Varmiensis,eiusq; ipsius Ecclesię collegium: quin & Plocensis Præpositus: & alij fortassè. Licet tamen homini nobili,siue equiti scultetiam,ut uulgò uocant,siue aduocatiam,in bonis alienis paganis iuxta ac oppidanis uoluntate domini obtinere: (de Sculteti js autem,& Aduocatijs posteriore libro dicemus) Licet etiam priuati conditione in urbem, uel oppidum cuiuslibet commigrare,saluis personæ suæ prærogatiuis,nisi is decus nobilis amittat. Nobilitas porrò genere censetur,& meritis,adiuncto uitæ instituto. Habentur enim nobiles,quorum maiores,aut parentes uirtutis ergò in eum ordinem allecti,militiæq; adscripti, & gentilicio signo donati sunt,quiue ipsi hæc meruêre uirtute sua. Sed præstabilius habetur,nobilem natũ esse,quã factum. Nasci autem nobilem patre simul, & matre nobilibus oportet legitimo coniunctis matrimonio. Quanquam nec plebeia mater liberorum nobilitatem minuit,dummodò pater sit nobilis. Nothi quamuis nobilibus,& illustribus orti,nõ censentur in familijs, neq; nobilitatis prerogatiuis fruuntur. Conferendi porrò huius decoris, hoc est,nobilitatis,potestatẽ solus habet princeps: idq; uel suo ipsius iudicio, & beneficio facit,uel interueniente testimonio,& quasi adoptione clarorum, & principum alicuius familiæ uirorũ, stemma,& gentem suam cum eo, qui ita creatur nobilis,communicantium. Eiusmodi tamen creatis nobilibus obtinere,& possidere bona terrestria statuto quodam nouo non licet. Sed posteritas eorum pari cum alijs natis equitibus iure esse incipit. Amittitur porrò nobilitas decreto principis,ob admissum dedecus, & atrox aliquod facinus. Contaminatur etiam,& abdicatur quodammodò,si quis desertis militię,& agriculturæ studijs,sordidum quęstum faciat arte mechanica, uel tenuiore,& minutioribus mensuris ac ponderibus utente mercatura, & cauponatione. Est autem pari dignatione Polonica omnis nobilitas: nec est ullum in ea patritiorum, comitumue discrimen, exæquata quodam tempore omnium conditione. Nuper adeò paucis quibusdam, parentum,uel ipsorummet amplitudine atq; meritis,& principum beneficio Comitum decus denuo partum est. Ducũ, qui peculiares haberẽt dominatus, uel territoria, nunquam aliud genus fuit apud Polonos,quàm id, quod à Boleslao Kriuousto principe propagatum fuit,cùm is principatum inter liberos diuisisset. Verùm id iam defecit. Rusi habuerunt antiquitùs suos duces,habentq; etiamnum ij, qui dudum Lithuanicæ ditionis fuêre, aut sunt etiamnum,& Volynij. Neq; enim subactis,uel in deditionẽ acceptis ea prærogatiua adempta fuit. De Prussorũ,& Curoniensium ducibus pòst attingemus. Multæ sunt nobilitatis Polonæ gentes, & quasi tribus,nõ locis,& regionibus,uerũ signis quibusdam gentilitijs,quæ arma,& insignia uocant, eorumq; appellationibus distinctæ, quæ singulæ rursus multas stirpes,& familias cognominibus,& agnationibus distinctas complectuntur. Verbi gratia, Leliuiorũ gens, cuius signum est, noua luna supernè stellã inter cornua cõtinens in cœlestino scuto, Tarnouiam, Pileciam, Melstiniam, & alias nõnullas honestas,& amplas familias comprehendit. Signa uerò gentilitia, siue insignia partim à rebus, quarum sunt notæ, quemadmodum Topororũ ab ascia, partim ab euentu,ut Ielitiorum à uisceribus transfixis appellationem habent: plurimorum ratio obscura est. Nisi fortè à primis conditoribus gentium ea sumpta sunt. Neq; enim olim, ut nunc,ab arcibus, uillis,& pagis, quibus dominabantur,denominabantur equites: sed undelibet sumpta, aut indita nomina, ad longam posteritatem,amisso etiam,uel commutato patrimonio, rectè transmittebant. Qualia supersunt etiãnunc multa cùm alibi, tum in Submontano, & Sciriciensi tractu,& in Russia. Vt sunt Herborth, Dunin, Iordan, Gladis, Pienianscus, Pirschala, Omita, Farureius, & alia eiusdẽ generis. Nunc malũt plerìq; de arciũ, oppidorũ,& pagorũ nominibus deflexa paululũ per dominationẽ in Ski, siue ki uoce appellari. Ea uerò deflexio, uel adiectio syllabę à latinè loquentib. & scribẽtibus in ius cõmutatur, ita ut à Choina Choinski, & pro eo latinè

Nobilitas. Milites, & equites. Ziemianie. Nobilitatis prærogatiuæ. Nobiles qui. Nothi. Nobilitas à quo, & quomodo conferatur. Nobilitatis amißio. Nobilitas æqualis. Comites. Duces. Gentes, & familiæ nobiles unde appellatæ sint. Cognomina nobilitatis unde, & qualia.

Choinius, à Crasne Crasinski, & pro eo Crasinius, à Lascò Laski appelletur. Cæterũ pro eo non Lascius, sed Lascus dicitur. Quod nos in historia secuti sumus, perspicuitati orationis, & externorum auribus inseruientes. Idem ueteres historicos Græcos, & Latinos in barbaris nominibus factitasse animaduertimus. Interdum autem sine hac deflexione, uel adiectione, arcis, uel oppidi, uel pagi nomen, unde quisq; ortus, uel cuius dominus est, cum præpositione de, uel à, uel ab, uel in, cognominis loco usurpatur, à magnatibus præsertim, & clarioribus: ita ut uerbi gratia, in Tencin, uel à Gorca, uel de Felstein, quis appelletur. Obseruaturq; in his uulgò discrimen quoddam, non magis à Polonis, quam à Germanis, & Boëmis: qui itidem utuntur huiuscemodi appellationibus. In enim prępositionem ijs ferè attribuunt, qui domini sunt locorum: cæteras, etiam ijs, qui inde duntaxat orti uel oriundi sunt, etiamsi ibi non habeant, ubi pedem figãt.

Signa, siue insignia nobilitatis Poloniæ.

Gentilitiorum autem signorum, quæ quidem quærendo inuestigare potuimus, appellationes hæ sunt: In quibus enumerandis ordinẽ primarum literarum, & uernaculæ linguæ sonum seruabimus. Abram, siue Valdorff: Amadei: Bialina: Biberstein: Bodulia: Bogoria: Boitza: Brog: Bozestado: Buincia, siue Buincza: Byliny: Cioleke: Copaczina: Coumia: Cielantcoui: Coruitz, siue Bies: Choleua: Cotfitz: Corab: Corciak, siue Corczak: Dambroua: Dambroua altera: Dembno: Doliua: Dolenga: Drzeuicza: Druzina: Drija: Dzialossa: Godziemba: Gosdoua: Grabia: Griph, quod & Suieboda: Gryzima: Grzimala: Habdanc: Herburthoua: Helm: Ianina: Iastrzemhiec: Ielita, siue Koslarogi: Iednorezec: Iunossa: Korsboc: Kerdei: Labentz: Larissa: Leliua: Liada: Leuart, siue Leopardus: Lodzia: Lzauia: Lis, quod & Murza: Mozela: Morskicot: Mandrostca: Nalencz: Niesobia: Nieczuia: Nouina, Oliua: Osmarog: Odrouuanz: Ostoia: Orlia: Olobog: Ouada: Oxa: Pilaua: Pirzchala: Poualia, siue Ogon: Poboze: Pogonia, Polucosia: Prauuda: Pomian: Przeginia: Prus: Prus alterum: quod & Nauilki: Prosnia: Raua: Raduan: Roza, Rogala: Ruchaba: Rolia: Scheliga: Slepouuron: Socolia: Seruicaptur: Schilde: Staricon: Starza: quod & Osoria: Strzemien: Strzegomia: Sternberg: Srenaua: Sulima: Suuirczek: Sirocomlia: Schumberg, siue Cotfitza: Suuinca: Tarnaua: Topor: Topacz: Trzaski: Tramby: Varnia: Vieniaua: Vuczelie, Vierusloua: Venzik: Vaduua: Vierzinkoua: Zabaua: Zadora, siue Plomien: Zagrobia. Duorum nomina non tenemus, ea sunt albæ aquilæ anterior pars dimidia à capite cauda tenus, erecta, cum duabus stellis à tergo: & quinq; rosæ albę in quincuncem còllocatæ. Vnde simul & ex gente Iastrzembecia ego maternum genus duco: pater uerò meus è Pirzchalia, & Osmarogia. Nihil autem uetat his nostrum quoq; adiungere, quo me unà cum fratribus meis, & omni posteritate nostra optimus Rex Sigismundus Augustus ornauit, dimidiam aquilam pectore tenùs, naturali colore, extensis alis, laurea corolla circum collum redimitam in rubro scuto impartitus. Cui Ferdinandus Rom. Imperator electus, immortali memoria dignissimus, cum legatione apud eum eiusdem regis nomine in septimum annum fungerer, gentilitium Austriacæ familiæ suæ stemma, rubram in albo scuto teniam per transuersum ductam subdidit, & duo nigrę Imperialis aquilæ capita galeæ coronatæ superposuit. Cur autem minùs liceat cuipiam à se parto, quàm ab alijs relicto decore gaudere? Et hactenus quidem de nominibus gentiũ Polonę nobilitatis nobis dictum sit. Signa, origines, familiasq; describere, longũ, & operosum esset, ne dicam infinitũ.

Nobilitatis habitandi, & uiuendi ratio.

Antiquitùs sparsim nobilitas in agris habitat, in sua quisq; uilla, uel castello, uel arce, rem familiarẽ operis, & laboribus adscriptitiorum suorum, uel mercenariorum curans, & agricultura, gregũ, armentorum, & apiariorũ fructu, itemq; uenatione, & aucupio nõ modò sustentans sese cũ domesticis suis familijs, uerumetiã honestas diuitias comparans uendẽdis ijs, qui supersunt usui domestico, quęq; desunt inde uicissim comparandis.

Fœminarum studia.

Matres autem familias, & puellæ nobiles lanificium, & linũ, canabumq;, & rem pecuariam tractantes non dedecet uendere ea, quæ ex huiusmodi re familiari, & fructibus eius supersunt usui domestico. Quin & culinæ curã eæ gerunt, exceptis illustrioribus, & senatorijs, quæ hæc pleraq; dedignãtur, aut pedissequarũ opera peragũt. Iter facientes, fœminæ quidem carpentis, uehiculis, aut curribus uehuntur: mares uerò uel ijsdẽ, uel ęquis potiùs pedestrem incedere per uiam, longiorẽ pręsertim, minùs honorificũ uulgò habetur: nisi paupertas necessitatẽ imponat. Iam autem lautiores, & elegantiores de nobilitate in urbibus domicilia figere, uillis, & rusticis prędijs relictis, incipiunt.

Comitatus.

Prodeuntem in publicũ nobilem uirum iuxta ac fœminam asseclis maribus, fœminã uerò etiam puellis pedissequis stipari, honorificũ habetur. Et in eum usum alit quisq; domi suæ famulitiũ pro modo facultatũ: idq; simili figura, & colore uestium, nõ sine sumptu, & luxu uestiri usitatũ est. Aluntur & equi complures. Equitantem enim aut uehentem herum famuli honoratiores, non nisi per urbem, uel ad suburbana pedestres assectantur. Ac Senatores quidẽ primarij pedestres iuxta ac equestres, medij ferè inter asseclas mares

ince-

incedunt, honoratioribus antecedentibus: cętera uerò turba cum pueris subsequente. In cętera nobilitate asseclæ omnes heros sequuntur. Matronas autem, & puellas nobiles mares quidem antecedunt, fœminæ subsequuntur, præter filias, & quæ in filiarum loco habentur, & sorores puellas, quæ secundùm anteambulones proximè matrem, uel sororem præcedunt. Spectatur autem in famulis, & pedissequis, cùm usus ad ministeria, tum statura, forma, elegantia, & genus. Nec deest copia equestrium, ac nobilium iuuenum, qui uel studio ciuilitatis, prudentiæq; usu rerum comparandæ incitati, uel tenuitate fortunarum adacti, uel præsidij contra uim potentiorum sibi, suisq; comparandi causa, non modò in magnatum, & episcoporũ, sacerdotumq; ac doctorum clientelas, uerumetiam in parium, ac tenuiorum, inferiorumq; nonnunquam, eorum pręsertim, qui magistratus gerunt, aut aliquo sunt numero in aula principis, aut opibus, industria, eruditione, gratiaue populari ualent, assectationem, & ministerium parua, uel nullo mercede à parentibus, & propinquis traduntur, uel ipsi sese addicunt. Duratq; ea seruitus, quoad utrique, hero, inquam, & seruo, siue clienti placet. Multi etiam de ditioribus necessariorum, & amicorum liberos pio quodam, & honesto iuuentutis educandæ studio ultro sibi in familiaritatem, & ministerium adsciscunt. Ad eundem modum, & fœminæ fœminis famulantur. Nec pudendum aut dedecori affine est genus hoc seruitutis, sed liberale, & sociabile: nec rara est in eo uicissitudo, ita ut eum quis habeat in ministerio, cuius parentibus ipse seruiuerit: honestaq; habetur hæc iuuentutis equestris educandæ ratio, æquabilitatẽ quandã etiam in equalibus fortunis cõtinens: Et multos ex humili loco ac tenui fortuna nõ modò ad mediocres, uerumetiã ad summos nonnunquã honores, amplissimasq; facultates, & opes ipsorum uirtus, herorumq; beneficentia prouehit: idq; maximè conciliandis luculentis coniugijs, uel sacerdotijs. Honestatis magna semper à nobilitate ratio habita est. Fraudẽ facere, promissum fallere, peierare, mentiri, probrosum, & infame semper habitũ est, atq; etiamnunc habetur, quamuis in maiore, quàm olim, habendi studio, & licentia. Quòd si quid eiuscemodi in probri loco cuiquam obijciatur, præsertim ab eiusdem ordinis uiro, non tam legibus, & magistratuum iudicio, & authoritate, quàm ferro, manuq; uindicatur. Dissimulare quidem probrosum habetur. Loci tamen ratio ducitur. Plebeis minor est cura dignitatis, atq; pompos æ ambitionis, exceptis urbanis fœminis, quę & ipsę benè cultæ, & una aut altera pedissequa comitatę incedere studẽt: uita autẽ laboriosior, & solicitior tam mulierum, quàm uirorũ, nullo ferè sexus discrimine, nisi quod fœminę opificia non exercent, neq; uecturam, ueq; negociandi gratia peregrinantur. Vicina tamen oppida intra fines regni adeunt, domiq; negociantur. In iudicio standi ius non habent. In plebe autem numerantur, quicunq; nobiles, siue equites nõ sunt, siue sint agricolæ, olitores, apiarij, & pecuarij, siue opifices, & operarij, siue caupones, propolæ, uectores, & mercatores, & siue in agris, quemadmodum superiùs attigimus, pagis atq; uicis uitã degant, siue in oppidis, & urbibus. Ac urbes quidem, & oppida à mercatoribus, opificibus, & propolis habitantur. Vici autem, & pagi, & suburbana prædia ab aratoribus, olitoribus, pecuarijs, & apiarijs. Caupones uerò, molitores, operarij, uectores, iumentorumq; locatores, utrobiq; sunt. Sunt autẽ aliquantò meliore, & liberiore cõditione urbani, & oppidani, quã agrestes. Ac censum quidẽ annuum utriq; dominis suis pensitant, uerũ agrestes, & uicani pleriq; omnes operas præterea gratuitas ad colendos eorũ agros, & alios usus domesticos, non solùm manuarias, uerumetiam cum iumentis ipsi, per se, uel per mercenarios, & operarios suos præstant. Nec aliò cuiquam commigrare inconsulto domino licet: ita ut uideantur esse glebæ adscriptitij, nec multũ à seruis differant, præsertim ut nunc sunt tempora. Cmiecie, seu Cmetones uulgò uocantur. His autem deteriore conditione sunt hortulani, qui hortos colunt. Vtriq; Chlopi appellantur: quam appellationem, uelut probrosam, non fert nobilitas. Habent sanè in eos domini uitæ, necisq; potestatem: præter eos, qui ab ineunte ætate literarũ studijs, sacrorumq; ministerio sese addixerunt. In plebe urbana nõ desunt, qui rem lautiorem per famulos, & uicarios administrantes, ipsi ocio, honestioribus studijs, uel delitijs uacant. Multi lautiùs, & sumptuosiùs uictitant: atq; inde crescunt rerum precia, & non pauci ex ijs ad egestatem rediguntur. Et hactenus quidem de nobilitate, & plebe. Iam de sacro, siue Ecclesiastico ordine. Quod ut planiùs fiat, de religionibus prius pauca attingamus. Christianam religionem Polona gens, abiecto semel impio dæmonum cultu, sexcentis amplius annis constanter retinet, religioseq; colit, hęreticarum nouationum insolens, & impatiens ante nostram ætatẽ. Nuper adeò nostra memoria Lutherana primùm, mox etiam Berengariana, seu Caluiniana labes à mercatoribus, & bonarum literarũ studiosis iuuenibus, leuitate animorum, & curioso studio nouitatis inductis peregrè inuecta, multorum animos infecit. Quod olim etiam de Husitica, & Viclefica extremis Vuladislai Iagellonis Regis, & primis filiorum eius Vuladislai, &

Famuli & Pedissequæ.

Nobilitatis studia.

Plebs.

Plebeij qui.

Vrbanorũ, & agrestium discrimen.

Religio, & pietas Polonorum.

Hæreses in Polonia.

lai, & Cazimiri temporibus (cùm horum iuxta ac illius ætas contemneretur) usu uenire cœperat. Sed Principum, & Episcoporum uirtute, authoritate, studio, ac diligentia, cæterorumq; procerum pietate, grauitate, & constantia malũ altius radices agere permissum non est. Itaq; retinuerunt ij tunc cum prisca religione etiam dignitatem, authoritatemq; suam, & Rempub. Quæ qui nunc uiuunt, utinam posteris etiam suis relinquant. Iam non solùm ille, quas dudum memoraui, uerumetiam Picardorum, Anabaptistarum, Arianorum, Pneumatomachorum, Trideitarum, Photianorum, Ebionitarum, Recutitorum, & nescio quæ non pestes: proh nefas, Poloniam, laxatis semel licentia habenis, agminatim inuadunt, & prætextu, seu uerius abusu libertatis, præeuntibus nonnullis de nobilitate, sibi quisq; religionis magister, atq; adeò rex, & lex esse incipit. Sed hæc alibi prolixius deplorauimus.

Prussorum religio. Prusii aliquantò posterius Christo nomina dedêre: citiùs autem, & cupidius Lutheranum dogma amplexi sunt, urbani præsertim, & qui sunt Germanici sanguinis, propter mercatorum, & opificum Germanorum frequentiam, & commercia, & lectionem librorum importatorum è Germania. Quum enim ea colluuies hominum quasi ad pileum uocata, semel Ecclesiasticæ disciplinæ iugum excusisset, à magistratibus, siue timore, siue peruersa animi inductione, & ob iusiurandum præceptoribus suis in Germania datum, eodem inclinatis, imò redemptis etiam, non modò non repressa est, sed magis etiam confirmatur, & incitatur. Multi tamen adhuc pia maiorum instituta retinent, præsertim ubi magistratus officium suum faciunt, alienum non usurpant.

Masouiorum religio. Masouij tenaciores antiquæ religionis, & pietatis, à profanis nouationibus fermè abhorrent. Abhorrent etiam Rusi.

Russorum religio, & schisma. Græcos autem hi sequuntur, quos ab initio religionis Magistros habuêre, & cum ijs à nobis, hoc est, à Romanæ, & catholicæ Ecclesiæ consensu sese per sacrilegium schisma præcidunt tanta pertinacia, ut nihil commune habere uelint cum Latinis.

Latini. Sic enim nos appellant, qui in cultu diuino publicè Latina lingua utimur, & cũ sapientiss. & sanctiss. maioribus ipsorum Græcorum iuxta ac nostris summã Romani Pontificis dignitatẽ, & authoritatẽ in uniuerso Christianorũ populorum cœtu agnoscimus. Nec in multis prętereà à nobis ij dissentiunt: & quidẽ ritibus, & institutis ecclesiasticis magis, quàm dogmatibus religionis. Vulgant autem diuortia, quãuis leui de causa. Plurimi tamen ex ijs, ex quo tempore Polonorum ditione tenentur, ad nos, & Romanæ Ecclesię societatem, & instituta transierunt, eodemq; cum cæteris Polonis iure sunt.

Armeni. Armeni oppida quædam Rusiæ, Podoliæq; incolentes, suis & ipsi ritibus, suaq; lingua in sacris utuntur. Non abhorrẽt ij tamen sicut accepimus, à Romana Ecclesia, & Rom. Põtifice: Quin principatũ eius in uniuersa Christi Ecclesia agnoscunt.

Iudæi. Hebręi uerò, quibus aliundè pulsis, Rusiæ, & Lithuaniæ, ac totius ferè Poloniæ oppida referta sunt, suã retinent religionẽ: nisi fortè superstitio, uel impietas ea potiùs dici debet. Feruntur etiã Tartari Ceremissi in uno aut altero oppido Podolię suis uti ritibus, & impietate Mahometana, quemadmodũ, & Lithuanici. Quorum in delubro apud Trocos nihil præter pileum turbinatũ, qualibus uulgò ea gens utitur, in suggesto editiore positum ante multos annos aspeximus. Sed mittamus barbaros incolas, cum falsis suis religionibus, & ad institutum nostrum reuertamur.

Sacer Ecclesiasticus ordo. Tam apud Russos igitur, & Armenos, quàm apud Polonos, qui Christi Dei, ac magistri institutis conuenienter pietatem colunt antiquitùs, certus est ordo eorum hominum, qui religioni, sacrisq; peculiariter moderantur, & inseruiunt, nõ genere, sed eorum, penes, quos eius rei potestas est antiquitùs, & iam inde ab temporibus Apostolicis (Episcoporũ inquã) authoritate, segregatione, & initiatione, siue consecratione à cętera omni multitudine distinctus: quẽ sacrũ, & Ecclesiasticum, & spiritualem dici supra memorauimus. In quo non modò Episcopi, & sacerdotes, uerumetiam cæteri sacrorum administri, monachi, monachæq; censentur, è plebeio iuxta ac equestri ordine allecti.

Plebei arcentur a nonnullis honoribus Ecclesiasticis. Vtrisq; enim antiquitùs iam inde ab initio patuit adytus ad hunc ordinem. Patrum demùm, aut auorum nostrorum memoria ab Episcopalibus non tam functionibus, quàm sedibus, & primarijs quarundam opulentiorum basilicarum, siue Ecclesiarũ, ut uulgò uocant, cathedralium honoribus, quæ prælaturæ, & canonicatus dicuntur, plebei (Theologis, Iureconsultis, & Medicis aliquot exceptis) excludi cœpêre. Quod iam ad Abbatias quoq; & monasteria (ubi ex professo mundana omnia abdicantur) inducitur.

Sacri ordinis distinctio. Secernitur etiam sacer ordo uestitu, & cultu corporis à cætera multitudine. Sed & inter se non modò à cæteris sacerdotibus Episcopi, & ab utrisq; monachi, uerumetiã ipsæ inter se monachorũ, & monacharũ sectæ partim figura, partim colore uestiũ, partim toto uitæ instituto distinguuntur. Quæ quoniam cõmunia sunt Polonis cum cæteris Christianis populis, persequi hîc prolixiùs necesse non est. Proinde distinctis ordinibus, reliquam rei fam. Polonicæ rationem paucis concludamus.

Res numaria. In magna rerum omnium copia, ut fit, maior aliquantò fuit superioribus temporibus, quàm nunc est, argenti, & auri, reiq; numariæ penuria, prę sertim

cùm

eam auri, & argenti metalla nulla extarent, & minùs nota essent nostris maioribus transmarina mercimonia. Neq; proprium habebant numum Poloni, sed externis, & maximè Boëmicis usi sunt aliquandiu. Cœpit deinde ante ducentos, ni fallor, annos à Cazimiro magno rege æs, & argentum signari ad exemplum Boëmorum. Aureos uerò numos primus omnium Sigismundi Augusti pater nostra memoria signauit, bonitate, & pondere Vngaricorũ. Tametsi Alexandri quoq; fratris eius aureum numum uidimus. Sic autem creuit iam auri preciũ, ut propè duplo carior nunc sit aureus numus, quàm fuit auorum nostrorum memoria. Id adeò, partim propter luxum, & crebriorem auri usum, exportationemq; ad exteros, partim quia deterior nunc esse fertur reliqua moneta, cùm ponderis diminutione, tum æris admixtione. Est autem ea multiplex. Ac grossus quidem argenteum numisma est cum admixto ære, olim uicesima octaua, nunc quinquagesima secunda, uel tertia, imò iam quarta, & quinta pars aurei Vngarici, sexagenę, siue copæ sexagesima, marcæ quadragesima octaua, floreni tricesima, fertonis duodecima: scoti uerò dimidia. Sic uulgò dicuntur pondera, siue genera, quibus pecuniam numeramus, & computamus. Sunt & minores grosso numi. Medians quidem grossi dimidium, nona ferè parte superans cruciatum Germanicum, sed iam exæquatus. Solidus tertia pars grosi, ternarius sexta, obulus uerò decimaoctaua. Atq; hi quidem nunc ærei sunt inalbati: superiori tempore habuerunt admixtum argentum, ut etiamnunc habent grosi, & mediantes. Argentei uerò sunt trigrossus, ac segrossus, hic quidem sex: ille uerò tribus grosis æstimatione par. Vtrumq; primus signauit Rex Sigismundus senior: sed iam pauci extant. Exportantur enim, & conflantur ab auaris Iudęis, mercatoribus, & argentarijs apud gentes finitimas. Permagnus est autem etiamnunc apud nos usus externæ monetæ, quæ pro mercibus undelibet importatur. Magna sunt enim nunc, si unquam aliàs, Polonis uariarum rerum cum cæteris gentibus commercia: quanquam commutatione mercium permulta peraguntur. Exportantur autem in primis, siligo, triticum, ordeum, auena, & alia legumina, linum, lupulus, coria boum, sebum, alutæ, mel, cera, succinum, pix, cinis, mali, asseres, cæteraq; materies fabricandis nauibus, & ornandis domibus apta. Cereuisia quoq; & herba quædam tingendis lanæ, & serico idonea. Iam uerò & boum, ueruecum, & equorum permagna uis non modò finitimis, uerumetiam remotioribus populis suppeditatur. Ac equi partim propter pernicitatem, & laboris, incommodorumq; tolerantiam, partim propter molliorem incessum à remotioribus etiam populis expetuntur. Importantur autẽ uicissim aliundè panni non modò sericei, & aurei, sed etiam lanei, lineiq; subtiliores, aulæa, tapetes, & alia parietum, equorum, & hominum ornamenta, quorum opificia minùs exquisita sunt apud Polonos, licet non desit materia, & alijs gentibus suppeditetur. Margaritæ item, & gemmæ, & pelles sabellinæ, pantherinæ, siue lupiceruariæ, hermellinæ, mardurinæ, murium ponticorum, uulpinæ, lupinæ, ursinæ, & aliarum ferarum, quarum maiorem copiam producunt interiores Septentrionis, Orientisq; syluæ. Husiones quoq; siue Mariani, & haleces, & alia salsamenta, & uento, uel sole durati pisces marini. Adhæc argentum, æs, orichalcum, & chalybs cùm facta, tum infecta. Boum etiam copiam auget uber pascuis Valachia, siue Moldauia, & Besserabia: sicut equorum Vngaria. Vina plurima ex eadem Vngaria & Morauia. Ex Austria, Rhetia, Slauonia, Italia, Creta, & Græcia importantur etiam, sed pauciora. Gdanum autẽ Renense, & Gallicum, & Hispaniense, Canariense quoq;, & Creticum nauibus aduehitur. Porrò aromata, & uaria eduliorum condimenta atq; cupediæ, quę unà cum uino, & pannis aureis ac sericeis gentem hanc atq; regnum uehemẽter exhauriunt, de longè ab Oriente, & Occidente importantur. Harum autem rerum atq; mercium exportandarum, & importandarum commercia sunt Polonis, maritima quidem cum accolis sinus Venedici, & Oceani Germanici, Pomeranis, Mechelburgensibus, Holsacijs, Danis, Frisijs, Hollandis, Brabantis, & alijs Belgis, Gallis, Liuonibus, Moschis, Sueonibus, siue Suetis, Noruegijs, Anglis, Scotis, Hispanis etiam & Lusitanis. Itemq; per Pontum Euxinum cum gentibus Turcicæ ditionis: terrestria uerò cum Germanis, Morauis, Silesijs, Boëmis, Vngaris, Italis, Moldauis, Moschis, Armenis, atque Turcis. Sed iam hunc librum claudamus, altero Reipub. Polonæ rationem descripturi. Ac primùm quidem de Magistratibus, & muneribus publicis persequemur: deinde uerò iudiciorum, comitiorum, & belli rationem explicabimus, sic tamen utrobiq;, ut Prussos ad calcem operis uitandæ perplexitatis causa reseruemus.

Moneta. Aureus. Grossus. Copa. Marca. Floreni. Ferto. Scotus. Medians. Solidus. Ternarius. Obulus. Mercimonia. Quæ exportantur. Quæ aliundè importantur. Populi cũ quibus cõmercia sunt Polonis.

POLONIÆ MARTINI CROMERI LIBER ALTER.

De Republica & Magistratibus Polonorum.

Monarchiam Poloni amplectuntur.

DE tribus primis, & simplicibus Rerumpubl. formis, quæ uel unius, uel paucorum imperio, uel multorũ, omniumue quadam æquabilitate iuris continentur, unius principatum Poloni semper, præter duo quædam tempora, de quibus in historia memorauimus, amplexi sunt, bonis plerunque, & moderatis, & à tyrannide alienis usi principibus.

Hist.Pol.li.2. Regni Pol. origo. Hist.lib.3.

Fuitq; contenta Polonia principis, siue Ducis nomine, & imperio, donec Otto tertius eius nominis Imperator Rom. Boleslaum cognomento Chobrũ (Chabrum uulgò uocant) paulò post susceptam religionem Christianam: hoc est, anno post Christum natum millesimo, & primo, regio diademate, & honore dignatus est. Nec tamen ultra quartum Regẽ tunc is honos mansit apud hanc gentem.

Hist lib. Regni resumptio. Hist lib 11.

Nam post alterũ Boleslaum, prioris pronepotem, ducẽtis amplius annis, Principes Polonorum regio nomine abstinuerũt. Deinde uerò anno Christi 1295. reuocatum, & renouatum id in Præmislo, manet in hanc diem: Et quidem ad externos plerunq; liberis liberi populi suffragijs delatum, cùm antea Poloni externũ principem non habuissent. Ac neque ex alia familia per quadringentos amplius annos, quàm ex, quæ à Piasto duxit originem.

Hist.lib.14. & 15.

À centum & amplius octoginta annis regnauit perpetua successione Iagellonia magnorum ducum Lithuaniæ progenies. Non hæreditario tamen, sed electionis iure.

Principis potestas.

Fuit autem initio liberior dominatus principis: & nullis propemodum legibus astrictus, infinitam non modò omnium rerum, sed etiam uitæ, necisq; omnium potestatem habens. Post susceptam uerò publicè religionem, temperare ea cœpit primùm pijs monitis, atq; doctrina Episcoporum, & sacerdotũ (quibus nunc præclara scilicet refertur gratia, tunc permagna erat eorum dignatio, & authoritas) ac cæterorum Christianorum populorum imitatione, & moribus.

Regiæ potestatis finis.

Deinde uerò bellatricis nobilitatis meritis, & obsequijs: fortassis autem & contentionibus multa de suo iure remittentibus, & indulgentibus equestri ordini regibus, & principibus. Nunc sanè angustis finibus regia potestas in sacrum, & equestrem ordinem, & utrique subiectos homines atque bona, circumscripta est: Ac in sacerdotes quidem iam inde ab initio susceptę religionis Christianæ rex nihil prorsus iuris habet. De equitis uerò capite, & fama, non nisi in comitijs cum Senatu iudicat, certis aliquot caussis exceptis. Senatu autem inconsulto neq; bellum cuiquam facit, neque fœdus publicè cum quoquam icit, neque tributa, uectigalia, ac telonia noua instituit, neque alienat quicquam de bonis regni, neq; rem ullam maiorem ad Rempubl. pertinentem statuit, aut facit. Porrò leges nouas condere, pecuniam extra ordinem publicè imperare, monetam signare, successorem sibi designare, ne cum Senatu quidem potest absq; consensu cæterę nobilitatis, siue equestris, & militaris ordinis. De quo ferè magistratus etiam publici, & Senatores leguntur: ita ut penes eum ordinem nunc sit propemodum summa Reipubl. Itaq; nunc regnũ, & Respubl. Polonorum à ueteri Lacedemoniorum, uel huius temporis Venetorum Reipubl. ratione non multũ differt.

Regis electio.

Ius creandi Regis penes Senatum est, de quo paulò pòst dicemus. Atq; id etiam equester ordo sibi uendicare cœpit, ita ut tum demum in eo ratum sit Senatus iudicium, si assentiatur cætera nobilitas. Non temerè tamen disceditur à stirpe regia mascula, si qua extat.

Iusiurandum Regis.

À nouo rege iusiurandum exigitur in hanc sententiam: Quod secundùm leges, & instituta maiorum regnaturus sit, & suum cuiq; ordini, & homini ius, priuilegiumq;, & beneficium, à prioribus collatum, saluum conseruaturus, neq; de Regni finibus, & bonis quicquam diminuturus, quin amissa etiam ab alijs pro uirili sua recuperaturus.

Coronatio.

Vicissim autem senatus omnis in uerba eius iurat. Inauguratur autem (si tamen hoc uerbo uti fas est) olim quidem in Gnesnensi, nunc uerò in Cracouiensi Basilica ritu solenni Christianorum ab Archiepiscopo Gnesnensi sacris operante, ac duobus proximis Episcopis: unctusq; inter scapulas sacro oleo ante aram maximam, ubi etiam sacrosanctam Eucharistiam uenerabundus accipit, & corona aurea redimitus, accepto in dextram sceptro, & in leuam pomo aureis, in editiore solio ex tempore pręparato collocatur, omnibusq; ritè peractis coronatus in regiam reducitur. Postridie pompa itidem solenni coronatus in forum urbis equo uehitur, Senatoribus equestribus, episcopis quidem ponè sequentibus: profanis uerò antecedentibus longo ordine. È quibus tres primores pomum, sceptrum, & stri-

& strictum gladium proximè ei præferunt. Ibi erectum ex tempore tabulatum sublimè
cum ijs pedester conscendit, & in editiori solio collocatur. Sedentem senatus paulò inferi-
or ordine circumsidet. Deinde assurgens ille, uersus quatuor mundi partes gladium ui-
brat, rursumq; residens, eius contactu siue leni ictu inter se scapulas cuiusq; nobiles & e-
quites auratos creat: quod perinde est, ac si baltheo militari donet. Vrbani autem & oppi-
dani magistratus in uerba noui regis iurant. Inde ritè peractis omnibus, in arcem cum ea- *Reginæ coro-*
dem pompa reditur, & festis epulis indulgetur. Nec multo diuersa est reginę inauguratio: *natio.*
quæ fit præsente, deducente, & postulante pro ea rege. Deducit autem eam coronatam e-
tiam ad forum rex ipse quoq; coronatus cum simili pompa. Sed non iuratur in uerba regi
næ, nec ei defertur ulla potestas aut iurisdictio. Vectigalia principis aliquanto luculentio- *Vectigalia*
ra & ampliora olim fuère, quàm nunc sunt. Pensitabant enim ei omnes agrestes & adscri- *principis.*
ptitij quotannis tributum poradline, quod nos rastrale dicere possumus (Regale etiã uo- *Poradline siue*
catur) in iugerum, seu laneum & mansum, ut uulgò uocant, duodenos grossos, & quidem *rastrale tribu-*
latos siue Pragenses: qui dimidio eos, qui nunc sunt in usu, grossos uernaculos excedunt. *tum.*
Quin si bonitatem & pondus argenti spectes, quadruplo, quemadmodum earum rerum
periti affirmant, melior tunc erat grossus quàm nunc est. Pensitabant & alias quasdam cũ *Grossi Pragen-*
numarias, tum pecuarias, frumentarias, auenarias, & aliarum rerum pensiones: nec modo *ses siue lati.*
agricolæ, sed & oppidani: Quin & equites siue milites non penitus immunes erant. Et iu-
menta autem hi ei, quacunq; iter faciebat, alij secundum alios suppeditabant, & canes cũ
uenatoribus eius alere necesse habebant. Ne monastica quidem & alia ecclesiastica bona
initio prorsus erant libera ab huiusmodi oneribus ac tributis: Quorum appellationes ui-
dere licet in uetustis principum diplomatis: Nempe przewod, powos, stroza, stan, pouuo *Pensionum pri-*
loue, targoue, Croua, poduuody, Voginia, Narzas, sep, poduuorouue, Opoliæ. Liberę au *scarum nomi-*
tem principi erant ubiq; piscationes atq; uenationes: Alijs non erant, ne in suo quidem *na.*
cuiquam fundo, absq; peculiari principis indulgentia. Mulctæ quoq; maleficiorum prin-
cipi dependebantur. Quæ cùm ita essent, cumq; permagna esset rerum omnium ad uictũ
pertinẽtium uilitas, & necdum maritima cum externis populis commercia extitissent, aut
uulgata essent, non distrahebantur fruges, & alij fructus prædiorum principis, quæq; ex
pensionibus in cellam eius comportata erant, neq; ad unum aliquem totius regni locum
(quod non sine graui agrestium pressura futurum erat) conuehebantur: sed in præfecturis
asseruabantur. Cumq; ad officium principis pertinere existimaretur, non desidem & uni *Princeps Polo-*
alicui loco affixum hærere, sed obire omne regnum, & fines eius tueri, & omnium usibus *niam obibat.*
sese exponere, querimonias afflictorum audire, ius dicere, tenuiores à potentiorum iniu-
rijs uindicare, quoquo is uenerat cũ equitatu & comitatu suo aulico, eius præfecturæ fru-
ctibus & prouẽtibus alebatur, quoad ei manere ibi libuisset, opusúe esset, siue quoad hor-
rea, cellæq; sufficerent, seu deniq; descriptis cuiq; præfecto pro ratione perfecturæ, & pro-
uentuum certis temporum spacijs. Atq; hoc illud est, quod scriptores quidam externi re- *Error quorun-*
rum Polonicarum imperiti ante nostram memoriam in eam partem acceperunt, & literis *dam scripto-*
mandarunt, quasi rex Polonus egestatis causa regnum suum obire perpetuò necesse ha- *rum.*
beat, quo à suis hominibus quasi precario sustentetur. Cęterum postea cum principes uel
certo se loco continere, uel bellis distenti peregrè diutius abesse cœpissent, distrahi cœpe-
re fructus prædiorum, qui præfectorum cum sua cuiusq; familia moderatis usibus super-
essent. Remissæ sunt deinde principum beneficentia sacro & equestri ordini, & utriusque *Vectigalium*
adscriptitijs & subditis pleræq; omnes pensiones & onera. Nunc sanè equestris & eccle- *immimutio.*
siastici ordinis homines nihil regi pensitare necesse habent. Ac ne oppidani quidem co- *Cmetones.*
rum, aut agrestes adscriptitij, præter binos grossos uernaculos de manso, siue laneo (quæ *Rastrale siue*
idem sunt) pagano, & eo quidem solo, quem adscriptitius ipse sibi colit. Nam qui sacerdo *regale tributũ.*
tibus & equitibus coluntur, itemq; suburbani & scultetorũ (de quibus post attingemus)
agri ab ea quoq; pensione immunes sunt. Ne subseruiunt quidem principi sacerdotum & *Operæ subdi-*
equitum homines agrestes & oppidani, præterquàm ad arces tempore belli reficiendas, *torum sacerdo-*
atq; etiam nouas, si id è senatusconsulto fiat, condendas. Non ita pridem abbates & Præ- *talium & e-*
positi monasteriorum certas pensiones, quæ Stationes uulgò dicuntur, regi denuo pensi- *questrium.*
tare: cœperunt. Adscriptitij quoq; ipsorum ad colendos principi agros, subuectiones, & *Stationes.*
pensiones quasdam frumentarias reuocantur, quo præfectorum regiorum præsidio tuti-
ores sint ab iniurijs improborum. His autem exceptis, soli præfecturarum adscriptitij in
suis quiq; præfecturis agros colendo, & uectigalia pensitando rem familiarem principis
sustinent: Quæ nunc tamen aliquanto exquisitius curatur, quàm olim. Habet is etiam è *Metalla.*
metallis mediocre uectigal. In ijs autem conductitiarum operarum usus est: Quarum im-
pensa deducta, reliquum cedit principi. Omnium uerò metallorum in Polonia fructuosis
simæ sunt salinæ. Sed habet in ijs equester ordo hanc prærogatiuam, ut in usum suum do-

i mesticum

Nobilitatis prærogatiua in salinis. *Telonia.* *Telonium uetus & nouum.*

mesticum statis anni temporibus aliquanto minoris emat salem, quàm cęteri homines. E teloniјs quoq; mercium & uectorum prouenit uectigal principi. Cæterorum hominum nemo ius ullum habet instituendi & exigendi telonij, præter peculiarē regis indulgentiā: idq; ob necessariam extra ordinem refectionē uiarum, pontium, & aggerum. Cæterū naulum à traiectu fluminum in suo cuiq; solo instituere licet. Duplex autem est telonium: uetus & nouum. Ac uetus quidem exile est, quod ab ijs penditur, qui intra fines regni negociantur. Nouum uerò maius aliquanto, quod boum, equorum, coriorum, frumenti, lanæ, ceræ, sebi, & aliarum mercium, quæ ad exteras oras exportantur, & earū, quæ aliunde importantur nomine pensitatur. Vtriusq; immunitatē habent ecclesiasticus & equester ordo, modo ne mercaturā quis exerceat, hoc est, uenū ea exportet, quæ ipse aliunde emerit, ac non de suo parârit. Si quis tamen boues emptos suo pabulo & frumento per hyemem aluerit, perinde habetur, ac si domi eius nati sint. Publicę quoq; ciuitates nonnullę habent immunitatē ueteris telonij. De nouo fuit superiori tēpore controuersia inter equestrē ordinem atq; regem. Hæc igitur nunc sunt perpetua principis uectigalia: Quæ distrahere, aut addicere cuipiam iure hæreditario rex, Alexandri regis lege prohibetur. Atq; ea lex neglecta post, & ante paucos annos acerbius reuocata, multos conturbauit, & non exiguos motus excitauit: qui nondum prorsus sopiti sunt. Extra ordinē nihil à quoquam, nisi fortè à Iudæis, regi pensitatur. Ex his aūt uectigalibus is cum domestica familia sua sese sustentat: inde comitatui suo aulico stipēdia prębet: inde in legationes, dotes, & elocationes filiarum, arcium præsidia, & sarta tecta, uiarum publicarum refectiones, machinas & apparatum bellorum, præmia benè merentium de se ac de republ. & in alios usus impendit: Inde & senatoribus ferè, ac magistratibus publicis, & nōnullis sacerdotijs certi ac perpetui reditus antiquitus constituti sunt, partim pietate & beneficentia principū attributi, partim accepto in usus necessarios precio uenditi. Et hactenus quidē de principe siue rege ac uectigalibus eius. Iam de legibus.

Alienationes regi interdictæ. Alexandri R. statutum. *Impensæ Principis.*

Leges Polonorum.

Legum scriptarū nullus fuit usus apud Polonos uetustioribus temporibus: Nec ullæ extant antiquiores ijs, quas Cazimirus magnus rex condidit: Quæ sanè pauculæ sunt. Nec multæ ijs à successoribus eius adiectæ sunt. Extremis demum ferè temporibus Sigismundi senioris, & regnante filio eius Sigismundo Augusto magis ac magis exarsit, & lōgius progressus est pruritus & libido nouarum legum condendarum, & antiquiorum mutandarum. Quo fit, ut hæ propemodum exolescant: nouæ autem uix, aut ne uix quidem inolescant: sed utræq;, hæ quidem nouitate, illæ uerò uetustate sua in contemptum uulgò ueniant, maxima reipublicę pernicie. Earum autem condendarum potestas est simul penes regem, senatum, & nuncios nobilitatis, nec nisi in comitijs. Statuta regni uocantur. Priscis temporibus uiua lex erat Rex siue princeps: Qui cū unus in tam amplo regno omnia neq; præstare, neq; prouidere, ac ne iudiciorum quidem difficultates rectè explicare posse uideretur, & lubricus autem, procliuisq; ad tyrannidem gradus in summa potestate esse soleat, adhibiti sunt ei Senatores siue Consiliarij, qui & consilia actionesq; eius ad salutem reipubl. & iudicia ad iustitiæ & æquitatis trutinam dirigerent, & monitis, consilijsq; salubribus, quasi uiuis quibusdā legibus pro re nata cùm animum eius informarent, tum potestatem modificarentur. Hic est Senatus Regius, multò amplior modo, quam olim, certo hominum numero constans, quos Senatores & Consiliarios regni appellamus. Qui non nisi iurati ad hoc collegium, & ad consiliū admittuntur. Et perpetuum est hoc munus, quoad uiuit quisq;, certis annexum honorib. & magistratibus, partim Ecclesiasticis, partim profanis. Sunt autem in Senatu antiquitus, Archiepiscopi duo, septem episcopi, Palatini quindecim, Castellani quinq; & sexaginta. Archiepiscopi sunt, Gnesnensis in maiore Polonia, Leopoliensis in Russia. Episcopi uerò, Cracouiensis in minore, Posnaniensis in maiore Polonia. Vuladislauiēsis in Cuiauia & Pomerania, qui tamen iam à certo tempore Posnaniensem loco anteit: Plocensis in Masouia. In Russia Præmisliensis & Chelmensis: Camenecensis in Podolia. Qui omnes, quo ordine nunc à nobis enumerati sunt, eum perpetuo seruant in senatu, dicendaq; sentētia, & in publicis celebritatibus. De Prussicis suo loco dicemus. Sunt quidem præterea tres Russici & Græci schismatis episcopi in Russia, quos ipsi Russi Vuladicas uocant, nimirū Leopoliensis, Præmisliensis, & Chelmensis: qui una cum sectatoribus suis, & alijs Russicis itidem episcopis, qui sunt in ditione Lithuanica, à Kiouiensi metropolita, & à Patriarcha Constantinopolitano, quod ad religionem & initiationes attinet, dependent. Habēt & Armeni suum episcopum. Sed neq; hic neq; Russici pertinent ad regium consilium. Superioribus seculis, cum latiùs paterent uersus occidentem solem fines Poloniæ, Vuratislauiensis quoq; & Lubussensis episcopi, & Camenensis, in senatu sua loca habebant: Atq; etiā nunc duo priores in prouincia Gnesnensi cēsentur. Et nostra memoria habuit uterq; certa bona in Polonia. Nūc Camenensis episcopatus in ducū Pomeraniæ, Lubussensis in Marchio-

Consiliarij siue Senatores regni.

Senatorum genera & numerus. *Archiepiscopi.* *Episcopi.* *Senatorum numerus & ordo recentior ad calcem operis adscriptus est.* *Russorum Episcopi.*

Marchionum Brandeburgensium faucibus, Vuratislauiensis in regum Boemiæ ditione est. Secundum episcopos in Senatu sunt Palatini hoc ordine: Cracouiensis & Posnaniensis, alternis uicibus inter se priora & posteriora habentes loca & suffragia: Deinde Sendomiriensis, Calisiensis, Siradiensis, Lenciciensis, Brestensis, Vuladislauiensis, siue Iuniuuladislauien. Leopoliensis siue Russiæ, Podoliæ, Lublinensis, Belsensis, Plocensis, Masouiæ, & Rauensis. Castellani, Cracouiensis, Voinicensis, Sandecensis, & Biecensis in satrapia siue Palatinatu Cracouiensi: Posnaniensis, Medirecensis, Rogosnensis, Sremẽsis, Præmentensis, Criuinensis, & Santocensis in Posnaniensi, Sendomiriensis, Visliciensis, Radomiensis, Zauichostensis, Zarnouiensis, Malogostensis, Polanecensis, Cechouiensis in Sẽdomiriensi: Calisiensis, Gnesnensis, Landensis, Naclensis, Biechouiensis, Camenensis in Calisiensi: Siradiensis, Rospirensis, Spicimiriensis, Velunensis & Conariensis in Siradiensi: Lenciciensis, Brezinensis, Inouulodensis, & Conariensis alius in Lenciciensi: In Brestẽsi, Brestensis, Crusuiciensis & Coualiensis: In Iuniuuladislauiensi, Iuniuuladislauiensis, Bydgostiensis, & Conariensis item alius, itemq; Dobrinensis, Ripinensis, & Slonensis in terra Dobrinensis: In Russia, Leopoliensis, Præmisliensis, Haliciensis, Sanocẽsis, & Chelmensis: In Podolia unicus Camenecensis: In Lublinensi item Lublinensis: In Belsensi Belsensis: In Plocensi Plocensis, Racianzensis & Siepercensis: In Masouia Cyrnensis, Viznẽsis, Varsauiensis, Vissegradensis, Zacrocimensis, Ciechanoniensis, & Liuensis: In Rauensi Rauensis, Sochaciouiensis, & Gostinensis: In Silesia unus Osuencimensis, Palatinum ea non habet. Ex his Castellanis, qui primi in unaquaque satrapia modò à nobis enumerati sunt, eum inter se seruant ordinem, quo palatinos recensuimus, excepto Cracouiensi, qui ex quodam tempore palatinos omnes loco suffragioq; anteit. Voiniciensis item et huic proximus Gnesnensis prærogatiua quadam inter Calisiensem & Siradiensem Castellanos interiecti sunt. Cæterorum hic esse legitimus ordo existimatur, ut Rauensi, qui superiorum extremus est, proximus sit Sandecensis: deinde Medirecensis, Visliciensis, Biecensis, Rogosnensis, Radomiensis, Zauichostensis, Landensis, Sremensis, Zarnouiensis, Malogostensis, Velunensis, Præmisliensis, Haliciensis, Sanocensis, Chelmensis, Dobrinẽsis, Polanecensis, Præmentensis, Criuinensis, Cechouiensis, Naclensis, Rospirensis, Biechouiensis, Osuencimensis, Brezinensis, Crusuiciensis, Bydgostiensis, Camenensis, Spicimiriensis, Inouulodensis, Coualiensis, Santocensis, Sochaciouiensis, Gostinensis, Viznẽsis, Varsauiensis, Racianzensis, Siepercensis, Vissegrodensis, Ripinensis, Zacrocimensis, Ciechanouiensis, Liuensis, Slonensis: extremi tres Conarienses: In quibus primum locum is, qui est in Siradiensi satrapia, medium qui in Lenciciensi, ultimum qui in Inouuladislauiensi, obtinet. Sunt item in Senatu Magistratus quidam & administri principis, quos officiales regni uocant: Nempe Marescallus, siue Maresalcus, qui magnus dicitur, Cancellarius, Procancellarius siue Vicecancellarius, ac thesaurarius. Est etiam unus de magistratibus aulicis, seu curiæ principis, Maresalcus curiæ: Putantur etiam duo præfecti seu Capitanei, nempe maioris Poloniæ, & Cracouiensis ad consilium pertinere. Sed perrarò usu uenit, ut ij nõ aliquo alio honore Senatorio præditi sint. Horum autem omnium magistratuum loca & suffragia in consilio sunt secundum Castellanos eo, quo hic à nobis cõscripti sunt, ordine. Nisi si quo alio eminentiori honore ij cohonestentur: Quod fit plerunq;. Hoc igitur est consilium publicum apud Polonos, & Senatus regius siue regni, sex & nonaginta consiliarijs constans: Quorum alij uocantur maiores, alij minores consiliarij. Sunt autem maiores, Archiepiscopi, Episcopi, Palatini, primarij aliquot satrapiarum Castellani usque ad Siradiensem fortasis: Cæteri omnes minores: qui posterius in consilium adhiberi cœperunt: & excluduntur nonnunquam à consilijs secretioribus. In hoc senatu censentur etiam Prussici consiliarij. Verum de his & omni republ. Prussica separatim posteriùs persequemur. Accessere nuper (posteaquàm hæc nos conscripsimus) & Lithuanici cũ antiquitum quos Sigismundus Augustus Rex ad numerum eorum adiecit. Eos quoq; alij loco reseruabimus. Porrò Secretarij admittuntur quidem & ipsi iurati in Senatum, sed ut auditores modo, & quasi seminarium quoddam senatus: Neq; locum habent in consessu consiliariorum, neq; dictionem sententiæ. Ex his autem unus primi siue maioris Secretarij nomen & honorem obtinet, de quo plura paulò post: Duo referendarij siue supplicum libellorum magistri sunt. Putantur & succamerarij aditum habere ad locum habendi senatus, claudendi & aperiendi ostij causa, idq; in suo tantum quisq; territorio. Iam & Senatorum, primariorum præsertim, filios adolescentes admitti in Senatum non inusitatum est. Quãquam solent & ij sacramento adigi in numero secretariorum, quo liberius intersint consilijs. Conuocantur autem Senatores à principe ad consilium, præsentes quidem quoties opus est: qui uerò longius absunt, non nisi arduis de causis, utpote ad comitia, uel celebritatis alicuius gratia, nimirum ad nuptias principis, seu liberorum eius, aut si quis socius &

Palatini.

Castellanorum ordo.

Voinicien. & Gnesnen. Castellanorum loca.

Magistratus pertinentes ad consilium publicum.

Consiliariorũ numerus.

Diuisio.

Secretarij.

Referendarij.

Consilij conuocandi ratio.

obnoxius regno dux in uerba principis iuraturus sit. Cum ijs uerò, qui adsunt, princeps pro re nata consultat. Nisi fortè res grauior ac difficilior incidat, quæ plurium consilio & consensu sit explicanda, uelut de indicendis comitijs. Tunc enim absentes singuli per epistolas regias consuluntur, maiores præsertim.

Senatorum cõmunia officia.

Atque hæc de genere, numero, ordine & officio senatorum siue consiliariorum regni suffecerint, si unum illud addiderimus, quòd subseruiunt ij quoque principi & reipubl. quoties opus est, domi quidem in iudicijs cum alijs, tum recuperatorijs, quas commissiones uulgò uocamus, foris autem in legationibus obeundis, aut si quid aliud publicè cum dignitate peragendum est. Cum autem ij certis magistratibus & honoribus præditi sint, habent etiam præter commune senatorium munus, curamq́ue totius reipubl. peculiaria officia pro diuersitate magistratuum siue honorum attributa. Ac Archiepiscopi quidem & episcopi officia quæ sint, nemini Christiano incognitum est: Nec ullum ij peculiare habent in Polonia, præ cæteris nationibus:

Archiepiscopus Gnesnensis legatus natus.

Primas.

Nisi quod Archiepiscopus Gnesnensis perpetua quadam Pontificis Max. legatione fungitur, & legatus natus sedis apostolicæ appellatur. Quo nomine ampliorem habet iurisdictionem: de qua suo loco attingemus. Habet etiam primatis honorem ab eadem sede apostolica, absque eo, quòd est antiquo gentis instituto, & prærogatiua primas regni, & princeps senatus. Proinde penes eum est potestas indicendi comitia, conuocandi senatum, senatusq́ue consulta definiendi & edicendi, absente rege, & regno uacante.

Palatini officium.

Voieuoda.

Palatini munera sunt, esse ductorem copiarum suæ satrapiæ in expeditionibus bellicis: indeq́ue nomen habet lingua uernacula, ut Voieuoda dicatur, quasi dux belli, siue copiarum. Palatinus autem dicitur Romanorum imitatione, apud quos sub imperatoribus non obscurum erat nomen, honosq́ue comitum palatinorum. Porrò in pace palatini est, in sua cuiusque satrapia conuentus nobilitatis instituere, ijsq́ꝫ, & iudicijs præsidere: precia rebus uenalibus præter tempus comitiorum & belli imponere: ponderum & mensurarum curam gerere. Iudæorum quoque patrocinium & iudicia ad palatinum pertinent.

Castellani officium et nomẽ.

Castellani quasi legati sunt Palatinorum, ductoresq́ue & præsides nobilitatis sub suo quisque palatino. Appellantur autem Castellani etiam uernacula lingua mutuato à Latinis uocabulo, à castellis siue oppidis, eorumq́ue territorijs, quæ singuli singula habent attributa: non quòd dominatum, iurisdictionem, aut curationem in eis habeant, sed legationem tantum bellicam, cuius modo fecimus mentionem: pleriq́ꝫ etiam certos reditus anniuersarios: Indeq́ꝫ suam quisq́ꝫ denominationem sumit, uidelicet, ut Voinicensis, uel Sremensis, uel alius cuiuspiam loci Castellanus uocetur. Vocantur etiam persæpe nomine uernaculo domini, loci appellatione in kiuelski syllabam deflexa, uerbi gratia, pan Posnanski, pan Ploski.

Castellani Cracouiensis prærogatiua.

Solus autem Cracouiensis Castellanus, præter nomen & reditus, nihil habet cõmune cum alijs: Sed liberum is honorem habet, absque ullo prorsus munere, præter commune Senatorium.

De Palatinis et Castellanis lex.

Dignitarij.

Officiales siue magistratus regni.

Tam Palatinum autem, quàm Castellanum lege esse non licet quenquam in ea satrapia, in qua nullum proprium habet fundum, seu bona terrestria. Vocanturq́ꝫ ij utrique uulgò communi uocabulo dignitarij, quasi dignitate & honore præditi, addito ferè satrapiæ, seu terræ nomine. Magistratus uerò siue officiales regni ab officijs & functionibus quibusdam publicis, quibus funguntur ad uniuersam rempubl. pertinentibus, hanc sumunt communem appellationem. Nam peculiaria eorum nomina superius iam indicauimus: Quibus singulis REGNI nomen adiungitur, ut, uerbi gratia, Maresalcus, & Cancellarius regni dicatur, eodemq́ꝫ modo cæteri. Officia uerò singulorum hæc sunt.

Maresalci regni officia.

Maresalcus quidem magister est aulæ regiæ, & administer consilij publici, penes quem ius est conuocandi senatum iussu regis, uel primatis, præstandi silentium & audientiam, faciendi potestatem dicendæ sententiæ, legatos externos introducendi, eijciendi è consilio eos, qui ad id non pertinent, pronunciandi decreta regia in causis infamiæ & capitalibus, promulgandi ad populum senatusconsulta, moderandi pompis publicis, hospites illustres suscipiendi, compescendi motus inquietorum atque turbulentorum non modo circum senatum & in publico, sed etiam in priuatis principis cœnaculis & habitaculis, animaduertendi in delicta, quæ in loco & oppido domicilij siue hospitij regij, uel comitiorum admittuntur, denique in comitijs & in comitatu regio diuersoria distribuendi, & imponendi rebus uenalibus precia: unde etiam uectigal seu tributum forale ipsi prouenit. Maresalci etiam est in aulicum regis comitatum & ad ministros mensæ regię, aliorumq́ue munerum aulicorum (profanos præsertim) iurisdictio, censura, & animaduersio: eoq́ꝫ gestat is in publicis conuentibus, & regi in propatulum prodeunti præfert erectum sceptrum ligneum, siue baculum.

Cancellarij & Vicecancellarii officia.

Cancellarius & Vicecancellarius, nominibus & loco distincti, sed potestate & munere exæquati, diplomatibus, edictis, mandatis, epistolis, & alijs scripturis regijs conscribendis atque signandis, quæq́ꝫ ad eum mittuntur accipiendis, & legendis præsunt. Itaque in potestate sua habent signa regia, Cancellarius quidem maius

ius

ius, Vicecancellarius uerò minus. Authoritas eorum eo usque patet, ut multa inconsulto principe signare: quæ uerò contra leges esse uidentur, iubenti illi negare posint. Dant etiam responsa regio nomine, & quibus de rebus consilium haberi debet in senatu proponunt: denique senatus consulta, regiaq; & comitialia placita ac decreta literis mandant, & in publicum edunt. Sunt etiam ij cognitores priuatarum querimoniarum, & prouocationum ab urbanis & oppidanis, præfectorumque iudicijs, ad regium tribunal deuolutarum: Secretarijs, scribis, sacerdotibus, concionatoribus, & cantoribus aulicis, ceremonijsq; ecclesiasticis moderantur: is præsertim, qui est de sacro ordine. Lege enim, quamuis non antiqua, alterutrum ex ijs sacri, alterum profani ordinis esse oportet, cum antiquitus soli ferè sacerdotes eo munere fungerentur. Sunt autem ij in proxima expectatione honorum sui uterque ordinis. Sed neque sacerdoti cum episcopo, exceptis Premisliensi, Culmensi, Chelmensi, & Camenecensi, neque profano siue seculari cum ullo palatinatu uel Castellania retinere munus hoc licet, præter peculiarem indulgentiam, aut conniuentiam: Est autem usitatum, ut de Vicecancellario fiat Cancellarius propter loci & sententię dicendæ prærogatiuam. Thesaurarius ipso nomine indicat munus suum. Est enim promus & condus thesauri regij, symbolorum siue insignium regni, quæ sunt, corona, pomum, sceptrum, & gladius, suppellectilis & redituum regiorum, scripturarumq; & monumentorum publicorum: author & moderator quorumuis quæstorum, curatorum, atque dispensatorum principis, & rationum reddendarum exactor, monetariæ officinæ magister, stipendiorum tam militarium, quàm aulicorum solutor: reddendæ principi rationi obnoxius. De Maresalco curiæ, & præfectis, referendarijs, & secretarijs dicemus postea. Numerantur etiam inter Magistratus & officiales regni, duo duces exercitus: quorum alter generalis & supremus exercituum regni capitaneus, alter campi ductor, seu campestris Capitaneus dicitur. Ac ille quidem dux est & moderator belli secundum principem, & uicarius principis. Ducit exercitum, capit locum castris, acies instruit, dat signum pugnæ & receptus, commeatus & annonæ curam in bello gerit, precia rebus uenalibus imponit, ponderibusq; & mensuris earum modum statuit, & in deliquentes animaduertit. Campestris uerò, huius est quasi Vicarius à principe datus, excubiarum potisimum explorationumq; curam gerit, & mercenarijs militibus, illo præsertim altero absente, pręest. Neuter tamen in senatu locum habet: Quin temporarij esse perhibentur, neq; inter magistratus regni habiti superioribus temporibus. Longè minus autem alij quidã, qui & ipsi nostra ferè memoria pro magistratibus regni haberi & appellari cœpêre. Neq; tamen in Senatu locum habent, neq; functionem ullam ad uniuersum regnum pertinentem: Ii uerò sunt, gladifer, pocillator siue pincerna, structor mensæ, quem incisorem uocant, dapifer, subdapifer, magister culinæ, qui dapibus apparandis & cocis regijs præest. Et certè aut ijdem sunt terrestres Cracouiensis satrapiæ, aut ea sola de omnibus nullos habet. Itaq; nos quoq; de sententia peritiorum inter terrestres honores & magistratus eorum officia exponemus. Dicuntur autem terrestres honores & magistratus, qui non uniuersi regni, sed terrarum atq; satrapiarũ sunt peculiares. Officia terrestria uulgò appellantur: & his qui præditi sunt, officiales terrestres. Sunt autem ij Succamerarius, Capitaneus, gladifer, uexillifer, pincerna, subpincerna, incisor, subdapifer, dapifer, tribunus, iudex, subiudex, notarius, thesaurarius, uenator, agaso siue equorum curator. Habentq; certas suas functiones siue curationes antiquitus in sua quisq; satrapia siue tractu, ac terra, ut uulgò loquũtur: quarũ quælibet olim, discerpto in multos dominatus regno suum ducem habuit. Eius autem hi fuerunt administri peculiares. Nunc magna pars solum nomen nudumq; honorem retinent. Quales sunt gladiferi, pincernæ, subpincernæ, incisores, dapiferi, subdapiferi, ac thesaurarij: nisi quòd in extraordinarijs iudicijs, quas commisiones uocant, regijs mandatis subseruiunt, & in colloquijs asident. Tametsi etiam nunc ij peculiaribus suis muneribus fungi rectè posse existimantur in suo quisq; tractu, à quo denominationem habet, quoties eum princeps adit: Nempe ut gladifer Posnaniensis in Posnaniensi satrapia gladium ipsi præferat in solenni pompa: pincerna poculum administret: incisor siue structor mensam apponat: dapifer dapes inferat: subdapifer dapiferum cum sceptro seu baculo præcedat, subpincerna potus curam gerat, thesaurarius condus ac promus pecunię sit ac suppellectilis eius. Cæteri sanè funguntur etiamnunc ferè suis muneribus. Ac uexillifer quidem in bello uexillum præfert exercitui suæ satrapiæ: Tribunus custos est arcis in suo quisque tractu, durante bello: Itaq; uacationem habet militiæ: Venator uenationibus & syluis pręest: Agaso equitio siue armento equorum: Iudex causis & controuersiis priuatis nobilitatis disceptandis & iudicandis præsidet unà cum subiudice: qui eius est socius, non uicarius, loco tantum inferior. Notarius scriba est & actuarius iudicij: Sed habet ipse quoque in iudicijs ius dicendæ sententiæ, consuetudine magis, quàm legum præscripto. Cæterum

Thesaurarij officium.
Regni symbola.
Duces exercitus siue capitanei.
Magistratus quidam alij.
Officiales seu magistratus terrestres.
Gladifer.
Pincerna.
Incisor siue structor.
Dapifer.
Subdapifer.
Subpincerna.
Thesaurarius.
Vexillifer.
Tribunus.
Venator.
Agaso.
Iudex.
Subiudex.
Notarius siue scriba.

Succamerarius. rum Succamerarius (ut eius partes postremo loco explicemus, licet honore omnibus his anteeat) olim fortaſsis præfuit cubiculo & cubicularijs principis in ſua quiſq; terra: Nunc regendis modo finibus agrorum ac bonorum terreſtrium præeſt: Quem itidem atq; iudicem, ſubiudicem, & notarium iuratum eſſe oportet. Habetq; is ad id munus obeundum *Camerarij.* uicarios, & ipſos iuratos in ſingulis territorijs ſingulos, qui camerarij uocantur, ſiue cubicularij, propterea fortaſsis, quòd antiquitus miniſtri cubiculi principis ad id munus legabantur à ſuccamerario. Nunc is eos ſibi legit arbitratu ſuo ex equeſtri ordine eiuſdem ter- *Succamerarius Cracouienſis.* ritorij, & iureiurando adigit, mutatq; quoties uult. Cracouienſis Succamerarius præ cæteris ea prærogatiua præditus eſt, ut ſalinarũ eius ipſius tractus arbiter ſit & inſpector. Ca- *Officiales Cracouien. ſatrapiæ.* pitaneorũ officia ſtatim exponemus. Cęterum hi, de quibus modo egimus, non omnes in omnibus ſatrapijs ſunt, neq; in ſingulis ſinguli. Et Cracouienſis quidem ſatrapia ſuccamerarium, gladiferum, dapiferum, tribunum, iudicem, ſubiudicem & notarium habet ſingu- *Poſnanien.* los: Poſnanienſis cæteros quidem habet itidẽ ſingulos: Succamerarios uerò, iudices, ſubiudices & notarios binos. Habet enim hoſce terra Vuſchouenſis peculiares, quæ à Polo- *Sendomirẽſis.* nia quodã tempore ſeiuncta fuit. Sendomirienſis ſatrapia cæteros quidem & ipſa ſingulos habet, præter tribunũ, quem etiã Priſſouienſe territorium non ita pridem ſuum habere *Caliſsien.* cœpit. Caliſsienſis item eoſdem omnes habet ſingulos. Siradienſis ſtructore & ſubdapife- *Siradien.* ro caret: gladiferũ, pincernã, dapiferũ, habet ſingulos: ſuccamerarios, uexilliferos, iudices, & notarios binos. Habet enim hos Velunenſe territorium ſuos, ex quo tempore auulſum fuit à Polonia, ſicut arbitror. Tribuni item duo ſunt in eadem ſatrapia, Maior & minor. Lẽ- *Lencicien.* cicienſis gladiferum, ſtructorem, et ſubdapiferum non habet, cęteros habet ſingulos. Itẽq; *Breſtenſis, Inouuladiſlauien.* Breſtenſis. Inouuladislauienſis uerò gladiferum unum habet, ſtructorem & ſubdapiferũ nullum: Reliquos omnes binos. Habet enim Dobrinenſis terra peculiarem ſuccamerari- *Rußicæ.* um, uexilliferum, pincernam, dapiferum, tribunum, iudicem, ſubiudicem, & notariũ. Ruſſia quinos habet ſuccamerarios, uexilliferos, pincernas, dapiferos, tribunos, iudices, ſubiudices, & notarios: Nempe Leopolienſem, Præmiſlienſem, Sanocenſem, Halicienſem & *Podolicæ.* Chelmenſem: gladiferum, ſtructorem, & ſubdapiferum nullum. Podolia itidem nullum de his tribus: Reliquos uerò ſingulos, exceptis tribunis, quos duos habet, Camenecẽſem *Lublinen.* atq; Trebouulienſem. Lublinenſis ſatrapia gladiferum, ſtructorem, & ſubdapiferum nec ipſa habet: uexilliferum, pincernam, ac dapiferum ſingulos, cæteros binos. Lucouienſe enim territorium peculiares habet ſuccamerarium, tribunum, iudicem, ſubiudicem, & no- *Belſenſis.* tarium. Belſenſis ſuccamerarium, uexilliferum, pincernam, dapiferum, iudicem, ſubiudi- *Plocenſis.* cem, & notarium habet ſingulos, cæteros non habet. Plocenſis ſuccamerarium, pincernã, dapiferum, ac tribunum ſingulos, Iudicem uerò & ſubiudicem notarios binos (Habet enim hos Zauucrenſe territorium ſuos) Structore ac ſubdapifero ea ſatrapia caret: Rauen- *Rauenſis.* ſis uerò ſtructore item & gladifero: Subdapiferum unum habet: reliquos autem ternos, territorijs diſtinctos, uidelicet Rauenſem, Goſtinenſem, & Sochaciouienſem. Maſouia iudices habet undecim, totidem quot territoria: Nimirum Cyrnenſem, Viznenſem, Varſauienſem, Nurenſem, Vyſſegrodenſem, Zacrocimenſem, Ciechanouienſem, Lomzẽſem, Oſtrolencenſem ſiue Zembrouienſem, Rozanenſem, & Liuenſem: Subiudices & notarios totidem: Succamerarios uno minus: Zembrouienſe enim territorium eo caret: Pincernas atque dapiferos octonos. Rozanenſe enim & Liuenſe, atq; idem Zembrouienſe territoria hos non habent: Vexilliferum ne Lomzenſe quidem: Subdapiferum autem neque hæc ipſa, neque Nurenſe, neque Viſſegrodenſe: Porrò ſubpincernas & theſaurarios totidem, quot ſubdapiferos habet Maſouia, nempè quinque: Subpincernam item Rauenſis ſatrapia habet: Breſtenſis: uerò theſaurarium: Cæteræ omnes neutrum: Magiſtrum culinæ nulla præter Cracouienſem, ſi modo non regni is eſt. Agaſonem nulla, prꝑter Ruſsiã: Venatores ſolę Cracouienſis, Poſnanienſis, Siradienſis atq; Lencicienſis ſingulos: Sendomirienſis uerò & Maſouitica binos. Hæc quidem Viznen. & Lomzenſem: Illa uerò Sendomirienſem & Radomienſem. Habent & Oſuiencimenſis & Zatorienſis terræ ſuos iu- *Capitanei ſiue præfecti.* dices ſingulos: Habet etiam Seuerienſis ab epiſcopo. Cæterorum terreſtrium magiſtratuum nullum habet Sileſia, præfectis ſiue capitaneis exceptis: De quibus iam dicẽdum eſt. Capitaneus, quem præfectum rectè dixerimus addito nomine arcis, cui præeſt, cuſtos eſt ac defenſor non ſolum arcis regiæ, uerumetiam pacis atque tranquillitatis publicæ in ſua quiſq; præfectura, quam à ui tutam debet præſtare & uindicare, & furibus, latronibusqúe repurgare. Itaq; iuriſdictionem, coercionemq; habet latè patentem, non modo in agreſtes & oppidanos, uerumetiam in equeſtris ordinis homines: Qua de re accuratius ſuo loco tractabimus. Adhæc omnium aliorum iudicum, eccleſiaſticorum iuxtà ac profanorum ſententias ad extremum executioni mandat, ſi executores alij nolint, uel non proficiant. Gerit etiam curam commodorum & redituum principis, qui ex re familiari, ac ſenſibus & penſio-

pensionibus oppidanorum & agrestiũ proueniunt. Et omnino arces, & uillæ, seu rustica prædia cũ suis sartis tectis, & oppida, pagiq; principis in ditione præfectorũ sunt. Solus omnium Cracouiensis præfectus licet amplissimã iurisdictionẽ habeat, tamen sartorum tectorũ arcis, & redituum principis curã non habet. Est enim magnus procurator eius arcis, qui utrunq; hoc onus sustinet. Nã Posnaniẽsis præfectus licet maiores etiã prærogatiuas & iurisdictionẽ in tota maiore Polonia obtineat, atq; ob id generalis maioris Poloniæ capitaneus uocitetur: curat tamẽ sarta tecta arcis Posnaniẽsis duntaxat, & reditus regios eiusdẽ territorij. Cætera enim territoria iurisdictioni eius subiecta, habẽt ferè suos curatores, quos etiã minus propriè præfectos appellamus: de quib. post agemus. Oportet aũt præfectum esse equestris ordinis, agros & fundos proprios in ea ipsa præfectura, cui præficitur, habẽtem. Neq; externo aũt, neq; regio, uel ducali genere orto conferri præfecturã fas est. Nec duas cuiquã habere licet: Ac ne unã quidẽ, primariã duntaxat & iurisdictione præditam, cũ primaria Castellania uel Palatinatu eiusdẽ satrapiæ, Posnaniensi & Cracouiensi exceptis: In quib. non idẽ ius est. Ne Silesiæ quidẽ cadunt sub hanc legẽ. Habet præfectus quilibet suũ uicarium, quẽ Vicecapitaneũ uel Burgrabium uulgò uocant. Nos subpræfectũ fortassis non ineptè dixerimus, penes quẽ est uicaria præfecturæ totius potestas, & rerum iudicatarum executio. Habet & alterũ administrum statorum, ac certis tẽporibus peragi solitorum iudiciorum, quem iudicem castrensem dicunt. Vtrunque arbitratu suo creat & abdicat: Sed utrunque iuratum itidem, atque ipsum præfectum, & ex equestri ordine esse, certaq; bona terrestria in ea ipsa præfectura habere oportet. Nec eundem iudicem & subpræfectum, terrestremúe & castrensem iudicem esse fas est. Habet item præfectura quæq; actuarium iuratum, quem notarium castrensem nominat. Non sunt autem satrapijs, uerũ arcibus ac territorijs ferè, quæ districtus uocantur distinctæ præfecturæ: Nonnullæ etiam complura territoria in se complectuntur. Sunt uerò hæ totius Poloniæ præfecturæ: In maiore quidem Polonia unica generalis, Posnaniense, Costense, Vuschouen. Calisiense, Gnesnense, Pysdrense, Coninense, Kcinense, & Naclense territoria complexa: In minore autem Cracouiensis, quæ præter primarium, alia tria territoria, uidelicet Prossouiense, Xianzense, & Lelouiense in se continet. Præter eam sunt, Sandecensis & Biecensis præfecturæ cum iurisdictione. In Sendomiriensi uerò satrapia sunt: Sendomiriensis, Radomiensis (Stenzicense quoq; territorium dudum complexa,) quod iam peculiarem præfectum habet. Corcinensis, quæ & nouæ ciuitatis dicitur, Chencinensis, Opocinensis, Pilsnensis. In Lublinensi eiusdem nominis præfectura est, & Lucouiensis. In Siradiensi Siradiensis, quæ et Schadcouiense quoq; & Radomscense & Petricouiense territoria annexa habet: Velunensis item & Ostressouiensis. In Lenciciensi unica est, tria habens territoria, nimirum Lenciciense, Brezinense, & Orlouiense. In Cuiauia Brestensis, Crusuiciense item & Coualiense, & Prædecense territoria adiuncta habens: Iuniuuladislauiensis cum annexo Bydgostiensi territorio: & Bobrouunicensis, Dobrinense, Ripinense & Lipnense territoria complexa. In Russia Leopoliensis, Præmisliensis, Sanocensis, Haliciensis, Chelmensis, & Crasnostauiensis. In Podolia Camenecensis atque Trebouuliensis. In Belsensi satrapia Belsensis, Buscensis, Grodlensis, & Grabenecensis. In Plocensi unica cum tribus alijs territorijs, Zauucrensi, Mlauensi, Srenensi siue & Srenscensi. In Masouia Cyrnensis, Viznensis, Varsauiensis, cui Nurense quoque territorium paret, Vyssegrodensis, Zacrocimensis, Ciechanouiensis, Lomzensis, Rozanensis (in qua est & Macouiense territorium) & Liuensis. In Rauensi uerò satrapia tres præfecturæ sunt, Rauensis, Gostinensis, & Sochaciouiensis. In Silesia sunt Osuiencimensis & Zatoriensis. Præter has præfecturas sunt & aliæ de superioribus ferè detractæ, quæ peculiariter, quamuis minus Latinè, tenutæ, earumque præfecti tenutarij uulgò uocantur: qui partim non habent sua territoria, partim habent, uerum sine ulla iurisdictione in nobilitatem. Nam ea est penes ueros præfectos, quibus eæ tenutæ uoluntate Regia propter utilitatẽ, uel aliqua alia de causa detractæ sunt. Sunt autẽ ij tenutarij curatores modo regiorum prædiorum atq; redituum, & castellorum, plebisq; subiectæ, non dissimili conditione magni procuratoris arcis Cracouiensis. In ijs leges eæ, quæ de præfecturis dudum cõmemoratæ sunt, locum non habẽt. Omnium aũt præfecturarum reditus partim ex agricultura, & re pecuaria, partim è molis frumentareis & syluis, partim è censibus, & pensionib. agrestium & oppidanorum proueniunt, & uel certo pacto præfectis locantur à principe, uel eorũ fidei cõmittuntur, ita ut rationibus reddendis obnoxij sint. Condonantur etiam interdum ob eximia merita. Oppignorari quoq; præfecturas nõ inusitatũ est, eas præsertim, quæ iurisdictiõe carẽt, quæq; nõ sunt primariæ cuiusq; satrapiæ. Sed ita demũ id legitimũ est, si rata reditũ portio quotãnis de capite deducatur. Quod cũ in desuetudinẽ abijsset superiori tempore, comitiorum decreto nunc reuocatũ est. In ijs uerò præfecturis, quæ iurisdictionem habent, si usus reipubl. oppignerationem

Cracouiensis præfecti priuilegium.

Magnus procurator arcis Cracouiensis.

Maioris Poloniæ generalis Capitaneus.

De præfecturis leges.

Vicecapitaneus.

Iudex castrensis.

Notarius castrensis.

Præfectura totius Poloniæ.

Præfecturæ sine iurisdictione, siue tenutæ.

Præfecturarũ reditus & administratio.

Sendomiriensis præfecturæ priuilegium. requirat, etiam assensu senatus comitiali opus est. Sola Sendomiriensis priuilegio quodã neque oppignerari, neque locari perpetua locatione potest. Habent & episcopi, & proceres, atque equites locupletiores nonnulli arces & præfectos suos: Sed hoc nomine principi nequaquam obnoxios. *Præfecti alij præter regios.* Habet arx Cracouiensis peculiariter decem custodes, qui *Burgrabij Cracouienses.* Burgrabij, sumpto à Germanis uocabulo, appellantur, sine ulla potestate, præfecti authoritati obnoxios: Qui pacis iuxta ac belli tempore nocturnas, atque etiam diurnas, quãdo opus est, excubias per se, uel per administros suos seruant: Habentq; militiæ uacationem: & eo nomine ambitur id munus à multis, & à rege confertur. *Zupparij siue salinatores.* Salinæ & alia metalla habent suos curatores & administros iuratos, & rationibus reddendis obnoxios. Præest autem salinis Bochnensibus & Velicensibus, earumq; administris & operis unus salinator, quem Zupparium Cracouiensem uocant. Russicis item unus, quem Russicum appellãt. Est & honorata hæc utraq; curatio. Sed neque in regni, neque in curiæ, neq; in terrestrib. *Telonæ.* magistratibus numeratur: Quemadmodum neque telonę, siue quęstores teloniorum, ne- *Exactores tributorum.* que tributorum atque exactionum publicarum exactores. Et ij uerò utriq; rationibus reddendis obnoxij sunt. Telonæ quidem, si non redemerint telonia: Quod faciunt plerunq;. Hos omnes in hunc locum terrestrium magistratuum conijcere libuit, propterea quòd eorum curationes ad præfectorum officia nonnihil accedunt. *Notarius thesauri.* Scribam quoque siue notarium thesauri regij nihil uetat his adijcere, quem rex ipse edit, ac thesaurario uicarium adiungit. *Scriba castrensis.* Est & scriba castrensis, quem etiam notarium campestrem uocant, mercenariorum militum conscriptor, & solutor stipendiorum. Sunt etiam à terrestribus magistratibus nõ *Officia curiæ.* multum diuersa ministeria quædam in aula principis, quæ officia curiæ dicuntur. Quorum administri terrestrium plerorumq; & regni officialium (quorum sunt cognomines) quotidianis ministerijs in aula principis funguntur, fidemq; suam principi ad suum quisque ministerium iureiurando obstringunt. Sunt autem ij: Maresalcus, Thesaurarius, seu Vicethesaurarius, Succamerarius, Referendarij duo, pincerna, structor mensæ, subdapifer, dapifer, magister culinæ, & præfectus curruum. Nuper etiam his accessêre, Vexillifer, ac ductor aulicæ militiæ. Qui omnes addito nomine curiæ, à superioribus magistratibus & officialibus cognominibus suis distinguuntur: Nempe ut Maresalcus curiæ, thesaurarius curiæ, atque eodem modo alij dicantur. *Secretariorum officia.* Nec suo an & Secretarij in hunc ordinem referri debeant, licet nullum peculiare certumq; munus attributum habeant, sed ad nutum principis præsto sint in obeundis eius nomine legationibus, in scriptionibus & lectionibus publicarum & Regiarum scripturarum, in acciendis ac deducendis ad regem, uel in senatum illustribus hospitibus & legatis principum, in exquirendis & referendis sententijs ægrotorum, & à consilio absentium primariorum senatorum, in recognoscendis pro principe locis, factis, & caussis controuersis, regiorum præsertim hominum & administrorum inter ipsos, uel cum magistratibus suis, & si qua sunt alia honesta, & cum dignitate coniuncta ministeria. Numerus eorum certus non est. In his eminet unus, qui appellatur *Primi Secretarij officium.* primus seu maior Secretarius. Is absentium Cancellariæ præsidum uicem supplet in aula & comitatu principis: Nec tamen, ut illi, gestat signum regium, sed quoties opus est, petito ab ipso annulo signatorio tam diplomata publica, quàm epistolas ipso præsente signat. Quòd si is quoq; absit, peragit ea quispiam de cæteris Secretarijs, quem princeps iusserit. Habet autem primus quoque Secretarius secundum Cancellarium & Vicecancellarium prærogatiuam capessendi honores publicos & magistratus, qui uacauerint: In arbitrio tamen regio positam. Habet & locum honoratum supra omnes officiales terrestres & aulicos, excepto Maresalco. *Maresalci curiæ.* Maresalcus curiæ absente Maresalco regni agit omnia, quæ illius muneris sunt: A' præsente etiam socius adhiberi solet ac debet ad ea, quæ sunt maioris momenti peragenda, presertimq; cum eo pariter principi erectum sceptrum. *Thesaurarij curiæ.* Thesaurarius item Thesaurarij regni absentis uices gerit, adhibeturq; & ipse à præsente ad pleraque omnia. *Succamerarij.* Succamerarius, est magister cubiculi atque cubiculariorum puerorum, aliorumq; domesticorum principis administrorum: Sub cuius potestate est suppellex ad lectum & cubiculum principis, cultumq; corporis pertinens. Ianitoribus quoque idem præest. *Referendarij.* Referendarij, supplicum libellorum magistri sunt, & quærimoniis hominum audiendis, Cancellarięq;, ut uerbo legis utamur, referendis præsunt. Quinetiam in litibus urbanis disceptandis præsto sunt eidem Cancellariæ, eiusq; permissu exponunt regi cũ consilio caussas & controuersias litigantiũ. Nuper adeò sentẽtias quoq; rogari cœperunt in regiis iudicijs. Sũt aũt duo pari potestate, alter ecclesiastici, alter profani ordinis. Ductores copiarũ, magistri stabuli, magistri culinæ, & præfecti curruum quæ sint officia, ipsa eorum nomina satis ostendunt. Cæterorum munera iam sunt explicata in terrestribus officijs & curationibus. Eadem enim sunt horum, atque illorum: Sed cedunt hi illis præsentibus in sua cuique satrapia siue terra. Hæc autem omnia honorata sunt ministeria: Minus illa, in-

terioris cubiculi seruatoris, curatoris lecti, atque dispensatoris. Cęterum stipendiarij & aulici principis equites, Concionatores, & sacrifici, quamuis honorato sint loco, tamen inter officiales non censentur: Multò minus stipatores siue satellites, cubicularijq́; & pueri: Sed perpetui sunt administri principis, & præsto sunt ipsi iter facienti, & quouis loco manenti. Ac sacrifici quidem per uices operantur sacris quotidie præsente rege. Canunt etiam festis diebus, benedictionesq́ue & gratiarum actiones ritu Christiano ad mensam eius peragunt. Concionator sacris concionibus fungitur. Aulici uerò (sic enim uocantur) equites equis stipendia merent, pręsidij, honorisq́ue regij causa, & equestrem eum uel curulem equestres ferè comitantur. Qui equitatus numerosus est atque splendidus, nobili iuuentute constans. In qua sunt complures magistratibus & officijs non modò aulicis, uerumetiam terrestribus præditi. Ei uerò Maresalci moderantur. Cæteri ministri non habent necesse equos alere. Itaque pedestres prodeuntem in publicum principem deducunt. In solennibus tamen pompis non inusitatum est, ut equites quoque aulici pedestres equestrem principem antecedant. In longioribus autem itineribus ij, qui equis non merent, uel regijs, uel oppidatim suppeditatis, uel conductitijs equis aut curribus uehuntur. Ex his stipatores, præsidij causa sunt circum principem: Quod tamen recens est in Polonia: sed auget maiestatem principis. Cubicularij & pueri præsto sunt ad quæuis domestica ministeria. Sed cubiculariorum peculiaris usus est in acciendis in senatum & ad regem consiliarijs, & perferendis quoquo uersus, literis, mandatis, edictisq́; regijs. Quam ad rem oppidatim & uicatim eis mandato principis equi subministrantur: Quæ subuectiones, & lingua uernacula poduodæ uocantur: Cursum publicum Latini uocant. Incedentem in publico principem, aulici quidem antecedunt, stipatores prælongis securibus more peditum Germanorum armati latera eius cingunt: Cubicularij uerò cum pueris subsequuntur: Sed ita, ut & aulici proceribus atque senatoribus profani ordinis, & cubicularij, puerię́; episcopis ac secretarijs ecclesiastici ordinis proxima principi loca honoris causa concedant: Nisi fortè regem regina sequatur. Tunc enim episcopi quoque & secretarij cum proceribus antecedunt: Reginam uerò longus ordo sequitur nobilium matronarum & puellarum. Hæc igitur est ratio uniuersa aulæ & comitatus regij. Mitto enim cantores, abaci custodem, mapparium, canum uenaticorum curatores, dimensorum distributores, ianitores, tibicines, tubicines, opifices, & alia uiliora ministeria: Quæ magna est turba, & sumptibus principis alitur. Et quoniam omnia persequimur: Volumus quidem certè: habet etiam regina suum comitatum, nec modò puellarum & matronarum, quæ in gynæceo sunt, sed etiam puerorum cubiculariorum, & aulicorum, & in his peculiares administros siue officiales. In primis magistrum curiæ, qui omnibus præest, Reginamq́ue prodeuntem cum sceptro antecedit: & magistram curiæ, matronam gynæceo moderantem: Deinde Cancellarium, uel Secretarium: Cuius sunt munera, literas nomine reginæ conscribere, & signare, & legere, et compellantibus eam responsa dare. Quod quidem nescio an cum magistro curiæ commune habeat. Est autem & hîc discrimen inter Cancellarium & secretarium, quòd hic non gestat signum reginæ, sicut illæ: sed ab ea, quoties opus est, utendum accipit. Habet regina etiam thesaurarium suum, & pincernam siue pocillatorem, & structorem mensę, & subdapiferum, & dapiferum, & culinę ac stabuli magistros singulos: Itemq́; dispensatorem, abaci custodem, mapparium, & ianitores eodem, quo regij sunt honoris discrimine: Quibus omnibus uictus, uestitus, & mercedes à rege præbentur. Indidem ipsius quoq; reginæ mensa instruitur, res uestiaria, mundus muliebris, & iumenta comparantur. Quod si ea regi superstes sit, uidua de suo, ac de fructibus & reditib. eorum bonorum, quæ rex ipsi dotis ac donationis propter nuptias nomine de amplissimi consilij sententia attribuerit, sese cum uniuerso comitatu suo deinceps sustentat. Atque hæc de magistratibus regni, terrestribus, & aulicis nobis decursa sunto. De ecclesiasticis magistratibus, honoribus, ministerijs & curationibus, quales sunt secundum Archiepiscopos & episcopos, suffraganeorum, abbatum, præpositorum, Decanorum, Archidiaconorum, scholasticorum, cantorum, custodum, cancellariorum, uicariorum in spiritualibus. officialium, commissariorum, ministrorum, priorum, custodum siue guardianorum, pœnitentiariorum, parœcorum, quos etiam plebanos uocant, non est operæprecium hic nos persequi: Ne de collegijs quidem, canonicorum, monachorum, & monacharum, fratrum conuentualium, uicariorum, psaltarum, mansionariorum, & si qua sunt alia. Neque enim peculiare quicquam habent apud Polonos præ cæteris gentibus & nationibus Christianis, neque ad rempubl. pertinent, exceptis Archiepiscopis & episcopis, & si quibus fortè præterea peculiariter quædam reipubl. munera, quorum superius mentionem fecimus, mandantur. Magnus tamen, ut par est, honor eis & omnibus sacerdotibus habetur solo sacerdotij nomine: Maior etiam olim habebatur: id quòd è uetustioribus lite-

Alia ministeria aulica.

Aulici equites.

Stipatores siue satellites.

Cubicularij & pueri.

Cursus publicus seu poduodæ.

Viliora ministeria.

Reginæ comitatus.

Magister curiæ.

Magistri curiæ.

Cancellarius siue secretarius.

Administri reginæ.

Ecclesiastici honores & magistratus.

Ecclesiastici ordinis dignatio.

rarum monumentis deprehenditur. Omnes autem ij episcoporum & Archiepiscoporum potestati & iurisdictioni subiecti sunt, præter, si qui pontificis maximi, cuius eximia potestas est, authoritate exempti sunt.

Plebs Polona.

Plebes urbanæ, oppidanæ, uicanæ, & agrestes partim principi parent, partim proceribus & equitibus: partim certis sacerdotijs attributæ sunt. Reguntur autem à suis quæq; dominis, eorumq; præfectis ac procuratoribus, ex equo & bono siue ex arbitrio magis, quàm certis legibus. Quanquam non carent tamen suo queq; iure: Quod non est unius modi, quemadmodum posterius ostendemus.

Plebei magistratus

Præter dominos autem, eorūq; præfectos & procuratores, habet plebs quæq; oppidatim, uicatim, & pagatim suos magistratus.

Scultetus siue aduocatus hæreditarius. *Aduocatus iudicialis.* *Scabini.*

Ac in pagis quidem scultetum, siue aduocatum hæreditarium uocant, qui est quasi deductor ac defensor colonię: qui uel ipse per se, uel per uicarium suum, quem & ipsum aduocatum, seu iudicialem, uocant, cum adiunctis aliquot ex aratorum numero scabinis (sic appellantur iudices, siue assessores iudicij) ius dicit.

Consules siue decuriones. *Magister ciuium.*

In ciuitatibus autem & oppidis & uicis præter hos, sunt etiam consules. Ita uocamus eos, qui à ueteribus decuriones appellantur: penes quos est ciuitatis cuiusque gubernatio & custodia: in delinquentes animaduersio: publicorum commodorum administratio, curaq; ædificiorum & sartorum tectorum publicorum. Inter eos autem unus præsidet magister ciuium, quem uulgò proconsulem uocitant, qui eos, quoties opus est, conuocat, & in consilium adhibet. Nam leuiora sine illis ipse gerit. Consulum non idem est ubiq; numerus.

Magistri contuberniorum. *Aediles.*

Habent item singulæ opificum societates & contubernia in qualibet ciuitate & oppido suos magistros, & his adiunctos aliquot seniores. In maioribus urbibus sunt etiam ædiles unus & alter de numero decurionum delecti, pecuniæ publicæ quæstores, & sartorum tectorum curatores. In oppidis uerò & uicis communiter hæc à decurionibus curantur. Hos magistratus in oppidis præsertim, iuratos esse oportet, præter aduocatos hæreditarios. Nullos autem communes magistratus pagi inter se, neq; ciuitates habent. Hæc de plebeijs magistratibus.

Magistratuum creandorum ratio. *Episcoporum electio.* *Nominatio.*

Creandorum magistratuum, & honorum mandandorum in Polonia nō una est ratio. Olim episcopi ex præscripto sacrorum canonum à collegijs primariorum sacerdotum, quæ capitula cathedralium ecclesiarū uulgò nominant, legebantur: Nunc princeps, umbratili quadam electione illis relicta, aut ne relicta quidem, solus arbitratu suo edit episcopum, & pontifici max. cōmendat, (quod fiebat etiam à collegijs) ut eius authoritate approbetur, præficiatur, & ab alijs episcopis consecretur. Cœperunt autem sic editi siue nominati indulgentia uel conniuentia quadam admitti ad consilia publica, priusquam approbentur à pontifice: Non item ad functiones sacras, & iurisdictionem ecclesiasticam, & administrationem bonorum.

Oeconomus Gnesnensis. *Administrator.*

Sed à morte episcopi collegium sacrum distributis inter se curationibus bona uacantia administrat: Excepta Gnesnensi diœcesi, quæ peculiarem habet Oeconomum, etiam uiuente Archiepiscopo. Ius autem dicit in ea iuxta ac in alijs diœcesibus uacante sede unus aliquis, quem collegium administratorem temporarium renūciauerit.

Sacerdotiorū collatio. *Abbatum electio.* *Sacerdotiorū collatio.*

Abbatum & præpositorum eligendorum ius collegia monachorum hactenus retinuere: Sed iam uix retinent, ab episcopis primum, deinde à regibus etiam labefactatū & uiolatum. Ad electionem quidem certè Regius assensus, & episcopi authoritas accedat oportet. Cæterum in sodalitijs & conuentibus fratrum mendicantium neutrum horū requiritur. Ne in inferioribus quidem & quasi uicarijs locupletiorum monasteriorum curationibus, quas ferè præposituras uel prioratus uocant. Prælati & canonici ecclesiarum cathedralium partim à pontifice max. partim ab ipsarum episcopis alternis mensibus creantur. Primariorum tamen secundum episcopos in unaquaq; ecclesia prælatorum, & nonnullorum canonicorum edendorū, siue commendandorū, &, ut uulgò loquuntur, præsentandorum ius regi concessum est pōtificum superiorum indulgentia. Indultū est idem ius etiam priuatis quibusdā, presertim episcoporū curatoribus, in alijs quibusdam sacerdotijs. In parœcijs uerò & alijs minoribus sacerdotijs usitatum & legitimum est, ut ius edendi sit penes eos, unde profecta est dotatio cuiusq; sacerdotij, uel in quorum bonis id, prouentusq; eius siti sunt, sic tamen, ut penes episcopum sit approbatio editi, & reprobatio, si non sit idoneus: aut si plures pariter edantur, diiudicatio. Quod de illis quoq; qui à rege, uel alio quopiam profano commendantur, siue præsentantur intelligendum est. Vocantur autem patroni usitato iuri pontificio nomine, collatores etiam uulgò, qui ius hoc edēdi, siue præsentandi habent: Quibus inuitis obtrudi sacerdotem siue beneficiarium per legem non licet, ne pontificis quidem maximi authoritate: nisi ij sese indignos eo iure reddiderint, aut intra tempus legitimum uti eo neglexerint. Obtruso pœna est proscriptio.

Senatus & magistratuum equestrium creandorū ratio.

Quæ sic obiter, & præter institutum propemodum hic nobis perstricta sunto. Ad proprios reipubl. Polonę magistratus reuertamur. Palatinos & Castellanos, & reliquum omnem Senatum regni princeps legit, & iureiurando obstringit sibi & regno siue reipubl. Idem confert præfecturas, cæterosq; omnes magistratus, honores & ministeria publica.

Sed in

Sed in magistratibus regni illud receptum est, ut non nisi in comitijs renuncientur. In iudice uerò & subiudice, & scriba siue notario terrestribus ita est adstricta legibus potestas principis, ut nobilitas eius satrapiæ siue territorij, cuius iudex, uel subiudex, uel scriba decessit, conuentu instituto authore & præside palatino, quatuor patresfamiliâs equites eligat: de quibus princeps unum, quem uult in locum uacantem surrogat. Abrogari uerò magistratus, aut honor ullus nemini potest, nisi per maximam uel mediam capitis diminutionem, hoc est, libertatis, ciuitatisue, siue nobilitatis & bonæ famæ amissionem: aut si quis alium magistratum, honoremûe adeptus sit, quem cum priori retinere iure non possit. Ipse se quisq; abdicare arbitratu suo potest. Præfectura, & metallorum, teloniorumq; curatione princeps amouere quemlibet, quando uult, potest, nisi cui ipse promiserit, ac diplomate cauerit, ut ad certum tempus, uel quoad uixerit amoueri nequeat. Aulico item magistratu & ministerio amouere quenq; regi licet. Non temerè tamē id facit, nec ferè sine nota ignominiæ: nisi lex iubeat. Exactores tributorum annui ferè creantur à rege, uel comitiali placito. Plebeios magistratus partim domini, uel præfecti creant, partim ipsi sibi ciues & oppidani legunt, præter Cracouiam, ubi Palatinus ius legendi senatus habet, abrogandi non habet: Nec nisi morte, aut maxima mediaûe capitis dimunitione honor is amittitur: Ex omni etiam numero uiginti quatuor consulum, quotannis octo, quos uult, Palatinus rebus gerendis præficit, quos præsidentes uocant: de quibus certo ordine singuli fiunt magistri ciuium in sex hebdomadas. Nec multùm diuersa est ratio consulum in alijs quibusdam ciuitatibus & oppidis: Nisi quòd præfecti in suæ quisq; ditionis oppido unum aut alterum legendi facultatē habent. Cazimiriæ, Cleparíæ, & Prossouiæ magnus procurator arcis Cracouiensis, cùm in legendis consulibus, tum in alijs rebus præfecti uicem obtinet. Idem aduocatum & scabinos iuris supremi Theutonici siue Magdeburgensis legit. Cæteros autem scabinos, ipsi consules siue decuriones in sua quiq; ciuitate & oppido legunt, & sacramento adigunt. Cracouiæ aduocatum quoq; iudicialem. Cæterùm Sculletus siue aduocatus hæreditarius in quouis oppido, uico atq; pago semel à domino constitutus magistratum hunc, obnoxium ipsi domino ad equestre ministerium, reiq; publicæ ad expeditionē bellicam, etiam adhæredes transmittit. Quin & in externum transferre assentiente domino potest. Est tamen ius fasq; domino amouere sculcetum, & aduocatum hæreditarium contumacem aut inutilem, persoluto ipsi precio, quod habet inscriptum in diplomate, uel secundum æstimationem emolumentorum atq; ædificiorum. Nisi quid enorme & priuatione dignum is commiserit. Quo quidem iure multi sic abuti cœpere ad augēda commoda sua, ut sculletis & aduocatis hæreditarijs sine ulla culpa eiectis prorsus, uel in ordinem redactis, agros eorum prædijs suis adiunxerint, iudicijs uerò iudiciales aduocatos arbitratu suo præficiant. Reditus magistratuum regni exigui, terrestriū uerò & aulicorum nulli ferè sunt. Ne urbanorum quidem & oppidanorum, & agrestium ulli ferè certi sunt. Honorem Poloni satis amplum & luculentum uirtutis & honestorum laborum præmium esse duxerunt, etiam sine compendio: quod minus generosi animi magis plerunq; consectantur. Sunt tamen certæ mercedes, & quasi sportulæ, quæ iudicibus iudiciorumq; administris penduntur à litigantibus. Primores aliquot Palatini & Castellani, mediocres tamen habent reditus, partim ex agris & prædijs, partim è salinis, uel telonijs, siue alijs quibusdam pensionibus à principe antiquitus in omne tempus attributis. Episcopi nonnulli per amplos habent, unde non modo ipsi commodè & cum dignitatē uiuere, & senatoria munera lautē sustinere, uerum etiam inferioris ordinis sacerdotes, socios & administros suos rectè alere ac tueri, & omnem cultum diuinum cum dignitate administrare, & egenis deniq; liberaliter subuenire queant. Habent etiam decimas omnium segetum publico principum ac totius Poloniæ consensu iam inde ab initio susceptæ religionis Christianæ attributas, & alijs quibusdam pensionibus postea uel cumulatas, uel commutatas: indeqûe cum alijs quibuslibet sacrorum administris, tum parœcis, prælatis, & canonicis certas portiones antiquitus segregarunt. Habent & luculentos fundos, prædia, pagos, oppida, arces, & territoria, partim priscorum itidem principum & regum, partim priuatorum munificentia adiecta. Ne abbatum quidem, ac cæterorum sacerdotum, primariorum præsertim, quos prælatos uocant, & monasteriorum, atque etiam parœcorum pijs & honestis usibus malè prospexit similis pietas & beneficentia. Ipsi etiam superiorum temporum episcopi, abbates, & sacerdotes successoribus & posteris suis permultum addiderunt, patrimonia sua, uel empta aliunde bona, censusûe sacerdotijs adiungendo, templorumqûe splendorem, ædificiorum atque donariorum omnis generis magnificentia augendo, quo augustiorem cultum diuinum redderent. Atq; hæc omnia cum ipsis adeò personis ecclesiasticis maiorum legibus ac principū benignitate immunia sunt à plerisq; omnibus muneribus & onerib. publicis

Iudicis, sub iudicis, & notarij electio.

Magistratus et honores perpetui.

Plebeiorū magistratuum creatio.

Cracouiensis consulum creatio.

Iudicum iuris supremi creatio.

Scultetus siue aduocatus hæreditarius.

Reditus magistratuum.

Episcoporum, & aliorum sacerdotum reditus.

Priscorū Pol. diuina cultus augendi studium.

Benignitas dei in pios.

Quo

Quo prolixior autem fuit hominum in ordinem sacrum munificentia superioribus temporibus, hoc erant abundantiores & ipsi, qui de suo liberales erant, licet minus curæ laborisq; rei familiari impenderent. Nunc passim in alienas donationes ac decimas inuaditur longè maiore auaritiæ, rapacitatisq; infamia, quam egestatis releuatione. Atq; id tentatur etiam (proh nefas) placito & authoritate comitiorum publica, qua refrenari potius talis priuatorum hominum temeritas & iniustitia deberet: ut fuit refrenata antiquioribus constitutionibus & magistratuum seueritate laudabiliter iuxta ac utiliter. O tempora: ô mores. Nos ad institutum nostrum reuertamur. Multi tamen è sacro ordine nullos habēt certos reditus: sed partim Episcoporum & opulentiorum non modò sacerdotum, uerumetiam profanorum stipendijs, partim cæteræ multitudinis quotidiana beneficentia & quasi stipe uitam sustentant. Quales ferè sunt etiam ij, qui uocantur mendicantium conuentus, siue collegia. Sed nos honorum & magistratuum omni fermè ratione explicata, ad iudicia transeamus. Eorum autem ratio uaria & perplexa est in Polonia. Habet ordo ecclesiasticus, quemadmodum & apud alios Christianos populos, sua, quibus cæteri quoque homines, nobiles pariter ac plebeij obnoxij sunt aliquatenus in ijs præsertim causis, quæ cum religionis, aut personarum, rerumúe sacrarum ratione aliqua ex parte connexę sunt: Quales sunt, de institutis & ritibus religionis, quæq; his aduersantur de impietate, hæresi, schismate, magia, incantationibus, fœnore, sacerdotiorum cauponatione, quam Simoniam uulgò uocant: Itemq; de decimis, & fundis, & quibusuis censibus ac reditibus ecclesiasticis, de cæde, ui, & in iniuria sacris initiato homini, reiúe, aut loco sacro, seu sacerdotij fundo illata. Adhæc de iure patrocinij siue patronatus, quod uocant, & de sacerdotiorum iure quæuis controuersiæ, item quæ de iure matrimonij & natalium, & de miserabilium, egentiumq; personarum iniurijs, quæq; ex obligatione in foro ecclesiastico facta, oriuntur. Testamentariæ causæ profanorum hominum in hoc æquè ac profanis foris disceptantur, dummodo extra iudicium testamenta sint condita. Aliter enim, in eo foro disceptantur, in quo sunt cōdita. Nisi quid fortè legatum sit pietatis ergò, & ad piam causam, ut uulgò loquuntur, hoc est, templis, ecclesiarumúe ministris, aut egenis: Quæ causa propria est ecclesiastici iudicij. Est autem iudiciorum ecclesiasticorum summa penes episcopos: quorum uices gerunt ij, quos uocant uicarios in spiritualibus, Cancellarij, & officiales: Inter quos unus, qui est primarius, generalis appellatur: Cæteri foranei. Ab episcopis, eorumq; uices gerentibus prouocatio est ad Archiepiscopos: Et ad Gnesnensem quidem ab ipso etiam Leopoliensi Archiepiscopo. Idq; eo nomine, quòd ille est legatus perpetuus, siue, ut uulgò loquuntur, natus sedis apostolicæ. Pertinent autem ad eius prouinciam hi Episcopi: Cracouiensis, Vuladislauiensis, Posnaniensis, & Plocensis in Polonia, Vuratislauiensis in Silesia Boëmicæ ditionis: Lubussensis in Marchia Brandeburgensi, Vilnensis in Lithuania: & Medniciensis in Samogitia: Olim Culmensis quoq; in Prussia, & Camenēsis in Pomerania sub eo fuere. Sed auulsi sunt postea. Ad Leopoliensem uerò, Præmisliensis, Chelmensis, Camenecensis, Lucensis, siue Luceoriensis, atq; Kiouiensis. Extrema tandem prouocatio est ad pontificem max. antiquissimo Christianæ religionis instituto. Omnes autem iudices ecclesiastici iudicant, siue adeò iudicare debent è præscripto ecclesiasticorum & pontificiorum canonum: Et præter diras siue censuras, & interdicta ecclesiastica, habent ius quoddam coërcēdi sontes, in sui quidem ordinis homines laxius, in profanos autem restrictius, ita ut contra hos ad executionem rerum iudicatarum, urbanorū, ac terrestrium magistratuum opem ad extremum implorare necesse habeant. Nec ij iure eis deesse possunt, aut debent. Habent & profani inter se nobiles iuxta ac plebeij sua iudicia: quibus sacris initiatum aut sacerdotio præditum præesse non licet. Ac nobilitas quidem terrestribus iudicijs peculiariter subest: quæ à iudice, subiudice & notario terrestrib. exercentur, alibi quidem quater, alibi sexies quotannis, alibi uerò singulis mensibus: Nisi fortè iudex, subiudex, aut notarius desit: aut bellica expeditio, uel comitia, colloquiaúe (de quibus paulò post dicemus) interueniant. Tunc enim silent iudicia nobilitatis, non terrestria modò, sed & alia. Sunt autem in qualibet satrapia siue palatinatu certa oppida, in quibus ius hoc dicitur nobilitati, in eo ipso territorio bona, agrosq; habēti. Nec euocari quēquam è suo territorio licet, nisi ipse certa obligatione nominatim ab hac prærogatiua recesserit. Cæterum qui nulla habet bona terrestria, conueniri hoc iure non potest. Ne sacerdos quidem, exceptis causis finium regundorum, & adscriptitij alieni profugi, cæsi, uel uulnerati: aut si ullo alio, quam sacerdotij nomine bona terrestria possideat: Oppida uerò ac territoria iudiciaria hæc sunt: In Cracouiensi quidem satrapia Cracouiensis arx, Prossouia, Xianzum, Lelouia, Biezzum, Cichouia. In quo oppido & Sandecense territorium iudicatur: In Posnaniensi, Posnania, Costenum, & Vuschoua: In Sendomiriensi, Sendomiria, Radomia, Opocinum, Chençini, Vislicia, Pilsna: In Calisiensi, Calisia, Gnezna, Pys-

Iudicia. *Ecclesiastica iudicia.* *Ecclesiastici fori causæ.* *Iudices ecclesiastici.* *Archiepiscopi Gnesnensis iurisdictio.* *Executio rerū iudicatarū ab ecclesiasticis iudicibus.* *Terrestria iudicia.* *Iudiciorū terrestrium loca.*

dr

dri, Coninum, Keina, Naclum. In Siradiensi, Siradia, Schadcouia, Petricouia, Radomsci. Itē Velunia, & Ostressouia: in Lenciciensi, Lencicia, Brezini, & Orlouia: in Brestensi, Breste, Crusuicia, Couale, & Prædecia: in Inouuladislauiensi, eiusdem nominis oppidū, & Bydgostia. Itemq; Dobrinum, Ripinum, & Lipnum: in Rusica Leopolis, Præmislia, Sanocum, Halitia, & Chelma: in Podolica, Camenecia, ac Trebouulia: in Lublinensi, Lublinum, & Lucouia: in Belsensi, Belsum, Buscum, Grodlum: in Plocensi, Ploscū, Plonscum, Bielscum, Razianzum, Zauucrze, Mlauua ac Srenscum: in Masouia, Cyrscum, Vizna, Varsauia, Nur, Vissegradum, Zacrocinum, Ciechanouia, Lomza, Zembrouia, Rozanum, & Liua, in Rauensi Raua, Gostinum, & Sochaciouia. In Silesia uerò Osuiencimense, & Zatoriense territoria suos utrunque peculiares habet iudices, qui cum delectis de nobilitate ius dicunt, Præfecto præsidente. Ad eundem modum, & Seueriensis Episcopi Cracouiensis ditio suum habet. Olim in Silesia ipsi duces in sua quisque ditione iudicijs pręsidebant. His iudicijs disceptantur pleræq; omnes causæ nobilitatis priuatæ ac ciuiles, quemadmodum loquuntur iureconsulti, ac ciuiliter institutę. Regundorum finium controuersia hoc ipso quidem iudicio primûm disceptatur inter equites, uel inter equitem, & sacerdotem. Sed ad extremum ad Succamerarium terrestrem remittitur: qui in rem præsentem ueniens, ipse per se, uel per uicarium suum camerarium illius territorij eam definit, certisq; metis atque signis fines controuersos designat. Atque hæc est unica Succamerariorum iurisdictio. Cæterùm si cum regijs bonis equiti sit controuersia, non apud terrestre, & Succamerarij iudicium ea disceptatur. Sed princeps equite postulante edit recuperatores aliquot de senatu ac terrestribus magistratibus, siue officialibus eius satrapiæ, in qua est controuersia: quos commissarios appellamus. Inter quos etiam Succamerarius esse solet: qui in rem præsentem uenientes iudicium id peragunt. Idem fit, si sacerdotalis fundus, & ager cûm regio controuersos fines habeat: nisi quod Episcopus quoque eius diœceseos editis à principe recuperatoribus unum, aut alterum de suis adiungit. Eadēq; ratio est petendi recuperatores à principe in causa Herciscundę familię, siue diuidundæ hæreditatis inter fratres, & propinquos. Quanquam hoc iudicium etiā præfectus exercere potest. Criminales uerò causæ de stupro, incendio, latrocinio, & ui armata alienis ædibus illata ad præfectorum, siue capitaneorum in sua cuiusq; præfectura iudicium pertinent. Ciuiles item, quæcunque aduersus eos equites instituuntur, qui certos agros, & bona terrestria nulla habent, & qui licet habeant, obligatione tamen sua ei foro obnoxios sese fecerunt, aut merent publica stipendia, aut sacris initiato homini damnum, uel iniuriam intulerunt, aut alienum adscriptitium detinent, aut obstaculis deniq; liberam fluuij nauigationem impediuerunt, aut si quis executionem rei iudicatæ prohibeat. Dicit autem ius præfectus in arce, aut alio loco publico suæ quisque præfecturæ sexta quaque septimana per se ipse, uel per uicarium suum iudicem castrensem. Atque hæ sunt iudicij castrensis causæ. Officij uerò sunt, rerum iudicatarum executio: uiduarum de bonis dotalibus eiectarum, & aliorum spoliatorum restitutio: itemq; in depræhensos in scelere, & recenti, ut dicunt, crimine, aut si quis rem alienam apud se depręhensam non reddat domino repetenti. Adhæc in turbatores conuentuum, & iudiciorum, & qui uetitis armis utuntur: in tolerantes censuras Ecclesiasticas ultra annum in iniustos teloniorū exactores, & in sacerdotes, qui iuri patronatus profanorū hominum derogant, aut profanos præter ius ad forum Ecclesiasticum euocant, animaduersio. In quibus causis quouis tempore cuiuis quærēti præsto esse debet præfecti authoritas per seipsum, uel suppræfectum suum: cuius iurisdictio ad causas officij pertinet, si præfectus ipse ius non dicat. Denique furti suspectos præhendendi, reosq; iudicandi, & supplicio afficiendi ius habet præfectus, & suppræfectus eius. Equestres tamen nō nisi eos, qui ter ab eodē crimine damnū editi, & in album furum relati sunt. Porrò status controuersiæ, hoc est, cùm de genere cuiusquā ambigitur, & eæ causæ, quę infamiæ, confiscationis bonorum, uel capitis pœnam (præter eas, quas dudum præfectis attributas esse exposuimus) annexam habent, atque etiam de cæde equitis, ad solius principis iudicium pertinent. De quibus is in comitijs demum cum senatu cognoscit. Præter, si maleficium in loco domicilij principis ipsius, & sub aspectu eius patratum sit: Tunc enim, si author recenti, & calenti, quod aiunt, facinore compręhendatur, absque citatione princeps eum ipse per se, uel per Mareschalcū iudicat. De personalibus uerò causis ciuilibus, aut ciuiliter institutis, que alioqui ad forum terrestre, uel castrense pertinent, princeps itidem quouis loco ac tempore cum ijs, quos ad manum habet, consiliarijs citatum iudicat. Quæ citatio curialis, & post curiam uocatur. Sed eius usus ita restrictus est, ut ea in minore Polonia contra eum, qui in maiore tantùm agros ac domicilium habet, non ualeat: neque contrà. Id autem iudicium regiorum terminorum nomen habet. Vbi etiam in præfectos, & administros suorum bo-

Terrestris iudicij causæ.

Succamerarij iudicium.

Commißarialia iudicia.

Capitaneorū, seu præfectorū iurisdictio.

Castrense iudiciū, & officiū.

Regij iudicij causæ.

Citatio post curiam.

Regij termini.

Exactores iniusti ubi conueniantur. Iurisdictio bellica.

rum bonorum, & redituum, quod ad munera eorum attinet, quicunq;, & undecunq; sint, princeps ipse sibi, instigatore, ut uocant, officij petente, & cuiuis postulanti ius dicit: ac de prouocationibus quoq; ab officio castrensi ad se delatis cognoscit. Iniustus tributi publici exactor etiam apud Episcopum, Palatinum, uel Castellanum loci rectè conuenitur. Belli autem, & expeditionis publicæ tempore, cùm silent omnia supra memorata fora, penes principem est ius omne, & iudicium eorum, quæ in castris, & in ipsa expeditione flagitiosè aut scelerate admittuntur. De iniurijs quidem, damnisq; datis in expeditione bellica palatini, uel castellani cuiuis querenti contra suæ quisq; satrapiæ, uel territorij homines ius dicunt. Si quis autem non pareat, principi deferunt. Ab omnibus porrò iudicijs nobilitatis prouocatio est ad principem: nisi quòd eę, quæ fiunt à terrestribus iudicijs, in colloquijs ferè priùs disceptantur.

Appellationes seu prouocationes. Colloquia, & generales termini.

Appellatur autem colloquium, peculiare palatini cum dignitarijs, ut uocant, ac terrestribus magistratibus iudicium. Quod semel quotannis autumni tempore in qualibet satrapia, siue palatinatu exerceri debet, prouocationem à terrestribus, & castrensibus eiusdem satrapiæ iudicijs disceptandarũ causa. Quod etiam terminos generales uocant. Vbi & alienationes, & obligationes bonorum terrestrium rectè fiunt. Ab hoc itidem ad regem est prouocatio.

Silesiorũ prouocationes.

Silesij soli colloquiorum usum non habent, neq; principem, sed uicinorum duorum, triumúe principatuum iudicia appellant, in eisq; acquiescunt. Verùm id quoq; iam exolescit, pleraq; omni nobilitate in ius terrestre Polonicum sese transferente. Fuit aliquando in comitijs facta mentio instituendæ in Polonia nouæ iudicũ decuriæ, quæ de omnibus prouocationibus absq; prouocatione cognosceret, quale est in Gallia, quod Parlamentum uocant.

Iudiciorum cõperẽdinatio

Sed non placuit, summam iudiciorum cuiquam, præter principem concredere. Quò fit, ut principe pluribus, & uarijs iudicijs distento, & alijs multis, & grauibus tam ampli regni negocijs distracto, lites in multos annos comperendinentur, nõ sine dolore, & querimonia multorum, præsertim augescente indies cupiditate hominũ, nullaq; aut exigua certè temerè litiganti, & prouocanti, & iniusto iudici pœna imminente. Vnde capitales existũt inter necessarios quoq;, & cognatos inimicitię, cędes innumerabiles patrantur, coactisq; hominibus, & iustis propè exercitibus nonnunquam confligitur, dum offensus longa iudicij comperendinatione, armis ius suum quisq; persequi ac tueri contendit.

Appellatio. Motio.

Sed ad prouocationes redeamus, earum duplex est ratio. Est enim appellatio, qua inter litigantes solos disceptatur, iustè'ne, an iniustè iudicatum sit. Motio uerò est, in qua iudex à quo prouocatum est, necesse habet tueri sententiam suam, ut si iniqua, & legibus aduersa fuerit, ipse pudefiat, mulcteturq;. Quod tamen iam fermè exoleuit. Vtrobique autem regio uel colloquiorum iudicio iniustum decretũ rescinditur, uel corrigitur, uniuersaq; causa disceptatur ac dijudicatur, etiamsi ab interlocutoria sententia prouocatum sit.

De prouocationibus ubi cognoscatur.

Tametsi non temerè admittitur eiusmodi prouocatio. Cognitionum quoq; principis de prouocationibus non una est ratio. Nam de ijs, quę fiunt à colloquijs, non nisi in comitijs cũ frequenti senatu cognoscit. Ad eundem modũ de ijs etiam, quæ fiunt à terrestribus iudicijs. Nam de ijs quoq; rectè à rege cognoscitur in comitijs, si priùs ea instituantur, quàm colloquia. Itaq; indiscriminatim prouocari solet ad colloquia, uel ad comitia. De cæteris uerò prouocationibus, quę fiunt ab alijs iudicijs, etiam extra comitia cognoscit is cũ ijs cõsiliarijs, quos ad manum habet, quouis tempore, & loco: sed tamẽ intra fines regni modò. Foris enim nemo equitũ sistere se principi necesse habet ulla ex causa, exceptis fiscalibus.

Referendarij, iudex, subiudex, & notarij terrestres in iudicijs regijs.

Tam in comitijs autem, quàm extra ea in iudicijs regijs adhibẽtur in consiliũ etiam supplicum libellorũ magistri, siue Referẽdarij: itemq; iudex, subiudex, & notarius eius satrapiæ siue territorij, in quo iudiciũ exercetur, præter, cũ de prouocatione ab ipsorũ iudicio facta cognoscitur. Habentq; ij postremi omnium dictionẽ sententiæ. Atq; his ferè foris atq; rationibus nobilitatis iudicia peraguntur.

Duellum, siue singulare certamen.

Nam barbaricus ille mos, & à religionis Christianæ institutis alienus, prouocandi aduersarium ad singulare certamen, & ferro usq; ad necem, uel deditionem de iure, & iniuria, ueroq;, & falso decernendi, nihil habet cõmune cum iudicio. Quod tamen nostra memoria semel tantũ à Sigismundo rege seniore admissum est. Cùm autem liberrimus sit nobilitati Polonæ armorũ usus, ad iudicium tamen terrestre, & castrense, & ad comitia nemini armato uenire licuit antiquitùs: nunc ea lex propemodũ obsoleuit. Ecce autẽ, dum nos hoc opus, typographo alterã editionem parante, recognoscimus, prodijt in lucẽ noua forma supremorũ iudiciorum, in proximè pręteritis comitijs Varsauiensibus promulgata, & edita.

Statuta regni, et Masouiorũ.

Iudicatur autem nobilitas suis legibus, quæ paucę sunt, & cõstitutiones, uel statuta regni uocãtur (tametsi Masouij peculiaria habẽt) uel moribus, uel ex æquo, & bono, siue adeò iudicũ opinione.

Res iudicata.

Magnam autẽ in ijs iudicijs uim habet exemplum, & res in simili causa à principe iudicata. Permagnam item, ne dicam nimiam, iusiurandum. Magnus est etiam usus preconũ, quos ministeriales terrestres appellant, ma-

lant, ma-

iant, magnaq; eis fides habetur, itidem ac tabellionibus in iure ciuili Romano, & Pontifi-
cio. Sed sunt ij ferè illiterati, plebei, & rusticani homines, palatini, uel delegati cuiuspiā Re- *Preco siue mi-*
gij arbitrio, nec semper exquisito delectu creati. Verùm in omni ferè functione sua unū, *nisterialis ter-*
aut alterum equitem testem adhibeant oportet. Actori nulla est pœna, si causa cadat, uel *restris.*
eam non prosequatur: ac ne litis quidem impensas reus soluit. Reus condemnatus, si iu-
dicatum non soluat, mulctatur, & pigneratur. Condemnatur autē actori in ciuili causa, *Executio rerū*
quanticunq; is litem iureiurando interposito existimauerit. Licet tamen iudici ante iusiu- *iudicatarum.*
randum eius æstimationem moderari. Si non paruerit rei iudicatæ, reus condemnatur in
duplum: quod per lucrum appellant: prior enim condemnatio lucrum dicitur. Si duplū
ad certam diem non exoluerit, præfecti regij eius territorij, in quo reus bona, uel domici-
lium habet, opem actor implorat. Ex decreto autē præfecti bona rei possidenda ei tradun-
tur, adiecta certa multa, quod uadium uocāt, si is prohibuerit. Sin iterum id fecerit, dupli-
catur multa: sin tertiū, triplicatur, quæ uadia duplicata, & triplicata appellātur. Quæ tamē
sublata iam sunt. Et post interpositū unum uadium, reus si pergat esse contumax, proscri-
bitur. Proscriptus uerò, si ui sese nihilominùs, suaq; tueatur, cuncta illius præfecturæ no-
bilitas contra eum armatur. Ac ipse quidē prehenditur: bona uerò eius à præfecto possi-
dentur, donec de reditibus eorū non modò iudicatum, sed multę etiā, & uadia soluantur.
Indicta uerò causa, hoc est, non citatum, neq; conuictum equitē, qui modò agri aliquid *Nobiliū pre-*
habeat, prehendere nulli magistratui ac ne principi quidē licet, præter furem à seruis pœ- *hensio.*
næ inter conscios, & complices ter editū, aut in maleficio quouis deprehensum, aut qui sa-
tis dare nolit, uel non possit. Præfecto remissiori in executione rei iudicatæ pœna est, ab- *Capitanei ne-*
rogatio prefecturæ: nisi fortè eam oppigneratā teneat. Tunc enim centū marcarum mul- *gligētis pœna*
ta ipsi à principe irrogatur, detrahenda de summa eius capitali, quoties officiū suum non
fecerit. Oppidanis uerò, & plebeis magistratibus equitem etiam in scelere deprehensum
sine prefecti authoritate iudicare omninò fas non est. Sed sufficiant hæc nunc de iudicijs
nobilitatis. Neq; enim omnē iudiciorum rationem, & formā persequi hîc nobis proposi-
tum est. Habet plebs peculiaria iudicia, in pagis quidē simplicissima, quæ uel ab aduoca- *Plebis iudicia.*
tis iudiciarijs, & scabinis, uel à scultetis, uel à præfectis, siue dominis, eorumúe procurato- *Rusticana.*
ribus, & administris sine strepitu, & figura iudicij exercentur. In urbibus uerò, & oppidis *Vrbana.*
exactiora sunt: quibus equites quoq;, qui in ijs domicilia, & ius ciuitatis habēt, sunt obno-
xij in causis ciuilibus duntaxat. Ea uerò partim penes aduocatū, & scabinos, partim pe-
nes decuriones, siue cōsules, & magistratū ciuium sunt, partim etiā penes magistros con-
tuberniorū. Consules ac magistri contuberniorum sine strepitu, & figura iudicij iudicāt,
hi quidem singuli cum adiunctis sibi primoribus, siue senioribus de leuioribus causis, sui
quisq; generis opificum. Consules uerò de quibusuis proprietatis modo, & possessionis *Magistrorum*
rerum soli, & hæreditatis, itemq; capitalibus atq; sanguinarijs exceptis: quę ad scabinorū *contubernio-*
& aduocati iudicium peculiariter pertinent. Parui momenti causas etiā magister ciuiū so- *rum iudicia.*
lus cognoscit. A quo itidē, atq; à magistris contuberniorū, ad consessum consulū est pro- *Consulum iu-*
uocatio. Ab his porrò ad Regem. Inoleuit tamen multis in locis mos, ut priùs præfectus, *risdictio.*
uel qui præfecti loco est, appelletur. Atq; inde demū ad Regē prouocetur. Idq; de regijs
modò oppidis intelligendum est. Nam quæ alij cuipiam subsunt, in ijs prouocationes fi- *Scabinorum*
unt ad eorum dominos. Ab ijsq; sine prouocatione iudicātur. Sed si quis aduersus eum, *iudicia.*
qui ipsi non subest, iniustè iudicauerit, siue per se, siue per uicarium, & procuratorē suum, *Nobilitatis, et*
uocari potest eo nomine in ius, cui est obnoxius. Porrò Episcoporum, & aliorū Ecclesia- *sacerdotū op-*
sticorū hominum subditis opem superioris (nempe Episcopi, uel Archiepiscopi, uel Pon- *pida non sub-*
tificis max.) contra uim, & iniuriam dominorum suorum implorare licet. In iurato au- *sunt iurisdi-*
tem iudicio (sic enim uocatur id, cui scabini cum aduocato iurati præsident) accuratior *ctioni regiæ.*
seruatur processus iudiciarius. Exerceturq; id ferè inter cōciues quintodecimo quoq; die *Iuratum iudi-*
nisi is festus sit. Externis uerò, & hospitibus postulantibus, quoties opus est, exponitur. *cium.*
Atq; hoc quidem emptū dicitur, illud expositū. Est & tertium genus iudicij huius, quod *Prouocationū*
magnū uocant, ac ter statis anni temporibus, ob grauiores causas magistro ciuiū præsi- *& legū ratio,*
dente exercetur. A iurato autem iudicio legitima est prouocatio ad aliud quoddam iudi- *quibus oppi-*
cium primariū urbium. Quod quidē duplex est, itidē ac leges, quibus oppidani, & agre- *dani utuntur.*
stes ferè utuntur. Neq; enim ijsdem ij cū nobilitate legibus tenentur. Ac in Masouia qui- *Culmense ius.*
dem, ubi ius Culmense uiget, ad Varsauiensem, uel Plocensem, hinc porrò olim quidē ad
Culmensem, nunc autē ad Torunensem in Prussia ac magistratū, atq; inde demū ad Re- *Magdeburgen-*
gem prouocatur. In ceteris uerò partibus Poloniæ, ubi iuris Teuthonici Magdeburgen- *se.*
sis usus est, olim ad Magdeburgēsem ciuitatē prouocabatur. Sed Cazimirus magnus rex *Iudicium iuris*
aliud quoddam iudicium in arce Cracouiensi instituit, quod iuris supremi Teuthonici, *supremi Teu-*
siue Magdeburgensis appellauit. In quo aduocatus cum septem scabinis, magno pro- *thonici.*

curatore eiuſdem arcis præſidente, non tamen iudicante, iudicant de prouocationibus, quæ fiunt à iuratis quarumuis ciuitatum, & oppidorum iudicijs. Inde uerò prouocatio

Sex ciuitatum iudicium.

Hiſt. lib. 12.

eſt ad aliud iudicium, quod ſex ciuitatum dicitur. In quo eiuſdem Cazimiri inſtituto bini certorum oppidorum decuriones, ſiue conſules Cracouiam conuenientes in arce ius dicunt ſine prouocatione. De quo in hiſtoria fuſiùs perſecuti ſumus. Cognoſcit autẽ princeps de prouocationibus ijs, quæ ab urbanis, & ruſticis iudicijs ueniunt, & omninò de controuerſijs plebeiorum ſuæ ditionis, atq; etiam de quærimonijs aduerſus præfectos ſuos, ubi libet, etiam extra regnũ, & cum quibus uult conſiliarijs. Sæpè etiam conſiliarijs, & Referendarijs, aut Secretarijs earũ cognitionem delegat, ſed ita, ut ipſe tamen ad extremum ijs referẽtibus ſtatũ controuerſiæ, decernat: præſertim ſi cauſa ad equitẽ pertineat.

de prouocationibus ab urbanis iudicijs ubi princeps cognoſcat.

Cracouienſis ciuitatis priuilegium.

Soli Cracouienſes ciues hoc præditi ſunt priuilegio, quòd à Senatu urbano nonniſi ad principem eſt prouocatio, & quod eius, itemq; Cazimirienſis, & Cleparienſis ciuitatum cauſæ ab eo nonniſi Cracouiæ iudicantur. De quo diſceptare non eſt huius loci. Habent

Sculteторum iudicia.

& ſculteti, ſiue aduocati hęreditarij pagorũ, & oppidorum nonnullis in locis inter ſe peculiaria iudicia. A quibus itẽ ad ius ſupremũ Teuthonicum, & inde ad ſex ciuitates, uel ad principem prouocatur. Iure autẽ ſuo quiſq; iudicatur, præter quod cauſæ cædis, & uulnerum Polonico tantũ iure iudicantur: quo reus actoris iureiurando peragitur. Ac in recenti quidem crimine compræhenſus, cædẽ capitis luit ſupplicio. Poſt interpoſitam uerò uigintiquatuor horarũ moram, ad certam, & de lege conſtitutam capitis æſtimationẽ damnatur: quę diuerſa eſt equitis ac plebeij. Pro plebeio capite partim domino eius, partim liberis, & hæredibus cæſi cedit multa: pro equeſtri uero, ſolis liberis, & hæredibus exoluitur. Equiti tamen pro equitis cæde ultra multam pœna eſt, etiam carcer annuus. Sed Maſouiorum legibus carceris pœna ſoluitur is, qui profugus annũ totum exulauerit. Cæterùm plebeio equitem interfeciſſe capitale eſt, niſi tranſigat cum actore. Vulnerum certæ ſunt æſtimationes. Fit aũt contemptu harum pœnarũ, & capiendæ ex mulcta pecunię, ut crebreſcant magis indies iurgia, cædesq;.

Homicidij iudiciũ, et pœna

Executio urbanorum iudiciorum.

Executio rerum iudicatarum cõtra oppidanos, & urbanos penes magiſtratum eſt in ſua quemq; ciuitate, aut ſi is negligat, domini, uel præfecti auxiliũ imploratur. Et hactenus quidem de iudicijs.

Comitiorum ratio.

Comitiorũ ratio nobis deinceps exponenda eſt. Duabus autẽ de cauſis ea habentur: propter conſultationes de republ. & propter iudicia. Cũ enim Polonis, quemadmodum ſuprà memorauimus, ea potiſsimum forma reipubl. placuiſſet, in qua penes unũ quidem eſſet iudiciorum, & rerũ omniũ in libello, & in pace ſumma, ſed ut is rerum agendarũ, & iudicandarum cõſilia cum compluribus conſiliarijs communicaret: hi porrò cum propter alias functiones publicas tum etiã propter curam rei ſuæ familiaris, ad latus principis aſsidui eſſe non poſſent, placuit, ut ij ad certum locum, & diem conuocarentur à principe, ad exercenda cũ ipſo iudicia, conſiliaq; de republ. capienda. Hæc ſunt comitia publica: quæ etiam generales regni conuentus uocant.

Comitia uetuſta.

Qui olim ſimplicioribus, & melioribus ſeculis bidui, uel tridui ſpacio peragebãtur. Augeſcentibus deinde iudicijs, & rebus agẽdis, extrahi cœpêre in longius tempus comitia: ſic tamen, ut pro re noua, & inſolita annotârit Ioannes Dlugoſſus, in nonum diem ea extracta eſſe. Atq; hæc fuit uetuſtorum comitiorum ratio. Poſteriori tempore, hoc eſt, auorum ferè noſtrorum memoria cum uniuerſa nobilitate, & una de omnibus ciuitate Cracouienſi cõmunicata ſunt comitia: cœperuntq; adhiberi legati nobilitatis, ſiue, ut uulgò loquuntur, nuncij terrarum, hoc eſt, ſatrapiarum atq; territoriorũ, & ciuitatis Cracouienſis, principio quidem unam ob rem, quemadmodum in hiſtoria ex Dlugoſſo retulimus. Nempe ſciſcendi in bellum tributi cauſa.

Nuncij terreſtres.

Deinde uerò, cùm ſiue incuria principum, ſiue conſiliariorũ conniuentia, multa, quæ ad ſalutẽ, & amplitudinem reipub. pertinebant, negligi, & nobilitatis prærogatiuæ minui uiderẽtur, ad alias etiã conſultationes de repub. accedere cœperunt, nõ ut conſiliarij, ſed ut monitores principis atq; conſiliariorum, & cuſtodes libertatis, & pręrogatiuarũ nobilitatis, ac legũ publicarum. Laudabile ſanè, & ſalutare in primis genti Polonæ (ſi eo rectè utatur) inſtitutũ, & ad optimè conſtitutarum olim rerumpub. Romanæ, & Lacedæmoniæ mores accedens. Quarum in altera Ephori, in altera tribuni plebis principũ, & potentium libidini, inertiq;, & inutili adminiſtrationi reipub. obiecti erant. Nunc igitur ſine nuncijs terrarum non habentur legitima comitia. Atq; eam ob rem quoties ea debent inſtitui, indicuntur priùs à rege nobilitati cõuentus, quos uocant particulares, ad certos dies, certaq; oppida.

Cõuentus particulares.

Maioribus quidẽ Polonis, hoc eſt, Poſnanienſis, & Caliſsienſis ſatrapiarũ equitibus Srodam: Cracouienſi uerò ſatrapię Proſſouiam: Sendomirienſi Radomiam: Siradienſi Schadcouiam, excepto Velunenſi tractu, qui ſuum peculiarem conuentum Veluni habet: Lencicienſi Lencicíã: Cuiauijs Radeouiam: Dobrinenſes tamen ſeparatim Ripini cõueniunt: Ruſsis Viſnam, præter Chelmenſes, qui & ipſi Chelmæ ſuum habent: Podolijs Cameneciam: Lublinenſi ſatra-

si satrapiæ Lublinum: Belsensi Belsum: Plocensi Razianzum in eodem tractu: Masouijs Varsauiam, Rauensi nobilitati Rauam: Sochacouiensi Sochacouiam: Gostinensi Gambinum. His igitur locis (nisi iusta causa obstet) nobilitas cum consiliarijs, & magistratibus terrestribus, siue ut uulgò loquuntur, cum dignitarijs, & officialibus eiusdem satrapię, uel tractus ad templum conuenit, & implorata sacro publico ope diuini numinis, legationẽ regiam audit, ubi, quando, & quibus de causis opus sit haberi comitia: deinde præeuntibus consiliarijs legatos suos, siue nuncios deligit, eisq; uel peculiaria dat mandata ad comitia, uel uniuersè potestatem facit curandi ea, quæcunq; in commune è republ. fore uidebuntur. Lege autem ab hoc munere legationis excluditur, qui priuatum habet negocium, & litem in comitijs. Finitur nunciorum potestas unicis comitijs. Nec idem sanè est in omnibus satrapijs eorum numerus: uerùm pro numero territoriorum esse debere existimatur. Nuncijs ita creatis in particularibus cõuentibus, mox instituuntur alij conuentus, quos generales uocant. In maiore quidem Polonia Coli, in minore autem Corcini, quæ etiam Noua ciuitas nuncupatur. Et ad hunc quidem Cracouiensis, Sendomiriensis, Rusicæ, Podolicę, Belsensis, & Lublinensis satrapiarum. Ad illum uerò reliquarum proceres, & nuncij recens creati, ac de nobilitate, qui uolunt, constituta itidem à principe die cõueniunt, auditisq; iterũ mandatis regijs, mandata nobilitatis, & quæ postulat usus reipubl. inter se conferunt. Atq; inde itur ad maiora comitia. Quo ubi conuentum est, re sacra solenni itidem in templo publicè peracta, itur ad aulam. Ibi principe, & consiliarijs in corona considentibus, astantibusq; ponè secretarijs, & nuncijs, Cancellarius, uel Procancellarius principis nomine proponit in medium, quibus de rebus in commune consuli operæprecium sit. Deinde consiliarij ab Archiepiscopis, & Episcopis orsi, ordine dicunt sententias. Hinc nuncij petita à rege uenia secedunt in aliud conclaue, ijsdem de rebus inter se consultaturi. Reuersiq; siue eadem, siue alia die, per unum aliquem exponunt id, quod ipsis in commune uisum est, quid probent, quidúe requirant. Nonnunquam pluribus mandant, si plura sint negocia proponendum, ut sua quisq; edisserat. Non modò enim ijs de rebus, quæ principis nomine propositæ fuêre, sed etiam si quid aliud ipsis in mentem uenit de republicæ postulant, uel admonent. Id uerò si est eiusmodi, ut consultationem requirat, & ab eorum functione non alienum esse uideatur, dicuntur etiam de eo sententiæ à senatoribus, exclusis nuncijs: interdum etiam non exclusis. In omnibus autem consilijs postremus omnium dicit princeps. Et quod ei placuit, decreti comitialis, & legis habet uigorem, dummodò prioribus legibus, nobilitatisq;, aut sacri ordinis prærogatiuis ne aduersetur. Tunc enim refragari placito principis nõ solùm senatui, sed etiam nuncijs fas est. Itaq; in eiusmodi consultationibus suspendit ferè sententiam suam Rex, donec inter nuncios, & senatores, maioremúe eorum partem conueniat. Sed hoc iam aliter modificatum est. Cætera autem consilia de republica, quę legibus disertè excepta non sunt, nec prærogatiuis nobilitatis præiudicant, cum senatu solo princeps communicat. Quemadmodum iudicia quoq; cum eo solo exercet, minimum biduo, uel triduo singulis hebdomatis per tempus comitiorum. Sed interdum ea delectis aliquot è senatu delegat. Atq; ij quotidie ferè, festis diebus exceptis, iudicant. Verùm ab his quoq; assessoribus (sic enim uocantur ij iudices) ad regem prouocatur. Atq; ij statum controuersiæ cuiusq; decretumq; suum in consessu reliqui senatus exponunt. Sententias tamen denuò non dicunt. Publicarum inter sacrum, & militarem, siue equestrem ordinem controuersiarum arbitrium atq; transactio penes Regem est. Comitia quotannis, nisi quid fortè impediat, institui usitatum est. Nihil tamen prohibet, quò minus uel rariùs, uel crebriùs instituantur. Crebriùs quidem ut id fiat, requirit iudiciorum, & prouocationum disceptandarum multitudo. Tametsi extrahuntur ea nonnunquam in quartum, & quintum, ac sextum ferè mensem. Locus certus comitijs habendis olim nullus erat. Sed ubi principi collibuerat, etiam sub dio, & in territorijs, ea peragebantur. Postea lege in unum conclusa sunt oppidum, in umbilico ferè, & meditullio totius Poloniæ sitũ Petricouiam. Sed iam ea inde noua lege in gratiam Lithuanorum Varsauiam translata sunt. Potest tamen Rex assentiente senatu, iusta aliqua de causa alibi quoq; ea instituere. Nec illud prætermittendũ est: quòd initio comitiorum nuncijs nobilitatis singulis certa pecunia in uictum de publico numeratur. Senatoribus non item. Cæterùm non uenienti ad comitia senatori sine iusta causa, lege mulcta irrogatur: sed ea uix unquã à rege exigitur. Habet Ecclesiasticus quoq; ordo in Polonia sua comitia: quæ synodi Gręco, sed Latinis non inusitato nomine appellantur. Quarum causas & uniuersam rationem è iure pontificio petat, qui uolet. Hîc illud modò annotandum est, quòd licet Archiepiscopus Leopoliensis suã habeat prouinciam à Gnesnensi distinctam, tamen & ipse, & socij, uel (ut uocant) suffraganei eius Episcopi, Gnesnẽsis Archiepiscopi authoritatem agnoscunt, cũ in prouocationibus, & iudicijs, tũ

Conuentus generales.

Comitia regni

Iudicia comitialia.

Controuersiarũ inter Ecclesiasticum, et equestrem ordinem arbiter Rex.

Comitiorum locus.

Synodi sacerdotum.

Gnesnen. archiepiscopi prærogatiua.

in Synodis. Ad quas ab illo euocantur. Est autem ius, mosq;, Petricouiæ, Lenciciæ, aut Louiciæ prouincialem synodum tertio quoq; anno, nisi res maiorem celeritatẽ, aliumúe locum episcoporum consensu postulet, institui: & adhiberi in consilium abbates, & præpositos monasteriorum, & collegiorum sacrorum primariorum (quæ capitula cathedralia uocantur) legatos binos, uel singulos duntaxat. Sed nos à synodis, & comitijs ad bellũ transeamus.

Belli gerendi ratio. Id autem in hac gente à nobilitate geri usitatũ, & legitimum est antiquitus: quæ cuncta equestris militat, quemadmodum anteà diximus, idq; pro modo bonorũ, & redituum facere debet. Sed cũ nulla publicè instituta sit bonorum æstimatio, modus hic fidei cuiusq; creditus, labente in deterius disciplina, & fide, arbitrarius factus est, non sine reipub. totius incommodo, & iniuria. Arbitrarium est, & genus armorum. Tenuiores, & qui equum alere non possunt, pedestres militant. Sculteti quoq; siue aduocati hæreditarij, & quicunq; fundos terrestres hæreditarios habent, non sunt immunes à militia.

Pœna non militantium. Mulctatur autem agris, & bonis omnibus, si quis paterfamiliâs à bello abfuerit, aut filium adultum, fratremúe, qui ipse separata bona, & militandi necessitatem non habeat, pro se non miserit.

Militiæ immunitatem qui habeant. Ceterùm pupillis impuberibus, ægrotis, senio confectis, & uiduis per necessarios, & famulos militiam obire licet. Habent autem uacationem militiæ tribuni terrestres, præfecti arcium in finibus regni sitarum, uicarij cæterorum præfectorũ iurisdictionem habentium, Vicecapitanei, & Burggrauij, & qui republ. causa absunt. Habet item ordo cunctus Ecclesiasticus, præter eos sacerdotes, qui bona terrestria hæreditario, seu alio quouis, quàm sacerdotiorũ iure, & nomine obtinent. Euocatur ad bellum nobilitas antiquo more, dimissis quoquouersus per præfecturas literis signo regio consignatis: quę deinde in pertica resti alligatæ (unde restium nomen acceperunt) à præponibus, siue ministerialibus terrestribus ad dignitarios, & officiales, siue magistratus, primoresq; nobilitatis cuiusq; prefecturæ sublimes, & conspicuæ circumferuntur, & in foris urbium, & oppidorum alta uoce publicantur.

Restes, seu restium literæ. Ter autem id fieri oportet interpolatis quaternis septimanis: nisi decreto comitiali tempus id accidatur, binæq; testes coniungantur. Post tertias demũ restes domo se quisq; mouet ad suæ satrapiæ conuentum ad certũ locum, certamq; diem indictũ. Inde porrò authore ac ductore palatino cũ sui quisq; territorij Castellano ad constitutum à principe propè fines regni locũ pacati proficiscũtur. Verùm hoc quoq; ut alia nonnulla rectè à maioribus instituta, augescente indies equitũ licentia, conniuentiaq; magistratuum, in desuetudinem abijt, magno non modò sacerdotalium, uerumetiã regiorum, & ipsius nobilitatis prædiorum, & adscriptitiorum incõmodo, damnoq;.

Bellicæ leges. Necesse autem habet princeps equestris ordinis homines ab hostibus in bello captos redimere, ac damna amissorum equorum, quę ij extra fines regni acceperint, exoluère. Captũ uerò hostem, nobilem præsertim, is qui cœpit, principi tradere debet, acceptis pro eo duobus florenis. Vsu uenit nonnunquã, ut hæ copiæ diuidantur à principe de sententia amplissimi consilij. Ac cæteris quidem aduersus hostem proficiscentibus, unius aut alterius satrapiæ nobilitas, uel plurium, si opus sit, ad præsidium eius oræ, unde item belli aliqua est suspicio, relinquatur. Hæc est apud Polonos belli gerendi ratio: Hoc róbur militiæ, in equitatu situm. Hæ sunt opes, & uires gentis: hæ copiæ, externis penè incredibiles, & cũ quibusuis maximarum gentium opibus ac diuitijs comparandæ: quibus olim principes Poloni res magnas, & præclaras gesserunt, non domi modò illata bella propulsando, sed foris etiam hostes ulciscendo, fines imperij longè, lateq; proferendo, & amicis atq; socijs succurrendo. Sed cùm abuterentur ij nonnunquam obsequio nobilitatis, eamq; crebrorum ac diuturnorum, minimeq; necessariorum incommodis exercerent, lege cautum est,

Bellica expeditio non indicitur sine comitijs. intra hos ducentos annos, ut ne liceat regi bellum facere sine comitijs, & assensu amplissimi consilij: & ut nobilitas fines quidem regni quoties, & ubi opus est, absq; ullo stipendio tueri necesse habeat, non sine principe tamen, præterquàm in interregno.

Nobilitatis officium. Cæterũ extra fines ne ad ullam militiam educi possit inuita, nisi acceptis à rege in quemlibet hastatum equitẽ quinq; marcis, quod perindè est hoc tempore, ac quinq; coronati Gallici, uel Italici.

Oppidanorũ munia in bello. Peditatus nullus est ferè apud Polonos præter mercenarium, si quẽ princeps conduxerit. Mittunt quidem ei oppidani currus commeatu onustos cum peditibus. Verùm is peditatus non multus est, sternendis, muniendisq; uijs, quàm armis tractandis accommodatior. In extrema tamen necessitate, & grauiori bello, euocata ad expeditionem nobilitate, oppidani quoq;, & agrestes decimum quenq; peditem decreto comitiali armant & expediunt.

Mercenarij milites. Cùm autem lentior sit expeditio hæc uniuersa, & nonnunquam ciuibus, & amicis magis, quàm hostibus incõmodare soleat, excogitata est ratio conducendi militis mercenarij pedestris, & equestris ad subitarias Tartarorum, & aliorum hostium excursiones reprimendas, expugnandas munitiones, & alios militares labores subeundos aptior, & promptior. Quæ copiæ pariter cum decanis, centurionibus, turmarũ, & cohortium du-

tium du-

tium ductoribus, tribunisq; militaribus ab alterutro duce exercitus longẽ laxiori potestate, & seueriore disciplina, quàm in expeditione publica reguntur. Est autem stipendium trimestre in equitem quidem senum, in peditẽ uerò quaternorũ florenorum antiquitus constitutum. Perexiguum id sanè est, nisi in magna alioqui rerum omnium ad uictum, pastumq; pertinentium copia, & uilitate, longè leuius etiam precium rebus uenalibus bellica lex imponeret, & charitas patriæ, studiumq; bellicæ uirtutis, & gloriæ, & spes adipiscendorum publicorũ honorum magis, quàm ulla merces iuuentutẽ multitudine, & ocio abundantem ad facienda stipendia excitaret. In hoc uerò stipendium publicè confertur pecunia, tributo, quam exactionẽ uulgò uocant, agrestibus ac oppidanis, regi iuxta ac nobilitati subiectis, imperato. Quò illi non inuiti agrorum, domorumq; suarũ uexationem redimunt: si modò redimunt, mercenariorum etiam militum, non contentorũ stipendijs suis, licentia, & rapacitate indies magis ac magis progrediente, & nec sacerdotũ, nec nobilitatis, atq; adeò neq; regis ipsius bonis abstinẽte. Id autem tributũ ex agris quidem in laneum seu mansum (certus agri modus is est) ex oppidis uerò ostiatim penditur. Quinetiam uenalis cuiuslibet potus nomine in oppidis iuxta ac in pagis pensitatur. Pendunt & molitores de moletrinis quiddam: & sculteti siue aduocati de suis agris, itemq; equites ij, qui nullos habent adscriptitios, & plebei, qui neq; domos, neq; agros habent, & arte aliqua, uel opera sua uictitant. Doctores, magistri, & scholastici, & qui literarũ, doctrinæq; studijs uacant, immunes sunt. Est & aliud quoddam tributum, in magna necessitate aliquando plebi uniuersæ, exceptis scholasticis, imperatum. Quod quia de singulis capitibus pendebatur, capitale dictum est. Imponit nonnunquã & ipsa sibi nobilitas cum rege, & proceribus tributum de agris, uel de censibus suis pensitandum, si usus, & necessitas postulet. Nonnisi in comitijs autẽ hæc tributa sciscuntur ac decernuntur, & quidem consentientibus consiliarijs pariter, & nuncijs terrestribus. Cæterùm Ecclesiasticus ordo unà cum bonis, & hominibus suis iam inde ab initio susceptæ religionis Christianæ non modò militiæ perpetuam, sicuti superiùs attigimus, uacationem, sed tributorũ etiam publicorum immunitatem habet in Polonia. Verùm ipse superiori tempore oppidanos, & agrestes suos tributis, quæ cæteris imperãtur, ultrò reipubl. gratia subiecit. Nunc iam pro lege habetur, ut quoties regijs & equitũ subditis tributum imperatur, nec hi exortes sint. Pensitant ipsi etiam nonnunquam sacerdotes cum Episcopis rogati, urgente necessitate, & charitate patriæ suadente, de suis sacerdotijs certam redituum suorum portionem. Quam pensionem contributionẽ appellant. Eius uerò decernendæ ius est penes synodũ prouincialem. Exigendæ uerò penes eos, quibus episcopi cum primario suo collegio in sua quisq; diœcesi mandauerit. Superiorum autẽ illorum tributorum, quæ plebi atq; etiam nobilitati imperantur, exactio plerunq; regis arbitratu, nonnunquã de senatus atq; nunciorum sententia per satrapias compluribus imponitur. Nec diutiùs id munus durat, quàm ipsum tributum. Dispensatio penes regem ferè, & thesaurarium regni manet. Nonnunquam tamen & ipsa alijs comitiorum decreto mandatur. Nuper adeò excogitata est noua ratio comparandæ in defensionem regni, militemq; mercenarium pecuniẽ. Rex enim benigniss. Sigismundus Augustus quartã partem reddituum regiorũ in eum usum perpetuò reipub. concessit. Quæ pacis tempore in fiscum, in arce Rauensi constitutã, deponitur. Atq; hæc habuimus in præsens, quæ de ratione belli, ac de uniuersa repub. Polonica in medium afferemus. Si quid præterea requiritur, è recentioribus comitialibus constitutionibus petatur. Prussia Regia nobis reliqua est, quæ quamuis eodem cũ Polonis regna contineatur, tamen quia peculiare consilium publicũ, peculiares leges, peculiaria iudicia, & comitia, ærariumq;, & belli gerendi rationẽ à reliqua Polonia diuersam habet antiquitus, de his nũc separatim persequamur. Nec abs re fortassè fuerit, si de ducali quoque obiter attingamus. Igitur ea pars Prussiæ, quæ nunc ducalis dicitur, ex eo tempore, ex quo deuictis barbaris populis sub iugũ Christi missa est, simul cum episcopis suis Sambiensi, & Pomesaniensi ad nostra usq; tempora ordini Teuthonicorũ Crucigerorum, qui se de hospitali S. Mariẽ militiæ Hierosolymitanẽ dixêre, paruit. Cuius ordinis prẽses Magister generalis, socij uerò administrationis, & præfecti territoriorũ prẽceptores, & commendatores appellati sunt. Qui cũ pro amicis, & socijs, Polonorũ hostes facti essent, armis eorũ adacti quodã tempore, unà cum episcopis in uerba regis Poloni iurarunt, & aliquandiu maiestatem eius comiter cõseruarunt. Sed cũ id deinde aliquoties, & ad extremum nostra memoria Alberto Marchione Brandeburgẽsi Magistro, uiro excelsi animi, & rei militaris perito, authore detrectassent, Sigismũdus rex senior, ut se & posteros suos illa perpetua defectionum, bellorumq; molestia liberaret, & Poloniẽ, Lithuaniæq; tranquillitatem maiorem præstaret, fractis ijs bello, & ad necessitatem deditionis redactis, & partim decedentibus è Prussia, partim habitu, & religione abiecta manentibus, illum

Stipẽdia equitum, et peditũ.

Tributa, siue exactiones.

Capitale.

Ecclesiastici ordinis immunitas.

Quarta regiorum redditũ.

De Prussia.

Ducalis Prussia.

Albertus Marchio Dux in Prussia.

Prußia feudalis facta. ipsum Albertum sororis suæ filium singulari clementia pro Magistro Ducem in Prusia iusit esse, hæreditariumq; principatum ipsi cum fratribus, & posteris eorum maribus attribuit, ea lege, ut ij in uerba regis Poloni ritu solenni iurarent: cum centū equitibus hastatis, quoties & ubi usus postularet, ei militarent: & in senatu regni locum haberent itidem, ac Magister habuisset. Extant pacta conuenta. Ex eo igitur tempore pars illa Prussiæ ampla, & copiosa, duarumq; episcoparum suppresione auctior, sub duce esse cœpit, summam omnium rerum potestatem, regi tamen Polono obnoxiam, habente, & arbitratu suo consiliarios sibi legente, & præfecturas, magistratusq; mandante. Vtinam quidem *Regiæ Prußiæ respubl.* is sacra intacta reliquisset. Nec plura nunc de ducali Prusia. Regia uerò, ex quo à Crucigerorū imperio ad Polonum nomen (unde ferè detracta erat) ante centum annos sese recepit, recepta ea quidem est à Polonis in societatem iuris, & reipublicæ, sed leges tamen suas, & instituta à Teuthonib. ferè hausta, uel post subactos, & fermè extirpatos priscos, & barbaros Prussos, deductione coloniarū è Germania importata retinuit. Consiliū quoq; à senatu regni seiunctum obtinuit. Habuit etiam initiò suum gubernatorem, à rege datū. *Hist. lib. 27.* Sed postea suppressus est his magistratus. Regiam autem appellamus, quæ Regi Polo- *Leges Prussorum.* norum immediatè (ut uulgari uerbo utar) subiecta est. Cuius partes primariæ sunt, Culmensis, Marieburgensis, & Pomerania citerior. His annumeratur etiam Varmiensis episcopa. Quæ licet Episcopo suo, & collegio sacro, siue Capitulo prorsus immediatè subiecta sit, nec omnia cum superioribus eius partibus habeat communia: quemadmodū paullò pòst explicabimus, non segregat tamen sese à Regia, priuilegijs suis utens, fruens. Vti- *Culmense ius.* tur autē omnis fermè Prusia, ducalis iuxta ac regia, iure municipali, quod Culmense uocatur. Quod tamen non satis certum est in hanc usq; diem. Eruitur id quidem è tenebris, & colligitur, sed nondum in lucem prodit. Solæ Elbingensis, Brunsbergensis, & Fraum *Lubecense.* burgensis ciuitates Lubecense amplexæ sunt, uel secum fortasis attulêre. Et quoniam u- *Magdeburgense, & Saxonicum.* trūq; id paucis capitibus continetur, in cæteris recurritur ad Saxonicum, & Magdeburgense: indeq; etiam ad Romanum, quibus de rebus neq; Culmensi, aut Lubecensi, neq; Magdeburgensi, & Saxonico iure, neq; plebiscitis ciuitatum, aut constitutionibus regijs *Regiæ constitutiones.* cautū est. Dedit enim constitutiones, & leges quasdam sapientisimus rex Sigismundus senior, partim toti Prusiæ Regiæ, partim Gdanensi ciuitati peculiariter. Easq; auxit optimus eius filius Sigismundus Augustus, cùm in ea urbe esset anno post Christum natū 1552. Quibus conscribendis nos adfuimus. Non ita pridem etiam cùm idem rex comitiali decreto clarisimos, & prudentiss. aliquot senatores ad Elbingensem, & Gdanēsem ciuitates corrigendorum quorundam erratorum, & abusuum causa cum summa potestate delegasset, condiderunt ij leges nonnullas, rebus, locis atq; temporibus accommo- *Stanislaus Carncouius Episcopus Vladislauien.* datas. Quas nuper is, qui fuit princeps eius legationis, uir amplisimus, Stanislaus Carncouius Vladislauiensis Episcopus in lucem edidit. Vectigalia regia non ampla sunt in Prusia: eaq; proueniunt potisimū è ciuitatum pensionibus, agris, & prędijs insulanis, & præfecturis: quarum tamen pleræq; donationibus, uenditionibus, & hypothecis in im- *Vectigalia Regia Prußica.* pendia bellorum superioribus temporibus accisæ, aut prorsus alienatæ sunt. Quod itidē alijs quoq; uectigalibus in ciuitatum ius translatis factum est. Verùm ea detrimenta cre- *Nascentia in Prußia.* bris tributis, populariter in gratiā regis scitis, uel decretis superiori tempore cōpensabantur. Metallorum ea regiò ferax non est: fruges non malignè profert, & linū, & lupulum: *Prussorū commercia.* easq; merces trans mare mittit. Mittit & materiam fabricandis nauibus, & uasis, exornandisq; domibus aptā, & ceram, & cinerem, & bubula coria, imò & carnes. Sed hæc ei ferè suppeditat Rusia, Samogitia, & Lithuania: quin & frugū, & aliarum rerū ad uictum pertinentium maiorem copiam eædē regiones, & Masouia: cæteraq; Polonia ratibus, & nauibus fluuiatilibus subministrant. Accipit autē ea uicisim transmarinis cōmercijs uina, oleum, aromata, saccarum, sal, & alia condimenta mensarum, telam item & pannos laneos iuxta ac sericeos, & quas pręterea mittit Lusitania, & India diues cupedias: eaq; omnia *Prussorum uiuendi ratio.* Polonis, & Lithuanis Prusia transmittit. Hinc est uulgò simul, & nobilitati res lautior, uestitusq;, & habitatio cultior. In uictu quidem frugalitas prisca adhuc fermè retinetur. Vtinam compotationes essent moderatiores. Sed est id commune uitium Septentrionalium populorum. Eæ tamen compotationes Prusis ordeacea cereuisia crasiore fermè peraguntur. Vini non magnus est usus. Distinguuntur Prusi, itidem ac Poloni, sacro, & *Nobilitas, & plebs Prußica* profano ordine: nobilitate ac plebe. Sed paulò meliore est conditione plebs in Prusia, quàm in reliqua Polonia. Eodem quidē cum nobilitate iure, & ijsdem legibus utitur, prę rogatiuis modò quibusdam inferior: per quas tamē plebeij neq; à bonis terrestribus, neque ab honoribus, & magistratibus, neq; à sacerdotijs, neq; à consilio publico arcentur. Nec nobilitas modesta, & frugalis eos dedignatur. Quin decedit ea quoque unà cum sacro ordine nonnihil de immunitate sua Reipubl. & concordiæ gratia. Sacerdotibus

iustus

iuſtus honos habetur, à catholicis præſertim. Monachi,& monachæ,cùm noſtra memo-
ria doctore Luthero domicilia ſua reliquiſſent, manent ea etiamnunc propemodum ua-
cua,& ruinoſa, aliquot exceptis: quæ ſanè infrequentia ſunt, & incolentes ea contempti-
biles. Regis poteſtas in Pruſsia minùs eſt reſtricta, quàm alibi. Senatus conſtat duobus
Epiſcopis, tribus Palatinis, totidem Caſtellanis, totidem Succamerarijs, & tribus prima-
rijs ciuitatibus: quarũ non mediocris eſt potentia. Earũ uerò bini conſules legati ſiue nun
cij pro ſingulis habentur,& alternis dicunt ſententias. Epiſcopi ſunt, princeps, ſenatus,&
moderator, Varmienſis. In qua Epiſcopa me Pius eius nominis quintus Pontifex max.
ultro petente D. Sigiſmundo Auguſto Rege, ampliſsimo Cardinali Stanislao Hoſio(i-
pſo libentiſsimè aſſentiente)ante ſex annos Coadiutorem(ut uocãt)dedit, ſucceſſoremq;
deſignauit,& collegium ſacrum acceptauit. Sed reuertamur ad inſtitutum. Eſt ergo prin-
ceps ſenatus Pruſsici Varmienſis Epiſcopus: huic proximus Culmẽſis, qui olim eum an-
teibat. Quorum hic Teuthonũ Crucigerorum opera quodã tempore de Gneſnenſi pro-
uincia detractus, Rigenſi addictus fuit, uehementer acciſus redditibus,& epiſcopa, eccle
ſiaq; in ditionem ordinis ipſius redacta: ille uerò, Varmienſis inquã, initio quidem Rigen
ſis Archiepiſcopi metropoliticam authoritatẽ agnouit. Nunc uerò multis annis in nulla
prouincia cenſetur,& ſoli ſubeſt in rebus Eccleſiaſticis Romano pontifici: Magiſtri,& or
dinis dominatum nunquam agnouit, amicitiam,& ſocietatem, cùm & ipſe plerunq; Ger
manici eſſet ſanguinis, libẽter coluit: nec ſine malo ac detrimento ſuo,& Eccleſię ſuæ. Ad
regnum uerò Poloniæ poſt reliquã Pruſsiam peculiaribus pactis cum rege Cazimiro i-
nitis ſeſe adiunxit. Vuladislauienſis Epiſcopus habet non contemnendas poſſeſsiones
in Pomerania. Atq; ea tota fermè in diœceſi ipſius eſt, indeq; Pomeranię quoq; Epiſcopi
titulũ is uſurpat, ſed ad Pruſsicũ conſilium nõ pertinet. Palatini ſunt, Culmenſis, Marie-
burgenſis, qui antehac Elbingenſis dict[illegible], fuit,& Pomeranicus: Caſtellani, Culmẽſis, El-
bingenſis,& Gdanenſis: Succamerarij iidem atq; Palatini. Ciuitates, Torunenſis, Elbin
genſis,& Gdanenſis, in ſingulis ſatrapijs, ſiue palatinatibus ſingulæ, eundem ordinẽ ſer-
uantes inter ſe in conſilio, quem ſui palatini. Hoc eſt concilium Pruſsicũ. Conſiliarios ter
rarum Pruſsiæ uocant: quos & ipſos more aliorũ iuratos eſſe oportet. Varmienſis tamen
Epiſcopus diuerſam ab alijs iuſiurandi rationẽ,& formulã pacto præſcriptã habet. Nam
is, ſi Rex eſt in Pruſsia, ipſo præſente: ſin minùs, nonnullis magiſtratibus Pruſsicis ad id
delegatis in arce Marieburgenſi, præeunte uerba aliquo Epiſcopo, iurat. Ciuitatũ delega
ti iniurati ad conſiliũ admittuntur, aliquóne priuilegio, an per abuſum, neſcio. Habent au
tem cõſiliarij Pruſsici ſua loca,& ius dicendæ ſententiæ in ampliſsimo totius regni Polo
nici conſilio. Verùm ea loca aliquot annos poſt auctũ Lithuanorum acceſsione ſenatum
aliqua ex parte uariata ſunt, ita tamen, ut nihilominùs Epiſcopi inter Epiſcopos, Palatini
inter Palatinos, Caſtellani inter Caſtellanos conſideant. Ad calcem operis huius ea ſingu
la ſecundùm nouam conſtitutionem comitialem inter alios notata ſunt. Palatinorum iu
riſdictio,& authoritas in Pruſsia maior eſt, quàm in cætera Polonia. Penes eos ſunt mul-
tæ,& ſupplicia delinquentium, rerumq; iudicatarum executio. Tranquillitatem quoq;
publicam in agris,& extra urbes ij præſtant. Caſtellani,& Succamerarij eodem ſunt iure,
quo in Polonia. De Epiſcopis paulò pòſt dicemus. Præter hos autem magiſtratus, habẽt
Pruſsi theſaurarium, præfectos arcium, ſiue capitaneos, gladiferos, iudices,& ſcabinos:
uerũ ij non pertinent ad conſilium. Theſaurarius eſt, qui pecuniam omnem,& rationes à
præfectis,& adminiſtris regiorum bonorum,& prouentuum, atq; etiam tributorum pu-
blicorum exigit,& uel ipſe adminiſtrat, uel theſaurario Regni tradit. Olim is Oecono-
mus fuit, ſeu procurator Marieburgenſis. Gladiferos ſingulos habent Culmenſis,& Po-
meranicæ ſatrapiæ. Iudices nouem ſunt. In Culmenſi quidem,& Marieburgenſi ſatrapijs
ſinguli: in Pomeranica uerò ſeptem, nempe totidem, quod territoria. Sunt autem ea, Slo-
chouienſe, Tucholienſe, Suecenſe, Derſauienſe, Zucouienſe, Puſcenſe,& Mirachouien-
ſe. Habentq; ſinguli iudices in conſilio ſcabinos iuratos aliquot. Prefecti arcium,& redi-
tuum regiorum in ſua quiſq; præfectura curam,& adminiſtrationem habent. Iuriſdictio
nem nullam fermè habent, præſertim in nobilitatem, neq; in oppidanos amplam: in agre-
ſtes ampliorem. Solus Marieburgenſis, neq; redituum regiorum curam gerit, neq; in a-
greſtes iuriſdictionem habet: arci modò præeſt, eiusq; præſidio: quod perpetuum eſt. Cæ
terùm conſtitutione quadam, ampliores is cæteris præfectis,& magiſtratibus prærog a-
tiuas habet, uelut generalis locum tenens Regis in Pruſsia. Reddituum uerò,& ſubdito
rum regiorum,& ſartorum tectorum eius ipſius arcis curationem habet theſaurarius. I-
gitur primaria totius Pruſsiæ prefectura Marieburgenſis eſt: cui Polonus antiquitus pre
ficitur. Nunc primus de Pruſsis, è Polonia tamen oriundus, ei præeſt uir uigilantiſsi-
mus,& omni genere uirtutum ornatiſsimus, mihiq́ue amiciſsimus, Ioannes Coſtka,
nuper,

Ordo Eccleſiaſticus in Pruſsia.

Senatus, ſiue cõſilij Pruſsiæ.

Varmienſis, et Culmenſis epiſcopi.

Vuladislauienſis etiam Pomeraniæ Epiſcopus.

Varmienſis Epiſcopi iuramentum.

Cõſiliarij Pruſsiæ ad Senatũ Regni pertinent.

Palatinorum poteſtas.

Magiſtratus Pruſsici.

Theſaurarius.

Gladiferi.

Iudices.

Pomeraniæ territoria.

Præfecti.

Marieburgenſis præfectus.

Ioannes Costca palatinus Sendomirien. *Præfecturæ Prußicæ.*

nuper, Palatinus Sendomiriensis à Rege Henrico creatus. Secundùm hanc in eadem satrapia sunt hæ præfecturæ, Stumensis, Gneuensis, Nouensis, & Stargardensis, siue Starigrodensis. In Culmensi, Brodnicensis, Grudētina, Radinensis, Golubensis, Rogoznensis, Brathianensis, Coualiensis, Copriuunēsis: in Pomeranica, Slochouiensis, Suecensis, Tucholiensis, Dersauiensis, & Puscēsis. Torunensem uerò, Elbingensem, & Gdanensem præfecturas ciuitates ipsæ sibi regia indulgētia, & ex pacto uendicarunt, & per magistratus urbanos administrant. Episcopi cum collegijs suis suos, & ipsi habēt arcium atq; territoriorum Præfectos, & Burggrauios, suosq; iudices, & aduocatos, & oppidanos magistratus. Habent & Cancellarios, & officiales suos in causis Ecclesiasticis uterq; Episcopus. Habent enim utrãq; iurisdictionem, & amplißimam potestatē in suos. Varmiensis quidem episcopa in nulla cēsetur satrapia: uno autē, & non interpolato ambitu in modū principatus bona certis finibus peculiariter circumscripta, & arcibus atq; oppidis exculta habet: eaq; sic diuisa, ut duas partes Episcopus, tertiā collegium siue capitulū obtineat. In his utriq; subiectam nobilitatē habent, & liberam iurisdictionem, ab omni Regiorum magistratuum iurisdictione exemptam. Præterea pertinet etiā Elbingensis ciuitas cū suo territorio ad Varmiensem diœcesim: quamuis iam aliquandiu hæretica labe infecta conniuentibus regibus, & suffragantibus nonnullis magistratibus, ab ecclesiastica Episcopi iurisdictione sese subtrahere nitatur. Bartena quoq; terra, & Natangia ante 200 annos eiusdem episcopi iurisdictioni subiectę fuisse, & supra sex millia mansorum tunc Episcopo Varmiensi per fraudem, & iniuriam Cruciferorum detracta esse memorantur. Subditi episcopi, & collegij Varmiensis eodem, quo cęteri Prusßi iure municipali utuntur. Sed habent etiam peculiaria, inter se autem cōmunia instituta: quæ *Landtsordnung*, hoc est, terræ constitutiones uocant. Conuentus etiam communes habent. Ad eos autem nobilitas, ciuitates, & sculteti cum liberis (de quibus postea dicemus) euocati, pro se quiq; binos, uel plures etiā è singulis territorijs procuratores, siue legatos mittunt, ijs de rebus, quę in consultationem ueniunt, cum Episcopo, & legatis collegij cōstituturos. Cęterū ea nobilitas omnis, & aduocatus, & ciuitates, præter iusiurandū, quo partim in Episcopi, partim in sacri collegij uerba iurant, nouo quoq; Regi, ac deinde decimo quoq; anno ei ipsi ex pacto fidem suam obstringunt. Tametsi de 10 anno in desuetudinē abijt, sublata causa, hoc est, pacatis prorsus rebus Prusßicis, & extirpato ordine Teuthonicæ militię. Iurant etiā sacerdotes, quando certū aliquod sacerdotiū adipiscuntur: Primarij tamen, qui prælati, & Canonici cathedr. appellātur, intra mensem, posteaquā in id collegiū cooptati sunt. Eos autē pontifex quidē max. creat, collegiū uerò unà cū Episcopo eligit alternis mensibus: excepto Præposito, qui à Rege editur, siue præsentatur, àb Episcopo præficitur. Sed neq; is, neq; cæteri tres prælati locum, & suffragium habent in collegio, siue capitulo, nisi sint etiam canonici. Culmensis Ecclesiæ collegium ad quatuor canonicos redactum est. Qui singuli à cæteris unà cum episcopo cooptātur. Ipse autem episcopus à solo rege designatur, à pontifice max. creatur. Cæterùm Varmiensis ex pacto recentiore è quatuor canonicis indigenis à rege propositis, unus ab eius ipsius Ecclesiæ collegio deligitur: deinde hic quoq; à pontifice renunciatur, & confirmatur. Ac tum demùm sacris pontificalibus ad præscriptum Ecclesiasticorum canonum initiatur. Magistratus terrestres in Prusßia quoq; itidem ac in Polonia, à Rege creantur: iudex tamen ex aliquot à Palatino cum dignitarijs, & cætera nobilitate de consessu scabinorum delectis, ab eo editur: Scabini soli à palatino cum cęteris dignitarijs illius loci creantur. Sunt autem & Prusßici magistratus omnes perpetui, præter præfectos: qui regis arbitratu mutari poßunt, nisi beneficio ac diplomate regio sibi prospexerint. Ciuitates à decurionibus, seu consulibus, & quidē Germanicæ linguę, & sanguinis (Polonos enim pro externis habent, & neq; ad artes mechanicas perdiscendas admittunt) reguntur: quorum non idem ubiq;, certus tamen est numerus. Et ipsi ius habēt cooptandi, quos uolunt, in sua collegia, quoties uacat locus, eoq; maiore sunt dignatione, & authoritate, quãdo uolunt, & obsequentiorē habent plebem. His præsident magistri ciuiū à decurionibus, ac de numero ipsorum delecti, & ipsi, itidē atq; decuriones perpetui, in primarijs quidem urbibus quaterni, in cæteris uerò oppidis bini, per uices annuum gerentes magistratum. Habent item singulæ ciuitates iuratos iudices, siue scabinos, qui à decurionibus, siue consulibus leguntur: & ipsi autem perpetui sunt, nisi fortè in numerum consulum cooptentur. Neq; enim eundem consulum, & scabinum esse licet, præter Elbingam, & Brunsbergam: ubi pars consulum loco scabinorum iudicia exercet. Cæterùm unus è consulibus eis præficitur, quem scultetum, uel iudicem uocant. Primariæ tres ciuitates etiā præfectos habent singulos, ut dudū memorauimus, quos uocant Burggrauios, & eos quidem annuos ferè. Qui tranquillitatis urbana, ac totius territorij curam gerunt, causasq; priuatarū iniuriarū, & sanguinarias iudicant, & pro ijs mul-

Marginal notes: *Varmiensis diœceseos ius & prærogatiua.* — *Canonicorū & Prælatorū Varmiensis creatio.* — *Episcoporum Pruß. designatio.* — *Magistratuū Prußicorū cōferendorū ius.* — *Ciuitatū Prusßicarum magistratus, & administratio.* — *Consules.* — *Magistri ciuium.* — *Scabini.* — *Sculketus.* — *Burggrauij ciuitatum.*

ijs multas irrogant. Hunc solum Magistratum rex in ciuitatibus creat, sed nonnisi unum è sex, uel octo è numero consulum eiusdem ciuitatis ab ipso collegio delectis, ijdem autẽ consules ex omni ciuium numero, Gdani quidem centũ uiros, alibi uerò pauciores deligunt, qui sint capita multitudinis, & quasi tribuni plebis: cum quibus cõmunicant nonnunquam consilia de republica, & ex ijs cognoscunt postulata plebis. Vitantur enim coitiones multitudinis, propter externorũ omnis generis hominum frequentiam, ne quando in seditionem erumpãt, ut nonnunquam factum est. Iudicia nobilitatis iudices terrestres cum suis scabinis, præsidente palatino, bis quotannis exercent in certis oppidis. Infamiæ tamen causa, & status controuersia, itidem ac in Polonia, ad regis iudicium pertinet. A' terrestribus iudicijs prouocatio est ad consiliarios Prussiæ: inde uerò ad Regem. In oppidis uerò iudiciaria potestas ferè omnis est penes consules, exceptis paucis causis, quarum mentionem dudum fecimus, & si quæ sunt aliæ ad Burggrauios, uel palatinos pertinentes: sed eam ipsi consules, quod ad priuatorum hominum inter ipsos controuersias attinet, cum iurato iudicio, cuius mentionem dudum fecimus, communicarunt. Ab eo uerò iudicio in primarijs quidem ciuitatibus ad consules ciuitatis cuiusq; in cęteris autem oppidis ad consilium totius Prussiæ: inde porrò utrinq; ad regem prouocatur. Rex uerò de quibusuis prouocationibus ubilibet, & cum quibus uult, cognoscit. Plerunq; etiam cognitionem delegat Cancellarijs, & iureconsultis. Alioqui priuatum neminem è Prussia regi euocare licet, exceptis ijs causis, quæ sunt fisci, & iudicij regij propriæ. Magistratus terrestres iuxta ac urbanos euocat de ijs duntaxat, quæ in magistratu perperàm & præter officium suum egerint: uel, si mauult, consiliarijs Prussicis eas delegat, in comitijs cognoscendas. Delegat etiam uel ijsdem, uel quibus uult, causas fisci sui, finium regundorum cum suis bonis, ac diuidundæ inter fratres, & cognatos hæreditatis. Quasuis item alias ab alijs ordinarijs iudicibus per prouocationem ad se deuolutas. Comitia bis quotannis habentur in Prussia statis temporibus, Maio quidem Mense Marieburgi, Septembri autem extremo Grudenti. Ex iustis tamen causis ea quoq; loca mutari possunt. In ijs comitijs à consiliarijs de Republ. in commune consultatur, siue ultrò, siue ex præscripto regio: de prouocationibus terrestrium, & oppidanorum iudiciorum cognoscitur: & omninò iudicia uel à rege delegata, uel si qua sunt alia, exercentur. Cum ducalibus quoq; Prussis, seu duces ipsius legatis nonnunquam Elbingæ ex fœdere, uel Marieburgi, constituta certa die, conuentus habentur, & consultationes de legibus, & alijs rebus communibus, & controuersis. Non ita pridem in Prussia quoq; nuncij nobilitatis, & minorum ciuitatum in comitijs adhiberi cœperunt, tributi sciscendi causa: cuius decernendi potestatẽ neq; rex, neq; consiliarij soli usurpant. Ad regni quoq; comitia nuncij nuper adeò mitti cœperunt. Sciscitur autẽ cereuisiarium tributũ plerunq; in usus publicos, uel in gratiam regis: uocaturq; id uulgò cisa, uel accisa. Nonnunquam etiã de censibus, agris, domibus, bonis, & facultatibus, ęstimatione facta, certa portio pensitanda decernitur. Varmiensis Episcopi subditi nihil habent negocij cum comitijs. Solus ijs interest, & præest Episcopus, ac deinde de ijs, quæ ibi constituta sunt, ad peculiarẽ conuentum suorũ refert: de tributo præsertim. Nec temerè ij dissentire solent ab Episcopi sui, & conuentus Prussici sententia. Nihil tamen uetat, ipsos quoq; arbitratu suo, authoritate Episcopi, & Capituli pręeuntẽ, peculiares leges, &, ut uocant, ordinationes sibi condere, tributumq; sciscere. Quinetiam magistratus primariarum ciuitatum non rarò imperant ciuibus suis tributũ peculiare, & operas, aliaq; onera in usus publicos urbium suarum, adhibitis capitibus plebis. Portus maris tres habet Prussia, Regia quidem Gdanensem, & Elbingẽsem: quorum hic in Habum lãcum, ille rectà in mare procurrit: ducalis uerò Regiomontanũ, siue Kœnixbergensem, quà Pręgola fluuius in Habum influit. Atq; hic quidem cum portorijs, & omni iurisdictione, & impendijs in ducis: duo uerò reliqui in ipsarum ciuitatum, quibus adiacent, & magistratus potestate sunt. Verùm is tamen, magistratus inquã, sine permissu, uel mandato regio claudendi, & aperiendi portus potestatem non habet. Quod de tributo quoq; decernendo itidem nuper constitutum est. Quod ad bellũ attinet, si qua uis hostilis ingruat Prussiæ, domesticis, communibusq; plebi cum nobilitate uiribus depellitur. Ac nobilitas quidem cũ proceribus equestribus militat, Sculteti item & liberi: (quos ita uocãt, propterea quod & ipsi ab operis, & laboribus, quos rusticani dominis suis pręstant, gratuitam immunitatem habent, medij quodammodo inter nobiles, & rusticanos agricolas: ferunt tamen nonnulla onera extra ordinem) ciuitates equitatum atq; peditatum suppeditant: rusticani peditatum tantùm. Hęc ante institutam coadunationem (quę necdũ maturuisse uidetur) de Prussia, & in uniuersum de Polonia nobis σαφέστερον, quod aiunt, ἢ ἀμαθέστερον sunt exposita. Quæ cum ciuibus nostris, tum externis non ingrata fore speramus. Sic autem fiet, ut minùs peregrinentur in historia nostra.

Capita multitudinis.

Iudiciorum ratio.

Iudicia urbana

Prouocationũ ratio.

Commissaria iudicia.

Comitia Prussica.

Nuncij.

Tributũ apud Prussos accisa.

Varmiensium libertas.

Portus Prussiæ.

Belli ratio apud Prussos.

Liberi.

Operęprecium nobis uisum est, coronidis loco hic adijcere nomenclaturas, & ordinem amplissimi Senatus Regij, quemadmodum in comitijs Lublinensibus ante quatuor annos constitutus est, & nonnihil ab antiquo (quem priore libro recensuimus) mutatus, posteaquam Lithuani sese cum Polonis penitùs coniunxêre, & in unum Reipublicæ corpus coaluêre. Qui tamen ordo non tam accuratè in consessu, quàm in dicendis sententijs, & ferendis suffragijs seruatur.

SENATORVM REGNI POLONIAE CVM CONiunctis ei ditionibus dignitates, & ordo, secundùm constitutionem Comitialem Lublinensem, anno M. D. LXIX. editam.

Archiepiscopi duo.

Gnesnensis.
Leopoliensis.

Episcopi 13.

Cracouiensis.
Vuladislauiensis.
Vilnensis. } alternatim.
Posnaniensis. }
Plocensis. } alternatim.
Varmiensis. }
Luceoriensis.
Præmisliensis.
Samogitiæ, siue Mednicensis.
Culmensis.
Chelmensis.
Kiouiensis.
Camenecensis.

Palatini cum quibusdam alijs eximijs inter eos interseriis 35.

Castellanus Cracouiensis.
Palat. { Cracouiensis. Posnaniensis. Vilnensis. Sendomiriensis.
Cast. Vilnensis.
Palat. { Calissiensis. Trocensis. Siradiensis.
Castel. Trocensis.
Palat. Lenciciensis.
Capitaneus Samogitiæ.
Palat. { Brestensis. Kiouiensis. Iuniuuladislauiensis. Rusiæ. Volynensis. Podoliæ. Smolenscensis. Lublinensis. Polocensis. Belsensis. Nouogrodensis. Plocensis. Vitepscensis. Masouiæ. Polesensis, siue Podlassensis. Rauensis. Bresciensis. Culmensis. Mscislauiensis. Marieburgensis. Braslauiensis. Pomeraniæ. Minscensis.

Castellani maiores 30.

Posnaniensis.
Sendomiriensis.
Calissiensis.
Voiniciensis.
Siradiensis.
Lenciciensis.
Samogitiæ.
Brestensis
Kiouiensis.
Iuniuuladislauiensis.
Leopoliensis.
Volynensis.
Camenecensis.
Smolenscensis.
Lublinensis.
Polocensis.
Belsensis.
Nouogrodensis.
Plocensis.
Vitepscensis.
Czernensis.
Polesensis, siue Podlassensis.
Rauensis.
Bresciensis.
Culmensis.
Mscislauiensis.
Elbingensis.
Braslauiensis.
Gdanensis.
Minscensis.

Castellani minores 49.

Sandecensis.

Medire-

Medſrecenſis
Viſlicienſis
Biecenſis.
Rogoznenſis
Radomienſis
Zauichoſtenſis
Landenſis
Sremenſis]
Zarnouienſis
Malogoſtenſis
Velunenſis
Præmiſlienſis
Caliſsienſis
Sanocenſis
Chelmenſis
Dobrinenſis
Polanecenſis
Præmentenſis
Criuinenſis
Czechouienſis
Naclenſis
Roſpirenſis
Biechouienſis
Bydgoſtienſis
Brezinenſis
Cruſuicienſis
Oſuienzi menſis
Camienenſis
Spicimirienſis
Inouulodenſis

Coualienſis
Santocenſis
Sohaciouienſis]
Varſauienſis
Goſtinenſis
Viſnenſis
Raciaznenſis
Sieprcenſis
Viſſogrodenſis
Ripinenſis
Sakroczimenſis
Ciechanouienſis
Liuenſis
Slonenſis
Lubaciouienſis
Conarienſis in Siradienſis Palatinatu
Conarienſis in Lencicienſi
Conarienſis in Iuniuuladiſlauienſi.

Officiales Curiæ 10.

Mareſalcus Regni Poloniæ
Mareſalcus Lithuaniæ
Cancellarius Poloniæ
Cancellarius Lithuaniæ
Vicecancellarius Poloniæ.
Vicecancellarius Lithuaniæ
Theſaurarius Poloniæ
Theſaurarius Lithuaniæ
Mareſalcus Curiæ Polonicæ.
Mareſalcus Curiæ Lithuanicæ.

Finis librorum II. Martini Cromeri, de Situ, populis, moribus, magiſtratibus, & Republica regni Polonici.

MATHIAE AMICHOV MEDICINAE DOCTORIS, ET CANONICI CRACOVIENSIS PRAEfatio, in libros II. de Sarmatia Aſiana atque Europea.

LICET multi fuerint qui orbem & partes eius deſcripſerint, tamen utramq; Sarmatiam tranſilientes, nihil ferè de ea ſcripſerunt, niſi quod quidam in genere de hac & illa mentionem fecerunt, ſed adeò obſcurè, ut nihil certi hinc colligere poſsis, quibus figmenta multa & meras nugas immiſcuerunt, dum ultra Sarmatiam ad oceanum Septentrionalem campos ponunt Elyſios, ubi, ſcilicet, aura ſit temperariſsima, uita placidiſsima & perpetua, omni referta iucunditate: homines uero multorum ſeculorum confecti ætate & tædioſo grauati ſenio, ſponte ſeſe in oceanum præcipitent, quo miſeræ ſenectutis euadant moleſtias. Scripſerunt quoq; illic reperiri terrænaſcentia ambroſia, ſucco prædulci & odore ſuaui, quibus homines quaſi paradiſi fructibus diu in uita conſeruentur: itemque terram producere aurum in magna copia, & nutrire griphones, aues horribiles raptu uiuentes, quæ equum cum ſeſſore in altum leuare queant, atq; aurum effodi & exportari prohibeant. Aiunt præterea illic ſolem & lunam, cæterasq; ſtellas perpetuo gyrantes & lucentes, dies temperatiſsimas & iucundiſsimas conſtituere. Verum hæc omnia conficta ſunt, carentq; ueritate. Ponunt etiã moderni ſcriptores Tartarorum terribilem gentem indigenam eſſe Aſianæ Sarmatiæ, & à ſeculo Scythiam inhabitantem, quum tamen conſtet eam eſſe gentem nouam & aduenticiam, à partibus orientis mutatis ſedibus, paulò plus ab hinc trecentis annis Aſiæ Sarmatiam ingreſſam, antehac uerò incognitam, quemadmodum ab initio huius libri indicabo. Sed & montes, Alanos, Hyperboreos & Riphæos in orbe terrarum uulgatiſsimos in illis Septentrionalibus regionibus affirmauerunt, ex quibus nominatiſsima flumina originem trahere dixerunt, nempè Tanaim, Boriſthenem maiorem & minorem, atq; Volham ingentem fluuium: ſed quum id à uero alienum ſit, hodierna do-

cente experientia, non sine causa reijcimus quidquid ueteres somniarunt de his montibus & fluminum originibus. Nam scimus & experientia didicimus prædicta tria flumina Volham, Tanaim & Boristhenem maiorem ex Moschouia originem ducere: minorem uerò Boristhenem, quem Aristoteles Diaboristhenidem uocat, ex Rusia superiori erumpere, & in maiorem Boristhenem transire. Montes autem Hiperboreos, Riphæos & Alanos scimus & uidimus illic nō esse, nec dicta flumina ex eis, sed ex planicie terræ scaturire, id quod sequenti libro clarissimè indicabimus, nihil nisi quod uerum scimus & experti sumus scripturi. Immutata quidem sunt prisca regionum illarum uocabula, id quod alijs quoq; accidit terris & habitationibus: sed nos ea intacta non præteribimus, indicaturi quid ueteres senserint, quibusque usi sint uocabulis, & in quæ hodie migrârint. Aperuit nobis rex Portugalliæ nauigationibus suis regiones Indicas & Aphricanas ad meridiem expositas, & rex Poloniæ, qui Tartaris & Moscuitis confinis est, indices patefacit nobis per militiam suam plagam Septentrionalem cum gentibus, quę ad oceanum Aquilonis sunt expositæ, & extenduntur in Orientem.

MATHIÆ A' MICHOV DE SARMATIA ASIANA ATQVE EVROPEA LIBER I.

De duabus Sarmatijs in genere. CAP. I.

NTIQVIORES duas Sarmatias posuerunt, unam in Europa, alteram in Asia, sibijnuicem cohærentes & contiguas. In Europiana sunt regiones Russorum seu Rutenorum, Lithuanorum, Moscorum & eis adiacentes, ab occidente flumine Vissæ, & ab oriente Tanai inclusæ: harum regionum gentes olim Getæ nūcupabantur. In Asiatica uerò Sarmatia, nunc commorantur & degunt plura genera Tartarorum, à flumine Don seu Tanai ab occidente usque ad mare Caspium ab oriente contenta. Horum imperia, genealogiæ, ritus & mores, latitudoq; terrarum, flumina & circūcirca adiacentia in subscribēdis explanabūtur.

De ortu & aduentu Tartarorum. CAP. II.

ANno domini M. CCXI. apparuit grandis cometes in diebus mēsis Maij, octodecim diebus durans, & supra Poloucos, Tanaim ac Rusiam gyrans, caudamq; in occasum porrigens, & aduentum Tartarorum significans: unde sequenti anno gens Tartarorum in illam diem ignota, occiso ut fertur proprio rege Dauid, de submontibus Indiæ, confluxisq; pluribus nationibus Septentrionis ad Poloucos uenit. Polouci siquidem fuerunt gentes secundum latus Septentrionale Euxini maris commanētes, ultra paludes Mæotidis, quos alij Gothos appellant. Polouci autem lingua Rutenorum sonant & interpretantur uenatici seu rapaces, quia sæpenumerò inuadentes eos spoliabant, & bona ipsorum rapiebant atque abducebant, quemadmodum & Tartari hisce tempotibus faciunt. Itaq; Tartaris ingredientibus, terras Poloucorum, postularūt per ambasiatam, ipsos principes Rutenorum, ut uniuersis copijs & potentijs se adiuuarent, quoniam par exitium & discrimen eos, sicut & Poloucos expectaret. Superuenerunt autem & Tartarorum nuntij denuntiantes ducibus Rusiæ, ne immiscerent sese bello & adiutorio Poloucorum, sed potius exterminium eorum tanquam aduersariorum procurarent. Rusiæ uero immaturo usi consilio, nuntijs Tartarorum comprehēsis & occisis, perrexerunt exercitualiter Poloucis in adiutorium, terra mariq; uidelicet Mscislaus Romanouic cum militia Kiouieñ. Mscislaus Mscilauic cum militia Haliciēn. Item cæteri duces Rusiæ Vladimir, Rurikouicz: duces Cirneouieñ. & duces Smolnenses. Iunctisq; exercitui omnium Poloucorum peruenerunt in Protolce, & abinde singuli ascensis equis, uenerunt duodecim statiuis ad fluuium Kalcza, ubi iam Tartari castra metati fuerunt, & illico respirandi spatio non dato, Tartari in eos irruerunt, & contritis ac diffugientibus Poloucis acies Rutenorum disiciuntur, plurimaq; cæde peracta bini duces Mscislaus Kiouieñ. & Cirneouieñ. captiuantur. Reliqui fugiētes (abominabile dictu) à Poloucis socijs, per quorum terram fugam maturabant trucidabantur. Equites quoq; propter equos, pedites propter uestes occidebantur, & in aquis suffocabantur. In illa ergo die Ruteni in pesimū, horrendumq; inciderunt periculum, quale in terris Rusiæ nunquam auditum est. Eaq; prima clades extitit, quam Ruteni à Tartaris pertulerūt. Mscislaus autem Mscilauic Haliciēn. dux dum ad naues fugiendo peruenisset, superatis fluuijs persequutionem Tartarorum ue-

rum ueritus naues abrumpi præcepit, abindeq; fugax in Halic pauore & trepidatione plenus peruenit. Vladimirus aũt Rurikouicz fuga & ipse saluatus in Kiou perueniens, sedẽ accepit Kiouieñ. Alia uerò omnis multitudo Rutenorũ dum ad naues fugiendo peruenisset, & eas abruptas offendisset, in mœrorem uersa, dum undas tranare non posset, fame cõtabescens illic consumpta est præter paucos duces & aliquos eorum milites, qui in lembis fluuios traiecerunt. Præterea anno domini millesimo, ducentesimo, uigesimo octauo, in maxima multitudine Tartari Rusſiam ingredientes, uniuersam terram Renesansca uastauerunt, ducem occiderunt, senes & impuberes necauerunt, reliquam multitudinem in captiuitatem abduxerunt, castra incenderunt. Iterum hyeme eiusdem anni uenerunt Tartari in terram Susdalorum & ea uniuersa uastata, ducem Georgium & filios eius, pluresq; alios Susdalorum principes interfecerunt, castrum Rostou incenderunt, captiuos & prædam pro libito abduxerunt. Sequenti quoq; anno in Smolnensem & Cirnyeouieñ. regiones uenientes, eas crudelissima cæde, nulli ætati parcentes peruastauerunt, castra & fortalitia ex quibus duces & milites præ timore fuggerant, incenderunt, & onusti captiuorum multitudine in terras suas redierunt.

De crudeli uastatione Poloniæ & Hungariæ per Tartaros. CAP. III.

POst prædicta, Tartarorum horrenda uastatio ex ordine narrationis subnectenda est. Anno domini millesimo, ducentesimo, quadragesimo primo, Tartari in Rusſiam uenerunt, & Kiou amplissimam urbem & metropolim Rutenorum magnificè constructam funditus deleuerunt. Habuit siquidem præfata urbs portas & turres firmiter ædificatas, & aliquarum portarum tecta deaurata & splendentia, habuit & usq; nunc habet Metropolitanum de ritu Rutenorum seu Græcorum, plurimis Vladicis & episcopis à Danubio per Moldauiam, Valachiam, Rusſiam, & Moskouiam præsidentem, in Kiouia iam post destructionem non residentem. Habuit insuper ecclesias supra trecentas ornatissimas, quarum aliquæ in campis inter uepres & arbusta in hanc diem permanent, & stant desolatæ pro latibulis ferarum: ex quibus binæ ecclesiæ, uidelicet sanctæ Mariæ & sancti Michaëlis aliquas laminas tecti adhuc tenent deauratas, quas Tartari prędatum uenientes, & inspicientes altim basſina uocant: altim basſina, id est, aureum caput habentes, quia partem tecti deaurati habent. Hac uerò tempestate in monte ubi olim castrum Kiouieñ. stabat, Lithuani domini illius loci, fortalitium amplum de roboribus & lignis extruxerunt & tenent. Itaque tota Rusſia cum sua metropoli & Podolia omniquaq; pessundata, Bathus Tartarorum Imperator uolens Hungariam ingredi, misit ducem Petã nomine cum magno exercitu uastatum Poloniam. Aiunt Poloni Bathum regem Tartarorum Poloniam, Slesiam, Morauiam uastasse: uerior tamen historia eorum, sicut & chronica Hungarorum referunt, Bathum non fuisse in Polonia, sed duces ipsius, qui trucidatis tyrannis & principibus Rutenorum, receptaq; præda, in oppidum Lublin & Zauichost, uicinijsq; eorum, reduxerunt eam in Rusſiam, festinanterq; redeuntes, expugnauerunt Sandomiriam cum castro. Illicq; occiderunt abbatem Pokrziunicen cum fratribus eius, & magnum numerum utriusque sexus nobilium & ignobilium uirorum ac matronarum ad conseruandum uitam Sandomiriæ collectorum. Inde exeuntes per Visſicam, in Skarbimiriam uenerunt, & reuertebantur prædam deducturi in Rusſiam. Dumq; statiua tenerent ad fluuium Zarna, apud uillam quæ maior Thursko uocatur, irruit in eos Vlodimirus Cracouieñ. palatinus cum militibus Cracouiensibus. Vbi inter pugnandum omnis captiuorum multitudo diffugiens, in propinquas syluas se recepit: superati tamen sunt pauci à multis, Vlodimirus palatinus Cracouieñ. cum suis à Tartaris. Verum strage suorum perculsi, Tartari, per syluam Stremech in Rusſiam recesserunt, & in supplementum accersitis plurimis Tartaris cum fremitu & ira in Poloniam redierunt, & quia maximum exercitum habuerunt, ad Sandomiriam peruenientes, bifariam diuiserunt eum, minoreq; exercitum in Lancitiam, Siradiam & Kuiauiam destinarunt cum principe Cadano, quem Poloni Caydanum nuncupant, qui nullo obice apparente uastauerunt crudelissimè illos tractus cędibus atq; igne. Maior autem exercitus Tartarorum, cuius ductor fuit Peta Tartarorum princeps uersus Cracouiam iuit, omnem oram transitui propinquam, cæde & incendio peruastans. Occurrunt ergo ei in uilla Chmelik prope oppidum Sidlou, Vlodimirus palatinus, Clemens Castellanus Cracouieñ. Pacoslaus palatinus, Iacobus Racibrouic Castellanus, Sandomirien. cum nobilibus & militibus Cracouiensis & Sandomiriensis. Et facto conflictu cum una turma Tartarorum, ipsaq; attrita pedem referente, & ad alteram præstantiorem turmam se diuertente, Poloni certamine priori fessi, pauci à plurimis aduerso pectore confossi ciciderunt: reliqui uerò in fugam conuersi, per itinera nota euaserunt. Ceciderunt in eo conflictu desiderati Christinus Sulkouic de Nyedued, Nico-

Kiou metropolis Rusſiæ.

Polonorum clades.

laus Vitouic, Albertus Stanpotic, Zementa, Grampina, Sulislaus, milites strenui, & alij plures ualidi. Ex quorum strage tantus pauor irrepsit, ut alij in alias regiones fugerent: agrestes uerò cum pignoribus & pecoribus in paludes & syluas, & inuia se conderent. Sed & Boleslaus Pudicus dux Cracouiæ & Sandomiriæ cum Grzimislaua matre, & Kinga coniuge sua primum uersus Hungariam in castrum Pieninide propè oppidum Sandecz, postea uerò in Morauiam ad monasterium Cistercień. effugit. Tartari autem post cladem apud Chmelik peractam, Cracouiam in die cinerum peruenerunt, & eam uacuam hominibus inuenientes (omnes siquidem in abdita diffugerant) in ecclesias & domus incendio sæuierunt. Ecclesiam uerò sancti Andreæ tunc extra muros Cracouień. extantem, uallantes oppugnabant, expugnare tamen non ualuerunt, quoniam pluribus Polonis magna ui & fortitudine se & sua illic defendentibus, irrito cœpto recesserunt, & in Vratislauiam perrexerunt, eam similiter ut Cracouiam desertam habitatoribus, sed & conflagratam habitationibus reperientes. Ciues enim Vratislauien. pauore consternati, ferè omnibus relictis, pretiosioribus duntaxat festinè raptis, fugam inierunt: quod gentes ducis Henrici de arce uidentes descenderunt, & opes cum uictualibus in arcem inducentes, urbem cum tectis eius flammis exusserunt. Et Tartari in urbe nil reperientes, castrum uallarunt, & post aliquot dies obsidionem soluentes (ut aiunt) orationibus & lachrymis Cessai prioris ordinis Prædicatorum & fratrum eius in castrum admissorum depulsi, recesserunt. Interimq́ feria secunda paschæ Tartaris qui Kuiauiam uastauerũt, superuenientibus simul iuncti in Leguiczam profecti sunt. Dux etenim Henricus secundus sanctæ Heduuijs filius per illud tempus ibi collegerat gentes & armigeros, tam nobiles quàm agrestes maioris Poloniæ & Slesiæ. Aduenerant & principes cum suis militibus Myeczlaus Kazimirides dux Opoliensis, Boleslaus filius Depoldi marchionis Morauiæ expulsi, qui Syepiolka cognominatus est, & Pompo de Hosterno magister cruciferorum de Prussia cum fratribus sui ordinis, insuper & cruci signati plures. Quumq́ ex oppido Legniceń. duceret agmina, & ea obequitaret, lapis de summitate ecclesiæ beatæ Mariæ decidit, parumq́ abfuit, quin caput ducis Henrici diripuerit, quod reuera infaustum omen fuit. Suburbana itaque oppidi Legnicensis pretergressus, quatuor acies instruxit & ordinauit. Primam de cruce signatis uoluntarijs, & de auri fossoribus oppidi Goltberck, alijsq́ peregrinis militibus: hanc Boleslaus Syepiolka filius marchionis Morauiæ ducebat. Altera acies fuit militum Cracouiensium & maioris Poloniæ, hanc Sulislaus frater Vlodimiri olim palatini Cracouiensis circa Chmyelik occisi ductitauit. Tertiam aciem gubernauit Myeczlaus dux Opoliensis, in qua erant milites Opolienses, & Pompo magister Prussiæ cum fratribus & militia sua. Quartam aciem ipsemet dux Henricus ex præstantioribus militibus Slesię, & maioris Poloniæ, ac pretio conductis militibus rexit. Totidem erant Tartarorum agmina, sed robore & frequentia pugnatorum præstantiora, ita ut unum agmen eorum omnia Polonorum agmina excederet. In campo igitur qui Bonus campus dicitur, porrecto, & in omnes partes lato uterque exercitus quinto idus Aprilis, aliàs feria secunda post octauas pascæ conuenit. Primumq́ crucesignatorum & aurifossorum exercitus cum Tartaris magno impetu congressus, uelut teneræ aristæ à grandine percussæ, à sagittis Tartaricis obtritus est. Deinde duo agmina sub gubernatione Sulislai militis, & Myeczlai ducis Opoliensis consistentia, pugnare cum tribus Tartarorum agminibus ingressi, ualidam in Tartaris stragẽ ediderunt, ita ut pedem referrent, & fugam inirent. Quidam autem celerrimo cursu circa utrumq́ exercitum discurrens, terribili uoce clamauit. Byegayce byegayce, quod sonat, fugite fugite, Polonis terrorem incutiens. Quam uocem Myeczlaus dux Opoliensis audiens, deserto prælio fugit, & secum magnam partem militum traxit. Quod uidens dux Hẽricus, ingemiscens dixit, Gorze se nam stalo, id est, peius & moleste nobis accidit: inducensq́ suam quartam aciem fortissimorum militum, tres acies Tartarorum à duabus aciebus Polonorum disiectas prostrauit, & in fugam conuertit. Quarta autem acies Tartarorum, & maior omnium cum suo duce Peta superueniens, horribili impetu bellum intulit, & bellum acerrimum inter utrosque durauit, magnaq́ ex parte Tartaris cęsis, & in fugam spectantibus, quidam Tartarorum uexillifer ualde magnum ferens uexillum, in quo chi litera Græca depicta erat, talis X, & in summitate hastilis imago teterrimi & nigerrimi coloris cum barba prolixa, cœpit incantando fortiter caput imaginis quatere, ex quo illico fumus & nebula horrendi & intolerabilis fœtoris in Polonos diffusa est, ut penè exanimati, & inualidi ad bellum redderentur. Clamore itaq́ horrendo eleuato, in Polonos Tartaricus exercitus conuersus, acies eorum quæ interim integræ erant, dirupit, & eas magna strage affecit. In qua dux Boleslaus filius marchionis Morauiæ dictus Syepiolka, & Pompo magister crucisignatorũ de Prussia cum multis insignibus militibus necati sunt. Dux uerò Henricus corona à Tartaris circumfusus est, ut à tergo & fronte cederetur, iamq́ suis

omnibus

omnibus unà pugnantibus prostratis, ad extremum circa eum non nisi quatuor milites uersabantur. Sulislaus frater olim Vlodimiri palatini Cracouiensis, Clemens palatinus Glogouiensis. Conradus Konrathouicz, & Ioannes Iuanouicz, qui quanta potuerunt ui & conatu principem Henricum ex prælio educentes, ad fugiendum disponebant: sed ducis equus sauciatus subsistebat. Tartari igitur ne Henricus euaderet, ueloci cursu consequutum cum tribus præfatis militibus, quarto Ioanne Iuanouicz ab eis segregato uallauerunt, cum quibus aliquanto tempore decertabat: Ioannes uerò Iuanouicz equum recentem à Rocislao aulico ducali receptum, penetratis hostiũ cuneis duci administrauit. Quo ascenso dux sequebatur Ioannem Iuanouicz, uiam per medios hostes ei parantem. Ipsoq; in cursu uulnerato, & euadente, dux Henricus intercipitur, & tertiò circumuallatur: dũq; audacissimè contra Tartaros dimicaret, & manu sinistra eleuata, Tartarum sibi obuium feriret, ab altero Tartaro lancea sub ascella trãsfixus, ex equo demisso brachio moribundus defluxit: quem Tartari ingenti strepitu inconditarum uocum facto capiunt, & extra locũ certaminis quantum esset geminus Balistæ iactus pertractum, framea caput absciderunt, corpusq; insignibus omnibus despoliatum nudum reliquerunt. Occisa est in eo prælio multitudo nobilium Poloniæ, inter quos clari & insignes fuerunt Sulislaus frater Vlodimiri palatini Cracouiensis, Clemens palatinus Glogouiensis, Conradus Konrathouic, Stephanus de Virbna, & Andreas filius eius, Clemens filius Andreæ de Peltznica, Thomas Pyortkouic, Petrus Kussa & cæteri. Corpus ducis Henrici post cladem in sexto digito sinistri pedis uix cognitum, & repertum per Annam coniugem eius in medio chori ecclesiæ sancti Iacobi apud fratres minores Vratislauiæ sepultum est. Põponius uerò magistri Prussiæ, & militum insigniorum supra expressorum, in eodem monasterio sancti Iacobi Vratislauiæ corpora tumulata sunt. Boleslai autem filij Marchionis Morauiæ funus in Lubens in choro conuersorum humatum est, super cætera corpora fidelium in loco prælij sepulta, Ecclesia in hanc diem durans constructa est. Maxima uictoria de duce Henrico & Polonis Tartari potiti, lectis spolijs unicuique interemptorum unam auriculam absciderunt, & nouem saccos grandes ad sciendum numerum occisorum repleuerunt. Ducis autem Hẽrici capite in longiori hasta erecto ad castrum Legnicz (oppidum enim metu Tartarorum exustum fuerat) applicuerunt, mandantes ut duce eorum occiso, castrum eis aperirent. Castrensibus conuenienter respondentibus, quod pro uno duce occiso plures duces filios occisi haberent. Illi uerò circa Legnicz uastatis & incensis uillis in Othmuchou se receperunt, ubi quindecim diebus statiua continuando, omnem regionem per circuitum uallauerunt. Exinde Ratiborien. oram adeuntes, in Bolesisko octo diebus commorati, in Morauiam secesserunt, & Venceslao rege Bohemiæ in castris se continente, eã plus quàm uno mense incendijs & cædibus uastauerunt: ab Olomunc septimis castris in Hungariam peruenerunt, & maiori hordæ ipsius Bathi quæ Hungariam intrauerat sese consociauerunt.

Nobilium Polonorum strages.

De cruenta uastatione Hungariæ per Bathi imperatorem Tartarorum.

CAP. IIII.

BAthi uastata & ad nihilum redacta Russia, Hungariam cum quinquies centum millibus ingredi contendebat. Resistentem ergo inter montes Sarmaticos, & in clausa dicta Russiæ introitum prohibentem, comitem palatinum Hungariæ à Bela quarto rege Hungariæ cum gentibus missum præfatus Bathi obruit & expugnauit, festinanterq; exurendo oppida & uillas ad Titiam fluuium qui uulgariter Cisa appellatur, ex montibus Sarmaticis uersus meridiem in Danubium fluẽtem peruenit. Et exinde gentes Tartarorum excurrentes, Vatiam cum sua cathedrali ecclesia uastauerunt & incenderunt. Ad Pest quoq; ubi rex Bela quartus exercitum contra Tartaros colligebat, ibant & redibant, aliquando appropinquando, nonnunquam uerò fugiendo, prout est mos pugnandi Tartaris. Quumq; copiosum exercitum, tam ex nobilibus quàm spiritualibus rex Bela coadunauerat, aduersus Tartaros procedens ad fluuium Titiam applicuit, & castra metatus est, adhibitaq; custodia mille armatorum ad pontem, putabat Tartaros nõ transire fluuium, quoniã altus est, limosus multum, & impermeabilis. Tartari aũt qui multò maiores fluuios transierant, inuento uado Titiam noctu transnatarunt, & in aurora exercitum Hungarorum cum Bela rege eorum undiq; circundederunt, missisq; densis, & quasi infinitis sagittis, uelut quum grando nebulosus ac densus cum fragore descendit, Hungaros perturbarunt, multos occidẽdo, plurimos uerò uulnerando. Hungari ergo ueluti impræparati, & absq; ordine contrauenientes cadebant. Quod alij uidentes, meticulosi clàm discedebant & fugiebant. Tartari uerò tanquã astuti, sinebant eos per mediũ sui transire. Vnde Colomannus frater regis sic, & rex Bela quartus tanquam ignoti euaserunt.

runt. Reliquos uerò conclusos Tartari crudelissimè ad unum necauerunt. Inter quos spirituales maiores ceciderunt, Mathias Strigoniensis archiepiscopus, Vgolinus Colocen. archiepiscopus, Georgius episcopus Iaurien. Reynaldus episcopus Transsyluanien. & ecclesiæ Nitriensis episcopus, Nicolaus Scibinien. præpositus Vicecancellarius regis, Eradius archidiaconus Bachiensis, magister Albertus Strigonien. archidiaconus. De alijs autẽ secularibus nobilib. & ignobilibus ferè infiniti occisi sunt: & qui fugerãt cõsequuti in uijs necati iacuerunt. In Pest etiã multi plebani collecti in ore gladij superuenientib. Tartaris perierunt. Rex aũt Bela quartus properè fugit ad metas Austriæ, ubi captus & detẽtus fuit per ducẽ Austriæ: tandem dimissus ad reginam coniugẽ suam perueniens, secessit in Sclauoniam, illic usq; ad persequutionem Cadan cõmoratus. Vastata itaq; Hungaria ex una parte Danubij, in hyeme proxima gelato Danubio in partem alterã penetrauerunt, & sedes inter Iaurinum & Strigonium fixerunt, ubi in hanc diem fossæ & tumuli habitationis eorum cernuntur. Ex quo loco præfatam trans Danubium regionem spolijs, incendijs & occisionibus crudelissimè afflixerunt. Quumq; in Tartariam secedere proponerent, diuiso exercitu, princeps Cadan aduersus regem Belam in Sclauoniam diuertit. A cuius facie territus rex, ad mare, tandem ad Polam ciuitatem fugit. Cadan autem quemadmodum cum Bathi constituerat, pertransitis & uastatis Bosna, Seruia & Bulgaria substitit circa Danubium, donec horda Imperatoris Bathi superueniret. At Bathi post discessum Cadan uallauit & expugnauit Strigonium urbem, illa tempestate nobilem, cuius incolæ erant uarij mercatores, Almani, Gallici & Italici: & quia thesauros quos Tartari expetebant in terra suffoderant & occuluerant, idcirco omnes necauerunt, nulli sexui, nulliq; ætati parcentes: destructaq; Strigonio, secus Danubium transeuntes ad exercitum principis Cadan operientem & expectantem peruenerunt. Tandem iuxta paludes Mæotidis uia priori in Tartariam abierunt. Tempus autem quo Tartari Hungariam afflixerunt, & multimodè uastauerunt, erat ferè biennium.

Quomodo Innocentius papa quartus misit ad Cham Tartarorum, ne Christianos persequeretur: & quomodo fidem Mahumeti susceperit. CAP. V.

DIscedentibus Tartaris tota Europa contremuit, & principes Christianorum timore perculsi, ne redirent consulebant inuicem. Innocentius quoq; papa quartus ex consilio Lugdunen. fratrem Ascelinum ordinis prædicatorum cum pluribus fratribus eiusdẽ & aliorũ ordinũ ad eos misit, anno domini M.CCXLVI. qui per Almaniam & Bohemiam in Vratislauiam uenit, exceptusq; & ueneratus est à Boleslao Slesiæ & Vratislauiæ duce. Exinde transiens ad Lancitiam peruenit, à Conrado duce Mazouię cum suis recollectus et hospitatus. Dehinc ad Cracouiam deductus, à Boleslao pudico, genitriceq; eius Grimislaua, & à Prandotha ordinario loci benignè suscepti & habiti sunt, pluribus pellib. subtilibus prouisi, supra id quod proprio ære potuerunt emere, quoniam principes Tartarorum sine munere adire nephas est. Tulit autem fortuna, ut esset apud Boleslaum pudicum principem Cracouiæ atq; Sandomiriæ, Vasilko princeps Russiæ, nepos matris suæ: huic itaq; cõmendati, in Russiam per ipsum deducti sunt: ad Kiouiam uerò uenientes, equos acquisiuerunt pro conditione terrarum Tartarorum ualentes, qui pedibus aquam & pabulum sub niuibus sibi quærerent. Tandem ex Kiou procedentes, plures duces Tartarorum pertransierunt donec ad Cham seu Imperatorem Tartarorum applicuerunt. Cui legatione domini Papæ Innocentij quarti exposita, postulauerunt ut deum uniuersorum agnosceret atq; coleret, & eum quem misit Iesum Christũ: utq; gentem Christianam crudeli nece, quemadmodum fecit in Polonia, Hũgaria & Morauia non perderet. Et accepto responso, quod Cham per quinquennium gentem Christianam non inuaderet, per eandem uiam ad dominum apostolicum cum literis Imperatoris Tartarorum redierunt. Habes in speculo historiali Vincentij libro XXXII. hanc historiam, quam cautè legas necesse est, quoniã in aliquibus superstitiosa est. Post discessum legatorum Christianorum superuenerunt legati Saracenorũ, persuadentes Tartaris, ut sectam & fidem Mahumeti acceptarent, tanquã faciliorẽ & tolerabiliorẽ, uoluptatibus plenam, uirisq; belligeris competentiorem, Christianorum autem religionem confutando dicebant esse otiosorum, imbecillium, & idololatrarum imagines colentiũ: Saracenorum uerò legem multis utilitatibus atq; uoluptatibus refertã, & cæterarum religionum ui & armis expugnatricem, ut superbos debellaret, humiliatis uerò tributum constitueret. Placuit barbaris & ipsi primum Imperatori Bathi & omnibus Tartaris, tanquam uiris cordatis audacibus & sensualibus persuasio Saracenorum, ideo illam & non alteram susceperunt. Et quum dicant Eissa Rocholla, id est, Iesus est spiritus domini: Mahumet uerò Rossolai, id est, Mahumet est iustitia dei, noluerunt spiritum dei Iesum benedictum spiritualiter uiuere do-

Vincentij historia fabulosa.

uere do-

uere docentem acceptare: sed iustitiam dei, hoc est Mahumet carnaliter & tanquam bestiam sensualem in spurcitijs uolutantem, ab omnipotenti deo iustè in lacu pœnarum die ac nocte cruciandam amplexati sunt. Itaq; ex tunc uelut & nunc Mahumetum uenerantes sequuntur. Pentateucho Moysi obediunt, circunciduntur, & legalia obseruant, campanis carent: se quotidie lahi illo illoloh, quod in Latino sonat: Non est deus nisi unus deus, clamant. Ingenue se profitentur Ismaelitas, quia de Ismaël ortos: Christianos uerò dzintis, id est, paganos, & gaur, id est, infideles, & sine religione appellant. Celebrant uelut alij Saraceni, tria in anno festa, primum kuiram, id est, oblationis pasca in memoriam oblationis Isaac, quando Abraam multarum gẽtium pater præcepto dei ipsum necare & offerre proposuerat. In isto festo offerunt arietes, aues, alites &c. Aliud festum colunt pro animabus, tunc uisitant sepulchra suorum maiorum, operibus misericordiæ insistunt, & alunt pauperes. Tertium festum agunt pro se suaq; salute. Pro primo festo ritè peragendo triginta diebus ieiunant, pro altero uno mense, pro tertio duodecim diebus.

De moribus Tartarorum, & de contentis in terra eorum. CAP. VI.

TArtari sunt homines ut frequenter staturæ mediæ, pectore, & scapulis ampli, facie lati, naso simi, colore tetri & deformes, robusti uirib. & fortes, famẽ, frigus & æstũ facilè patientes: equitatu ab ineunte ætate & arte sagittãdi gaudentes. Omnia sua secũ ducunt, uagi & instabiles loco, cũ uxoribus pueris atq; pecorib. in cãpis degũt. Ciuitates, uillas & domos non habent. Pro hyeme ad releuandũ à frigore, ad mare Caspiũ diuertũt, quoniã illic ratione maris tẽperiẽ aëris inueniunt. Ad æstatem in suã regionẽ redeũt. Aliqui eorũ unam porcam, duas, tresúe in longũ per iugera tria, quatuor & ultra sulcant, arãt, & milio seminant, inde cibos & bairã, id est, pastas faciunt. Non habẽt frumentum, nec aliquod aliud legumen, pecora & pecudes plurimas tenent, præcipuè caballos & caballas pro equitatu & uictu ualentes. Incidunt & uulnerant equos, cruoremq; & per se, & cũ milio uorant: carnes pecudũ, pecorum & equorum comedunt etiã semi crudas. Caballos pridie tum sponte, tum morbo mortuos exciso loco apostemato perlibẽter comedunt. Bibunt aquam, lac, & ceruisiam ex milio coctam. Aquam Turchi & Tartari uocant Su: interdũ Tartari dicunt Suha, id est, aqua. Ceruisiam aũt miliarẽ seu ex milio factã, buzã nominant, eandẽ Ruteni Bracha uocant. Laudant lac, præsertim komiz, id est acetosum, eo quod stomachũ eorũ confortet, & medicinam purgatiuã faciat. In conuiuijs & cum hospitibus aduenisq; bibunt Araka, quod est lac sublimatũ, quod mirabiliter & cito inebriat. Non furantur, neq; fures inter se patiuntur, rapto tamen uiuere uicinos spoliando periucundum & deificum est apud eos. Nõ sunt artificia inter eos, nec pecuniæ, sed res pro rebus commutant. Verum in horda Zauolhensi, inceperũt aspros, id est, argẽteos obolos Turcorũ accipere & tenere. In horda uerò Prekopeñ. ducatos acceptant. In horda Nohaiska res pro rebus dant, uafri & perfidi sunt exteris, sibijnuicem uerò & suis omnibus fidelissimi. Indumenta sæpenumero ex filtro & lana alba grosse & planè facta gerũt. Oponce plurimum diligunt, in expressione huius nominis præponũt literã, i, ioponce, & nõ oponce nuncupantes, & est palliũ album spissum inconsutile pro imbribus & fluuijs benè utile. Terra eorum terra plana & absq; montibus, absq; lignis & arboribus, graminibus duntaxat abundans. Vias non habent, neq; nauigia, sed per dies iter suum computãt, ut terra Zauolhensium Tartarorum citissimæ equitationis, à flumine Volha ad mare Caspium est quasi triginta dierũ: equitant una die uiginti milliaria magna Germanica, pedib. non gradiuntur nec itinerant. Feræ apud eos reperiuntur, cerui, damæ, dorcæ, & snak, quod est animal quãtitatis ouis, in terris alijs non uisum, lana griseum, duo parua cornua habens, cursu uelocissimum, & esus carnium eius suauissimus. Et dum grex snak in aliquo campo inter gramina cõspicitur, Cham seu Imperator Tartarorum cum suorum multitudine equestres uadunt, & omniquaq; circundant in altissimis graminibus delitescentes. Dumq; tympanis incipiunt sonare, tunc snak tãquam metu perculsæ, rapidissimè hinc atq; illinc ab una parte circumstantium ad alteram procurrunt, & iterum atq; iterum decursando uadunt, usquequo fatigati deficiant, tunc irruentibus Tartaris cum clamore occiduntur.

De finibus & metis Tartarorum Zauolhensium. CAP. VII.

CLauditur terra Chã & Tartarorũ Zauolhensiũ ab ortu solis mari Caspio seu Hircano. A Septẽtrione cãpis longissimè, latissimeq; protẽsis. Ab occasu fluminibus Tanai & Volha. A meridie partim mari Euxino seu Põto, partim altissimis montibus Iberiæ & Albaniæ. Mare Caspiũ uocant Ruteni Chualens ke more: & est mare non ab Oceano, sed à fluminibus illic defluentibus congestũ. Fluunt multa ac

magna flumina in alucarium illius maris, de ripis altis impetuose & quasi per saltum ex alto in medium decidentibus, & iuxta ripas sub ipsas transeuntibus iter præbentibus. Vnde fit ut ibi in æstate à Persis & Medis refrigerium quæratur: & in hyeme ratione euaparationũ temperies cõflatur. Iuxta illud mare & post ad orientẽ, ut Ruteni proferũt, sunt Tartari criniti, quos Tartari Calmuchi & paganos nũcupant, quoniam ritũ Mahumeticũ non colunt, nec crinis capitis abradunt, quemadmodũ Tartari oẽs radunt, præter adolescentes, q rasa coma binos radios criniũ ab aure dextra, & alium à sinistra usq; in brachia prominentes, in signum innubilitatis aut uirginitatis relinquunt. Ab occasu sunt flumina Tanais & Volha. Tanaim Tartari Don appellãt, qui secundũ fontes suos ex ducatu Resensco à duce Moscouiæ occupato, uersus septentrionẽ fluit. Pòst flectitur in meridiẽ, & tribus ostijs paludes Meotidas ingreditur: imò ipse paludes Meotidas causat. Sunt iã circa Tanaim arbores, pomaq; et alij fructus: sunt & mellificia quercina nonnulla, & pauciora de pino. Inde est quod Tartari sanctũ Don dicunt: quia iuxta illũ, uictum ex fructibus, melle & piscibus reperiunt. Volha fluuius Tartarice Edel nuncupatus, ex Moscouia profluit, ex fontibus septentrionalibus & occidentalioribus quàm Tanais: qui quum ad septentrionẽ flueret, longo Tanaim circũiẽs interuallo, deflectitur in orientẽ & meridiẽ, & uiginti quinq; ostijs seu fluminibus in mare Euxinum delabitur. Distat Tanais à Volha quinq; hebdomadarum itinere, ad minus ueloci cursu trium hebdomadarũ equitatione, uel plus. Et est Volha triplo maior quàm Don. Viginti quinq; aũt partitiones, seu particularia flumina ipsius Volhæ sunt magna: minora autem ex eis sunt tanta, quantus Tyberis Romæ, aut Vissa post Cracouiam. Sunt multũ piscosi præfati fluuij, ita quod framea Tartari, cæteriq; transeuntes in ripa stãdo pisces cũ aqua decurrentes secent & tollant. Est iuxta hos fluuios Tanaim & Volha air, id est, calamus aromaticus, qui & brostuorse dicitur, in maxima copia. Ibidẽ reuponticũ, quod Tartari nominant cinireuent, crescit: & cinireuent nomen est Persicũ. Itẽ cucilabuca, uel ut alij exprimũt hilcabucha: & in Latino sonat oculus cornicis: & est multæ calefactionis. De ortu horũ fluminum Don & Edel, quum de Moscouia tractauero clarius dicam. Quoties aũt Tartari Zauolhenses in terras nostras spoliatũ ire uadunt, & per hæc & alia flumina absq; nauigio, alligatis sarcinis desuper, coniugibusq; & pueris in dorsis equorũ sedentibus, ipsimet caudas caballorũ tenentes transnatant, & rapinas, crudelitatesq; plurimas inferunt. Ad meridiẽ uersus mare Caspium sunt mõtes Iberię & Albaniæ, quos Rutenia gẽte Piasihorsci Circaci, quasi quinquemontani Circaci uocãt. Inter illos siquidẽ montes sunt Gazarorũ gentes, quas ut Morauica Legenda depromit, sanctus Cirullus & Metudius fratres, per Michaëlem imperatorem Constantinopolitanũ missi, ad fidẽ Christi conuerterunt, & usq; nunc fidem & ritum Græcorũ profitentur: sunt homines bellicosi, in tota Asia & Aegypto acceptabiles. Apud hos Tartari Zauolhenses tela comparant. Verum hac ætate Græci illas gentes Abgazari & Abgazeli nominant, et uicinæ iuxta illos sunt gentes Circasi & Mengrelli, oẽs de ritu Græco per beatum Cirullum in fidem Christi reductę. Inde sanctus Cirullus rediens ex mari Euxino seu Põtico (in quo omnipotens deus mirabilis & gloriosus in sanctis suis, dederat habitaculum & ecclesiam marmoream per manus angelorum sancto Clementi structam, quam singulis annis in festo sancti Clementis & septẽ diebus, mari recedente & siccato, securè circumsiti incolæ aggrediebantur, sanctum dei uenerando, collendo & extollendo) sustulit corpus sancti Clementis, & in Morauiam prædicaturus Christum dominum secum tulit & asportauit. Deinde Romam euocatus, & per papam Nicolaum citatus, prędictum corpus sancti Clementis Romam detulit, & in ecclesia sancti Clementis honorifice deposuit. Ipse Cirullus cum Metudio fratre in eadem basilica beati Clementis Romæ sepulti: sed non reperta ossa illorum, quantum libet summè desiderata in eadem basilica quæsita. Ex montibus Circasorum piacihorski, seu quinque montium fluit magnus fluuius Tirck in Tartarico nuncupatus, rapidissimo cursu lapides secum uoluens, & multos pisces, in mare Caspium defluit. Post hunc ex eisdem montibus fluuius Cohan, minor quàm Tirck, in prænominatum mare Caspium descendit.

Tartari criniti.

Don flu.

Edel flu.

De genealogia imperatorum trans Volham incolentium. CAP. VIII.

Qvatuor sunt hordæ Tartarorum, totidem imperatores eorũdem, scilicet horda Zauolhensium, horda Precopensium, horda Cosanensium, & quarta horda Nohacensium, quintamq; addunt quæ imperatorem non tenet, & nuncupant eam Cazacca: de his inferius dicetur. Horda in Tartarico multitudinem significat. Principalis ergo horda est Czahadaiorum siue Zauolhensium, quæ Tak Xi, id est, capitalem hordam, uel homines principales & liberos sese nominat, tum quia nulli subijcitur, tum quia ab ipsa cæteræ hordæ propagatæ sunt. Ob hoc & Mosco-

Horda.

Moscouitæ magnam hordam Zauolhensium hordam appellant. Inde etiam imperator eorum Ir Tli Xi lingua ipsorum, hoc est, liber homo dicitur. Dicitur & Vlu cham, quod so- *Vlu cham.* nat magnus dominus, siue magnus imperator: ulu enim magnus, cham uerò dominus & imperator est. Eundem aliqui magnum canem dixerunt, & malè interpretati sunt: quia Vlu cham non significat magnum canem: cham etenim cum aspiratione dominum & imperatorem: & cham sine aspiratione cruorem & nunquam canem sermone Tartarorum designat. Produnt itaq; & referunt Tartari, quod quædam uidua concepit & peperit filium nomine Cinkis, & quum filij ipsius tanquam adulteram necare uoluerunt, finxit & excusauit se non ab homine, sed à radijs solis concepisse. Cui figmento filij credentes matrem liberam dimiserunt. Natus ergo eius Cingos uel Cinkis, homo sortis humilis, creuit in uirum magnum & fortem: & is fuit primus propagator & sator imperatorum Czahadaiorum seu Zauolhensium. Huius filius fuit Iocucham gentilis & paganus. Iocucham *Tartarorum Catalogus imperatorum.* genuit Zaincham tertium imperatorem, qui in orbe terrarum, & maximè in Polonia, Hungaria & Russia dicitur Bathi. Iste destruxit Gothiam & Russiam, & uastauit Poloniam, Slesiam Morauiam & Hungariam, prout à principio dictum est. Idem Bathi fuit gentilis primum: tandem sectam Mahumeti persuasus cum Tartaris suscepit, quam in hanc diem tenent & sequuntur. Quartus imperator ex Bathi genitus fuit Temir Cutlu, & interpretatur ex Tartarico felix ferrum: temir felix, & cutlu ferrum: erat siquidem felix & bellicosus. Iste est ille Tamerlanes in historijs celebratus, qui totam Asiam uastauit, & usque ad Aegyptum pertransiit. Iste imperatorem Turcorum Pesaitem primum conflixit, & captiuatum catenis aureis alligauit, & post in breui dimisit. Iste habuit exercitum duodecies centena millia. Fuit & alius princeps Tartarorum eo tempore Acsac Cutlu, quod in Latino sonat claudus, uel claudum ferrum: quoniam claudus erat, sed ferox. Is multa bella feliciter gessit, & ciuitatem magnam in terra Czahaidi, id est, Tartarorum Zauolhensium, nomine Cumumedezar expugnando desertauit, & in solitudinem redegit. Stant domus illius ciuitatis muratæ uacuæ, & ecclesię olim Gothorum trecentę in ritum Mahumeticum & Mesquitas absque habitatoribus redactæ. In castro illius ciuitatis fit sepultura imperatorum Zauolhensium. Quintus imperator ex Temir Cutlu progenitus fuit Temir Czar. Iste dicitur, per Vitoldum ducem Lithuaniæ & Vladislaum regem Poloniæ in auxilium contra cruciferos Prussiæ euocatus fortiter pugnans ferro occubuisse. Sextus imperator ex Temirczar genitus fuit Macmetczar. Ex isto genitus est Achmetczar septimus imperator & achmet sermone Tartarorum exponitur componibilis. Achmet genuit Sziachmet octauum imperatorem. Sziachmet sonat quasi religiosus achmet: & Tartari cognominant ipsum Siachmet, quod est martyrizatus Achmet: quia per Lithuanos captus detinetur, in Couno incarceratus, iste euocatus per Albertum regem Poloniæ, & per Alexandrum magnum ducem Lithuaniæ in solatium contra Mendligeri imperatorem Procopensium Tartarorum anno domini millesimo, quingentesimo uenit sub hyemem cum sexaginta millibus pugnatorum: mulieres uerò & pueri fuerunt supra centum millia: & quia hyems fuit horrida, intensiq; frigoris, coniunx eius per imperatorem Precopensem clàm uocata, frigus & inediam non ferens, in Precopa Siachmet marito suo cum magna parte exercitus fugit. Itaq; Siachmet militibus diminutus, & intensissimo frigore pressus, per Mendligeri Precopensem oppugnatus, disiecto eius exercitu conflictus est, & cum trecentis equis uersus Baiazetem Turchorum imperatorem fugit. Quumq; in Bialigrod, quod sonat album castrum iuxta mare ponticum peruenisset, intellexit se captiuandum mandato imperatoris Baiazet: idcirco præpeti cursu retro cum quinquaginta equis fugit, & in campos propè Kiou euasit. Capitaneus uerò Kiouiensis per exploratores de ipso certior redditus, circundedit eum cum suis & captiuauit, in Vilnamq; Lithuanis misit, unde aliquoties fugerat, & consequutus, comprehensus & reductus est. Alexandro autem rege Polonię & magno duce Lithuanię conuentionem generalem in Bresce Rutenorum agente, aduenit mandato eius Sziachmet ex Vilna, & magnificè per regem Alexandrum ad unum milliare obuiam sibi eunti susceptus est: deinceps in Radom per Polonos, ut reduceretur in Tartariam trans Volham, conductus aliquot millibus armatorum leuis armaturæ, decretum est: & ut competentior reductio, & à suis laudabilior susceptio fieret, præmiserunt Cazac Soltan fratrem germanum Sziachmet: qui trans Volham peruenit, & cum Albugerim czar patruo Sziachmet in Czahadai terra eorum cognata moratur. Siachmet uerò pro expeditione armatorum in Lithuaniam transiens, ad suggestionem Mendligeri Precopensis imperatoris captiuatus est denuo per Lithuanos, & in Couno, quod est castrum iuxta mare Balteum, detrusus ac incarceratus est, uerè Siachmet, id est martyrizatus, à suis nuncupatus.

Quod gentes Scythiæ inquietæ sunt & semper rapaces. CAP. IX.

NOn possunt Tartari in quiete uiuere, quin semper uicinos impetant ac inuadant, prædamq; ex spolijs hominum ac pecorum abigant & reportent, & hoc commune est omnibus hordis Tartarorum, ab exordio & ingressu eorum in hanc diem: unde pauca pro multis examplificando. Anno domini millesimo, ducentesimo, quinquagesimo quarto ingens Tartarorum exercitus ex multis legionibus conflatus, & per gentes Rutenorum atq; Lithuanorum adauctus, cum ducibus Tartarorum Nogay & Thelebuga post festum sancti Andreæ in terram Sandomiriēsem aduenit, transiensq; per glacies induratas fluuiæ Vislæ, tam ciuitatem, quàm ecclesias eius incēdit, castrumq; in quod uniuersa Sandomiriensium regio cum uxoribus, pignoribus, ac fortunis confugerat cinxit, & illud nocte ac interdiu expugnauit: sed quum non præualuisset, duces Russiæ Vasilco & Leo filij Danielis regis Russiæ dolosè suaserũt omagium & subiectionem præstituros propter securitatem, quod Sandomiriensi fecerunt. Tartari autem fide uiolata clamore ualido & concursu inuecti in castrum, omnes crudelibus supplicijs truculentissimè enecauerunt, fluxitq; sanguis occisorum de colle arcis tanquam quidam riuus in Vislam. Alios uero homines occidere fastidientes, tanquam gregem cumulatos in Vislam impulerunt & submerserunt, effusiq; è Sandomiria Tartari ducatum præbentibus Rutenis, in Cracouiam uenientes, & eam uacuam habitatoribus reperientes, in tecta & ualetudinarios sæuierunt, tribusq; mensibus grassati, nullam resistentiam passi, onusti præda in Tartariam reuersi sunt. Præterea apud Cracouiam puer natus uix semestris (mirabile dictu) articulata uoce Tartaros uēturos & Polonorum capita præcisuros prædixit. Cunctis trementibus interrogatus, an ipse etiam Tartarorum aduentum timeret, respondit plurimum sese timere, quum inter alios suum caput essent præcisuri. Et ecce sub intensissimis frigoribus & densissimis niuibus ferocissima gens Tartarorum famem sedatura, ducibus Nogay & Thelebuga primum in Lublienses & Mazouiæ, & post in Sandomiriensium, Siradiensium & Cracouiensium oras in numero locustarum uenit. A castro & ciuitate Sandomiriensium, cum ignominia & strage, militibus qui in præsidio erant, strenui tutantibus repulsi plures ecclesias, monasteria & munitiones obtinuerunt & incenderũt. Ad Cracouiam autem in uigilia natiuitatis Christi applicantes, & eam expugnari adorsi, aliquot insignes eorum amiserunt, ululatuq; edito ab ea discesserunt, & depopulationem cum spolijs longius extenderunt. Dux Lesco niger de uiribus suorum militum diffidens, in Hungariam cum Griffina sua coniuge secessit. Et Tartari grassantes ad alpes Pannonias & ad Slesiam peruenerunt. Terris itaq; prædictis spoliatis, sacerdotibus, lactantibus, & senibus trucidatis, cum ingenti præda hominum ac pecorum abscesserunt, quum apud Vladimiriam Russiæ parentes uiginti unum millia de uirginibus duntaxat nondum nuptis computauerunt: ex quo multitudo cæterorum uirorum & fœminarum poterit æstimari. Eodem ferè tempore Tartari per Cumanos inducti, Hungariam cædibus, & spolijs usq; ad Pest uastauerunt: & in ea ab octaua epiphaniarum usq; ad festum paschæ commorati sunt. Item eodem anno Tartari imperium Constantinopolitanum inuaserunt, & pluribus hominibus trucidatis, multa loca desertauerunt. Vnde ex his liquet, quod Tartari nunquam sine spolijs uiuunt, & quod uicinas gentes turbant & inuadunt, ueluti istis annis Tartari Precopenses sæpenumero Valachiam, Russiam, Lithuaniam & Moscouiam affligunt. Tartari uerò Nohaienses & Cosanenses Moscouiam inuadunt, & spolijs atque cædibus implent.

Tartarorum perfida sæuitia.

Prodigium.

Quæ gens, quæ natio habitet in Scythia. CAP. X.

QVum sint treceti & sex anni, quod Tartari ingressi occupauerũt Sarmatiã Asiticã seu Scythiã, pulsaret forsan quępiã dubitatio, quęnam gentes inhabitarint præfatã Sarmatiã Asiaticã & nunc, & priscis tẽporibus Scythiã appellatam. Ad hoc ex precedẽtibus facilè est secundũ historias respondere, quoniã Gothi illas terras tẽpore aduentus & ingressionis Tartarorũ incoluerũt, à uicinis Polouci nũcupati, quod sermone Sclauorũ, Rutenorum & Moscouitarũ rapaces & spoliatores sonat: quia tunc Gothi quemadmodum nunc Tartari tanquam canes uenatici uicinas inuadentes nationes molestabãt ac spoliabant. Sed altius exordiendo dicamus quod secundũ Ptolomæum Pheludianum in secundo Quadripartiti, angulus Aquilonis septẽtrionalis, ubi nunc residẽt Tartari, est de partitione trianguli signorũ septentrionalium aureorũ: dominaturq; in eo Saturnus cũ signo aquarij, qui reddit præfatũ angulum ferocem & horrẽdum secundum incolas eius: sic enim inquit idem Ptolomæus: Qui in confinib. terrarum Sarmatiæ & terræ Ascardę conuersantur, Aquario & Saturno assimilantur: unde maioris sunt crudelitatis, qualitatesq; animarũ suarũ ferocissimæ. Hæc ille. Malignę siquidẽ est influentiæ

fluentiæ ille falcifer Saturnus, & humano generi infestissimus, suis contrarijs qualitatibus frigiditatis & siccitatis semper contrarius. Ex illo ergo angulo consurrexerunt & usque in hanc diẽ insurgunt nationes rigidæ & crudeles, humanum genus perturbãtes, secundum quod Hieremias primo capitulo dixit: Ab Aquilone pãdetur omne malum, super omnes habitatores terrę. Quod si cui placeret examinare, manifestissimum et uerum, quia diuinũ oraculum, apparebit. Ibi enim historiæ, & Ptolomæus in loco præallegato tradunt mulieres quę Amazones dicuntur, habitasse, illis tẽporibus terror mundi: nam fragilitate sexus abiecta, plures terras uexauerunt, Asiamque minorẽ occupauerunt, & Ephesum famosam urbem construxerunt. His deletis & exterminatis successerunt aliæ nationes Scythæ cõmuniter nuncupatę, orbi terrarũ utplurimum molesti. Tandem superuenerunt Gothi, qui & Gethæ uocantur, quorũ captiui à Grecis, & comicis eorum Geta, & à Dacia Dauus & Dacus, tanquam sclaui & serui tẽti & nuncupati fuerunt. Hi longo tempore possederunt illas terras, ciuitatesque & castra mutauerunt: præda ut semper uixerunt, donec ex Iuhra à finibus septentrionalis Scythiæ superuenerunt Iuhri, qui postea Hugui, deinde Hungari sunt dicti. Hi Gothos sui multitudine presserunt & expulerunt. Ciuitates tamen & quædam castra non obtinuerunt. Gothi pulsi alienas sedes intrauerunt: primumque Alanos, Roxolanos, Rutenos & Vandalos eiecerunt: tandem iuxta mare Ponti commorati, Bulgariam, Thraciam, & imperium Constantinopolitanum inuaserunt, quos Zeno imperator perhorrescens & suspectos habens, ad Italiam liberandam de manibus Odoacri Eruli misit, prout infrà dicetur. Vandali uerò & Alani uagi, à Constantino Magno sedem petierunt, & pro mansione Pannonias acceperunt. De his specialiter inferiùs tangetur. Iuhri autem multiplicati per flumina magna transeuntes, ut fertur, per uenatores ceruam sequentes ducti & animati, terras Russorum intrauerunt, & Pannoniam properè aggressi sunt: præficientesque eis Attilam in ducem, ferè toti Europę molesti fuerunt. Deinceps Gothi qui sup remãserant, pace oblata multiplicati sunt, & Tartaros inuasores, imò & exterminatores, prout in principio huius operis diximus, acceperunt. Hęc summariè de habitatoribus Sarmatiæ Asiaticæ dicta sunt. In sequentibus autem ampliùs & particulariùs dicetur.

Amazones.

Gethæ.

Hungari.

Iuhri.

De Gothis. CAP. XI.

Gothi de Scythia pulsi partim in Taurica insula, & iuxta eam, iuxtaque mare Ponti cõmorati sunt: partim uerò cũ Ragaso rege eorũ plus quàm ducenta millia Italiã inuaserunt: & quũ Roma tremeret, & tantã potentiam expauesceret, multitudo eorũ in aspero montis Fesulani iugo inedia cõsumpta est: captusque & in uincula coniectus est Ragasus rex: exercitus uerò eius tanquã pecudes disiectus, trucidatus, & uenundatus est. Hi aũt qui circa Tauricam & Pontũ sederũt, bifariam diuisi sunt, & qui cum duce Alarico ad occasum in Italiam & Galliam profecti sunt, Visigothi, id est, occidẽtales Gothi uocati sunt. Qui uerò cum principe Frigiderno in locis suis ad mare põti permanserunt, Ostrogothi, hoc est, orientales Gothi sunt appellati. Exinde apertum & manifestum est, unde Ostrogothi & Visigothi dicti sunt Patet, etiam, quod Gothi sub rege Daciæ in Gothia degentes, friuolè & ineptè eis nomina Ostrogothorum & Visigothorum appropriant, quum non de ipsis, sed de his quos diximus circa Pontum & Mysiam commorantibus, & illis ad Gallias transeuntibus, orientales et occidentales Gothi primum & uerè dictum sit. Illi autem in Gothia, in septẽtrione ad oceanum in terra algidissima, haud in oriente degunt: maleque & absurdè aliena nomina eis usurpant. De hoc uide Paulum Diaconum libro decimo sexto, capite secundo. Orientales quoque Gothi Mysiam & Thraciam, cęterasque Constantinopolitani imperij prouincias ingressi sunt, quos imperator expauescens, & ab Imperio Constantinopolitano semouere cupiens, cum Theoderico regẽ eorum ad liberandam Italiam contra Odoacrũ misit. Hi per Seremium & Pannoniã gradientes, quum prope Aquileiam circa fluuium Sontium se suaque iumenta reficerent & pabularent, Odoacrum cum grandi exercitu uenientẽ, & eis oppugnationẽ inferentẽ fuderunt. Qui fugiens Romam peruenit: & quia clausas ei portas reperit, retrocedẽdo ad Rauennã cucurrit: quẽ Theodericus obsidione cinxit, & post trienniũ cum eo compositione facta, dolo occidit, totiusque Italiæ dominatus est. Qui aũt reges Gothorum in Italia, Gallia, & Hispania fuerunt, de facili ex historicis colliges: quoniã de his non est mihi intẽtio principalis scribendi. Iuhris aũt siue Hungaris, de Sarmatia Asiana in Pannoniã abeuntibus, reliquiæ Gothorum auctæ & multiplicatę sunt, quas Tartari ab oriẽte superueniẽtes in toto deleuerũt: sed & ciuitates, castraque demoliti sunt, ut solũ in Taurica insula residui reperirentur. Verum Ianuenses ex Italia Theodosiam seu Caffam urbem famosam in Taurica insula sub ipsis obtinuerũt, & coloniam fecerunt. Tandẽ Tartari de familia Vlanorũ, de quibus infra dicetur, per portum septentrionalem insulam ingressi, totam cum oppidis, pagis & cam-

& campis occupauerunt, ducibus de Mancup, qui generis & linguę Gothorum fuerunt, duntaxat castrum Mancup retinentibus. Postremò Mahumet octauus Imperator Turcorum, auus moderni Selambeci imperatoris, Tauricam insulam comprehēdit, Caffam expugnauit, Tartaros Precopenses seu Vlanos cum toto Cheroneso homagiales sibi fecit, & ultra insulam ad septentrionem, castrum Azau in ripa Tanais incastellauit, & in hunc diem Turci tenent. Binos quoq; duces & fratres de Mancup unicos Gothici generis linguagij superstites, ad spem gregis Gothorum prolificandorum, gladio percussit & castrū Mancup possedit. Sicq; Gothi penitùs tam circa Sarmatias, quàm in Italia, Hispania, & Gallia extincti sunt, nec eorum genealogia ampliùs comparet.

De Alanis, Vandalis & Sueuis. CAP. XII.

ALani fuēre gentes in Alania regione Sarmatiæ Europianæ, flumini Tanai contiguæ & conterminæ: & est regio plana, sine montibus, paucas sinuositates & colles habens: caret colonis & habitatoribus, quoniam ab inuasoribus eiecti & dispersi, in alienis prouincijs consumpti & extincti sunt. Stant campi Alaniæ latè profusi, tam Alanis quàm aduenis possessorib. orbati ac deserti: duntaxat interdū Cazaci eam pertranseunt, quærentes, ut moris eorū est, quē deuorent. Cazac Tartaricum nomen est, Cozac uerò Rutenicū, ualens in lingua Latina seruilē stipendiarium, grassatorem seu reyteronē: spolijs enim uiuunt, nulli subiecti, gregatim latissimos & uacuos campos tres, sex decē, uiginti, sexaginta, &c. numero percurrentes. Crescit in illa terra calamus aromaticus uberrimè, tartarskiezele à Polonis nomine à Tartaris mutuato nūcupatus: quoniam non longè à Tartarorū regione crescit & multiplicatur. Ast Vandali sunt & fuerūt populi Germaniæ, ut suis traditionibus celebrant Plinius, Suetonius Tranquillus, & Cornelius Tacitus, secus flumen Vandalum à regina eorum in libamen & sacrificiū dijs suis pro uictoria ex inimicis adepta, spōte in ipso submersa appellatū. Hoc flumen Istula & Visla uocatur. Vt autem de Vandalis completior historia referatur, accipiendum est, quod Sclaui ex Iauā filio Iaphet per Helisam procreati sunt. Noë siquidē genuit Sem, Cham, & Iaphet. Iaphet uerò Iauan quartogenitum & fratres eius. Iauan iuxta mare Ionium & Aegeū Grecos edidit & multiplicauit, simul & Helladicos & Aeolios, Sclauosq; per filium suum Helisam propagauit: à Iauan enim Ionium mare dictum est: Hebræi quoq; Ionios & Grecos lingua eorum Iauan uocitant. Hæc est sententia Iosephi de filijs Noë. Sclaui itaq; mox post Græcos ad occidentem terras possederunt, Seruiam, Rusciam, Dalmatiam, Mysiam, Bulgariam, Bosniam, Croaciam, Pannoniam & Sclauoniam. Fuerunt autem principes Lech & Czech bini fratres, Iauan nepotes, de femore Helisæ descendentes, Croaciam ac Slauoniam per Crupam fluuium rapidum & uelocem disterminatas, forte cum cognatione & familijs eorum inhabitantes, regiam, locumq; principalem suæ residētiæ in Psari castro ac uillagio eius nominis tenentes: uilla usq; in hodiernum diem cum suo nomine Psari permanet ad fluenta Crupæ, plures inhabitatores & colonos, nostro æuo etiā linguagij Sclauonici habens. Castrum uerò demolitum solas ruinas & fundamenta arcis demonstrat. Quum aūt ex multiplicatione hominum & genealogiarum Dalmatia, Croacia & Sclauonia eas non comprehēderet, sępenumero iurgia & cædes inter fratres, principes & cognatos pullabant. Quapropter præfati duces Lech & Czech uitando pessima facinora, parricidia & mortes hominum animo concordi & consilio salubri, collectis rebus & gentibus eorum, per familias et colonias cum tota suppellectile, quantulacunq; tunc habebatur, relictis sedibus natiuis, ad occidentales diuerterunt regiones exploratum ire & percontari nouas sedes. Sciebant nanq; orientales meridionalesq; regiones colonis & habitatorib. occupatas atq; refertas: & idcirco frustra eas aggrediēdas & quærēdas. Profecti itaq; peruenere in Morauiam & Bohemiam, & lustrata uniuersa illa regione, uasta quidem & nondum culta perspecta & aura eius salubri, & gleba fertili, fixerant tētoria in mōte qui Rzip dicitur: cœpitq; Czech frater minor, loci amœnitate delectatus, à maiori natu germano suo Lech plurimis instantijs petere terras Morauiæ & Bohemiæ in hæreditatem suam, posterorumq; suorum perpetuendas & populandas: Lech autem ad obeundam & nutriendam beneuolentiam fraternam, consensit uotis, petitionibusq; Czech, & ualedicens processit cum suis uersus orientem & septentrionem, deueniensq; in terras incultas, à nemine unquam habitatas, Slesiæ & maioris Poloniæ, suos suaq; omnia exposuit & firmauit: multiplicatiq; Lechitę, qui & Poloni, in his locis maioris Poloniæ & Slesię, creuerūt Deo uolente in maximo numero, & impleuerunt Vandaliam, id est, Poloniam, iuxta flumen Vandalum, qui nunc Visla nominatur. Impleuerunt Pomeraniam, Cassubiam, & totam regionem secus mare Germanicum, ubi nunc est Marchia, Lubec & Rostoc usq; ad Vestualiam, sortitiq; sunt uarias nominationes secundùm uarietatem locorum, quæ inhabitarunt

Bohemi & Poloni ex Sclauis.

runt: & hi, qui penes fluuium Sueuum, nunc in Teuthonico Spre, seu Spreua dictũ commorati sunt, Sueui nuncupati: & alij iuxta eos Burgundi, à casis, & aceruis, quos lingua sua Polonica Brogi uocant, appellati sunt: sicq; de reliquis, Dreuianiæ, & Trauianæ à copia lignorum, & graminum nomina perceperunt. Tempore autem imperatoris Augusti, ut refert Bergomensis in supplemento Burgundorum, octuaginta millia ex Septentrione uenientes, ripas Rheni insederunt, quos Drusus, & Tiberius nepotes Octauiani, ut refert Paulus Orosius, expulerunt, & repedare in cognatas sedes compulerunt. Tandem Drusus Rhenum, & Albim fluuios transeundo pugnauit. Albis fluuius est per Bohemiam, & Misniam usq; in mare Germanicum decurrens, Labya in Bohemico nuncupatus, & in Sueuos, & Burgundos incidit, quibus cũ cruentissimam pugnam egit cũ uictoria. Sed uictor Drusus in eodem prælio per ferocissimam Sueuorum gentem necatus occubuit, & in Maguntiam relatus sepultus quieuit. Exinde Cæsar Octauianus, ut mitescerent sub mitiori cœlo, Sueuos, ut inquit Suetonius Tranquillus, traduxit in Galliam, atq; in proximis Rheno agris collocauit: ubi urbs Augusta in honorem imperatoris Augusti structa est: qui translati in hanc diem Sueui à priori patria, & Vindelici à linguagio Vindelicorum atq; Sclauorum, nominãtur, ipsaq; urbs Augusta, Vindelicorum Augusta dicitur. Hæc referunt præfatus Suetonius Tranquillus, & Martinus in sua Martiniana parte secunda, sub descriptione Cæsaris Augusti: tametsi Sueui de prouincia eorum cis mare Germanicum sita educti fuerunt: alij tamen Poloni, Vindelici, & Sclaui subintrauerunt, & illam regionem repleuerunt. Vnde tempore Valentiniani imperatoris, ut dicit Orosius, & Bergomensis in Supplemento, Burgundi iterum ex Septentrione de terra Vindelicorum surgentes, ad Rhodanum fluuium pertransierunt, & quia pacificè illas terras caluerunt, à uicinis eorum intacti, Burgundiam ex suo nomine uocatam constituerunt. Sed Vindelicos circa Lubec, Rostoc, Mekelsburg, & fluuium Sueuũ imperatores Henrici, tanquam gentiles Christum colere nolẽtes expugnauerunt: sicq; ad extremum Henricus tertius deuictis prædictis gentibus Teuthonicos in eorum loca induxit, & locauit. Refert quoq; historia Henrici tertij, quod quatuor reges Vindelicorum capti, diebus festis, & diebus coronationis suæ lebetes, & caldaria in ignominiam eorũ ad coquinam eius ferebant. Et uerum quidem est, quod usq; in hodiernam diem perdurant Vindelici, seu Sclaui in illis locis circa Lubec, Rostoc, Misnam, & Marchiam, non in urbibus, sed in pagis, & uillagijs, præcipuè hi, qui Sarbi, & Vindæ uocantur, permanent, & nomina Polonorum atq; Vindelicorum prisca in nominatione locorum, castrorum, & ciuitatum. Nam Lubec, Rostoc, Mekelsburg, &c. nomina sunt Polonica.

Continua narratio, de Vandalis, Alanis, & Sueuis. CAP. XIII.

EXpulsi Alani è suis sedibus ad Vandalos declinauerũt, & simul Pannoniam intrauerunt, ipsamq; quasi sexaginta annis inhabitarunt: postea rempublicam Romanorum inuadentes Gallias afflixerunt: & exindè (ut referunt historici) ad Vandaliam, seu Poloniam redierunt, & usq; ad tempora Stiliconis commorati sunt: intuleruntq;, ut ex quibusdam signis conijcio, immensam multitudinem argenteorum, cum figura, & effigie Adriani Imperatoris, prout titulus, & superscriptio ostendit. Quam monetam in hanc diem est reperire apud Polonos secùs decursus aquarum, & illuuia pluuiarum, & in campis in cultura agrorum, uocantq; eam ruricolæ denarios Sancti Ioannis Baptistæ, propter expressam imaginem capitis, & colli ad similitudinem capitis Sancti Ioannis in disco. Tempore autem Honorij Imperatoris Stilicon comes Romanus cupiens filio suo Eucherio apicem, & culmen Imperij conquirere, Vandalos, Sueuos, Alanos, & Quados concitauit ad arma, & ad perturbandum dominium Romanorum. Qui in Gallijs debacchantes, diuina, & humana pessundarunt, atq; destruxerunt. Deinde Gothis cedentes Hispanias penetrauerunt, & nunc has, nunc illas terribili mente afflixerunt. Deinceps ad Aphricam occupandam per Bonifacium principem Rom. euocati transierunt, & illam ferro, & igni uastantes conquisiuerunt. Primo itaq; anno Gratiani, puta anno Domini tricentesimo, octuagesimo primo, & deinceps super Vandalos de regno Poloniæ exeuntes regnauit Modigisilus annis triginta. Post hunc filius eius Gundericus in Hispanijs annis sedecim: hic capta Hispali, quum manus in Ecclesiam ipsius ciuitatis extendisset, à dæmone correptus interijt: cui Gensericus frater successit, ut refert Paulus Diaconus, ab Hispanijs ad Aphricam transiens, cunctam penè Aphricam ferro, flamma, rapinis crudelissimè deuastauit, fidem catholicã impietate Ariana infectus subuertit, episcopos profligauit. Sub hoc turbine, teste eodem Paulo diacono, & Posidonio beatus Augustinus episcopus Hipponensis, ne suæ ciuitatis ruinã cerneret, expletis annis uitæ suæ septuaginta sex, migrauit ad Christum. Deinde Gensericus Carthaginẽ in-

uadit, atq; capit cum ualidissimo exercitu: ex Aphrica aduectus Romam spoliat, multa millia captiuorum cum regina Eudoxia, & duabus filiabus in Carthaginē duxit, quam Trasamundo filio suo in matrimonium copulauit: Campaniā, & Appuliam flammis consumpsit, Capuam, & Nolam pari ruina strauit. Inter has procellas uir pijssimus Paulinus Nolanæ urbis episcopus, pro cuiusdam uiduæ filio sese in seruitutem tradidit. Regnauit Gensericus annis quadraginta octo. Eo mortuo successit Honoricus filius eius, qui effugatis amplius quàm CCCXXXIIII catholicis Episcopis, & Ecclesijs eorum clausis, plebem uarijs supplicijs affecit, & quidē innumeris manus, & linguas abscidit: illis tamen expeditissimè loquentibus, ut refert beatus Gregorius in tertio libro Dialogorū, & Paulus Diaconus in gestis Romanorum. Tandem iudicio Dei percussus, scatens uermibus miserabiliter expirauit. Post hunc Guntamundus nouē annis regnauit. Post quē Trasamundus, qui ducentos, & uiginti episcopos in Sardinia exilio relegauit. Deinde anno Domini quingentesimo, uigesimo regnauit Hildericus filius eius ex Eudoxia filia Valentiniani Imperatoris à Genserico captiuata genitus. Hunc pater Trasamundus ad mortē ueniens, sacramenti nodis astrinxit, ne unquam in regno suo catholicis consuleret. Qui mox patre mortuo antequā regnum susciperet, omnes catholicos ab exilijs iussit reuocare, & episcopis ecclesias reformare. Regnauit annis octo. Hunc Gilimer perimens, annis quinque post eum regnauit, qui tantæ crudelitatis fuit, ut nec parentibus parceret. Tandē Belisarius patritius à Iustiniano Imperatore missus est ad Aphricā, qui magnas copias Vandalorū fudit, regemq; eorum Gilimerū uiuum capiens catena argentea uinctū Iustiniano Constantinopolim misit. Sic Vandalorum regnū in Aphrica destructū est. Habes ex prędictis, quod Vandali, Sueui, & Burgundi fuerunt de regno Poloniæ, à locis Polonię, quę inhabitarunt, appellationē, & nomina sortiti, linguam, & sermonē Polonicum profitētes, & loquētes. Habes secundò, quod prętati populi Vandali, Sueui, & Burgundi, Germani, & non Sarmatæ, necq; Scythę fuerunt. Ideò Sigisbertus, Vincētius in speculo historiali, & cæteri antiquiores, inconcinnê, & iniustè Scythas fuisse scripserunt. Collige tertiò, quod prædictæ gentes non de Scandia insula, sed de Polonia oriundi, partem Europę occidentalem, & Aphricam perturbauerunt. Vnde non rectè antiquiores dixerunt eos Scythas ex Scandinauia insula, quum Scythia propriè sit post Tanaim in Asia ad Orientem: Scandia uerò, siue Scandinauia fuit, & est ad Occasum solis post mare Germanicū in Septentrione, Daciæ cohærens, quā rex Daciæ possidet multis millibus passuum à Scythia distans. Valdè ergo indistinctè ac impertinenter iam dictæ gentes, Alaniq;, Gothi, & Huni ab inexpertis de Scandia dicuntur exijsse, quum in ea nunquā fuerint, nec eam penetrauerunt, aut contigerunt. Collige quartò, quod Poloni, & Bohemi, Sueui, & omnia genera Sclauorū post diluuium in hanc ætatem in suis sedibus, & cognatis regnis permanent, & non aliundè superuenerunt. Nec est uerū quod fassus est Blondus (salua uenia tanti historici, in alijs doctissimè scribentis, & modernorum, sequaciumq; eorum) quod Sclaui à Tanai, & Bosphoro ascenderunt in Illyricum, Dalmatiam, & Croaciam. Lech quoq;, & Czech principes Polonorum, & Bohemorum ad Occidentē diuerterunt, & terras Vandalorum post egressum ipsorum in Gallias intrauerunt, quum Sclaui in ipsorum prouincijs, & in principes Lech, & Czhech in Polonia, & Bohemia à diluuio in nostram ætatem permanserunt, permanent, & Deo fauente permanebunt. Veruntamen Ruteni cum suis principibus ascenderunt eo tempore, & alijs de Russia, & Bosphoro in Illyricum, & Croaciam, & spolia referebāt pinguia, nec illic permanserunt. Etiam exeunt de Vandalia, seu Polonia armigeri sexaginta millia, nonnunquā centum millia ad oppugnandum hostes: nec per hoc desertatur regnū Polonorum, quum ciues, mercatores, & coloni agrorum in oppidis, & uillagijs intacti permanent absq; desolatione, & sic quod non sint loca ingrediendi, & occupandi exteris: sicut fuit, & tempore Honorij Cęsaris, quando Vandali pugnatores duntaxat, exiuerant in Gallias. Et adhuc inquiunt historici, quod regressi Vandali, qui primū Gallias affligebant, sedes eorum in Vandalia inhabitauerunt: ergo alij ipsas non occupauerunt. Collige quintò, quod linguagium Schlauorum amplissimū est, & diffusum, plurimas terras, & prouincias possidens, ueluti sunt Seruij, Mysij, Rasci, seu Bulgari, Bosnēnses, Turco hac tempestate subiugati, uelut sunt Dalmatę, Croatæ, Pannonij, Sclaui, Carni, Bohemi, Moraui, Slesitę, Poloni maiores, & minores, Mazouitæ, Pomerani, Cassubitæ, Sarbi, Ruteni, Moscouitæ: hi omnes Sclaui, & Vindelici sunt, per ampla regna inhabitantes. Sed & Lithuani iam sclauonizant: Nugardi quoq; Plescouienses, Smolnenses, & Ohulici. Vide chronicas eorum, & cosmographias. Collige sextò, quod cis mare Germanicum Poloni, Sueui, & Burgundi, consumpti, & exterminati sunt per Henricos imperatores, duntaxat Sarbis, & Vindis, seu Vindelicis adhuc manentibus, ut expressum est suprà.

Lingua Sclauorum latiss.

De

De Ihuris, CAP. XIIII.

IHuri de Iuhra terra Scythiæ septentrionalissima, & frigidissima, iuxta Oceanum Septentrionis, à Moscouia ciuitate Moscorum ad Orientem, & Septentrionem quingentis milliaribus magnis Germanicis distante, ascenderunt, & uenerunt per terrã planam ad meridiem in regionem Gothorum in Scythia, ubi nũc Tartari Zahadaienses, seu Zauolhenses degunt, presseruntq; sui multitudine, & eiecerunt Gothos de Gothia in Sarmatiam. Quumq; coaluissent, & penè in infinitũ multiplicati fuissent, audientes à uenatoribus, qui ceruã sequentes transierant flumina Volhæ, & Tanais, quod esset terra Sarmatarũ Europæ fertilior, & auræ mitioris, coaceruatim præfata flumina transnatantes, Sarmatas, & Rutenos conflixerunt, Gothosq; insequentes cum eis in Mysia, & Thracia bellarunt, & eos superarunt: intrantesq; Pannoniam solo uino, & regionis ubertate delectati, mansionem in ea fixerunt: Maternum, & Tetricum capitaneos Romanorum cũ eorum gentibus aggressi conflixerunt, & Materno occiso Tetricum in fugã uerterunt: præterea regem elegerunt, & supra se constituerunt uirum uafrum, animosum, & strenuum, Attilã nuncupatum, quẽ Hungari suo idiomate Ethele uocãt. Is aduocatis, & recensitis multis regibus, & gentibus, Gallias ingressus, eas tyranniter, & crudeliter uastauit. Et quum ad campos Cathalaunicos longè, lateq; patẽtes deuenisset, Aetius patricius cum Romanorũ cohortibus, cum Theodorico rege Gothorum, multisq; aliis gentibus aduersus eum accelerabat. Quo comperto Attila aruspices de uictoria cõsuluit, qui inspectis extis superatum iri, inferioremq; ipsum in illo bello fore dixerunt, adiicientes, quod maior de inimicis occideretur: putabatq; Attila, quod Aetius supremus dux partis aduersæ caderet, aliquo modo de morte ipsius gaudens (terribilis enim uisa est ei potentia Aetii) acies ordinauit, & instruxit, cauteq; ad uesperum, nõ in meridie tubas canere iussit, & congredi. Vbi numerosissimus populus cæsus est, & Theodoricus rex Gothorum, nõ Aetius, quod Attila optabat, cecidit, & occubuit. Attila uidens se uictum, se & suos inter currus in medium castrorũ recepit: nox enim aderat: pręcepitq; è sellis equitum in struem congestis focum accendere, ut si impeteretur, præcipitaret sese in ignẽ, & arderet potiùs, quàm in manus hostium deueniret. Altera autem die Thorismundus filius Theodorici Regis Gothorum, ultum iri cupiens necem genitoris, contra Attilam acies instruebat. Aetius uerò suspectam habens potentiam Gothorum tanquam & Hunorum, persuasit Thorismundo, ut omissa pugna ad possidendum solium paternum properaret, ne frater eius regnum præoccuparet: quo permotus discessit, Aetiusq; & omnis exercitus ipsius solutus recessit. Tunc Attila exhilaratus, spes iniquas ultionis coquebat, & è loco secedens, urbem Remensem obsedit, & expugnauit, sanctumq; Nicasium eiusdem urbis pręsulem cum sorore eius Europia, & omnibus ciuibus trucidauit. Ad Trecas autẽ quum accessisset, occurrit ei pontifex sanctus Lupus, & percontando dixit: Tu quis es? Cui ille: Attila sum (inquit) flagellũ iræ Dei. Et Lupus arrepto freno equi eius intorduxit eum cũ suo exercitu in ciuitatem, dicens: Bene ueneris flagellum iræ Dei. Ille autem cum suis cæcitate percussus, ut aiunt, pertransiit urbem in partem alteram pacificus. Mulier autẽ pauperrima habens decem filias, timore perculsa de suburbio fugiebat, filiam postremò editam, & in bimatu natam, in sindone ad collum ligatam gestabat, duasq; minorennes puellulas in iumento, quod ante se pellebat, portabat: reliquæ filiæ circumcirca matrẽ gradiebantur, & ambulabant. Hanc quum bellatores Attilę consequuti sunt, filiæ eius territæ, ad matrem cõcurrerunt. Mater autem stupida, & sui incompos, uiso fluuio properanter currebat, uolens se præcipitare, & in fluuio submergere. Sed milites eam insequuti in ripa fluuii rapuerunt, & cum filiabus ad Attilam perduxerunt. Quæ supplex ad terram precabatur. Cui Attila misertus, datis pluribus nummis, & uestibus, liberam cum prole sua dimisit. Sed & aliis, qui cum ea adducti fuerunt propter ipsam pepercit. Deinceps Attila in Germaniam descẽdit, castraq;, oppida, & uillas eius uastabat, donec audiret, quod Aetius, & Gothi denuò nouum militem contra eum pararent: quo permotus ad Panno- niã abscessit, & renouato exercitu uir ultiuus in Italiam per Steiram, & Carinthiã properabat. Ab exploratoribus autem certior redditus, quod Aetius, & innumeræ gentes in radicibus alpium opperirentur eum, declinauit, & diuertit ad Dalmatiam, & Histriam, euersisq; notabilibus urbibus, iuxta mare Adriatticum ad Aquileiam uenit, & eam per triennium obsedit. Et quum uictualia obsessoribus etiam in longinquo defecissent, milites q; præ inedia contra eum murmurarent, cœpit iterum obequitare urbem, prospiciens qua parte impeteret eam, & dirumperet: uiditq; auem, quæ ciconia uocatur, pullũ suum è summitate arcis rostro in propinquum arundinetum portare, sic consequenter & aliũ: & exclamans dixit, auem præsciam futurorum, nosse urbem perditam iri, ideò fugere: &

inualeſcens contra ciuitatem cœpit eam, & more tyrannico omnes, quos in ea reperit, in
ore gladij trucidauit. Eo tempore urbs magnifica, & præpotens Venetiarum ob metum
Attilæ extructa eſt. Progrediens autem ad Lombardiam Attila, crudeliter afflixit, & ua-
ſtauit eam. Quumq; ad Rauennã ueniſſet, aduolauit Leo Papa, obnixè, & humiliter ſup-
plicans, ut à uaſtatione urbis Romæ, & totius Italiæ ſuperſederet, & ceſſaret, quod fecit.
Et dum pugnatores eius admirantes ad inuicem replicarent, quod Attila neminẽ time-
ret, niſi bina animalia, lupum, & leonem, de pontificibus propter quos genti eorum pe-
percit, parabolam ſumẽtes. Reſpondit Attila: Maturum uirum clericali habitu indutum
iuxta Leonem cum gladio biſacuto ſtetiſſe, & uibrato gladio mortem ei comminaſſe, ni-
ſi pacem redderet, petitorem exaudiendo. Abſceſsit itaq;, & in Pannoniam redijt. Cele-
branſq; nuptias cum una pulcherrima uirgine, multum uini hauſit, & in nocte inter cu-
Attilæ mors. bandum apoplexia ſuffocatus, centum & uiginti quatuor annis ætatis expletis interijt,
& ſanguis per nares, & os ipſius fluxit. Illa nocte Marcianus Imperator in Conſtantino-
poli per ſomnium uidit Attilæ arcum fractum: arcubus enim gens Iuhrorum potiſsimè
utebatur. Defuncto autem Attila, inſurrexerunt inter Hungaros diſſenſiones, digladia-
tiones, & ſtrages, ita ut plures eorum occiſi perirent, reliquos cum Chaba filio Attilæ rex
Gepedarum, & alij olim Attilæ ſubiecti de Pannonia expulerunt, qui Gothiam per pa-
ludes Mæotidas tranſierunt, tria uerò millia ex eis inter eundum de Pannonia ſegrega-
uerunt ſe ab eis, & in Tranſſyluania manſerunt, & ne à uicinis impeterentur, Siculos in
uulgari eorum Czakle ſe nominauerunt. Qui autem trans Mæotidas, & mare Euxinum
penetrauerunt, ſæpenumerò reminiſcentes fertilitatis, abundantiæq; panis, & uini ipſius
Pannoniæ, ſuis poſteris diſſerebant, & narrabant, utq; in Pannoniam redirent, hortaban
tur. Factumq; eſt, ut poſt mortem Attilæ anno tricenteſimo primo, recenſitis pugnatori-
bus ducentis, & ſedecim millibus, uiam patrum eorum ingreſsi, iuxta paludes Mæotidis
per Sarmatiam, in Pannoniam peruenerint, temporibus Conſtantini Imperatoris quin-
ti, & Zachariæ Papę, uidelicet anno Domini ſeptingenteſimo, quadrageſimo quarto. Pri
mumq; in Iazyges aſcẽderunt, & illic ſeptem capitaneos elegerunt unicuiq; eorum pro-
pter inſultum inimicorum triginta millia pugnatorum conſignantes: & ut melius ab ho-
ſtibus tuerentur, ſeptem caſtra cuiq; capitaneo unum aſsignando, rude & groſſe de terra
fecerunt, & erexerunt, à quibus ſeptem caſtris in hanc diem Septem caſtrenſis dicitur.
Præterea miſerunt exploratum ire Pannoniam quendam è ſuis militibus Cuſid appella-
tum. Is offenſo, & reperto Rege Pannonię Suyatoplug nomine: Sclauus hic erat: nam &
tota Pannonia terra Sclauorum fuit, licet Romani eis capitaneos, & armigeros extrane-
os præficiebant, ipſum nomine Iuhrorum aduenarum præſalutando, equum album cũ
ſella, & freno deauratis obtulit, & parum terræ, aquæ, & herbæ ab eo poſtulauit: quod
rex Suyatoplug conceſsit: ęſtimabat enim agricolas fore tanquam hoſpites aliquidpiam
terræ pro cultura expoſcere: ideò ſubridens, ait: Habeant, quantum uolunt. Cuſid ergo
lagenam terræ, alteram aquæ Danubij, tertiam graminis reportauit, & quæ egit, ſuis ex-
poſuit. Iuhri cognoſcentes Pannoniam terram feracem, & optimam eſſe, nomine primi
præfecti Arpad nuncupati, Suyatoplug intimarunt, ut perampliùs in terra eorum, pro e-
quo albo, ſella, & freno deauratis empto non maneret. Is ſerò intelligens bellum ei immi-
nere, exercitum coadunabat. Iuhri autem feſtinè accelerantes ad regem prope Danubiũ
uenerunt, & facta pugna Pannonios cum rege eorum profligauerunt. Rex quoq; Suya-
toplug à facie eorũ fugiens in Danubium incidit, & aquis uehemẽtibus abſorptus perijt.
At Ihuri Sclauos incolas Pannoniæ trucidarunt, terramq; eorum in hanc horam poſside
runt, Sclauis undiq; in finibus Pannoniæ remanentibus, & inhabitantibus. Accipe pri-
mò, quod Iuhri à Iuhra regione Scythiæ, de qua oriundi exiuerunt: uocati ſunt, & uſq; in
† Huni aliâs. noſtra tempora à Bohemis, Polonis, & Slauis † Hugari appellantur, ab alijs autẽ Hugui,
tandem, & Hungari dicti ſunt. Accipe ſecundò quod idem linguagium, & loquela, pro-
nunciatioq; acuta ſunt Iuhrorum in Hungaria, & illorum, qui in Scythia in Iuhra de-
gunt. Verùm Hungari in Pannonia Chriſticolæ ſunt, & politiores, abundantioresq; in
omnibus. Ihuri aũt in Scythia uſq; adhuc idololatrę ſunt, & agreſtes. Accipe tertiò, quod
Iuhra Septentrionaliſsima eſt abſq; altiſsimis, & inacceſsibilibus montibus, nec tantis, ut
ſunt alpes iuxta Italiam, neq; ſicut montes Sarmatici. Non rectè ergo quidam hiſtorici tra
diderunt, dicentes Huguos exiſſe de prouincia eorum de montibus maximis, & inacceſ
ſibilibus. Enimuerò ſunt montes in Iuhra cum denſis ſyluis patentes, & benè permeabi-
les, quantitatis medię, & altitudinis, petroſi, & ſaxoſi quales ſunt per totum Septentrionẽ
in fine terræ iuxta Oceanũ Septentrionis. Et ſcias, quod ex Oceano Septentrionis quidã
Morß piſcis. piſces idiomate Moſcouitarum morſs nuncupati, in ſummitatem montis mari adiacentis
ſcãdunt, & dentem fricando ſe in aſcendẽdo appendunt, de culminę montis deorſum in
partem

partem alteram prolabuntur, & cadunt, quos Ihuri, & cæteri incolæ Septentrionis capiunt, dentes eorum, qui ponderosissimæ sunt grauitatis, in Moscouiam mittunt, & pòst ad Turcos, & Tartaros. De quibus manubria, & tenacula ensium, framearum, & cultellorum faciunt, ut impetuosiores ictus grauitate adiuuante impellant. Accipe quartò, quod montes Riphæi, & Hyperborei non sunt in rerum natura, non in Scythia, non in Moscouia, nec usquam locorũ: & quum ferè omnes Cosmographi asserãt Tanaim, Edel seu Volham, Dzuina, & magnos fluuios ex prædictis montibus effluere, conficta conficti, & potiùs fabulosa inexperti scripsêre. Fluit Tanais, Volha, & maxima flumina ex Moscouia, de terra plana, cœnosa, & nemorosa, nullis mõtibus obsita, prout de Moscouia, quũ peruentum fuerit, dicam, si deus annuerit. Bone lector hic est barathrũ profundissimum propter clarissimos scriptores montes Riphæos, & Hyperboreos ponentes. A`quorũ contradictione ueritas ipsa me tueatur, & defendat, pro omnibus argutis rationibus, experientiam rerum opponendo, ut qui non credit, uideat, & experiatur, quod ita est, quemadmodum dixi. Accipe quintò, quod Iuhri in Iuhra Scythiæ non colunt agros, non seminant, non habent panem, uinum aut cereuisiam, degunt miserrimè in syluis, & foueis subterratis, piscibus uescendo, & ferarum, quarum copiam habent, & aquam bibunt, pellibus induuntur ex diuersis animalibus in unũ consuendo, pellem lupi, cerui, uulpis, marduris, &c. Misera ergo regio est sub polo arctico, ut dixit Hippocrates in lib. de Regionibus, aëre, & aqua. Subiecti sunt duci Moscouiæ, & pendunt pro tributo pelles sabellorum, schismorum, & similium, quoniam alijs donatiuis carent. Accipe sextò, quod aliqui famosi Cosmographi, & historici in illo angulo ad mare Septentrionis temperatissimas regiones confinxerunt, in quibus propter temperiem, & auram placidissimam beatè, & diutissimè uiuant, donec tædio affecti, de montibus sese in Oceanum præcipitent. Hoc totum fabulosum est: qualis etenim beatitudo sit non habere panem, merũ, & cætera delectabilia? qualis temperies est, continuũ frigus, quod illic est pati? In solstitio hyemali perpetuam, & continuam noctẽ sentire? In solstitio uerò æstiuo permanẽtes, & parùm tepentes soles uidere? sed hæc omitto. Accipe septimò, quod in Iuhra, & locis Septentrionis nõ effoditur aurum, argentum, nec aliæ mineræ. Nec correspõdent fabulæ, quòd illinc essent griffi, & magnæ aues prohibentes fodere, & efferre aurum. Vnde secundũ hoc dico, contrarium authoribus antiquis, quod griffi nõ sunt in rei ueritate in illa parte Septẽtrionis, nec in alijs partibus orbis. Affertur autem ad nos auis quædã rapina uiuens, quantitatis aquilæ, sed alis, & cauda prolixioribus quàm aquila, in similitudinẽ accipitris, & uocant eam Moscouitę Kiczoch: nostri uerò homines uocãt ipsam Byalozor, quasi albicãs splendor, quia subalba est secundũ uentrem. Hanc omnes rapaces aues, accipitres, falcones, & cætera rapto uiuentes in tantũ metuunt, quod inspecta ea tremunt, & cadunt, & extinguuntur. Accipe octauò, quod in Septẽtrione post Gothiam, Sueciam, Finlandiam, Iuhram, & post mare Caspium nõ sunt monstrosi homines, scilicet monoculi, bicipites, canina capita habentes, &c. sunt nobis similes, rarè sparsim, & ab inuicem distantes, pauci numero habitãtes, colore ut frequenter liuidi, propter frigus liuiditatem corporis eorũ imprimens. Hæc uera sunt, & qui scripsit, uerum scripsit, & scimus quia uerum est testimonium eius.

Error Cosmographorum.

De Turcis. CAP. XV.

HActenus diximus de quibusdam nationibus ante aduentum Tartarorum, Sarmatiam Asianam, seu Scythiam per tempora, & tempora inhabitantibus, si de Amazonibus, de Scythis, de Gothis, & Iuhris, seu Huguis. Consequenter dicemus de ualidis gẽtibus Czahadaieñ. originaliter disseminatis, quales sunt Turci, Vlani, seu Tartari Prezecopenses, & Tartari Cosanenses: item Tartari Nohaieñ. Et primò de Turcis pauca dicamus. Post aduentum Tartarorum ex Oriente, in terram Gothorum, quam ipsi Czahadaieñ. uocant, anno quasi nonagesimo. Quidam miles magni Cham nomine Otumanna, sortis humilis, & fortuna tunc obscurus, uiribus tamen corporis robustus, & audax, propter certas, ut ei uidebatur iniurias, è Tartaris in quadraginta equis secedens, cœpit occultè in Cappadocia montes, & adytus opportunos occupare, & ex opportunitate loci, & temporis prædas agere: ad quem plurimi grassatores, ut fit in huiuscemodi genere hominum, confluxerunt, & coaluerunt uehementer, ita ut quod priùs occultis insidijs egit, palàm & pari Marte tunc cœperit oppida, ciuitates, & gentes inuadere, & occupare. Et quia non reperit resistentes, ipse celer, manu audax, & dexteritate fortunatus per terrores, comminationes, & per aliquarum ciuitatum direptiones, occupauit, & possedit Cappadociam, Pontum, Bithyniam, Asiam minorem, Pamphiliam, & Ciliciam. Itaq; ex ipsa familia Otumannorum, siue Turcorum originem duxit, quia ab Aquilone pandetur omne malum super uniuersam terram. Quod autem Turci propa-

Otomannus à quo Turc. imperat. Otumanni.

go soboles sit Tartarorum, identitas morum, loquelę, & pugnandi demonstrat. Nam habitum, modumq; equitandi, & curte insedendi, sagittis quoq;, & arcubus pugnandi eundem habuerunt, & nunc ut plures habẽt cum Tartaris. Sermonem etiam, & linguagium Tartarorum connatum habent: non differt loquela Tartarus, & Turcus, nisi modicè, uelut exemplariter diceretur, sicut Italus, & Hispanus, uel Polonus, & Bohemus. Otumano ex humanis rapto, filius eius Archânes secundus rex Turcorum successit, audacia, & ambitione patri haud absimilis, sed disciplina rei familiaris longè peritior: quo factum est, ut dominium, & imperium à patre cœptum, suapte industria auxerit, & conseruauerit. Deinde tertius rex subsecutus est filius Archanis nomine Ammurates, hic Græcis dissentientibus, & Imperatore Trapesuntino, & Constantino de imperio certantibus, in adiutorium per Trapesuntinum Imperatorem pretio euocatus, & in Thraciam per Hellespontum traiectus, uafer, & astutus euentum belli prorogauit, atq; protraxit, donec Græcis uiribus, & diuitijs fractis, & eneruatis, occasione habita, in eos arma uertit, & Thraciam occupauit. Eo defuncto Pesaites quartus rex filius surrexit, qui rerum maximarum cupidus, Macedoniam, Thessaliam, Phocidem, Bœotiam, Atticam sui iuris effecit. Bulgarosq;, & Illyricos assiduis excursionibus debilitauit, & suburbia egregiæ urbis Constantinopolitanæ spoliauit, & ciuitatem obsidione atq; fame in tantum excruciauit, ut Imperator Constantinopolitanus ad Italiam, & Galliam auxilia mendicaturus profectus sit. Sed Deo disponente, Temir cultu magnus Cham Tartarorum, quem historici Tamerlanem dixerunt, affligendo, & tanquam fulgur Asiam pertranseundo, incidit in Pesaitem præparatum, & occurrentem ei, quem profligauit, & captiuatum catenis aureis alligauit, & abduxit, breuiq; dimisit, qui paulò pòst obijt. Post hunc quintus rex Alpinus appellatus regnauit. Aduersus istum Sigismundus Hungariæ, & Bohemiæ rex ac Romanorum Imperator copiosum duxit exercitum. Collatisq; signis, tumultuosè fusus castra reliquit, & paruo nauigio uix per Danubium turpem sibi inuenit salutẽ. Ampliùs sextus in ordine rex Turcorum Mahumetes tributa grauia imposuit, excursionibusq; fines sui imperij sui dilatauit: præterea sublato Mahumete morte, filius eius Ammurates secundus regnauit, hic Thessalonicam urbem illustrem euertit, Cyprum, & Aetholiam subegit, Tribulos, Illyricos, & Hungaros uastauit: Vladislaum Poloniæ, & Hungariæ regem in primis feliciter pugnantem, ultimo congressu ad lacum Varnensem, Ioanne Hunyad cum Hungaris è prælio secedentibus superauit, & miserè cum suis occidit, elatusq; uictoria, Peloponnesum ui cœpit, & muros Isthmi Corinthiaci funditùs deiecit: uita deniq; functus, Mahumetem filium octauum regem reliquit, qui Constantinopolim anno M. CCCC. LIII. die ultimo Maij, post obsidionis quartum, & quinquagesimum diem, summa ui, & extrema oppugnatione cœpit. Peram subindè opulentissimum oppidum per deditionem demolitis muris accepit, Bulgariaq;, & Rascia potitus, Smyderou magnificũ castrum Rascię supra Danubium situm adeptus est, & ex eo Dalmatiam, & Croaciam in solitudinem redegit, Stiriam quoq;, & Austriam penetrauit. Deinde Nigropontum sub Venetis expugnauit, Theodosiam, nunc Caffam nuncupatã, in Taurica insula, Ianuensium coloniam unà cũ præfata insula expugnauit, & compræhẽdit, binosq; principes de castro, Mancup (ut fertur) postremas Gothorũ reliquias gladio percussit, & Mendligeri Imperatorem Tartarorum in prædicta Chersonneso Taurica, ui iuris fecit: Moldauiam, & Valachiam uastauit, & cum Venetis sedecim annis continuis pugnauit, cum Husacasan rege Persarum similiter continuum bellum gessit, sæpè uictus, nonnunquam & ipse uictor fuit. Obijt prima die Maij, anno Domini millesimo, quadringentesimo, octuagesimo primo, in Constãtinopoli sepultus: pro ipso Turci † Baissetum filium eius ad imperiũ assumpserũt. Zeliabus uerò minor natu filius Mahumeti indignatus ad Soldanũ Aegypti currens, & exercitũ comparans, cũ Baisseto infœliciter pugnauit, & ad Rhodieñ. fugit, quem Magister ordinis Rhodiensis captiuum in Franciam misit, & postea Alexãdro Papæ sexto obtulit. Ludouicus autem rex Galliarum ad Apuliã consequendam per Romam transiens Zeliabum à Domino Papa per contractum accepit, & inter eundum ueneno, an fatigatione itineris, incertum est, extinxit. Expugnauit autem Baissetus nonus rex Turcorum, Ciliam, & Album castrum in Moldouia. Modon quoq; insulã, & urbem eiusdem nominis, sub Venetis ui, & obsidione conquisiuit. Cum Sophi rege Persarum sæpè pugnauit, & quasi semper succubuit. Dum autem senuisset filius ipsius Selimszabeg, quem nostri homines Selẽbeg uocant, imperium sub eo arripuit, & Baissetus ad insulam, in qua nutritus erat, deductus breui occubuit. Decimus rex Turcorũ Zelembeg modernus surrepto imperio, fratres suos necauit, & extinxit: deinde minax Christianis, præcipuè Pannoniæ bellum inferre proposuit. Deus autem omnipotens excelso suo iudicio aduersus eum Sophi regem Persarum concitauit, & aliquot prælijs conflictum superare

†alias Baiazet

perare

perare concessit. Tribus autem Imperatoribus postremò dictis Constantinopolis sedes imperij, quondam secunda Roma dicta, domicilium assiduum factum est, ita ut à circum citis incolis, presertim à Sclauis, non Bysantiũ, nec Constantinopolis, sed Czarou dom, id est, domus Cæsaris diceretur, & est Constãtinopolis triquetræ figure, duobus angulis mari adiacens, tertiò campos prospectans: eius ambitus decem, & octo milliaria Italica continet, non habet grandia palatia, nisi thermas, & scholas philosophantium magnificè nouiter structas: templum uerò sanctæ Sophiæ, hoc est, sapientiæ Dei, qui est Christus uera sophia patris, egregiè olim ædificatum, per Mahumetem imperatorem secundũ Turcorum deiectum est, & stabulum ferarum factum. Roma uerò Italiæ rotundæ figuræ, ambitu murorum triginta duo milliaria continet, ferè duplo ambitu Constantinopolis excedens, & habet septem colles, & palatia præciosa.

De familia Tartarorum Vlanorum, siue Precopensium. CAP. XVI.

ALtera soboles, & genealogia ex Tartaris Zauolhensibus deriuata est Tartarorum Vlanorum, ab Vlano inuasore insulæ Taurice cognominata. Vlana puella est, & uirgo, & quia Vlanus de uirgine, & puella genitus est sine legitimo thoro, Vlanus nuncupatus est, suisq; posteris in Chersoneso Tauricano nomẽ indidit. Etiam uirgines impraegnari, & cõcipere absq; uiro apud Mahumetistas nullum miraculum est, quum apud ipsos hoc sæpius contingat, & prædicetur. Est autem Taurica na insula inter paludes Mæotidas, longitudinis uiginti quatuor milliarium: latitudinis uerò quindecim milliarium, habet tres ciuitates, Solat, Kirkel, Caffam: & duo castra, Mankup, & Azau. Solat Tartari appellant Chrim, & Cæsarem Precopensem, exindè Chrimensem Imperatorem uocant: & ciuitas illa domus exiles habet, & est deserta pro maiori parte. Alia ciuitas minor est Kirkel, & supra eam in rupe alta est castrum ex lignis, & argilla factum. In hac rupe (ut fertur) draco commorabatur, & trucidabat homines, & iumenta, propter quem incolæ fugientes, habitationes propinquas uacuas reliquerunt, & quia Græci, & Itali insulam inhabitantes gloriosam Dei genitricem Mariam precati sunt, ut eos à dracone liberaret, uiderunt successu temporis candelam ardentem intra rupem: inciderunt ergo, & secuerunt gradus ascendendi in rupe: & peruenientes ad candelam ardentem, imaginem sanctissimæ genitricis Mariæ conspexerunt, coram quam lumen arsit, draconemq; desubtus per medium ruptum iacentem. Egerunt itaq; gratias de tam miranda liberatione, & draconem in frusta sectum, proiecerunt extra rupem, & quia incolæ glorificantes beatam uirginem ad imaginem eius ascendebant ueneratum. Acigeri Cæsar Precopensis contra fratres suos pugnans, exemplo eorum motus, supplicauit beatæ uirgini Mariæ, ut eum adiuuaret, uotum uouens, quod uirginem benedictam remuneraret. Nam Mahumetici uenerantur beatam Mariam, profitentes eam uirginem absq; thoro uirili, magnum prophetam Iesum benedictum concepisse, & peperisse. Quũ quę adiutus superaret suos æmulos, binos equos, quos habuit, meliores uendidit, & exinde cera empta, maxima duo lumina, siue candelas fecit, & ante imaginem coram ardere quotannis iussit, quod in hanc usque diem per subsequentes Imperatores continuatur. Tertia ciuitas est urbs Theodosia, nunc Caffa dicta, quam expugnauit sub Ianuensibus Mahumetes secundus Imperator Turcorum: castrũ uerò Mankup, quod est uersus Occasum à Caffa, præfatus Turcus Mahumetes ui accipiens, binos fratres principes, & dominos castri Mankup, ut dicitur, reliquias ultimas Gothorũ gladio occidit. Azou quoque castrum circa ostia fluuij Tanais situm incastellauit, & Turci usque nunc tenent. Tartari uerò Vlani ab ingressu insulæ in campestribus eius, ut est innata consuetudo Tartarorum, degunt, & extra insulam ijdem campestria Sarmatiæ Europianæ iuxta paludes Mæotidas ad mare Ponti usque ad Album castrum occupando possident. Ingressumq; in insulam, seu introitum ad Occasum Solis fecerunt aggerem de terra longitudinis unius milliaris, in modum pontis sternentes, rude tamen, & semiplenè, ita ut aquæ maris in aliquibus locis aggerem pertranseant. Insula ergo antiquitùs Taurica dicebatur, nunc uerò Prezekop, quod sonat fossatum, quoniam aquæ circumdederunt, & eam protegunt, tanquam fossata aquis plena ciuitates: sed hæc hactenus. Videamus deinceps genealogiam. Post Vlanum in Taurica regnauit Tachtamis Czar, qui unà cum Vitoldo duce Lithuaniæ cõtra fratrem suum Temir Cutlu Czar Imperatorẽ Zauolhẽn. pugnauit, & superatus est. Ex Tachtamis Czar filius eius Szidachmet Czar regnare uoluit: sed Acikerei Czar expulit eum, & ipsemet pro eo regnauit. Szidachmet autem pro auxilio in Lithuaniam perrexit, & captiuatus per Lithuanos cum uxore, & filijs in castro Couno incarceratus est, ibi cum coniuge, & filijs mortuus in diebus Cazimiri tertij Regis Poloniæ, & magni ducis Lithuaniæ, defuncto Adzigeri Czar: quia septem filios

feitte B... maria colu... si uern... ueranh...

reliquerat, senior filius Haider nominatus obtinuit imperium. Mendligeri uerò unius ex præfatis filijs ad Imperatorem Turcorum confugit, & accepto subsidio, & uxore à Turco, dispersit & eiecit Haider, & Iamurci cum alijs fratribus. Hi ad Iuam Vasilouicz Moscouiæ ducem fugerunt, qui suscepit eos, & ducatum Cosanensem eis donauit. Ex Mendligeri Czar nouem filij nati sunt, primus Mahumet Cerei, alter Achmet Cerei, tertius Machmut Cerei, quartus Bethi Cerei, & est submersus dum prædam ageret per fluuium in Valachia, anno Domini M. D. X. Quintus Burnas Cerei, sextus Mubarec Cerei, septimus Sadech Cerei, octaui, & noni nomina non teneo. Nunc pro patre suo regnat Mahumet Cerei Czar. Et scias quod licet Tartari Prezecopenses magis ciuiles, mitioresq; ratione auræ sexti climatis, quod inhabitant deberent esse, tamen nō deseruerunt priscam suam lupinam rapacitatem, & ferinam crudelitatem, sicut bestiales, qui campos, & syluas inhabitant, & nō ciuitates nec uillas. Inuadunt enim singulis annis, uastant, & deprędantur Rusiam, Lithuaniam, Valachiam, Poloniam, & quandoq; Moscouiam.

De Tartaris Kosanensibus, & Tartaris Nahaiensibus. CAP. XVII.

TErtia horda Tartarorum Kosanensium nuncupata est sic à castro Kosan supra flumen Volha circa metas Moscouiæ sito, penes quod commorantur. Et exiuerūt de principali horda omnium Tartarorum uidelicet de Tartaris Czahadieñ. siue Zauolheñ. sicut & cæteri Tartari omnes. Habet autem prædicta Cosanensis horda quasi duodecim millia pugnatorum: in necessitate autem, quando aduocant alios Tartaros, ad triginta millia bellatorum constituunt. Istorum principes, & facta eorū, genealogiaq; non scribuntur, quoniam homagiales sunt ducis Moscouiæ, & pendent ex arbitrio eius in uiuendo, in bellando, & duces sibi eligendo: idcirco quod de Moscorum principe dicetur, de ipsis poterit accipi, & adaptari. Quarta horda recens, & noua, ultimò ex Tartaris Zauolhensibus orta est Occassorum, siue Tartarorum Nahaieñ. Nam postquam Occass insignis seruus, & miles magni Cham, habens triginta filios, occisus est: filij secesserunt à capitali horda Zauolheñ. & iuxta castrum Sarai degere cœperunt ante hunc annum Christi, millesimum, quingentesimum, decimum septimum, circiter septuaginta annos, uel paulò minùs, subitoq; in immensum creuerunt, intantum, ut hac tempestate numerosissima, & maxima surrexerit horda ipsorum. Isti sunt Septentrionales, & frigidiores omnium Tartarorum, Moscouiæ à parte Orientali adiacentes, & sæpenumero eam inuadētes atq; spoliantes. Dominantur inter eos filij, & nepotes Occass. Non habent pecuniam, nec monetam, sed res pro rebus uendunt, puta pro seruis, pro filijs, pro pecoribus, & iumentis.

MATTHIÆ À MICHOV DE SARMATIA EVROPEA, LIBER II.

De Rußia, de tractibus eius, & abundantia, & contentis in ea. CAPVT I.

POSTQVAM diximus de Sarmatia Asiæ, quæ Scythia uocitatur, restat dicere de Sarmatia Europea, & in ea primùm occurrit Rusia, olim Roxolania dicta. Latus eius Orientale adiacet flumini Tanai, & paludibus Męotidis, secernentibus Asiam, & Europam. Priscis autem seculis Alani habitarūt ad flumen Tanais: deinde iuxta illos ad Meridiem Roxolani. Hæ autem gentes in toto deletę perierunt, campiq; latissimè patentes spectantur, deserti, solis feris, & cosacis, seu prædonibus peruij, prout suprà dictum est. Post hos supersunt reliquiæ Circassorum uersus Meridiem, & sunt gentes ferocissimæ, & bellicosissimæ, genere, & lingua Ruteni. Deinde est castrum Oczarcou nuncupatum, quod Imperator Tartarorum Prezecopensium extruxit, in dominio Lithuanorum, & pôst quasi duobus milliarijs ab Oczarcou in Meridiem sequitur Dzassou, & fuit castrum, quod ante tempora nostra demolitum est: à Dzassu, in Byaligrod, quod Turci occuparunt, sunt sex milliaria. Sequitur Podolia ad Occasum, Moldauiæ, & Valachiæ contermina ad Meridiem: ad Orientem uerò campis Tartarorum, & Tauricæ insulæ: hæc est terrarum fertilissima, Cererisq;, & mellis feracissima. Nam agro rude culto, & parùm inuerso atq; exarato, frumentoq; superseminato, tribus annis spontè frumentum germinat, ita tamen, quod colligendo tempore messis segetem, aliquidpiam granorum permittatur, in terram decidere, ad

re, ad surgendum ex eis frumentū in anno sequenti, sine cultura, & sine agri aratura. Gramen quoq;, & pascua tam citò ac uberrimè fundit, & prodit, ut perticam in tribus diebus supercrescendo contegat, & aratrum in locis graminosis derelictum in paulo pluribus diebus, graminibus sepiat, & cooperiat. Examina uerò apū non solùm in mellificijs, & arboribus cauatis mellificant, uerū in ripis, & terra spōtè mella reponunt. Contingitq; sępè numerò, ut examina apū superuenientia, & priores apes exterminātia, ruricolę aduolātia agmina apum trucidant, aut aquis mergant, ut quæ præfuerunt, hęreditariè millificarent, & manerent. Postea ad montes Sarmaticos habitat genus Rutenorum, quibus præsident nobiles Polonorum. In Kolomya, in Zidazou, in Sniatin, in Aoatin, in Busco, &c. Sub eisdem montibus sunt tractus Halicienses, olim Gallicia dictus, & Prezemissień & inter montes Sarmaticos tractus Sanocensis. In medium Rusiæ tenendo est Leopoliensis terra, & urbs in ea benè munita eodem nomine nuncupata: habens duo castra, superum, & inferum, & est metropolis Rusiæ. In Septentrionem sunt tractus Chelmensis, & Belzensis, terraq; in medio iacens. Clauditur autem Rusia à Meridie Sarmaticis montibus, & flumine Tyras, quem incolæ Niestr appellant. Ab Oriente finitur Tanai, & Męotidibus, Taurica q; insula. A Septentrione Lithuania, ab Occasu uerò Polonia. Ex Moscouia autem aduenit Borysthenes, ab incolis Dienpr nuncupatus famosus fluuius, per Lithuaniam, & Rusiam currens, & sub Smolensco, & sub Kiou labens, in hunc ab Occasu circa Chmyelnick oppidum consurgens, Boh non exiguus fluuius illabitur: & quū mensus esset Borysthenes, quasi trecenta milliaria Germanica, in mare Ponti cadit. Ampliùs terra Rusiæ quum sit fertilis, abundat melle, & medone, potu ex melle facto, adducitur, & uinum ex Pannonia, & uinum ex Moldauia atq; Valachia, quibus adiacet: sed & uinum Græcum ex Græcia, & est forte: etiam ceruisiam ad nutum habet. Abundat equis, bobus, & ouiū gregibus, abundat cera in maxima copia, abundat pellibus mardarum, schismorū, uulpium, & boum. Abundat fluminibus, quibus irrigatur, & aquis pisculentis, ita ut ubi aqua inuenitur, & pisces in ipsa reperiantur: non impiscantur stagna, & piscinæ Russorum, sed ubicunque aquæ reperiuntur, illic & pisces de rore cœli (ut aiunt) demittūtur, absq; hominū cura, & impiscatione: suntq; in tractu Leopoliēsi lucei magni, & laudabiles, & in partes tanquam in laminas diuisibiles. Abundat Rusia calamo aromatico in terris uersus Tanaim, & paludes Mæotidas. Item reupontico in eisdem terris, & in Lithuania, sic & pluribus herbis, ac radicibus alibi non uisis. Abundat tota terra Rusiæ granis tinctorum, quæ copiosissimè excrescunt: & quum priscis temporibus ad Ianuam, & Florentiam urbes Italicas importarentur, nunc uix aliquid de eisdem colligitur, fereq; in toto frustrata, & non collecta pereunt. In tractu Chelmensi rami pini arboris desecti, & in terra iacentes, in anno aut in duobus in saxa, & silices uertuntur: estq; ibi creta seu terra alba in copia, quæ ad nos ducitur. Est & sal, quod in lacu Kaczibeio temporibus siccis colligitur, & quia propè est Oczarkou castrum Tartarorum, intercipiuntur, & capiuntur interdum per Tartaros ductores salis unà cū plaustris ducentis quandoq; & trecētis. In terra quoq; Prænemisiensi, & in Drohobiz sal coctum, & in bolos ac portiones collectū reponitur. Præterea in Rusia sunt plures sectæ: est enim religio Christiana Romano pōtifici subiecta, & illa regit, & pręualet, quanquā sit exigua numero. Est altera secta Ruthenorum amplior, quæ ritum Græcorum insectatur, totam Rusiam adimplens. Est tertia secta Iudæorum non usurariorum, uelut fit in terris Christianorum, sed laboratorum agricolarum, & mercatorum magnorum, præsidentq;, ut sæpè teloneis, & exactionibus publicis. Est quarta secta Armenorum, præcipuè in ciuitate Kamyenyecensi, & Leopoliensi. Hi sunt mercatores peritissimi, ad Caffam, Constantinopolim, ad Alexandriam Aegypti, ad Alkairum, & partes Indiæ penetrantes, & merces afferentes. Ruteni habitu, & Ecclesiasticis officijs Græcos insequuntur, habentq; proprias literas, & abecedarium, instar & proximum Græcis. Hebræi similiter Hebræorum literis utuntur, & disciplinis, uerumetiam artes liberales, Astronomiam, & Medicinam perscrutantur. Armeni suo ritu gaudent, & literis. Inter sanctos colunt plus Taddæum Apostolum, asserentes, quod eos conuerterit, & fidem Christi docuerit. Deinde & Bartholomæum sanctum Dei Apostolum uenerantur, per quem multos articulos, ut asserunt de fide acceperunt: habent magnifica, & plurimùm decora Ecclesiastica apparamenta, planetas, & ornatus non scissos, sed omniquaq; rotundos, libros, calices, & cæteram Christianorum ueteranorum splendidam suppellectilem. Quò autem ad spirituales præsides, & pastores, Christianorum archipræsul est Leopolień. Metropolitanus Russorum, & Lithuanorum, habens sub sua ditione Kiouień. Kamyenyeceń. Prænemilień. Chelmeń. Luceriең. & Mednień. episcopos. Rutenorum metropolitanus est Kiouień. quæ olim metropolis Rusiæ fuit: habet subiectos Vladicas, & Episcopos de ritu Græco in Moldauia, & Valachia

Rußitarum religio.

lachia ũſq; ad flumen Hiſtri, ſeu Danubij, unum in Ruſsia Chelmenſem, alterum in dominio Lithuanorum Vladimirienſem, ſiue Breſtenſem, tertium Pinſci ſeu Murouuiſci, quartum Polocenſem, quintum Lucenſem, ſextum Smolenſem, & paſsim omnes alios Vladicas ac epiſcopos in terris Moſchorũ, & in Septentrionem de iuriſdictione Moſchorum protenſorum. Iſidorus Metropolitanus, olim Kiouieñ. lingua, & doctrina Græcus peritiſsimus, tempore Eugenij Papæ quarti ad concilium Florentinum in centum equis iuerat, & unione eccleſiæ Romanæ percepta in Ruſsiã redierat: hunc Moſcouitæ obedientiam Romanã eis prædicantem ſpoliauerunt, & in necem extremam impulerunt. Sequũtur Ruteni doctores & Theologos Grecorũ, precipuè Baſilium magnũ, Gregorium Nazanzenum, & Ioannẽ Chryſoſtomum. Gregorium Nazanzenũ eorum ſermone Bogoslou nuncupãt, quod in Latino ſonat, laudans deum. Acceptant & noſtrum ſanctum Gregoriũ Papam Romanũ, præcipuè in libris Moralium, quẽ translatũ legunt, & lingua eorum Byeſſednic, quod ualet concionantẽ, perſuadentem, uel prædicantem uocant. In eccleſijs Rutenorum lingua Seruiorũ, quæ eſt Sclauonica, diuina celebrãt, legunt, & cantant, in eccleſijs Armenorum ſermone Armeno, in ſynagogis Iudæorum lingua Hebræa orant. Chriſtiani autẽ ritu Romano Latino ſermone cantant, orant, & legunt. Et ſcias quod in fluminibus Ruſsiæ, & Lithuaniæ, præcipuè in Boriſthene, & Boh, tempore eſtatis multiplicãtur ephimerę, & ſunt uermes, & uolatilia alata, quaternis, interdum ſenis alis oriuntur, & generantur, manè currunt ſuper aquas, & uolant ſuper ripas circa meridiem: in occaſu autem ſolis extinguuntur. De his loquitur Ariſtoteles primo de Hiſtorijs animalium, & in Problematibus, & medici de febre ephimera.

De Lithuania, & Samagithia. CAP. II.

MAgnus ducatus Lithuaniæ eſt regio latiſsima, in ea ſunt plures duces Lithuaniæ, & Ruſsiæ: unus autem præſes, & monarcha, cui cæteri omnes ſubſunt, magnus dux Lithuaniæ uulgò nuncupatus. Aiunt autem uetuſtiores, & antiquitatum relatores, quod quidam Italici propter Romanorum diſſenſiones deſerentes Italiam ingreſsi ſunt terras Lithuaniæ, & nomen patriæ Italia: genti uerò Itali non indiderunt: quæ per paſtores terra Litalia, & gens Litali, litera præpoſita cœpit nuncupari. Ruteni autẽ, & Poloni eorum uicini maiorẽ immutationem facientes, uſq; in hodiernã diem terram Lithuaniã, gentes uerò Lithuanos appellant. Hi primũ condiderũt oppidum Vilno, eleuationis poli quinquaginta ſeptẽ graduum, & ex nomine ducis Vilij, quo cum illas regiones ingreſsi ſunt, Vilno uocauerunt, fluminibus quoq; circa ipſum fluentibus Vilia, & Vilna ex eiuſdem ducis nomine indiderunt nomina. Samagithiam autem de ſuo ſermone ſic nominarunt, quod lingua eorũ, terra inferior ſonat. Aliqui autem ignari hiſtoriæ, à lituo, quod eſt cornu, & tuba uenatorũ, eò quod regio illa plures uenationes exerceat, Lithuaniam appellari uoluerũt, quod ad effectum, non ad hiſtoriæ originem ſpectat. Hæc gens Lithuanorum annis ſuperioribus adeò obſcura, contempta, & uilis apud Rutenos fuit, ut principes Ciouieñ. ab ea ſola perizomata, & ſubera ob egeſtatem, & ſoli natiui ſterilitatem in ſignum tantummodò ſubiectionis exigerent: donec Vithenen dux Lithuanorum rebellionem primũ contra Rutenos inducens, & ſeipſum ducem inter populares cõſtituens, aſtu principes Ruſsiæ aggreſſus cõflixit, ſenſimq; adeò creuit uiribus, ut iugo principibus Ruſsiæ iniecto, etiam in tributa eos redigeret ſibi pendenda, quæ per plures ætates Rutenis ipſe penderat. Poſteriq; duci Vithenen ſuccedentes furtiuis lupinis, & ſubitis incurſionibus finitimas gentes Ruſsiæ, Pruſsiæ, Mazouiæ, & Poloniæ inuadebãt, & diripiebãt: donec fratres Cruciferi Teuthonici ordinis beatæ Mariæ per Conradum ducẽ Mazouiæ aduocati, & in auxilium aſſumpti, Pruſsia ui, & continuis armis cõquiſita, Samagithas, & Lithuanos aggreſsi, debellare, captiuare, & opprimere pluribus oppugnationibus cœperunt, tamdiu donec ad Olgerdũ, & Ceyſtutum duces Lithuaniæ ſucceſsiuè peruenerũt. Fuit autẽ Olgerdus magnus dux Lithuaniæ, cuius filius erat Iagello, poſtea baptizatus, & Vladislaus nominatus, in regẽ Poloniæ coronatus. Frater autem ipſius Olgerdi fuit Ceyſtuth, maximus expugnator, & perſequutor Chriſtianorũ, qui inter pugnandum cũ cruciferis Teuthonicis in Pruſsia ter captus, terq; aſtu, & mira euaſione cõtra uoluntatẽ Cruciferorum liberatus è uinculis fugerat. Huius Ceyſtuth filius fuerat Vitaudus, ſeu Vitoldus macte uirtutis princeps: Iagello autem, qui poſtea, & Vladislaus, ſub treugis pacis captiuãdo Ceyſtuth, & filiũ eius Vitaudum, Ceyſtuth in carcere occidit: Vitaudũ uerò in uincula coniecit. Tandẽ à Cruciferis, & Chriſtianorum exercitibus ſæpenumerò Iagello preſſus, deo miſerante ad Polonos declinauit, fideq; Chriſtiana cum fratribus ſuis, quos octo in numero habuit, unda baptiſmatis ablutus, & in Regem Poloniæ coronatus, Heduigim filiam Ludouici Hungariæ, & Poloniæ regis

Litalia.

Vilno.

Lithuaniæ etymologia.

regis illuſtriſsimam, ac ſpecioſiſsimã in conſortem accepit, anno Chriſti milleſimo tricenteſimo, octuageſimo ſexto, die Iouis, quartodecima Menſis Februarij, quę fuit ſancti Valẽtini. Cœpitq; præfatus rex Vladislaus ſecundũ promiſſa uigilare, & inſtare, ut gentẽ Lithuanicam à tenebris erroris ac idololatria expurgaret, aſſumptis quoq; ſecũ Bodzanta archiepiſcopo Gneznenſi, & pluribus uiris Eccleſiaſticis atq; religioſis. Item regina Heduigi, Semouito, & Ioanna Mazouiæ, Conrado Oleſnicenſi ducibus, & compluribus baronibus, anno Domini milleſimo, trecenteſimo, octuageſimo ſeptimo, in Lithuaniam intrauit, & baptiſma ſuſcipere Lithuanos procurauit. Colebant autẽ ab origine Lithuani numina, ignem, ſyluas, aſpides, & ſerpẽtes: ignem, qui per ſacerdotẽ lingua eorum zinzc nuncupatum, ſubiectis lignis adolebatur: ſyluas autẽ, & lucos ſacroſanctos, & habitacula deorum putabant: aſpides uerò atq; ſerpentes in ſingulis domibus uelut deos penates nutriebant, & uenerabantur. Rex itaq; Vladislaus ignem ſacrum putatum in ciuitate Vilnenſi, barbaris inſpectantibus, extingui, templum, & aram in quibus fiebat hoſtiarũ immolatio dirumpi, ſyluas uerò ſuccidi, & confringi, ſerpentes quoq; necari præcepit, barbaris flentibus deorum ſuorum falſorum exterminium, contra regẽ autem nec muſsitare audentibus, mirantibus quoq; quod Poloni ſacrorum uiolatores ignis ſyluarũ & ſerpentum intacti, illæſiq; à dijs eorum, ſecùs quàm ipſimet quoties uiolabant, fuerunt. Exterminatis itaq; idolis, gens Lithuanorũ per aliquot dies de articulis fidei, & oratione Dominica per ſacerdotes Polonos, magis tamen per regẽ Vladislaum, qui linguam gẽtis nouerat, edocebatur, & ſacra baptiſmatis unda renaſcebatur: largiente pio rege Vladislao ſingulis ex popularium numero poſt ſuſceptũ baptiſma, ex panno de Polonia adducto nouas ueſtes: qua prouida liberalitate effecit, ut natio illa rudis, & pannoſa, lineis in eã diem cõtenta, fama huiuſmodi liberalitatis uulgata, pro cõſequendis laneis cateruatim ad ſuſcipiendũ baptiſma ex omni regione accurreret: & quoniã labor erat immenſus unumquemq; credentium baptizare ſingillatim, mandante rege multitudo ſequeſtrabatur in turmas, & cuneos, & uniuerſis de qualibet turmarũ benedicta aqua ſufficienter conſperſis, cuilibet turmæ, & uniuerſis, qui in ea conſtiterant, nomen uſitatũ Petrus, ſecundę Paulus, tertiæ Ioannes, &c. fœminis per turmas diuiſis, Catherina, Margareta, &c. iuxta numerum turmarum imponebatur. Militaribus tamen ſperitualis impendebatur baptiſmus. Fundauit inſuper rex Vladislaus in Vilna Eccleſiam cathedralem ſub titulo ſancti Stanislai patroni Polonorum, principalemq; aram in loco ubi ignis, qui falsò perpetuus credebatur, conſtituit, ut error gentilis fieret cunctis patentior. Conſtituit etiam in eadẽ Eccleſia Vilnenſi epiſcopum uirũ ſpectatæ uirtutis Andream Vazilo, natione Polonũ, genere nobilem, de domo accipitrum, profeſsione fratrum ordinis minorũ, olim Elizabet reginæ Hungariæ confeſſorẽ, & prædicatorem inſignem epiſcopum Creteñ. Eodẽ quoq; Vladislao rege inſtante, Samagithia fidem Chriſti, & baptiſma ſuſcepit. Ad cognoſcendam autem naturam prouinciæ, & gentis illius, animaduerte, quod regio Samogithia eſt Septentrionalis, & gelida, Lithuaniæ, Liuoniæ, & Pruſsiæ contermina, ſyluis, collibus, & fluminibus circumſepta, in hos tractus diſtincta, ſcilicet, Iragola, Myednici, Chroſſæ, Roſena, Viduki, Vyelunya, Celthini, Czethra, gentes regionis proceræ, & altę ſtaturæ, agreſtes, & incultæ, pauco, & caſtigato uictu uiuentes, ſitim aqua ſedare ſolitæ, rarò ceruiſia, aut Medone: auri, argenti, æris, ferri, uini illa tempeſtate expertes, & ignaræ: apud quos licitum erat uni uiro plures habere uxores, & patre mortuo nouercam, fratreq; glotem in uxorem accipere: nullus illic ſtubarum, nullus ædificiorum nobilium, ſed tantummodò tugurij unius uſus, uentrem diſtentum, & porrectum: extrema uerò habens coarta, ex ligno, & culmo ſtructura largiùs ab imo ſenſim operis incremento ędificium in arctiùs cogitur, in carinæ, ſeu Galeę maximæ ſimilitudinem elaborata, in cacumine feneſtra una ſuperne lumen reddens, ſubter quam focus, & cibos parabiles coquens, & frigus, quo regio pro maiori anni parte conſtricta eſt repellens, in ea domo ſe, uxores, pignora, ſeruos, ancillas, pecus, armentum, frumentum, & omnem ſupellectilem condunt: gens ad diuinationes, & auguria procliuis. Pręcipuum numen Samagiticum erat ignis, quem ſacroſanctum, & perpetuum putabant, qui in montis altiſsimi iugo ſuper fluuium Neuyaſza ſito aſsidua lignorum appoſitione à ſacrorum ſacerdote alebatur. Accedens itaq; Vladislaus rex turrim, in qua conſiſtebat, incendit, & ignem diſiecit, & extinxit. Succidit deinde per milites ſuos Polonicos ſyluas, quas non ſecùs, quàm ſanctas, & deorum habitacula Samagittæ (iuxta illud Poëticum: Habitarunt dij quoq; ſyluas) uenerabãtur, in eam caliginem mentis prolapſi, quod & ſyluæ præfatæ, & aues, feræq; in illis conſiſtentes ſanctæ forent, & quicquid in illas ingrederetur, ut ſanctũ deberet cenſeri, uiolanti quoq; nemus, feras, uel alites, manus aut pedes dæmonum arte curuabantur. Maxima itaq; Barbaros tenebat admiratio, quod Polonorum milites nemus ritu eorum excidentes, nulla læ-

sio qua-

Mortuorum parentationes. ſio qualem ipſi in ſe frequentiùs experti erant, ſequeretur. Habebant præterea in ſyluis præfatis focos, in familias, & domos diſtinctos, in quibus omnibus charorum, & familiarium cadauera cum equis, ſellis, & ueſtimentis potioribus incendebant: locabant etiam ad focos huiuſmodi ex ſubere facta ſedilia, in quibus eſcas ex paſta in caſei modum præparatas deponebant, medonemq; focis infundebant, ea crudelitate illuſi, quod mortuorum ſuorum animæ, quorum illic combuſta fuerant, nocte uenirent, eſcaq; ſe exſatiarent. Inſuper prima Octobris die, maxima per Samagittas in ſyluis præfatis celebritas agebatur, & ex omni regione uniuerſus utriuſq; ſexus conueniens illuc populus, cibos, & potus quilibet iuxta ſuæ conditionis qualificationem deferebat, quibus aliquot diebus epulati dijs ſuis falſis præcipuè Deo lingua eorum appellato Perkuno, id eſt, tonitru, ad focos quiſq; ſuos offerebat libamina. Rex itaq; Vladislaus primùm eos pater noſter, deinde ſymbolum docuit, quoniam nullus ſacerdotum linguam Samagitticam nouerat, & unda baptiſmatis ablui iuſsit. Vnus autem ex maioribus Samagittarum pro omnibus reſpondit: Ex quo, inquit, ſereniſsime Rex, dij noſtri ueluti inertes, & languidi à Deo Polonorum deleti ſunt, deos noſtros, & ſacra eorum deſerimus, & Deo tuo atq; Polonorũ fortiori adhæremus: ſicq; baptizati ſunt. Rex autem in Myedniki cathedralem Eccleſiam ſub honore, & titulo ſanctorum martyrum Alexandri Theodori, & Euancij, in alijs autem locis Eccleſias parochiales fundauit, & illis dotem ſufficientem cõſignauit, & inſcripſit. Mednicenſis Eccleſię primus epiſcopus Matthias origine Almanus, in Vilna tamen natus, eò quod linguam Lithuanicam, & Samagitticam norat præfectus eſt, & conſecratus. Contigit autem in prima plantatione, dum Samagittæ per magiſtrum Nicolaum Vazic, fratrem ordinis prædicatorum regium prædicatorem per interpretem inſtruerentur de fide, creatione mundi, & lapſu primi hominis Adæ, unus Samagittarum ſufferre ſermonem prædicantis non ualens in hæc uerba prorumpit: Mentitur, inquit, illuſtriſsime Rex iſte ſacerdos, aſſerit mundum creatum eſſe, quum ſit homo nõ longæuæ ætatis: ſunt etenim inter nos plures annorum numero ſeniores eo, centenarium numerum ſupergreſſi, qui creationem nullam recordantur: ſed ſolem, & lunam, cæteraq; ſydera ſemper eiſdẽ motibus luxiſſe referunt. Rex autem Vladislaus iubens eum ſilere, declarauit magiſtrum Vazik creationem mundi non aſſeruiſſe in diebus ſuis incepiſſe, ſed longè antè, puta ante ſex millia annorum, & paulò plùs, ordinatione diuina proueniſſe. Contulit autem rex Vladislaus magnum ducatum Lithuaniæ, & Samagitthiæ Alexandro Vitoldo fratri ſuo patrueli: is quia acer, & animoſus erat pugnãdo, adiecit Lithuaniæ ducatum Pskou, quẽ Pleſcouiam appellant. Deinde alterum ducatum Nouogrodieñ. qui Nugardia agnominatur. Tertium ducatum Smolnenſem ſuo dominio appoſuit. Factaq; in circuitu pace, in Orientem penetrauit, & incidens in Hordam Tartarorum multitudinem eorum, in Lithuaniam appulit, ac in certo territorio Lithuanię locauit uſq; in hanc diem permanentẽ. Congeſtoq; fortiori exercitu, iterũ in Tartariam perrexit, & ſuperatis fluminibus, in planiciem diffuſè porrectam circa flumen Vorzſchla, quartadecima die Auguſti peruenit. Ibi occurrente ei Imperatore Zauolhenſi Temirkutu, quem ſcriptores Tamerlanẽ nuncupãt, cum infinita ac innumerabili Tartarorum multitudine, de treugis, & pace utrinq; tractabant: concordia tamen nequaquam à Tartaris acceptabatur. Vitoldus igitur à ſuis perſuaſus cum cuſtodibus corporis ſui retrorſum abijt, & in Lithuaniam fugitiuè redijt: exercitus uerò ipſius ab infinita multitudine Tartarorũ obrutus, in toto deletus eſt. Præterea Sigiſmundus rex Romanorum iaciendo inter Vitoldum, & Vladislaum fratrem eius regem Poloniæ fomitem diſcordiarũ, coronam Vitoldo promiſit, & in regem Lithuanorum ſublimari perſuaſit: uerùm quum afferretur corona per loca tutiora Marchiæ, & Pruſsiæ, nobiles maioris Poloniæ ſeſe oppoſuerunt, & cum exploratoribus in cuſtodia permanendo, in loco, qui Turzagora uocatur, legatos Imperatoris Romanorũ opperiebantur, & expectarunt. Illi uerò rem infectã cognoſcentes, terrore perculſi retroceſſerũt, Vitoldus autem de hoc certior factus præ triſtitia ab anthrace inter ſcapulas orto, uitam cum principatu finiuit, anno Domini milleſimo, quadringenteſimo, trigeſimo. Poſt mortem Vitoldi Vladislaus Iagello rex Polonię Suitrigellum fratrem ſuum in ducem Lithuaniæ anulo ſuo inueſtiuit, & ſubſtituit: qui immemor beneficij, cõtra Vladislaum Iagellonem tumultuauit, & bella geſsit, propter quod rex Vladislaus principi Sigiſmundo de Starodup ſuggeſsit, commiſitq;, ut ducatum Lithuaniæ ſub Suitrigello ſurriperet. Apparente igitur comete exili ſupra illum ducatum, dux Sigiſmundus de Starodup Suitrigellum expulit, & ducatũ magnum Lithuanię poſſedit. Hunc Sigiſmundus Iuan dux Czarthorienſis, genere, & ſecta Ruteus poſt aliquot dies occidit. Ingrediebatur ſiquidẽ ex conſuetudine urſa ad tabernaculum ducis Sigiſmundi. Ruteni itaq; more urſę oſtium tabernaculi fricabant, & mouebant: quo audito dux Sigiſmundus urſam aduenïſſe putando,

oſtia

ostia aperuit, & à Rutenis uulneribus concisus occubuit. Aeneas de Picolominibus scripsit, non hunc Sigismūdum, sed Vitoldum sicut præmissum est, per suos in forma ursæ delusum interfectum. Sed inscijs relatoribus credidit, & erroneè scripsit, quemadmodum simili errore ductus, plurima de Lithuanis, plurima & de Polonis cōficta literis tradidit. Posteriq; historiographi errantē erroneè sequentes, ipsius Aeneæ absurditates & loca, atque mores illarum nationum nunquam uisa, aliter quàm fuerunt, & quàm sunt, tanquam uera literis demandare non erubueruut: quum experientia præteritorum atque præsentium ipsum & ipsos inexpertos, & aliter quàm res habeat scribentes redarguat. Succeßit duci Sigismundo de Starodup, Kazimirus Vuladislai Iagellonis tertius natus in magno ducatu Lithuaniæ, quem ferè quinquaginta annis gubernauit, sub cuius extremis & ultimis annis Iuan dux Moscorum auulsit, & sibi appropriauit ducatum Nouogrodiensem, aliàs Nugardiam seu Nouogrodiam nuncupatum. Post Kazimirum in Lithuania dominatus est Alexander filius eius quartogenitus, cuius temporibus præfatus Iuan dux Moscorum principatum Mozaisensem, longitudinis septuaginta, latitudinis totidem milliarium, & castra quadraginta subripuit. Alexandro uita functo, Sigismundus modernus in magno ducatu Lithuaniæ suffectus est, sub cuius Dominio Vasilo Moscouiæ dux & principatum Pleskou, quem Pleskouiam appellant, & ducatum Smolnensem expugnauit & possedit.

De amplitudine & contentis magni ducatus Lithuaniæ.
CAP. III.

AMplitudo magni ducatus Lithuaniæ est talis. A` mari Balteo seu Prutenico ad Vilnam capitalem ciuitatem Lithuaniæ sexaginta milliaria, à Riga uero ad Vilnam recto itinere septuaginta milliaria: eundo uero super Poloczko ut cōmuniter uadunt, erunt à Riga in Vilnam centum milliaria. Deinde à Vilna in Kiou sunt centum milliaria. A` Kiou usq; ad confluentiam, ubi iunguntur fluuij Dniepr et Boh, quos Græci Borysthenem, maiorem & minorem appellant, sunt decem diætæ, quæ faciūt septuaginta milliaria, ibi steterat castrum Dzassou, quod destructum est, & ibi est finis Dominij Lithuanorum, quum prius protēdebatur ad Byaligrod, quod Latini Album castrū nuncupant, & ipsum Turci expugnarunt & posident: circumcirca uerò Tartari in campis degūt: Ista est cōputatio uersus meridiem, quinimo uerius dicam inter orientem & meridiem. Iterum ex transuerso computando, à Patzou & metis Lithuaniæ in Vilnam sunt octuaginta milliaria: sed à Cracouia per eandem uiam usq; in Vilnam sunt centum & uiginti milliaria. A` Vilna in Smolensco centū milliaria, à Smolensco in Moscuuam ciuitatem Moscorum centum milliaria, & sunt milliaria Germanica magna. Prima autem & capitalis ciuitas in Lithuania est Vilna, est tanta, quanta Cracouia cum Kazimiria Clepardia, et omnibus suburbijs: uerum domus non sunt coherentes sicut in nostris ciuitatibus, sed ut sæpè mediant horti & pomaria: habet Vilna bina castra murata, superum in monte, & inferum in basso. Nouigrod uerò, quam Latini Nugardiam uel Nouogardiam uocāt, fuit de possesione magni ducatus Lithuaniæ, per ducem Vitoldum armis conquisita, & est Nouigrod in amplitudine paulo maior, quàm Roma, quia Roma in ambitu continet triginta duo milliaria Italica, quæ faciunt sex milliaria Germanica, & duo milliaria Italica supersunt. Nouigrod autem continet integra septem milliaria, aliàs trigintaquinq; milliaria Italica. Item Nouigrod lignea habet ædificia, Roma uero murata. Distat Nouigrod à mari Balteo duobus uel quasi tribus milliarijs. Et fuerunt, adhucq; sunt in ea ditißimi mercatores: intantum quod apud quemlibet mercatorem iuxta refectorium est Crancz, id est reseruaculum loco testudinis, in quod argentum, aurum & res pretiosæ conquisitæ proijciebantur absq; numero. Vnde Iuan, quod sonat Ioānes princeps Moscorū anno Domini millesimo quadringētesimo septuagesimo nono, surripiēdo Nouigrod de manib. Kazimiri magni ducis Lithuaniæ, huiuscemodi thesauros Nouogrodieñ. exhausit, & trecentos currus ad summum implendo, duntaxat de auro, argento & unionibus pretiosis, in Moscouiam abduxit. Et quia in eadem Nouigrod perniciosa consuetudo inoleuerat sicariorum & raptorum, sæpeq; aliquo reo inuento uel designato pulsabatur campana prætorij ubi centum senatores tanquam iudices sedebant, omnes more illius patriæ barbam protensam nutrientes: uulgus autem audito sono campanæ, concurrebat de tota ciuitate, ita quod quilibet hospes duos acciperet lapides in brachio, & filij hospitum similiter. Quumq; reus per senatores condemnaretur, lapidibus adstantes obruebāt, & interficie-

bant eum, tumultuoseq; ad domum condemnati currentes, diripiebant omnia bona occisi, & area domus postea uendebatur, & pecunia exinde pro Republica confiscabatur. Idcirco Iuan dux Moscorum præfatus apprehensa & possessa Nouigrod in quinque famosioribus plateis quinq; capitaneos cum armigeris constituit ad sedandum et prohibẽdum solitos tumultus, inuasiones & spolia. Est in Nouigrod castrum Deczen nuncupatum, in eo principalis ecclesia est sancti Sophię, id est, saluatoris, & est tecta aureis laminis splendescentibus, suntq; in eadem Nouigrod septẽ monasteria Zirnkorũ, id est, nigrorũ monachorum de regula sancti Basilij, & distant à seinuicem ferè uel propè per medium milliare. In primo monasterio B. Mariæ uirginis sunt mille monachi, in altero sancti Georgij septingenti, in tertio sexingenti, in quarto quadringenti: sic consequenter in alijs monasterijs. Sunt & ecclesiæ sanctorum plurimæ, & solius sancti Nicolai, quem Rutheni inter alios sanctos plus colunt: ecclesiæ sunt tot, quot sunt dies in anno. Habet eleuationem poli Nouigrod sexaginta sex graduum, & in æstate circa solstitium æstiuale post occasum solis apparet lux cœli usq; in ortum solis, ut artifices, sartores, sutores, & cæteri mechanici suere & laborare posśint. Post Nugardiam Septentrionem est Suetia & Filandia usq; in Oceanum Septentrionis. Pskou urbs nobilis murata & magna, minor tamen quàm Nouigrod, adiacet Moscouiæ & Lithuanię, hanc Latini, Plescouiam appellant, inhabitatores ipsius omnes sunt lingua & ritu Ruteni, barbã non radunt, & crines capitis non tondunt, habitum uerò in toto deferunt Alemannicum. Habet terra Plescouię triginta castra murata, & sunt uersus Liuoniam, & non sunt tam bona castra in Moscouia, neq; in Lithuania. Tota autem terra Plescouiæ sexaginta milliaria in longitudine, & quadraginta in latitudine continet. Vasilo modernus princeps Moscouiæ per compositionem & tradimentum seniorum adeptus est, & posśidet Pskou, deposuitq; campanam, ad cuius pulsum tota ciuitas confluebat, & iniuriantes opprimebat. Contra pactum quoq; & promissa sua abegit Vladicam, id est, episcopum loci, & plures nobiles ac ciues Plescouiæ, & locauit in ciuitate Moscua, & alijs locis Moscouiæ. Deinde uersus orientem est Poloczko castrum & ciuitas magna, & pertinet ad ducatum Smoleñ. posśidet eam magnus dux Lithuaniæ. Post hanc ad oriẽtem est Smolensco castrum & ciuitas ex roboribus structa, & fossis profundis munita, ipsa autem terra seu ducatus Smolensco cõtinet in longum sexaginta aut septuaginta milliaria Germanica. Præterea linguagium Lithuanicum est quadripartitũ, primum linguagium est Iaczuingorum, ut horum qui circa castrum Drohicin inhabitarunt, & pauci supersunt. Alterum est Lithuanorum & Samagitharum. Tertium Prutenicum. Quartum in Lothua seu Lothihola, id est, Liuonia, circa fluuium Dzuina, & Rigam ciuitatem. Et horum quanquam eadem sit lingua, unus tamen non plene alterum intelligit, nisi cursiuus et qui uagatus est per illas terras. Habuit hoc linguagium quadripartitũ tempore idololatriæ pontificem maximum unum, quem Criue appellabant, morantem in ciuitate Romoue à Roma dicta, quoniam hoc linguagium de Italia iactat sese aduenisse, & habet nonnulla uocabula Italica in suo sermone. De isto Criue & ciuitate Romoue in legenda Sancti Adelberti pontificis & martyris legitur. Et scias quod in Prussia iam pauci proferunt Prutenicum, subintrauit siquidem lingua Polonorum & Alemannorum: sic & in Lothua pauci uillani profitentur hanc linguam, quia subintrauit Alemannicum. In Samagitthia autem, quæ est longitudinis quinquaginta milliariorum, & in Lithuania, quæ in longum triginta milliaria continet, in uillis Lithuanicum loquuntur, & in magna parte Polonicum profitentur: nam & sermone Polonico sacerdotes eis prædicant in ecclesijs. Insuper scito quod hoc linguagium quadripartitum totum est de obedientia & fide Romanæ ecclesiæ, in alijs autem prouincijs circumiacentibus, ut in Nouigrod, in Plescouia, in Poloczko, in Smolensco, & in meridiem usq; post Kiou Ruteni sunt omnes, & Ruthenicum seu Sclauonicum loquuntur, ritumq; Græcorum obseruant, & obedientiam Constantinopolitano patriarchæ præstant. Amplius sunt in ducatu Lithuaniæ Tartari circum Vilnam, & habent proprias uillas: colunt agros more nostro, laborant & uehunt merces, ad mandatũq; magni ducis Lithuaniæ omnes ad bellum assurgunt, loquuntur Tartaricum & colunt Mahumetem, quia Saracenorum sectam profitentur. Insuper sunt Hebræi in Lithuania, pręsertim in ciuitate Troki, hi laborant & mercantur telonea & officia publica tenent, de usurisq; non uiuunt. Post hoc de fluminibus dicamus. A parte orientali dominium Lithuanorum terminant fluuij, Oscol, Iugra, Donyecz, id est, paruus Don, & est paruus Tanais, hi & plurimi alij in Tanaim decurrunt. Item ex Dominio Lithuanorum post castrum Vesnya, quod dux Moscouiæ Modernus Vasśilo

occu-

occupauit, ortus est Dniepr, seu Borysthenes ex terra plana lutosa, ex stagnis in densis syluis, & fluit sub Smolensco & sub Kiou, tandem emensis quasi trecentis milliarijs Germanicis, in mare Ponti incidit. Item Vilia alius fluuius triginta milliarijs ad orientem Vilnæ ciuitatis ortum cepit, & sub castro Vilnensi cum alio fluuio minori Vilna dicto, & initium eius duobus milliarijs à præfata ciuitate Vilna computatur, commiscetur, unaq; ad magnum fluuium Niemen influunt. Niemen autem fluuius ualde flexuosè decurrit, naues defert & merces: post castrum Couno in mare Prutenicum cadit. Item Dzuina magnus fluuius fontes habet in Moscouia, & in Dominio Lithuanorum, fluit sub castro Vitepsk, deinde sub Poloczko: hostia eius circa Rigã ciuitatem Liuoniæ, ubi in mare cadit, & scias quod quemadmodum in superioribus præmisi tria magna flumina prope se inuicem oriuntur, scilicet, Dniepr, Dzuina, & Volha: oriuntur, inquam, in locis planis, nemorosis, palustribus, non ex montibus Hyperboreis, non Riphæis, nec aliquibus montibus qui in natura minimè sunt, duntaxat figmento olim Grecorum tãquam in rei ueritate existerent gloriosè & ampullosè prædicati sunt, & quod præfata flumina ex ipsis erumperent ac orirentur per sequaces historicos cosmographos & poëtas in experte descripti, decantatiq; sunt, quum usquam compareant: plana siquidem est terra per totum, unde illa ortum ducunt. Et Dniepr qui est Boristhenes ad meridiem fluit usq; in mare Ponti incidens. Dzuina grande flumen ex Moscouia erumpens, ad occasum solis per dominia Lithuanorum, & per Liuoniam labens iuxta ciuitatem Rigam, in mare Balteum descendit. Volha maximus fluminum etiam ex Moscouia oriens, in Septentrionem tendit, reuersusq; in orientem, longinque circuit Tanaim: tandem conuersus in meridiem per Scythiam seu Sarmatiam Asianam & campos planissimos Tartarorum peruagatus, in uiginti quinque flumina magna partitus, mare Euxinum ingreditur. Distat Tanais Volha in Tartaria itinere sex hebdomadarũ, ad minus trium aut quatuor uelocissimè currẽtibus. Sunt & alia in Lithuania & Moscouia multa flumina & stagna magna: parua uero flumina & riui sine numero in maiora defluunt. Omnia piscosa abundanter, ita quod in illis terris ubi aqua, ibi & pisces: & sunt pisces sapidiores & delectabilioris gustus quàm in regionibus nostris, piscinę & fodinæ pro aquis & impiscationibus tanquam inutiles illic non fiunt. Amplius in ducatu Lithuaniæ panis rusticorũ nigerrimus est non cribratus, ex siligine aut hordeo unà cum furfuribus: dominorum uerò & potentum panis delectabilis de pura similagine tritici albissimus pinsitur & habetur: uino carent, nisi quod aliũde ducitur, præcipuè uinum Rhenense, & ex occidentalibus regionibus per mare Germanicum & Balteum, adductũ alicubi reperitur, medone & spisso, & tenui, & uario modo cocto abundant, & illo reficiũtur & inebriantur. Ceruisias coquunt diuersimodè & ex uarijs granis, puta frumento, siligine, hordeo, auena, millio, &c. & nõ sunt sapidæ: uulgus autem ut semper aquam bibit: oliuę & fructus dulces ac delicati illic non crescunt, algida etenim & frigida est prouincia. Armenta habent omnis generis & feras syluarum, plus quàm in orbe Christianorum reperiantur: saltus, deserta, & syluæ sunt magnæ, decem, aliquãdo quindecim milliariorum, nõnũquã & uiginti quinq; milliariorum: ad latera desertorum & syluarum uillæ & habitatores inueniuntur, & idcirco quia magna nemora sunt, magnę feræ & multæ abundantissimæ uisuntur & capiuntur, uri & boues syluestres, quos lingua ipsorum thuri & zumbrones uocant, onagri, & equi syluestres, cerui, damæ, dorcæ, capreæ, apri, ursi, mardures, scismi, & cætera genera ferarum. Insuper aues abundant & ficedulæ, quamuis illic uineæ non sunt, aduolant & impinguantur, atq; cum suauitate eduntur. Estq; in Lithuania & Moscouia animal uoracissimum & inutile, quod alibi non comparet, rossomaka nominatum. Quantitatis canis, faciei catti, corporis & caudæ ut uulpis, colore nigrum, cadaueribus uescitur, inuentoq; cadauere, intantum uorat, ut extendatur & infletur tanquam tympanum, repertaq; angustia, stricta inter arbores intrat & intrudit se cum uiolentia premendo, ut uiolenter comesta uiolẽtius egerat, sicq; extenuatum denuò cadaueri accurrit, & ad summum impletur, cum uicissitudine expressionis, & ad morticinium reuersionis, donec totum absumat & deuoret. Et forsan natura tam insatiabile animal in illis regionibus producit, ut homines simili uoracitate laborantes redarguat. Quoniam potẽtes quũ conuiuari cœperint, sedent à meridie in mediũ noctis continuo cibo & potu sese opplendo, & à mensa quoties natura propellit assurgendo & egerendo iterum & iterum uorant usq; ad uomitum & amissionem discretionis & sensus, tuncq; inguinis & capitis quę sunt discrimina nesciunt: estq; illa consuetudo perniciosa in Lithuania & Moscouia, magis uero & absq; rubore in Tartaria. Est etiam in illis terris Lithuaniæ, Moscouiæ & Tartariæ ab

origine conſuetudo uenditionis hominum : ſerui natura ũenduntur à dominis ſuis tanquam pecora, puerięꝫ eorum & uxores: quinimo pauperes homines, libero uentre nati, uictu carentes, uendũt filios & filias ſuas, interdum & ſemetipſos, ut apud patronos ſiliquis & groſsis cibis ſaturentur.

De Moſcouia. CAP. IIII.

MOſcouia eſt regio longiſsima, latiſsimaꝗꝫ: nam à Smolẽſco uſꝗꝫ ad Moſcuuam ciuitatem ſunt centum milliaria, à Moſcuua ad Volochda cẽtum milliaria. Et Volochda eſt prouincia, & fluuius per ipſam labẽs eodem nomine uocatur, à Volochda ad Vſczuga centum milliaria, ab Vſczuga ad Viathka centum milliaria: & iſta quadringenta milliaria ſunt de regione Moſcouiæ, & ſermo per totum eſt Rutenicus ſeu Sclauonicus. Vltra prædicta à Viathca ad regionem Permſca centum milliaria, inde ad terram Vahulczka triginta milliaria, & hæc Scythiæ confinis eſt. Et iſtæ prouinciæ ſubiectæ ſunt duci Moſcouię, additisꝗꝫ terris ad Septẽtrionem & orientem ab eodem duce Moſcouiæ poſſeſsis, Iuhra & Corela quæ ſunt in Scythia, erunt quingenta milliaria Germanica magna. Verum Moſcouitæ non per milliaria noſtra computant, ſed per uerſt: et uerſt eſt quinta pars milliaris Germanici. Numerant itaque à ciuitate Moſcuua ad Vlodomiriam ciuitatem decem & ſeptem milliaria Germanica: abinde ad Vſczuch quingenta uerſt: iterum ab Vſczuch ad Iuhram quingenta uerſt. Intra Moſcouiam autem ſunt multi ducatus. Eſt ducatus ſeu terra Moſcouiæ, de qua triginta millia pugnatorum nobilium ad bellum egrediuntur, agreſtium uerò ſexaginta millia. Eſt & ducatus ſeu terra Tuczka, de qua quadraginta millia armatorum nobilium duntaxat ad bellum prodeunt. In hoc ducatu capitalis ciuitas Tuerd nuncupatur, & eſt ciuitas grandis lignea de lignis ædificata: in ea ſunt Eccleſiæ lignеę centum & ſexaginta: caſtrum etiam ligneum eſt, & ſunt in ipſo nouem oracula ſeu eccleſiæ: principalis eſt Sancti ſaluatoris, & illa duntaxat eſt murata: ſub hac ciuitate & caſtro ampliſsimus fluuius Volha labitur. Ducatus Chelmſci, de quo ſeptem millia pugnatorum exeunt. Ducatus Zubſczouski, de quo quatuor millia armatorum. Ducatus Klinski, de quo duo millia bellatorum prodeunt, ad terram Tuerdeñ. annumerantur. Item ducatus Kubenſis triginta milliaria in longum continens. Ducatus Iacoslauieñ. quadraginta milliaria de terra habẽs. Ducatus Szuherſieñ. uiginti milliaria terræ habens. Ducatus Szachouenſis triginta milliaria in longum continens: omnes ſunt in milliarijs Moſcouiæ in longum computatis. Inſuper ducatus Rzezenſis, de quo quindecim millia baronum ſeu nobilium armatorum euadunt, & fluuius nominatiſsimus Tanais de ipſo oritur. Item ducatus Suſdalorum, & plures ei adiacentes deſolati & deſtructi ſunt per Tartaros. Eſt & terra Tartarorum Cozanska, Horda nominata, triginta millia pugnatorum producens, principi Moſcorum ſubiecta, in campis iuxta caſtrum Cozan, quod dux Moſcouiæ poſsidet: & alluitur magno flumini Volha, degens. Moſcuua eſt ciuitas principalis ſatis magna, bis maior quàm Florentia Thuſciæ, aut bis maior quàm Praga Bohemiæ urbs. Praga dico quæ extat & quam tu uidiſti: non Praga, quam quidam nouus hiſtoricus fictè aſtruit longiſsimam trium dierum itinere ciuitatem, quod fabula eſt: uerum Moſcuua lignea eſt, non murata, plurimas habens plateas, & ubi una platea finitur, altera non ſtatim incipit, ſed campus mediat. Inter domos quoꝗꝫ ſepes mediant, ita ut domus ſibijnuicem non cohæreant. Nobilium domus ſunt maiores, plebeiorum uerò humiles. Fluit per medium ciuitatis, et ſub caſtro ipſius fluuius eiuſdem nominis cum ciuitate, Moſcuua appellatus, & eſt tantus, quantus Multaua in Praga, aut Arnus in Florentia. Caſtrum autem quod eſt in medio ciuitatis, in plano, eſt caſtrum bonum muratum tantæ amplitudinis, ut Buda in Hungaria, habet tria propugnacula: & cum his turres magnæ ſimul computatæ ſunt decem & ſeptem, tegulis latericijs tectæ, ſed unus murus: in eo caſtro eccleſiæ ſunt ſedecim, tres muratæ, ſcilicet, ſanctæ Mariæ, Sancti Michaẽlis, & ſancti Nicolai, reliquæ ſunt de ligno. Palatium ducis in præfato caſtro eſt muratum ad inſtar Italicum nouum, non amplum, nec magnum: tres curiæ nobilium ſunt muratæ, aliæ domus ligno conſtructæ, ſtubę omnes nigræ. Aliæ ciuitates Moſcorum ſunt minores, & caſtra minora omnia de lignis fabrefacta. Præterea terra Moſcouiæ plena eſt boſcis ac ſyluis, aquis quoꝗꝫ, fluminibus, piſcibus & feris, quemadmodum Lithuania referta, ſed frigidior & Septẽtrionalior, unde pecudes & pecora parua ſunt, & mutila abſꝗꝫ cornibus, quaſi ſemper ꝓpter frigus: homines uerò proceræ, altæ, & robuſtæ ſtaturæ ſunt, bibũt aquam, medonem, & quaſſecz, id eſt, fermẽtatos liquores. Arant & ſulcant ligno ſine fer-

ramen

ramento, & arpicant frondibus arborum supra seminata ab equis tractis, raroq; propter intensa & longa gelua segetes maturescunt, ideo messes sectis frugibus in stubis desiccāt, maturant & triturant. Sæpenumero autem utuntur calefacientibus aromatibus, sæpe & sublimatis, de aromatibus, de melle, uel alio calefactorio, ita ut & de auena aquam ardentem siue sublimatum faciant & bibant ad effugandum & repellendum algorem & frigus, alioquin ex frigore congelarēt. Carent uino & oleo, & ne inebrientur, princeps terræ prohibet ne medo aut liquor inebrians in aliqua domo reperiatur sub priuatione uitæ, nisi bis aut ter in anno ex admissione principis. Monetam habent argenteam puri argenti, dzingis nominatam, maiorem & minorem, formæ oblongæ, quadrangularem, non orbicularem, non politam, nec bene planatam. Estq; terra diues argento, & custodia undiq; clausa, ut nedum serui & captiui, sed & liberi, indigenæ & aduenæ exire absq; literis ducis nequeant, & hęc hactenus. Flumina in Moscouia sunt plurima, aliqua autem maiora scitu digna enumerabo. Tanais nominatissimus fluuius à Tartaris & Moscouitis Don nuncupatus, fontes & originem habet in Moscouia propè in ducatu Rezensi. Consurgit de terra plana, sterili, limosa, paludinosa & nemorosa. Quumq; ad orientem solis processisset usque ad metas Scythiæ & Tartariæ, declinat ad meridiem, & perueniens ad paludes Męotidas, illic ostia tenet & ingreditur. Est tantus Tanais, quātum dicerem triplatum Tyberim post Romam in mare Tyrrhenum decurrentem, aut quantum Danubium in duplo circa Budam. Et doctrina astrologorum tenet, quod Tanais sit eius longitudinis cuius & Nilus fluuius Aegypti, puta circa sexaginta gradus longitudinis. Et sicut Nilus à meridie ad mare Alexandriæ descendit, sic Tanais à septentrione in Mæotidas & mare Ponti defluit. Nec piget repetere quod suprà dixi, alia magna flumina ex Moscouia esse orta, uidelicet Ezuina, Volha, & Dniepr seu Borysthenem. Et quum Moscouia sit regio plana, non montosa, prædicta flumina in distantia non ualde longinqua à se inuicem ex terra plana, nemorosa & paludinosa oriuntur, maximusq; fluminum ille Volha, in Tartarico dictus Edel, tendens in septentrionem, procedit ducentis milliarijs usq; ad Nisni nouigrod, quod sonat inferius nouum castrum, & est in terra Moscouiæ: & illic accurrit & ei coniungitur magnus fluuius ex media Moscouia procedens, Occa cognominatus. Deinde octuaginta milliarijs germanicis Volha sub castrum Cosan, quod dux Moscouiæ possidet, tandem sub castrum Sardi, quod Tartari tenent, fluit deinceps uersus meridiem uigintiquinque fluminibus tantis ut est Tyberis Romæ, & alijs multo maioribus influit in mare Euxinum. Accipiat itaque lector tua humanitas, & contra omnes aduersantes tueatur, & dicat quod prælibata flumina non de montibus, nec de radicibus montium, quoniam ibi montes sunt nulli, oriuntur & fluunt. Accipiat secundo, quod montes Hiperborei & Ryphæi, de quibus emanasse illa flumina ab aliquib. fabulosè scriptum est, nec in Moscouia, neque in alijs partibus septentrionis sunt: recteq; dicetur confictos esse, & nusquam existere, nisi forte in libro scripti aut picti, & non in terra reperiri affirmarent. Accipiat tertio, quod in dominio Moscorū, quemadmodū & in terris Turcarū, homines de loco in locū, & de territorio in territorium ad incolendum transferuntur, & alij pro his commutati mittuntur & locantur. Accipiat quarto, in Moscouia unam linguam & unum sermonem esse, scilicet Rutenicum seu Sclauonicum in omnibus satrapijs & principatibus, sic quod etiam Ohulici, & qui in Viathca degunt Ruteni sunt, et Rutenicum loquuntur, unamq; sectam & religionem instar Græcorum tenent, omnesq; Vladicæ, id est, episcopi, qui plurimi sunt, patriarchę Constantinopolitano subsunt, & confirmationem ab ipso postulantes obedientiam promittunt, præter Tartaros Cosanenses, qui ducem moscorum recognoscentes, Mahumetum unà cum Saracenis uenerantur, & linguagium Tartarorum loquuntur, etiam præter alienigenas ad septentrionem in Scythia commorantes, qui sermone & linguis proprijs loquuntur, & idola colunt, prout in sequenti capitulo dicetur. Accipiat quinto, quod post terram Viathca nuncupatam in Scythiam penetrando, iacet magnum idolum Zlotababa, quod interpretatum sonat, aurea anus seu uetula, quod gentes uicinæ colunt & uenerantur, nec aliquis in proximo gradiens aut feras agitando & in uenatione sectando uacuus & sine oblatione pertransit: quinimo si munus nobile deest, pellem aut saltem de ueste extractum pilum in offertorium idolo proijcit, & inclinando se cum reuerentia pertransit.

De regionibus Scythiæ Perm, Baskird, Iuhra & Corela, per ducem Moschouiæ subiugatis. CAPVT V.

POst Moschouiam sunt gentes & regiones inter septentrionem & orientem in fine Asiæ septentrionalis, quæ propriè Scythia dicitur, principi Moschouiæ subiectæ, per Iuan ducem Moscouiæ principaliter subiugatæ, scilicet Perm, Baskird, Czirmeissa, Iuhra, Corela. Perm monosyllabum est, inde terra Permsce, bissyllabè Permsca pronunciando: & fuit regio idola colens, quam Iuan dux Moscorum citra annos uiginti baptisma percipere coëgit, more Rutenorum seu Græcorum: & posuit eis Vladicam, id est, episcopum, nomine Stephanum, quem barbari post discessum ducis uiuũ excoriauerunt & necauerunt, reuersusq; dux afflixit eos, & alium denuò præsulem constituit, sub quo tanquam noui Christicolæ, Rutenorum schisma & ritum profitentes permanent. Aliæ uerò regiones præexpressæ in fidelitate & idolatria persistunt. Colũt solem, lunam, stellas, bestias syluarum, & quod eis occurrit: habent propria linguagia & idiomata. In terra Permsca proprium idioma, in terra Paskirdorum proprium, in Iuhra proprium & in Corela etiam proprium. In his regionibus non arant, non seminant, panes non habent, nec pecunias: feris syluarum, quæ apud eos abundant, uescuntur, & non nisi aquam bibunt: morantur in densis syluis, in tugurijs ex uirgultis factis. Et quia syluæ illas terras contexerunt, homines syluestres & ferinos effecerunt. Sunt uelut bestiæ ratione non utentes, uestimenta de lana non habent: pellibus teguntur rude & grosse, consuentes uarias pelles in simul, ex lupo, ceruo, urso, sabellis & scismis & cæteris, prout sors obtulerit. Et quia ipsorum terræ mineras non nouerunt, pro homagio duci Moschouiæ mineras non pendunt, sed pelles animalium syluestrium quibus abũdant. Proximiores oceano septentrionis, ut Iuctri & Coreli, piscantur & capiunt balenas seu uitulos et canes marinos, quos ipsi uor uol appellant, & ex cute eorum parant redas, bursas & caletas, axungiam autem pro imaginatione seruant & uendunt. In Ihura & Corela: sunt aliqui montes mediocris tumoris, non altissimæ elationis, prout quidam putauerunt & scripserunt. Supra montes autem oceani qui mediocres sunt per totum septentrionem oceano adiacentes, scandunt ex mari pisces morss nuncupati, dente se supra montẽ continendo, fricando, & ascensum promouendo: dumq; ad summitatẽ montis peruenerint, ad ulteriora gressum promouendo, ad alteram partem montium uolitando decidunt. Hos illæ gentes colligendo dentes eorum satis magnos, latos & albos pondere grauissimos capiunt: & Moschouitis pendunt atque uendunt: Moschouiæ uerò his utuntur: ad Tartariam quoque & Turciam mittunt, ad parandum manubria gladiorum, framearum & cultrorum, quoniam grauitate sui maiorem ac fortiorem impressionem impingunt, & præbent impellentibus, laborantibus, præliantibus, & occidentibus. Et memineris quod suprà dixi, hanc esse illam Iuhram regionem Scythiæ, de qua egressi sunt Iuhri, à posterioribus Huni & Hungari dicti, qui ad Gothiam ascendentes uehementer multiplicati transierunt maxima flumina circa paludes Mæotidas, intraueruntq; in Pannoniam, & secundo regressu eam occupauerunt, possederunt, & in hanc diem tenuerunt, suntq; eiusdem sermonis & loquelæ præcisæ, nisi quod addiderunt nostri Hungari aliqua uocabula ex Sclauonico idiomate, earum rerum quæ in Scythia & Iuhra non reperiũtur. Verùm in Pannonia Iuhri sunt Christicolæ: in Iuhra uerò patres eorum idololatræ, politioresq; & cultiores sunt Hungari in Pannonia, omnibus delitijs pleni, quamuis in toto syluestres sunt, bestiales, & in frigidissima regione miserrimè degentes. Insuper memineris in his regionibus Scythiæ ad oceanum septentrionis non esse magna flumina, sed esse quasdam rupes & montes mediocris molis, & non excellentissimæ celsitudinis inaccessibilesq;, uelut aliqui historici antiquiores protulerunt & scripserunt. Potius itaq; secundum experientiam dixissent, de nemoribus & densis syluis eos exiuisse, quàm de inacessilibus montibus.

Homines sine pane uiuunt.

Finis lib. 2. Matthiæ à Michouia, de Sarmatia Asiana atq; Europea.

SIGISMVN-

SIGISMVNDVS LIBER BARO IN HERBERSTEIN, NEYPERG, ET GVETTENBERG, &c.

DE LITHVANIA.

Ithuania Moscouiæ proxima est, non autem de sola prouincia, sed regionibus illi adiacentibus, quæ sub Lithuaniæ nomine comprehenduntur, nunc loquor. Hæc longo tractu ab oppido Circas, quod ad Borysthenem situm est, in Liuoniam usq; protenditur. Porrò Circaßi, Borysthenis accolæ, Rutheni sunt, alij ab his quos suprà ad Pontum in montibus habitare dixi. His nostra tẽpestate præficiebatur Eustachius Tascovvitz, (quem cum Machmetgirei rege in Moscouiam unà profectum fuisse, suprà dixi) uir belli peritißimus, astutia singulari: qui cùm crebra cum Tartaris commercia haberet, sæpius tamen eos fudit. quin & ipsum Moscum, cuius aliquando captiuus fuerat, in magna sæpe pericula adduxit. Eo anno, quo nos Moscouię eramus, miro astu Moscos profligauit: dignaq; mihi res uisa est, quæ hoc loco ascriberetur. Tartaros quosdam habitu Lithuanico in Moscouiam deduxit, in quos, ceu Lithuanos, nullo metu Moscos irruituros sciebat. Ipse dispositis loco opportuno insidijs, Moscos ulciscentes præstolatur. Tartari depopulata parte Sevverę prouinciæ, Lithuaniam uersus iter arripiunt: indeq; mutato itinere, cum Lithuaniam tenuisse cognouissent, Mosci Lithuanos esse rati, mox uindictæ cupiditate magno impetu in Lithuaniam irruũt: qua uastata, cùm præda onusti redirent, ab Eustachio ex insidijs circumuenti, ad unum omnes ceduntur. Qua re cognita, Moscus Oratores ad Poloniæ regem, qui de illata sibi iniuria conquererentur, misit. quibus rex: Suos non intulisse, sed iniuriam ultos esse, respondit. Ita Moscus utrinq; delusus, damnum cum ignominia ferre coactus est.

Infra Circassos nullæ habitationes Christianorum sunt. Ad Borysthenis ostia, Otzakhovv castrum & ciuitas, quadraginta milliaribus à Circaß, quam Tauricæ rex non ita diu Poloniæ regi ademptam poßidebat. Hanc nunc Turcus tenet. Ab Otzakhovv ad Albam, circa ostia Thiræ, quæ ueteri nomine dicitur Moncastro, quatuordecim milliaribus ab Otzakhovv, in Præcop quatuordecim milliaribus. A' Circaß circa Borysthenem ad Præcop quadraginta milliaribus. Supra Circassos septem mill. per Borysthenẽ ascendendo, Cainovv oppidum occurrit: à quo decem & octo milliaribus est Chiouia, uetus Russiæ metropolis: quam magnificam & planè regiam fuisse, ipsæ ciuitatis ruinæ, monumentaq;, quæ in ruderibus uisuntur, declarant. Apparent adhuc hodie in uicinis montibus ecclesiarum, monasteriorumq; desolatorum uestigia, præterea cauernæ multæ, in quibus uetustiß. sepulchra, corporaq; in his nõdum absumpta uisuntur. Ab hominibus fide dignis accepi, puellas ibi ultra septimum annum raró castitatem seruare. Rationes uarias audiui, quarum nulla mihi satisfacit: quibus, mercatoribus abuti quidem, sed abducere minimè licet. Nam si quis abducta puella deprehẽsus fuerit, & uita, & bonis, nisi Principis clementia seruatus fuerit, priuatur. Lex etiam ibidem est, qua externorum mercatorum (si qui ibi fortè decesserint) bona aut regi cedunt, aut eius præfecto: id quod apud Tartaros & Turcas, in Chiouiensibus apud se mortuis obseruatur. Ad Chiouiam monticulus quidam est, per quem mercatoribus uia aliquanto difficiliore transeundum est: in cuius ascensu, si fortè currus aliqua pars frangatur, res quæ in curru portabantur, Fisco uindicantur. Hæc omnia D. Albertus Gastol Palatinus, Vilnensis regis in Lithuania uice gerens, mihi retulit. Porrò à Chiouia ascendendo per Borysthenem triginta milliaribus, Mosier ad fluuium Prepetz, qui duodecim milliaribus super Chiovv Borysthenem influit, occurrit. Thur fluuius piscosus influit Prepetz, à Mosier autem ad Bobranzko, triginta. Inde ascẽdendo uigintiquinque milliaribus, peruenitur in Mogilevv, à qua Orsa sex milliaribus abest. Hæc iam enumerata secundum Borysthenem oppida, quæ omnia in Occidentali littore sita sunt, regi Poloniæ: Orientali uerò, Moscouiæ principi subijciuntur: præter Dobrovvnã, & Mstislavv, quæ Lithuaniæ ditionis sunt. Traiecto Borysthene quatuor milliaribus Dobrovvnã, indeq; uiginti Smolentzko deuenitur. Ex Orsa nobis iter fuit in Smolentzko, & tum Moscouiam usq;.

Boriſovvo oppidum uiginti duobus ab Orſa in Occidentẽ milliaribus abeſt, quod Beresina fluuius, qui infra Bobrantzko Boryſthenem influit, præterlabitur. Eſt autem Bereſina, ut oculis conſpexi, amplior aliquanto Boryſthene, ad Smolentzko. Planè puto hunc Bereſinam, id quod etiam uocabuli ſonus indicare uidetur, ab antiquis Boryſthenem habitum fuiſſe. nam ſi Ptolemæi deſcriptionem conſpexerimus, Bereſina fontibus magis quàm Boryſthenis, quem Nieper appellant, conueniet.

Lithuania porrò quos Principes habuerit, quando Chriſtianiſmo initiata fuerit, ab initio ſatis dictum eſt. Huius gentis res ad Vitoldi uſq; tempora, ſemper florebant. Si bellũ aliũde ipſis immineat, ſuaq; aduerſus hoſtium uim defendere debeant, uocati quidem, ad oſtentationẽ magis quàm ad bellum inſtructi, magno apparatu ueniunt: uerùm delectu habito, citò dilabuntur. Quòd ſi qui remãſerint, hi equis, ueſtibusq; melioribus, quib. inſtructi nomina dederunt, domũ remiſsis, cum paucis quaſi coacti, ducem ſequuntur. Cęterùm magnates, qui certum militum numerum ſuis ſumptibus in bellum mittere coguntur, data duci pecunia, ſe redimentes, domi remanent: eaq; res adeò dedecori nõ eſt, ut militiæ præfecti, ducesq; publicè in cõuentibus, caſtrisq; proclamari faciant, ſi qui uelint, numerata pecunia exautoratos domũ redire poſſe. Tanta autem inter hos quidlibet agendi eſt licentia, ut immodica libertate nõ uti, ſed abuti uideantur, Principumq; bona impignorata poſsideant: adeò, ut Principes in Lithuaniam uenientes, ſuis, ni prouincialiũ ope ſubleuentur, uectigalibus ibi uiuere non potuerint. Gentis habitus oblongus, arcumq; Tartarorum, haſtam uerò & ſcutum Hungarico more gerunt, equis bonis, ijſdemq; caſtratis, ſine ſoleis ferreis, quos mollibus coërcent lupatis, utuntur.

Vilna eſt caput gentis: ciuitas ampla, intra colles ſita, ad confluxum fluuiorum Velię & Vilnæ. Velia autem fluuius aliquot infra Vilnam milliaribus, Crononem influit. Cronon autem, oppidum Grodno, nomine haud ita diſsimili, præterlabitur, Prutenosq; populos quondam ordini Teutonicorum ſubiectos (quibus nunc Albertus Marchio Brãdenburgenſis, poſteaquã ſe regi Poloniæ ſubdidit, cruceq; & ordine depoſito, hæreditarius præeſt) à Samagitis, eo loci quo Germanicũ mare illabitur, dirimit: ubi eſt oppidum Mumel. nam Germani Crononem Mumel, patrio uerò uocabulo Nemen appellant. Vilna porrò nunc eſt muro cincta, multa templa, ædesq; lapideæ in ea exædificantur, in qua epiſcopalis ſedes eſt, quam tunc Ioannes regis Sigiſmundi filius naturalis, uir ſingulari humanitate præditus, tenebat, nosq; in reditu noſtro humaniter excepit. Præterea parochialis eccleſia, & aliquot monaſteria, & præcipuum Franciſcanorum de obſeruantia cœnobium, maximis ſumptibus extructum, excellit. Multo plura tamen ſunt Ruthenorum templa in ea, quàm Romanæ obedientiæ. In Lithuaniæ principatu ſunt tres Romanæ obedientiæ epiſcopatus: Vilnenſis ſcilicet, Samagithiæ, & Chiouienſis. Rutheni uerò epiſcopatus in regno Poloniæ & Lithuanię, aut ſuis incorporatis principatibus, ſunt, Archiepiſcopus Vilnæ nunc degens, Polocenſis, Vvolodimerienſis, Lucenſis, Pinski, Chomenſis, Præmiſsienſis. Lithuani melle, cera, cinere, quibus potiſsimũ abundant, quæſtum faciunt, quæ magna ab eis copia Gedanũ, deinde in Holandiam deferuntur. Picem quoq; & aſſeres ad fabricandas naues, frumentum quoq; Lithuania abundè præbet. Sale caret, quod uenale ex Britannia habet. Quo tempore Chriſtiernus Daniæ regno eiectus, mareq; piratis infeſtũ eſſet, ſal non ex Britannia, ſed ex Rуſsia portabatur: quo etiamnum utũtur apud Lithuanos. Noſtra tempeſtate apud Lithuanos duo potiſsimũ uiri bellica laude clari fuêre: Conſtantinus Knes Oſtroski, & Knes Michaël Linzki. Conſtantinus utplurimum Tartaros fudit: non occurrendo multitudini prædantium, ſed præda onuſtos ſequebatur: cumq; redirent ad eum uſque locum, in quo ſe omni metu ſolutos, reſpirandi & quieſcendi commodum ſpacium habere putabant (is locus erat illi notus) cumq; eos inuadere conſtituiſſet, monuit ſuos, ut ſibi ea nocte cibaria pararent. nam ſe eis nullam ignis copiam in noctẽ futuram, eſſe facturum. Itaq; ſequenti die cõtinuato itinere, cùm Tartari noctu nulla flamma aut fumo apparẽte, putarent hoſtes regreſſos, aut dilapſos, eoq; & equos in paſcua dimitterent, mactarent, uorarent, & ſe ſomno dederent: Conſtantinus primo diluculo inuadens, magnis cladibus eos affecit. Knes uerò Michaël Linski, qui cum adoleſcens adhuc in Germaniam ueniſſet, & apud Albertum Saxoniæ ducem eo tempore in Friſia bellum gerentem ſtrenuè ſe geſsiſſet, ac per omnes militiæ gradus magnum ſibi nomẽ peperiſſet, Germanorumq; apud quos adoleuerat moribus imbutus, in patriam redijſſet, apud Alexandrum regem magna authoritate ac ſummo loco fuit: adeò ut rex arduas quaſq; res ex eius iudicio ac arbitrio conſtitueret. Accidit aũt, ut cũ Ioannè Savverſinski Palatino Tro-

censi,

censi, regis causa in dissensionem ueniret, ubi compositis tandem rebus, in uita regis om-
nia quieta inter illos manebant: at mortuo rege, manebat Ioanni alta mente repositum o-
dium. nam ex eo priuatus erat Palatinatu. Tum ipse & complices, atq; amici, apud Sigis-
mundum regem, qui Alexandro successerat, crimine affectati imperij, ab æmulis quibus-
dam delatus est, & proditor patriæ nominatus. Cuius iniuriæ Knes Michaël impatiens,
cum sæpe regem appellasset, rogassetq; ut cõmuni iudicio, quo tantum crimen à se depel-
lere posse dicebat, causam inter se & Savversinski actorem discerneret: cumq; rex illius pe
titioni locum non daret, in Hungariam ad Vvladislaum regis fratrem proficiscitur: à quo
literis & Oratoribus, quibus ad cognoscendam suam causam rex admonebatur, impetra-
tis, tentatisq; omnibus, cum causæ suæ cognitionem à rege impetrare nõ posset, indigni-
tate rei permotus Michaël, tale facinus se aggressurum, regi dixit, quod ipsi sibiq; aliquan-
do foret mœrori. At cum domum iratus se recepisset, quendam ex suis hominem sibi fi-
dum, cum literis mandatisq; ad Moschouiæ Principem mittit. Scripserat autem, si Prin-
ceps securam, liberamq; ad se uiuendi copiã, datis in hanc rem literis, atq; addito iuramen-
to, sibi promitteret, eaq; res honori, emolumentiq; sibi apud Principem foret, se castris quę
in Lithuania possideret, alijsq; ui aut deditione occupatis, ad se deficere uelle. Eo nuncio
Moscus, qui uiri fortitudinem & dexteritatem cognitam haberet, mirificè exhilaratus, o-
mnia quæ à se Michaël peteret, datis ut uolebat literis, iuramentoq; addito, se facturum re-
cepit. Rebus ita apud Moscum ex sententia confectis, Michaël ulciscendi libidine flagrãs
in Ioannem Savversinski, qui tum in uilla sua circa Grodno erat (in qua ego postea semel
pernoctaui) toto impetu fertur, eumq; ne elabi posset, dispositis circum ædes militum sta-
tionibus, immisso percussore quodam Mahumetano, in lectulo dormientẽ opprimit, ob-
truncatq;: qua re peracta, ad castrum Miensko cum exercitu progressus, ui illud, aut de-
ditione occupare nitebatur: sed Miensko occupatione frustratus, alia subinde castra op-
pidaq; aggressus est. Interea cum regis in se copias aduenire, seq; illi lõgè imparem esse in-
telligeret, obmissa castrorum oppugnatione, in Moschouiam se cõtulit: ubi à Principe ho
norificè exceptus est. nam Lithuaniam illi parem non habere sciebat. Vnde magnam de
eo spem conceperat, se eius consilio, opera, industria, uniuersam Lithuaniam posse occu-
pare, qua spe haud prorsus frustratus est. Nam communicatis cum eo cõsilijs, Smolentz-
ko insignem Lithuaniæ principatum denuò obsedit, & eam uiri huius industria magis
quàm uiribus cepit. Vnus enim Michaël, militibus qui in præsidio erant, omnem urbis
defendendæ spem, sua præsentia ademit: eosq; & metu, & pollicitationibus, ut castrum
proderent, permouit. Quod eo audacius maioreq; studio faciebat, quoniam Basilius, si
Michaël Smolentzko quacunq; arte potiri posset, se castrũ cum prouincia adiacente per-
petuò sibi concessurum promiserat. Quibus tamen promissis adeò ille postea nõ stetit, ut
Michaëlem de pactione se appellantem, uana tãtùm spe lactaret, atq; illuderet. Qua re ue-
hementer Michaël offensus, nondum abolita è pectore Sigismundi regis memoria, cuius
gratiam, opera amicorum quos in eius aula tum haberet, se facilè consequi posse sperabat,
ex suis quendam sibi fidum ad regem mittit, seq;, si quæ grauius in se commisisset, condo-
naret, rediturum pollicetur. Grata hæc legatio regi fuit: nuncioq; continuò publicę fidei,
quas petebat, literas dari mandauit. Verùm cum Michaël literis regijs non prorsus fide-
ret, quo tutius redire posset, à Georgio Pisbeck, & Ioanne de Rechenberg, equitibus Ger
manis, quos ea authoritate apud regem, eiusq; consiliarios esse sciebat, ut regem uel inui-
tum possent ad seruãdam fidem cogere, similes literas efflagitauit, impetrauitq;. Sed cum
eius rei nuncius in Moschi custodias incidisset, captusq; esset, re patefacta, Principiq; cele-
riter significata, Michaël Principis iussu capitur. Eodem tempore nobilis quidã ex Trep-
konum familia, adolescens Polonus, à Sigismũdo rege ad Michaëlem Moschouiam mis-
sus erat: qui ut mandata regis commodius exequi posset, perfugam se simulabat. Is quo-
que haud meliore fortuna usus, à Moscis capitur: & cum perfugam se diceret, neq; sibi fi-
des adhiberetur, adeò arcani continens fuit, ut etiam grauiter tortus, id non reuelaret. Por
rò cum Michaël captus, in conspectum Principis in Smolentzko adductus fuisset: Perfi-
de, inquit, digna te pro meritis pœna afficiam: ad quæ ille: Perfidiæ crimen, quod mihi im-
pingis, non agnosco. nam si tu mihi fidem, promissaq; seruasses, fidelissimum me in omni-
bus seruitorem habuisses. Sed cùm te eam floccifacere, meq; à te insuper eludi uiderẽ, gra-
ue mihi in primis est, ea quæ animo in te conceperam, me exequi non potuisse. Mortem e-
go semper contempsi, quam uel ea causa libenter subibo, ne uultum tuum Tyranne am-
plius conspiciam. Deinde Principis iussu in magnam populi frequentiam in Vviesma ab-
ductus,

ductus, ubi supremus belli Præfectus, proiectis in medium grauibus, quibus uinciendus erat, cathenis: Princeps te, inquit, Michaël maxima (ut scis) dum fideliter seruires, gratia prosequebatur. Postquam autem proditione fortis esse uoluisti, hoc te secundum merita tua munere donat. Simulq; cũ dicto, cathenas illi iniici iubet. Qui dum ita spectante multitudine cathenis constringeretur, ad populum conuersus: Ne captiuitatis, inquit, meæ falsa apud uos fama spargatur, quid fecerim, curq; captus sim, paucis aperiam: ut uel meo exemplo, qualem Principẽ habeatis, quidq; quisq; uestrûm de eo sperare debeat, aut possit, intelligatis. Ita orsus, totius sui in Moschouiam itineris rationem, quæq; Princeps scriptis literis, addito iuramento, sibi promisisset, neque ulla ex parte promissis stetisset, refebat. Cumq; sua de Principe expectatione falsus esset, uoluisse denuò in patriam redire: ideo se captum esse. Qua iniuria cum præter meritum afficeretur, mortem se nõ magnopere refugere, præsertim cum sciret, communi lege naturæ omnibus æquè moriendum esse. Et cùm corpore ualido, ingenioq; ad omnia uersatili esset, multum etiam ualebat cõsilio, serijs, iocosisq; rebus æquè idoneus, planeq; (ut aiunt) omnium horarum uir: qua animi dexteritate multum sibi gratię, authoritatisq; apud omnes, Germanos præsertim, ubi educatus fuerat, conciliauerat. Tartaros, Alexandro rege imperante, insigni clade profligauerat: neque à Vvitoldi morte, Lithuani tam præclaram à Tartaris uictoriam unquã reportarunt. Hunc Germani uoce Bohemica, Pan Michaël uocabãt: qui cum, ut homo Ruthenus Gręcorum in fide ritum ab initio, eoq; pòst obmisso, Romanum sequutus fuisset, quo Principis in se iram, indignationemq; leniret, mitigaretq;, in uinculis denuò Ruthenicum assumpsit. De eius liberatione, nobis in Moschouia existentibus, multi præclari uiri, in primis autem Principis cõiunx, quæ sibi ex fratre neptis erat, apud Principem laborabat. Intercedebat pro eo etiam Cæsar Maximilianus, literasq; speciales in priore mea legatione ad Principem nomine suo dederat: quibus tamẽ usq; adeò nihil effectum est, ut mihi tum nec aditus ad se pateret: imò ne uidendi sui copia dabatur. In altera uerò legatione, cum fortè de liberatione eius tractaretur, sæpius à Moscis interrogabar, an hominẽ nouissem: quibus equidem, quod in rem suam fore putabam, nomen me duntaxat eius aliquando audiuisse, respondi. Atque Michël tum liberatus ac dimissus fuit: cuius neptim Princeps, uiuente adhuc priore uxore cum duxisset, tantam spem in eo ponebat, ut filios suos illius uirtute à fratribus in regno tutos fore crederet: tutorem deniq; filiorum suorum testamento instituerat. Mortuo dein Principe, uiduam lasciuientẽ cùm identidem increparet, proditionis crimine ab ea insimulatus, captusq; infœlix moritur. Qua re patrata, non longè pòst, ipsam quoq; ita sæuientem, ueneno sublatam: adulterum uerò Ovvtzina dictum, in partes laniatum ac dissectum aiunt.

Vvolinia, inter Lithuaniæ principatus, gentem bellicosiorem habet.

Lithuania admodum syluosa est. Paludes ingentes, & multos fluuios habet: quorum alij, ut Bog, Prepetz, Thur & Beresina, Orientem uersus Borysthenem illabuntur. Alij uerò, ut Boh, Cronon, & Narevv, Septentrionem uersus decurrunt. Cœlum inclemens, animalia omnis generis parua habet: frumento quidem abundat, sed seges rarò ad maturitatem peruenit. Gens misera, & graui seruitute oppressa. Nam ut quisque famulorum caterua stipatus, domum coloni alicuius ingreditur, impunè quiduis facere, res ad uitæ usum necessarias rapere, absumere, crudeliter etiam colonum uerberare licet. Colonis quauis de causa ad dominos suos absq; muneribus aditus non patet. quòd si etiam admittantur, ad Officiales & Præfectos releganter: qui nisi munera accipiant, nihil boni decernũt, constituuntúe. Neq; uerò hęc solùm tenuium ratio est, sed etiam nobilium, si à proceribus impetrare quippiam uolunt. Audiui à quodam primario Officiale apud Regem iuniorem, qui dixit, Vnumquodq; uerbum in Lithuaniam aurum esse. Regi quotannis imperatam pecuniam pro defendendis regni finibus pendunt. Dominis, præter censum, hebdomadatim sex dies laborare: Parocho denique ducta, uel mortua uxore, liberis similiter natis, aut uita defunctis, eo quo confitentur tempore, certam numerare pecuniam coguntur. Tam dura porrò seruitute à Vvitoldi tẽpore in hunc usque diem detinentur, ut si quis fortè capite damnatus fuerit, de se ipso, iubente Domino, supplicium sumere, suisq; manibus se suspendere cogatur. Quod si fortè facere recusauerit, tum crudeliter cæsus, atq; immaniter excarnificatus, nihilominùs suspenditur. Hac seueritate effectum est, ut si Iudex aut Præfectus in re præsenti constitutus, reo moram fortè nectenti, minatus fuerit, aut sollummodo dixerit, Festina, Dominus irascitur: tum miser grauissima uerbera extimescẽs, laqueo uitam finit.

DE FERIS.

FEras habet Lithuania, præter eas quæ in Germania reperiuntur, Bisontes, Vros, Alces, quos alij onagros uocant, equos syluestres. Bisontem Lithuani lingua patria uocant Suber: Germani impropriè Aurox, uel Vrox: quod nominis uro conuenit, qui planè bouinam formam habet, cum bisontes specie sint dissimillima. Iubati enim sunt bisontes, & uillosi secundum collum & armos, barba quadam à mento propendente, pilis muscum redolentibus, capite breui, oculis grandioribus, & toruis, quasi ardentibus, fronte lata: cornibus plerunque sic diductis & porrectis, ut interuallum eorum tres homines bene corpulentos insidentes capere posiit: cuius rei periculum factum perhibetur à rege Poloniæ Sigismundo, huius qui nunc regnat Sigismundi Augusti patre, quem bene habito & firmo corpore fuisse scimus, duobus alijs se non minoribus sibi adiunctis. Tergum ipsum ceu gibbo quodam attollitur, & priore, & posteriore corporis parte demisiore. Qui uenantur bisontes, eos magna ui, agilitate & solertia præditos esse oportet. Deligitur locus uenatui idoneus, in quo sint arbores iustis diremptæ spacijs, truncis nec crassis nimis, ut facilè circumiri possint: nec paruis, ut ad tegendum hominem sufficiant. Ad has arbores singuli uenatores disponuntur, atque ubi canibus persequētibus exagitatus bisons eum in locum propellitur, qui primus ex uenatoribus sese profert, in eum magno impetu fertur. At is obiectu arboris sese tuetur, & quà potest percutit uenabulo feram: quæ ne sæpius quidem icta cadit, sed incensa magis ac magis rabie, non tantùm cornua, sed etiam linguam uibrat: quam ita scabram & asperam habet, ut uenatorem solo uestis eius attactu compræhendat & attrahat: nec antè relinquat, quàm occidat. Quòd si quis fortè circumcursitando & feriendo delassatus respirare cupit, is feræ obijcit pileum rubrū, in quem & pedibus, & cornibus sæuit. Si uerò alteri in idē certamen non confecta fera descendere libet, ut fieri necesse est, si salui illinc abire uelint: is eam facilè in se prouocat, si uel semel sono barbaro Lululu succlamarit.

Vros sola Masouia Lithuaniæ contermina habet: quos ibi patrio nomine Thur uocant, nos Germani ꝓpriè Vrox dicimus. Sunt eñ uerè boues syluestres, nihil à domesticis bobus distantes, nisi quòd omnes nigri sunt, & ductū quendam instar lineæ ex albo mixtum per dorsum habent. Non est magna horū copia: suntqꝫ pagi certi, quibus cura & custodia eorum incumbit: nec ferè aliter quàm in uiuarijs quibusdam seruantur. Miscentur uaccis domesticis, sed non sine nota. Nam in armentum postea, perinde atque infames, à cæteris uris non admittuntur: & qui ex eiusmodi mixtione nascuntur uituli, non sunt uitales. Sigismundus Augustus rex mihi apud se oratori donauit exenteratum unū, quem uenatores eiectum de armento semiuiuum confecerant: recisa tamen pelle, quæ frontem tegit, quod non temerè factum esse credidi: quanquam cur id fieri soleret, per incogitantiam quandam non sum percontatus. Hoc certum est, in precio haberi cingulos ex uri corio factos, & persuasum est uulgo, horum præcinctu partum promoueri. Atque hoc nomine regina Bona, Sigismūdi Augusti mater, duos hoc genus cingulos mihi dono dedit: quorum alterum serenissima Domina mea Romanorum Regina, sibi à me donatum, clementi animo accepit.

Quæ fera Lithuanis sua lingua Loss est, eam Germani Ellend, quid' nam Latinè Alcen uocant: Poloni uolunt onagrum, hoc est, asinum agrestem esse, non respondente forma. Sectas enim ungulas habet: quanquam & quæ solidas haberent, repertæ sint, sed id perrarū est. Animal est altius ceruo, auribus & naribus prominulis, cornibus à ceruo nonnihil diuersis, colore item magis ad albedinem tendente. Cursus est uelocissimi: non quo cætera animalia modo, sed gradarij instar. Vngulæ, tanquam amuletum, contra morbum caducum gestari solent.

In desertis campis circa Borysthenem, Tanaim & Rha, est ouis syluestris, quam Poloni Solhac, Mosci Seigack appellant, magnitudinis capreolæ, breuioribus tamen pedibus: cornua in altum porrecta, quibusdam circulis notata, ex quibus Mosci manubria cultellorum transparentia faciunt: uelocissimi cursus, & altissimorum saltuum.

Samagithia proxima Lithuaniæ est prouincia, in Septentrionem ad mare Baltheum, quæ Prussiam quatuor milliarium Germanicorum spacio à Liuonia diuidit: nullo oppido, aut castro munito insignis. Huic ex Lithuania à Principe Præfectus, quem sua lingua Starosta, quasi seniorem appellant, præficitur, neque temerè is, nisi grauissimas ob causas, officio mouetur: sed quoad uiuit, perpetuò manet. Episcopum habet Romano Pontifici

tifici ſubiectum. In Samogithia hoc in primis admirandum occurrit, quòd cum eius regionis homines procera ut plurimum ſtatura ſint, filios tamen alios corporis magnitudine excellentes, alios perpuſillos, ac planè nanos, ueluti uiciſsitudine quadam, procreare ſolent. Samogithæ ueſtitu uili, eoq; ut plurimum cinericio utuntur. In humilibus caſis, iiſq; oblongioribus uitam ducunt, in quibus ignis in medio conſeruatur: adquem cum paterfamilias ſedet, iumenta, totamq; domus ſuæ ſupellectilem cernit. Solent enim ſub eodem, quo ipſi habitant, tecto, ſine ullo interſtitio pecora habere. Maiores urorum cornibus pro poculis etiam utuntur. Audaces ſunt homines, & ad bellum prompti: loricis, aliiſq; plurimis armis, præcipuè autem cuſpide, & eo breuiore, uenatorum more, in bello utuntur. Equos adeò paruos habent, ut uix credibile ſit, ad tantos labores eos ſufficere poſſe: quibus foris in bello, domiq; in colendis agris utuntur. Terram non ferro, ſed ligno proſcindunt: quod eo magis mirandum, cum terra eorum tenax, & non arenoſa ſit, quaq; pinus nunquam creſcit. Araturi ligna complura, quibus terram ſubigũt, locoq; uomeris utunt, ſecũ portare ſolent: ſcilicet, ut uno fracto, aliud atq; aliud, ne quid in mora ſit, in prõptu habeant. Quidam ex prouinciæ præfectis, quo prouinciales grauiore labore leuaret, multos ferreos uomeres adferri fecerat. Cum autem eo, ſequentibusq; aliquot annis, ſegetes aliqua cœli intemperie expectationi agricolarum non reſponderent, uulgusq; agrorum ſuorum ſterilitatem ferreo uomeri adſcriberet, nec aliud quicquam in cauſa eſſe putaret, Præfectus ueritus ſeditionem, amoto ferro, ſuo eos more agros colere permiſit. Prouincia hæc nemoribus, ſyluiſq; abundat, in quibus horrendæ quandoque uiſiones fieri ſolent. Sunt etiamnum illic idololatræ complures, qui ſerpentes quoſdam quatuor breuibus, lacertarum inſtar, pedibus, nigro obæſoq; corpore trium palmarum longitudinem non excedentes, Givvoites dictos, tanquam penates domi ſuæ nutriunt: eoſq; luſtrata domo ſtatis diebus ad appoſitum cibum prorepentes, cum tota familia, quoad ſaturati in locum ſuum reuertantur, timore quodam uenerantur. Quod ſi aduerſi quid illis accideret, ſerpentem Deum Domeſticum malè acceptum ac ſaturatum eſſe credũt. Cùm priori ex Moſchouia itinere rediens, in Troki ueniſſem, referebat hoſpes meus, ad quem fortè diuerteram, ſe eodem quo ibi eram anno, ab eiuſmodi quodam ſerpentis cultore aliquot aluearia apum emiſſe: quem cùm oratione ſua ad uerum Chriſti cultum adduxiſſet, utq; ſerpentem quem colebat occideret, perſuaſiſſet, aliquanto pòſt cum ad uiſendas apes ſuas eò reuerſus fuiſſet, hominem facie deformatum, ore aurium tenus miſerabilem in modum diducto offendit. Tanti mali cauſam interrogatus, reſpondit, ſe, quòd ſerpenti Deo ſuo manus nepharias inieciſſet, ad piaculum expiandum, luendamq; pœnam, hac calamitate puniri: multaq; grauiora, ſi ad priores ritus ſuos non rediret, eum pati oportere. Hæc quamuis non in Samogithia, ſed in Lithuania ſunt acta, pro exemplo tamen adduxi. Mel nuſquam melius, nobiliusúe, quodq; minus ceræ habeat, albumq; ſit, quàm in Samogithia, reperiri aiunt.

Mare quod Samogithiam alluit, quodq; Baltheum, quidam Germanicum, alii Prutenicum, nonnulli Veneticum: Germani uerò alludentes Baltheo, Pelts appellant: Sinus propriè dicitur, interluit namq; Cimbricam Cherſoneſum, quam hodie Yuchtland, & Sunder Yuchtland Germani: Latini uerò, nomine inde pariter ſumpto, Iuciam uocant. Alluit & Germaniam, quam Baſſam dicunt, incipiendo ab Holſatia, quæ Cimbricam cõtingit: dein Lubicenſem terram, item Viſmariam, & Roſtok, Magnopolenſium Ducum ciuitates, totumq; Pomeraniæ tractum, id quod nomen eius loci indicat. Pomoriiæ enim Slauonica lingua idem eſt, ac ſi diceres, Iuxta mare, ſeu maritimum. Inde Pruſsiam, cuius metropolis eſt Gdanum, quod & Gedanum & Dantiſcum appellatur, alluit. Porrò Ducis Pruſsiæ ſedes eſt, quam Germani Regium montem appellant. Eò loci certo anni tempore, ſuccinum mari innatans, magno hominum periculo, propter ſubitum maris acceſſum & receſſum aliquando, piſcatur. Samogithiam uix IIII. milliaribus contingit: atque longo tandem tractu Liuoniam, & eam partem quam uulgò Khurland, Curetos abſque dubio uocant, & regiones quæ Moſco ſubſunt: Vinlandiam denique, quæ Svvetenſium ditionis eſt, unde etiam Venedicum nomen originem duxiſſe arbitrantur, circumluit. Ab altera autem parte Svvetiam contingit. Totum autem Daniæ regnum, quod inſulis maximè conſtat, in hoc ſinu continetur: exceptis Iucia & Scandia, quæ cõtinenti adhærent. Gotlandia quoq; inſula regno Daniæ ſubiecta, in hoc ſinu eſt: ex qua pleriq; Gotthos prodiiſſe putabant: cum tamen longè anguſtior ſit, quàm quæ tantam hominũ multitudinem capere potuiſſet. Præterea ſi Gotthi ex Scandia progreſsi fuiſſent, ex Gotlãdia

in Svve-

in Svuetiam, et iterum reflexo per Scandiam itinere (quod rationi minimè consentaneum est) oportuisset eos reuerti. In Gothia insula adhuc Vuijsby ciuitatis ruinæ extant, in qua omnium illac prænauigantium lites ac controuersię cognoscebantur, ac constituebantur: eò etiam ex longinquis illis maritimis locis causæ ac negotia deferebantur, prouocabanturq́ue.

Liuonia prouincia in longitudine secundum mare protenditur. Huius metropolis est Riga, cui Teutonici ordinis magister præest. In ea, præter Rigensium archiepiscopum, Riualiensis & Osiliensis episcopi sunt. Oppida habet complura: præcipuè autem ciuitatem Rigā ad fluuiū Dvuina, non longè ab ostijs: item Revvaliā & Derbteñ. ciuitates. Revualiam Rutheni Rolivuan: Derbt uerò Iuryovugorod appellant. Riga nomen suum utraque lingua retinet. Fluuios nauigabiles, Rubonem & Nervuam habet. Huius prouinciæ Princeps, fratres ordinis, quorum primi Cōmendatores uocantur, item proceres & ciues, Germani ferè omnes sunt. Plebs ut tribus ferè linguis utitur, ita in tres ordines seu tribus est diuisa. In Liuoniam ex Germaniæ principatibus, Iuliacensi, Geldrensi, & Monasteriensi, quotannis noui & seruitores & milites deducuntur: quorum pars inde mortuorum, alij in eorum locum qui defuncti annuo officio, quasi manumissi in patriam redeunt, succedunt. Insigni equorum copia adeò abundant, firmiq́ue sunt, ut hactenus tam regis Poloniæ, quàm magni Ducis Moschouiæ hostiles & frequentes in agros eorum incursiones fortiter sustinuerint, seq́ue strenuè defenderint.

Anno Domini 1502, mense Septembri, Alexander Poloniæ rex, magnusq́ue Lithuaniæ Dux, Magistrum Liuoniensem Vualtherum à Pleterberg, pactionibus quibusdam induxit, ut ipse instructo exercitu Moschouiæ Ducis prouincias aggrederetur: pollicitus, ubi is hostilem terram attigisset, cum magno se exercitu affuturum. Sed enim Rex cum ad constitutum tempus, sicuti receperat, non uenisset, Moscíq́ue cognito hostium aduentu, ingēti multitudine magistro occurrissent, isq́ue cùm se desertum uideret, neq́ue sine summa turpitudine periculoq́ue retrocedere posset, suos primùm pro tēpore paucis adhortatus, mox exoneratis tormētis, strenuè hostem aggreditur: primoq́ue impetu Ruthenos dissipat, atq́ue in fugam conuertit. Cum autem pro numero hostium pauciores essent uictores, grauioreq́ue armatura præpediti, hostem longius persequi non possent: Mosci re cognita, recuperatis animis, denuò in ordines redeunt, atq́ue Pleterbergij peditatum, qui circiter mille quingenti instructa phalange hosti se opposuerunt, aggressi strenuè cædunt. In ea pugna Præfectus Matthæus Pernauer, cum fratre Henrico, & uexillifero Conrado Schvuartz, periêre. Huius uexilliferi egregium facinus memoratur, nam cùm hostium telis obrutus, confectusq́ue diutiùs stare non posset, priusquam occumberet, alta uoce uirum aliquem fortem, qui uexillum à se reciperet, inclamabat, ad cuius uocem Lucas Hamersteter, qui se ex Braunsuicensibus ducibus, illegitimo tamen thoro, oriundum gloriaretur, illicò accurrens, uexillum ex moribundi manibus capere nitebatur, quem Conradus, siue quòd suspectam haberet illius fidem, siue quòd tanto honore indignum esse arbitraretur, tradere recusauit. Cuius iniuriæ Lucas impatiens, educto gladio manum Conradi cum uexillo amputat. Conradus nihilominus uexillum altera manu & dentibus mordicus apprehendens, tenet, laceratq́ue. Lucas uexilli fragmentis arreptis, proditisq́ue peditum copijs, ad Ruthenos deficit. Huius defectione factum est, ut quadringenti ferè pedites ab hostibus miserè trucidarentur: reliqua turba cum equitatu seruatis ordinibus, ad suos incolumes rediêre. Huius cladis autor Lucas, postea à Moscis captus, atq́ue in Moschouiam missus, in aula principis aliquandiu honesto loco fuit. Verùm is acceptæ à Moscis iniuriæ impatiens, ex Moschouia clàm ad Christiernum Danię regem postea profugit, à quo tormentis pręficitur. Cum autem pedites aliqui, qui ex ea clade euaserant, in Daniam elapsi, illius proditionem Regi indicassent, nec cum eo unà militare uellent, rex Christiernus eum in Stockholm misit: mutatoq́ue pòst regni statu, Iostericus, aliàs Gustaus Suetiæ rex, recuperata Stockholm, Lucam ibi inuentum, numero familiarium suorum ascribit, & Vuiburg oppido præficit: ubi cum nescio cuius criminis se insimulari cerneret, ueritus grauiora, denuò in Moschouiam se recepit: ubi ego illum honorificè uestitum, inter Principis stipendiarios uidi.

POMPONII MELÆ DESCRITIO SARMATIAE.

Armatia intus quàm ad mare [b] latior, ab ijs quæ sequitur, [c] Visula amne discreta, qua retrò abit usque [d] ad Istrum flumen immittit, gens habitu, [e] armisq; Parthicæ proxima, uerum ut cœli asperioris, ita ingenij, nō se [f] urbibus tenet, [g] & ne statis quidem sedibus, ut inuitauere pabula, ut cædens, & sequēs hostis exigit, ita res opesq; secum trahēs, semper castra habitat: bellatrix, libera, indomita, & usq; eò immanis atq; atrox, ut fœminæ etiam cum uiris bella ineant, atque ut habiles sint, natis statim dextra aduritur mamma, ut inde expedita in ictus manu, quæ exuritur, uirile fiat pectus: arcus tendere, [h] equitare, uenari, puellaria pensa sunt: ferire hostem adultarum stipendium est, adeò ut non percussisse pro flagitio habeatur, sitq; eis pœnæ [i] uirginitas.

IOACHIMI VADIANI COMMENTARIOLVS IN POMPONIVM MELAM DE SARMATIA.

Armatia.) Quemadmodum Ptol. scribit lib. 3. à septentrione oceano Sarmatico, & parte terræ in Arctos incognitæ terminatur, ab occasu Istula, ab ortu confinibus Chersonesi Tauricæ, ipsaq; Mæotide, & Tanai ad usque Rhiphæos, & ignota, quæ supra eos sunt, à meridie Carpathijs montibus. Huius iusta pars hodie Polonia dicta, à planitie uidelicet terræ, quā ipsi uernacula lingua Pole etiamnum uocāt. Orientale eius latus in 2. lib. principio pro uirili explicuimus. Reliqua sequi calamo nō pigeret, nisi hodie reddidissent plerique, inter quos uel diligētissime Raphaël Volaterranus. Coloni planè è Germania profecti uidentur: nam cum Boiemis lingua communicant, & sunt cùm uitæ synceritate, tum morum candore mansuetiores, quàm ut Scythici sanguinis esse, qui nūc habitant, quispiā existimet. Vtq; in Germania uetusta ferocitas, ita Germanorum in Polonia Scythica feritas hodie incognita est. Regem habent: is erat, dum hæc scribebam, Sigismundus Casimiri filius, princeps seculorum dignus memoria. Est enim & bello (ut paucis ambiam) & pace insignis, tanta formæ præstantia, ut dignam regno maiestatem uel sola uidentibus offerat. Huius mater longè Lampido illam Lacedæmoniam uincens, regis uxor, regis filia, neptisq;, regis soror, & sex regum pientissima parens, ut alibi sumus testati, extitit. Gens ipsa Christiana religione insignis, & optimorū antistitū hodie custodia incolumis. Quos inter, quos equidem nouerim, Erasmus est Vitellius præsul Plocensis, Ianus Ludbrantius Posnaniensis, Matthias Dreuicius Vladislauiensis, Ioānes Conarky Cracouiensis, & candidissimi animi Petrus Tomitius Premisliensis, uiri in uniuersum, cùm seorsum literatissimi, & nullis nō doctrinis dediti, tum studiosorum amantissimi & magni patroni. Id quod in præsulibus Christianis non naturæ solum, sed etiam gratiæ munus esse uidetur. Noui enim plerosq; uel æstimatissimos, quibus magis curæ est, quid habeant, quàm quid sciāt: nec quàm docti adsint, sed quot cōpti ministrent, respiciunt. Porrò & altissimo in ocio socordes ab opibus & auaritiæ studio spectari uolunt, quibusuis ueteribus tyrannis in deglubendis pauperibus sæuiores, immitioresq;. A quibus longè & uerè δὶς διὰ πασῶν, quod aiunt, illi dissentiunt. Inter quos nomino cum honoris præfatione Silesiorum Ianum Thurzonem Vratislauiensem, & Morauorum Stanislaum fratrem suum Olomuncensem, genere, doctrina, uirtutibus magnos, eoq; mihi commendabiles uel maximè, quod hic Ianum Dubrauium inter multos, ille CASPARVM Vrsinum amplectitur, uiros, ut ipsa indicant studiorum suorum uel nunc edita monimenta, doctrina, elegantiaq; præstantes. De Iano Conarsky iurecōsulto inter insignes regios oratores clarissimo, quid sentien-

Polonia unde dicta.

Sigismundus Poloniæ rex.

Poloni religiosi.

Antistites Sarmatici.

Ianus Thurzo præsul Vratislauiensis.

Ianus Conarsky.

ſentiendum ſit, ipſa me humanitas ſua, ſimul & eruditio monuit: ſatius uerò eſt modeſtum uideri me ſuarum laudum præconem, ſi minus, quàm fert animus, hoc in loco retulero, quàm affectatæ laudis ſuſpicione premi, dũmodo fatear nihil eſſe, quod adeò de me merito uiro non debeam.

b Latior.) Nam ab Iſtulæ fontibus ad Tanaim, circumq́; Euxinum uerſus multo erat Melæ temporibus ſpacioſior, quàm in ora Septentrionalis littoris, cuius magna ignota pars fuit.

c Viſula.) Mira nominis uariatio: nam Viſula, Iuſtula, Iuſtilla, Iſtula, Viſtula uocatur. *Viſtula.* Oritur in Carpathijs, qua in Iaziges, & Marcomannos Polonia imminet: in Codanum egreditur non uno oſtio, & ampliſsimo, antequam Dantiſcum attingat alueo, ubi mira piſcium copia. *Dantiſcum.* Dantiſcum clarum & opulentum aduectis mercibus oppidum, aëre ob uicina, quæ paluſtri humore mandent, nonnihil inſalubri, memorabile uerò ætate noſtra Ioannis Dantiſci nomine, iureconſulti, poëtæ, & Sigiſmundi Poloniæ regis (quod fidei ſuæ & eruditioni debebatur) ſecretarij. *Ioan. Dantiſcus.*

d Ad Iſtrum.) Ideo Ptol. non Iſtula tantum, ſed & montibus, qui in Iaziges imminent, & Germaniæ parte terminari ait.

e Armis.) Hodie quoque equitatu maximè præſtant, habentq́;, qui arcubus antiquo gentis more utantur.

f Vrbibus.) Clariſsimæ ſunt hodie Cracouia & Poſnania inter plurimas. At maiores multò in Lithuania, & ea ora, quæ in Tauricam Cherſoneſum, & Euxinum ſpectat, ſitæ: inter quas eminet Vilna præcipuè, tum & Orſcha arx munitiſsima, Kyovv Ruthenorum metropolis, & in Podolia cæteris munita Camyenyetz, quam Latinè ob ſitum loci ſaxeam cognominant. Quod ſi quis ad terrarum, regniq́; amplitudinem reſpicit, non erit adeò celebris oppidis Polonia. Conſtat autem ampliorem eſſe, quàm tota ſit trans Pyrenæos Hiſpania. *Poloniæ magnitudo.*

g Ne ſtatis.) Omnia hæc abolita migratione, ut credo, gentium. Similia his libro primo, de Amazonibus, & ſecũdo libro de Scytharũ fœminis retulit. Id magis miremur, cur totus is tractus in Scythiam uſque adeò apibus abundet, ut ceræ, melliſq́; nuſquam maior copia ſit. Nec artem ibi expectant, nec induſtria iuuari uolunt, ſibimet aluearia intra roborum excauata latera conſtruũt, adeo ut grauiſsimas hyemes iuxta facilè ferant. Eſt hæc terra planè ſuis prædita floribus, & per æſtiua nullos magis ſol aſpicit, quãdo longiſsimus eſt dies, qui animali ad labores nato breuibus umbris operam intercipit. *Sarmatia apibus abundat.*

h Equitare.) Scribit libro octauo Plinius, Sarmatas equos habere tolerantiſsimos laborum, quos cum iter acturi ſunt, inedia pridie præparant, exiguum tantum potum impertientes, atq́; ita per centena millia, & quinquaginta continuo curſu euntibus inſident. Iidem & Scythicarum gentium more herbarijs quibuſdam ſuccis corpora tinxerunt, fuitq́; adeò agreſtis uictus, ut pulte alerentur, farinæ crudæ equino uel ſanguine, uel lacte admixto.

Durant crudelitatis reliquiæ in Tartaris, qui pars quidem Sarmatarum ſunt, ſed & Scythicis immanes morib. Vaga illa gens, & incertis contenta ſedibus, nec aliud lucri, quàm quod præda adijcit, improuiſis incurſibus maximè noxia, profundis & trucibus oculis, ac ferè cæſijs, turbinato craneo, & circũ tempora capite preſſo. Pleroſq́; nuper Cracouiæ, & haud ita pridem aliquot Viennæ in ipſis catenis uidimus: ac neſcio, an uiderit Apollinaris, qui de ijſdem tum uere, tum eleganter in Panegyri ad Artemium Auguſtum ſic refert: Iacet ſub axe urſæ Gens animis, membriſq́; minax, ita uultibus ipſis infantũ ſuus horror ineſt, cõſurgit in arctum Maſſa rotunda caput, geminis ſub fronte cauernis. Viſus adeſt oculis albentibus, acta cerebri. In cameram uix ad refugos lux peruenit orbes. Horum ſemper iuſtum numerum, qui diuerſum opus faciant, compeditos, & ergaſtularios habet in arce ſua Cracouiana rex Sigiſmundus: equina his carne nõ eſt cibus alius gratior. Certa fides, ſi equum utcunq́; morbidum indicaueris, rem egiſti gratijs dignam, adeunt, cadauero ſum extrahũt, ſuoq́; in carnario euiſcerant, carnibuſq́; partim aſsis, partim elixis, grãdi in fornice focis circumſidentes hiantem exaturant uoluptatem. Cum Cracouiæ eſſem, leonem catulum, qui in aula tum forte mortuus erat, euiſcerabant, celebriq́; deuorabant conuiuio, adſtantibus etiam nobis, & feritatem demirantibus, ridiculo nutu, ut comeſſemus, inuitatis. Equorum oſsibus mirè expolitis, & faberrimè efformatis manubria ſcuticarum præmuniunt, intus uiſenda arte cultros ceu in uaginam condentes, quorũ in itinere pro Tartarorũ more poſsit eſſe uſus. Equidẽ cum è Cracouia Bochniã uiſum abijſſem *Tartarorum immanitas.* *Sidonius.* *Tartari hippophagi.*

Salinas,& Ioannis Boneri Salinarum præfecti beneficentia in arcem Bochnianam hospi-
tio receptus essem, à Iano de Oleschincky Damiani domino, qui tum Boneri uicem gere-
bat, uiro & uirtutibus,& literis iuxta claro, humanissimè tractatus, inter cætera mihi ho-
mo Scytha ostendebatur,præterquam quòd agreste Sarmaticum fidibus ludebat, ad no-
cturnas tantũ uigilias natus:qui nec minis, nec uerberib. ab esu demortuarũ feliũ, canũq;
deterreri potuit,clanculum uel è cœno cadaueribus,quibus uesceretur,raptis, assisq;.

i Virginitas.)Cogitur enim esse uirgo, si nullum occiderit. Est ergo pœna, cum sit ma
xime honorificum,id manu consequutam fœmellam,ut nubere possit. Nihil horum ho-
die usuuenit, præter miram in plerisq; Sarmatis equitandi agilitatem. Vulgare est medio
in cursu ex equo in equum insultare,idq; sine mora,sine casus metu.Quod ipsum anno ab
hinc tertio in Pannoniæ claro oppido Posonio,cum illuc ad Vladislaum Vngariæ regem
frater Sigismundus uenisset,spectaculi gratia (nam nostri mirabantur) iterũ,iterumq; ex-
Victor Gampus iureconsultus. hibuerunt,ut mihi retulit Victor Gãpus Viennensis,iureconsultus clarissimus, & dignus
omni fide homo,qui tum cum Cæsareis oratoribus Posonium profectus, crebris illis lu-
dis interfuit. Cornelius Tacitus author grauissimus in his maximè, quæ ad Christiano-
rum historiam nihil attinent,libro Augustę historiæ 17.equitatum Sarmaticum commẽ-
dans.Mirum,inquit,dictu,ut sit omnis Sarmatarum uirtus uelut extra ipsos, nihil ad pe-
destrem pugnam tam ignauum:ubi per turmas aduenêre,uix illa acies obstiterit.

Salifodinæ Sarmaticæ. Liber aurem hoc in loco, quoniam dignissima res est, nec aliena proposito, utpote de
terræ insignibus locis commẽtantibus nobis,salifodinas Sarmaticas orbi patefacere,prę-
sertim quòd hanc admirandam naturæ fœcunditatem à scriptoribus, quos equidem ui-
derim,Latinis,aut historiæ penuria,aut certe experientiæ inopia,siue(quod suspicor)raris
alibi gentium Salinis, copia,magnitudineue Sarmaticis illis respondentibus,negle[illegible]ius
traditam uideam.Nec uerò facilè aut Arabum Carras illas,iuxta quas è salis frustis, ut Pli
nius tradit,aqua ferruminatis ædificia exstruuntur:aut Oromenum Indię montem, è quo
salis glebæ lapidicinarum more cæduntur, quantum scriptorũ lectione consequi animus
potest,ualde mirabitur,qui Sarmatiæ aut Bochniam,aut Veliscum uidit.Duobus in locis
cæditur metallicus atq; fossilis, oppidis utrobiq; ob mortalium frequentiam, & operum
magnitudinem, enatis. Horum propius Veliscum uocant, à Cracouia passibus plus mi-
nus.8.mil.alterum Bochniam.30.maximum millibus distans cum arce perelegante,à Sa
linarum præfecto,quem sua lingua Zupparium uocant,habitata.

Veliscum. Velisci situs equus in septentrione, ad meridiem & ortum molli assurgit cliuo, altiusq;
atq; altius:proinde montanis extantibus,agri,quemadmodum & Bochniæ,iuxta ferè ste
riles sunt.Intra oppidulum prope sacram ędem uno hiatu,quem ipsi Schibum nominant,
in illa tenebrarum regna descenditur.Fossa ipsa undiq; præceps,roboribus in quadratum
ferè contignatis altissimè demittitur,fune prægnandi è machina pendente,quo glebæ,sa-
Bancæ salis. lis,quas Bancas ipsi appellant, ex uarijs cauernis ad eius fauces deuolutæ, tandem in lu-
cem, extrahuntur. Qui descendunt, restibus ex subere ima in parte craticulæ in modum
contextis,& grandem illum ad funem nexis insident, manibus sese retinentes, atq; altero
crure ad funem applicito,quò minus,qui ita pendet,uacillet. Bini frequenter iunctis late-
ribus pensiles intromittuntur, ita tamen ut septeni atq; etiam octeni ordine appensi de-
mittantur: Stupentibus autem & inexpertis antea periti rerum fossores intermiscentur,
qui altera in manu lucernam gestantes,pede alterutro funem immani altitudine fluctuan
tem regunt, ne, in compacta quadrato robora si impingat,leuissimè sedentes excutiat,e-
necetq; casu.Cum ad fundum,peruentum est, ocyssimè sese primi explicant, funemq; di-
uersum in cuniculum trahentes,sequentibus consistendi relinquũt locum.

Puteorum altitudo. Hic primus per puteum,qualem diximus,introitus est tantę altitudinis, ut subtus stan-
tibus nullus unquam cerni dies queat,& omnis desuper clamantium uox euanida sit,nec
quicquam eo modo ab his,illisúe significari queat.Stipulas accensas et carbones deijciũt,
qui supernè astant,illis inuicem funem magno nixu crispantibus, aut grandi malleo con-
tignata robora in imo quatiẽtibus,talem impetum pedibus magis,quàm auribus horum
excipientib.Hic mutuus signorũ modus est.Aduenis non rarò,qui descendere aut nolũt,
aut nõ audent,putei altitudo indicatᷓ straminis succenso fasciculo, iniectoq;, uisu sequen-
tibus eum,qui astant, hoc modo altitudinis parte deprehensa. Nec facile periculum in i-
gne fuerit,udis semper primarum faucium roboribus. Velisci uno tantum puteo(ita uo-
care libet)descenditur,Bochniæ pluribus: sed uno tamen frequentissimè demissis opera-
Bochnia. rijs, ex alijs interim salis micis extractis: & Bochnia quidem profunda, & undiq; decliui

planicie

planicie iacet, Velisco, ut dixi, prominente. In huius fodinis amœniora omnia sunt uisu. nam uix usquam periculosus timidis etiam & insuetis intus gradus est, & in latera abeuntes cuniculi ita panduntur, ut erectus queas incedere. Bochniæ in profundum omnia abeunt, altißime subsidentibus foßis, graduq; insuetis præsertim periculosißimo. Ab puteorum lateribus scalę demissæ tenuibus ferramentis, funiculisq; roboribus annectuntur, exilibus subtus proceribus nixæ, & operariorum frequẽtia detritæ plerunq; à quibus pro fossarum specie abeuntibus, crebro flectendus sit gradus, idq; immani subtus altitudine, qua quidem ab ignaris primum sine metu descenditur, lucernis proxima tantum illuminantibus non etiam profundum aperientibus. Magno uerò metu ascenditur cogitantibus præsertim, quantum inanis altitudinis subsit, quamq; pendulo nitantur gradu, qui uadunt. Equidem ut de me dicam, non rarò terra mariq; cum timuerim mihi, haud leuibus in periculis uersatus, nunquam tamen frequentius, præsentiusq; de morte cogitaui, quàm cum naturæ noscendarum opum cupiditate uictus, in Bochnianum illud barathrum descendissem: de quo etiamnum ita cogito, ut incolumem me omnia uidisse gaudeam, non amplius quacunq; occasione oblata uisurus. *Scalæ.*

Velisci, eum demisßi essemus per primum puteum, uario ac perplexo, & uere quosuis Labyrinthos uincente cuniculorum ambitu, in antra non parum spatiosa ducebamur: cameras appellat Sarmata, è quarum lateribus ingentes micæ ferreis cuneis, malleisq; cædebantur. Vix autem fidem ceperit, quantum omnia salis politißima munditie resplendescant. Ac Velisci quidem quo magis in latera cuniculos adigunt, eò salem salsiorem, mundioreq; deprehẽdũt profunditate ferè sterili, aut micis certe obintermixtã glareã impuris. Rarißime uero (id quod in fodinis metallicis Carinthię obseruaui) in his usuuenit, ut ligneis colũnis, aut fornicib. cõpaginatis tellus, ne sidat opprimatue operarios suspendatur. Solidæ sunt perinde effoßis salis rupibus cryptæ, nec temere unquam inde periculum euenit, sicut nec uapor usquam noxius, aut fumus pestilens strangulat. Solo casu quotannis sunt, qui pereunt fractis interdum scalis, ac non raro glebis pręgrandibus, dum attrahuntur, & rumpitur funis, miserabili clade recidentibus: Porrò & primo in descensu periculum est præsens, si funiculi siue restes, quibus insidere solent demittendi, dirumpantur. Operarijs merces soluitur, non à tempore, quod in his cauernis nullum est, sed operis modo æstimatione facta. Instituta quoque ad eam rem regula, & in salis (mirum) glebis uirium & laboris indicia insunt: hoc modo dispar salarium recipientibus, nec unquam desidia eludentibus qui cædunt. Cumq; nullæ sint illic lucis, & tenebrarum uices, fit ut nec uigiliarum, nec somni modus ullus existat, semper laboratur, opera tamen per uices fortuitas distributa: ut primi graues micas forma quadrata, sed oblongiori excidant, mox sint, qui demolientes, per multiplices eas cuniculos sub introitum primi putei trahant, ut tandem in lucem attollantur, quibus ab opere uacantibus, postremi succedunt, qui tenui mercede puluerem salis conuerrunt, & fragmenta legunt, in ueteres & exhaustas ea fossas conijcientes, aut in factitij salis usus extrahentes, humeris portantes, & certatim sub ipsa puteorum trahẽtes ora, ut attracta demum edantur. Ad hanc autem operam & iuuentus conducitur, cum illa non nisi à robustißimis perficiatur. *Salinæ Veliscenses.* *Merces pro labore.* *Operum uices.*

Fontales uenas Velìscenses fodinæ paßim habent, cæterum modicè scaturientes, quas canalibus è cryptarum ambagibus commodum in puteum corriuatas mox dolijs attollunt, coquuntq; harenosi salis iniectis fragmentis. Velisci enim & Bochniæ non tam foßiticij salis, quàm factitij copia est. Ille solidis è rupibus cæsus paulò est amarior recẽs, mox cum aëre superno inuaditur, extractus dulcescit, fitq; optimus. Hic paulò salsior aqua, ut dixi, & fragmentis extractis coquitur, grandi subiecto igne, uelut in Germaniæ, Galliæq; locis pluribus. Bochniani micas, statim ut editæ sunt, probant, puræ sint nec' ne, glareæ siue argillæ uenis interturbatas confestim in frusta, ut coquantur, findentes. Puriores integras uendunt, non pondere, sed magnitudine tantum æstimata. Mirum autem adeò facile frãgi salem, cum nostro ab aëre humescere cœperit: rursum, dum in cauernis est, leuiorem & duriusculum esse, extractum ingrauescere maxime. *Venæ fontales.* *Sal fragilis.* *Albertus.*

Albertus noster ex terreo cõbusto, crassoq;, & aqueo commixto, ac terrę frigiditate cõgelato, salem natura calidum, & siccum constare autumat: porosum uero esse, & hiare rimis subtilibus: unde coniectura sit minime audax, leuem esse salem, dum sicco in aëre trahitur, mox nostro, qui humidior est, per hiantes poros hausto, grauiorem fieri, ac facile frãgi posse, quoniam laxior, molliorq; factus sit. Plin. 31. li. 7. capite, prodidisse ait quosdam, leuißimũ intra specus suos salem esse, qui in lucem uniuersam prolatus uix credibili pon- *Plinius.*

 dere

dere ingrauescat. Cuius euidentem causam putauit esse à cuniculorum madido spiritu sic
adiuuante molientes, ut aquæ solent, in quibus grauiora pondera facilè mouentur. Mihi
certè prior causa magis arridet, qui sum expertus siccum, calidum, acutum, & perquam
subtilem in his fodinis aerem esse, ut suadent obambulãtes, & nudi etiam Cyclopum mo-
re laborent Bochniæ, ocreatis tantum, & braccis pudibunda uelatis, qui fodiunt. Micæ,
cum ad supremi putei fauces peruenêre, appensę funi iumentis extrahuntur, prægrandem
rotam anhelo & in circumreducto gyrantibus cursu. Et Velisci quidem leuiori opera om-
Bochniarum salinæ operosior.
nia constant, Bochniæ magnus in extrahendo labor est, cum quod multis in locis extra-
hitur, tum etiam quòd ex altissimis fossis interim per cuniculos trahitur, interim machinis
subtus fabrefactis attollitur, donec hac & illac uario flexu per cryptas prouolutus, & sexies
minimum subterraneis illis machinis sublatus, demum ad supremi introitus fauces con-
uoluitur, ut claram in lucem attollatur. Cumq; Velisci fossæ sint præter cameras, alicubi
octodecim scalarum altitudine, quarum nulla breuior sit octo cubitis, multis interim lon-
Bochniæ salinæ altitudo.
gioribus: constat Bochniæ, præter primarum faucium immanem profunditatem, in altis-
simam fossam octoginta scalarum altitudinem durare, & quotidie fieri altiorem, innume-
Ludouicus Decius.
ra salis excisa copia. Scalas numerauit Ludouicus Decius noster regi Sarmatiæ à secretis,
& Iano Bonero Salinarum præfecto à rationibus, amœnissimi ingenij, & eximiæ doctri-
nę homo, mihi sanè nonnullo metu perturbatiori, tum & alia demirato, quorum gratia ue
neram, id ipsum obseruare non dabatur. Bochnianæ glebæ puriores, salsioresq; existiman
tur. Vtrobiq; per reliqui salis rupes uenæ quædam euegantur pellucidæ, & crystalli modo
Salis gemmæ.
nitidæ salis gemmæ, ut recentiores cognominant, cuius præcipuus est in medicinis usus,
Salis factitij ratio.
apparent & uenę extincto carboni nigriore similes, quarum materiam aurei pondere con
tritam, & modico uino sumptam alueum soluere aiebant. Sal qui coquitur, uisendæ ma-
Plinius.
gnitudinis patinis ex ære, ferroúe factis non sanè profundis, nec crassis admodum infun-
ditur, ubi aquis flammarum in bullientibus concretus, & sidens sal, postquam incanduit,
extrahitur. Quod Plinius intellexit, quando scripsit in Gallia, Germaniaq; ardentibus li-
Tacitus.
gnis aquam salsam infundi. Et libro tredecimo Tacitus in Hermunduris salem prouenire
ait, non ut apud alias gentes, eluuie maris, arescente unda, sed super ardentem arborum
struem fusa, ex contrarijs elementis igne atq; aquis concreta, &c. Et hic quidem quamuis
in metallico illo siue fossili acutior paulo, salsiorq; esse solet, parum tamen à natiuo sale ab-
Salis in Sarmatia montes.
est acuminis ui. Mirum uerò inter tot fœcundæ naturæ miranda opera spectaculum, tanta
altitudine solidos salis demitti montes: & cuniculis in tanta spatia adactis, ad lucernarum
lumina moles subterraneas excauari. Nullus illic dies uelut Cimmerijs olim; nulla nox,
sed umbræ tantum sine cœlo. Porrò & adeo altum silentium inest, ubi ab opere uocatur,
ut manes inesse loco credas. Velisci non raro ingentium sese templorum specie camerę of-
ferunt, immanibus salis columnis extantibus, quibus superiora solido & ipsa concreta sa-
le, ceu fornices quidem sustinendis montibus enati imminent, grauissimo sese pondere
Glebarum salis pondus.
admirabili quadam operariorum industria librante. Bochniæ mille quingentorum pon-
do Germanicorum graues micas extractas uidimus: hæc autem Romana pondo tria mil
lia æquant. Aiebant interdum maiores cædi, neq; id difficile creditu æstimantibus, salis il-
Magnum è Salinis uectigal.
lic non glebas tantum, sed montes etiam esse. Ex ingenti uero illo Sarmatiæ thesauro ma-
ius eius regni principi uectigal est, quàm plerisque esse ex auri, aut argenti fœcundissimis
fodinis possit. Etiam si hoc, quicquid est emolumenti, uix æstimandis sumptibus constat.
Illud non præterierim, in multis Sarmatiæ locis copiæ salis euidentia uestigia spectari, in
quibus tamen fodere lege cauente prohibentur, qui adhabitant, ne rei precium euilescat,
& detrimentum emolumento maius fiat. Veliscensem fodinam quatuor plus minus ho-
Rudolphus Agricola.
ris bona parte collustrauimus, comitantibus nos Rudolpho nostro Agricola. Benedicto
Vadiano fratre, & adolescentibus duobus Cracouianis Seuerinorum familiæ, spectatis-
simæ indolis, qui unà se in horrendam illam altitudinem demisêre. Solus Agricola, cui ca-
put est natura uertiginosum, & ex studijs debile, nullusq; omninò ad scandendum incau
tius animus, tantisper donec extraheremur, & nostro redderemur cœlo, nos operiebat.
Bochniæ ijdem ferè nobiscum descenderunt, ducente nos & singula diligenter commõ-
Ioannes de Oleschincky.
strante Ioanne de Oleschincky, Damiani domino, uiro præter humanitatem & candidis-
simos mores imaginibus etiam & literarum peritia claro. Cui pro singulari beneuolentia
& liberalitate sua, non satis uidebatur in hominem peregre aduenam collatum officij,
quòd unà periculosa uectura demissus in fodinas esset, quòd omnia indicasset, & exposu-
isset, nisi sexta ferè hora demum reductũ, cum fessum, squalidumq; cerneret, & lauandum

curaret,

curaret, & apparatissimo prandio in regia arce exciperet, toto sodalitio nostro biduano hospitio incredibili humanitate tractato. Porrò ne is quidem beneficentiæ finis erat, postridie nos in uillam suam Damianam deduxit, fertili agro ad piscosi amnis ripam extructam, & undique amœnissimo nemore clausam, in qua iucunda deambulatione facta, rursum elegantissimo & planè saliari prandio non tam ferculorum apparatu, quàm morum & facilitatis suæ comitate mirificè exhilarauit: additis mox, qui nos compendiarijs itineribus Cracouiam reducerent. Quid ni autem fatear, summam beneficentię me Ioanni Bonero debere salinæ utriusque prefecto? qui simul acituros nos Bochniã intellexit (iam enim Velíscum uideramus) literis actutum præmissis, ut his modis cum uniuerso sodalitio exciperemur, curauit. Est hic uir grauissimus, prudentissimusque authoritate, & gratia nullis sanè in Sigismundi regis aula cedens, preterea exterorum (ad Rhenum enim natus est) primus, qui tantis fortunæ ornamentis, tantaque dignitate apud Sarmatiæ principes inclaruerit. Ac de salis quidem fodinis Sarmaticis hactenus. Ioannes Bonerus.

DE SARMATIA COMMENTARIOLUS HARTMANNI SCHEDEL, ARTIS MEDICAE DOCTORIS.

Armatia est nimis uasta & ampla regio, sed inculta & in solitudine posita, & sub rigidissimo æthere iacet. Hæc ex ortu Moschos & Tanain fluuium habet: A' meridie Dacos & Pannonas: Ab occidente Bohemos, Morauos, Slesios, & Teutones: à septentrione mare Germanicum & Sinum Codanum. Id uerò quod regni nomen tantùm sortitur, Poloniam uocant. Hæc duo nomina habet. Nam eam partem terræ ubi sita est Cracouia, minorem Poloniam nominãt: At ubi Posnania & Gneszna surgit, maiorem nuncupant. A' Craco autem primo duce usque ad ætatem primi Boleslai non nisi duces illic imperitabant. Temporibus autem primi Othonis Cæsaris Boleslaus clarissimus dux fuerat. Non is de quo in uita diui Stanislai dicemus. Nam ille nepos eius fuit, qui ex monacho huius Boleslai filio natus fuerat. Iste igitur Boleslaus regem Franciæ & Germanas gentes uictrici manu infestabat. Tandem sub Othone Cæsare tali bello finem dedit & fœdus cum Germanis & Gallis contraxit. Otho autem Cæsar uidens tanti principis animi magnitudinẽ, quam toti Germaniæ & Sarmatiæ notam fecerat, se cum Boleslao duce in Sarmatiam cõtulit ut & imperium, & potestatem eius planiùs perspiceret. Quem illustris dux summis honoribus in Posnan suscepit. Nam tribus ante urbem millibus Passuum, aut longius sericas lanas, muriceasque uestes auro, argentoque decoratas per uiam, qua Cæsar iturus erat, prosterni iussit. Et post ingressionem Cæsaris in urbem Posnam cuicunque licitum fuerat illa deferre & deportare. Illic magnificis, splendidissimisque conuiuijs & Theatris, ceterisque cærimonijs Cæsarem uenerabatur ut nulla, quàm aurea, illic forẽt suppellectilia: quæ post quoslibet cibos in puteos, quorũ fundi nemo certus erat, deijci ac deperdi iubebat. Multas alias pompas ac munificentias Cæsari Othoni instaurabat, quæ satis amplè Sarmatica historia enarrat. Iamque uidens Cæsar tanti principis liberalitatem, & mentis sublimitatem, diuitiarumque abundantiam nõ ab re animo duxit tantum clarissimum ducem corona regia dignum fore. Eum itaque regali sceptro ac diademate exornauit, ac cæteris dignitatibus sedem regiam requirentibus celebrauit. Ne autem Boleslaus iam illustris rex tanti erga Cæsarem beneficij ingratus uideretur, brachium diui Adelberti antistitis, quem Pruteni nefanda morte trucidarunt, pro munere Cæsari obtulit. Iamque aucto regni imperio usque ad annos salutis nostræ. M. C C C C. aut paulo antea rex Poloniæ dum absque prole discessisset. Tandem dux qui Lithuanis ac Russiæ præsidebat, in regem electus fuit qui idola antea coluit. Sed eo tempore quo illi regium sceptrum deferebatur Christianam religionem cum omni terra, cui præerat, suscepit. Itaque Lithuanos ac Russitas ad regnũ Sarmatiæ sic adiunxit, ut nõ nisi absque certa cõditione dissolui possint. Is ergo illustrissimus princeps Prutenos, maritimas germaniæ gentes, sæuissimo bello subiugum duxit ac imperium amplius extendit: Vbi insignes urbes extant Dantiscum & Thuronia. Est & clarissima arx Marieburgum cui similis nemo mortalium uidisse fertur multis uarijs structuris, mœ-

ris, mœnibus, turribus ac fosſis munita, ut nulli inimicorũ tutus ſit ad arcem acceſſus. Amplius imperium ante aliquot annos fuerat: infeſtante tamen Tartarorum & Turcarum perfidiſsima gente magnũ toti Sarmatiæ damnum illatum eſt. Nam terra, quæ poſt Ruſſiam uadit, quam gens Podoliam uocat, tota exuſta & in ſolitudine poſita eſt: ut & neceſſitatem peregrinantibus ferre non poſsit quamuis fertiliſsima ſit: ita ut gramina in altitudinem unius celſi uiri excreſcant: & apibus, & melle tota redolens ut non ſatis illis locus ſit ubi mella deferant. Sub arboribus nanq; aut uirgultis & ſyluis fauos ſic educunt. Hercynium autem celebratiſsimum nemus, quo in tota Europa nihil præſtantius, Sarmatiam totam percurrit & circa Cracouiam ſaltus ſuos extendit: per quos ire poteſt unuſquiſq; uſq; in Lithuaniam & Scythiam. Tantis brachijs regionem illam totam peruagatur, ferarum maximos educens greges. In ea uerò ſyluæ parte, quæ ſeptentrionalior eſt, biſſontes fert: quæ ferox ac immanis bellua eſt, humanum genus maximè peroſa: ad ueſcendũ quidem maximè conueniens: Formam autem gerit citrini coloris: frontem latam & cornua fert, ut nec uenationi ſatis aptum ſit niſi maximis, uarijsq; laboribus. Metallum uerò nullum quam plumbum Sarmatia fert: non alia quàm Saturni cauſa: qui terram rigido infeſtat frigore. Salis autem maxima copia eſt, qua cæteræ longinquæ gentes utuntur. Quod maximum præſtat toti regioni emolumentum: qua nulla regi ipſi maior in toto regno gaza extat. Nam ſub terra exciduntur ingentia ſalis ſaxa. Extra terram autem aliud ſal ex aqua decoquitur. Eſt & Sarmatia ferax & uberrima tellus omni genere fructuũ & quicquid ad paſcendum, humanum corpus expetit. Nunc addenda eſt clariſsima proles illuſtriſsimi principis Vladislai, de quo antea diximus. Is tres, (ut quidam ferunt) uxores habuit, ex quibus duos ſuſceperat filios, quorum unus natu maior Vladislaus uocabatur, alter Caſimirus. Vladislaus autẽ poſt mortem patris regio inſignitus fuerat imperio. Itaq; Hungariæ & Bohemiæ, & Poloniæ regnis præſidebat, ubi clariſsima geſta militari manu faciebat, ac imperium & Chriſtianam religionem amplificabat. Nam regi Turcarum tantum terrarum depopulatus fuerat, ut & ante Cõſtantinopolim caſtrametaretur: ubi dum ſæuiſsima bella erga Turcas gereret ac utraq; pars crudeliſsimo conflictu decertaret, Pannones uerſis tergis fugã dabant ac regem cum paucis Sarmatiæ copijs in tãta hoſtiũ multitudine reliquerunt. Caſimirus uerò dux Lithuanis, & Ruſsiæ præerat. Inde dum caſus regius genti notus fuerat, Caſimirus per Sarmatias in regem declaratur, qui filiam ducis auſtriæ, ſororem Ladislai, qui regno Bohemiæ & Hungariæ pręſidebat, in uxorem duxit. Ex ea ſex ſuſcepit filios & quinq; filias. Primogenitus uerò Vladislaus uocatur. Hic adhuc iuuenis exiſtẽs in imperium regni Bohemiæ electus fuit, mira quadam animi magnitudine ac optimis conſilijs pollens. Ob quod dum Matthias rex Hungariæ diſceſsiſſet & regnum Pannoniæ adeptus eſt. Huic erat proximus frater cui Caſimirus nomen paternum datũ fuerat, qui ſummo ingenio ac prudentia claruit, tandem morbo inualeſcente perijt. At huic ſucceſsit illuſtriſsimus princeps Iohãnes Albertus, iam futurum toti orbi ſpectaculum. Is plurima illuſtria geſta militari bello apud Tartaros ac cæteras gentes edidit. Poſt patris autem obitum regno ſucceſsit, ubi fauente illi proſpera fortuna regnũ uirtute ſua & optimorum, doctiſsimorumq; uirorum cõſilijs gubernat. Inclytus uerò dux Alexander quartus natus regius eſt, cui fortitudine & mentis ſublimitate parem tota Sarmatia uix tulit. Hunc ob eius conſtantiam Lithuani poſt mortem patris in ducem ſuſceperunt, qui & maximum toti Sarmatiæ decus eſſe exiſtimatur. Poſt hunc ſequitur Sigiſmundus celebris princeps, qui paterna ſequitur ueſtigia. Is multis egregijs geſtis clareret ſi illi aliquid fœlix fatum aſpiraret. Celeberrimus aũt Fridericus princeps ultimum natorũ locum obtinuit, qui innata animi ingenua uirtute relinquens uanos principum tumultus & inquietam uitam ad ſedem tranquilliorem ſeſe contulit. Vnde Epiſcopus Cracouienſis electus ad Archiepiſcopatum Gnetznenſem poſtea deuenit. Hij omnes clariſsimi quinq; principes hanc uſq; in ætatem, magnificè ac celeberrimè uitam ducunt. Inter filias uerò quinq;, prima nupſit Georgio duci Bauariæ: Secunda Friderico Marchioni Brandenburgenſi. Tertia duci Pomeraniæ. At duæ reliquæ innuptæ apud matrem uitam ducunt.

DE SAN-

DE SANCTO STANISLAO EPISCOPO *Cracouiensi, Patrono Sarmatiæ.*

DIuus Stanislaus, uir magnæ apud Deum auctoritatis, totus Sarmatiæ patronus & signifer, natus anno salutis nostræ M.viij. in rure quod Sczeppanovvo uocant nobilibus ac claris parentibus quorum cura fuit in templis diuino seruitio incumbere, & Deum pijs placare precibus. Is dum in iuuentutem deuenisset, patris monitu in celebre gymnasium Lutetiæ deuenit ubi optimarum literarum studijs summam operam dabat: unde multis uirtutibus floruit, sacro autem, diuinoq; iuri præcipuè insistebat: non ea quæ huius ætatis iurisperiti quęstus causa solent ut maiorum dignitatũ honorem adipisceretur: sed ut si quando locus, statusúe, aut conditio sua ferre posset, ut tantum miseris, quantum potentibus, orphano, pupilloúe iustitiam administraret, & unicuiq; æquo pondere, quod suum esset iubente id lege, redderet. Tandem paternas sedes rediens, Cracouiam inclitam Sarmatiæ urbem deuenit. Illic ob uirtutem & scientiam suam canonicali dignitate fungitur. Mortuoq; antistite, cœlestis numinis prouidentia in præsulis sedem declaratus fuit. Hunc dum semper optimo ordine statum deferret, curabat sacram religionem ac diuinum cultum amplificare. Empto tandem rure à quodam milite, eoq; mortuo, amici illius uillam eandem iure hæreditario à diuo præsule repetere conabantur. At ille testimonium huius stipulationis, emptionisq; proferre non potuit. Nam hij qui huius rei satis edocti fuerãt, propter illorum potentiam latebant. Vir ergò sanctus orationibus ac ieiunijs incubuit, confisusq; summi Dei potentia, qua se iam diu munitum cognouerat, accedens ad tumulum defuncti militis, à quo rus illud emerat, & euoluto lapide & arena, pia & deuota oratione Deum obtestabatur, & mortuum illum per quatuor annos in uitam reduxit. Eumq; coram tyranno Boleslao apud quem tale ius agebatur, constituit: Astantibus illic suis aduersarijs, cæterisq; regni optimatibus: quo se emisse uillam apertè demonstrauit: Iamq; sæuus Boleslaus fœdo, turpiq; luxu insistebat, ac omnem in suas gentes perfidiam & tyrannidem exercebat: ac illustres uiros, egregiosq; ciues nefandis, dirisq; supplicijs excruciabat. Stanislaus uerò Christi uates haud longius id ferendum existimabat. Itaq; regem intrepidus adiens ut talibus cœptis desineret illum obiurgabat. At ille magis in dies facinus exercebat. Tandem à præsule in sententiam excommunicationis ponitur, quare tyrannus Boleslaus ignarus præ furore, quid ageret, dimisit satellites suos ut præsulem quocunq; esset loco, trucidarent. Eo tempore diuus Stanislaus in sacellum diui Michaëlis, quod super rupellam in Casimiri urbem conditum est, deuenerat, gratissimum illic Deo offerens sacrificium: hunc in locum dum ministri regij deuenissent, iamq; ter ingredi templum conarentur, ter iterum pulsi, diuina potentia in tergum cadebant. Id postquam ad regias aures deuentum fuisset, magno fremitu rex Boleslaus in sacellum properat: ubi sanctum præsulem iam sacrificia offerentem immani uerbere ac sæuissimis ictibus trucidat. Tandem per ministros in frusta partitus, extra urbem deijcitur, ut uolucres illud uncis, rostris diuellerent: sed diuina sic agente prouidentia aquilæ illic aderant, quæ preciosum corpus in unum collegerunt, summaq; diligentia id seruabant quousq; ciues ipsi maximo, uenerandoq; ritu in rupellam honorificè sepelirent. Tandem in numerum sanctorum relatus, ut præmissum est, in arcem regiam ad templũ diui Vventzeslai deductus in aurea tumba multis miraculis corruscat quẽ populus multo thure ac precibus indies ueneratur.

DE CRACOVIA VRBE REGIA SARMATIAE.

CRacouiam urbem regiam, inserendam, haud absurdum esse duxi. Nam celebris Germaniæ ciuitas est teste Ptolomæo optimo, lucidioriq; Cosmographo qui eam Corrodunum appellat. Strabo autem Germaniam diffinit, quantum Rhenus & Albis in se clauserint. Nos ea causa sanè non indignam urbem Sarmatiæ foro censemus. Hanc à prima eius origine repetendam satis dignam esse putaui. Sed ne prolixiori, ambiguaúe oratione narrando fabulari uidear, breuiter de eius situ quippiam narrare constitui. Cracouia igitur illustris urbs Sarmatiæ quam Poloniam uocant ad ripam Istulæ non longè ab eius fontibus sita est. Hæc à Craco primo duce condita fuisse, & ipsius nomine celebrata esse à multis dicitur. Hæc altis primum mœnibus cingit & propugnaculis & celsis turribus: post paruo muro & ob uetustatem ruituro simili. Tandem uallis ac fossis: ut imminentibus hostibus facilior aditus prohibeatur. Hæ quædam piscinarijs

narijs aquis repletæ: quædam uirgultis frutice ac graminibus uirent. Post aggerem uerò qui ualli imminet, amnis non late fluens Rudijs dictus, totam ciuitatem circumluit. Hic rotarum orbes agitat, qui cererem saxis conterunt & emolliunt. Deductus tandem per subterraneos cuniculos & cannas toti urbi satis undarum præbet. Portæ urbis septem. In ea uerò plurimæ pulcherrimæ ac egregiæ ciuium domus: ac plurima ingentia templa. Præcipuum diuæ uirginis Mariæ in medio urbis extat cum duabus arduis, celsisq; turribus. Sunt & illic multa monasteria ubi multus deuotorum, religiosorumúe patrum cœtus fulget. Ad ædem namq; gloriosissimæ Trinitatis sic uocatam est celebris ordo prædicatorum. In ea uerò sacra æde multæ sanctitatis uir beatus Iacinctus nondum in numerum sanctorum relatus, magnis miraculis redolet, diui Dominici comes: qui adhuc uiuens tres mortuos in uitam reduxit. Ad templum uerò sancti Francisci est ordo fratrum minorum non reformatus, ac cætera multa monasteria. Est & templum non longè à porta Istulæ quod ad sanctam Annam uocant: ubi beatus cantus celebris huius urbis gymnasij doctor multis miraculis & prodigijs fulget, quamuis nondum in catalogum sanctorum ascriptus sit. Hanc iuxta sacram ædem situatum est ingens celebre gymnasium, multis clarissimis, doctissimisq; uiris pollens, ubi plurimæ ingenuæ artes recitantur, studium eloquentiæ, Poëtices, Philosophiæ, ac Physices: Astronomicę tamen studium maximè uiret, nec in tota germania (ut ex multorũ relatione satis mihi cognitum est) illo clarior reperitur. Illic iam maximè Phœbus colitur, qui & eorum cruda elimat ingenia ac polita reddit. Has ædes diuus Vladislaus illustris Sarmatiæ rex dum ex Prutenorum littorali Sarmatiæ gente sæuissimo conflictu uictoriam duxisset (cuius quidem belli plurima clarissima monumenta hanc usq; in ætatem in arce regia, de qua paulò post dicemus superstant) magnis opulentijs extruxit, libertatibus & stipendijs summis celebrauit, nec incolæ urbis Sarmatico more uiuunt quos crudos & ignauos Sarmatas prisci dixerunt. Sunt nanq; illic clarissimi ciues, uirtutibus, prudentia, & comitate insignes, humanitatem & hospitalitatem liberaliter & familiariter erga quosq; peregrinos offerentes. Victus illis splendidior quàm cæteris Sarmatis. Ex omni delicato genere cibi, potus illis frequentior est, aqua hordeo & humulo decocta. Is quãtum necessitas ferre potest si sumitur, profecto nihil naturæ humanæ & ad corpus ipsum alendum conuenientius quicquam reperiri potest. Sub arce uerò intra ciuitatem extat & aliud insigne collegium, ubi Academia iuris ac legum pollet. Ad urbis uerò septentrionale latus adiacet paruum oppidum nullis quidem mœnibus cinctum, quod Clepardium uocant. Nihil dignum scriptum in ea quàm egregia sacra sedes diui Floriani strenui Christianæ fidei militis: Quam diuus Vladislaus de quo antea meminimus canonicatu, ceterisq; dignitatibus ac muneribus refecit, & doctoribus gymnasium artium regentibus colendam reddidit. Rupes autem ac crepidines nimia altitudine erectæ, sic ut iam cœlum sustentare uideantur: Tandem arenis congestaq; terra obductæ, ingentem collem efficiunt, qui ea parte, quę in Boreã tendit, urbi imminet, & ex alio latere niuosum carpathum altè tumentem respicit. Quam collis partem insignis Europę fluuius, Istula, quondam Germaniæ terminus, alluit: qui ex carpathi radice paruo quidem fonte prosiliens longiùs magis magisq; tumet, ita ut iam undarum auctus mole, quæ ex Pannonicis montibus sese in eum pręcipitant, trabes & ingentia robora, uariasq; lignorum structuras deferat. Tandem ubi imbribus ac ceteris fluminibus magis tumuerit, rates ac onerarias naues secum ad germanicum Oceanum in sinum Codanum deducit, ubi trino uasto ore spumosus sese euoluens nomina deperdit. In eo autem colle primum est ingens templum in decus diui Vventzeslai ducis Bohemiæ conditum: ubi omnium illustrissimorum uirorum monumenta ac sepulturæ extant, multis opibus, uarijsq; artibus exstructæ marmoreo, allabastroq; lapide exsculptæ, quas maximo ritu ac pompa celebrari consuetum est. In medio autem templi extat celebre monumentum, in quo clarissimus Christi miles diuus Florianus requiescit. Sunt & in eodem colle duæ sacræ edes, diui Michaëlis & sancti Georgij. Pòst egregiæ nobilium curiæ accedes sacerdotum qui noctu, dieq; templa uenerantur. Pòst primùm ingens regia sedes maximis ac uarijs structuris condita, quę totius regni Capitolium est, ubi tota regni gaza congeritur. Hinc principibus declaratur imperium, nam regalis corona hic maximis custodibus obseruatur. Extra collem autem est monasterium fratrum minorum religiosius ordinem seruans. Nec longè ab eo monasterio extat cœnobium sacrarum uirginum. Huic ex opposito ad põtem ipsum est insigne hospitale & sacra ædes sanctæ Hedvvigis. Ad aliam uerò Istulæ ripam extat clara ciuitas (quam Casimirum uocant) iam rege sic uocato condita,

quam

quam Istula ubi sub arce regia se diuiserit, totam circumluit ac penè insulam reddit. Est in ea insigne phanum diuę uirginis Katharinę, ubi ordo Augustinensium floret. Tum & tēplum quod ad sacro sanctum corpus Christi uocant, ubi canonici regulares inhabitant. Ac cæteræ aliæ sacræ ædes. Extant & clarissima monumenta uetusti collegij iam insolita, quod illustris regina Hedvvigis construxerat. Plurima præclara præterea in his urbibus à uetustissimis temporibus gesta sunt per illustrissimos reges ac principes. Sed breuitati imitati finem his imposuisse dignum statuimus.

LAVRENTII CORVINI NOVOFORENSIS ODE SAPHICA ENDECASYLLABA: DICOLOS TETRASTROPHOS PEONICÈ DE POLONIA & eius Metropoli Cracouia.

Terra diffusis spaciosa campis
Tenditur longè geminam sub arcton,
Mille quam durus renouat feracem,
Sarmata bobus.
Hanc licet multi latices amœno
Alluant riuo: tamen inter amnes
Pulchrior multas uitreus peragrat
Vistulà gentis.
Cærulum tollens caput à niuosa
Rupe: torrenti similis rapaci:
Deinde congesto patulos fluore
Fertur in agros.
Regiæ celsus sinuosus urbis
Præterit muros: ubi Graccus horum
Auctor agresti statuisse fertur
Iura colono.
Hic sibi pulchram Ioue nata sedem
Pallas elegit: teneramq; uirgo
Imbuit summi patris erudita
Dote iuuentam.
Edocet formis uarijs solutum
Lite discordi chaos: & latentis
Prima naturæ peritura nullis
Semina seclis.
An Deus nubésue tonent aquosæ
Aëris spissi: trifidum ut iacentes
Fulmen in terris iaculatur ictu
Sæpe fragoso.
Vnde Brumales ueniunt pruinæ,
Et uapor largo resolutus imbri
Flabra uentorum: refluiq; magni
Tethios æstus.
Cur situs chari è regione fratris
Roscidus Lunæ globus it sub umbram,
Sæpe mortales piceam tuentes
Lampada terrens.
Aureus crispo ueniens ab Indo
Phœbus: astrorumq; sui meatus
Hic uiros lustrat nimium profunda
Mente capaces.
Pegasi sanctæ laticis puellæ
Hic sonant plectro modulos canoro:
Colle Cirrheo & sapiens relicto
Ludit Apollo.
Educat pulchras Venus hic puellas
In Iouis summi thalamos ituras:
Poma quæ solæ teneant Atlantis.
Aurea dignæ
Aut odoratis sedeant in herbis
Qua nemus myrrha redolet Sabæum
Fundit & rubri pelagi niuales
Concha lapillos.
Pulchrior uirtus latet in uenusto
Corpore, à nullo interitura fato:
Dotibus cuius ueniunt per æuum
Omne cauendæ.
Nec procul multa specus excauatus:
Arte: sub fauces Herebi profundas
Tendit: & ditis tenebrosa nigri
Tartara pulsat.
Intus obscuræ posuêre noctes
Turbidis sedem tenebris opacam
Aetheris picti iubar expolitum
Vsq; perosæ.
Nam nec Auroræ radijs: nec ullo
Sole lustratur: superum per axem:
Siue sub terras ruit ad sepulti
Orbis alumnos.
Huius è cæcis latebris amaræ
Exeunt rupes salis: & sub auras
Turbinis magni superas citata
Mole trahuntur.
Sudat occultis specus hic cauernis
Fontis æterni laticem, is rigorem
Contrahit puri salis, ut calenti
Aestuat igni.
Ista Saturni senioris astro
Liuido: & pigro remeantis orbe
Terra fœcundis nimium dehiscit
Fœta metallis.
Mille nec longè rapidis equorum
Cursibus fertur glebus inquietus,
Siue Sol lucem uehit: aut opacas
Luna tenebras.
Inde connexum subitura cœlum
Aera in exhaustis latebrosa uenis
Et simul surgit rudis impoliti
Lamina plumbi.
Hæc uiros tellus alit alma uasta
Mole proceros: Viadri fluenta
Vistulæ, aut quales nemorosa radunt
Flumina quercus.
Martij crebro proceres capessunt
Arma in hostiles ruitura turmas
Et ferunt pulchris spolijs onusti
Sæpe trophæum.
Quæ tuis summæ pater incola artis
Fixa delubris tibi consecrarunt
Rursus ut dextro patrios reuisam
Marte penates.

CARMEN CVNRADI CELTIS P. L. AD VISTVLAM FLVVIVM, VBI ORTVM ET EXITVM EIVS DESCRIBIT ET DE VESONtibus & eorum uenationibus agit.

Vistula carpathi ducens radicibus ortum
Quæ sua Pannonijs aurea dona ferunt
Hic ubi præcipiti consurgit uertice χειμνὸς
Pulsans æthereum per iuga celsa polum
Inde citus triplicem Cracouinam tendis ad urbem
Sarmatici regis mœnia celsa rigans
Hinc Masouina uagus te obliquas maior in arua
Qua patet Herciniæ portio uasta meæ
Horrida uillosos, quæ pascit sola uisontes
Et ualidos uros : monstra stupenda feræ,
Belua uasta : micans oculis: & cornibus uncis
Et nigrum Hirsutam corpus habet faciem
Pendula promissis gestat palearia uillis
Queis strumæ in morem guttura crassa tumens
Cornibus elatis uenientem occursat in hostem
Et iacit in cœlum corpora prensa uagum
Arboreos truncos annosaq; robora quercum
Ventilat: ut uibrat per uaga rura caput
Quam cum uenator rigidis prosternere syluis
Apparat : hanc pulchro decipit ingenio.
Nam primum hanc iaculis, tento uel prouocat arcu
Vt furiat læsis belua cruda toris
Inde citus capit ille fugam , se robore tutans
Quod petit impactis cornibus illa suis
Se prensisse putans fugitiuum cornibus hostem
Sæuit & in gyrum robora uasta terens.
Ille feram (trunco se tutans) sæpe lacessit
Figit & in tetram spicula sæua cutem
Sic ubi iam toto lassatæ corpore uires,
Cessit & exanimis impetus ille ferus:
Mox alij circum iam stantes more coronæ
Conficiunt iaculis corpora uasta suis
Hinc propior codano Prutenas tendis ad urbes
Vistula: teutonicæ littora gentis habens
Quæ nunc Sarmatico seruit malefida tyranno
Germanum Dominum forte perosa suum
Hic multas urbes : ualidas construxit & artes
Teutonicus miles : pallia flaua gerens:
Scilicet ut Scythicos possit retinere tumultus
Effera barbaries dum sua castra mouet:
Vrbs ibi torna suas tollit sub sydera turres
Et Marieburgum maximum in orbe decus
Quod uagus in triplici circundas Vistula fossa
In codanum triplici plurimus ore fluens
Hic ubi præclaro munita est prussia portu
Vrbibus & populis diues in orbe micans
Quas inter claro Dantiscum lumine surgit
Qualiter eois Phœbe resurgis aquis
Sed quondam Gedonum, Gothorum à nomine dictum
Hincq; sinus Codanus nomina clarus habet
Ad cuius tractum : bellum memorabile gestum est
Inter teutonicos Sarmaticosq; uiros
Heu pudet : aduerso parta est uictoria marte
Hostibus ut barbas desecuere truces.
Vistula germanæ quondam ceu terminus oræ
Sic mihi iam fesso finis amoris eris
Et ueluti excedit, qui accepit uulnera bello
Sic cedo primo læsus amore puer.

ADAMI SCHROTERI SILESII ITER SALINARIVM SARMATICVM.

Ver erat, & Tauri fulgebat sidere Phœbus:
Spirabat pulso mitior aura gelu:
Cura mihi subijt quando lustrare salinas:
Vnde uenit duplicis copia magna salis:
Hic ubi Sarmatico se iactat in orbe Viliscum:
Millia quod Gracchi distat ab urbe duo.
Tunc ego ferratis iniectis ora lupatis
Torqueo, cornipedis tergore uectus equi.
Cracouia. *Mœnia sed postquam ueteris regalia Gracchi*
Et Clarij linquo culta theatra ducis:
Casimiri urbs. *Vtq; tuas ueniens subeo Casimiria portas:*
Transgressus ripas, Vistula magne, tuas:
Vistula fl. *Ecce mihi sese mons latus, & arduus offert:*
Qui mihi cum socijs prætereundus erat.
Mons D. Benedicti. *Qui quòd sacratam Benedicti continet ædem:*
A' cultore suo nomen adeptus habet.
Collis in hoc uiridi surgens ferit æthera uultu:
Miror, an humana ducat ab arte situm.
Sepulchrum Gracchi. *Culmine pyramidi similis, radice rotundus:*
Deprimit illius firma columna caput.
Qui uelut excubias omnes agat altus in horas:
Cracouiæ patulos undiq; spectat agros.
Omine Cracouiam dextro qui condidit urbem,
Gracchus, consilijs, ære, manuq; potens:
Fertur in hoc corpus quondam posuisse sepulchro:
Hic ubi templa pius iam Benedictus habet.
Quæ mihi dum socius sic uerba recenset amicus:
Phœbus ad Oceani labitur actus aquas.
Ne'ue premat subitis me nox inopina tenebris:
Vlterius celerem calcar adurget equum.
Viliscũ *Vtq; salis plenum, cursu properante, Viliscum,*
Cultaq; magnifici uidimus arua soli:
Vidimus & circũm cliuosos undiq; colles:
Et loca spiciferæ non satis apta Deæ:
Quà sed in Hesperias sol mergitur aureus undas,
Vrbis habent æquum grata uireta situm.
Arx iacet egregijs illic circundata muris:
Optima magnanimis, conueniensq; uiris:
Suppa *Sarmatico Suppam dicunt sermone : quòd olim*
Hoc sit ab exigua nomen adepta casa.
Hanc ubi præterij : uenerandaq; templa Deorum,
Opposito Suppis ædificata loco:
Vtq; paludosæ superaui dura plateæ:
Excipit hospitio me quoq; Tencha suo.
Hospes equi motus strepitu, citus aduolat : & me
Omnibus saluum gaudet adesse bonis.
Hinc mensis fessi discumbimus arte paratis:
Ad partes ueniunt uina, dapesq; suas.
Multaq; de rebus uulgaribus, inter edendum,
Materiaq; placet de grauiore loqui.
Hospes facundo dum plurima differit ore:
Miscet amabilibus seria dicta iocis.

Tunc ait: ô iuuenes, quoniam cognoscere uultis:
Inuenti quæ sit caussa, & origo salis:
Scite, Boleslaus cùm Sarmata regna teneret,
Nomina qui sancti casta pudoris habet:
Consortem quærens thalami, quæ ferret amanti
Gaudia legitimi, pignora chara, tori:
Magnanimum regni pius aduocat ille senatum:
Iussa legunt proceres, conueniuntq; simul.
Mittitur ad Belum subitò legatio regem:
Imperij dominum, Pannonis ora, tui:
Cuius præstantem rex poscit Sarmata natam:
Exemplum ueræ quæ pietatis erat.
Annuit ipse parens: regi despondet & illam:
Illa sui sequitur iussa uerenda patris.
Cùm uerò patrijs ad nos secessit ab oris:
Liquet & optati regna paterna soli:
Argenti uarijs cùm nollet & illa grauari
Dotibu: (innumeras nanq; ferebat opes)
Res (ait) est iucunda quidem, nec inutilis aurum
Albaq; sub patrijs orta metalla iugis:
Non tamen hæc cuiuis fatum lachrymabile donat,
Inq; casa rarò pauperis esse solent.
Quin potiùs talem mihi da, pater optime, dotem.
Conueniens Iro quæ sit, & apta Midæ.
Si tibi concedunt talem pia numina dotem,
Accipe nil tibi mens nostra negabit, ait.
Protinus ad patrias proficiscitur ipsa salinas,
Gemmaq; qua digitos exuit, ima petit.
Inde Polonorum Cunigundis ut inclyta regi
Iuncta, fauore ducem, demeruitq; pari:
Nescio, quo, causa uisendi, tempore uenit:
Et nostros ferro scindere iussit agros.
Annulus, in patrias quem miserat ante ruinas,
Cernitur: & puri copia magna salis.
Carpimus intereà genialis fercula cœnæ:
Hospite tam gratis ora mouente sonis:
Lætaq; iucundis iubet interponere mensis
Gaudia, festiuos ore, manuq; modos.
Sed, mihi de uestris: mens est audire Salinis,
Inquam: plura uelis commemorare precor.
Ad nostras trino descenditur ore fodinas:
Subterrasq; tribus faucibus itur, ait.
Nomen habet regis, sacro iunctissima templo:
Quæ primùm regno protulit alma salem.
Altera Seraphij titulum sortitur, habetq;:
Hoc quæ præcipuas tempore præbet opes.
Tertia magnanimi meritis laudata Boneri:
Inuentoris habet nomina clara sui.
Hic & aquæ puteum montis fecère magistri:
Tollitur ad superas hinc salis unda plagas:
Quæ cùm ferratis fuerit benè cocta patellis:
Dat purum nobis utilis ecce salem.
Sic ait: & uerbis hospes solatur amicis,
Præbibit & fesso pocula multa bonus.
Donec, ubi quartam nox iam transegerat horam,
Mollibus intulimus membra leuanda toris.
Postera lux oritur: tepidis sol clarus ab undis,
Formosum nitido retulit ore diem.
Coschuitius patriæ non ultima gloria gentis,
Ad puteum famulo me properante uocat.
Hinc ad Seraphij conscendo concaua montis
Ora: precans claro dextra fata uiro.
Lignea præ ualido circumdata machina ferro,
Quatuor intrepidis acta mouetur equis.
Illi prægrandis, robustaq; restis adhæret:
Omnia quæ superis extrahit apta plagis.
Posteà montanis induti uestibus, imus
Huc ubi nigra uagis faucibus ora patent.
Illic turba stetit trepido concussa timore,
Ima timens tremulos ad loca ferre pedes.
Prendimus inde manu sellas è subere textas:
Quilibet ad funem, quas ligat arte suum.
Vsibus assueti, rutilantem lampada gestant:
Et ne lætantur, cum pede quisq; cauet.
Vt tetigère solum primi, se quilibet aptè
Explicat, ut nobis possit & esse locus.
Terricolæ circum fauces stant undiq; fratres,
Indusijs cincti: lampada quisq; gerens.
Grandibus & peris præcincti membra, lucernis
In quibus apta ferunt pinguia sæua bonum.
Protinus anfractus uarij, uarijq; meatus
Ostendunt miras, significantq; uias.
Non ego tot curuis ambagibus atria Cretæ
Dædaleas credo composuisse manus.
Dumq; ita per salsos alacres erramus hiatus,
Longiùs & cupidi continuamus iter:
Venimus ad latas cameras (sic Sarmata dicit)
Quæ spatio superant magna theatra suo.
Quæ uelut excelsis firmantur templa columnis:
Neùe ruant, solido de sale fulcra premunt
Grandes uoluebant ad fauces undiq; massas:
Nocte, dieq; frequens quilibet urget opus.
Ille latus cuneis findit, ferroq; rigenti:
Ille secat glebas sub pede sæpe graues.
Ille ferit stando, iacet hic, sedet ille supinus:
Et quò quisq; potest aptius, istud agit.
Paruula conuerrunt teneri segmenta ministri
Carpentisq; trahunt alta sub ora suis.
Prætereà montes destillant undiq; guttas:
Sed nihil hæc nobis attulit unda mali.
In puteum siquidem deducta canalibus altum,
Tollitur ad nostras utribus hausta, casas.
Sic igitur multas sub montibus erro per horas:
Vlteriùs fessi uix potuère pedes.
Dumq; salis uideo tam puros undiq; montes:
Fulua quibus cedit diuitis unda Tagi:
Cernitur inferiùs nobis immane barathrum:
Scilicet à festo nomina Solis habet.
Frusta leuant salis hic bisseni magna ministri:
In medio rota stat lignea, fune grauis.
Hæc ego cùm uidi: satis est potuisse uidere,
Aio: iuuent alios ista theatra uiros.
Ad putei tandem sic uenimus ora patentis.
Languebant tarda corpora lassa mora.
Ictibus ingentes strepitus, sonitusq; mouemus:
Pulsantes ferro robora querna graui.
Cùm primùm pedibus nostrum sensère tumultum:
Demittunt restem, nosq; paramus iter.
Pensilibus uecti sellis, sic reddimur auris:
Dulce fuit, rursus cernere posse diem.
Tunc ego: iam satis est celebres uidisse salinas:
Carmine uicturas tempus in omne meo.

CONRADI CELTIS PROTVCII ὁδοιπορικὴ SALINARIA.

AD IANVM TERINVM.

IANE canens gelidis repetebam sæpè sub antris:
Cur nullo nobis tempore scripta dares.
Fortè tuum reris uatem mersum esse profundo:
Pandit ubi tristes Sarmatis ora specus:
Multaq; de umbrosis ceduntur saxa cauernis:
Quæ niueum tribuunt igne soluta salem.
Vel saltem poteras paucis mandare: ualeto
Celtis, & infernas i rediture domos.
Sed rediĳ superas dextro Ioue uiuus in auras:
Lustraui Stygiĳ tristia regna canis.
Alcidæ similem uideor subiĳsse laborem:
Et socia Theseu, qui rapis arma manu.
Illaq; iam rigido uolui tibi scribere uersu:
Quò noster solitum pignus haberet amor:
Est specus, immensis pandens cum faucibus ora:
Suppositumq; uident lumina nulla solum.
Sed face candenti distantia longa notatur:
Fax ubi inexhausta luce fatiscit humo.
Ora specus circum latissima machina surgit:
Quam rota cum rapidis turbine uersat equis:
Robora transpositum per multa uolumina funem
Plectuntur: curuo pondera dente trahens.
Lubricus hic cæcum mortales mittit in antrum:
Aërium præbens irrequietus iter.
Huic ego sum tremulus toto cum corpore uinctus:
Vt fueram tristes ausus adire domos:
Quas neq; lucifluus collustrat lumine Phœbus,
Nec radiĳs penetrat lucida facta soror.
Cum Ioue candenti fugit hinc Cyllenius ales:
His neq; sub specubus Mars uiolente rubes.
Nec Veneris flammæ rutilant hoc orbe remoto:
Falciferiq; senis lurida stella latet.
Plaustra nec undiquagis ibi monstrant æquora nautis,
Illa nec arctophylax regna sepulta uidet.
Cæca sed hic uolitant tenebroso sydera mundo:
Sydera, quæ nullum sunt paritura diem.
O` mihi quàm magno trepidabant corda pauore,
Pendula lictores dum mea membra ligant:
Et mea Tartarea condunt ubi corpora ueste.
Nullus erat toto uiuus in ore color.
Dumq; inter uitam medius, mortemq; uolarem:
Dædalei timui fata subire fabri:
Et mea signassent fatalem nomine terram
Celtica: quæ fuerant, IANE, canenda tibi.
Sed modò cùm superas rediĳssem sospes in auras:
Oblectat tales sæpè subisse specus.
Quippe ea, quæ uidi, statui mortalibus olìm
Pandere: quot pœnas Tartarus acer habet.
Intereà rigidum depone à fronte Catonem:
Et somno curas, tristia pelle mero.
Decipimur uotis: & tempore fallimur: & mors
Deridet curas: anxia uita nihil.

IACOBI

IACOBI PRILVSII DE PROVINCIIS POLOnicis, & quibusdam Regum diplomatis Tractatus: ex statutorum libris ab illo publicatis exscriptus.

CAPITVLVM I.
De Magno Ducatu Lithuaniæ.

ITHVANIA, est Regio in Sarmathia, quæ ab Oriente Scythiam: à Meridie Poloniam minorem, ab Occidēte Mazouiam, à Septentrione Liuoniam, Samogitiam, & Moschouiam habet. Et licet hic Ducatus ad ducēta ferè milliaria Germanica quaquauersum pateat: Gens tamen Lithuanorum superioribus annis (æquè ac Regio multis sui locis sterilis & inculta est) obscura & contempta, Duciq; Kiouien. tributaria fuisse memoratur: donec Vithenes Dux quidam eorum sumptis uirium incrementis negaret ei tributum: quin & iugo Principibus Rusiæ uicissim iniecto, eos ad tributa sibi pendenda adegerit. Nec longo pòst tempore, IAGELLO Magnus Dux Lithuaniæ, circa annū 1386. Heduigi filia Ludouici Hungariæ, & Poloniæ Regis in uxorem ducta, Sacro baptismate tinctus, Vuladislai nomen, unaq; Regnum Pol. Baronum Regni consensu accepit. Prætereaq; secum fratres quatuor & gentem Lithuanam, confractis eius idolis, lucisq; incensis, & exemplo suo, & tunicarum in concursantem pannosam plebem largitione ad fidem Christi conuertit: fideq; neophytos opera Polonorum primis rudimentis doctrinæ Christianæ instruxit: ac insuper Ducatum suum Lithuaniæ, Samogitiæ, & Kiouiæ, cum Alexandro Vitouudo, alijsque fratribus suis Regno Poloniæ incorporauit, & uniuit perpetuò. Hic primus Lithuanum nomen adeò illustrauit, ut & Polonia ab hoc primū Rege, eiusq; successoribus, tam literarū, quàm armorum gloria florere, amplissimiq; Regni nomen habere cœperit. Qualisq; & quantus hic uir fuerit in Magistratu declarauit. Habuit autem fratrem Alexandrum Vitouudum in rebus gerendis quasi Thesæum. Hic enim loco fratris Lithuanis Magnus Dux relictus, adiecit suo, & fratris Ducatui Ducatum Plescouensem, Ducatum Nouogrodiens. & Ducatum Smolenscens. qui an in curia Principum, an perfidia præsidiorum à Moschis intercepti, Lithuanisq; detracti sunt, scire non possumus: certè qui nostrorum Principum uelit, haberet satis materiæ ad parandam sibi gloriam, atque adeò nominis immortalitatem, in recuperanda defectrice Silesia, & Pomerania ab una parte Reg. & in repetendis ijs Ducatibus, quos dicimus à Moschis esse intercептos, parte ab altera: item Oczakouio à Scythis, nisi quod interdum iniquior etiam pax iustiss. bello est anteferenda.

ARTICVLVS I.
Magnus Ducatus Lithua. Reg. Poloniæ.

N NOMINE DOMINI AMEN, Ad perpetuam rei memo- 125.
riam, debitores sumus Spiritualis alimoniæ salutaria illis pocu- 126.
la ministrare, quibus prȩsidentes temporalium commodorum 127.
præstamus suffragia: ut quos ad corporis necessitatem susten- *Vulad. Iagel.*
tamus, salutis etiam ipsis, quantum nostra sufficit facultas, mi- *et Vitouudi in*
nisteria porrigamus: ne dum temporalibus insistimus profecti HRODLO.
bus, uitæ commoda negligere uideamur. Et unde dona bene- 1400.
dictionis, & brauium expectamus sempiternum, inde uitæ detrimenta sentiamus, & præmijs destituti adoptatis nulla laboris nostri commoda consequamur. Expedit perquirere, & debita attēdere ratione, ut dū hominibus impartimur carnis beneficia, meditemur qualiter ipsis cœlestia præbeamus alimenta: & quos in hoc sæculo transitorijs rerum condimus copijs, illis uiam æternȩ beatitudinis demonstremus, quatenus & hic nostræ munificentiȩ cognoscant præsidia, & tandem futuræ gloriæ compendia per exercitia directionis nostræ appræhendant, in omnium SALVATORE. Proindè nos VVLADISLAVS Dei gratia Rex Poloniæ, nec non terrarū Cracouiæ, Sandomiriæ, Siradię, Lanciciæ, Cuiauiæ, Lithuaniæ Princeps supremus, Pomeraniæ, Rusiæq; Dominus & hæres, &c. Et ALEXANDER, aliàs Vitouudus Magnus Dux Lithuanię, necnon terrarū Rusię Dominus, & hæres, &c. Significamus tenore præsentiū, quibus expedit uniuersis, prȩsentibus, & futuris præsentium notitiam habituris, quomodo terras Lithuaniæ, & earum incolas

noſtro ſubditos dominio, in quos ſæpè liberalitatis noſtræ manum extendimus, & profectui ipſorum intendentes, multa frequentia, ſtatum, & conditionem eorum ſemper ſtuduimus facere meliorem. Feruenti deſyderio cupientes in aſſumptæ fidei deuotione iugiter ſolidare, & fundare. Vt ipſos altiſsimus, quo pręſtante lumen fidei per noſtram operam receperunt, ad laudem, & honorem ſui nominis, & eiuſdem fidei catholicæ augmentum gratiæ ſuæ chariſmate confirmaret. Cùm eos ſæpè munificentiæ noſtræ donis refecimus, ſummoperè affectamus Spiritualibus gratijs refouere, & per quæq; legitima ſtudia, & labores id feruentius mancipare. Qui ut ſe in fidei conſtantia commodiùs exerceant, & creſcāt de uirtute in uirtutem, iugum ſeruitutis, quo hactenus fuerunt compediti, & conſtricti, de ceruice ipſorum deponentes & ſoluentes, ex innatæ nobis benignitatis clementia, ipſis libertates, immunitates, gratias, exemptiones, & Priuilegia dari catholicis ſolita, iuxta continentiam articulorum ſubſcriptorum, tenore præſentium concedimus, & largimur. Et primo quāuis eo tempore, quo almo Spiritu inſpirante fidei catholicæ recepta, & cognita claritate, Coronam Regni Poloniæ aſſumpſimus pro Chriſtianæ religionis incremēto, & bono ſtatu, & commodo terrarum noſtrarum Lithuaniæ prædictarum, ipſas, & cum terris ac dominijs ipſis ſubiectis, & connexis. Præfato Regno noſtro Polonię appropriauimus, incorporauimus, coniunximus, uniuimus, adiunximus, confœderauimus, de conſenſu unanimi noſtro, & aliorum fratrum noſtrorum, & omnium Baronum, Nobilium, Procerum, & Boyaronum eiuſdem terræ Lithuaniæ uoluntate accedente, & aſſenſu: Volentes tamen terras prædictas Lithuaniæ propter hoſtiles inſultus, & inſidias Cruciferorum & eis adhærentium, ac aliorum quorumcunq; inimicorum, qui præfatas terras Lithuaniæ, & Regnum Poloniæ demoliri nituntur, & in ipſorum deſtructionem machinantur, in certitudine, ſecuritate, & tutela melioribus reponere, & eis perpetuum commodum procurare, eaſdem terras, quas ſemper cum pleno dominio, ac iure mero, & mixto, hactenus habuimus, & habemus uſq; modò à progenitoribus noſtris, & ordine geniturę, tanquam Domini legitimi, Baronum, Nobilium, Boyaronum uoluntate, ratihabitione, & conſenſu adhibitis, prædicto Regno Pol. iterum incorporamus, inuiſceramus, appropriamus, coniungimus, adiungimus, confœderamus, & perpetuè annectimus: decernentes ipſas cum omnibus earum dominijs, terris, Ducatibus, Principatibus, Diſtrictibus, proprietatibus, omniq; iure mero, & mixto Coronæ Regni Pol. perpetuis temporibus irreuocabiliter, & irrefragabiliter ſemper eſſe unitas. Cæterùm omnes Eccleſias terrarum Lithuaniæ prædictarū tam Cathedrales, quàm Collegiatas, Parochiales, & Conuentuales uidelicet Vilnenſ. & cæteras in eis erectas, & erigendas, fundatas, & fundandas in omnibus ipſarum libertatibus, immunitatibus, priuilegijs, exemptionibus, & conſuetudinibus uniuerſis conſeruamus. Harum ſerie mediante iuxta conſuetudinem Regni Poloniæ. Barones etiam, Nobiles, Boyari terrarum noſtrarum Lithuaniæ prædictarum, donationibus, priuilegijs, & cōceſsionibus ipſis per nos datis, impartitis, & collatis, duntaxat Catholici, & Romanę Eccleſiæ ſubiecti, & quibus clenodia ſunt conceſſa gaudeant, participent, & fruantur, prout Barones, & Nobiles Regni Pol. ſuis potiuntnr, & fruuntur. Item Barones, & Nobiles prædicti bona ipſorum paternalia pari iure obtineant, ſicut Barones Regni Pol. ſua noſcuntur obtinere, & donationes noſtras, ſuper quibus literas obtinent, à nobis efficaces, & fulcitas perpetui roboris firmitate ſimiliter obtinebunt, & liberam habebunt ipſa uendendi, commutandi, alienandi, donandi, & in uſus ſuos conuertendi facultatem: noſtro tamen conſenſu ad hoc ſpecialiter accedente. Sic tamen quod ipſa alienandó, commutando, uel donando coram nobis, uel noſtris Officialibus iuxta conſuetudinem Regni Pol. reſignabunt. Item poſt mortem patrum liberi non debent bonis hæreditarijs priuari, ſed ea cum ſuis ſucceſſoribus poſsidere, prout Barones, & Nobiles Regni Polonię ſua poſsident, & in uſus conuertunt beneplacitos. Similiter uxoribus ſuis dotalicia in bonis, & uillis, quas ex ſucceſsione paterna, uel conceſsione noſtra perpetua habuerint, uel ſunt habituri, poterint aſsignare, prout in Regno Pol. aſsignantur. Filias autem, ſorores, conſanguineas, & affines ſuas præfati Barones, & Nobiles terrarum Lithuaniæ copulare poterint, uiris duntaxat Catholicis, & tradere coniugio iuxta beneplacitum ſuæ uoluntatis, & iuxta conſuetudinem Regni Pol. ab antiquo obſeruatam. His autem libertatum conceſſionibus non obſtantibus Barones ad conſtructionem, & erectionē caſtrorum, uias expeditionales facere, & tributa dare iuxta antiquam conſuetudinem aſtringantur. Hoc ſpecialiter expreſſo, Quod omnes Barones, & Nobiles terrarum Lithuaniæ, fidelitatem, & debitam ac Chriſtianam fidei conſtantiam nobis uidelicet Vuladislao Regi Poloniæ, & Alexandro, alias Vitoudo Magno Duci Lithuaniæ, & ſucceſſoribus noſtris tenere debebunt, & ſeruare, prout Barones, & Nobiles Regni Pol. ſuis Regibus tenere ſoliti ſunt,

& ſerua-

& seruare: super quo Barones Boyarones, & Proceres terrarum Lithuaniæ prædicti iuramentum nobis iam præstiterunt, prout clariùs in literis ipsorum, quos cum Baronibus Regni Poloniæ sibi inuicem concesserunt, continetur. Pari modo sub fidei sacramento, & sub bonorum suorum amisione, nullis Principibus aut Baronibus, uel alijs cuiuscunque conditionis hominibus terris Regni Poloniæ aduersari uolentibus, consilia, fauorem, & auxilia ministrabunt, uel præstabunt: sed eos tanquam hostes terræ, & dominiorum Lithuan. totis uiribus prosequantur, & ad nullum alium respectum habebunt, nisi ad nos, & ad nostros successores, prout hanc ipsam Barones, & Nobiles prędicti pro se & pro suis posteris per fidei sacramentum cautionem præstiterunt, & fecerunt. Item dignitates, sedes, & officia, prout in Regno Pol. institutæ sunt, instituentur, & locabuntur: in Vilna scilicet Palatinus, & Castellanus Vilnens. & demùm in Troki, & in alijs locis, ubi nobis uidebitur expedire, iuxta nostræ beneplacitum uoluntatis perpetuis temporibus duraturis. Et huiusmodi Dignitarij non eligantur, nisi sint fidei Catholicæ cultores, & subiecti S. Romanæ Ecclesiæ, nec etiam aliqua officia terræ perpetua, ut sunt dignitates, Castellanatus, &c. nisi Christianæ fidei cultoribus conferantur, & ad consilia nostra admittantur, & eis intersint, dum pro bono publico aliqui tractatus celebrantur. Quia sæpè disparitas cultus, diuersitatem inducit animorum, & consilia patent talibus diuulgata, quæ traduntur secretè obseruanda. Item omnes, quibus huiusmodi libertas, & priuilegia conceduntur, nunquam nos Vuladislaum Regem Poloniæ, & Alexandrum Vitouudum Magnum Ducem Lithuaniæ, quò adusq; uixerimus, & nostros successores Reges Polon. & Duces Lithuaniæ, à nobis, & nostris successoribus statuendos, & locandos deserant, uel recedant ab eisdem, sed sub fide, & honore pariter, & onere iuramenti, fideliter, & firmiter nobis, & successoribus nostris adhærebunt fauoribus consilijs, & auxilijs perpetuis temporibus, & in æuum. Hoc etiam addito, quod prædicti Barones, & Nobiles, &c. Lithuaniæ post mortem Alexandri, aliàs Vitouudi Magni Ducis moderni nullum habebunt, aut eligent pro Magno Principe, & domino Lithuaniæ, nisi quem Rex Polonię, uel ipsius successores cum consilio Prelatorum, & Baronum Polon. & terrarum Lithuaniæ duxerint eligendos, statuendos, & locandos. Similiter Prælati, Barones, & Nobiles Regni Poloniæ, Rege Poloniæ sine liberis, & successoribus legitimis decedente, Regem, & Dominum non debent ipsis eligere sine scitu, & consilio nostro, uidelicet Alexandri Magni Ducis, Baronumq;, & Nobilium terrarum Lithuaniæ prædictarum, iuxta tenorem, & contenta priorum literarum. Prætereà prædictis libertatibus, priuilegijs, & gratijs tantummodò illi Barones, & nobiles terræ Lithuaniæ debent uti, & gaudere, quibus arma, & clenodia Nobilium Regni Polon. sunt concessa, & cultores Christianæ Religionis Romanæ Ecclesiæ subiecti, & non schismatici, uel alij infideles. Item omnes literas quascunque Regno Polon. & terris Lithuaniæ ante octo, uel septem annos, ac post, uel circa coronationem nostram concessimus, & dedimus tenore præsentium confirmamus, ratificamus, approbamus, & robur perpetuum imponimus eisdem, haben. ipsas præsentibus pro insertis. Hoc etiam addito specialiter, & expresso, quod præfati Barones, & Nobiles Regni Polon. & terrarum Lithuaniæ Conuentiones, & Parlamenta quando necesse fuerit in LVBLIN, uel in RARCZOVV, & aliàs in locis aptis de consensu, & uoluntate nostra celebrabunt pro commodo, & utilitate Regni Polon. & terrarum Lithuaniæ prædictarum meliori. Prætereà nos ALEXANDER, aliàs Vitouudus de consensu Serenissimi Principis domini Vuladislai Regis Polon. fratris nostri charissimi elegimus ad arma, & clęnodia Nobilium Regni Polon. terrarum nostrarum Lithuaniæ Nobiles infrascriptos, quos ipsi Regni Pol. Nobiles simul cum omnibus, qui ex eorum stirpe originem suam ducunt, ad fraternitatis, & consanguinitatis consortia receperunt. Et primò Nobiles Lelyua, Monyuid Palatinum Vilnens. Item Zadora, Palatinum Iauunum Trocen. Rauya, Minigal Castellanum Vilnen. Lyssy, Sunigal Castellanum Trocens. Iastrembcy, seu Lazanky, aliàs Bolesthy, Nagora uocatos, Nemir, Trambki, Hostikonem. Topory, Butrym. Item Labancz, aliàs Skrynscy, Goligunt, Poraye, Nicolaum Bylymin. Dambno, Koreuuam, Odrouuasz, Vyschegerd. Vaduicz, Petrum Mondigerth. Dria, Nicolaū Tauutigerd. Habdanyecz, Iohannem Gastoldi. Polkoza, Volczkonem Kukua. Grifones, Butouudum, Srzenyaua, Iadaldum, Pobodze, Kalonem, Grzymala, Iohannem Rymouidouicz, Zaramba, Ginet Konczeuicz, Pyrszchala, Dauuxa, Nouina, Nicolaum Boynar, Dzalosza, V[illegible]konem Kokuthouicz, Kopacz, Gedoruoch, Rola, Dangyel, Sirokomla, Iacobun[illegible] Myngyel, Cattus Marinus, Voysznar Vilkoleuicz, Pouala, Georgium Sangauu. Item Pomyan, Saka, Doliua, Naczkonem. Sarza, Tuerbuth, Dolanga, Monstuild, Bogoria, Stanislaum Vissygin, Ianina, Voyszym Danczykouicz, Bichaua, Monstold,

Suuinka, Andream Deuuknethouicz, Rolda, Minimund Sesnikouicz, Sulima, Bodyuil. Item Nalancz, Koczanum, Lodza, Myczusch, Gelithoue, Gerdud, Korczakoue, Czuppam, Byala, Moydylonem Czuszolouicz, Vanzyk, Koyczanum Sukouicz, Czolek, Iohannem Euil, Godzamba, Stanislaum Buthouutouicz. Osmorog, aliàs Geralth, Surgutes de Kyeszlinn, &c. Quibus quidem armis, clenodijs, & proclamationibus, prædicti Nobiles, Proceres, & Boyari terrarum Lithuaniæ extunc, & in post ea perpetuis temporibus ubilibet gaudeant, potiantur, prout ipsis præfati Nobiles Regni Polon. uti frui consueuerunt, & potiri. Vt autem corroborationis, & cautelæ uberioris omnia præmissa accipiant firmitatem, presentes fecimus Sigillorum nostrorum munimine corroborari, præsentibus, & consentient. ac ratum haben. Reuerendis in Christo patribus Dominis Nicolao Gnesnens. Archiepiscopo, Alberto Cracouien. Iohanne Vuladislauien. Petro Poznan. Iacobo Plocens. Nicolao Vilnen. Iohanne Electo Leopolien. Metropol. Matthia Præmisl. Michaële Kiouien. Gregorio Vulodimir. Sbigneo Kameneczen. Electo Ecclesiarum Episcopis Chelmens. & cæteris Ecclesijs uacan. Necnon Magnificis, ualidis, & strenuis Cristino Crac. Castell. Iohanne de Tarnouu Craco. Nicolao de Michalouu Sandomirien. Sandiuogio de Ostrorog Poznan. Matthia de Vanssosse Callis. Iacobo de Kònyeczpole Siradiens. Ioanne Ligeza Lancicien. Matthia de Labissyn Brzesten. Ianussio de Kosczyelecz Gneuucouien. Palatinis. Michaële de Bogumilouicze Sandomir. Iohanne de Sczekoczyn Lublin. Dobeslao de Olesznicza Voynicen. Floriano de Rokithnicza Vislicien. Cristino de Kozyeglouy Sandec. Martino de Kolikòuo, Clemente de Mocrsko Radomiens. Domarath de Kobelany Biecen. Mosticio de Stassouu Poznan. Ianussio de Tuliskouu Calissien. Martino de Kalinouu Siradien. Petro de Vulosczoua Dobrzyn. Alberto de Koscyol Brzesten. Iohanne de Lankossyn Lancicien. Cristino Krussuicien. Ioanne de Lacuchouu Zauichosten. Martino de Lubnicza Brzezin. Stanislam Gamrath Polanecen. Iohanne de Bogumilouice Cechouiens. Matthia Koth Naklen. Grottone de Iankouicze Malogost. Iuano de Obichouu Srzemen. Ianussio Furman Miedzyrzecen. Castellanis. Sbigneo de Brzezye Regni Polon. Marschalco, Petro Szaffranyecz Succamer. Martino de Vuroczimouo Vexillifero Cracou. Paulo de Bogumilouicze Cracou. Nicolao de Strzelcze Sandomir. Nicolao de Czarnkouu Posnan. Iaka Kalissien: Andrea de Ludbranc. Cuiauien. Petro de Vidaua Siradien. Nicolao de Suchydol Lublin. Petro de Thur Lancicien. Iudicibus. Actum in oppido Hrodlo circa flumen Bug in Parlamento, seu congregatione generali, die secunda mensis Octobris, sub anno Domini 1413. datum per manus Reuerendiss. in Christo patris, domini Episcopi Cracoui. supremi Cancellarij Regni Polon. nobis syncerè dilecti. Scriptum uerò per manus Cyolkonis Canonici Sandomiriensis secreti nostri Notarij.

Prælati Lithuan. incorporant se Regno Polon. ac Regi Polon. se subijciunt, quem unà cum Polonis eligent.

Tempore Vuladislai Iagel. de Ducatu Magno ad Regnū aſsūpti, 1401.

IN NOMINE DOMINI AMEN. Tunc enim multis errorum, & dubiorum incommodis prudenter occurrimus, cùm gesta ætatis nostræ literarum apicibus, & Sigillorum appensionibus cōprehendamus. Proindè nos Prælati, Principes, Barones, Nobiles, terrigenæ terrarum Lithuaniæ, & Rusśiæ, uidelicet Iacobus diuina prouidentia Vilnens. Ecclesiæ Episcopus, Dux Iuanus Olgimunti cum filijs suis, uidelicet Andrea & Senikone, & cæteris, Mungaylo Gedygoldo fratre, & cæteris, Czupurna Marschalco Senikon Iamunti, Fedorius Leonis cum Iusskone fratre germano, Gassouu cum filio Khalnusz, Gineyd cum filio Milus, & cæteris, Kinunth cum filio, Dauxha, Strzygoil Karikonis, Gyntolth Astok cum fratre germano, Dorgi Gastolth cum Przehhindo fratre germano, Nemira cum fratribus suis germanis, Szagaylo, Olizaie Vessilonis, Voinad Russylouicz, Kiessgaylo, & Kumbold Volimontonis cum suis cæteris fratribus germanis, Goligin, Roman Mileykonis cum fratre Volczkone, & cæteris Voyssyund cum filio, Radiuilo, Volochko Kauothmonis cum fratribus Butoldmuntigailo, Hanuss Montigerdonis cum fratribus suis, Douogin Vissigirdonis, Draunti cū Vesskone filio, Volczko, uel Vtruicz, Volczko Konssouutouicz, Dogirdi Voinis, Vrdzich cum fratribus, Goligind, Veydimin, Heschis Selkouicz, cum cognationibus, & Genealogijs suis: necnon tota uniuersitas omnium & singulorum Nobilium, & terrigenarum prædictarum Lithuaniæ & Rusśiæ terrarum, quorum quamuis nomina singilatim hîc non sunt expressa, ipsorum tamen consensus ad suprascripta adest, ac si pro insertis ha-

sertis haberentur. Proinde significamus, quibus expedit uniuersis. Quomodo eo tempore, quo Prælati, Principes, Barones, & Nobiles, & communitas terrarum Regni Pol. diuina cooperante clementia, Sereniss. Principem dominum Vuladislaum Regem Polon. supremum Ducem Lithuaniæ, hæredem Rusiæ dominum nostrum gratiosiss. de gentilitatis erroribus educen. in Regem, & Dominum ipsorum assumpserunt. Nos quoque ipsius uestigia sequentes, almi Spiritus gratia eruditos ad ipsorum consortium Catholicum inuitantes de tenebris erroris uetusti, per assumptionem S. fidei orthodoxæ receperunt. Cum quibus in fide facti unanimes, & consortes ad perfectionem Catholicorum operum merito, & opportunè debemus per concordiam perpetuè adspirare. Pro eo prædicto Domino Vuladislao Regi Pol. &c. Et ipsius Coronæ, Regno, ac Regnicolis Pol. firma fide, & inuiolabili sponsione promisimus, & tenore præsentium promittimus, toto posse, & uiribus contra insultus quorumlibet hominum eis assistere, & eos nullo exquisito coloris fuco unquam deserere, sed ipsos sine dolo, & fraude, scilicet Regem, & Coronam, Regnum & Regnicolas Pol. & eorum necessitatibus perpetuè adiuuare, eorumque profectus, utilitates, commoda, & bonum commune peragere, salubri, & fideli dispositione, uelut nostrum proprium: quod & ipsi nobis pari modo tenebuntur facere uiceuersa. Demûm quia prædictus Dominus Vuladislaus Rex, &c. Dominus noster gratiosus ex speciali confidentia magnifico, & præclaro Principi domino Alexandro, aliâs Vitouudo Duci Lithuaniæ, &c. ipsum in partem suæ solicitudinis assumens supremum Principatum terrarum earundem Lithuaniæ, cæterorumque dominiorum suorum Ducatus dedit, & contulit, & ipsum in eis de manu sua statuit, ad uitæ eiusdem domini Ducis Vitouudi terminum ultimum & extremum. Pro quo eundem dominum Vuladislaum Regem constantiori fiducia prosequi uolentes, & prout iustum est, ipsum reddere certiorem firma sponsione, & irreuocabili promisso sibi tenore præsentium promittimus, quod supremus prędictus principatus terrarum Lithuaniæ, & cæterorum dominiorum Ducatus unà cum bonis, & cæteris patrimonialibus ad eundem dominum Ducem Vitouudum pertinentibus, & cum omnibus castris fortalicijs districtibus, territorijs, & eorum incolis post decessum ipsius ad ipsum dominum Vuladislaum Regem, ac ad Coronam Regni huius Pol. iuxta tenorem literarum per prædictum dominũ Ducem Vitouudum eidem domino Vuladislao Regi, & Coronæ eius datarum debent plenè & integrè deuolui, & redire. Et nos etiam, cum nostris posteris atque successoribus post decessum domini Ducis Vitouudi promittere prędicto domino Vuladislao Regi Coronę, & Regno Pol. adhęrere, subijci, obsequi, & seruire sine dolo, & fraude, toto posse, & uirib. tenebimur, & præter ipsum ad Coronã Regni eiusdem nunquã nobis alios, uel alium dominũ, uel dominos assumemus. Illo etiam nõ omisso, quod si dominus Vuladislaus rex prędictus (quod Deus auertat) sine prole decesserit, extunc sine scitu, & cõsilio eiusdẽ domini Ducis Vitouudi, & nostro pariter, Principes, Prælati, Barones, Nobiles, & cõmunitas terrigenarum terrarum Regni Pol. prædicti sibi Regem & dominum non debent eligere, seu locare, cum quibus firmam mutuam, & constantem seruantes assistentiam, in dulcedine fidei, & uisceribus Iesu Christi perpetuam & irreuocabilem tenebimus unionem. In quorum omnium fidem & testimonium, euidentiamque pleniorem pro perpetuo robore Sigilla nostra præsentibus sunt subappensa. Actum, & datum in Vilno ipso, die S. Priscæ Virginis, & Martyris. Anno Domini 1401.

Vuladislaus tertius Rex Polon. confirmat Iura, & Priuilegia Sigism. Magno Duci Lithuaniæ super Ducatu Magno per D. olim Vuladislaum suum genitorem eidem Sigismundo concessa.

IN NOMINE DOMINI AMEN. Ad perpetuam rei memoriam, nos VVLADISLAVS tertius Dei gratia Rex Polon. Necnon terrarum Cracoui. Sandom. Sirad. Lancic. Cuiau. Lithuaniæ Princeps supremus, Pomeraniæ, Rusiæque Dominus, & hæres, &c. Significamus tenore præsentium, tam præsentibus, quàm futuris notitiam habituris. Quod ex quo præclarus, & Magnificus Princeps dominus SIGISMVNDVS Dei gratia Magnus Dux Lithuaniæ, Rusiæ, &c. patruus noster percharus omnem synceritatis constantiam erga Regnum Polon. nostrum, & nostram Regiam præsentiam semper gessit incorruptè. Cuius rei nos memores, & pergrati, dignum censuimus sibi proindè cordis puro zelo occurrere, & omnium, qua decet gratitudine, hanc fidem, & constantiam integram compensare. Vnde ex certa nostra scientia, suf- Vulad. Iag. Pe. 1438.

ficientíſsima deliberatione prehabita, animo beneuolo, & uoluntate noſtra ultronea noſtrorum Prælatorum, & Baronum ſalubribus freti conſilijs, ipſi domino SIGIS. Magno Duci noſtro chariſsimo iura, literas, & priuilegia, quæ à nobis, & fœlicis memoriæ genitore noſtro domino Vuladislao Rege Pol. ſuper Ducatu Magno, & quibuſcunq; bonis, & libertatibus ſub quibuſcunque datis, & tenoribus exiſtunt, quæ hic habere uolumus pro inſertis, in omnibus earum punctis, conditionibus, poſitionibus, particulis, & clauſulis uniuerſis, ratificamus, innouamus, gratificamus, approbamus, & præſentis ſcripti patrocinio confirmamus: decernen. ea robur obtinere perpetuæ firmitatis. Promittimus inſuper in uerbo noſtro Regio præſentibus, & ſpondemus eaſdem ipſius literas, iura, & priuilegia ritè, & iuſtè emanata per omnia rata atq; grata habere, & inconcuſſa iugiter, & inuiolabiliter obſeruare, & de eis ſatisfacere. Harum, quibus ſigillum noſtræ Maieſtatis eſt appenſum teſtimonio literarum. Datum in oppido Pyotrkouu, in Parlamento generali, feria tertia proxima poſt feſtum S. Luciæ Virginis, Anno Domini 1438. præſentibus ibidem Reuerẽdiſs. & Reuerendis in Chriſto patribus Dominis Vincentio S. Gneſnen. Eccleſiæ Archiepiſcopo, & Primate, Sbigneo Cracou. Vuladislao Vuladislauienſ. Epiſcopis, & Andrea de Bnyn Electo confirmato Eccleſiæ Poſnan. ac magnificis Nobilibus, & ſtrenuis uiris, Ioanne de Czyzouu Caſtell. Cracouienſ. Dobeslao de Senno Sandomir. Martino de Slauukouu Caliſsienſ. Alberto de Male Lancicienſ. Iohanne de Lichni Brzeſten. Iarando de Grabye Iuniuuladislauien. & Petro Odrouaſz de Sproua Leopolien. palatinis. Dobrogoſtio de Szamotuly Poſnan. Clemẽte Vatropka de Strzelcze Sandomir. Laurẽtio Zaramba de Kalinoua Siradien. Caſtellanis. Iohanne de Oleſznicza Marſchalco, & Andrea de Lubino Theſaurar. Reg. Pol. & alijs Dignitarijs, Baronibus, militibus, & nobilibus, teſtibus circa præmiſſa. Datum per manus Magnifici, & Generoſi uirorum Ioannis de Konyeczpole Cancellarij, & Petri Voda de Sczekoczin Vicecancel. Regni Poloniæ nobis ſyncerè dilectorum.

Ad Relationem Magnifici Iohannis de Konyeczpole R. P. Cancel.

Tempore Iohann. Alb. Regis Polon. & Alexandri Magni Ducis Lithuan. Barones, & Conſiliarij Magni Duc. Lithuaniæ confirmant Inſcriptiones per anteceſſores eorum cum Regno Pol. factas.

IN NOMINE DOMINI AMEN. Ne geſta ætatis noſtræ tempus, & uetuſtas aboleret, inuentum eſt, ut ad memoriam poſteritatis literarum apicibus, & teſtium annotatione deducantur. Proinde nos Prælati, Barones, Nobiles, & uniuerſitas Terrigenarum Magni Ducatus Lithuaniæ, uidelicet Albertus Vilnenſ. Iohannes Luceorienſ. Martinus Mednicenſ. Eccleſiarum Dei gratia Epiſcopi: Nicolaus Radziuilouicz Palatinus Vilnenſ. & Magni Ducatus Cancellarius, Dux Alexander Iurgeuicz de Holſſani Caſtell. Vilnenſ. & Capitan. Grodnenſ. Iohannes Iurgeuicz de Zabrzeze Palatinus Trocenſ. ac ſupremus Magni Ducatus Marſchalcus, Stanislaus Ianouic Caſtellan. Trocenſ. & Capitaneus terræ Samogitarum, Georgius Paczouic Polocenſ. Gregorius Oſſczykouic Curiæ Marſchalcus & in Merec, Nicolaus Nicolai Radziuilouic Pincerna Ducalis, & in Byelsko, Iacobus Douoynouic Drohienſ. Stanislaus Potraſkouic Lidenſ. Iohannes Lithaor Nouogrodenſ. Stanislaus Michaëlis Pothkouic Brzeſtenſ. Albertus Iauonic Vexillifer, & Caunenſ. Nekraſz Volothkouic in Belzyca, Petrus Radyuilouic Succamerarius, & in Eyxyſchki, Niemira Grzymalic Mielnicenſ. Nicolaus Iundylouic in Dubicza, Georgius Montontouic, Alexander Motigordouic Capitanei, Marſchalci, & Tenutarij. Significamus tenore præſentium, quibus expedit uniuerſis. Quomodo licet uniones, & fœdera inter hæc dominia, uidelicet Regnum Polon. & Magnum Ducatum Lithuaniæ, terrasqúe eiſdem ſubiectas, à temporibus longè retroactis ſub Rege Polon. Vuladislao, aliàs Iagello, & ſub Magno Duce Lithuaniæ Alexandro, aliàs Vitouudo inita, & conſtituta hucuſque inuiolatè ſeruentur. Poſtquam uerò Sereniſs. Principes Domini noſtri gratioſiſsimi ſuper ipſa dominia, in Regem Polon. Sereniſs. Dominus IOHAN. ALBER. in Magnũ uerò Ducem Lithuaniæ Sereniſs. Dominus ALEXAN. Domini noſtri gratioſiſs. diuina diſpoſitione aſſumpti ſunt, placuit Prælatis, Baronibus, & Nobilib. Regni Pol. fratribus noſtris, ſimiliterq;

ipſi no-

ipsi nobis iam de facto fecerunt, & per nostras nouas literas, & inscriptiones antecessorum nostrorum super huiusmodi fœderibus confirmaremus. Quarum quidẽ literarum uerbum de uerbo tenor sequitur, & est talis.

In nomine Domini amen. Ad perpetuam rei memoriam. Sator rerum omnium, cuius oculus penetrat uniuersa, & scientia nunquam extinguitur, in rebus humanis, quas obliuionis caducis momentis constat subiacere, ut memoria earum remaneat, apices literarum alti consilij prouidentia ordinauit: quarum præsidio, rerũ ordinationes, pacta, & tractatus conseruantur. Proinde nos Moniuitus Palatinus Vilnens. Iauinis Palatinus Trocens. Mingal Vilnen. Sungal Trocen. Castellani: Nyenir Ostyk, Butrym Golignith, Nicolaus Bilim. Koreyoua, & Vissygert, Petrus Montigerd, Nicolaus Tauutigerd, Iohannes Gastouudy, Volczko Kulua, Bossouudus Iadath Ralo, Iohannes Rimouidouic, Ginenth Konczeuic Doxa, Nicolaus Byeinar, Volsko Kochutouic, Iacobus Mingel, Voyssnar Virkolouic, Gregorius Sangauu, Saka Nacko, Verbuth Monstyuild, Stanislaus Vyssygin, Voyschin Damenkouic, Monstold, Andreas de Vknethouic, Munimunth de Sesnikouic, Roduil, Koczanus, Miczuch, Gerdud, Czuppa, Voydzilo Kossylouic, Koczanus Sukouic, Iohannes Eyuild, Stanislaus Buthouuthouic, Surgutes de Ressynki, &c. Significamus tenore præsentium, quibus expedit uniuersis prætentibus, & futuris præsentium notitiam habituris. Quod, quia Serenissimorum Principum dominorum, Vuladislai Regis Pol. &c. & Alexandri, aliàs Vitoudi Magni Ducis Lithuaniæ dominorum nostrorum gratiosiss. concessione, & indulto. Arma quibus uti insolitum fuit nobis, contraria consuetudine obsisten. ad insigniendum nominis, nobilitatisq́; nostræ titulum, à Baronibus, Nobilibus, & Proceribus suis ordine genituræ contraxerunt, recipimus, & ad gratias, libertates, & immunitates, priuilegia, & exemptiones, & multa alia beneficia, & prærogatiuas, quæ nobis per dictos dominos gratiosos Vuladislaum Regem Pol. & Alexandrum Magnum Ducem Lithuaniæ munifica sunt concessa largitione, & literarum patrocinio munita, interuentu ipsorum, & studio promoti extitimus, & prouecti, promiseruntq́; suis patentibus literis adhûc qua poterint diligentia bonum commodum, & profectum status nostri, & honoris ubilibet promouere, & nunquam in aduersitatibus nostris, & necessitatibus nos deserere, sed semper contra omnium inimicorum nostrorum insidias, & insultus auxilijs, consilijs, & fauoribus suis prosequi, & iuuare: horum intuitu uolen. tot beneficiorum merita compensare, & ipsis dignas uices pro eis impendere, ne disparitatis in nobis aut ingratitudinis contagia, & inæqualitas literarum cernerentur uendicare: sed ut semper unanimis identitas inter nos remaneat, & uoluntas animorum: sicut idem cultus, & Religio fidei obseruatur, uniuersaliter uniuersali, & singulariter singuli nostris nominibus, ac uice omnium Nobilium, Boyaronum, Procerum, & incolarum terrarum Lithuaniæ bona fide in uerbo nostro constanti, & fideli omni dolo, fraude, & colore amputatis & remotis, promittimus, pollicemur, uouemus, spondemus, & Iuramenti nostri ministerio strictiùs nos obligamus. Nunquam præfatos Prælatos, Barones, Nobiles, & Proceres Regni, & ipsum Regnum Pol. prędictum in omnibus eorum necessitatibus, & aduersitatibus deserere, sed semper ipsis contra omnium inimicorum eorum insidias, & insultus, consilia, auxilia, & fauores fideliter ministrare. Et nulli lites, bella, aut guerras præter scitum, & uoluntatem, & consensum, consilium, & requisitionem ipsorum, & eorum successorum indicere, facere, uel mouere, præfatosq́; dominos Vuladislaum Regem Pol. & Alexandrum, aliàs Vitouudum Magnum Ducem Lithuanię, & eorum successores Reges Pol. & Duces magnos Lithuaniæ nullis temporibus deserere, quoquomodo, sed semper ipsis sine dolo & fraude fideliter adhærere omni consilio, auxilio & fauore. Prætereà promittimus, prout suprà: Quod defuncto præfato Domino Vitouudo Magno Duce Lithuaniæ nunquam eligemus, assumemus, & recipiemus in Magnum Ducem Lithuaniæ, uel dominũ, nisi quem præfatus dominus Vuladislaus rex, si uita potietur longiore uel eius successores, & Prælati, Barones, Nobiles, & Proceres Regni Pol. duxerint eligendum, statuendũ, uel locandum. Et uiceuersa Prælati, Barones, & Nobiles Regni Pol. Rege prȩfato, quod absit sine liberis, & successoribus legitimis decedendis sine scitu & cõsilio illustris domini Alexandri, aliàs Vitouudi Magni Ducis Lithuanię, si superstes remãserit, & nostro, eligere nõ debebunt. Vt autẽ corroborationis, & cautelæ uberioris omnia præmissa accipiant firmitatem, fecimus sigillorũ nostrorum munimine roborari. Actũ in oppido Hrodlo circa flumen Bug, in Parlamento, seu cõgregatione generali die secunda mensis Octobris, anno Dñi 1413. Proinde nos Prælati, Barones, Proceres, & Nobiles Magni Ducatus Lithuaniæ præfati, præuidentes, quia uetustate temporum multa in ambiguitatem ueniunt, per quã ne quid incommodi eueniat, dignum censuimus prouidere: Volentes igitur ne articulus

culus de Electione Sereniss. dominorum nostrorum, tam Regis Poloniæ, quàm Magni Ducis Lithuaniæ in præinsertis literis breuitate uerborum contextus, aliquid ambiguitatis in posterum inducat: cupientesq; præfatos Prælatos, Barones, & Proceres Regni Polon. in ipso Articulo Electionis pares nobis, ut dictum est, efficere. Adijcientes declaramus: Quod defuncto Magno Duce Lithuaniæ sine scitu & consilio prælatorum, & Baronum, Procerum, & Nobilium Regni Pol. fratrum nostrorum ad Electionem Magni Ducis noui non procedemus, sed cum ipsis pariter, si uocati tempore congruo uenire uoluerint, Magnum Ducem, & Dominum eligemus. Pariformiter defuncto Rege Pol. præfati Prælati & Barones Regni Polon. sine scitu & consilio Prælatorum, & Baronum Magni Ducatus Lithuaniæ ad Electionem noui Regis non procedant, sed pariter cum Prælatis, & Baronibus Magni Ducatus Lithuaniæ, si uocati tempore congruo uoluerint, Regem & Dominum eligent. Quibus ita, ut præmittitur stantibus, & in posterũ obseruandis, de certa scientia omnium aliorũ Prælatorum, Baronum, & Procerũ & Nobilium Magni Ducatus Lithuaniæ fratrum nostrorũ inscriptionem præinsertam prædecessorum nostrorum suscipimus, ratificamus, suscipimusq;, & confirmamus per præsentes. OBLIGAN. se nostris nominibus ac uice omnium Prælatorum, Baronum, Procerum, & Nobiliũ Magni Ducatus Lithuaniæ, bona fide in uerbo nostro constanti, & fideli, omni dolo, fraude, & colore remotis, promittimusq; pollicemur ac uouemus, & nostri iuramenti præstiti onere, & ministerio strictius nos obligamus: ipsam præinsertã Inscriptionem cum reformatione, & declaratione Articuli de Electione Sereniss. dominorum nostrorum, ut præmittitur, in omnibus suis articulis, clausulis, punctis, & sententijs firmatum tenere, perpetuoq; & inuiolabiliter obseruare. Et si quæ aliæ singulares inscriptiones inter nos Prælatos & Barones Magni Ducatus Lithuaniæ ac Prælatos, & Barones Regni Polon. forent, quæ communem utrinque honestatem læderent, quas antecessores nostri non tenuerint, tales nos quoq; non recepimus, neq; tenebimus. Vt autem omnia præmissa perpetuæ firmitatis robur obtineant, præsentibus literis Sigilla nostra subappendi iussimus. Datum Vilnæ in Conuentione generali, quarta & uigesima mensis Iulij, in uigilia S. Iacobi Apost. Anno Domini 1499.

DE CAPTA AC REPETENDA SMOLENSKO Sig. ad Imp. fragmentum Epistolæ.

QVantum ad res Magni Ducatus Lithuaniæ attinet, quæ nos plus iusto exercent, ita scire dignetur Maiestas uestra. Arx nostra Smolensko, totiens ab hoste nostro, Moschorum Duce armis petita, totiens uarijs artibus, & dolis tentata, cum superioribus annis longè maioribus uiribus, maioreq; apparatu oppugnaretur: tamen strenuè & uiriliter se defendebat, in fideq; stabilis permansit. Nunc ignoramus, quo facto, nulla insigni oppugnatione concussa, nulla memorabili clade, uel strage accepta, præterea frumento, cæterisq; rebus ad uictum pertinentibus omnifariam abundant, uanissimis tandem pollicitationibus illecta, scelere, & perfidia quorundam, cùm militum mercenariorum, tum primorum eiusdem regionis nobilium, portas hosti aperuit, eiq; sese tradidit. Nos ea re ita, ut decuit, permoti, & penè obstupefacti, implorata diuina ope cum gentibus nostris, quas Dei benignitate, & numero, & uirtute non contemnendas habemus, illùc proficiscimur. Iamq; in procinctu sumus, fretiq; diuino auxilio, dabimus operam, ut nostra primùm uindicemus, & tandem iniurias illatas ulciscamur.

ARTICV-

ARTICVLVS II.

De Regni Ducatibus ad ferenda onera uniendis.

QVanquam inter Polonos & cæteras gentes, quæ eis uario iure confœderatæ sunt, tot mutua beneficia & necessitudines, quasi quædam sacrosancta uincula intercesserint, & iam ex diuersis populis quasi unam ciuitatẽ fecerint, ut in participandis aliquibus commodis, uel leuandis communibus oneribus alteras alteris meliore, uel deteriore esse conditione non deceat. Nihilominus præsens rerum facies, & bellorum uis Regno undiquaq; imminentium hortatur, atq; exigit, ut omnes Prouinciæ, tametsi suis quælibet iuribus domi censeantur, bello maiore ingruente, communibus uiribus hosti erant obuiam: quis enim Deus sponsor illis erit, ut se saluas & incolumes fore credãt, si quod absit, re malè gesta semel à Polonis peccetur in prælio? Annón absimile proditionis fuerit, societatis necessitudinem, unionis uincula, atque etiam deditionis officium præseferre: laborum autem, sumptuum, & periculorum nolle fieri participem? sed uel quasi in portu expectare, quid de pugnantibus Mars constituat: uel saltem quasi cum funda stare post principia, euentum periculi expectando? Quod si etiam illa ipsa unio non intercesserit, at certè satis iusta caussa communibus uiribus tuendi Regni esse putatur: naturæ & Reip. consortium: idq; interdũ fideles Christi, quibus si desit fides erga proximum, frustrà etiam nomen eius sine re portant: superstitiosè etiam nomine socios, reuera autem alienos sese appellant. Quod si hæc uel illa Prouincia hanc, uel hanc libertatem prætendat, neque se teneri ad belli onus dicat, omninò hæc libertas quasi Reipubl. insidiosa tempori rescindenda esse uideretur: ne si tum disceptetur de ea, cùm iam esset pro summa rerum confligendum, ad seruitutem æternam nobis, quod absit, iter aperiat. Si enim Lithuani sponte sua se omnia ferè onera tuendi Regni nobiscum diplomatibus suis submiserunt: qua tandem excusatione ipsimet hodie, aliæúe gentes uti possunt? quæ uel in solo Polono consederunt, uel Regno sese addixerunt: quò minùs hoc faciant, nemo sanus uidet. Adde quod nisi illarum quoque Nobilitas gladium pro Repub. uibret, suasque copias copijs Regni, tanquam membrum capitis adiungat: de dignitate etiam sua ac officio non mediocriter periclitetur, ac excidat, ut iusta causa dari nequeat, propter quam, uel ciuibus socij, uel hæredibus aduenæ, uel emptoribus ex contractu quæsiti opem ferre non teneantur, sed contrà ociosi & securi in laborantes ac bellantes spectare: uanis tamen titulis militiæ turgere, & prærogatiuis Nobilitatis frui debeant. Si enim Palatinus Transyluaniæ tempori suos exercitus Ludouico Regi Hungariæ iam contra Turcam in acie ad Moaczouium stanti, & dimicanti coniunxisset: fortassis Rege saluo, ac triumphatore, Hungaria etiamnum incolumis staret: quæ non magis potentia hostium, quàm inobedientia ciuium nunc discerpta, & in æternam seruitutem, nobis, proh dolor, neque illam iuuantibus, neque delicta nostra illius exemplo emendantibus redacta esse uidetur.

Rex Ducatus ad ferenda onera Regno uniat.

CVm compertum ab omnibus habeatur, quod VIRTVS VNITA, FORTIOR, solidiorq; esse consueuit ipsa diuisa: promittimus nos operã daturos, ut Magnum Ducatum Lithuaniæ, terrasq; Prussię, & alias terras in finibus Regni consistentes ad unionem redigamus. Et quantũ possibile factu erit, onera omnibus communia cõmuniter ferenda, simulq́ue monetam æqualem communiter recipiendam imponemus: præsertim cùm Conuentum utriusq; dominijs præfatis ad hoc perficiendum constituerimus. Sigism. Craco. 1510.

SIMILIS.

Cum uarijs exemplis docemur, uires in unum collectas multò plus posse, quàm dispersas: & uideamus, quod VNITA VIRTVS MVLTO FORTIOR est, quàm diuisa. Id nos diligentius animo nobiscum reuoluen. cùm uideamus Regno nostro maiora nũc & grauiora, quàm unquam anteà pericula impendere, quò faciliùs ea à nostris, nostrorumq; ceruicibus propulsare possemus, omnia nos facturos pollicemur, ut quibus possimus honestis rationibus, Ducatus nostros Lithuanię, Zathorien. & Osuuaczinen. atq; unà terras nostras Prussię eò adducamus: ut quum in Regni nostri periculo suum quoq; periculum agi uideant, neq; hoc ruere possit, quin illæ quoq; terræ eodem labefactatæ motu concitant: omnes suas uires cum Regni uiribus coniungant. Quò, si potens hostis uim aliquã nobis inferre conetur, coniunctis ANIMIS ET COPIIS in unum collectis, faciliùs eam arcere possimus. Idẽ Sig. Craco. 1539.

SIMI-

SIMILIS.

Cùm subditi nostri Regni Poloniæ ex Comitijs generalibus ante annum Petricouiæ habitis, tàm per nuncios, quàm per literas, nobis tum Vilnæ agentibus à nobis peteret: ut dominium nostrum Magnus Ducatus Lithuaniæ, cum Regno Pol. uniretur, tàm bello contra communem hostem sustinendo, quàm etiam in alijs negocijs & pacis antiquis, uicinæ ac fraternitati hinc inde conseruandæ causa pernecessarijs. Et quamuis cùm pro ratione postulationis ipsis respondissemus, attamen cùm in præsentibus Comitijs Regni consultando de perpetua defensione contra potentes hostes utriusque dominij nostri tàm Regni, quàm ipsius Magni Ducatus Lithuaniæ cum Consiliarijs nostris, & terrarũ nuncijs longiorem defensionem Regni, nisi annuam constituere non potuimus: prætereaque ad Consiliarios Magni Ducatus nostri Lithuaniæ intimauimus, ut illi etiam hoc anno consimilem defensionem, cum Regno nostro Polon. contra communes hostes in finib. tenerent. Interim autem pollicemur Consiliarijs nostris, & nuncijs terrarum Regni Poloniæ: quia hoc anno subditos nostros Magni Ducatus Lithuaniæ adducere uolumus, ut consimilem defensionem cum Regno Poloniæ contra communem hostem in finibus tenerent. Quod autem ad pacta, seu inscriptiones, & conuentus ipsius Ducatus & Regni communes attinet: in eo nihil certè adhùc facere potuimus. Quandoquidem Consiliarios ipsius Ducatus circa nos non habuimus, attamen hoc respõsi Consiliarijs nostris, & terrarum nuncijs dedimus, quia cùm aliquid utile, dignum, & perpetuum in Regno constitueretur: facilius nobis esset apud Consiliarios nostros Magni Ducatus ipsius hoc obtinere, ut illi similiter, causa Reipub. suæ & Regni, ad consimiles Constitutiones consentirent: quod cùm fiet, pollicemur subditis nostris Regni Poloniæ, quia uolumus Consiliarios nostri Magni Ducatus Lithuaniæ ad hoc ducere: ut illi etiam in omni re, nõ minùs sibi, quàm Regno utili, in bonoque ordine, & Constitutionibus, ac defensione eisdem conformiter conueniunt, iuxta pacta, seu Inscriptiones ac Priuilegia inter utraque dominia facta, & recepta.

AN HAEC VNIO SORTITA SIT SVVM EFFECTVM.

Terra Drohicien. Iuri Polonico adscribitur.

Sigism. Craco. 1543.

IN NOMINE DOMINI AMEN. Ad perpetuam rei memoriã. Ordinationes Regum & Principum pro subditorũ commodo quomodolibet factæ, ut potissimùm firmæ ac stabiles essent, tàm literarũ munimentis, quã testium fidedignorũ annotatione perennari cõsueuerunt. Proinde nos Sigis. Dei gratia Rex Poloniæ, Magnus Dux Lithuaniæ, Samogotiæque dominus & hæres. Significamus tenore præsentiũ, quib. expedit uniuersis præsentib. & futuris, harũ notitiam habituris. Quod licet Nobiles, & Terrigenæ nostri Districtus Drohicien. de speciali cõcessione prædecessorum nostrorũ huius Magni Ducatus nostri Lithuaniæ Ducũ, iure Terrestri Polonico, more Nobilium Terrigenarũ in Regno nostro Poloniæ degentiũ gauderent, & uterentur, haberentque de super literas, & munimenta eorundem prædecessorum nostrorũ, uidelicet Serenifs. olim Principũ fœlicis recordationis, Kazimiri genitoris, & Alexãdri germani nostrorũ charissimorum Poloniæ Regũ, & huius Ducatus Lithuaniæ Ducũ, successiuè concessa: quia tamen in eisdẽ literis seu Priuilegijs corã nobis ad præsens originaliter productis & exhibitis, multa cõperimus articulatim superuacaneè descripta, quę in libris Statutorũ Regni nostri Poloniæ specificè, & per expressũm continẽtur, & iuxta nonnulla, quę in perniciẽ, iacturam, & oppresionẽ non modicam eorundẽ subditorum uestrorum fuère adiecta: Hoc idem ius Polonicũ eisdem subditis nostris Nobilibus & Terrigenis priuilegiatis, & non priuilegiatis, hoc est, ius habentibus, & non habentibus Districtus præfati Drohicien. præsentib. & futuris, eorumque successoribus, coniunctim & diuisim, de certa scientia & gratia, fauoreque speciali Ducatibus nostris, de nouo iterum dandum & conferendum duximus, damusque & cõferimus in omnibus punctis, articulis, & cõditionibus, prout in libris Statutorum Regni Poloniæ latiùs continentur, in eodem Districtu nostro tenen. & obseruan. omnes & singulos articulos Iuri prædicto Polonico ac iustitiæ quomodolibet contrarios, in literis, & priuilegijs præfatis prædecessorum nostrorum prædictorũ, uti præfertur, expressos, & specificatos, oppresionem huiusmodi subditorũ nostrorum præfatorum inse continen. & in nihilũ redigen. cassãnque & mortifican. ac extinguen. perpetuò, & in æuum, tenore præsentiũ mediante. Pręter illum articulũ, quo median. præfati prædecessores nostri Officiales, seu Ministeriales uulgo Lithuanico Dzyeczkye nuncupatos, contra ipsos Nobiles, & Terrigenas eiusdem Districtus, nunquam deinceps fore dan-

fore dandos prohibuerant: quos quidem Officiales primò expressos, nos quoq; dandos esse præsentibus prohibemus quomodolibet in futurum: uolen. & districtè præcipien. ut omnes & singuli Officiales terrestres, & Castren. Districtus prædicti Drohicien. pro tempore existentes, quilibet eorum pro suo interesse, Nobiles, & terrigenas nostros prędictos ad cuiuscunq; instantiam uidelicet, tam Nobilis, quàm ignobilis, Rutheni, Iudæi, Armeni, Christiani, & Pagani, Citatos, ac literis Citationum intercisis, non nisi sermone, & characteribus Latinis iuxta consuetudinem iuris Terrestris Polonici conficiendis legitimè euocatos, pro causis tam paruis, quàm magnis, nullis exclusis, secundùm hoc idem ius Polonicum, & ordinationes in libris Statutorum Regni nostri Poloniæ specificè contentas, non aliter, quàm nunc & in futurum iudicarent temporibus æuiternis. Et quamuis iure ipso Polonico laudabiliter prouisum sit, ut in singulis terris eiusdem Regni nostri homines possesio nati, & indigenę ex incolis cuiuslibet terræ, seorsùm, & non extraneæ personæ singulis officiorum Terrestrium, & Castrensium in casu uacationis præficiantur in hactenus: pro maiori tamen cautela, & securitate prædictorum subditorum nostrorum Drohicien. præsenti priuilegio nostro id ipsum singulariter instituimus, & ordinamus, ut in eodem Districtu Drohicien. huiusmodi Officiales terrestres per liberam electionem indigenarum, & uniuersorum Nobilium conuentionaliter congregatorum, de iure communi Regni fieri solitam, ad eadem officia sua totiens, quotiens per decessum uacatura, non nisi cum ratihabitione nostra Ducali, successorumq; nostrorum Magni Ducatus Lithuaniæ Ducum, Castren. uerò pro arbitrio nostro duntaxat ex eisdem incolis, & indigenis Districtus prædicti Drohicien. per nos, & successores nostros Lithuanię Duces, dummodò uterq; ipsorum Officialium Romanæ religionis essent, deinceps instituerentur, de omnibus & singulis causis subditorum nostrorum prædictorũ coram se legitimè exortis, motis, & mouendis, statutis à iure temporibus, modo præmisso cognituri, confirman. esse. Nihilominus in hoc moribus, & consuetudinibus approbatis, & approbandis terræ Cracou. tam diu, quoadusq; omnes aliæ consuetudines iudiciariæ uniuersarum terrarum Regni nostri prædicti per nos, uel successores nostros Poloniæ Reges, aut eos, quorum interesset, inuicem coæquarentur. Casu uerò, quo aliquis Terrigenarum nostrorum Drohicien. prædictorum, aut quispiam alius in iudicio Terrestri, uel Castren. Drohicien. sententiam contra se latam reportauerit: qua mediante crederet sibi quomodolibet præiudicatum iri. Ex tunc instituimus & ordinamus, ut in eiusmodi præiudicio liceat unicuiq; taliter cōdemnato, à sententia Iudicis, & Capitanei nostrorum prædictorum uelut iniqua & erronea ad nos, & successores nostros Lithuaniæ Duces, cum parte sua aduersa legitimè appellare, & coram nobis, successoribusq; nostris cum eadem parte aduersa iusticiam suam experiri meliorem, iudici, & Capitaneo illæsis, quietisq; propterea manẽtibus, prout in terris Mazouiæ, & præsertim in terra nostra Plocen. teneri, & obseruari est consuetũ. De pœnis uerò iudicialibus per partes uictas legitimè luitis, ad sortem nostram, & successorum, Officialiumq; nostrorũ, & etiam partis uincentis, ex ui perlucrorum, uel quomodolibet aliter spectantibus per Officiales nostros Castren. & Terrestr. præsentes, & futuros Drohicien. exigendis, ac de Kmetonibus eorundem Terrigenarum nostrorum Drohicien. fouen. manu tenen. Mellificijs quoq;, seu Apiasterijs ac iniuriarijs, & damnis quomodolibet inde secutis, & iusticia uicinis, cũ subditis Nobilium, & Terrigenarum pro quacunq; re ministranda, cuiuscunq; ritus utrinq; aut cōditionis essent: necnō captiuandis, & nō euocandis ad quodcunq; iudiciorum nostrorum eisdem Terrigenis de proprio eorum Districtu Drohicien. pro quibuscunq; eorum excesibus, totoq; processu iudiciario ac inscriptionibus, & alijs rebus quibuscunq; per singulos iudices, & Capitaneos nostros Drohicien. pro tempore existentes, nō aliter uolumus obseruari, nisi quemadmodum iure ipso Polonico iuxta Constitutiones prædecessorum nostrorum in toto Regno nostro hactenus teneri, & obseruari solitum est, ac cōsuetum. Ordinamus etiã ac instituimus, ut in singulis Citationibus, Literalibus, Terrestribus Sigillum Terrestre Districtus Drohicien. infra depictum equum sellatum uno homine armato, litera S. ad perpetuam memoriam nominis nostri præcincto, in se cōtinens, applicaretur, subimprimereturq;: totiens, quotiens fuerit opportunum. Quod quidem Sigillum suprà descriptum præsenti priuilegio nostro ipsi Districtui Drohicien. & incolis eius pro tempore existentibus, quoad præfatam necesitatem iudiciariam, ac pro armis Terrestribus Drohicien. de nostræ celsitudinis clementia tribuendum, cōcedendumq; duximus, prout tribuimus, & cōcedimus, perpetuis temporibus, per eos, quorũ interest obseruandum. Vt itaq; præmissa omnia per nos cōcessa robur obtineant perpetuæ firmitatis, præsentes literas nostras scribi, Sigilliq; nostri Magni Ducatus Lithuaniæ iussimus, & fecimus appensione communiri. Actum, & datum Vilnæ, die Dominico

Lætare, Anno Domini 1516. præsentibus ibidem Reuerendo in Christo patre domino Alberto Episcopo, ac magnificis, & generosis Nicolao Radziuilouic Palatino Vilnen. & Cancellario, Gregorio Osſczykouic Trocen. & Marschalco Curiæ, Alberto Gastold Polocan. Iohanne Zabrzezinski Nouogroden. Palatinis. Andrea Douoynouic Succamerario, Georgio Hlinicz Capitaneo Brzesten. Iohanne Sczytouic, Nicolao Iundylouic, & Iohanne Hlebouic Marschalcis: cæterisq; Dignitarijs, & Officialibus Curiæ nostræ circa præmissa testibus fide dignis syncerè nobis, & fidelibus nostris dilectis. Datum per manus præfati Magnifici Nicolai Radziuilouicz Palatini Vilnen. & Magni Ducatus Cancellarij syncerè nobis dilecti.

Sigismund. Rex significat.

Relatio eiusdem Magnifici Nicolai Radziuilouic Palat. Vilnens. & Magni Ducatus Lithu. Cancell.

Item Bielscen. Districtus iuri Polonico adscribitur.

IN NOMINE DOMINI AMEN. Ad æternam rei memoriam. SIGISM. AVGVST. Dei gratia Rex Poloniæ, Magnus Dux Lithuaniæ, Rusſiæ, totiusq; Prusſię, Samogitiæ, Mazouiæ, &c. Dominus, & hæres. Significamus tenore præsentium, quibus expedit uniuersis præsentibus, & futuris harum noticiam habituris. Quia cùm in hoc Conuentu generali ex clementia nostra singulari ad petitiones, supplicationesq; uniuersorum Ordinum, Magni huius Ducatus nostri Priuilegia omnia & singula à maioribus nostris habita omnium hominum incolarum eiusdem approbauerimus, id quod ex literis, seu diplomate nostro super ijs per nos illis dato & concesso uidere est. Tamen cùm esset nobis specialiter supplicatum nomine uniuersæ Nobilitatis terræ Bielscen. & Territoriorum eius per quosdam ê medio eorum, uidelicet Iohannem Myenski, & Martinum Vissenski Ialbrzyk, hûc ad præsentem Conuentum missos. Quia quamuis habeant Priuilegium ex concesſione Serenisſ. olim Alexandri Regis Poloniæ, & Magni Ducis huius Ducatus nostri Lithuanię patrui nostri desyderatisſimi, quibus permissum fuerat, ut cõsuetudinibus, & iure Polonico uterentur, & gauderent, prout & hactenus usi sunt, & gaudebãt. Sed quia in eiusmodi Priuilegio essent quædam, quæ à iure, legibus, & consuetudinibus Polonicis discrepant, & diuersa sunt. Quare summo studio à nobis orauerunt, ut sublatis exceptionibus eiusmodi omnibus, quę à iure, legibus, & consuetudinibus iuris Polonici, quo ipsi sic utuntur, discreparent, & disconuenirent, potiùs illis permitteremus, ut in uniuersum, & ut dicitur totaliter, & plenè consuetudinibus, & iuribus Polonicis uterentur ipsi, & eorum posteri perpetuo. Quorum nos supplicationibus clementer annuentes, & inhærentes maiorum nostrorum Magnorum Ducum Lithuaniæ uestigijs, uolentesq; eosdem obligatiores, & alacriores ad optimè de nobis, & Reipub. huius Magni Ducatus nostri Lithuaniæ benè merendum facere. Cum uniuerso Senatu nostro decernimus, ut deinceps semper perpetuis temporibus uniuersa Nobilitas incolæ terræ Bielscen. & eius Territoriorum, seu Destrictuum omnium gaudeant, & utantur iuribus, legibus, & consuetudinibus Polonicis, perindè atq; Nobilitas terræ, seu Districtus Drohicien. ex speciali cõcesſione maiorum, seu prędecessorũ nostrorũ fœlicis memorię Magnorũ Ducũ Lithuaniæ ex prærogatiuis ipsis datis, concesſis, & legitimè emanatis, quas & hic uolumus habere pro expresſis, hactenùs utitur, & gaudet. Decernen. insuper omnes alios quoscunq; abusus isthîc contra leges, constitutiones, & iura Polonica hactenùs existen. & siue ex Priuilegijs aut cõsuetudine, seu potiûs desuetudine aliqua, aut improbitate etiam aliquorum Officialium, aut cuiusuis Magistratus, siue quacunq; alia ratione exceptos, specificatos, uel reseruatos, & introductos esse tollendos, & abrogãdos, prout eosdem & per præsentes tollimus, & abrogamus perpetuò. Volentesq; deinceps semper futuris perpetuis temporibus uniuersos & singulos Dignitarios, seu Officiales Terrestres, & Castren. & alios quosuis præsentes, & futuros iam constitutos, & in posterum constituen. non aliter se debere, nec posse gerere erga illorum Territoriorum incolas, quã secundùm præscriptum iurium, legum, & consuetudinum Polonicalium præsentium, & futurorum, quibus Districtus Drohicien. gaudet. Alioqui si quid in contrarium fuerit in præmisſis per quempiam hominum attentatum, id decernimus nullum & inualidum, eiusq; modi attentatores, pœnis seu mulctis in iuribus Polonicis constitutis, & cõtentis, puniendos & mulctandos semper perpetuò. In quorum omnium fidem, & testimonium præmissorum, Sigillum nostrum est appensum. Datum Vilnæ in Conuentione generali, die uigesima tertia mensis Februarij, Anno Domini 1547. præsentibus Reuerend. in Christo patribus, & Magnificis dominis strenuis ac generosis

nerosis militibus. Paulo Vilnens. Georgio Luceoriens. Venceslao Mednicens. Episcopis. Johanne Hlebouic Palatino Vilnens. Cancellarioque nostro, & tenutario in Bobroysko, & Boryssouu, Gregorio Osscyzkouic Castellano Vilnens. Tenutario Vpitens. Iohanne Iuriouic Duce Dubrouicens. Palatino Trocens. Tenutario Mobilouiens. Hieronymo Chodkieuicz Castellano Trocens. Capitaneo Samogitiens. Nicolao Iohannis Radziuil Marschalco terrestri Tenutario Szouulen. Stanislao Douoyno Polocen. Alexandro Chodkieuic Nouogroden. Stanislao Petri Kiszka de Cyechonouiecz Viteblien. Palatinis. Andrea Sanguskouicz Duce de Kossyr Capitan. Luceorien. Iuano Harnostay Marschalco Curiæ, & Thesaurario terrestri Præfecto Slonimen. Nicolao Georgij Radziuil pocillatore, Iohanne Iohannis Radziuil structore mensæ, Stanislao Nicolai Kyezgal Dapifero, Gregorio Chodkyeuicz Succamerario, Nicolao Petri Olechnouicz Gladifero, Nicolao Andrussouicz Præfecto equisonum nostrorum, Tenutario Ozensi, & Pereiomen. Nicodemo Iohannis à Cyechonouyecz Melnicen. Nicolao Alberti Narbuth Kreuen. & Moziren. Præfectis, Mareschalcis, alijsque Officialibus, Dignitarijs, ac Consiliarijs nostris fidelibus nobis syncerè dilectis.

SIMILITER Districtus Mielnicen. Regno Poloniæ incorporatus est: eius tamen Priuilegij copiam habere non potui.

ARTICVLVS III.

Lithuaniam à Mazouia Commissarij dislimitent.

PRouidentes difficultatibus, & grauaminibus subditorum nostrorum Regni, & Magni Ducatus Lithuaniæ, quæ occasione granicierum inter eadem dominia, & Mazouiam, tum inter Magnum Ducatum, & Regnum sæpè cõtingunt, uolumus, & decernimus, ut quoties opus fuerit, per nos Commissarij deputentur, & mittantur nostris expensis prouidendi, ad faciendas easdem granicies, & iniurias componendas, occasione illarum, hinc inde exortas, quatenus absque querentium onere iusticia eis ministretur. *Sigism. Craco. 1510.*

DE EODEM.

Dietæ, & iudicia antiqua inter Ducatus Lithuaniæ, Prusiæ, & Mazouiæ in locis solitis pro omnibus iniurijs & uiolentijs subditorum ex utraque parte fieri debent de cætero, & innouari, iuxta antiquam consuetudinem, & processus terrestres.

CAPITVLVM II.

De Ducatu, & terris Rusiæ.

T uetustis Polonorum annalibus, & linguæ similitudine docemur, Lechi à quo Poloni & Czechi, à quo Bohemi ducunt originem, fratres fuisse Russum, à quo Rusia, & Prussum, à quo Prusia sunt appellatæ. Tametsi ergo utraque Prouincia, partim stirpe propriorum Ducum deficiente, partim eorũ posteris, iure belli subactis, ad corpus Regni Polon. pertineat. Ipsa tamen Rusia non minùs cum VVLADIS. IAGELLONE, & ALEXANDRO Vitouudo ultimis ferè Ducibus Lithuaniæ atque suis spontanea ad Regnum accessione, regum Poloniæ hæreditaria, ac propria esse uidetur. Atque ob id ita præ cæteris ciuitatem Polonam accepit, eique coaluit, & est unita, ut magis nomine, quàm re ipsa à Polonis in communicatione ciuitatis, & usu iuris distinguatur. Qua de re constitutiones Regni ex illorum consensu confectæ uidentur. Nam linguam, scripturam, ac religionem ad Archetypum Græcorum adhûc retinent, cùm nostri Maiores, hæc Aboriginum communium munimenta hæreditaria deserentes, Latinos potiùs in his omnibus sunt secuti. Nostræ autem & Ruthenicæ gentis ad Christum conuersio ferè in ea tempora incidit, quibus uniuersalis Ecclesia quatuor orbis terrarum partibus definita, ob calicem sacrati cruoris, & uxorem Sacerdotis (quæ duo Græci secundùm præceptum Domini, & Apostoli etiamnum retinent) temeritate Patriarcharum, est, proh dolor, diuulsa, atque perniciosissimo exemplo diuisa.

ARTICVLVS I.

Rusſia uno Iure cum Reg. Polon. gaudeat.

TEM pollicemur, quod omnes terras noſtras Regni Poloniæ etiam terram Ruſsiæ includendo (ſaluis tamen auenæ contributionibus, de quibus nobis ad tempora uitæ noſtræ ſola Ruſsia reſpondebit) ad unum ius, & unam legem communem omnibus terris reducemus, reducimusq; adunamus, & unimus, tenore præſentium mediante.

Ruſsia omnibus Reg. libertatibus fruatur.

AD ſupplicationem terrarum Ruſsiæ uolumus, & decernimus, ut de omnibus fugitiuis Statutum Regis Alberti obſeruetur: & quod Nobilitas illarum terrarum, ſicut in alijs terris Regni à ſolutione teloneorum, & foralium ſit libera, atque exempta, & in alijs eadem gaudeat libertate.

Alia ergo omnia Statuta Regni incolis ſeruientia, Ruſsiæ quoque municipibus ſeruiunt, quæ ſuis locis uideantur.

Nuſquam, niſi in Ruſsia pixides deferantur.

NEmo deinceps tempore pacis, ſiue eques, ſiue pedes, pixides breues, quas Rucznicze uocant, deferre audeat: ab hac tamen Conſtitutione terras Ruſsiæ liberas eſſe uolumus, quæ parata arma contra inſultus hoſtium habere ſemper ſolent, & debent.

Terra Belzen. Regno adſcribitur.

IN NOMINE DOMINI AMEN. Ad perpetuam rei memoriam. Quoniam acta mundi auita ſubitò detergeret obliuio, niſi ea literarum ſoliditas, & teſtium adnotatio memoriæ commendaret æuiternæ. Proindè nos KAZIMIRVS Dei gratia Rex Poloniæ, necnon terrarum Cracouiæ, Sandomiriæ, Siradiæ, Lanciciæ, Cuiauiæ. Magnus Dux Lithuaniæ, Ruſsiæ, Pruſsiæq;: necnon Culmen. Elbingen. Künigiſzbergen. & Pomeraniæ hęres, & Dominus. Significamus tenore præſentium, quibus expedit uniuerſis & ſingulis, præſentibus & futuris, harum notitiam habituris. Quomodo recenſentes, & in animis reuoluentes: quanta puritatis affectione, & fidei integræ conſtantia, Barones, Milites, Nobiles, Terrigenæ, & Proceres terræ Belzen. ſyncerè, gratè, & fideles noſtri dilecti perſonam, & Regnum Maieſtatis noſtræ uenerati ſunt, ad nos tanquam Dominum naturalem hæredem, uerum & legitimum, ac indubitatum ſucceſſorem ſuum, & ad Coronam Regni noſtri Poloniæ, à qua tranſactis temporibus exciderant, uiceuerſa redierunt, & acceſſerunt: ſeq; Regno, & Coronæ tanquam pars ſuo toto inuiſcerauerunt, uniuerunt, incorporauerunt, & appropriauerunt. Quæ quidem terra Belzen. iuſto titulo, iure legitimo hæreditario, & ſuccedaneo, nos & nullum alium contingebat, atque contingit, & concernit. Horum itaq; Terrigenarum Belzen. fidelitatis conſtantia, zelo dilectionis, maturitate conſilij, & ſagaci prouidentia, Regali conſideratione meritò digeſtis & reuolutis, ac debitè penſatis, & intuentes ad eorum ſtatum honorem, commodum, ſalubremq; profectum, pio & ſyncero mentis affectu: quemadmodum ex aſſumptæ dignitatis noſtræ debito tenemur, & pro officio ſolicitè aſpirantes, ipſos in noſtram, & ſucceſſorum noſtrorum manutuitionem, & protectionem Reg. & Coronæ reaſſumpſimus, incorporauimus, appropriauimus, & uniuimus, tenoreq; præſentium reaſſumimus, incorporamus, annectimus, appropriamus, & unimus perpetuò, & in æuum. Promitten. ipſos, & eorum quemlibet in omnibus ipſorum iuribus, libertatibus, emunitatibus, gratijs, prærogatiuis, dignitatibus, honoribus, & officijs tenere, & obſeruare. Inprimis itaq; pro prædicta eorum fideli, & iuſta adhęſione, & ſubiectione iure defendere, agere, manutueri, & eos euincere, contra quãcunq; perſonam cuiuſcunq; dignitatis Imperialis, Regalis, aut Ducalis fuerit, aut cuiuſcunq; ſtatus, conditionis, & præeminentiæ extiterit, dum per quempiam uexarentur, ſeu impeterentur, quo modo pro ipſorum huiuſmodi adhæſione, ſimiliter ab inſultibus uiolentijs bellis, & alijs moleſtijs quibuslibet protegere, defenſare, tueri, & realiter ac effectiuè opponere, intercedere, & liberare. ITEM terram noſtram Belzen. cum ipſius Diſtrictibus Lubacouien. Lopaczyen. Scheuulozien. Grabouicen. & Hrodlen. ſaluam & integram, prout fuit, & in hactenus

hactenus est conseruata suis limitibus, metis & terminis dudum tentis, obseruabimus, tenereq; & obseruare uolumus, nullos Districtus, aut Villas ab eadem remouen. alienan. seu diminuen. Item omnibus personis, tam Ecclesiasticis, quàm Sæcularibus ciuitatum, & oppidanis Priuilegia ipsorum per antecessores nostros Reges, & Duces data & concessa iusta, legitima, & sufficientia ritè, & rationabiliter emanata, ac in nulla sui parte uiciata seu suspecta confirmamus, ratificamus, & approbamus per præsentes. Vbi uerò aliquibus personis forent per uoraginem ignis absumpta, seu casu infortunij amissa, & de hoc persufficiens testimonium probatum fuerit præmissa innouare, atq; dare uolumus, & spōdemus. Item ex quo ex obligatione, & inscriptione pecuniarum Capitaneis in aliqua terra inscriptarum sæpius indigenæ eiusdem terræ uarijs grauantur modis, oppressionibusq;, & molestijs afficiuntur: pollicemur, quod præfatam terram Belzen. in pecunijs nullipiam obligabimus, aut inscribemus ullo unquam tempore. Quod si per obliuionem, aut alium casum quemcunq; nos inscribere contingeret, talem inscriptionem præsentibus extunc prout, extunc cassamus, annulamus, ac nullius roboris esse, & fieri decernimus per præsentes. Item nullum extraneum cuiuscunq; conditionis existat, in Capitaneum terræ Belzens. præficere, & præferre debebimus, nisi Terrigenam eiusdem terræ possesionatum. Item uolumus omnimodè dignitates, honores, officia, in terra Belzen. consistentes, & consistentia æquo modo circa iura & consuetudines ipsorum, quæ & quas temporibus prædecessorum nostrorum Regum, & etiam Ducum obtinebant conseruare in eodem numero, & permanere. Quas quidem dignitates, & officia dum uacare contigerit, nulli extraneo, nisi indigenę benè conseruato illius terræ, in qua dignitas aut officium uacauerit dabimus, & conferemus. Item quod nulli terrigenæ de terra Belzen. & ipsius Districtibus ad alias terras seu Districtus euocentur, sed penitùs iuxta consuetudinem aliarum terrarum Regni nostri iuribus ipsorum, & libertatibus utantur, & gaudeant. Item conuentiones, colloquia generalia, termini particulares, & iudicia iuxta ritum, & consuetudinem in talibus dudū tentam & obseruatam in terra præfata. Quemadmodum in alijs terris Regni nostri debent habere progressum, & processum. Item nullus terrigena possesionatus per nos, aut Capitaneos nostros, nisi iure conuictus captiuetur, iuxta Priuilegia aliarum Regni nostri terrarum, & cōsuetudines. Item omnes & singuli Kmetones Spiritualium & Sæcularium personarum in dicta terra consistentium de quolibet laneo possesso pro festo Sancti Martini singulis annis exactionem, aliàs podymne per duos grossos monetæ, & numeri communiter in Regno curren. nobis, & successoribus nostris dabunt, & exoluent more terræ Leopolien. & aliarum Regni nostri terrarum: alias autem collectas, & exactiones in Regno nostro insolitas, & inconsuetas, etiamsi tempore Ducum huiusmodi fuissent in frumentis, bladis, aut auena, uel pecunijs exactæ, uel solutæ, de nostra Regia benignitate cassamus, & annullamus. Item cuilibet Terrigenæ nostro limites, & granicies cum bonis nostris Regalibus habere petenti dare tenebimur, ipsas à signis metallibus & scopulis consuetis distinguen. uolumus iuxta modum aliarum terrarum in Regno obseruatum. Item quandocunque terra nostra Leopolien. ad bellicam expeditionem se mouerit, aut necesitate incumbente eundem procurauerit, Præfata etiam terra nostra Belzen. seu Nobiles & terrigenæ eiusdē cum ipsis Leopoliensibus quotiescunq; fuerit necesse tenebuntur & debebunt, ac omninò sunt obligati pariter & astricti proficisci, bellicosè, & transire, & non aliàs, eo tamen iure & modo, quò terra Leopolien. ad expeditiones se mouere consueuit, & solita est. Animaduertendum autem præfatos Nobiles, terrigenas & Proceres ad nos tanquam ad Dominum & hæredem ipsorum legitimū affectum habere specialem, horum prætextu, uolentes ipsorum legitimum affectum habere specialem, horum prætextu, uolentes ipsos fauore nostro speciali prosequi, & eorum Kmetones quoslibet præfatam terram Belzen. inhabitan. ab omnibus & singulis exactionibus, angarijs, præangarijs, castrorum ædificijs, & pontium laboribus, & reparationibus eximimus, absoluimus, ac liberos & absolutos facimus perpetuè. Secundùm morem aliarū Regni nostri terrarū. Præterea generaliter & singulariter omnes alios articulos libertates & iura alijs terris Regni nostri data, & cōcessa, & præsertim terræ nostrę Leopol. si quæ hîc omissa foret, pro insertis habere uolumus, & habemus. Eademq; extendimus & referrimus ad terram Belzen. In cuius rei testimonium Sigillum nostrū præsentibus est appensum. Actum in Brzesczye, feria tertia festorum solennis Paschæ Anno Domini 1462. Præsentibus Reuerendo patre Domino Iohanne de Brzezye iuris utriusq; Doctoris Electo Ecclesiæ Cracou. & Regni Pol. Vicecancell. necnō magnificis & generosis, Petro de Opporouu Lancicien. Nicolao de Koscyelec Brzesten. Palatinis. Iacobo de Dambno regni Pol. Vicethesaur. Nicolao de Borzyslouicze Zauichosten. Sbigneo Bank de Gora Malogostien. Castellanis. Nicolao

Spoth de Vola Sandomirien. Ianusßio Koluczski Iuniuulad. Vexilliferis. Ioanne de Ostrorog Iuris Doctore, Nicolao de Brudzyeuo Subpincernæ Calisien. & Capitaneo Bresten. Iaroslao Brzozoglouy Subiudice Iuniuuladisl. Stanislao Marschalkouicz de Brzezye, & Iohanne Szynouiec de Zandouicze Curiensibus nostris, & alijs pluribus fidedignis testibus ad præmissa. Datum per manus eiusdē Reuerendis. patris domini Iohannis de Brzezye Electi Ecclesiæ Cracou. Regni Pol. Vicecācell. syncerè nobis dilecti.

Ad Relationem eiusdem Reuerendiss.
patris domini Iohannis de Brzezye
Iuris utriusq; Doctoris Electi Ecclesiæ Crac. R.P. Vicecancell.

CAPITVLVM III.

De Terris, & Ducatu Prussiæ.

VANQVAM uerò Prussum (à quo Prussiam dici legimus) Lechi authoris nostræ gentis fratrem fuisse, & eas Prouincias ita inter sese diuisisse, nihil dubitemus: non minore tamē argumento Prussiā Iuris Polonici semper extitisse: inde apparet, quod longè post Lechi, & post Gracci familiā extinctā, Interregnūq; Palatinorum, Lesko tertius Dux, & Monarcha Poloniæ, ante Pyasti etiam tempora uiginti & uni filijs suis terras maritimas, nempe Rugiam, Cassubiam, Pomeraniam, Holsatiam, Sgorzelitiam, iam Brandenburgum, Myedzybozen, quę tunc est Meindeburgum, Lymam nunc Lymburgum, Bukouyecz, aliàs Lubecum, Lukouu nunc Meckelburgum, & Prussiam est partibus. Quod quidem & alij omnes Reges Polonorum, & sępè, & liberè fecerunt, usq; ad tempus, quò Marianis militibus, ex Hispanijs pulsis, Ius utendę illius Prouincię dederunt, ut fideliter contra infideles eis suppetias ferrent. Tametsi autem cœlum, & solum illi boni Cruciferi uerterint, ingenium tamen & fidem mutare non poterant: namq; pro hostibus hospites, pro externis dominos suos omni genere doli atq; fraudis impetere non desierunt: quoad Reges Polonię perfidiosum illud genus militum, cùm secùs nulla ratione reuocari ad officium superbi, in fideq; constabiliri perfidi potuerunt (ut Hercules Anteum) multis cladibus attritos, ferro tandem sustulerunt, & Ius suum antiquum ac hęreditarium in Prussia, abolita nefaria religione, recuperârunt. Et tamen ne D. Sigism. non ęquè pius parcendo subiectis, ac fortis debellando superbos uideretur ex conditionibus pacis sponte sua partem ipsius Prouincię, Illustri Principi, ac fortiss. uiro domino Alberto Marchioni Brandenburgen. ex sorore nepoti suo, in feudum concessit: simulq; pro infœlicis religionis titulis, Ducis titulo eundem fœliciter insigniuit. Et quoniam feudum, seu beneficiarium fundum certis cum solennitatibus conferri paulò antè dixi, & solere dari uidimus: ea quę de hoc genere cęremoniarum in commentarijs Cancellarię Regię tradita reperi, hûc, uti arbitror non intempestiuè, adijcienda esse putaui.

Mos præstandi homagij Regi Polon.

VM aliquis Princeps Regi præstiturus est homagia, Rex coronatus in solio suæ Maiestatis residere, & ad latus suum habere Prælatos, & Barones, Consilij Regni sui debet: ad quem Princeps præstiturus homagia cum suis Baronibus, & homagialibus, & Vasallis, Banderium habens in manibus ad sedem solij Regalis uenire, & procedere debet eques. Et descendens iuxta solium ex equo suo, atq; cum reuerentia ad Regem, coronamq; Senatus eius accedendo, ista uerba in hunc modum proferre, uel saltem in hanc sententiam dicere tenetur. SERENIS. REX. Ego Serenitati uestrę homagium facio, & præsto cum omnibus terris & hominibus nostris, & peto tuitionē Serenitatis uestrę, & circa iura, & in iure meo Ducali, & dignitatibus conseruari. Post hæc autem sic tacto signo Crucis iurare astringitur, CLEMENTISS. REX. Ego homagium præsto, & promitto sine dolo, & fraude V.S. & Coronæ Regni Poloniæ cū omnib. terris & hominibus nostris fidelitatem, & esse fidelis, &c. sic me Deus adiuuet, & hæc sancta Christi crux. Quo facto, Rex ipsum accipere in suam tuitionē, & ista uerba ad præstantē homagium dicere debet. Nos accipimus te in nostram protectionē, & circa omnes dignitates, & circa omnia iura Ducatus tui tanquā principem nostrū relinquimus, ac post ea, osculetur eū & recipiat Rex de manib. Principis Branderiū, & illud frangatur, & proijciatur extra sedem. Omnes autē Vasalli & homagiales Principis homagia facientes, debent etiam post eum transire, usq; ad sedē solij Regalis, portantes singuli in manibus uexilla parua, seu minora. Et eadem etiā iuramento præstito post uexillum Principis proiectum ad terram

ad terram proijcere debent. Itaq; Banderium Principis præcedere, Vasallorum uerò sequi ipsum debet. Post hoc autem Rex debet recipere à Principe recognitionem facti homagij literalem sub Sigillo Ducali.

Pax & concordia inter Vuladislaum, Regem Pol. & Conradum de Iungingen, Magistrum Prusiæ, ratione finium regundorum.

IN NOMINE SANCTAE ET INDIVIDVAE TRINITATIS, Amen. Frater Conradus de Iungingen, Magister generalis Ordinis Beatæ Mariæ, hospitalis Ierosolymitan. de domo Teuthonica: Vniuersis præsentibus & futuris, præsentiũ notitiam habituris, Salutem, & rei gestæ ad perpetuam memoriam cognoscere ueritatẽ. Cùm auctor pacis, ad unitatis & pacis spiritũ, suis rigorosis mandatis quotidie nos inuitet. Dignum arbitramur, ut inueteratæ displicentiæ, guerræ, & offensæ, contra Sereniss. Principem & dominum, dominum Vuladislaum Regem Pol. supremum Ducem Lithuaniæ, & hæredem Rusiæ: suosq; progenitores, quò ad terras Lithuaniæ, & Rusiæ, per nos, nostrum quoq; Ordinem, intuitu orthodoxæ fidei, diutiùs exagitatæ, in pacem perpetuam, remissionem, & concordiam committentur. Hinc est, quod nos de expresso consensu compręceptorum nostrorum, cum dicto Sereniss. domino Vuladislao, anno, die, & loco infrascriptis. Certum terminum placitorum concorditer celebrauimus: super pace inter nos & terras Ordinis nostri ex una: & supra dictum dominum Regem, & terras suas, uidelicet, Lithuaniam, & Rusiam, parte ab altera: facienda perpetuò & firmanda, uarijs præmissis tractatibus, tandem (ut sequitur) concordauimus in hunc modum. Inprimis promisimus, & præsentibus bona fide promittimus, quod exnunc, & in antea tenebimus pacem inuiolabilem, & concordiam cum supradicto Magnifico domino Vuladislao Rege Poloniæ, suis catholicis hæredibus, & successoribus, ac Pręlatis & Ecclesijs, omnibus quoq; terris suis per Lithuaniam & Rusiam, terrarumq; incolis perpetuis temporibus obseruare. Nec unquam uolumus & debebimus aliquam ligam inire, aut facere, contra dictum Vuladislaum, suos quoq; Catholicos successores terrarũ Lithuaniæ, & Rusiæ, cum dominijs, aut alijs hominibus, & rancore quolibet postposito: Omnes & singulas iniurias nobis, & nostris per se, uel per alios quomodolibet illatas, remittimus, penitùs & offensas. Insuper limites, & terminos inter nostros, & dicti domini Regis terras: uidelicet, Lithuaniæ, & Rusiæ, distingui fecimus, & modis distinguimus infrascriptis. Inprimis incipiendo in quadam insula Sauuin, dicta uulgariter, sitta, in fluuio dicto Memla, habente in se insulam Romeyuueider. Quæ quidem insula tota apud Ordinem permanebit temporibus affuturis: ab hinc directè progredien. ad fluuium dictũ Noruesse, in decliuio seu uillæ continuæ, sub sylua dicta Heyligenualth. Ab hinc dictum fluuium sequendo in medijs fluctibus, usq; ad Vysuilten, ascendendo abhinc linealiter & directè eundo ad quendam lapidem magnum dictum Roda, iacentem in fluuio dicto A. & Roda uulgariter nucnupatum, ab isto lapide, ascendendo super stagnum dictum Sinarden: abhinc directè eundo, usq; ad uiam uulgariter nuncupatam, Der Brengelische weg: abhinc directè usq; in Nouenrithen: abhinc linealiter procedendo uersùs finem, seu aciem mericæ, dictæ uulgariter Heyde, ad locum, ubi fons oritur: à dicto fontis ortu procedendo, per directum in solitudinem quandam, cõmuniter Viltnisse dictam: ubi fluuius Eglosse, ortum habet, ab hinc directè eundo, per medium dictæ solitudinis, usq; ad terminos & gades illorum, de Ploschkouu: & hi omnes termini siti sunt uersùs Liuoniam. Ascendendo uerò uersùs Prusiam, termini subscripti, per dictum Ordinem perpetuò, sinè quolibet contradictionis obstaculo habebũtur: incipiendo à supradicta insula Sauuin, In directum procedendo, usq; ad fluuium dictum Suppe, ab hinc procedendo ad locum ortus sui: ab hinc progrediendo usq; ad fluuium, qui effluit à lacu dicto Mothensehe, & dicitur communiter Methensli: ab hinc per descensum fluuij, usq; in fluuium dictũ Beber: deinde dictum fluuium sequendo usq; ad milliare: prope fluuium, qui Nare dicitur, & ab hinc directè eundo, usq; in dictum fluuium Nare. Cæterùm pro nobis nostro Ordine, omnibus nostris successoribus, renunciamus omni impetitione, & iure, quę in prędictis domini Regis Vuladislai terris, uidelicet Lithuanię, & Rusię sitis terminos superiùs expressos uersus dictas terras, habuimus, uel habere uidebamur: insuper terrę, & dominia de magno Nouohroden, qualitercunq; siue per nos: nostrũ Ordinẽ: aut supradictũ Sereniss. dñm Vuladislaũ, aut per suos coniunctim, & diuisim acquisitę fuerint: uel aliàs qualitercũq; ad nostrum Ordinẽ deuenerint, easdem ac eadem dictus dñs Rex obtinebit: nec

unquam bona fide quominùs easdem detineat, impediemus. Præterea uolumus, quod homines sæpè dicti domini Regis, & suorum successorum in terris Lithuaniæ, & Rusiæ constituti, in omnibus terris Ordinis mercari, & negociari liberè ualeant: absq; teloneis, alijsq; exactionibus, quos etiam defenden. tenebimur, sicuti nostros, saluis tamē teloneis, ab olim institutis, ac quibuslibet edictis nostris ęditis, & ędendis in terris Ordinis, quibus nostri arctantur, & dicti domini Regis, suorumq; successorum homines per Lithuaniam & Rusiam sunt arctati. Item ordine nostro in expeditione communi cum prænominato domino Rege, & suis successoribus: & ipsorū hominibus per Rusiam, & Lithuaniam, existente, quotquot ipsi captiuauerint, suos habeant, ut captiuos. Excessus quoq; pręditi domini Regis: suorumq; successorum homines in prædictis terris, qualitercumq; commissos, Capitaneus exercitus eorundem: eosdem liberè iudicabit. Excessus uerò communes per utriusq; exercitus homines commissos, Capitanei utriusq; exercitus, simul & communiter iudicabunt. Nullos insuper armigeros, dominos, milites, uasallos, uel alterius cuiuscunq; generis homines, etiamsi Christi fideles fuerint: in damnum seu præiudicium, dicti magnifici domini Vuladislai, aut suorum unquam per terras nostras scienter ire permittemus: sed impediemus & prohibebimus iuxta posse. Deniq; omnes proscriptos, seu bannitos, de supradictis terris, præfati domini Regis nō recipiemus ad terras nostras: maximè qui in sui uindictam, homicidia, uel incendia, eiusdem domini Regis, uel suorum successorum hominibus in præmissis terris Lithuaniæ comminantur, & Rusiæ. Præterea per terras dicti domini Regis, suorumq; successorum Catholicorum, uidelicet Lithuaniæ & Rusiæ, contra quoscunq; nunquam traducemus exercitum, aut traducere per quemcunq; faciemus, nisi expresse fuerit de uoluntate dicti domini Regis, suorumq; successorum: qua obtenta damnum nequaquam ipsis, ac ipsorum hominibus inferremus. Præterea promittimus, quod nullos fratres: & consanguineos ipsius domini Regis fugatiuos, seu alios quoscunq; erroneos, per quos dominus Rex, & Regnum Pol. ac terræ Lithuaniæ & Rusiæ possent molestari, durante pace, debebimus ad terras nostras recipere uel fouere. Omnia uerò singula præmissa, in articulis præmissis, & eorum quolibet contenta, bona fide promittimus, pro nobis, totoq; ordine nostro firmiter ac inuiolabiliter obseruare: nec unquam contraueniemus, aut contrauenien. procurabimus per quoscunq;, arte, ratione, ingenio, de iure, uel de facto: consilio, uel auxilio, publicè uel occultè. In quorum omnium euidens testimonium, & fidem, de & super omnibus præmissis, præsentes literas nostri maioris Sigilli munimine mandauimus communiri. Datum in fluuio dicto Visla, prope castrum Razyansz diœcesis Vuladislau. feria quinta proxima ante festum S. Trinitatis, Anno 1404. Harum rerum testes sunt, Reuerendi in Christo patres, & domini, dominus Arnoldus Episcopus Culmen. & dominus Iohannes Episcopus Pomezanien. ac honorabiles, & religiosi uiri fratres Ordo, & commendatores.

Priuilegium pacis, & concordiæ per Vuladislaum Iagellonis, tunc Pol. & postea Hungariæ Regem in Brzescye Cuiauiæ factæ, cum Paulo de Rusdoff Magistro Prusiæ, quæ facta erat Anno Domini 1436. præsentibus Magno Duce Lithuaniæ Sigis. eiusq; filio Michaële. Item Ducibus Stolpensi, & Mazouiæ, & uniuersis de Regno, & de Magno Ducatu Lith. Prælatis, Baronib. & Consiliarijs, in fine Priuilegij subscriptis, quod sic sequitur.

IN NOMINE DOMINI AMEN. Ad perpetuam rei memoriam: Conuenit actus hominum, qui uetustate cadunt, & successu temporis in obliuionem uertuntur, solidis scripturarum, & testium fundamentis commendare, in quorum custodia nullis marcescunt temporibus, semper iugis perennationis memoriæ incommutabiles seruantur. Proindè nos Vuladislaus Dei gratia Rex Poloniæ, necnon terrarum Cracouiæ, Sandomiriæ, Siradiæ, Lanciciæ, Cuiauiæ, Lithuaniæ Princeps supremus: Pomeraniæ, Rusiæ, &c. Significamus tenore præsentium, quibus expedit uniuersis præsentibus, & futuris notitiam præsentium habituris. Quomodo cum diuini dispensatione consilij, huius Regni recepimus gubernacula, ad hoc quoq; tantùm in terris obtinuimus principatum, ut propensiori cura, & uigilantia nostra, semper studia extendamus, per quæ pacis desyderanda tranquillitas inter Christi fideles: ex quorum discordia: non solùm terrarum, & urbium: sed Prouinciarum atque Regnorum resultant excidia, prout in plerisq; lugen-

lugenda, atq; calamitosa exempla mortalibus exhibent argumenta: procurari queant, & procurata auctore pacis, de throno suæ ineffabilis Maiestatis, utq; potentiæ concludi, & medijs salutaribus stabiliri ac extolli fœlicibus incrementis. Et attenden. quod non nisi in pace pacis opifex Deus perfectè coli ualeat: & ea nihil in mundo exoptari posit præciosius, aut desyderabilius concupisci. Hinc est, quod nos non absq; interna compassione: & graui cordis amaritudine recensentes, quot & quanta mala ex guerris, & dissensionibus procedant: quotq; ex contentionibus, & bellis, si ea mortales agant, odia hominũ: non sine etiam animarum, & æternæ salutis dispendijs, ac excidijs ciuitatum, prouinciarumq;, & terrarum, ac in illis degentium interitus subsequantur. Diuinus deperit cultus, & sanguinis effusio oritur. Cumq; talium discordiæ atq; bella: non solùm se, suosq;, sed etiam alios plurimos tractura sunt, uerisimiliter in præcipitium & ruinam. Propterea supremis affectibus exoptantes, ut non crescant iurgia, sed iuxta magistram bonorũ omnium charitatem, quæ nihil sapit extraneum, nil asperum, nil confusum, imò propria uirtute nutrit concordiam, dissociatos iungit, pacem, & unitatem consolidat. Ad laudẽ, & gloriam omnipotentis Dei, & Beatæ Mariæ uirginis gloriosæ, totiusq; Ierarchiæ cœlestis, propagatione fidei, cultũ iusticiæ, & religionis Christianæ salutiferũ incrementũ, à guerris deflendis, excidijs, displicentijs, odijs, rancoribus, & offensis. Inter nos Vuladislaum regẽ Pol. &c. Sigism. Magnum Ducem Lithuaniç, &c. prædictos, & inclytũ Kazimirum germanũ nostrum Semouitũ, Kazimirum, Vuladislaũ, Boleslaum, Mazouiæ ac Boguslaum Stolpen. & Pomeraniæ Duces, Regũ Pol. terrasq; nostras Magni Ducatus Lithuaniæ, Rusiæ, Mazouiç, Stolpen. & Voyeuodã Moldauiæ, & alia dominia nobis subiecta ex una: & magnificũ ac religiosum dominũ Paulum de Ruszdorff Ordinis Beatæ Mariç Teuthonicorũ Ierosolymitani, & Ordinẽ suum ac terras eiusdẽ Ordinis, Prusiç, Almanniæ, Liuoniæ, & alias omnes ei subiectas parte ex altera: nouisimè graui offensione, & iactura exortas: nostræ mentis propositũ retrahere decreuimus: & ea quæ durãtibus huiusmodi controuersiarũ, & guerrarum turbinibus: circa bonũ Reip. sunt diruta & destructa, per pacis integritatẽ ad statum cupien. reducere quietũ & tranquillum. Cum eisdem Magistro: fratribus & Ordine ipsius terris Prusiæ, Almanniæ, & Liuoniæ subditis, & sequacibus eorundem perpetuæ pacis: & inuiolabilis fœderis unionem: elegimus, assumpsimus, suscepimus, & iniuimus, eligimusq;, suscipimus, assumimus, & inimus tenore pręsentium mediante omni tempore perpetuè duraturã. Quam sub fide & honore ac iuramentis corporaliter præstitis: sine dolo & fraude promittimus uigore præsentiũ obseruare, & ut ipsa unio cũ tanta deliberatione & maturitate cõcepta, ad firmum & constantem ordinẽ iugiter obseruandũ reducatur: ipsam per articulos infrascriptos omninò duximus regulandum. Inprimis quod inter nos Regẽ Magnum Ducẽ, & Duces prædictos, Regnũ Pol. Magnum Ducatũ, & terras Lithuaniæ, Samogitarũ, Rusiæ, Mazouiç, Stolpẽ. & Voyeuodã Moldauiç, & aliorum dominiorũ, & subditorum nostrorũ ab una: & prædictum Magistrũ generalem, & Ordinẽ: terras, & subditos ipsius, tam in Prusia, Almannia, quã Liuonia & noua Marchia, parte ex altera: omnes dissensiones, cõtrouersiæ, & damna inter partes hincinde facta: dimissa, & totaliter sopita debent esse. Nec illorum de cætero aliqua mẽtio, aut memoria, & signanter in querelis, aut in detractionẽ partium: coram quibuscunq; personis habeatur, aut fiat: sed nec una partium ad infamiam alterius partis suggeret, consentiet, auxiliũ dabit, & fauorem publicè uel occultè, & quantum in ea parte fuerit, dilationes, & detractiones huiusmodi fieri nõ admittet, sed potiùs prohibebit. Item quod omnia bona Ecclesiarũ, Gnezn. Vuladislau. Plocen. & Poznan. Prælatorum, Abbatum, Monasteriorum, Conuentuum, & aliarum quarumcunq; personarum Sæcularium, & religiosarum: quæ sunt in terris Ordinis prædicti situata, debent circa iura omnia: tam Ecclesiastica, quàm Sæcularia, & omnes aliquas consuetudines, quęstus, decimas, castra, uillas, prædia, curias, & alias utilitates, emolimenta, & prouentus quibuscunq; nominib. nuncupentur, conseruari, nec aliquibus nouis consuetudinibus, seruitijs & onerib. aggrauari. Quodq; eadẽ bona non alienentur, nec pro eorũ alienatione instetur per partes sine consensu Prelatorum Spiritualium. Omnes autem census, decimas, prouentus, & alias obuentiones qualescunq; in terris Ordinis consisten. quos & quas Magister & Ordo Reuerendiss. in Christo patribus dominis Archiepiscop. Gneznen. Vuladislauiens. & Plocen. Episcopis, alijsq; Pręlatis Sęcularibus, & Regularibus Regni Polon. per biennium subleuauerunt, plenẽ & integrè restituant, & restitui faciant: medietatem infrà hinc ad festum Purificationis Mariæ, reliquam uerò ad festum Paschæ proximè affuturum in ciuitate Thorunen. quittationibus de solutione à prefatis Pręlatis receptis, & quod bona, & decimę Reuerend. patris Domini Vuladislai Episcopi Vuladislauien. nouiter, & quomodolibet arrestata relaxentur. Item ut omnis suspicio, &

cio, & hostilis respectus hinc inde inter nos, & partem Magistri generalis, & Ordinis sui in toto euellantur. Volumus quod ligæ, confœderationes, & inscriptiones quæcunque sunt, uel fuerunt inter Magistrum generalem, preceptores per Almanniam, & Liuoniam & Ordinem ipsorum, Prelatos, Nobiles, ciues & subditos ipsorum, cum Duce Boleslao, aliàs Suuidrygal. Prælatis, Ducibus, Boyaris, & subditis terrarum Lithuaniæ, Samogitiæ & Rusiæ factæ, debent esse cassæ, inanes, irritæ, & in nihilum redactæ. Ipsiq; Magister, & Ordo, Prælati, Nobiles, Ciues, & subditi ipsorum, debent prefatum Ducem Suuidrygal, deserere, & dimittere perpetuis temporibus, & nunquã eidem aut alteri cuicunq; Magno Duci Lithuanie, & Rusiæ auxilia & cõsilia contra nos, & successores nostros, & Regnũ nostrum, ac etiã preclarum Principem dominum Sigism. Magnum Ducẽ Lithuanie modernum, Magnumq; Ducatum Lithuaniæ præstabunt, nec aliquas ligas, suggestiones, & cõfœderationes in damnum nostrũ, aut Regni facient in perpetuum cum eisdem, imò nec aliquem alium tenere, & reputare debent pro Magno Duce Lithuanie, & Rusie, nisi qui cum nostro cõsensu, & Regio (quemadmodũ præfatus Dux Magnus Sigism. modernus est electus, iuxta dispositionẽ dudùm factam inter Regnũ Pol. & terras Lithuaniæ) electus sit, & positus in Ducatum, nec etiã permittent ipsum Suuidrygal de terris seu per terras & dominia Ordinis: ipsorum damna aut impedimẽta Regno Coronæ nostris, Ducatui Magno Lithuanie, & Ducatib. prædictis inferre, nec ipsum publicè, uel occultè per se, uel submissas personas iuuare, aut subleuare quouis modo. Itẽ ut huiusmodi pacẽ perpetuã & concordiã sub certiori attẽtionis firmitate, & robore custodiamus, seruemus & promittimus, sine dolo & fraude, sub fide, & honore, ac onere præstiti iuramẽti. Quod ad nullius hominis uiuentis requisitionem, inductionẽ, suggestionem, persuasionẽ, uel mandatum etiã quacunq; dignitate præfulgeat, Papali, Imperiali, uel Regali, aut cuiuscunq; cõgregationis legitime, personarũ Ecclesiasticarum, uel Secularũ, debebimus, uel poterimus cõtrauenire ipsis in parte, uel in toto expressè, manifestè, uel occultè, per se, uel alium, seu alias quascunq; personas submissas Spirituales, uel Sæculares, neq; eas taliter, aut quocunq; modo uiolare, etiamsi modernus Imperator, aut successores sui Imperatores personaliter cũ exercitu contra Magistrũ, & Ordinem se mouerẽt, nõ debemus ei nec successores nostri assistere ope, consilio, auxilio uel fauore. Item quod medius fluuius Druuanza sit limes inter Regnum nostrum, & terras Ordinis: nec fiat in eodem fluuio aliquod molendinũ in limitibus, & ripis communibus. Et præcipuè in loco Lubicz dicto, in quo aliàs factũ fuerat, sic quod idẽ fluuius suum antiquũ meatum habeat: quodq; residuum aggeris unà cum ponte maneat, sine omni clausura diuturna, & nocturna pro strata publica, nec nouum ibidẽ molendinum deinceps erigatur. Quo per descensum intrante flumen Visla, iterũ descendendo, per Vislam inferiùs ipse medius fluuius Visla erit iterũ limes inter Regnum Pol. & terras Magistri, & Ordinis Prussiæ, cum omnibus suis insulis, piscaturis, iuribus, & obuentionibus uniuersis, nullis exclusis penitùs, & exceptis: usquequò ipsa medietas prædicti fluuij Visla tanget locũ limitum, quẽ quondam Sereniss. Princeps dominus Kazimirus diuæ memoriæ Rex Pol. cũ Magistro Prussiæ dicto Dusmar, inter terras Bidgostien. & Pomeraniæ certis literis, & signis notabilib. limitauit, descripsit, & distinxit. Castro Iasyenyecz in terris Ordinis remanente. Ita tamen quod castrum Nyessouua cum territorio suo, & uillis Murzynouo, Orlouuo, Nouauuyesz, & alijs uillulis, molendinis, & usibus ad dictum castrum, & territorium, cum omnibus castri territorij, ac uillarum prædictarũ borris, syluis, & utilitatibus: aquis quoq;, & earum decursibus cum pleno & totali dominio, ac cum medietate nauigij in flumine Visla, & eius prouentibus, & insulis ac piscaturis, iuribus, libertatibus omnibus & singulis ad ipsa spectantibus ab antiquo, nullo penitùs alicui præter nos, & coronam Regni Polon. iure in eisdem castro, & territorio ac uillis reseruato remaneat circa nos, & Coronam Regni Pol. perpetuè, & in æuum. Sic tamen quod nulli subditorum saluo censu debito, & solui consueto per hanc cessionem in iuribus ipsorum in insulis, & molendinis preiudicium generetur. Et si nos in iuribus ipsorum ipsos tollerare noluerimus: extunc licitum sit nobis iuxta antiquam taxam, prout ab antiquo inter se uendere consueuerunt, huiusmodi iura comparere, & soluere: quemadmodum Sereniss. Princeps diuæ memoriæ dominus Vuladislaus genitor noster charissimus, & Corona Poloniæ pacificè & quietè tenuit, à tempore concordie circa locum Melno iacentem, in terris Ordinis, inter castra Radzin, & Rogozno circa flumen Ossa, die sancti Stanislai Episcopi, & martyris de mense Septembri factæ, ad receptionem, & occupationẽ eorundem per Magistrũ, & Ordinẽ de anno Domini 1431. attentatam. Specialiter addito, & expresso, quod omnib. hominibus, & mercatoribus cum quibuscunq; rebus, cuiuscunq; generis precij, uel ualoris existant proficiscentibus liberum sit uendere huiusmodi res seu merces absq; impedimento,

dimento, & compulsa, & stare, siue manere cum eis, aut eas in ciuitate Nyessoua locanda cõseruare, uel transire cum eis, quò placebit, siue per terram, siue per fluuium Visla, infrà, uel suprà, uel in Thorun, aut alia loca in terris Ordinis cõstituta. Item incipiendo ab eo loco, in quo prędicti limites per dominum Kazimirum Regem Pol. & Magistrum Prussię facti, & in eorundem literis expressi terminantur, & desinunt in procedẽdo ulteriùs, usq; ad introitum fluminis Nothesz, siue Byrzuennik obseruabimus istum modûm, & ordinem. Quòd si de prædictis limitibus poterint bonæ famæ tres homines pro parte nostra, & Coronæ, & tres pro parte Magistri, & Ordinis electi, uisis utriusq; partis literis, iuribus, & possessionibus, & alijs legitimis documentis concordare stabunt limites taliter cõcordati. Vbi autem nõ possent electi illi homines boni cõcordare, extunc sortes ab utraq; parte mittantur, quamcunq; aũt partem sors cõtigerit sic emissa. Pars reliqua, quã sors ipsa non tetigit, debet sex personas, quas placebit de parte prædicta eligere, quæ personæ sic electę: postquam iuramento corporali limites inter partes prædictas: sic de limitibus discrepantibus firmauerint: limites illi, sic iuramẽto firmati, pro signis & limitibus inter Regnum Pol. & nouæ Marchiæ perpetuè remanebunt. Testes autẽ illius partis, cui sortes aduenerunt, in processu limitum prædictorũ castra, ciuitates partium prædictarũ ex hac sortiũ accessione nõ attingent, nec mouebuntur: aut pro sua parte aliqualiter uendicabunt, sed partes superiùs expressæ castra, ciuitates ab antiquo tentas, absq; impedimẽto sortium obtinebunt. Ita tamen quòd pons in fluuio Draua circa Ochczeth cum libero transitu perpetuò manebit: hoc addito, quòd si in parte Magistri, seu Ordinis cesserit, & in eius structura negligentia cõmissa fuerit, licitum sit nobis, aut Capitaneis nostris huiusmodi põtem nouum cõstruere, & antiquũ reformare: quotiens fuerit opportunũ. Et ne in posterum de huiusmodi personis, & testibus suprascriptis aliqua difficultas oriatur, nos Reuerend. in Christo patrem dominũ Franciscum Episcop. Varmien. & honorabiles, ac religiosum Volff de Sauszen cõmendatorem in Ostrorode, & strenuum Iohannem de Saysen pro huiusmodi cõpositoribus, & honorabilem ac religiosum Cõradum de Erbinghauuschen, Hermannũ Reussop Thorun. Henricum Forrothdanen. Præcõsules cum suprascriptis, Episcopo Cõmendatore, & Iohanne pro testibus in casu, quo sors Magistrum, & Ordinẽ tetigerit, duximus nominandos, & eligendos, qui ad faciendum pręmissa cum nostris, per Magistrũ, & Ordinem nominatis & electis, cõueniant nostri in Bydgostiam, ex parte Ordinis in Suuece, in crastino Natiuitatis Mariæ proximè uenturo, aliundè huiusmodi limites, sicut præmittitur, distinguendos, ulteriùs processuri. Postquam autem uentum fuerit per limites prædictos, sic ut præmittitur distinctos iuramento, quãdo limes ille fluuium Notesz, & Birzuennik insiliet, ipse fluuius Birzuennik medius erit limes perpetuus inter Regnũ Pol. & terram nouę Marchię, & iterũ ubi Birzuennik cum Notesz cõfluit, medius fluuius Notesz erit limes: ita quod Ordo, & subditi eius ipsum flumen ascendendo dimidium milliare, & descendendo similiter medium milliare, ac uersùs Regnũ dimidium milliare pro pascuis pecorũ, & pecudum quorumcũq;, ac pro receptione argillæ, calcis, lapidũ, lignorũ, tam pro igne, quàm ædificijs castri, & oppidi liberum habeant usufructum, & similiter homines, & subditi Regni, & Coronę dominio, & proprietate apud Regnũ nostrum remanentibus. Teloneum autẽ aquaticum, & terrestre cum põte, & ipsius structura, secundũ antiquam cõsuetudinem absq; ampliori augmento prædicti telonei, apud Ordinem remanebunt. Piscaturam etiã præfatus Ordo solus liberam in eodem flumine Birzuennik, seu Notesz, ascendendo, & descẽdendo, ut præmittitur per medium milliare, à ponte, qui ducit uersùs Poloniam obtinebit, eo saluo, quod Villa Trzebyessouu in suis limitibus piscandi liberã habeat facultatem. Hoc adiecto, quod in eodem dimidio milliari ascendendo, & descendendo fluuium Birzuennik, & etiam uersùs Regnum similiter per medium milliare, aliquod fortalicium nõ erigatur. Item postquam uentum fuerit ad limites per aquam, ubi fluuius Birzuennik, siue Notesz taliter procedendo inferiùs, ut suprâ dictum est, uersùs Lanczberg super differentiam ibidem ex opposito prædicti oppidi consurgente, pars utraq;, uidelicet nos, & Magister ac Ordo elegimus nobis pro iudice Reuerend. in Christo patrem dominum Christophorum Episcopum Lubuczen. in quem partes ipsæ de alto & de basso cõpromittent, & ad festum S. Trinitatis proximũ ibidem circa Lanczberg adducẽt, & productis coram eo iuribus, & probationib. legitimis in termino, seu terminis cõpetentibus ab utraq; parte laudũ, & pronunciationem, quã usus cõsilio sapientum super omnibus differentijs inter Regnum, & oppidũ prædictum Lanczberg tulerit, ambæ partes huiusmodi sententiã suscipere, laudare, emologare, & seruare sub fidei puritate tenebuntur. Volumus etiam, & decernimus per præsentes, quod teloneum, & depositum uulgariter, & ablata, Magister, & Ordo restituere teneatur. Et si aliquis subditorum, de terris,

aut do-

aut dominijs noſtris uellet ad terras Ordinis ratione incolatus ſe transferre, licitè poterit, & liberè recedere abſq; quouis impedimento, aut areſto perſonæ, & bona ſua uendere, aut de eis diſponere iuxta beneplacitum liberę uoluntatis: pari modo uolumus de bonis in terris Magiſtri, & Ordinis ablatis ſeu occupatis obſeruari. Item omnes coadiutores, & adhærentes, qui in fauore noſtri, & Regni noſtri Pol. coadiutorum, & ſubditorum noſtrorum; Magiſtrum & Ordinem Pruſsiæ diffidârunt, ab omni impetitione Magiſtri, & Ordinis prædicti ſint liberi, & ſoluti. Item omnes apoſtatæ Ordinis prædicti in regno noſtro, & terris Lithuaniæ, Samogitarum, Mazouiæ, Ruſsiæ, & Stolpen. & alijs dominijs Regni noſtri, & terrarum prædictarum commorantes, ne diutiùs in ſuis peccatis tollerentur, de Regno noſtro, & dominijs noſtris prædictis, per nos, & Officiales noſtros exire compellantur, & deinceps hij, & alij in eiſdem nullatenus foueantur. Item quod nullus Mercator, ſeu alius homo cuiuſcunq; conditionis exiſtat, aut bona ipſius propter delictum, ſeu debitum alterius arreſtetur, moleſtetur, uel turbetur, nec etiam captiuetur. Item ſi uectores, & aurigæ bona, ſeu merces Mercatorum pro precio ducentes telonea, ſeu loca datiarum præterierint, ipſi duntaxat in rebus, & equis ſuis proprijs puniantur, & & quod proptereà bona Mercatorum, non debent occupari, nec detineri. Item ſylua Babsko circa Fredelanth in Diſtrictu Naklen. impignorata Ordini pro certa ſumma redimi poterat per impignorantem, uel per Regnum ſoluta ſumma Ordini, pro qua extat obligata, & in literis deſuper confectis continetur. Item datio, ſiue exactio dicta Funthomczol ſuper qua priſcis temporibus, & hactenus, controuerſia inter Magiſtrum, & Ordinem ac Mercatores terrarum Poloniæ, Magni Ducatus Lithuaniæ, & Ducatuum prædictorum uertebatur, & pendebat ex certis cauſis indeciſa, talem ponimus ordinem. Quòd Mercatores Regni Ducatus Magni, & Ducatuum prædictorum, præter alia quęcunque grauamina, & ſolutiones impoſterum imponendas quibuſcunque nominibus nuncupentur, reſpondeant Ordini de eadem duntaxat, ſi aliquandò contigerit, ipſos cum bonis ſuis in nauibus proprijs nauigare ultra mare. Ita tamen, quòd ſi ciuitates maritimæ libertate, & abſolutæ uia iuris fuerint ab eadem, quòd ciues, mercatores, & indigenæ Regni, & terrarum Polon. Lithuaniæ, Mazouiæ, Ruſsię, à ſolutione huiuſmodi ſint ſimiliter liberi, & excepti. Et illa omnia, quæ ab eis à tempore, quo præſens pax perpetua eſt firmata ratione huiuſmodi exactionis ſunt recepta, integraliter reſtituantur per Ordinem pręditum mercatoribus Regni, Ducatus Magni, & Ducatuum prędictorum uiceuerſa abſq; recuſatione, & renitentia, qualicũq; interruptione, cõſuetudine, pręſcriptione, & diuturnitate nõ obſtantibus. Si uerò per cõcordiam extincta fuerit, ad reſtitutionẽ receptorum minimè teneantur. Alię autẽ omnes, & ſingulę actiones, quibuſcunq; uocitẽtur nominibus à mercatorib. terrarum Regno Pol. Ducatui Magno Lithuaniæ, & Ducatibus prædictis ſubiectarũ, ut præfertur indigenis in terris Magiſtro, & Ordini ſubiectis. Et ſpecialiter exactio quędã dicta Logebal, & Fyrken nullatenùs de cętero exigatur. Nec nos Rex dux Magnus Lithuaniæ, Duces Mazouiæ, & Stolpen. imponemus aliquod nouum teloneum in grauamen, & præiudiciũ duntaxat ſubditorũ Ordinis prædicti, & ſi quod nouũ eſt impoſitum in terris noſtris, & Ducatib. prædictis à tempore cõcordię circa locũ Melno factę, omninò deponatur. Teloneis & depoſitis antiquis ſemper ſaluis. Item cũ medietas nauigij circa Thorun ſuprà dicti, cũ medietate pecuniarum de ipſo prouenientiũ nobis uigore priùs habitæ, & præſentis cõcordiæ, in perpetuũ hęredibus & ſucceſſoribus noſtris debeatur. De collectore pecuniarũ ex ipſo ſic inter nos exiſtit cõuentum ordinatum & cõcluſum, quòd is, qui per nos, & ſucceſſores noſtros ad ea fuerit deputatus cõueniat cum cõmendatore Thorunen. pro tempore exiſtẽti. Vno anno in oppido Thorun, & alio in Nyeſſoua, & ſic ſemper uicib. alternatis collectorũ huiuſmodi ſingulis annis ſimul cõſtituant. Qui ſub præſtito iuramẽto pecunias collegerit dieb. Dominicis in manus utriuſq; præſentet ęquali portione diuidendas ſolutis precijs famulorum, & reparatione nauiũ de cõmuni. Et ſi alteri parti ille collector pecuniarum nõ placuerit, anno elapſo tã Capitaneus, ſiue ad ea deputatus, quã commendator cõuenientes, ut ſuprà, alium eligãt, quotiens fuerit opportunũ. Seruitia uerò per famulos nauigij prædicti, quę Szaruek appellãtur fieri cõſueta partibus prędictis, ſimiliter alternatis ſeptimanis, & parib. uicibus impendãtur: & tunc pars quęlibet in ſua ſeptimana ipſis prouideat de expẽſis, modo, & forma, ſicut hactenus eſt eis prouiſum. Itẽ ſi aliqui de terris Regni noſtri Ducatus Magni, & Ducatuũ prędictorũ ſubditis Ordinis iniuriã intulerit, & ſuper eo Capitaneus, uel alius Officialis noſter requiſitus iuſtitiã non fecerit, extũc pro negligẽtia huiuſmodi ab officio eſt deponẽdus, niſi de innocẽtia ſua iuramento proprio & corporali ſe purgauerit. Similiter ex alia parte, ſi commendator, uel Officialis Ordinis prænominati, in reddenda iuſtitia in præmiſsis negligens fuerit, pari

modo

modo destituatur: Et nihilominus successor iustitiam teneatur facere expeditã requirenti. Si uerò is qui pro iustitia ratione delicti, uel alias requirit, simplex fuerit Terrigena, & iustitiam facere recusaret, aut negligeret, ex tunc damna iustitiam requirenti, per Capitaneum seu commendatorem de bonis Terrigenæ prædicti compensentur & soluantur, nisi simili se purgauerit iuramento. Item si per aliquem subditum, indigenam uel aduenam alicuius nostrum, casu & euentu. Inscriptioni seu paci huiusmodi perpetuæ fuerit in aliquo derogatum & contrauentum, utpote rapinæ, spolia, incendia, uastationes, prædę, uel homicidia, aut aliqua maleficiorum genera, in dominijs & Terris nostris alterutris patrata fuerint & commissa: propterea pax prædicta cassari, irritari non debebit: sed in suo robore, & firmitate permanebit. Nec propter hoc Pars cuius subditus maleficium huiusmodi commiserit, censebitur fore deierans seu periurans. Prædicti autem delinquentes & malefactores, pro ipsorum excessibus, per Capitaneos seu Officiales utriusq; nostrum iudicialiter puniantur: & ad satisfactionem plenam & debitam arcebunt & compellentur. Item ut Capitanei, Palatini, Commendatores, Officiales seu Iudices partis utriusq; ad administrationem iustitiæ fortius inducantur: Et ne aliqua grauis displicentia inter nos Regem, Ducem Magnum, & Duces prædictos ex una, Magistrum, Ordinem & Terras subiectas sibi prænominatis & subditos eorundem parte ex altera, imposterum ualeant exoriri singulis annis, nos Rex præfatus duos ex Commendatoribus uiros boni testimonij & conscientiæ in festo Pentecostes, & similiter Magister & Ordo duos Palatinos, aut alios paris conditionis, in præfato festo de Terris nostris prædictis eligant, & sibi quanto citius poterint huiusmodi electiones personarum scriptis insinuent. Qui in festo S. Michaelis conuenietes uno anno in Nyessoua, alio in Thorun, & tactis sacrosanctis Euangelijs, fauore, timore, & odio exclusis, de iustitia facienda punient Iudices, ac Officiales in administratione iustitię remissos & negligentes: & Iura municipalia loci delicti partibus læsis faciet: Nihilominus iustitiam congruentem, uel partes secundum æquitatem, & bonam iustitiam component, & omnia faciant quæ pro conseruatione huiusmodi iuratæ pacis perpetuæ uiderint expedire. Pari modo int Samogitiam & Prussiã uno año in Veluna, & alio in Regnyth: Inter Lithuaniam & Liuoniam uno anno in Huspole, & alio in Dymborg aliâs in Nouyna. Inter nouam Marchiam & Maiorem Poloniam, uno anno in Syrakouo aliâs Czyrk, alio in Dreszno: Inter terrã Dobrinen. & Prussiam, uno anno in Rypin, & alio in Brodnicza: Inter terras Mazouiæ Ducis Vvladislai & Prussiam, uno año in Dzoldovv, & alio in Mlaua: Inter Vysznam & Prussiam, uno anno in Vyszna, & alio Ianusburg: Inter terras Ducis Bolkonis & Prussiam, uno año in Czyechanovv, & alio in Nidborg, per omnia uolumus & decernimus obseruari. Inter Ducatum Stolpen. & Prussiã, uno anno in Stolp, & alio anno in Rythavv: Inter nouam Marchiam & terram Stolpen. uno anno in Recz, & alio in Sathyn, nisi partes de alijs locis fuerint concordes. Item ne circa limites displicentiæ seu controuersiæ suscitari ualeant. Volumus limites de quiennio in quiennium ubi opus fuerit innouare. Item liber sit transitus & uia omnibus Mercatoribus ac Incolis terrarum, & dominiorum Ordinis cum suis mercancijs, frumentis cuiuscunq; grani, & rebus quibuscunq; & cuiuscunq; conditionis, uel maneriei existant: sine impedimento uel angaria, per terras & maria, aquas & flumina quocunq; ascendendo, in & ad Regnum Pol. terras Lithuaniæ. Samogitarum, Mazouiæ, & Russiæ: & descendendo per ipsum Reg. atque terras prædictas, ac per ipsa flumina seu aquas usq; ad maria, & transmare in nauibus paruis siue magnis, uacuis siue oneratis imperpetuum quomodocunq; & quotiescunq; uoluerint, absque aliquo arresto uel impedimento cuiuscunque, & specialiter Oppidanorum in Thorun. Quas quidem merces, frumenta, & res, ut præscriptum est, si præfati Mercatores seu Incolæ Ordinis ducentes, uendere aut stare in aliquo locorum seu Ciuitatum ad portum, siue ripam prædictam aquarum siue maris situatorum, seu situatarum uoluerint, est & debet esse in ipsorũ arbitrio & uoluntate. Si uerò uendere noluerint, possunt absq; omni impedimento ire seu ascendere, uel descendere quo eis placuerit cum rebus prædictis, ut superius est expressum teloneis & antiquis depositis prout supra saluis. Item omnia damna, iniuriæ, displicentiæ impensæ, & expensæ Prælatorum, eorumq; Ecclesijs, & Capitulis, ac Abbatibus, Prioribus, Conuentibus, Monasterijs, personis Ecclesiasticis, Sæcularibus & alijs quibuscunq; per nos, subditos, coadiutores, & adhærentes nostros, in terris Prussiæ & extra, illata quomodolibet & facta in omnibus guerris præteritis, & econtra per sępe dictum Magistrum & Ordinem, ac exercitus ipsorum Prælatis in dominijs Reg. nostri constitutis sint sopita, auctoritate præsentiũ

penitus & extincta, ita quod prætextu eorundem per Prælatos ipsos, aut eorum aliquem suis aut Ecclesiarum, Capitulorum, Conuentuum, siue Monasteriorum suorum nominibus Magistro & Ordini prædicto, uel alijs supra dictis, quæstio, causa, actio, uel impetitio de Iure uel de facto, nullo unquam tempore moueatur. Item Magister & Ordo prædicti, tenebuntur nobis ratione concordiæ præsentis, dare & soluere nouem millia florenorum cum quingentis Hungaricalibus iusti & boni ponderis, aut eorum ualorem in moneta Pruthenicali bona, noua, medietatem in dominica Lætare, & aliam medietatem in festo S. Martini Episcopi in Thorun proximè affuturis, pro rata cuiuslibet solutionis literas quittantias tenebuntur asignare. Item circa Iudices, Iudicia, mercantias, emendas uel uendendas, & circa uictualia comparanda & telonea antiqua soluenda, rationabilis cõsuetudo tempore bonæ memoriæ Vitovvdi Magni Ducis Lithuaniæ tenta, in Lithuania, Samogitia, & Russia incõcussè seruetur, & quantum fieri poterit, iuxta ritum Catholicorum in melius reformetur. Item ne circa hanc concordiam perpetuam aliquid imposterum relinquatur, quod possit mentes & subditos partium prædictarum tam Spirituales quam Sæculares, ad lites & odia quæcunq; prouocare in futurum, causam Ecclesiæ Vvladislau. & ipsius Episcopi, super demollitione domus Episcopalis ante Oppidũ Gdansk in præteritis guerris per Oppidanos Gdaneñ. attentata, quæ in Curia Romana & Constantien. ac Basilieñ. Cõcilijs per annos plurimos pendebat indecisa, duximus de consensu Patrum, & uenerabilis Capituli Vvladislauieñ. per medium cõcordiæ sopiendam. Ita uidelicet, quod Magister & Ordo pro Oppidanis Gdanensib. Reuerend. in Christo patri domino Vvladislao moderno Ecclesiæ Vvladislau. Episcopo mille ducẽtos florenos Hũgaricales boni & iusti ponderis, pro media parte huiusmodi summæ in festo Carnispriuij, & uno stamine Bruslieñ. boni operis in Oppido Thorun. & pro alia media in festo S. Michaelis ibidem proximè affuturo, ratione demollitionis domus prædictæ soluent, & expedient cum effectu, & absq; excusatione aliquali. Dominus uerò Episcopus prædictus & Capitulum eius, eosdem Oppidanos Gdaneñ. & Ordinem ab impetitione sua debet dimittere absolutos, & causam huiusmodi extinguere, nunquam ipsis de cetero per se & successores suos intentandum. Quam ordinationem præfati dominus Episcopus & Oppidani publicè & solenniter emologarunt, solutione facta dominus Episcopus præfatus cũ Capitulo suo, super qualibet solutione quittabit sufficiẽtibus literis Magistrum, Ordinẽ, & Oppidanos antè dictos. Item Magister generalis & Ordo omnem exactam & extremam diligentiam faciet, quod Magister Almaniæ infra unum annum maius suum Sigillũ huic concordiæ perpetuæ appendet, quod si facere nollet, sed cum aliquo domino Spirituali uel temporali ratione bonorum ab eodem domino obtentorum, Regi, Regno Pol. & Ducatibus præmisis, ac eorum subditis bella moueret: Ex tunc Magister generalis, & Magister seu præceptor Liuoniæ, & fratres Ordinis per Prussiam & Liuoniam, absq; dolo & fraude sub fide & honore præstiti iuramenti, eidem Magistro Almaniæ: necnon illis dominis sub quibus consistunt, ac alijs quibuscunq; hominib. per se uel alias, publicè uel occulte, directè uel indirectè, cum gentibus armorũ, pecunijs, armis, aut alijs auxilijs quibuscũq;, cõsilio uel fauore, nõ debent neq; possunt subuenire aliquo excogitato ingenio uel colore, quod si contrarium fecerint & id legitimis documentis probatum fuerit, quod tũc subditi eorũ ab homnibus, homagijs, iuramentis, & subiectionibus liberi & soluti esse debent in hoc casu, donec ad obseruationem pacis perpetuæ reuertentur. Item nos Vvladislaus Rex prædictus, Oppidum Arnszvvald aliâs Chosscznо, quod exercitus patris nostri, bonæ memoriæ domini Vvladislai acquisiuit, & cuius possessionem huc usq; habuimus pacificam, Magistro & Ordini infra hinc & dominicam Lætare proximè uenturam, cum curijs, Villis, & alijs omnibus cohærentijs ad prædictum Oppidum spectantibus restituere tenebimur & debemus. Nobiles insuper de Nouauedel & Felkemburg, cum Oppidis, Castris, & omnibus bonis suis in noua Marchia cõsistentibus qui patri nostro prædicto fidelitatem & homagium, exercitu nostro in noua Marchia existente præstiterant: ad Magistrum & Ordinem absoluti primo à nostris homagijs & iuramentis, ratione bonorum prædictorum duntaxat nobis factis, infra hinc & prædictum terminum Dominicæ Lætare reuertantur. Qualitercunq; autem ipsi nobiles & oppidum Arnszvvald ad possessionem Magistri & Ordinis accesserit, siue de manib. nostris aut nostrorum, siue etiam alijs modis quibuscunq;, quod per hoc huic articulo satisfacere censeamur, prouiso tamen quod Magister & Ordo eosdem fauorabiliter & benignè recipiât, & de uita ac bonis assecurent: quemadmodum de huiusmodi assecuratione per Magistrum & Ordinem in fe-

in feſto Purificationis Mariæ proximo debet eiſdem prouideri, & in Caſtro Raczyanſz huiuſmodi Litera aſſecurationis præſentari. Item Caſtrum Nyeſſoua, cum Diſtrictu & medietate nauigij ut ſuperiùs eſt expreſſum, Magiſter & Ordo infra hinc & dominicam Lætare proximam, ad manus Reuereñ. in Chriſto patris domini Vvladislai Epiſcopi Vvladislau. nomine noſtro debent tradere, reſtituere, & aſsignare cum effectu. Item ut hæc concordia cum tanta maturitate concepta, abundantiori cautela ualeat ab utraq; parte fortius & attentius cuſtodiri: promittimus bona fide, attentè, & fideliter in uerbo noſtro Regio, abſq; dolo & fraude, corporali præſtito iuramento, huiuſmodi concordiam in omnibus ſuis articulis, atq; punctis obſeruare. Et ut propenſiori uigilantia ipſius capitula attendantur, decernimus formam Iuramenti ſub uerbis & tenore infraſcriptis. Ego N. iuro, quod hanc concordiam obſeruabo: nec contraueniam ei facto, auxilio, conſilio, uel fauore: ſic me Deus adiuuet, & hæc ſancta Chriſti crux. Et quod omnes Reges ſucceſſores noſtri & hæredes, infra annum Coronationis ſuæ, ſeu ſuſcepti regiminis: Similiter Dux Magnus Lithuaniæ modernus, ad requiſitionem alterius Partis per Nuncios ſpeciale mandatum habeñ. huiuſmodi pacem perpetuam Iuramentis firmare & ſtabilire teneantur. Quodq; de decennio in decennium per Prælatos, Duces, Palatinos, Commendatores, Terrigenas atq; Ciues, tam noſtrarum quam Ordinis Partium & prius non iuratos, debet nouis Iuramentis ſolidari. Item ut Pars contra Partem metu animaduerſionis præſentis ad bella, & prælia non conſurgat: Statuimus decernentes, quod noſtri Prælati, milites, Ciues, & tota communitas debeant & teneantur Terrarum Magiſtri & Ordinis Prælatis, Nobilibus, Militibus, Ciuibus, & toti communitati dare certas noſtras Literas, & pares ſiue reuerſales ab ipſis ſub eadem forma recipere, quas tam nos quam præfatus Magiſter & Ordo utriuſq; ſubditis noſtris, dare promittimus & debemus. Ipſiq; ſubditi noſtri, ſubditos Magiſtri & Ordinis, & è conuerſo ſubditi Ordinis, ſubditis Regni noſtri dare & præſentare tenebuntur in Dominica Lætare proximè uentura, ſub ijs uel ſimilibus uerbis. Quod ſi nos uel ſucceſſores noſtri, ſtāte huiuſmodi pace perpetua, Magiſtro & Terris Ordinis uellemus aut conaremur huiuſmodi guerras, aut bella mouere, non debent nobis ſubditi noſtri conſentire: nec in hoc obedire aut parere: quinimo erunt ab omnib. noſtris homagijs, Iuramentis, & ſubuectionibus liberi & ſoluti, donec in hoc caſu Nos & ſucceſſores noſtri, ad obſeruantiā pacis perpetuæ reuertemur. Item omnes uiolationes Treugarum ac pacis, fœderum, ſtipulationum, contractuum ſi quæ inter Partes prædictas in guerris pręteritis accidiſſent, uigore pręſentis concordiæ, annulamus, & caſſamus. In cuius rei teſtimonium Sigillum noſtrorum, quo ad præſens utimur cum infraſcriptorum Illuſtrium ac pręclarorum dominorum, fratrum noſtrorum chariſsimorum, Ducum, Baronumq;, Militum, Procerum, & Ciuitatum Sigillis præſentibus ſunt appenſa. uidelicet SIgiſm. Magni Ducis Lithuanię pręducti, Semouiti, Kazimiri, Vvladislai, Boleslai, Mazouiæ, Boguslai Stolpeñ. Michaëlis præfati domini SIgiſm. Magni Ducis Lithuaniæ nati Ducum: Necnon Reuerendiſs. ac Reuerendorum in Chriſto patrum dominorum, Alberti S. Gnezñ. Eccleſiæ Primatis, & Iohannis Leopolieñ. Archiepiſcoporum: Sbignei Cracou. Stanislai Poſnañ. Vvladislai Vvladislau. Stanislai Ploceñ. Matthiæ Vilneñ. Iohānis Chelmeñ. Pauli Kameneceñ & Andreæ Vvladzimir. Epiſcoporum: Andreæ Vvladzimirouic, Chebdogoldouic, Iorgij Syemionouic Ruſsiæ Ducum: & Magnificorum Nicolai de Michalovv Cracouieñ. Caſtell. Sandiuogij de Oſtrorog Poſnañ. Petri de Pyeskouaskala Cracou. Iohannis de Czyzovv Sandomirieñ. Martini de Kalmoua Siradieñ. Iohannis de Lychyn Breſteñ. Iarandi de Brudzeuo Iunivvlad. Oſtyk Caſtellani Vilneñ. Dolgerth Vilneñ. Luluſch Troceñ. Iohannis Manzyk de Dambroua Leopolieñ. Petri Odrouanſz Podoliæ, Stanislai Grod de Srzensko Ploceñ. Iohannis Glouac de Lauzenicze Czyrneñ. Pauli de Radzimovv Belzeñ. Palatinorum: Martini de Slamko Poſnañ. Dobeslai de Syenno Sandomir. Petri de Zirniki Caliſsieñ. Laurentij Zaramba Siradi. Petri de Bnino Gnezñ. Alberti Malski Lācicię. Floriani de Korythnica Vislicieñ. Domarath de Kobelany Lubliñ. Nicolai de Vorzunouo Brzeſteñ. Chriſtini de Kozyegloуy Sandeceñ. Ioannis de Tanczyn Voyniceñ. Przedborij de Konyeczpole Roſpierieñ. Nicolai de Virzbicsko Dobrineñ. Iohānis de Balicze Radomieñ. Barthoſsij de Goſtyn Nakleñ. Martini de Vyrzyska Iuniuulad. Clementis de Strzelcze Bieceñ. Vincentij de Szamotuly Miedzyrzeceñ. Dobrogoſtij de Kolno Cameneñ. Przedpelkonis de Kopydlouo Landeñ. Dzik Przybislai Zarnouieñ. Varſy de Oſtrovv Zauichoſteñ. Pauli de Biskupice Malogoſteñ. Alberti de Pakoſcz Srzemeñ. Matthię Brzezineñ. Iohannis de Kalinoua

Sandecenens. Petri de Chelmpo Laneceñ. Nicolai de Lubstovv Krusuicieñ. Stanislai de Skarineuo Biechouieñ: Iacobi Przekora Ceckouieñ. Przybyslai Koualeñ. Nicolai Kielbassa Bydgostieñ. Iakussij de Strzygi Ripineñ. Paskonis de Goslauice Konarieñ. Iohannis de Vlonouo Rogozneñ. Hrickonis Kyerdeiouic Leopol. Nicolai de Vissnicze Præmislieñ. Petri de Smolice Sanoceñ. Michaëlis de Buczacz Halicieñ. Iohannis de Olessnica Marschalci: Andreæ de Lubino Thesaurarij Regni Pol. Andreæ de Czechouice Ploceñ. Vigandi de Oskolonga Cyrneñ. Dobrogostij de Nouydvvor Varssouieñ. Pauli de Lessno Sochacouieñ. Adæ de Rythlo Gostineñ. Markussij de Popyen Raueñ. Nicolai Maldrzyk de Starogrod Belzeñ. Castellanorum: Petri de Pyeskouaskala Crac. Petri Kordibog Posnanieñ. Andreæ de Zelechovv Sandomirieñ. Dobrogostij de Szamotuly Calisieñ. Clementis Scheliga de Ianouice Siradieñ. Stanislai Byelauski Lancicieñ. Andreæ Dunin Brestẽ. Stanislai Iuniuulad. Volckonis Rokatouic Leopolieñ. Sandkonis de Sennovv Pręmislieñ. Czurilonis de Stoyance Halicien. Ianussij Kerkeiouic Kameneceñ. Nicolai Grzymalca Sanoceñ. Stanislai Kanymir Chelm̃. Petri de Kampa Ploceñ. Andreę de Radzieiouice Sochacou. Nicolai de Brzozovv Gostineñ. Iohannis Tabass de Zaluski Raueñ. Succameriorum: Marcissij de Vvroczimouice Cracou. Theodorici de Modzychod Posnanieñ. Stanislai Slanka de Lapsouo Sandomir. Nicolai de Plesseuo Caliss. Zegothæ de Monkouo Siradieñ. Petri de Oporouo Lancic. Vaskonis de Sluzeyo Bresteñ. Nicolai de Kossczyelec Iuniuulad. Derslai de Vyssokye Lubl. Georgij de Lassodki Dobrineñ. Iohannis de Vinnica Leopol. Iacobi de Zakouice Halicieñ. Andreæ Vyzga Ploceñ. Iohannis de Regleuice Cyrneñ. Iohannis Rogala de Vangrzynouo Vissegrodeñ. Derslai de Podosye Zakrocin. Vexilliferorum: Pauli de Bogumilouice Cracou. Abrahæ de Zbanssyn Posnanieñ. Iohannis de Sproua Sandomirieñ. Troiani de Lekna Calisie. Petri de Vidaua Siradieñ. Adę de Thur Lancicieñ. Andreę de Ludbranc Bresteñ. Matthię Figa de Ossnyca Iuniuvlad. Alexij de Plonniki Dobrineñ. Iohãnis Kielcouic Lublĩ. Stanislai de Dcuidouo Leopol. Petri de Grochouiec Præmiss. Iohannis Kola Halicieñ. Stanislai de Strzegouo Ploceñ. Alberti de Chebdzino Cyrñ. Zylani de Vinnica Vyssogrodeñ. Zemak de Smogorzeuo Cyechonou. Sassyni de Sczauino Gostinẽ. Iacobi de Glouno Raueñ. Sassyni de Virzyska Belzeñ. Iudicum: Iohannis Farureij Cracou. Bienyakonis de Bandleuo Posnanieñ. Iohannis Pouale Sandomir. Sigismundi de Margonino Calisieñ. Stephani de Oporovv Lancic. Christini de Kosczol Bresteñ. Iohannis Boybuski Iuniuulad. Demetrij de Chodorovv Leopol. Mssykrouski Præmisl. Dapiferorum: Ianussij de Kobelany Cracou. Samborij de Malochouo Posnanieñ. Petri de Krzyzanouice Sandomir. Thomkonis de Mirza Siradieñ. Voienski BrSesteñ. Kaczkovvski Iuniuulad. Nicolai de Felsten Leopolieñ. Venatorum: Iacobi Klicze Pincernæ Siradieñ. Skora Posnanieñ. Bogossij de Krussovv Calisieñ. Andreæ de Brzezye Brest. Iohannis de Zimnauoda Leopol. Subiudicũ: Nicolai de Brzesse Crac. Raphaëlis de Goluthouo Posnanieñ. Iacobi de Baranovu Sandomirieñ. Stanislai de Ostrorog Calisieñ. Nicolai Koluczski Iuniuulad. Clementis de Banczyce Lancic. Nicolai de Szarlei Bresteñ. Subdapiferorum: Iacobi Lublineñ. Kyelcz Siradieñ. Iohannis de Lassothki Dobrineñ. Iacobi de Malice Leopol. Tribunorum: Stanislai Liganssyc, Spitkonis de Melstin, Petri de Kurovv, Nicolai de Krolikouo, Przedpelcy Mossczyc de Kosmin Milai de Miloslavv, Ianussij de Tuliskouo, Nicolai de Grandi, Petri de Zauady, Mssczuij de Barczevv, Iakussij de Vroniauy, Iohannis de Zychlino Nicolai de Slessyno, Vincentij de Pnieua, Tomkonis de Sobotha, Tluk de Strijkovv, Raphaëlis de Tarnovv, Iohannis de Pilcza, Skarpkonis de Gora. Nicolai de Michovv Nobilium & Procerum Craco. Posnañ. Calisieñ. Leopolieñ. Ploceñ. Varssouieñ. Stolpeñ. & Stargardeñ. Ciuitatum. Postquam autem Deo fauente annos discretionis attigerimus, promittimus & spondemus Iuramentum præstare & appendi facere præsentibus Sigillum nostræ Maiestatis. Actum in Brzessce Vvladislauieñ. diœcesis sabbato in uigilia Circumcisionis Domini. Año eiusdem 1436. Datum per manus Magnifici & Venerabilis Iohannis de Koniecpole Cancellarij, et Vincentij Roth Custodis Gnesneñ. Cantoris Cracou. Regni Pol. Vicecancellarij syncerê nobis dilectorum.

Magister

Magister Prusiæ promittit pacem seruare cum Regno Polonię perpetuam.

NOs frater Paulus de Ruszdorff Ordinis Beatę Marię, domus Theutonicorum Ierosolimitañ. Magister generalis: significamus tenore pręsentium, quibus expedit uniuersis, Quia nunquam nos, nec successores nostri Sereniss. Principi & Domino dño Vuladislao Regi, aut Regno suo Poloniæ guerras mouebimus, aut bella: sed pacem perpetuam & concordiam inter prædictum dominum Regem, Regnum, & adhærentes suos ab una: Nos, Ordinem & adhærentes nostros ab altera partibus, de anno domini 1436. in uigilia Circumcisionis Domini in Ciuitate Brzysk conceptam & firmatam, custodiemus, seruabimus incõcussè, in omnibus suis articulis atque punctis, promittentes, quod si nos, uel successores nostri, stante huiusmodi pace perpetua, supra dicto domino Regi, aut Regno Pol. uellemus aut conaremur huiusmodi guerras, aut bella mouere, non debent nobis subditi nostri consentire, nec in hoc obedire aut parere: quinimo erũt ab omnibus nostris homagijs, iuramentis, et subuectionibus liberi, & soluti, donec in hoc casu nos & successores nostri, ad obseruationem pacis perpetuæ reuertemur, quos in huiusmodi casu absoluimus ab omnib. homagijs, promissionib. & iuramẽtis nobis factis, ut præfertur ipso facto per præsentes. In cuius rei testimoniũ & fidem firmiorem, Sigilli nostri appensione pręsentes fecimus communiri. Datum in Castro nostro Marienburg ipsa die dominica Lætare. Anno Domini 1436.

Conditiones pacis perpetuæ in Terris Prusiæ ultimò factæ.

IN NOMINE DOMINI AMEN. Ad perpetuam rei memoriam. Cum inter humanæ uoluntatis desyderia, quæ in aliquem citra Deum, finem atq; rerum omnium opificem diriguntur, nulla res optabilior, nulla gratior, quemadmodum quotidianis experimur effectibus, nulla deniq; humano generi ęque salutaris necessaria, iucũdior, & utilior, quã pax habeat in ortu redẽptionis dñi nostri Iesu Christi, hominib. bonę uoluntatis denunciata per angelos, & in recessu ad patrẽ cætui apostolico, & uniuersis apostolorũ sequacib. geminata, donatione relicta & repromissa. Proinde nos frater Ludouicus de Erlichausen, Magister Hospitalis, domus sanctę Marię Theutonicorũ Ierosolimitañ. in Prusia. Significamus tenore præsentium quibus expedit uniuersis, tam præsentibus, quam futuris præsentium noticiam habituris. Quomodo attendentes quales sint ueræ pacis fructus, & quanta belli pericula, qualisq; uastitas discordiam subsequatur, ad laudem omnipotentis Dei, & intemeratæ Virginis Mariæ gloriosæ, totiusq; cœlestis Ierarchiæ propagationem, fidei cultum, iusticię & religionis Christianę salutiferum incrementum: Ordinis quoq; nostri decus & stabilimentum & guerrarum ac litium deflendis discriminibus, & dissensionum ac odiorũ anfractibus displicentijs, & singulis offensis quæ inter Sereniss. Principem dominum Kasimirum Dei gratia Poloniæ Regem Magnum Ducem Lithuaniæ, Rusiæ, Prusięq; dominum & hęredem, Illustres Principes dominos Kasimirum, Boleslaum, Conradum, & Ianusium Mazouiæ, & Henricum Stolpeñ. Duces: & Reuerẽdum patrem dominum Paulum Episcopum, Ecclesiam & Capitulum Varmieñ. Stephanũ Voieuodam Moldauię, Regnum Pol. Terras, & alia dominia eidem domino Regi & Regno subiecta ex una: & nos Fratrem LVDouicum Magistrum generalem, Præceptores, Commendatores, & Ordinem, ac Terras eiusdem Ordinis, in Terris Prusię parte ab altera cõsisteñ. fuerant exortæ, animos nostros ad semitas pacis & cõcordię cõuertimus: fluctus quoq; bellicę tẽpestatis hactenus inter nos uigẽtes sedãdos & abolendos duximus, & ea quæ durantibus huiusmodi guerris & controuersiarum turbinibus diruta fuêre, deformata, & districta, per pacis integritatem ad statum cupientes deducere quietum & tranquillum, per meditationem, operam, & interuentum Reuerendiss. in Christo patris domini RVDOlphi Episcopi Lauantini, sedis apostolicæ Legati, à sanctiss. domino nostro PAVlo Papa 2. ad interripiendum bellum huiusmodi specialiter destinati, cum eodem domino KAZimiro domino Rege, Regno Pol. Ducibus, Principibus, Dominijs, Terrisq;, Coadiutoribus cohęrentibus, subditis & sequacibus eorum perpetuæ pacis et inuiolabilis fœderis conclusionem et consumationem elegimus, assumpsimus, iniuimus, suscepimus, eligimusq;, assumimus, & inimus tenore præsentium mediãte omni tempore & perpetuò duraturam, quam sub fide, & honore, & iuramentis corpora-

liter præstitis sine dolo & fraude promittimus uigore præsentium obseruare. Et ut ipsa PAX & CONcordia cum omni maturitate & deliberatiõe cõcepta, ad firmum & constantem ordinem iugiter seruandum deducatur, ipsam per articulos infrascriptos duximus regulãdum. In primis quod inter præfatum Serenis. dominum KAZImirum Regem, Duces prædictos, Regnum Pol. eiusq; Terras, Episcopum Varmieñ. Capitulum, & suam Ecclesiam Rusiæ, Mazouiæ, Stolpeñ. & aliorum dominiorum suorum ab una: & nos prædictum MAGistrum generalem, Commendatores, et Ordinem, Terras, & subditos nostros in Terris Prusiæ parte ab altera: omnes controuersiæ, dissensiones, hostilitates, inimicitiæ, diffidationes, infamiæ, & damna inter partes hincinde facta dimissa & totaliter sopita debent esse: Nec eorum de cœtero aliqua mentio, aut memoria, & signanter in querelam, aut in detractionem Partium, coram quibuscunq; personis habeatur, aut fiat in quocunq; Iudicio Ecclesiastico, uel Sæculari, uel extra: Sed nec una Partium ad infamiã alterius suggeret auxilium, dabitúe fauorẽ per se, aut submissam personam, quouis quęsito colore, publicè uel occultè: & quantũ in utraq; parte fuerit, delationes & detractiones huiusmodi fieri non admittet, sed potius prohibebit. Item ad abolendas omnes displicentias, odia, simultates, & quaslibet hostilitates, quæ inter præfatum Serenis. dominum KAZimirum Regem, suosq; prędecessores Reges, & Regnum Pol. ab una: & Nos prædecessoresq; nostros Magistros generales Prusiæ, & Ordinem nostrum partibus ab altera: occasione Terrarum Pomeraniæ, Culmeñ. Michalouieñ. frequentius annis superiorib. usq; ad bellorum grauia discrimina consurgebant: & ut pax ipsa firma, stabilis, atq; perpetua, non ex ore tantummodo, sed ex cordè, purè, non fictè, syncerè, non simulatè, inter prę fatum Serenis. dominum KAZimirum Regem, & Regnm Pol. Duces, Episcopum, Ecclesiam, & Capitulum Varmieñ. adhærentes, & Coadiutores: nosq; Magistrum, Commendatores, & Ordinem prædictos proueniant: Terra Culmeñ. cum suis Castris, Ciuitatibus, Oppidis, & fortalicijs uidelicet Thorun ueteri & noua, Byrzglavv aliâs Burgelavv, Starugrad aliâs Haldensz, Chelm aliâs Culmen, Dumiszlavv aliâs Vonczelavv, Lypno aliâs Leipe, Kouale aliâs Schonensch, Rogozno aliâs Roghussen, Koprzyuno aliâs Eugelszberg, Radzin aliâs Reden, Grudzancz aliâs Graudencz, Golub aliâs Golavv, Papovv, Brodnica aliâs Stroszberg, Olandberg aliâs Luterberg, Brathyan aliâs Nouoforo, Laskin aliâs Lessyen, cum omnibus suis pertinentijs, & Villis eorum quæ pertinebant ad Iudicium & Banderium Culmeñ. & cum tota Terra Michalouieñ. nihil excipiendo. Itẽ tota terra Pomeranię iuxta antiquos Terminos suos, cũ uniuersis Castris, Ciuitatibus, Oppidis, & munitionibus in ea consistentibus uidelicet Gdansk, Puczko, Lauenborg aliâs Laumberg, Heyle aliâs Hella, Lobe aliâs Kossrczyn, Grebin aliâs Grabino, Dirssau aliâs Tsczovv, Meue aliâs Gnyevv, Stargard, Nouemberg, Noue, Svvięcze aliâs Svviecz, Mosthek aliâs Osyek, Iasyenicz aliâs Iesyeniecz, Kryssavv, Klissovv, Slochavv aliâs Olechovv, Konicz aliâs Choynicze, Fredelandt, Hamersthin, Bievvthavv aliâs Buthovv, Thuczol aliâs Tuchola, Schobouicz, Schonck aliâs Skazeuo, Baldenburg, & cum Nariga fluuijs, aquis, mari, & piscaturis, quæ sunt in cauda maris, aliâs Hab, Villis, portibus, insulis, & pertinentijs uniuersis, ac dominio uniuersali, directo, & utili, mero & mixto ad præfatum Serenis. dominum Regem KAZimirum, & Regnum Pol. pertinebant, et spectabant, pertinere & spectare debebunt, donationibus, renunciationibus, cesionibus, appropriationibus per Reges, Principes, Barones, Nobiles, Ciuitates & subditos Regni Polo. ex quacunq; causa uel occasione de Terris prædictis Iure, proprietate, & domino ac titulo earum quomodolibet, & quotiescunque, etiam Iuramento corporali interueniente, in fauorem nostrum & Ordinis factis, & Apostolica, Imperiali, uel quacunq; alia firmitate roboratis non obstantibus quibuscunq;: ; quas per præsentem unionem & fœdus annullamus, cassamus, abolemus, tollimus, extinguimus, & mortificamus, illisq; perpetuo derogatum esse uolumus & derogamus. Quibus quidem Terris POMeranię, CVLmeñ. & MICHAlouieñ. Nos MAgister LVDOuicus, Commendatores, & Ordo Domus Theutonicorum prædicti, & illarum Iuri, proprietati, titulo, & dominio quomodolibet & ex quacunq; causa nobis & Ordini nostro competenti renunciatione & cesione perpetua, irreuocabili, & spontanea de certa & expressa scientia pro nobis successoribus & Ordini nostro cedimus & renunciamus. Nos quoq; & Ordinẽ nostrum Terris præfatis Pomeraniæ, Culmeñ. & Michalouieñ. in perpetuũ abdicamus, & omnes Inscriptiones, donationes, renunciationes, cesiones, resignationes, confirmationes, priuilegia, instrumenta, uẽditiones, emptiones, lauda, arbitria, sententias, pronũciationes, munimenta

& decreta

& decreta in fauorē nostrū & Ordinis super Terris prædictis per summos Pontifices, Imperatores, Reges, Principes, Duces, Marchiones, Comites, & quascunq; personas Ecclesiasticas uel mundanas cuiuscūq; conditionis, dignitatis, præeminentię uel tenoris existāt cōfectas, decretas, & cōcessas cassamus, abolimus, extinguimus, ac mortificamus, & illis pro nobis, successoribusq; nostris, & Ordine nostro nō per errorē coactè aut improuidè, sed libere & spontaneè ac de certa scientia perpetuè cedimus, & renūciamus, & Ius omne quod nobis Magistro & Ordini in præfatis Terris quomodolibet cōpetebat in dominū KAZimirū Regē & Regnū, successoresq; eius Reges Pol. perpetuo trāsferimus per præsentes, & militares Nobiles, Vasallos, Ciues, Terrigenas, & quoscunq; subditos Ecclesiasticos & Sæculares Terrarū, Ciuitatū, Districtuū, & locorū prædictorū ab omni nostra fidelitate, homagio, subiectione, iuramēto & qualibet spōsione dimittimus & absoluimus, & præsentiū tenore relaxamus. Excepto quod Piscatores in Hab à fine aquæ & piscaturarum Episcopi & Capituli Varmieñ. & ex opposito in mari salso: Item partē Nergiæ à dicta aqua & piscaturis Ecclesiæ Varmieñ. per transuersum Nergiæ usq; ad dictum mare salsum, & à dicto trāsuerso per descensum Nergiæ usq; in profundū cum Villis Svvyczye, Mivendorff ac Curia Mitilhoff cum Iurisdictione & utilitate hoc ipsum profundū cum piscatura sturionū, & teloneo antiquo, nos Magister & Ordo habebimus & possidebimus. Quam quidem portionem Nergiæ cum prædictis Villis & Curia præfatus Sereniss. dominus Rex nobis Magistro & Ordini de speciali sua gratia perpetuò contulit & assignauit. Reseruata tamen Maiestati suæ totali uenatione super dicta portione Nergiæ, prout & super tota Nergia illam sibi reseruauit. Hoc etiam adiecto, quod nos Magister & Ordo nullum Castrum aut munitionem super dicta portione Nergiæ nobis donatæ ædificare aut ædificari facere neq; nouum teloneum aut grauamen imponere ualeamus aut debeamus. Item ex bonis certis respectibus nos mouentibus & pro præsentis pacis stabilimento Castrū et Ciuitas Marienburg cum duabus insulis magna uidelicet & altera parua quę dicitur das Fyssannysse, Herverder, & cum integritate lacus Drussen, & cū suis omnibus piscaturis, piscationibus, & Villis, & cum Districtu Scharffavv, & omnibus alijs attinētijs & Villis suis, eo tamen excepto, quod Villæ Haldenhorff & Alepin quæ pertinent ad Holand & Kulhebory & Horndorff, quę ultima sola militātiū est, & pertinet ad Preuschēck, habeant facultatem in lacu Drussen pisces pro suo beneplacito piscandi iuxta morem antiquum. Item Castrum & Oppidum Sthum cum omnibus antiquis suis Iuribus, cohærentijs, & pertinentijs uniuersis. Item Ciuitas Elbing utraq; uetus & noua cū Districtu Villarum limitibus, & Iure, & cū Oppido Tholkmyth & eius Districtu & suo officio syluarum & nemorum aliâs Valdanpth, & cum sex Villis Tenutæ & Castri Holand, uidelicet Pylomen, Myslothyno, Berthkom, Kamersdorff, Vielkielicz, & Przeussemeret, & cū quinque Villis quæ ad Oppidum & Districtum Molhnuzen pertinebant, uidelicet magna Staban, parua Staban, Schonemor, Pomerendorff, & Volffder. Item Oppidū & Districtus Krischburg aliâs Drzgon cum suis libertatibus, Militaribus, Nobilibus, Vasallis, Villis, lacubus, molendino & Castro. Ita tamen quod demoliatur Castrum & cum pertinentijs eiusdē uniuersis, incipiendo ab uno latere Oppidi prædicti Krischburg, & descendendo à flumine Szroge, usque ad lacū Drussen. Curia tamen Dolesczeth cum ipsius molendino apud nos & Ordinem nostrū remanente. Ab alio uerò latere dicti Oppidi ascendendo & transeundo usq; ad finales granicies dicti Oppidi Krischburg, & Villæ Haldenstadt mutuo se contingentes: eadem Villa à sinistris & in ditione nostra, & Ordinis remanente: ab inde uerò directius eundo ad Ecclesiæ Pomezanieñ. fines proximiores, ubi omnia & singula subdictis finibus ad partē Castri Marienburg consistentibus Villa Moysterg iterum in parte nostra & Ordinis remanente cum Curijs, allodijs, & quibuscunq; alijs pertinentijs ad dictum Castrum Marienburg spectabunt & pertinebunt. Cætera uerò alia omnia & singula ad Cameratum, & generaliter ad Districtum Krischburg usq; in pręsens pertinentia pari modo cum Oppidis & allodijs militaribus Terrigenis, Villis, Piscaturis, aquis, nemoribus, & alijs singulis pertinentijs spectabunt ad Castrum nostrū & Ordinis Pressemark perpetuo & in æuū ꝓ prædicto Sereniss. domino Rege & Regib. & Regno Pol. remanebunt. Ita quod Castra, Ciuitates, Oppida, Districtusq; prædicti ex nunc & de cætero uigore præsentis unionis & fœderis ad Ius, proprietatem, sortem, & titulum Regni Pol. pertinebunt & spectabunt pertinere, & spectare debent perpetuò & in ęuum. Nos quoq; Magister Ludouicus, Cōmēdatores, & Cōuentus prædicti ꝓ nobis & nostris successorib. Castris, Ciuitatib. Oppidis, insulis, lacub. piscaturis, piscatorib. Cameratib. &

Officijs prædictis & illorum Districtibus & Villis perpetua & irreuocabili renūciatione de certa & expressa scientia, Iuri quoq; sorti, proprietati, titulo, & dominio quocūq; & ex qualicūq; causa nobis Magistro, Cōmendatorib. Officialib. & Ordini nostris in illis competentibus per nostras præsentes patētes Literas cedimus & renūciamus, & omne Ius qđ nobis Magistro & Ordini ac Cōmēdatorib. nostris in Castris nostris, Ciuitatib. Oppidis, insulis, lacubus, piscaturis, & uillis prædictis cōpetijt & cōpetere potuit, in præfatū Sereniss. dominū KAZimirū Regem, successores suos, & Regnū Pol. transferimus & applicamus. Milites quoq; Nobiles, Vasallos, Terrigenas, Ciues, & quoslibet subditos Ecclesiasticos Sæculares præfatorum Districtuum, Terrarum, Ciuitatum, & locorum ab omni fidelitate, iuramēto, homagio, subiectione, & qualibet sponsione præsentiū tenore absoluimus, dimittimus, & relaxamus. Cætera uerò Castra, Ciuitates, Districtus, fortalicia, Villas, & dominia in Terris Prussiæ tam in terris quā in aquis existentia uidelicet Kyenyczsberg Castrum cum tribus Ciuitatibus: Item Castra & Oppida Lochsteth, Varczeñ. Girmavv, Pobethen, Rydauth, Schoken, Raymen, Kremythen, Valdavv, Topyavv, Thabekavvthen, Narbekthen, Insterburg, Allenburg, Vonsdorff, Gerdaven, Ibugirburg, Nordemburg, Labyavv, Lavvkysken, Thylsakh, Ragyethe, Roschisten, Vinthburg, Memel, Brandemburg, Krovvczeburg, Fredelanth, Barthen, Laczevv, Balge, Herlibail, Synthen, Landisberg, Prevvschenlavv, Barthensteyn, Stresten, Zrnisburg, Ikeyn, Rostemburg, Like, Iohansburg, Holand, Ryboskath, Molhytzen, Morung, Bassen, Heyno, Ortolsiburg, Ostorrode, Hoensteyn, Nyeyndēburg, Scholgavv, Iehenburg, Dēgsislavv, Prensemark, Libemole, & Salefath & quæcunq; alia Castra, Ciuitates, Oppida, Districtus, Territoria, & Villas cum eorū subditis, militibus, Terrigenis, & Vasallis, aquis, nemorib. lacubus, & alijs pertinentijs & Iuribus uniuersis quibuscunq; censent̄ nominib. nos Magister, Commendatores, & Ordo perpetuò & in æuū, quietè, & pacificè absq; omni præfati Sereniss. domini Regis & successorum suorum Regum & Regni Pol. impedimento, perturbatione, & molestatione possidebimus, & illorū plenū habebimus usum & dominiū. De quib. quidem Castris, Ciuitatib. Oppidis, Terris, Districtib. Villis, Militib. Terrigenis, & Vasallis, & illorū quoq; Iuriū & titulo, proprietate, & sorte, dominio si qđ præfato dño Regi & Regno Pol. quomodolibet & ex quacūq; causa cōpetijt, uel cōpetere potuit præfatus dñs Kazimirus Rex ex certa & expressa sciētia pro se & successorib. suis Regib. & Regno Pol. sponte & deliberato animo nobis Magistro, successoribusq; nostris Magistris, Commendatorib. Conuentui & Ordini nostris in Terris Prussiæ cessit & renunciauit, ac omne Ius si quod suæ Maiestati & successorib. suis Regib. & Regno Pol. exēptione & quibuscunq; causis alijs in præfatis Castris, Ciuitatib. Terris, Districtib. Villis, Militib. & Vasallis quomodolibet cōpetijt in nos Magistrū, successoresq; nostros, Cōmendatores, Conuentum, & Ordinē per renunciationē & cessionē perpetuā & irreuocabilem transtulit & illud nobis spontè, liberè, & de certa scientia applicauit, & omnes Milites, Vasallos, Nobiles, Terrigenas, Ciues, & quoslibet subditos Ecclesiasticos & Sæculares Terrarum & locorum prædictorum ab omni fidelitate, iuramento, subiectione, & qualibet sponsione absolutos dimisit & relaxauit. Episcopatus insuper & Ecclesia Sabieñ. cum suis Castris, Ciuitatib. & Oppidis uidelicet Phishausen, Tyremberg, Lobodavv, Pouonden, Ingemburg, Zolavv, & Nuvenhusch cum omnibus Vasallis, Villis, & pertinentijs suis uniuersis sub ditione nostra & Ordinis nostri perpetuò cōsistet & permanebit. Item ordinamus & statuimus, Quod super omnibus piscaturis Revthel appellatis uulgariter sub præsentia Capitanei Marienburgeñ. & factoris nostri à nobis destinandi in Castro Marienburg annis singulis in magna feria quinta debet fieri arendatio, & Literæ super omnibus Revthel sub domini Regis & nostro signetis arendatoribus debeāt dari, & medietas pecuniarum ex huiusmodi arenda prouenientium nobis debeat cedere, altero uerò medietas domino Regi prouenire, Iure Episcoporum Varmieñ. & Sambieñ. & Capitulorū eorūdem, cęterarumq; aliarum personarum & locorum libertatem ex antiquo Revthelorū habentiū p omnia saluo. Quibus Literas super Revthel præfatis & quantitate illorū absq; omni pecunia liberè uolumus concedi. Item ne pax ipsa fœdus & unio tanta maturitate firmata & cōclusa possit in posterū humana malignitate infringi, aut aliquibus fallacijs, dolo, & ingenijs uiolari, præfatus quoq; Sereniss. dominus Kazimirus Rex & successores sui Reges & Regnū Pol. Prælati, Principes, Barones, & subditi Regni eiusdem de nobis Magistro, Commendatoribus & Ordine Prussiæ Prælatis, Militibus, & subditis nostris: Nos uerò Magister, successoresq; nostri, Commendatores, & Ordo, Prælati, Milites, & subditi nostri

Prussiæ

Prusiæ de dicto Sereniss. domino Rege Kazimiro Regibus & Regno Pol. Principibus, Baronibus, subditis eiusdem plenã cõfidentiã & securitatem omni hostili respectu in præsens & in posterũ deposito teneamus. Præfatus Sereniss. Kazimirus Rex nos fratrẽ Ludouicũ Magistrũ, Cõmendatores, & Ordinẽ prefatos in Prusia, omnesq; nostros successores in suum & Regni Pol. Principem Consiliarium perpetuũ: Cõmendatores uero principaliores, quos nos Magister & successores nostri pro tempore duxerimus deputãdos in Consiliarios suos & Regni Pol. & in suam, & Regni Pol. protectionẽ, subiectionẽ, & defensionẽ ꝑpetuo duraturã assumpsit. Pollicens nobis in uerbo suo Regio, & sub fide præstiti iuramenti, pro se & suis successorib. suis Regib. & Regno Pol. Quod nos præfatũ Magistrũ, Cõmendatores, & Ordinẽ, Prælatos, Milites, Vasallos, & subditos nostros in Prussia, nostrosq; successores, affectiõe Regia tractabit, honorabit, & diliget. Nosq; Magistrũ, Cõmendatores, & Ordinẽ, successoresq;, Prælatos, Nobiles, Ciues, subditos & Terras nostras uelut Principis Consiliarij & unitorũ suorũ in nostris Iuribus & libertatibus priuilegijs, munimentis, & limitibus quæ præsenti unioni & fœderi aut eius articulis & cõditionibus non cõtrariantur, conseruabit, ab uniuersis quoq; hostibus nostris, uexatoribus & impugnatoribus in Terris quas posidemus Prusiæ tuebitur & defendet. Tenebitur quoq; nos Ludouicus Magister præfatus & quilibet successor noster in officium Magisterij assumptus, & assumendus, post sex menses à die assumptionis in Magisterium præfato Sereniss. Kazimiro Regi & suis successoribus Regibus Pol. personaliter repręsentari & illic pro nobis Commendatoribus & Terris quas habemus in Prusia sibi & successorib. suis Regib. & Regno Pol. præstare debitæ fidelitatis, & de obseruãda præsenti pace, & nũquam petenda absolutione seu relaxatione iuramenti, nec concessa uti aut cõcedenda, Iuramentũ ac in præfati domini Kazimiri Regis, suorumq; successorũ Regũ. Pol. sinistra parte primariũ habere locũ & sessionẽ. CVI quidẽ dño Kazimiro Regi, successorib. suis Regibus Regno Pol. nos, nostrosq; successores, Cõmendatores, Prælatos, Milites, Vasallos, & subditos, Terrasq; omnes nostras à nobis nũc possessas & in posterũ posidendas, conquisitas & conquirendas etiam in Terris paganorũ extra Terras Prusię dicto dño Kazimiro Regi & Regno Pol. perpetuo connectimus, iungimus, unimus, & inuisceramus, ea conditione, & respectu, ut nos pręfati Ludouicus Magister nostri successores, Cõmendatores & cõuentus, Prælati, Barones, Milites, Terrigenæ, & personæ singulæ tam Ecclesiasticæ quam Sæculares, & omnes Terrę nostræ atq; homines in illis degentes in Prusia simus amplius & de cætero cũ præfato Ser. domino Rege Kazim. successoribusq; suis Regib. & Reg. Pol. unum & indiuiduũ corpus, una gens, unus populus, in amicitia, fœdere, & unione, nullũ aliũ post Summũ Pontif. quã præfatum Kazim. Regem & successor. suos Reges Polo. pro nostro capite & superiore recognitum: ita ut teneamur & simus obligati nos, successoresq; nostri pręfatum dominum Kazimirum Regem & successores suos Reges & Regnum Pol. siue in prosperis, siue in aduersis nunquã deserere: sed sibi & successoribus suis Regib. & Regno Pol. cõtra omnes hostes & aduersarios suos Regni sui Pol. more aliorum Principum, Prælatorũ, Baronum Regni Pol. assistere: eosq; in guerris & in aduersitatibus nostris potentijs adiuuare cõsilijs, auxilijs, & suffragijs opportunis. Nec sine suo & successorum suorum Regum Pol. ipsi quoq; sine nostro & Consiliariorũ, Commendatorum, Prælatorum, & Militum nostrorũ Prusiæ speciali & expresso consilio, uoluntate, & consensu, cum quibuscunq; personis quacunq; præfulgeant dignitate, celebrabimus, statuemus, aut firmabimus aliqua fœdera, inscriptiones uel cõtractus, publicè uel occultè, per se uel submissas personas: sed nec nos Magister, Commendatores, nostriq; successores bella aliqua contra Catholicos siue præfati domini Kazimiri Regis & successorum Regni Poloniæ speciali mouebimus consensu.

Forma autem iuramenti qua nos Ludouicus Magister & successores nostri Magistri Sereniss. domino Kazimiro Regi, & successoribus suis Regibus, & Regno Poloniæ iurare tenebimur, talis erit.

EGo LVDOVicus Magister generalis Ordinis sanctæ Mariæ Teuthonicorum, Princeps & Consiliarius Regni Polon. Iuro, quod ab hac hora, & deinceps fidelis ero Sereniss. Principi domino Kazimiro Regi, & successoribus suis Regibus, & Regno Polon. ei profectum illorum fideliter procurabo, & negocijs Regis & Regni

Regni fideliter consulam, & secreta quæ mihi qualitercunq; communicata fuerint, in eorum detrimentum nulli pandam; pacem insuper præsentem in omnibus suis conditionibus & articulis obseruabo & custodiam: sic me Deus adiuuet, & hæc sancta Christi crux. Item ut per pręsentis pacis unionem & fœderis singula odiorum & iuramentorum nubila possint funditùs euelli, cũ pręfato Sereniss. domino Kazimiro Rege, & Regno suo Pol. pro bono pacis deuenimus, & illud inter nos concordauimus, quod EPISCOpatus CVLmeñ. ad Ecclesiã Gnezneñ. redeat, à modo & deinceps præfatæ Poloniæ & Gnezneñ. Ecclesiæ, & ut tanquam principali sit in omnibus obediens & subiecta, de regulari in sæcularem, fauore & auctoritate Summi Pontificis, ad quod tam nos Ludouicus Magister & Commendatores nostri expressum præbuimus & præbemus consensum, transferendi: quæ etiam cum sua diœcesi tam omnibus Castris, Ciuitatibus, Oppidis, & munitionibus, uidelicet, Chelmha aliâs Kulmensch, Lubava aliâs Lubavv, Kurzathnik aliâs Kurnik, Varmbrzessno aliâs Fredeke. Et omnibus Districtibus, Nobilibus, Vasallis, Villis, & pertinentijs uniuersis sub præfati domini Kazimiri Regis & Regni sui Pol. consistet perpetua ditione, patrocinio, & defensa. Item concordauimus quod VARmieñ. Ecclesia & eius Pontifex pro tempore cum suo Venerabili Capitulo Varmieñ. ex nũc, & de cętero cum omnib. suis Castris, Ciuitatibus, Oppidis, & munitionib. uidelicet Helszberg, Bronsberg, Vormedilth, Serburg, Vartẽberg, Reszchel, Bysschofisteyn, Allesteyn, Gektes kath, Melizak, Vartenberg, Franvenburg, & Byshoysburg cum omnibus Districtibus, Nobilibus, & Vasallis, Villis, pertinentijs & attinẽtijs suis in pręfati domini Kazimiri Regis & successorũ suorũ Regũ & Regni. Pol. ditione, subiectione & protectione cõsistent. Et nos Ludouicus Magister, nostriq; successores, Commendatores, & Ordo eius ditioni, subiectioni, & protectioni expressè renunciamus, & omne Ius quod nobis in prędicta Ecclesia, Episcopatu, & Capitulo quomodolibet hactenus competebat, in præfatum Sereniss. Regem dominum Kazimirum successores suos hæredes Reges & Regnum plenariè transfundimus, & transferimus per præsentes. Item concordatum & ordinatum est speciali nostra Ludouici Magistri, Commendatorum, & conuentus nostri comprobatione & consensu: Quod Venerabilis dominus Vincentius Kielbassa Consiliarius & Secretarius pręfati Sereniss. domini Regis Kazimiri ad Ecclesiam pręfatum Culmeñ. per ipsum dominum Kazimirum Regem nominatus, & ad eandem sua intercessione dante Domino promouendus Ecclesiam, & sedem Pomezanieñ. Episcopatus, quamuis hactenus in capite & membris regularem in commendam ad uitæ suæ duntaxat tempora per dispositionem & ordinationem habeat Apostolicam, & illam cum suis Castris, Ciuitatibus, fortalicijs uidelicet Praybuth aliâs Ressenberg, Quedzyn aliâs Marieverder, Biskupicze aliâs Byssovvsverder, Kyssnelcz aliâs Frenstath, Smenber aliâs Sardzen, & Rossemberg, cæterisq; eius Districtibus & pertinentijs obtineat: Ipsamq; in Spiritualibus & temporalibus administret: Ecclesia prædicta Pomezanieñ. remanente nihilominus in suis membris interim regulari, præfato autem Vincentio Kielbassa morte absumpto ad præfatã Ecclesiam Pomezanieñ. regularis persona nostri Ordinis in Põtificem eligetur, & substituetur, Sanctiss. domini nostri Papæ gratia & fauore acceden. gaudebitq; domini Regis protectione consistens in nostra & Ordinis nostri tam religione quam ditione. Item quoniam post sedatos fluctus bellicæ tempestatis nulli magis nos primum cõuenit quam Ecclesijs & earum ministris compati, & commisereri, quatinus supremus sedatio uberiorem firmitatem paci cõditæ infundat. Quocirca ordinamus & decernimus & statuimus quatinus omnia Castra, fortalicia, Ciuitates, Oppida: Castella, munitiones, Ecclesiarum loca, & Villæ: & signanter Franvenburg, Vormedith, Vartemberg, Melzak, Lobavv, Rossemberg, Mariemverder, & Schonemberg, quomodolibet à nobis & nostris ac præfato Ser. Kazimiro Regi & suis possessa, occupata, & incastellata quocunque nomine uocitentur suis Pontificibus, Capitulis, Prælatis, Abbatibus, Monasterijs, & signanter Varmieñ. Culmeñ. Pomezanieñ. & Sambieñ. Episcopis & eorum Ecclesijs, tam Cathedralibus quàm conuentualibus Collegiatis & earum Capitulis, Conuentibus, hospitalibus absque aliqua conditione, diminutione, depactatione, solutione, uel arresto cum omni sua suppellectili, bombardis, ornamentis, & pertinentijs uniuersis: infrà hinc ad festum Natiuitatis S. Iohannis Baptistæ proximæ uenturum reddantur uiceuersa. Omnes insuper Pontifices, Abbates, Capitula, Prælatos, Præpositos, Canonicos, Curatos, & non Curatos, & alios Beneficiatos, qui non sunt de Ordine nostro, in eorum loca, Iura, libertates, & possesiones, quæ & quas ante motã guerrã posidebãt, restituimus, & teno-

te præ-

re præſentium reintegramus: exceptis Caſtris & Ciuitatibus prædictis in prædicto feſto S.Johannis Baptiſtæ reſtituendis. Quod ſi dicti Prælati Sereniſs. domino Regi, aut Ciuitatibus, uel Oppidis ingrati uel ſuſpecti ſint, permittantur, quod permutent, aut Vicarios idoneos inſtituant, aut penſionem honeſtam auctoritate ſuperioris reſeruandam dimiſſo atq; renunciato titulo ſuſcipiant. Item omnes captiuos in præſenti guerra per nos Magiſtrum, Commendatores, Capitaneos, gentes noſtras, coadiutores, & adhærentes captos, ſiue ſint depactati, ſiue nõ, ab omni captiuitate & ſponſione uigore præſentis fœderis abſoluimus, & tenore præſentium relaxamus, quæ abſolutio & libertas per Sereniſſ. Kazimirum dominum Regem, Duces Mazouiæ, & Stolpeñ. Epiſcopũ Varmieñ. Capitaneos & Officiales, & omnium eorundem coadiutorum, & adhærentium, quodcunq; nomine uocitentur, nullo excepto, debet præſtari, & impendi, nec depactati aut taxati debent obligari ad aliquam ſolutionem præmiſſam, quæ nondum eſt ſoluta, etiam ſi depactati dediſſent pro ſe de ſolutione aliquã cautionem. Item ordinamus, decernimus, & ſtatuimus, quod omnes Mercatores tam Regni Polon. principaliorum dominiorum & Terrarum eorundem & Epiſcopatus Varmieñ. ſuiq; Capituli, quam Terrarũ Pruſsiæ in ditione noſtra & Ordinis conſiſtentes ſint ubiq; in terris, & in aquis tuti & ſecuri, & nullæ eis de cætero moleſtiæ inferantur, nec cogantur niſi ſolitis & ueteribus ſeruatis itineribus & locis ambulare, aut ad aliquam Ciuitatem, Caſtrum, & locum ſub prætextu cuiuſcunq; conſtitutionis uel edicti cum rebus & mercibus ſuis cuiuſcunq; maneriei exiſtant de cætero applicari, præterquam in Kinſzberg, iuxta commendationem deſuper factam, ſuper quã ſpeciales à nobis Literæ emanauerunt. Item quoniam per Mercatorum induſtriam, & rerum uenalium importationem, Reſpub. nobile accipere conſueuit incrementũ: Statueñ. decernimus & ſpondemus, quod nulla telonea, depoſita, gabellas, foralia, ſiue quaſcũq; alias cenſuationes locis & perſonis in Terris Pruſsiæ & dominijs eis ſubiectis & cõſiſtentibus imponemus de nouo, aut imponi permittemus, tam in terris quàm in aquis: ſed tantummodo utemur impoſitis. Quod quidem Ser. Kazimirus dominus Rex, ſucceſſoresq; ſui, Reges, Duces, & Epiſcopi præfati in ſuis etiam Terris obſeruabunt. Item ut charitatis & unionis amplior certitudo inter Sereniſſ. dominum Kazimirum Regem, Regnum ſuum Pol. ſubditos & adhęreñ. ab una, & nos Magiſtrum, Commendatores, & Ordinem in Pruſsia ab altera partibus iugiter & inconcuſſè perpetuè perſeueret: Statuimus & ordinauimus, quod deinceps & à modo ad Ordinem noſtrum ſanctæ Mariæ Teuthonicorum in Terris Pruſsiæ perſonæ idoneæ & Ordinis capaces etiam ex ſubditis quibuſcunq; Regni Pol. & principalium & dominorum eius aſſumantur: Ita tamen quod nos Magiſter & Commendatores ultra mediam partem de illis aſſumere non teneamur: ad eaſdem quoq; perſonas in diſtribuendis Commendarijs & Officijs Ordinis iuxta medietatem dictam bonum reſpectum habere tenebimur. Magiſter uerò eligetur uir magis utilis & idoneus ſecundum Ordinis regulam & inſtituta. Qui cum Princeps & Cõſiliarius Sereniſs. domini Regis & Regni ſit, non debebit ſine cõmerito, ſcituq; Sereniſs. domini Regis per Commendatores & conuentum de Magiſtratu amoueri. Item ut huiuſmodi pacẽ perpetuam, unionem & cõcordiam ſub certiori attentione firmitate & robore cuſtodiamus, promittimus ſine dolo & fraude ac ſub onere pręſtiti iuramenti, quod ad nullius hominis uiuentis auctoritatem & poteſtatem, etiam quacunq; dignitate præfulgeat, Papali, Imperiali, Regali, uel Ducali, aut cuiuſcunq; congregationis legitimè, perſonarum Eccleſiaſticarum aut Sæcularium, ad impetrandum præſentis pacis, unionis, fœderis, & contractus, in toto uel parte, expreſſè, manifeſte, uel occulte, per ſe alium uel alias quaſcunq; perſonas ſubmiſſas Spirituales uel Sæculares, diſſolutionem, reemptionem, caſſationem, & irritationẽ, recurremus, aut recurſum habere poterimus, aut nos induci, perſuaderi, requiri, uel nobis mandari ad uiolationem præſentis pacis & fœderis per aliquam poteſtatem Papalem, Synodalem, Imperialem, Regalem, Ducalem permittemus, neq; impetrabimus abſolutionem & relaxationem iuramenti pręſtiti, neq; utemur impetrata, aut etiam motu proprio conceſſa, uel cõcedenda. QVOD SI CONTRARIVM FECERIMVS, CENSEBIMVR FIDEFRAGI ET PERIVRI. Itẽ quod ſubditi Ser. Domini Kazimiri Regis & Regni Polon. ac Terrarum prædictarum undecunq; & cuiuſcunque gradus, ſtatus, & conditionis fuerint, qui cauſa negociationis uel alia, ad Terras quaſcunq; noſtras Pruſsiæ & Ordinis uenerint per ſubditos noſtros & extraneos cuiuſcunq; ſtatus, graduſue fuerint impediri, cõueniri, uel arreſtari non debent. Sed in Regno Pol. & Ducatibus atq; Terris eiuſdem ſi quid actionis habuerint, Actores iuxta Terrarũ Iura munici-

municipalia illos conueniant, & querelæ huiusmodi sopiantur. Delinquens tamen in loco delicti depræhensus, & contrahens de contractu recenti in loco contractus poterit cõueniri, sed si de loco ubi contraxit recesserit publicè uel occultè, coram Iudice suo conueniatur. Item ordinauimus. Quod ubicunq; quis reperiat rusticos uel colonos suos, qui propter guerras, aut alias ab eo recesserũt, posit eos repetere, qui & sibi dimitti, & restitui debent cum eos requisierit. Item quod nullus Mercator seu alius homo cuiuscunq; conditionis existat, aut bona ipsius propter delictum seu debitum alterius arrestetur, molestetur, turbetur, nec etiam captiuetur. Item si Vectores aut aurigæ bona seu merces Mercatorum pro precio ducentes telonea seu datiarum loca præterierint, ipsi duntaxat in eorum rebus, & equis suis proprijs puniantur, & quod præterea bona mercatoria non debent occupari, nec detineri. Item si per aliquem subditum aut indigenam alicuius nostrum Inscriptioni seu paci perpetuæ præsenti fuerit in aliquo derogatum & conuentum, ut pote, si rapinæ, spolia, incendia, uastationes, prædæ, uel homicidia, uel aliqua maleficiorum genera in Terris & dominijs nostris alterutrum perpetrata fuerint & commissa, propter ea prędicta pax, unio, cassari & irritari non debebit, sed in suo robore & firmitate permanebit. Nec propter hoc Pars cuius subditus huiusmodi maleficium commiserit censebitur fore deierans & periurans. Prædicti autem delinquentes & malefactores pro ipsorum excessibus per Capitaneos siue Officiales utriusq; nostrum Iudicialiter punientur, & ad satisfactionem plenam & debitam arcebuntur & compellentur. Item promittimus tenore præsentium & spondemus in uerbo nostro, & sub onere pręstiti iuramenti, per nos pollicemur, quod ad occupandum Terras, Castra, Ciuitates, Oppida, Villas, & quæcunq; loca domini Regis Ducum & Episcopi prædictorum & omnium subditorum suorũ sub eorum ditione consistentium tam Ecclesiasticorum, quàm Secularium. Quinimò si aliquo casu per quemcunque hostem aut insidiatorem Regis, Ducum, Episcopi, & Capituli prædictorum Castrum aliquod, Ciuitas uel fortalicium fuerint dolo, fraude, uel uiolentia intercepta uel occupata, aut aliqua loca incastellata quod Deus auferat: nullatenus debebimus aut poterimus Castrum, fortalicium, Ciuitatẽ, aut loca sic intercepta, occupata, uel incastellata, etiam si sponte uel ultroneè illius uel illorum nobis offeratur deditio, quomodolibet & sub quocunq; colore suscipere: sed tenebimur & astringemur ad conquisitionẽ & recuperationem cuiuslibet Castri, Ciuitatis, & fortalicij in Terris Culmeñ. Pomeraniæ & Prusię intercepti & occupati, expugnati & incastellati per nos, & nostras potentias, unà cum potentijs Sereniss. domini Kazimiri Regis, dominorũ, Ducum, & Episcoporum, & Terrarum suarum & subditorum prædictorum consurgere, & de manibus hostilibus eripere, ac in potestatem & ditionem Sereniss. domini Regis Kazimiri, Prælatorum, Principum, & subditorum prædictorũ restituere uiceuersa tenebimur. Item nos LVDOuicus Magister Commendatores & Ordo prædicti Castra & Ciuitates Sthum, Nouumforum, Chelm aliâs Kulmen, antiquum Castrũ aliâs Heldennus, Brodnicza aliâs Strofzberg, Kryszburg aliâs Dregon, quæ hactenus fuerũt in nostra possesione & ditione cum uniuersis suis Districtibus & pertinentijs, salua dispositione quo ad Krystburg superius expressa, pręfato Sereniss. domino Kazimiro Regi & Regno Pol. aut eorum factoribus et Officialibus dimittere & resignare cum Villis, Oppidis, cohærentijs, pertinentijs eorum uniuersis, nihil excipiendo, & dictorum Castrorum atq; Ciuitatum præfato Sereniss. domino Regi Kazimiro & Regno Pol. aut eorum factoribus & Officialibus infra hinc & festum Natiuitatis S. Iohannis Baptistæ proximæ uenturum effectualem, liberalem, & expeditam tradere possesionem, siue autem de manibus nostris & nostrorum, & ex nostra cesione, siue etiam alijs quibuscunq; modis præfata Castra & Ciuitates in manus & potestatem domini Kazimiri Regis & Regni Pol. deuenerint, quod per hoc huic articulo, nos Magister, Commendatores, conuentus, & Ordo censebimur satisfacere. Prouiso & etiam ante omnia saluo, ut Sereniss. dominus Kazimirus Rex Poloniæ prædictus Ciues & sub duos Ciuitatum prædictarum benignè suscipiat, & omnem offensam ex corde illis, nunquam uerbo uel facto ipsam reminiscendo, dimittet, & de bonis ac uita illos per speciales suas Regias literas in manibus nostris tradendas assecurabit. Iura eorum, libertates, & immunitates antiqua ex antiquis duntaxat confirmando. Quod idem & nos Ludouicus Magister, Commendatores & Ordo de Ciuibus & subditis Ciuitatum Holand, Bassenheym, Myedenburg, & Molicze facere tenebimur. Quarum etiam Ciuitatum Holand, Bassenheym, Myedenburg, Molhyrzen, & cameratuum Bordeyon præfatus Sereniss. dominus Kazimirus Rex & Regnum Polo. tenebitur nobis Magistro, Commendatoribus

toribus & Ordini nostro infra hinc & prædictum festum Natiuitatis S. Iohannis Baptistę liberam, realem, & expeditam dimittere possesionem, exceptis sex Villis Districtus Holand, & quinque Villis Oppidi, & Districtus Molhuzeñ. quæ superius sunt nominatæ. Volumus autem quod omnes uenditiones, donationes, alienationes, libertationes, & Inscriptiones inde & super Oppidis, Villis, Castris, quæ nos Ludouicus Magister Commendatores & Ordo, dicto domino Sereniss. Kazimiro Regi prout supra asignare tenemur, huiusmodi guerris durantibus, quouis modo factæ, sint cassæ, irritæ, & nullæ, quas & sic ex nostra certa sciẽtia cassamus, irritamus, & annullamus. Item ordinauimus, quod omnes profugi, spoliati, & exules, militares uidelicet Nobiles & Terrigenæ tam de Regno Pol. Ducatibus, dominijs, & Terris prefati Sereniss. Principis Kazimiri Regis & Regni sui, & Episcopatus Varmieñ. quam de Terris Prusię & Ordinis prædicti quibuscunque, posint redire ad propria, & de bonis suis dimissis disponere pro beneplacito suę uoluntatis, ad quorum quietam & plenam possesionem tenebimur illos & proximiores illorum admittere & defendere admisimus. Non obstañ. quod huiusmodi bona eorum per nos alijs quibuscunque personis sint ad uitam, aut ad tempus, uel in perpetuum, obligata, donata, uel inscripta. Quas quidem obligationes, donationes, uenditiones, & inscriptiones cassamus & irritamus reuocamus & annullamus, nulliusq; roboris esse uolumus per præsentes. Tenebimur quoque nos LVDouicus Magister, Commendatores, & successores nostri illos habere in gratia & fauore, nec unquam uerbo aut facto eorum reminisci hostilitatis, nec de illis unquam aliquam summæ ultionem, per nos uel submissam personam, publicè uel occultè, directè & indirectè, aut quouis quæsito colore: quibus etiam plenam damus licentiam de Terris & dominijs nostris ad Terras Regni Principatuum & dominiorum prædictorum ratione incolatus se transferre, & bona sua mobilia & immobilia uendere, & commutare, & de eis liberè disponere pro suo arbitrio, beneplacito, & uoluntate. Ciues etiam utriusq; partis qui de Ciuitatibus uel Oppidis expulsi, uel banniti fuerant, aut alias ab eis recesserant publicè uel occultè, debent ad illos, & ad illa ire, & admitti. Bona quoq; eorum quæ ante inchoationem huius dietæ uendita uel donata alijs non sunt, debent eis restitui. Et si ad domos uel bona uendita aut donata redditum habere uelint, dato precio per emptorem exposito, aut quod pro donatis per Consulatum loci taxabitur, restitui debẽt eisdem, saluo etiam eo: Quod possesiones in ędificijs, uel alijs oneribus occasione dictorum dominiorum, uel bonorum exposuerunt, quod similiter iuxta dictamen Consulatus loci restituere debent, antequam huiusmodi domus ipsis uel bona restituantur. Item ut præsentis pacis, fœderis, & unionis conclusio abundantiori cautela custodiatur per nos Magistrum, Commendatores, & Ordinem omnes Episcopos, Commendatores, Vicecommendatores, Aduocatos, Milites, Nobiles & cæteros Magistrat. & Official. in Ter. nostris Prus. obtineñ. Item Magistri Consulum, Consules Ciuitatum nostrarum Kunszberg, Knerpavv, Lembenycht, Holandt, Noyderburg, Passenhein ac omnes & singuli fratres Ordinis militares Prusiæ iurabunt pacem præsentem seruare inuiolabiliter, & inconcussè, nec ei contrauenire quacunque occasione, nec dispensationem uel relaxationem Iuramenti petere, renunciando omnibus exceptionibus tam Iuris quam facti, maximè, quod causa metus perditionis omnium bonorum, aut absq; consensu sedis Apostolicæ, cui ordo immediatè subest, seu quod non uocatis Magistris Almaniæ & Liuoniæ, & absque eorum scitu, uoluntate, & consensu, & contra Statuta & consuetudines Ordinis præsens concordia & unio celebrata & acceptata sit, & alijs non obstantibus quibuscunque. Item ut huiusmodi pacem perpetuam & concordiam sub certiori tenore, attentiori firmitate & robore in omnibus suis capitulis, cõditionibus, articulis atq; punctis custodiamus & seruemus: Et ut pax ipsa fœdus & unio ab omni suspicionis genere sit circumscripta, pro illius subsistentia & robore adijcimus. Quod Sereniss. dominus Kazimirus Rex Pol. & nos Ludouicus Magister, Commendatores, Conuentus & Ordo per nostros hincinde factores & procuratores quos in solidũ, & irreuocabiliter præsentium tenore constituimus, Venerandum uidelicet patrem dominum Iodocum Episcopum Ozilieñ. Ordinis procuratorem generalem, & Magnificum, Venerabiles, Egregios, Nobiles & circumspectos uiros Iohannem de Ostrorog, Militem utriusq; Iuris Doctorẽ Castellanũ Miedzyrzeceñ. Magistrum Sandiuogium Theologię professorem Præpositum Monasterij Klodauieñ. Ordinis Canonicorum regularium, Antonium de Furliuio decretorum Doctorem Cameræ Apostolicæ clericum, Andreã de sancta cruce, Antonium de Kasarellis sacri palatij Apostolicæ Aduocatos, Bartholomæũ Kielbassã

Canonicũm Gneznẽ. Magistrum Henricum, Gurdeman Decanum Ecclesiæ S. Andreę Colomiẽ. procuratorem causarum, Magistrum Fabianum Hanco decretorum Doctorem Canonicum maiorem & Scholasticum S. crucis Vvratislauiẽ. Ecclesiarum coram summo Pontifice domino nostro Sanctiss. Papa confitebimur, profitebimur, recognoscemus, & quilibet nostrum profitebitur, & recognoscet præfatam unionem, fœdus, pacem, & concordiam Nos spontaneè, liberè, syncera uoluntate sine dolo & fraude celebrasse, ordinasse, confecisse, & consumasse. Et omnes articulos, capitula, modos, & ordinem quibus pax ipsa & concordia confecta, consumata, & regulata est, ad præfati Reuerendiss. domini patris Rudolphi Episcopi Lauentini Apostolici Legati exhortationem, persuasionem, & mediationem, & de nostra mente, scitu, uoluntate, consensu & beneplacito ultroneis procesisse. Instabimusq́, petemus, laborabimus, instare, petere, & laborare debemus, & tenebimur sine dolo & fraude quatenus summus Pontifex dominus noster præsentem unionem, fœdus, pacem & concordiam per interpositionem sui specialis decreti, de certa suæ sanctitatis scientia emanandi, et per Literas Apostolicas siue bullas in omnibus ipsius articulis, capitulis, modis, ordinationibus, atque punctis acceptet, ratificet, gratificetur. Et ad perpetuam rei memoriam confirmet, pœnam quoque & censuram ad quam nos summitimus adijciet, & apponet in præsentis pacis, unionis, & fœderis uiolatorem & transgressorem & contrariatorem cum suppletione defectuum, si qui sunt in præsenti fœdere, ordinatione, & Inscriptione comisi, & cum derogatione Statutotum & consuetudinum. Ordinis etiam Iuramento firmatorum, aut auctoritate Apostolica uel Legatorum eius, uel quacunq́ alia confirmatorum, quibus fortasse caueretur, quod in magnis & arduis rebus Ordinis uocatio & consensus Magistrorum Almaniæ & Liuoniæ debeat interuenire, ac etiam cum cassatione allegationis metus, quæ per nos Magistrum, Commendatores, Conuentum & Ordinem prætendi posit, cum ad pacem præsentem conficiendam aduocationem Reuerendiss. domini Rudolphi Episcopi Lauentini Legati Apostolici sponte uenerimus, & in singulos tractatus, conditiones, & conclusiones pacis tanquam nobis proficuos & utiles nostrum ultroneum præbuerimus consensum. Quam quidem concordiam, unionem, & fœderis perpetui conclusionem, Nos Frater Ludouicus de Erlichhausen Magister generalis, cum Commendatoribus. Conuentu adiutoribus adhærentibus & subditis nostris, de certa scientia, in omnibus eius articulis, conditionibus atque punctis approbamus, acceptamus, & præsentium tenore pro subsistentia perpetua emologamus, saluis alijs quæ contra præsentis pacis & unionis ordinationem eius articulos, conditiones, capitula non sunt, nostris & nostri Ordinis Iuribus, libertatibus & priuilegijs. Quæ præfatus Sereniss. dominus Kazimirus pro se & successoribus suis Poloniæ Regibus approbat & confirmat. In cuius rei testimonium præfati Reuerendiss. D. patris D. Rudolphi Episcopi Lauentini sedis Apostolicæ Legati, ac nostrum, Magistri generalis Sigilla, cum propriæ manus eiusdem domini Rudolphi Episcopi & Legati, & Notariorum publicorum subscriptione sunt appẽsa. Et nos Frater Henricus de Plauen hospitalarius supremus & Capitaneus in Prayschenmarkt & Morug. Vilhelmus de Pingen Commendator in Osterrode, Vlricus de Kinsberg in Ilavv, Vitus de Gych in Brandenburg, Iohannes de Narbe, Ziffridus Vlach de Schauarczburg in Balga, Georgius de Ranuung in Rein, Vlricus de Otetmberg in Licke Capitanei: Stephanus de Strothberg Vicecõmendator in Kenczberg, Vlricus de Zolendorff, & Vilhelmus Geyer in Lochsteth et Schõkẽ Castrorũ ꝓuisores: Iohãnes de Klauczeyn, Iohannes Stertuncz, Balthasar Nykierzycz, Iohannes de Lako, Nicolaus Sperlink, Casper Materne, Pruszke de Huer, Bartholomæus Rauosczke, Georgius de Bole, Mattheus de Dornyk, Nicolaus de Grebin Nicolaus Kyszkiol, Guntherus de Hozendorff, Hieronymus de Hogendorff, Iohannes Tholke, Nicolaus Raschavv, Iohannes de Dyuon, Mattheus de Lethen, Iohannes Przebendorski, Michaël de Hermanhayn, Osualdus de Sparuyn, Ludouicus de Epingen, Marcus de Federavv, Thomas de Berthlzin, Georgius Portegal, Rugelhardus Roppe, Martinus de Pokarben, Sigismundus de Freuen, Iacobus Gvvanth, Arthvvicus Domenhavv, Iohannes Thimonis, Ambrosius de Borebamth, Philippus Vaysel, Iohannes Bandyn, Guntherus de Lanvv, Nicolaus de Nothenthosen, Matthias Rokothe, Iohannes Zeleger, Michaël Hundyrtmarg, Mattheus Kolthasse, Petrus de Thyrenberg, Thomas Lenharth, Nicolaus Layssreuange. Nos etiam ciues Ciuitatum & Oppidorum, uidelicet antiqua Knyepavv, & Lambenycht, Koniczsberg, Bartenstein, Velavv, Kastenburg,

Heylígenbeil, Fredelanth de Schípemffil, & Nicolaus Deí gratia Epíſcopus & Capitulum noſtrum Eccleſtæ Zambieñ. promittimus & ſpondemus, quod Venerabilis & Magníficus Frater Lodouicus de Erlíchauſen Magiſter, & ſui ſucceſſores Ordinis noſtri, Magiſtri generales, ſinguli, præſentem concordiam & perpetuum fœdus, pacem: atque conuentionem cum Sereniſs. Principe domino Kazimiro Rege Polon. Regno ac ſibi inuiſceratis, Prælatis, Principibus & ſubditis uniuerſis mutuam, concluſam, & firmam cuſtodiam attendent, implebunt, & obſeruabunt. Nos quoque omnes & ſinguli prædicti ipſam cuſtodiemus, attendemus, obſeruabimus, & implebimus in omnibus ſuis conditionibus, articulis atque punctis. Et in euidentiā præmiſſorum literam præſentem Sigillorum noſtrorum ac Bulla Conuentus & Ordinis de ſpeciali Magiſtri generalis atq; fratrum omnium & Conuentus conſenſu appenſione ordinauimus roborari. Actum & datū in Thorun anno Domini 1466. Indictione 14. die uerò Dominica decimanona menſis Octobris, hora tertiarum de mane uel quaſi, Pontificatus Sanctiſs. in Chriſto patris domini & D. noſtri Pauli diuina prouidentia Papæ ſecundi, anno ipſius tertio. Præſentibus Venerabilibus uiris Egregijs, Strenuis, Nobilibus & Spiritualibus domino Paulo de Glouina Decano Cracou. Petro de Pnyeuy Præpoſito Vuladislau. & Canonico Gnezñ. Iacobo de Schadek decretorum Doctore Præpoſito Præmislieñ. & Iohanne Dlugoſz Cuſtode Visliciẽñ. Canonicis Cracou. Henrico de Opporovv utriuſque Iuris Doctore Archidiacono Gnezñ. Matthia Raczyanſz, Vinkler decretorum Doctoribus Paulo de Panczlouicze, Iohanne Hoffeman, & Matthia licentiatis in decretis, Iohanne Stankonis medicinæ Doctore Canonico Vvratislau. Bernardo de Czmenberg & Schonemberg in Kulmenhaldenſz de Straſzberg, Iohanne Skaski in Frandensburg & Melzak, Georgio de Sflyuyen in Illavv & Vonſdorvv Capitaneis: Iohanne Schiling, Iohanne Thimonis, Philippo Veyſſel Nobilibus de Schambia, Iohanne Folmar, Michaële Tronymer, Nicolao Koſſchelin, Luca Reychenſen Conſule Ciuitatis Vvratislau. & Nicolao Hermanni beneficiato in Eccleſia Parochiali Vvratislau. & quam pluribus alijs fide dignis teſtibus ad præmiſſa uocatis ſpecialiter & rogatis. Et ego Rudolphus Dei gratia Epiſcopus Lauentinus Sacroſanctæ ſedis Apoſtolicæ & Sanctiſs. D. nõſtri D. Pauli diuina prouidentia Papæ ſecundi, ad Germaniam Legatus miſſus præfatus, Quia præmiſſa omnia tractaui, concordaui, & dum per partes acceptarẽtur, emologarentur, & iurarentur, interfui: Ideoq; pro meliori euidentia ac teſtimonio hic me manu propria ſubſcripſi huiuſmodi concordiam & fœdus approbando, atq; ratam & gratiam habendo, Lauentinus Epiſcopus manu propria. Et ego Iohannes Eyich de Attẽdarijs Clericus Colonieñ. diœc. Apoſtolica & Imperiali auctoritatibus Notarius, præfatiq; Reuerendiſs. in Chriſto patris & domini dñi Rudolphi Epiſcopi Lauantineñ. & Legati Apoſtolici, ac coram eo ſcriba. Quia præinſertis concordiæ & perpetuæ pacis & articulorum & capitulorum in eadem concordia expreſſorum publicationi & inſinuationi Partium hincinde concordiæ acceptationi, & emologationi, exceptioni, renunciationi, ꝓmiſsioni, & iuramenti præſtationi, omnibusq; alijs & ſingulis præmiſsioni dum ſic ut præmittitur per præfatum dominum Reuerendiſs. D. Rudolphum Epiſcopum Lauentinum & Legatum Apoſtolicum, ac coram eo, & per Sereniſs. Principem D. & D. Kazimirum Regem Pol. &c. & ſuos ex una, ac Magnificum D. Ludouicum de Erlichhauſen Magiſtrum generalem Ordinis beatæ Mariæ Theutonicorum, & etiam ſuos ab altera partibus, agerentur, & fierent, una cum prænominatis teſtibus præſens interfui. Eaq; omnia & ſingula prout in prætactis concordia & articulis continetur fieri uidi & audiui. Ideoq; preinſertas Literas concordiæ & perpetuæ pacis cum earum articulis & capitulis manu alterius, me aliunde legitimè occupato, fideliter ſcriptas atq; cõfectas, ſubſcripti, publicaui, & in hanc publicam formam regredi, ſigno & nomine meis ſolitis & conſuetis, unà cum dicti Reuerendiſs. domini Legati, Magiſtri generalis, & Commendatorum prædictorum, Sigillorum appenſionibus, ac cum Notarijs infraſcriptis ſignaui in fidem & teſtimonium omnium & ſingulorum præmiſſorum rogatus & requiſitus. Et ego Stanislaus Franke de Rakouicze Clericus diœc. Vvladislauieñ. publicus Imperiali auctoritate Notarius ut ſupra. Et ego Paulus Iohannis de Geſſoue clericus diœc. Gnezneñ. publicus Imperiali auctoritate Notarius, &c. ut ſuprà.

Oratio ad Diuum Paulum Summum Pontificem, nomine Maieſt. R. pro ratificanda pace perpetua habita.

Beatiſsime pater, & domine gratioſiſs. Fidelium omnium paſtor & rector, facturus apud tuam Maieſtatem, & hunc Reuerendiſsimorum patrum dominorum Cardinalium inſignem cœtum nomine Sereniſs. Principis domini Kazimiri Dei gratia Regis Pol. Magni Ducis Lithuaniæ, Ruſsiæ, Pruſsiæ domini & hæredis, uerba, & iuſsiones tuæ ſanctitati expoſiturus, circumſpiciens: non commoueri, non denique fluctuare animo meo non poſſum, magnopere mecum reputans, quàm maximum, et quàm ampliſsimum munus mihi mandatum ſit: quanquam hoc tempus, hæc dies, hic locus, uirium quam alium qui ego ſum, dicendi nempe peritũ deſideret, cui & amplior ubertas ſermonis, & feratior contingit libertas ingenij, mihi etenim hac in eminentiſsima frequentia, hoc in ampliſsimo collegio, apud tuam ſanctitatem nunquam aliàs uiſam, apud uicarium Chriſti peroranti, mens atq; animus contrahit ſtuporem. Quis enim eſt tam facundę atq; uiuacis memorię? quis tanta ingenij, ac dicẽdi polleat facultate, qui in hoc pulcherrimo cõſeſſu, & huius frequentiæ corona, dignitatẽ & excellentiam tuam metuendo, non fiat hebetior? nõ fiat obtuſior? Te tamen ſciens clementiſsimũ, ſagaciſsimum, & eruditiſsimum, & uerum noſtræ religionis parentem, in ſingulos etiam fauore propenſiore, ac beneuolentia multa propiciũ, animũ reſumo, qui me nõ tantũ firmat, ut fidenti & quieto animo dicam, ſed etiã prouocat, & impellit, uehemẽterq; cogit, ut magna & hilari mente aggrediar, apud diuinas aures tuas benigniſsime acceptum iri, quod quicquid dixero confidens, & eò minus poſſum ingenio, & magis mihi, & ignorantię meæ parſurum non ignoro, præſertim cùm non meo, ſed præfati Sereniſs. domini Principis Kazimiri Regis auctoritate & nomine mihi incumbat dicendum, quem tua ſanctitas, etiam dum illam minor haberet ſtatus: & deinde in hac tua ad ſummum ſacerdotium diuina q; humana euectione, ſacra fœlicis recordationis domini Eugenij papę quarti prædeceſſoris, & auunculi tui imitata ueſtigia, peculiari animo fouit, extulit, & dilexit: ac ſuos & Regni profectus ſui & commoda ſingulari ſtudio & cura promouit, & procurauit, ipſeq; Illuſtriſs. Princeps dominus Kazimirus Rex Pol. pręfatus, q; primũ te Culmeñ. dignitatis Apoſtolicę fauore diuino, & patrum conſcriptorũ uniformi et mirifico conſenſu, diuinis trahentibus meritis cognouit ſublimatũ, uniuerſæ primum Reipub. Chriſtianę maximis hactenus impreſsionibus barbarorum uexatæ, deinde ſuis, & Regni ſui, & dominiorum ſuorum reb. optimè ſperare cœpit: poſtquam te ſciebat natura, ingenio, atq; uirtute, & tam optimarum artium ſtudio, quam innocẽtia excelluiſſe: pro fidei quoq; & religionis noſtræ incremento, et populi Chriſtiani libertate uendicanda, magno ſemper animo, magnoq; zelo flagraſſe. Quapropter Illuſtriſs. ipſe Rex tantis bonis, & ſupernæ tibi collatis, & à natura ingenitis in uniuerſum catholicum Orbem in ſuum quoque Regnum principatus & dominia redundantibus, & redundaturis, ſingulariſsimo zelo uelut deuotiſs. filius affectus, & per Oratorum ſuorum ex bonis & neceſſarijs reſpectibus hactenus miſſorum ſanctitati tuæ publicam obedientiam uerbis, non præſtitit: rebus tamen ipſis, & operibus te coluit, & recognouit, te uicarium unicum, & indubitatum ſummi Dei in terris tenuit, reputauit, & credidit. Iuſtiſsimis etiam tuis tam exhortationibus quam mandatis obedienter paruit. Requiſitus ſiquidem tuæ ſanctitatis Literis, & deinde Reuerendiſs. in Chriſto patris domini Rudolphi Epiſcopi Lauentini tuæ ſanctitatis ad Germaniam Legati & Oratoris ſermonibus & Literis, quatenus bellum atrox & diuturnum cum Magiſtro & Ordine Cruciferorum ordinis ſanctæ Mariæ Theuthonicorum hoſpitalis Ieroſolimitani hactenus continuatum, dirimeret, & ſibi à bellorum ſtridore temperaret (quamuis armis, & potentia, fauore hominum, inſuper & ſucceſſuum fortunæ ſe ſciret multo ſuperiorem, & penè iam uictorem) monitis tamen tuæ ſanctitatis, & imperio, potius quam ſuæ fœlicitati & ſucceſsibus differendum & auſcultandum duxit: & ad dietam ſuper plantanda pace pro die prima Septembris apud Thorun per dictum dominum Rudolphũ Legatum indictam perſonaliter aduenit: ſicq; aduenìens ſe in conditiones æquas pertrahi conſenſit. In cuius quidem pacis ordinatione & tractatu dominus Rudolphus Epiſcopus Lauentinus, caſtè, ſyncerè, integrè, inter Partem utramq; duobus prope menſibus uerſatus, fructum eſt ampliſsimum ſuę miſsionis conſecutus: Tantam nimirum de ſe uirtutem, tantam induſtriam exhibens, quantam in terris omnibus, qui rem hanc fuêre aggreſsi, neq; uidere, potuimus, neque ſentire. Talem inſuper in pace componenda, talem in dirimendis difficultatibus,

talem

talem in dissoluendis nodosis disceptationibus talem in admonendo, talem in persuadendo gessit, ut Parti utriq; gratissima fuerit eius fides, modestia, & integritas. Cuius modestiæ & integritatis signū hoc uel pro maximo documento tua sanctitas accipiat, Quod singula dona quibus à Sereniss. domino nostro Rege honoratus erat, recipere constantissimè recusauit. Et quamuis ab insignibus, & grauibus uiris à Rege ad illum ea causa destinatis solicitaretur, ut ex donis ipsis aliqua saltem grata accipere in animum induceret: iterumq; atq; iterum ne quicquā uexatus: aspernatus tamen omnia, et expeditionis frequentem instantiam, & petentium dignitatem repulit. Itaq; Pater beatissime nomine prædicti Illustriss. Regis nostri, Prelatorum, Principum, et omnium subditorum suorum, quos ambitus Regis Polonici continet, maximas tuæ sanctitati, quemadmodum iustum et condignum est, gratias agimus, maiores habemus, quamuis illas satis & ornatè agere nullatenus possumus, agit, & Venerabilis Magnificusq; uir dominus Lodouicus de Erlichausen magister generalis Ordinis prædicti, cum Sereniss. Rege domino nostro et Regno perpetuo fœderatus, & unitus, agunt, & Præceptores, subditiq; sui, tuo fauore, tuo beneficio indudum exulantem pacem reducti. Sed neq; solum Illustriss. ipse Rex Pol. suiq; optimates subditi & Proceres, prædictusq; Magister generalis & Ordo, uerum uniuersæ uicinæ nationes & populi tuæ sanctitati gratias immortales ferre gestiunt. Nec est ex tot linguis & populis, qui non probet, qui non laudet, qui miris laudibus non efferat, qui te beato æuo & gloria immarcescibili perfrui non optet: qui populum Catholicum maxima lætitia affecisse, & in singulos pacem diffudisse non dicant, non sentiant: quæ illam generalem studiorum, illam bellorum perniciem sustulit, extinxit, & pacem cūctis desiderabilem æquis conditionibus perfecit: quam perficere sine te nemo alius potuit. Cum autem is Pontifex & Legatus iocundissimam pacis amœnitatem tua auctoritate & nomine confecit, disiunctissimos populos odijs propè maioribus certātes, quàm uiribus ad pulcherrimam et uniformem identitatem reduxit (quorum solidum glutinū Magistri & Ordinis Oratorum nos cōcomitantiū, nostrisq; precationib. fauentiū coram testatur conspectus) eum inquā hominem, uel ut uerius dicamus, terrestrē pacis angelū, summa fide, summa probitate cōtinētiæ, innocentia, puritate, nobilissimis quoq; moribus, Partis utriusq; beneuolentiā & existimationē cōsecutū, tua sanctitas charum habeat, & sublimem: quemadmodū dignus & meritus est, precamur, decoret, pacemq; confectā, pro solidiori illius subsistentia, sua auctoritate, suiq; apostolici interpositione decreti approbet, & in singulis suis cōditionibus & articulis (id enim Pars utraq; deposcit, precatur, & desiderat) suis Literis confirmet.
Rex aūt clarissimus noster, dudumq; tibi & sedi apostolicæ deditissimus, prestitam tibi alias obedientiā iterū atq; iterū præstat, & innouat. Teq; unicū, summū Pontificē, uniuersalisq; Ecclesiæ uicariū indubitatū Iesu Christi per nos humiles Oratores suos profitetur, & recognoscit. Rogans humiliter & deprecans sanctitatē tuā, ut ad defensionē catholicorū, exterminiū barbarorū, atq; in augmentū religionis, quo cœpit zelo & studio, intendat, ipsum Regem, Regnum suum, & Illustrissimam coniugem suam, natos, Prælatos, Principes, & subditos: singulariter quoq; prefatū dominū Ludouicū Magistrū & Ordinē suum, principatus, & dominia ipsorum habere uelis singulariter recommissos, qui se tuæ sanctitati, omniaq; sua, beneuolos & deuotissimos exhibent, tuæ quoq; fidei & obedientiæ se submittunt, grato & prono animo facturos singula quæcunq; spectare uiderint in tuę sanctitatis & sacrosanctæ uniuersæ Ecclesiæ honorem, statum, beneplacitum, & augmentationem: ad laudem indiuiduæ Trinitatis, tuæq; beatissimæ sanctitatis.

Et quanquam Priuilegium Bresten. pacis ex reuersalibus Literis in Thesauro existentibus præsenti communi Priuilegio ascriptum fuerit, continens conditiones dictæ Pacis eas, quæ infrascriptæ sunt: Tamen quia scribuntur puncta & conditiones in uno, quæ non continentur in altero: Idcirco NOS ALExander Rex articulos eiusdem PACIS BResteñ. ex Priuilegio Ducatuum Mazouiæ sumptos, in omnem euentum, ac communem subditorum nostrorum instructionem decreuimus suprascriptis asscribendos, sic ut sequitur.

IN primis per prædictos dominos Regem & Duces Pol. Terras Lithuaniæ, Samogitarum, Rußiæ, Mazouiæ, & Stolpeñ. & aliâs dominiorum ipsorum, & subditos ab una: & prædictum Magistrum generalem & Ordinem, Terras & subditos ipsius, tam in Prußia & Almania, quam Liuonia & noua Marchia parte ex altera: omnes dissensiones, controuersiæ, & damna inter Partes hincinde facta dimissa & totaliter sopita debent esse. Ne illorum de cætero aliqua mentio, aut memoria, & signanter in querelis, aut in detractione Partium aliqua coram quibuscunque personis habeatur, aut fiat: Sed nec una Partium ad instantiam alterius suggeret, consentiet, auxilium dabit & fauorem publicè uel occultè, & quantum in ea parte fuerit, delationes & detractiones huiusmodi fieri non admittat, sed potius prohibebit. Item quod omnia bona Ecclesiarum Gnezneñ. Vvladislau. Ploceñ. Posnañ. Prælatorum, Abbatum, Monasteriorum, Conuentuum, & aliarum quarumcunque personarum Sæcularium & religiosarum, quæ sunt in Terris Ordinis sita, debent circa Iura omnia tàm Ecclesiastica, quàm Sęcularia, & omnes antiquas cõsuetudines, quæstus, decimas, Castra, Villas, prædia, Curias, & alias utilitates, emolumenta, & prouentus, quibuscunque nominib. nuncupentur, cõseruari, nec aliquibus nouis cõsuetudinibus seruitijs & oneribus aggrauari. Quodque eadem bona non alienentur, nec per eorum alienatione instetur per Partes, sine consensu Prælatorum speciali. Omnes aũt census, decimas, prouentus & alias obuentiones qualescunque in Terris Ordinis consistentes, quos & quas Magister & Ordo prędictis Reuerẽdiss. patrib. dñis Archiepiscopo Gnezñ. Vvlad. & Ploceñ. Episcopis, alijsque Prælatis Sæcularib. et Regularib. Regni Pol. per biennium subleuauerat, plenè & integrè restituant, & restitui faciãt: medietatem infra hinc ad festum Purificationis Mariæ: Reliquam aũt partem ad festum Paschæ proximè nunc uenturum in Ciuitate Thoruneñ. Item de Limitibus Ducũ Mazouiæ hoc statuimus, quia remanere debent circa Literas quas habent. Et similiter qui in Literis nostris & Ordinis super eisdem Limitibus continentur, & ubi in Literis limites descripti non fuerint, ad eosdem firmandos prefati Duces suos Consiliarios destinare debent, similiter & Ordo. Quę uerò Partium euidentiori testimonio, uel alijs legitimis probationibus suos limites probauerit, & suas esse granicies docuerit: hæc remaneat circa ipsas. Et in casu quo utraque Partium granicies & limites legitimis probationibus probare non posset, stabit in optione Magistri, an uelit iurare pro eisdem graniciebus uel dominum Ducem admittere ad iuramentum pro eisdem. Cum Duce autem Boleslao limites alias ut prius facti, pro quibus non est discrepantia, renouentur. Item Terræ Samogitarum & Sudorum propter bonũ pacis debent apud nos & Regnum Pol. ac Ducatum Lithuaniæ sub limitibus suprascriptis remanere perpetuè & in æuum. Item à fine limitum Ducum Mazouiæ incipiendo à flumine Lyk, & uado dicto Kamyonibrod, qui iacet in superiori parte eiusdem fluminis Lyk, altius quam isti lacus Brayuo, Thoczylovv: & ab illo directè eundo per solitudinem usque ad locum qui dicitur Rohoth, ita quod medietas eiusdem lacus remaneat in Terris domini Ducis Lithuanię, & reliqua medietas in Terris Ordinis, & ab illo lacu directo tramite per desertum usque ad quandam arcam dictam Mernusk, et à Mernusk eundo directè usque ad lacum qui uocatur Dvvischicz: Ita tamẽ quod idem lacus remaneat totus in parte Ordinis: Et ab eo lacu quo directius iri potest ad ortum seu summitatem fluminis dicti Lepnicza (per) eundem fluuium descendendo usque ad consumationẽ eius, ubi intrat in fluuiũ Scheschupa, procedendo per solitudinẽ usque ad rippã fluminis Memel, & ex opposito fluminis dicti Svvyanta, ubi idem fluuius Svvyantha intrat fluuiũ Memel prædictũ: Et hoc quo ad Terrã Sudorũ, tandem (per) fluuiũ sursum ascendendo per duo milliaria, & ab illo loco (per) illum fluuiũ descẽdendo, transeundũ est per solitudinem quo directius iri potest usque ad fluuium Iura: Relinquendo fluuiũ Memel in sinistro latere ubique per duo milliaria, Et dictum fluuiũ Iura ascẽdendo unũ milliare, A quo loco Iura fluuius deserendus est, et transeatur per solitudinem, relinquẽdo fluuios Memel, & Rußna lacum qui dicitur Hap, et Castrum Memel in Samagitto Klupedo appellatum, undique à sinistro latere per tria milliaria: & sic transeundum est usque ad littus Maris salsi. Et hæ sunt granicies Terræ Samogitarum & Prußiæ. Inter Liuoniam uero, Samogitiam, & Rußiam limites sunt incipiendi à flumine dicto Helge, ubi dictus fluuius intrat mare, per eundem fluuium ascendendo sursum ad antiquos limites inter Samogitiam, Lithuaniam, Rußiam ab una, & Liuoniam ab altera partibus, tentos & obseruatos. Non tamen ad illos limites qui signati sunt eo tempore quando Ordo Terram Samagitarum tenuerat, sed ad illos qui antiquitus inter Terras prædictas sunt seruati. Item datia siue exactio Funtovvczol super quæ priscis

tempo-

temporibus & hactenus controuerſia inter Magiſtrum & Ordinem, ac Mercatores Terrarum Regni Pol. uertebatur, & ſemper pendebat ex certis cauſis indeciſa, talem ponimus ordinem: Quod Mercatores Regni præter alia quæcunq; grauamina & ſolutiones in poſterum imponendas, quibuſcũq; nominibus cenſeantur, reſpondeant Ordini de eadem duntaxat, ſi quando illos contigerit cum bonis ſuis in nauibus proprijs nauigare ultra mare. Ita tamen, Quod ſi Ciuitates maritimæ libertatæ & ſolutæ uia Iuris fuerint ab eadem, quod Ciues, Mercatores, & Indigenæ Regni & Terrarum Polon. Lithuaniç, Mazouiç, & Ruſsiç à ſolutione quoq; huiuſmodi ſint liberi & exẽpti. Et illa omnia ab eis, à tempore quo pręſens pax perpetua eſt firmata, ratione huiuſmodi exactionis ſunt recepta, integraliter reſtituentur per Ordinem prædictis Mercatoribus Regni uiceuerſa abſq; recuſatione & renitentia: qualicunq; interruptione, cõſuetudine, præſcriptione, & diuturnitate temporis non obſtante: Si uero per concordiam extincta fuerit, ad reſtitutionem receptorum mimine teneantur. Aliæ autem omnes et ſingulæ exactiones quibuſcunq; nominibus uocitẽtur, à Mercatoribus, & Terrarum Regno Pol. ſubiectarum ut præfertur indigenis, in Terris Magiſtro & Ordini ſubiectis. Et ſpecialiter exactio quædam dicta Lobegalth, et Firhen nullatenus de cœtero imponantur. Item liber ſit trãſitus & uia omnibus Mercatoribus & Incolis Regni Pol. & Terrarũ Lithuaniæ, Samogitarum, Mazouiæ, Ruſsiæ, & Stolpeñ. cum ſuis mercantijs, frumentis cuiuſcunq; grani, & rebus quibuſcũq;, & cuiuſcunq; conditionis uel maneriei exiſtant, ſine impedimento uel angaria per Terras, & maria, aquas, & flumina quæcunq; aſcendendo, in & ad Regnũ Pol. Terras Lithuaniç, Samogitarũ, Mozauiæ, & Ruſsiæ: & deſcendendo per Terras dominiorum Ordinis, & per ipſa flumina ſeu aquas usq; ad maria et transmare in nauibus uacuis ſiue oneratis, magnis ſiue paruis, abſq; aliquo arreſto & impedimento Ciuitatum ſeu Oppidorum, et ſpecialiter circa Thorun, quocunq; & quotieſcũq; uoluerint. Quas quidem merces, frumenta, & res, ut præſcriptum eſt, ſi præfati Mercatores ſiue Incolæ Regni noſtri Polon. & Terrarum ſupraſcriptarum, ducentes, uendere aut ſtare in aliquo locorum ſeu Ciuitatum ad portum, ſeu rippam prędictarum aquarum ſiue maris ſituatorum, ſiue ſituatarũ uoluerint, eſt, & debet eſſe in ipſorum arbitrio & uoluntate. Si uero uendere noluerint, poſſunt abſq; omni impedimento ire ſeu aſcendere uel deſcẽdere quo eis placuerit cum rebus prædictis ut ſuperius eſt expreſſũ. Item ſi aliquãdo contigerit quod ſubditi noſtri tam Spirituales quam Sæculares cuiuſcunq; conditionis exiſtant, ſtatus uel ordinis, uolendo pacis perpetuæ præſentis concordię fœderibus contraire, uel alijs cauſis legitimis occaſione prędicta emergentibus fortaſſe indignationẽ noſtrã incurrerent, & formidinẽ pœnæ ac metus qui cadit, in conſtantẽ, recurreret ad Magiſtrũ & Ordinẽ, expoſita cauſa metus tenebit Magiſter & Ordo talẽ & taliter ad dominia Ordinis fugientẽ ſuſcipere, & fouere, ipſumq; fugientem ad iuſticiam exponere, cauſamq; ſui receſſus corã noſtra Maieſtate per ſuas Literas uel nuncios allegare: ita quod nos poſt intimationẽ Magiſtri & Ordinis tenebimur in termino competẽti circa limites de parte noſtra duos Barones aut Milites de noſtris ponere, & Magiſter de ſuis totidem: Qui taliter ex utraque Parte electi, cognita ſui receſſus cauſa, debebunt de ipſo bonam facere iuſticiam, & iuxta merita cauſæ coram eis introductæ, tali perſonæ fugienti de pace & ſecuritate per declarationem ſuam apud noſtram Regiam Maieſtatem cum bonis conditionibus aſſecurationi ſuæ prouidere. Ita quod nos propter hoc, contra perſonam prædictam fugientem, ad aliquam ultionem, parendo declarationi illorum Iudicum, electorum, non cõſurgamus: Sed eum priſtinis fauoribus, ſicut & cœteros ſubditos complectemur. Item & ſubditi noſtri, & Magni Ducis, et Terrarũ noſtrarũ prædictarum, undecunq;, & cuiuſcunq; gradus, ſtatus, uel conditionis fuerint: qui cauſa negociationis uel alia ad Terras noſtras Pruſsiæ, Lithuaniæ, uel aliâs uenerint, per nos & ſubditos noſtros, ac extraneos cuiuſcunq; gradus, ſtatus, aut conditionis fuerint minimẽ impeti, cõueniri debent, uol arreſtari: ſed in Polonia, Lithuania, Mazouia, Ruſsia, ſeu Terra Stolpẽſi quid Actionis habuerint iuxta Terrarum Iura municipalia huiuſmodi contractionis ſopiantur. Delinquens tamen in loco delicti deprænhenſus, & contrahens de contractione recenti in loco contractus poterit conueniri. Sed ſi de loco ubi contraxit receſſerit, publicè uel occultè, coram Iudice ſuo conueniatur. Item ſi fures, incendiarios, uel alios malefactores quoſcunq; de dominijs Regni noſtri quibuſcũq; ad Regnum noſtrum, Ducatus, & Terras noſtras prædictas fugere contigerit: extunc Terrigenæ & quorum intereſt, de Terris & dominijs Regni noſtri licenter eoſdem ſine omni impedimento inſequi liberè ubicunq; poterint. Quibus etiam Capitanei, Tenutarij, Terrigenæ, Iudices,

Officiales, & ſubditi dominorum noſtrorum præfatorum quicunq; ſuper hoc fuerint requiſiti, debēt p̄ſtare auxilia, cōſilia, & fauores ut malefici huiuſmodi capiant̄: captiq; iuxta Iura municipalia Regni noſtri legitimè puniantur. Et ſi capi nō poterint in Regno & Terris noſtris ſæpe dictis per nos & ſubditos noſtros, ut aliàs nullatenus ſuſtineantur ſeu foueantur. Teneanturq; utraq; Pars illis ſine fraude & dolo in ſuis dominijs incolatum prohibere, aut in metis Terrarum, quos huiuſmodi tangit negocium, exhibere de eis iuſticiæ complementum. De malefactoribus autem de Terris Ordinis Pruſsiæ & Lithuaniæ ad Reg. noſtrum confugientibus ſimilis æquitas babeatur. Item neutra Partium debet aliquē, uel aliquos etiā ſubditos alterius Partis in ſuis dominijs fauore ac tolerare, qui alteri Parti, eius ſubditis, aut ſubdito diffidare uelit, aut uelint, ac diffidant, damna irrogant, ſeu infidelitatem commiſerint, uel alias graues inferrent moleſtias, imò & inimicis Parti aduerſæ adhærere poſsint: eos per Terras ſuas permittere in præiudicium & offenſam alterius ſine dolo & fraude quoquomodo. Item omnes coadiutores & adhærentes qui in fauorem noſtri & Regni noſtri Pol. coadiutorum, & ſubditorum noſtrorum, Magiſtro & Ordini Pruſsiæ diffidarunt, & ab omni impetitione Magiſtri & Ordinis prædicti ſint liberi & ſoluti. Item omnes Apoſtatæ Ordinis prædicti in Regno noſtro, & Terris Lithuaniæ, Samogitarū, Mazouię, Ruſsiæ, & Stolpeñ. & alijs dominijs Regni noſtri & Terrarum prædictarum commorantes, ne diutius in ſuis peccatis tolerētur: de Regno noſtro & dominijs noſtris prædictis per nos & Officiales noſtros exire cōpellantur, & deinceps ij & alij in eiſdē nullatenus foueantur. Item quod nullus Mercator ſeu alius homo cuiuſcunq; conditionis exiſtat, aut bona ipſius, propter delictum ſeu debitum alterius arreſtetur, uel turbetur, nec etiam captiuetur. Item ſi Victores & aurigæ bona ſeu merces Mercatorum pro precio ducentes telonea ſeu loca datiarum præterierint, ipſi duntaxat in rebus & equis proprijs puniantur. Et quod propterea bona Mercatorum non debent occupari, nec detineri. Item Illuſtris princeps dominus Boguslaus Dux Stolpeñ. ab una, Magiſterq; & Ordo prædicti ab altera partibus, ad diſtinguendum et reformandum limites inter Ducatum Stolpeñ. prædictum & Terram Ordinis in Pomerania nuncios ex utraque mittant in feſto Aſcenſionis domini proximè nunc futuro, ubi dum conuenerint Pars domini Ducis eliget duas aut tres perſonas de parte domini Magiſtri & Ordinis. Et è cōuerſo dominus Magiſter & Ordo duas aut tres perſonas similit̄ de parte Ducis: Quæ perſonæ ſic electæ præſtito corporali iuramento, uiſis Partiū Iuribus, Literis, aut legitimis documentis, differentias huiuſmodi, ſi commodè poterint, terminabunt. Si uerò non poſſent, extunc eligent unum unanimi conſenſu pro Iudice: qui habendo Deum & Iuſticiam præ oculis, quæſtionem prædictam inter Partes iudicialiter, quāto breuius poterit, terminabit. Cuius deciſioni Partes beneuolè obediēt & parebunt. Item ut huiuſmodi pacem perpetuam & concordiam ſub certiori attentionis firmitate et robore cuſtodiamus & ſeruemus, promittimus ſine dolo & fraude, ſub fide & honore, quod ad nullius uiuentis hominis requiſitionem, inductionem, ſuggeſtionem, perſuaſionē, uel mādatum, etiam quacunq; dignitate præfulgeat, Papali, Imperiali, uel Regali, aut cuiuſcūq; congregationis legitimè perſonarum Eccleſiaſticarum uel Sæcularium debebimus uel poterimus contrauenire ipſis in toto uel in parte, expreſſè, manifeſtè, uel occultè, p̄ ſe ſeu alium uel alias quaſcunq; perſonas ſubmiſſas, Spirituales uel Sæculares, neq; eas taliter, aut quocunq; modo alio uiolare: Etiam ſi Imperator perſonaliter cum exercitu ſe cōtra nos, Regnum noſtrum, aut Magnum Ducatum Lithuanię moueret. Non debebimus ei, nec ſucceſſores noſtri aſſiſtere, ope, conſilio, auxilio, uel fauore. Item ut omnia præmiſſa certiori cautela munita iugiter permaneant, & ut Pars cōtra Partem metu animaduerſionis præſentis concordiæ ad bella, & pręlia non conſurgat: ſtatuimus decernētes, Quod noſtri prælati, Milites, Nobiles, Ciues, & tota communitas debeat & teneatur Terrarum Regni Pol. Prælatis, Baronibus, Militibus, Nobilibus, Ciuibus & toti communitati. Dare certas noſtras Literas, & pares ſiue reuerſales ab ipſis ſub eadem forma recipere, quas tam nos, q̄ pręfatus Ordo utriſq; ſubditis noſtris dare p̄mittimus, & debemus, ipſiq; ſubditi noſtri eaſdem ſubditis domini Magiſtri & Ordinis, & è conuerſo ſubditi Ordinis ſubditis Regni noſtri dare & repræſentare tenebunt̄ in termino ſub his, uel ſimilib. uerbis. Quod ſi nos uel ſucceſſores noſtri ſtante huiuſmodi pace perpetua, Magiſtro aut Terris Ordinis uellemus aut conaremur huiuſmodi guerras aut bella mouere, nō debēt nobis ſubditi noſtri cōſentire, nec in hoc obedire, aut parere. Imo erūt ab omnib. noſtris homagijs, iuramētis, & ſubiectionib. liberi et ſoluti, donec in hoc caſu nos ad obſeruationē huiuſmodi pacis p̄petuę reuertemur.

Item

Item si aliquæ nouæ dissensiones, displicentiæ, damna, siue discordiæ inter nos, Lithuaniæ, Samogitarum, Mazouiæ, Terras Rusiæ & Stolpeñ. ex una: ac Magistrum & Ordinem prædictum tam per Rusiam quam Liuoniam emerserint, uel aliqua Partium presenti concordiæ suadente diabolo contrauenire quouis modo præsumpserit. Ex tunc Pars læsa alteri tenebitur & debebit Nuncijs aut scriptis huiusmodi iniurias & displicentias seu aliquod præmissorum significare. Et tandem ambæ Partes efficere & procurare sine dolo & fraude quod Consiliarij ipsarum Partium ad certos locum, & diem conueniant competentes, qui huiusmodi displicentias & iniurias secundum Deum & Iusticiam, omni fauore & odio postpositis, tractent, cognoscant, terminent, & decidant. Item omnes uiolationes Treugarum, pacis, fœderis, stipulationum, & contractuum si quæ inter Partes prædictas in guerris prædictis accidissent: uigore præsentis concordiæ cassamus, & annihilamus.

Finiunt articuli ex Priuilegio Ducatuum Mazouiæ de pace Bresteñ. sumpti.

SIGILLA PENDENTIA AD LITERAM PACIS PERPETVAE.

SIGILLVM Maiestat. Regiæ.
Item Magni Ducis Lithuaniæ.

SIGILL. DVCVM MAZ.
Semouiti.
Kazimiri.
Vvladislai.
Boleslai.

SIGILLA
Item quatuor Ducum Lithuaniæ.
Item Boguslai Ducis Stolpeñ.

SIGILLA ARHIEPISCOP.
Gnezneñ.
Leopolieñ.

SIGILLA EPISCOP.
Cracouieñ.
Vvladislauieñ.
Ploceñ.
Posnanieñ.
Vilneñ.

SIGILLVM
Item Castellani Cracouieñ.

SIGILLA PALATINO.
Cracouieñ.
Posnanieñ.
Sandomirieñ.
Calisieñ.
Siradieñ.
Lancicieñ.
Bresteñ.
Vvladislau.
Vilneñ.
Troczeñ.
Ploceñ.
Varsouieñ.
Leopolieñ.
Cameniceñ.
Belzeñ.

SIGILL. CAST.
Posnanieñ.
Sandomirieñ.
Calisieñ.
Gnezneñ.
Siradieñ.
Lancicieñ.
Bresteñ.
Vvladislau.
Miedzyrzecen.
Vilneñ.
Troczeñ.
Ploceñ.
Dobryneñ.
Czyrneñ.
Varsouieñ.
Leopolieñ.
Camenec.Rus.
Camenec.Pod.
Lublinensis.
Voyniczeñ.
Byeczensis.
Radomiensis.
Landensis.
Rosperieñ.
Brzezineñ.
Konarieñ.
Rupineñ.
Gostineñ.
Raueñ.
Szochacouieñ.
Cziechonou.
Koualeñ.
Krusvicieñ.

SIG. OFFIC.
Marsch.Reg.
& Officialium
Regni Polon.

SIG. SVCC.
Cracouieñ.
Posnanieñ.
Sandomirieñ.
Calisieñ.
Gnezneñ.
Siradieñ.
Lancicieñ.
Bresteñ.
Vvladislauieñ.
Ploceñ.
Czyrneñ.
Varsouieñ.
Leopolieñ.
Cameneceñ.

SIGIL. VENATOR.
Brzesteñ.
Czyrneñ.
Vvladislauieñ.
Varsouieñ.

SIG. GLADIFEROR.
Cracouieñ.
Siradieñ.
Posnanieñ.
Lancicieñ.
Bresteñ.

SIG. SVBDAPIFER.
Cracouieñ.
Posnanieñ.
Sandomirieñ.
Calisieñ.
Gnezneñ.
Siradieñ.
Lancicieñ.
Bresteñ.
Vvladislauieñ.
Ploceñ.
Czyrneñ.
Varsouieñ.
Leopolieñ.
Dobrineñ.

SIG. SVBPINCER.
Cracouieñ.
Posnanieñ.
Lancicieñ.

Bresteñ.	Subcamerarij.	Pincernæ.
SIGIL. OFFICI. CVR.	Thesaurarij.	Incisoris.
Marschalci.	Magistri coquinæ.	Dapiferi.

Liber transitus omnibus Mercatoribus & incolis Regni Pol. & Terrarum Lithuaniæ, Samogitiæ, Mazouiæ, & Rusiæ cum omnibus mercantijs per terras, maria, & trans mare in perpetuum per Terras Cruciferorum tam Prusiæ, quàm Liuoniæ permittitur.

FRater Paulus de Ruszdorff Ordinis beatæ Mariæ domus Teuthonicorum Hierosolym̃. Magister generalis, Significamus tenore præsentium uniuersis. Quomodo inter cætera nostræ synceritatis & benignitatis studia, quæ ad subditos & subiectos dominiorum Ordinis nostri quadam humanitate libẽter gerimus, diebus, noctibusq; meditantes in animo fatigamur, ut ipsis tranquillitatis remedia, pacis dulcedinem & requiem procuremus opulentam. Igitur conuenientibus nobis unà cum Prælatis & Præceptoribus, cæterisq; Ordinis nostri fratribus, ac strenuis Militibus, & prouidis Ciuibus, fidelibus nostris dilectis infra scriptis, feria sexta in crastino Ascensionis Christi & diebus sequentibus, in Ripa fluminis Visla, in hæreditate Nyessoua Vvladislau. diœc. ex opposito Oppidi nostri Thorun ex una: & Sereniss. Principe, Magnificoq; dño VVLAdislao REge Pol. &c. factæ, & initæ, contentos ipsis articulos præfatæ concordiæ in nullo penitùs contrauenientes, sed ipsos magis ac magis approbantes & confirmantes per capitula, distinctiones, & clausulas infra scriptas, declarauimus & elucidauimus ac tenore præsentium elucidamus. In primis si quidem. Quod uia libera est, & debet esse, omnibus Mercatoribus, & incolis Regni Pol. & Terrarum Lithuaniæ, Mazouiæ, Rusiæ, & Samogitarum transeuntibus cum eorum mercantijs & rebus quibuscunque per Prusiam & Liuoniam & alias Terras Ordini subiectas, antiquis tamen teloneis & depositis siue modis deponendi merces consuetudinibus, & obseruantijs alijs semper saluis, prout in articulo octauo Literæ unionis, & concordiæ perpetuæ quæ sic incipit. Item omnes Mercatores, &c. est expressum. Item liber sit transitus & uia omnibus Mercatoribus & Incolis Regni Pol. & Terrarũ Lithuaniæ, Samogitarum, Mazouiæ, & Rusię cum suis mercantijs, frumentis cuiuscunq; grani, & rebus quibuscunq;, & cuiuscunq; conditionis uel maneriei existant, sine impedimento, uel angaria per Terras, & maria, aquas & flumina quæcunq; ascendendo in & ad Regnum Polon. Terras Lithuaniæ, Samogitarum, Mazouiæ, & Rusiæ: & descendendo per Terras dominiorum Ordinis nostri, ac per ipsa flumina seu aquas usq; ad maria & trans mare in nauibus magnis siue paruis in perpetuum, quocunque, seu quotiescunque uoluerit: quas quidem merces, frumenta, & res, ut scriptum est, Si præfati Mercatores seu incolæ Regni Pol. & Terrarum supra scriptarum ducentes uendere aut stare in aliquo locorum seu Ciuitatum ad portum seu ripam prædictarum aquarum siue maris situatarum, uel situatorum uoluerint, est, & debet esse in ipsorum arbitrio & uoluntate. Si uerò uendere noluerint, possunt absq; omni impedimento ire seu ascendere, uel descendere quò eis placuerit cum rebus prædictis, ut superius est expressum. Item de datia, Pfundtzol uulgariter dicta, Consiliarij domini Regis prædicti proposuerunt. Quomodo prædicta Datia sit noua, & deposita fuerat, neque eo tempore extitit, quando pax & concordia est facta & firmata, neque prædicta Datia imposita fuit ad longa tempora, sed tantum ad pacificandum mare eo tempore quo Regina Daciæ Margaretha cum Alberto Rege Suetiæ tenuit guerram. Ex aduerso Consiliarij Ordinis nostri dixerunt, quod hoc teloneum Pfundtzol fuit ante istam pacem & concordiam perpetuam, nec unquam fuit depositum, nec articulus in litera concordiæ positus continetur, quod aliqua telonea deberent deponi: Sed demonstrat, quod nulla noua telonea sunt instituenda: propter quam discrepantiam & dubium sic est conclusum. Quod de cætero prędicta Datia Pfundtzol, & eius solutio suspendatur, & sit suspensa: nec ad ipsius solutionem Mercatores duntaxat & Incolę Regni Pol. & Terrarum prædictarum teneantur, tamdiu quousque cognoscatur & discutiatur, an secundum dispositionem & tenorem Articuli octaui, à capite de quo supra est facta mentio, debeat deponi, quo ad Mercatores & Incolas Regni Polon. & Terrarum prædictarum. Item quod omnes Mercatores & Incolæ Regni Polon. & Terrarum Lithuaniæ, Samogitarum, Mazouiæ, & Rusiæ, à solutione cuiusdam pecuniæ uulgariter Lobegeld nuncupatæ, quæ à frumento in

Gdansk recipiebatur, perpetuò sint liberi & exempti, nec ad eius solutionem de cætero teneantur. Item omne Mercatores & Incolæ Terrarum & dominiorum Ordinis nostri in Terris Regni Polon. duntaxat, Dobryneñ. Cuiauieñ. Lancicieñ. Siradieñ. & in Polonia in Ciuitate Gnezneñ. tantum liberè possunt pannos uendere, & per ulnas incidere in foris annalibus Ciuitatum seu Oppidorum prædictorum: possunt etiam emere & ducere frumenta, pecudes, & pecora ac quascunque alias res in foris septimanalibus quibuscunque. Item quod teloneum & depositum uulgariter Niderloge, circa Landisberg, & Castrum in noua Marchia, quæ dicuntur de nouo imposita, suspendantur: nec à Mercatoribus & Incolis Regni Pol. exigantur seu recipiantur: sed dentur ad fideiussoriam cautionem tamdiu quousq; dominus Rex, & nos Magister ad limitãdum granicies inter Poloniam & nouam Marchiam nostros Nuncios transmittemus, & ibidem nos Magister & Ordo prædicti recepta primitus informatione & impositione nouitatis telonei & depositi prædictorum per dictos nostros Nuncios, id quod nouum, & inconsuetum fuerit deponemus & tollemus. Item de uectura salis, de Prussia per Terram Dobrineñ. suspensum est usque ad responsionem domini Regis Poloniæ, &c. In quorum omnium testimonium & euidentiam pleniorem Sigillum nostrum præsentibus est appensum, præsentibus & tractantibus Reuerendis in Christo patribus & dominis dominis Iohanne Culmeñ. Gerhardo Pomeranieñ. Ecclesiarũ Episcopis, Venerabilibus & Generosis Ordinis nostri fratribus Luduigo de Landsze Marschalco supremo Henrico Holt supremo hospitalario in Elbingo, Nicolao Iorlicz supremo Trapiario in Krisburg, Martino Kemerater in Thorun, Iodoco Hoenkirchen in Tuchola Cõmendatoribus. Egregijsq; & Religiosis Ordinis nostri professis. Actum & datum in Ripa fluminis Visla in hæreditate Nyessoua Vvlad. diœc. ex opposito Oppidi nostri Thorun, feria quarta infra octauas Ascensionis Christi. Anno Domini. 1424.

Cum Vvladislaus Iagel. tandemq; Kazimirus suus filius Terras Prussiæ per Cruciferos de corpore Regni occupatas uterq; eorum recuperarat, & eas reuniuit suo corpori Regni, à quo per Ordinem dismembratę erãt, restituendo eas ad corpus Regni: suæ incorporationis Literas dedit, habenturq; in Terris Prussiæ pro Priuilegijs Terræ, de quib. infrascripta pũcta sunt trãsumpta: quæ licet sint in Priuilegio incorporationis Terrarum, quod habetur in Thesauro Regni: Tamen quia nonnulla sunt hic quæ in Priuilegio incorporationis non uidentur contineri. Idcirco præsentia puncta scienda sunt propter iustitiam incolarum Pruss. ad quod communiter se referre consueuerunt.

PROmittentes insuper pro nobis & hæredibus successoribus nostris. Quod præfatos Barones, Nobiles, & Ciues, & singulos incolas Terrarum nostrarum prædictarum Prussiæ, in Iuribus, libertatibus, Literis, munimentis eorum, quæ à Principibus Spiritualibus & Sæcularibus Regibus & dominis Terrarum prædictarũ obtinent, conseruabimus, fouebimus, defendemus, nec unquam ea uiolabimus, aut præuaricabimur, aut uiolari, aut præuaricari quomodolibet permittemus. Si autem alicui Ciuitati, uel priuatæ personæ Priuilegium amissum fuerit, aliud de consilio Consiliariorum Terrarum illarum gratiosè dabimus & largiemur: dum modo in hæreditatis & bonorum, quorum à nobis petetur Literalis innouatio, petens fuerit in pacifica continua & præscriptionem habeñ. possessione. Vt autem nostræ libertatis, æquitatis, & iustitiæ dexteram in his subiectionis eorum & nostræ acceptionis fœlicibus dante Domino primitijs sentiant, in uniuersos & quemlibet eorum effusam, & immutatione Principum cõmutatam etiam & sublatam deprædhendet oppressionẽ, datiam quæ in uulgari Fundczol dicitur. Item omnia telonea in aquis, & terra, noua & antiqua obseruãtia in Terris duntaxat Prussiæ quomodolibet instituta. Item in Terra Pomeraniæ Exactionem siue datiam, quæ portus aliàs Marszard ueteri institutione Ducum Pol. uocabatur, Regia munificentia tollimus, abrogamus, deponimus, ac solutionem illarum temporibus perpetuis resoluimus, dimittimus, & relaxamus, in ullo unquam tempore per nos aut successores nostros Reges Polon. ex quacunq; causa aut occasione instituendam aut imponendam.

Item

Item licet Magister & Ordo occupatione Terrarum prædictarum omnia bona & merces quarumcumq; manerierum, diuina permissione naufragium in mari passorum, uelut propria ex naufragio, quasi Iuris sui facta occupabant: Nos tamen qui Rex Catholicus sumus, & forte huiusmodi & naturali, & diuino Iure, sedisq; Apostolicæ decreto damnatã, uelut crudelem & iniustam execrantes, pollicemur, quod res et bona cuiuscũq; ponderis, aut ualoris existant, earum personarum quæ maris naufragio periclitabuntur, nunquam per nos aut Officiales nostros uelut nostras, aut Iuris nostri petemus aut requiremus, sed illas absq; aliquali diminutione per eos quorum ante naufragium fuerũt, aut eorum propinquiores, demonstratione euidenti propinquitatem probantibus, colligendas, & in usus conuertendas beneplacitos decernimus: contrariæ consuetudini aut Iuri, uel potius corruptelis pro nobis, & successoribus nostris renunciando. Nisi forte nullus bonorum huiusmodi extaret iustus hæres & successor, quoniam in casu illo bona ex naufragio habita nostræ potestati uolumus subiacere. Item omnes militares Nobiles, Ciues, et Incolas Terrarum prædictarum in ius, conditionem, & proprietatem Regni Pol. translatos & inuisceratos, hac etiam prosequimur prærogatiua. Quod Dignitates & Officia hactenus illic consistentia & imposterum constituenda. Item tenutas Ciuitatum et locorum in Terris prædictis nulli extraneo aut forensi, sed proprio indigenæ iuxta obseruantiam aliarum Terrarum Regni nostri conferemus. Item omnes causas notabiles dictas Terras concernentes cum Consiliariorum consilio Terrarum prædictarum tractabimus, terminabimus, & definiemus. Item Terras prædictas sub nostro regimine & Regni Pol. corpore consistentes in suis antiquis gadibus, limitibus, terminisq; conseruabimus, tuebimur, & defendemus, nec terminos & gades Terrarum ipsarum in aliquo diminui, uel periclitari, uelut Regni nostri partes indiuiduas ullatenus patiemur. Item cum Terræ ipsæ & homines ipsas incolentes uarijs hactenus Legibus siue Iuribus uidelicet Maydeburgeñ. & Culmeñ. Polonicali, hæreditario, & Pruthenico, in decidendis quibusuis & eorum quæstionibus & administratione iusticiæ utebantur: quod etiam illis sub nostro principatu & regimine uolumus firmum esse & perenne, ea licentia attributa, ut liceat cuicunque de uno Iure in aliud, sine tamen aliorum præiudicio quo uoluerit transmigrare. Item cum monetæ, iustam, fidelem, ligam, pondusq; habentes, cusio, Terrarum quamlibet, uehementer, & Nobilitatem fœcundet: uolumus, ut in quatuor locis Terrarum prædictarum uidelicet Thorun, Elbing Gdansk & Konigsberg, duntaxat guerra durante, fidelis & iusta, imaginem nostram & subscriptionem tituli nostri continens, cudatur moneta: præfatorum Militarium, Ciuium, Terrarum prædictarum impensis. Pace autem suffragante & habita, tantũ in Thorun & Gdansk sine præiudicio priuilegij Thoruneñ. Ciuitatis, nostris Regijs cudantur impensis. Prouiso tamen quod Moneta ipsa in pondere & grano, & liga debita nullatenus minuatur. Item, quia nos pro bene gerendis rebus dominorum in uaria sæpe loca à Terris prædictis distantia necesse est facere descensum. Ne igitur per nostram absentiam Terræ ipsæ aliquod cõtrahere possent periculum, uel periclitationem, Nobiles uiros pro illius tuitione & gubernatione, de eorum legalitate, fide, & merito confisi, ad nostræ duntaxat beneplacitum uoluntatis, ac cum consilio Prælatorum, Consiliariorum, Ciuitatum maiorum prædictæ Terrę deputabimus: ad quos in nostri absentia super quolibet defectu & euentu habeatur recursus, prouidentia, prouisione, auctoritate et decreto eorum supplendus, & emẽdandus. Item Mercatoribus Terrarum prædictarum Prussiæ in Regnum Ducatus & dominia nostra uenientibus hanc prærogatiuam & libertatem de cœtero uolumus conseruari, ut quotiens illos in quæcunq; loca, Ciuitates, & Oppida Regni dominiorum nostrorum uenire cum mercibus eorum, cuiuscunq; speciei uel maneriei existãt, contingat: licitum eis huiusmodi merces in loca, testudines, & cameras, aut tecta (quorum illis libera præstari debet arendatio) deponere, & pro suo arbitrio exponere in uenalitatem, stratasq; omnes uersus Hungariam, Russiam, Morauiam, Slesiam, Austriam, Saxoniam, Valachiam liberas habeant, depositis tamen teloneis et stratis antiquitùs Ciuitatum, Regni & dominiorum semper saluis. Harum quibus Sigillum nostrum est appensum testimonio Literarum. Actum Cracou. feria quarta Cinerum. Anno domini 1454. præsentibus ibidem Reuerendiss. in Christo patribus & Magnificis dominis Sbigneo Dei gratia tituli S. Priscæ, Præsbytero Cardinali, & Cracouieñ. Iohanne Vvladislau. Andrea Posnanieñ. eadem gratia Episcopis. Iohanne de Czyzovv Cracouieñ. Luca de Gorka, &c.

Iuram en-

Iuramentum Magistri generalis in Prussia, & Commendatorum eius.

EGo L. Magister generalis Ordinis sanctæ Mariæ Virgin. Teuthonicorum, Princeps, & Consiliarius Regni Pol. Iuro quod ab hac hora & deinceps fidelis ero Sereniss. Principi dño K. Regi, & successorib. suis Regibus, & Regno Pol. & profectum illorum fideliter procurabo, & negotijs Regis, & Regni fideliter consulã, & secreta quæ mihi qualitercunque communicata fuerint in eorum detrimentum nulli pandam: pacem insuper perpetuam in omnibus suis conditionibus & articulis obseruabo & custodiam. Sic me Deus adiuuet, & hæc sancta Christi crux.

Forma Iuramenti per Consiliarios Terrarum Prussiæ, secundum Ius & necessitatem Terræ.

IVro, quod nunquam scienter ero in consilio, auxilio, aut facto in tuam læsionem, iniuriam, aut contumeliam, aut honorem quem habes uel habiturus sis, & si contra aliquid audiuero pro posse meo, ut non fiat impedimentum præstabo, aut tibi quanto citius potero nunciabo, secreta mihi manifestata sine tua licẽtia nemini pandam, uel per quod pandatur faciam. Similiter tibi & Reipub. cõsulam prout uidebitur magis expedire, & nunquam ex persona mea aliquid faciam scienter, quod pertinet ad tuam uel Reipublicæ contumeliam, uel iacturam.

Forma Iuramenti inscripti quo Consiliarij Terrarum Prus. in medio consilij iurant.

EGo A. Iuro Sereniss. domino, dño Regi Pol. &c. & successoribus suis fideliter cõsulere pro honore & statu suo Regali, ac prouentibus suæ Maiestatis, ac pro communi bono Terrarũ Prussiæ & Regni Pol. consilium suum secretè tenere, & eũ in omnibus præcustodire. Sic me Deus adiuuet, & hæc sancta Christi crux.

Consules Ciuitatum earundem & Terrarum ac Nobilium communitas in solio Maiest. iurabunt, forma inscripta.

EGo N. Iuro. Quod Sereniss. Principi & dño, domino A. Regi Polo, &c. & suis legitimis successorib. Regibus, primoq; coronatis, fidelis ero suæq; Serenitatis honorem, statum Regium, & commodum Reipub. Coronæ, & Terrarum Prussiæ pro posse meo procurabo, suam Serenitatem de omnibus dãnis quæ sciuero, auisabo: & ea manifestabo fideliter. Sic me Deus adiuuet, & hæc sancta Christi crux.

Capit. & Tenutarij Terr. Prus. sic iurant.

EGo B. Iuro. Quia fidelis ero in Castro Tenutæ meæ, illudq; seruabo fideliter Sereniss. Principi & dño, dño &c. Regi Pol. & suis legitimis successorib. Regibus Pol. trãquilitatẽ, & securitatẽ uiarũ, & iustitiam tuebor & generali seu supremo Terrarum Prussię officiali obediẽs ero. Sic me Deus adiuuet, & hæc sancta Christi crux.

Iuramentum Burgrabij Gedanen.

EGo N. Iuro quia fideliter Ius Regium tuebor, & quicquid ad Ius & personam Maiestatis Regiæ pertinet, attendam, & attentabo, agam, & procurabo ut æquè benè pauperi, sicut diuiti Iustitia ministretur. Sic me Deus adiuuet, & hæc sancta Christi crux.

Nicolaus Episcop. Varmien. cum suo Capitulo facit obedientiam Kazimiro Pol. Regi, successoresq; suos ad eam faciendam Regibus Pol. pro tempore existentibus astringit, & obligatos facit: Iuramentorumq; modum & formam per eos ipsos successores suos Episcopos, Prælatosq; & Canonicos ac quamcunq; personam Ecclesiasticam beneficiatam Ecclesię & diœc. Varmien. circa receptionem beneficij cuiuslibet faciendorum dat & inscribit, contentaq; omnia in Inscriptione pacis perpetuæ facere promittit.

IN nomine Domini Amen. Ad perpetuã rei memoriã. Nos Nicolaus Dei & Apostolicæ sedis gratia Episcopus Varmien. Significamus tenore præsentiũ, quibus expedit uniuersis, præsentibus, & futuris, harũ notitiã habituris. Quomodo destructioni bonorum

norũ,ſubditorũq; Eccleſię noſtrę Varmien. quę ꝑ armorũ gentes facta eſt,ſitq; uſq; eo cõdolẽtes,ac ipſos ſubditos noſtros paci reddere optatæ cupientes: Recẽſentes Epiſcopatũ noſtrũ et Eccleſiã uigore ꝑpetuę pacis medio Reuerẽdiſs. in Chriſto patris dñi Rudolph. Dei gratia nũc Vuratiſlau. tũc uerò Lauantini Epiſcopi ſacroſanctę ſedis Apoſtolicę Legati inter Sereniſſ. Principẽ & dñm, dñm Kazimirum Dei gratia Pol. Regẽ Illuſtriſs. Magnũ Ducem Lithuaniæ,Ruſsiæ,Pruſsiæq; dñm & hæredem &c. dñm noſtrum gratioſiſſimũ ex una: necnõ Magnificũ & Venerabilẽ dñm Magiſtrũ generalem Ordinis beatæ Mariæ Virgin. domus Teuthonicorũ Ieroſolim. in Pruſsia partibus ex altera initæ, ordinatæ, factæ, diſpoſitę, & celebratę, Literiſq; ac Sigillis atq; Iuramentis corporalib. hincinde per partem utramq; munitę & obfirmatę, de corpore inclyti Regni Pol. exiſtere: cui hucuſq; reſtitimus propoſitum noſtrũ reuocantes. Præfatum Sereniſſ. D. Regem Pol. ac ſuæ Serenitatis ſucceſſores Reges Pol. futuros, pro nobis & ſucceſſoribus noſtris, cum Venerabili Capitulo Eccleſiæ noſtrę prædictæ uigore mãdati in certas perſonas hoc plenariè per ipſum Capitulũ dati & conceſsi, quod in manibus præmemorati Sereniſs. dñi Regis & ſuæ Serenitatis Conſiliariorũ reliquimus, recognouimus, recognoſcimuſq; p̄ſentib. eſſe dñm & protectorẽ Eccleſiæ noſtræ cum Caſtris, Ciuitatib. ac Vaſallis noſtris, gratiaq; à ſua Serenitate cõquiſita, Innitẽdo præfatæ pacis perpetuæ diſpoſitioni & ordinationi & ab ipſa in nullo deſcẽdendo, Nos Eccleſiã, Capitulũ, ſubditoſq; noſtros tã Spirituales quã Sæculares ad corpus & unionẽ p̄memorati inclyti Pol. Regni reuocamus, & reducimus, ſub articulis infraſcriptis. Ad quorũ obſeruationem firmiorem Nos, Eccleſiam, Capitulũ, & ſubditos noſtros, ac etiã ſucceſſores obligamus: eoſdem articulos perpetuò ſeruaturos. Quorũ quidẽ articulorũ tenor de uerbo ad uerbũ ſequitur & eſt talis. Inprimis quod quilibet Epiſcopus Varmien. ſucceſſor noſter futurus, ſeu alij omnes ꝓ tempore exiſtentes, in perpetuũ infra tres menſes à die receptionis Literarũ Apoſtolicarũ prouiſionis Eccleſiæ Varmien. tenebit, ſeu tenebunt perſonaliter uenire ad p̄ſentiam Regiæ Maieſtatis & ſuorũ ſucceſſorũ, dũ modo in Terris Pruſsiæ eſſent conſtituti, aut in illorũ abſentia in Caſtrũ Mariemburg, & ibidem in manib. Epiſcopi, & nõ alterius, quem ad hoc ſua celſitudo deſignauerit, in Eccleſia maiori ad altare ſummũ ſub præſentia Palatini Mariemburgen. & Capitanei ac etiã Magiſtrorũ Ciuium de Thorun, Elbing, & Gdano præſentium & in futurũ exiſtentiũ teneantur Iuramentũ facere. Quod & nos Nicolaus fecimus, ſub ea quæ ſequitur forma, & in Caſtrũ præfatũ deſcendere ſub tempore deſcripto auiſati: Caſu uerô quo unus uel plures deſcriptorũ intereſſe impediretur, Nihilominus in manib. dicti Epiſcopi corã præſentibus qui conuenirent, Epiſcopus ſeu Epiſcopi in futurũ exiſtentes Varmien. iurare tenebũtur in hæc uerba. Ego N. Epiſcopus Varmien. promitto & iuro, quod ex nunc & in antea fidelis ero Sereniſs. dño meo Kazimiro Regi Pol. eiuſq; ſucceſſorib. Regib. & Regno Pol. tanq; dño & protectori Eccleſię meę, ac etiã Capituli: ſuæ Serenitati & Regno aſsiſtam, nec'non eius ſucceſſorib. uti ſuæ Serenitatis Cõſiliarius cõtra quemlibet inimicũ, cũ quo nullos tractatus, fœdera, aut inducias faciã ſine ſuæ Maieſtatis cõſenſu, inſcriptionemq; pacis perpetuę in omnib. capitulis & pũctis ac etiã Inſcriptionem ꝑ meũ anteceſſorem dñm Nicolaũ Epiſcopũ Varmien. cũ cõſenſu Capituli factã inuiolabiliter tenebo, cõſiliũ mihi creditũ ad ſuæ Serenitatis damnũ nõ reuelabo, omnemq; machinationem quã practicari ſubodorauero, in p̄iudicium et cõmodũ Regiæ Maieſtatis ſucceſſorum aut Regni, Terrarũq; & Ciuitatũ Pruſſiæ de corpore inclyti Regni Pol. exiſtentium, pro quib. fideliter cõſulam, pręcuſtodiam tempeſtiuè, & auiſabo. Sic me Deus adiuuet, & hæc ſancta Dei Euangelica. Caſu aũt quo aliquis Epiſcopus Varmien. pro tempore exiſtens Iuramentũ fidelitatis iuxta formã & tempus præſcriptũ prẹſtare nõ curaret, Extunc Vaſallis & ſubditis prædictę Eccleſię Varmien. licebit cum honore, & impunè ab obedientia dicti Epiſcopi ui iuramenti firmata reſilire, & R.M. uſq; quo iurauerit adhęrere. Item quod hinc & in perpetuum Vaſalli & ſubditi Eccleſiæ Varmien. cuiuſcunq; ſtatus & conditionis exiſtant de Terris & Ciuitatib. tam noſtri Epiſcopales quam Capitulares, de decennio in decennium Iuramentum fidelitatis Regię M. ſucceſſoribuſq; & Regno Pol. ac etiam de obſeruanda pace perpetua atq; articulis in prẹſenti Inſcriptione contentis renouare tenebuntur, in manib. Conſiliariorum R.M. ad hoc deputandorum temporib. perpetuis & æuiternis. Cuius quidem decennij initium incipiet & tranſibit à die prẹſtitionis iuramenti per præfatos Vaſallos & cæteros ſubditos Eccleſiæ, præſcriptæ in proximo faciendi. Præterea ſubmittimus & præſentibus obligamus, Nos & ſucceſſores noſtros cũ Capitulo Eccleſiæ noſtræ Varmien. quod in futuris electionibus pro tempore exiſtentibus ſiue poſtulationib. Epiſcoporũ dictæ

Eccleſiæ

Ecclesiæ Varmien. Capitulares eiusdem R. Maiestati & suis successoribus personam gratam eligere tenebuntur. Item quod quilibet Prælatus & Canonicus dictæ Ecclesiæ Varmien. infra unum mensem à die receptionis suæ, siue repræsentationis in Ecclesia, alias dũ modo possesionem fuerit consecutus, iurare similiter tenebuntur fidelitatem suæ Serenitati, & obseruantiam perpetuæ pacis iuxta tenorem inferius descriptum in manibus Episcop. & Capituli Varmien. qui ꝑ suas patẽtes Literas de cuiuslibet Canonici seu Prelati Iuramẽto supremo Dignitario R. Maiest. in Prussia plenam fidem facere tenebuntur. Cuius quidẽ Iuramenti tenor sequitur in hæc uerba. Ego N. Prelatus uel Canonicus Ecclesiæ Varmien. Iuro & promitto quod ex nunc & in antea fidelis ero Serenis. Domino meo, Domino Kazimiro Pol. Regi Illustris. eiusq; successoribus Regib. & Regno tanquam Domino & protectori Eccl. Varmien. Inscriptionemq; pacis perpetuæ ac Capitulorum per Dominum Nicolaum Episcopum Varmien. de consensu Capituli descriptorum inuiolabiliter tenebo. Sic me Deus adiuuet &c. Item quod tam Dominus Episcopus quam Capitulum pro tempore existentes. Aduocatum, quotiens præficere aut immutare Dominus Episcopus uelit siue Capitulum, aut administrator. Sede uacante, non alium deputent, nisi pro parte subditorum R. M. eorum etiam qui sub ditione Ecclesiæ Varmien. consistũt. Qui sic deputatus iurare similiter tenebitur Regiæ M. modo superius expresso, dum talis hoc ipsum priùs non iurasset. Item casu quo Magister generalis nullo facto iuraret, siue cum Regia Serenitate hinc dissideret, & ad arma contra eum & Ordinem iam ex nunc, uel in futuris temporibus ueniretur, aut cum alijs quibuscunque hostibus. Extunc nos Nicolaus Episcopus tenebimur & nostri successores tenebuntur esse auxilio & consilio suæ Serenitati totiens, quotiens opus fuerit, sicut Consiliarius suæ Serenitatis, cum Castro, Ciuitatibus & Vasallis tam nostris Episcopalibus quam Capituli. Ita uidelicet quod sine omni contradictione Castra & Ciuitates Ecclesiæ prædictæ, gentibus Regijs pateant, & apperiãtur, & singulis nos submittemus periculis, nostriq; successores se submittent, cum sua Serenitate. Nec tractatus, fœdera, uel ligas aut ullas inducias cum hostibus faciemus, ac nostri successores facient, absq; scitu & consensu R. M. & successorum eius. Item quoties beneficia cum cura, uel sine cura in diœc. nostra Varmien. uacare contigerit. Extunc circa institutionem beneficiati nos Nicolaus Episcopus & nostri successores, aut noster, & ipsorum successorum nostrorum Vicarius tenebimur, seu tenebuntur, siue tenebitur recipere Iuramentum à quolibet eorum de obseruanda pace perpetua, & tenenda fidelitate R. M. & Regno Pol. Postremò & finaliter præsentibus adijcimus. Nosq; & successores nostros obligamus, quod subditis tam nostris Episcopalibus quam Capitularibus omnibus & singulis liceat in causis militaribus, feudalibus, Ciuilibus & criminalibus siue quibuscunq; alijs Sæcularibus ad Regiam M. prouocare, in causa grauaminis, & defectu iusticiæ, quærulari, & appellare ad suosq; successores Reges Pol. temporibus perpetuis. Obseruato tamen prius ordine prouocationis in causis Ciuitatensibus ad Ius Culmeñ. Lubuceñ. Maideburgeñ. & cæteris quibus gaudent, in quibus eis non præiudicabitur. Hoc tamen specialiter expresso, quod quoties aliquem ad R. M. prouocare contigerit, extunc coram nobis Episcopo & successoribus nostris cautionem faciet, quatenus, casu quo appellationem non fuerit prosecutus infrà tempus, per nos Nicolaum Episcopum & nostros successores iuxta causæ & circũstantiarum qualitatem limitandum, aut in causa succubuerit, pœnam amisionis causę & solutionis expensarum Parti aduersæ incurrat. Quæ omnia & singula scilicet scripta nos Nicolaus Episcopus Varmieñ. prefatus, cum Capitulo, Vasallis, & omnibus subditis nostris, firmiter, illæsè, & inconcussè tenere, exequi, & inuiolabiliter perpetuò obseruare promittimus, ac nos, successoresq; nostros, & Capitulum nostrum prædictum, cum Vasallis, & subditis Ecclesiæ nostræ generaliter uniuersis, tenore præsentium obligamus. In quorum omnium fidem & euidens testimonium præmissorum præsentes Literas nostro atq; Capituli nostri Sigillis iussimus & fecimus communiri. Datum in Conuentione Petricouieñ. generali, die Iouis quintadecima mensis Iulij alias ipso festo Diuisionis Apostolorum, Anno Domini 1479.

ARTICVLVS II.

Posteriores tractatus de pace in Prussia intra & extra confecta continent.

Cum autem bellum Pruthenicum recruduerat, Maximilianus Imperator concordias inter Regem Pol. & Magistrum Prussiæ confirmat: Quem etiam ad homagium Sigism. Regi Pol. præstandum hortatur, simulq́ꝫ Gedanum, ac Elbingum ex banno dimittit.

Viennæ 1515. MAximilianus diuina fauente clementia electus Romanorum Imperator, semper Augustus, Germaniæ, Hungariæ, Dalmatię &c. Rex, Archidux Austrię, Dux Burgundiæ, Brabantiæ &c. Comes, Palatinus &c. Tenore præsentium recognoscimus, & profitemur: Quod cum inter alia quæ nobis curæ, cordiq́ꝫ sunt, summopere cupiamus uera, syncera, atqꝫ fraterna unione cæteris Principibus Christianis cõiungi, ac quantũ in nobis est, oẽs ad sanctæ pacis & cõcordię fœdera reducere, & cohortari: ut tandẽ concordib. armis & uiribus Christianis ferocissimi eiusdem nominis hostes debellari, & exterminari possent: Vt hinc quieti, trãquillitati, ac stabilimẽto uniuersæ religionis ad incrementũ & propagationem Christiani nominis consuleretur.

Cumq́ꝫ Sereniss. dñs Rex Poloniæ in ea semper uoluntate fuerit, ut cum Sacra Imperiali Maiestate in optima amicitia & beneuolentia fraterna uiuat, & maneat: suamq́ꝫ Maiestatẽ tanqꝫ fratrem maiorem & consanguineum charissimum etiam obseruet, ac ueneret: Placeat igitur Maiestati nostræ Cæsareæ, ut res & negotia inter eundem Sereniss. Poloniæ Regem, & Magistrum Prussiæ, ac Ordinem suum, in ea forma & modo remaneant, quemadmodũ extant utrinqꝫ conscripta, & obseruabãtur ab annis retroactis tempore fœlicis memoriæ Friderici Imperatoris, & Sereniss. dñi Regis Kazimiri. Nec Magistrum Prussię, eiusq́ꝫ Ordinẽ subtrahere uolumus ab his quæ debent suæ Serenitati, & Regno Polon. & quæ prædecessores eius Magistri faciebant, neqꝫ auxilium, neqꝫ consiliũ ei præstabimus in damnum & detrimentum suæ Serenitatis & Regni sui. Item quod ad Ciuitates Gdaneñ. & Elbingeñ. attinet quæ hactenus bannis & alijs modis Iuri Sereniss. Regis & Regni Polo. noxijs grauabantur, Nos ex nunc iã easdem Ciuitates ab ijsdẽ bannis absoluimus, & liberos esse decernimus, ac idipsum Iudicio Cameræ nostræ Imperialis Literis nostris denunciabimus. Mandabimusq́ꝫ ut easdem Ciuitates à præteritis bannis absolutas dimittat, & in futurum ex quibuscunqꝫ causis ad cuiuscunqꝫ instantiam nunquam eas audeat bannire, uel quouis modo infestare: nullumq́ꝫ Iudicium contra easdem Ciuitates & earũ similes à nostra Imperiali Iudicij Camera deinceps institui, & fieri permittemus. Quos duos articulos nos summa fide promittimus inuiolabiliter obseruare, adimplere, & exequi, neqꝫ illis quoquo modo contrauenire. Harum testimonio Literarũ nostrarum, Sigilli nostri Imperialis munitione roboratarum. Datum in Ciuitate nostra Viennen. die 22. mensis Iulij. Anno domini 1515.

Fragmentum Legationis Sigis. Regis ad Leonem X. Papam, & Carolum V. Imperatorem de bello Pruthenico iam uigente.

Ex Thorun 28 Iulij 1520. IN Summa S. & M. uestra accipiant. Introductum fuisse ipsum Ordinem ad Terras Prussiæ & loca ac ditionem illam ei à Principibus Poloniæ datam, hac conditione, ut se contra uim infidelium, quibus undiqꝫ septi erãt, iuuaret: & cum illis una militaret. Qui firmatis illic rebus suis, & radicib. benè actis, cœpit sensim occupare latiùs Terras ipsorum Principum Poloniæ, & illos pro infidelibus armis impetere. Vnde cum multa essent utrunqꝫ acta prælia, multi item tractatus & concordię securę, nihil tamen unquã adeò firmum & certum confici potuit, ut non Ordo ipse per omnem occasionem illud infringeret, ac uiolaret. Ad extremum post ingentem belli molem, quæ per Sereniss. olim Reges auum & parẽtem Maiestatis domini mei & Ordinem ipsum agitata fuit, qua tantum impendij fuit factum, tantum sanguinis Christiani fusum, quantũ nulla ratione possit æstimari: subsecuta fuit solennis concordia, Pauli secundi Sũmi Pontificis auctoritate, ipsiusq́ꝫ Legati, ac aliorum Principũ medio. Quã etiã Ordo ipse sensim labefactare cœpit. Dehinc modernus dominus Magister nulla de causa totũ dissuit, & irritum fecit.

Quocirca hic Ordo ad hoc unum fundatus esse uidetur, ubi ubi sit ut omnia misceat & per-

& perturbet. Sed cum illum olim Regna Hispaniæ & Angliæ ac nonnullæ aliæ gentes, uti rem noxiam penitus exterminarunt, nescimus quo fato nostro fit, ut nos soli qui pro tota re Christiana ingentem uim infidelium solis uiribus nostris arcemus, nec unquam ab hoc labore & bello requiescere possumus, hūc obicem domesticæ pacis habere, & tātam eius insolentiam perpeti cogamur: ne liceat nobis citra inuidiam quod licitum est in alijs, hanc calamitatem uel excutere, uel saltem compescere. Verum confidimus uirtuti S. & Maiestatis uestræ quod si nostram & Illust. Domini Nepotis nostri cōiunctionem & officia cordi habent, si rectè statui Christiano consultum iri, & eum ab infidelibus defendi cupiunt, cum quibus, utcunq; hic distinemur, milites tamen nostri quos in illis finibus habemus asiduè & fœliciter dimicarit, operam & fauorem suum nobis præstabūt, quo tandem hac molestia & impedimento domestico carere, & arma nostra pro commodo rei Christianæ liberius exercere possemus.

Leo X. PP. Sigismund. I. Regi Poloniæ.

CHarissime in Christo filij Salutem & Apostol. Bened. Dilectus filius Iohannes Theobaldus Ciuis Florentinen. quem, & uenerabilem fratrem Zachariam Episcopum Gardien. Nuncios nostros aliâs ad Maiestatem tuam destinauimus, nuper ad nos reuersus, nobis retulit, quo amore & quanta humanitate Regia Maiestas tua eos uenientes exceperit, ac semper tractauerit, ipsumq; deinde recessurum benignè ac liberaliter dimiserit. Quod ut nobis gratum & acceptum fuit, ita ualdè & supra modum displicuit, ab eodem Iohanne intellexisse, bellum inter te & dilectum filium Albertum ex Marchionibus Brandeburgen. hospitalis domus beatæ Mariæ in Prussia Magnum Magistrum bellum, quod pluribus Literis ac monitionibus per dictos & alios Nuncios nostros utriq; uestrûm nostro nomine factis, extinctum, uel saltem sedatum, ac sopitum esse credebamus, adeô recrudescere cœpisse, ut inde populorum strages, & deuastationes, ac innumera scandala qualia pluribus ab hinc annis acciderunt magnopere timenda sint, ac formidanda. Et nobis quidem persuademus Maiestatem tuam ad huiusmodi bellum, ex quo nulla laus, uel utilitas sperari: ignominia uerò & ingens damnum formidari debet, innitam trahi à bellis illis contra infideles & Schismaticos, ex quibus maximam & immortalem gloriam sibi comparauit: Non possumus tamen solitam eius mā suetudinem ac bonitatem non desiderare, erga eum præsertim, quem filij loco habere, & cuius iuueniles impetus patientia quadam potius & cōsilij maturitate delinire deberet, quam ui frangere ac non sine magna rerum propè omnium confusione destruere.

Quanquam si uera sunt, quæ nobis nunciantur, & quæ uix credere possumus, ipsum uidelicet Albertum non suos tantum, sed complures alios Germaniæ populos pro se cōtra Maiestatem tuam conuocasse, ac tantum comparasse exercitū, ut illi uix resistere possis, quin Regni tui Ciuitates, & loca Tartaris ac Moscouitis, alijsq; infidelibus, & Schismaticis confinia solitis ac necessarijs præsidijs quasi denudare cogaris, propter quod Maiestas ipsa tua non nullam irascendi ac uim ui repellendi causam habet. Ac propterea ipsum Albertum per alias nostras ad pacem, & concordiam cum Maiestate tua ineūdam seriò monemus. Præterea ad Charissimum in Christo filium nostrum Carolum Rom. ac Hispaniarum Regem Catholicum, in Imperatorem electum scribimus, eum hortantes ut pro concordia inter uos componenda laborare, eamq; per Oratores suos procurare uelit, ac etiam dicto Zachariæ Episcopo & nuncio committimus, ut pro eadem pace cōponenda nostro nomine operari, atq; efficere debeat: Speramusq; Omnipotentem Deum sua clementia permissurum fore, ut pia desideria nostra non alio quam ad publicam totius Christianitatis pacem & quietem, eiusq; sanctæ fidei conseruationem & exaltationem tendentia fœlicem sortiantur euentum. Quod autem ad Maiestatem tuam attinet te fili noster charissime hortamur, ac per uiscera misericordiæ Dei nostri rogamus, ut si ullā unquam in re prudentiam, æquitatem, ac mansuetudinem tibi à natura insitas ostendisti, nunc illis erga Nepotem tuum uti uelis: ac satis habens Regnum tuum defendere, ac tutari: nolis ulterius progredi, ac eiusdem Alberti fines ingredi temperes, ac abstineas: non ignarus potiorem ac magis Regiam uirtutem esse iniuriarum obliuisci, quam eas ulcisci uelle: ac ex omnibus uictorijs nullam maiorem esse quam se ipsum uincere. Tua igitur Maiestas ita se geret, ut quemadmodum omnes singularem eius uirtutem & præclara gesta iure ac merito prædicant, uerisq; præconijs & laudibus in cœlum tollunt, ita etiam eiusdem pietatem & continentiam atq; animi moderationem dignis ac ueris laudibus prosequantur. Quod si Maiestas tua ut speramus, fecerit, magno cęteris Principibus

exemplo erit: qua ipsi etiam temperantia ac modestia uti debeant. Et coram Christo Redemptore nostro, qui in ligno crucis pendens Deum patrem pro crucifigentibus se rogauit non paruum sibi meritum acquiret. Nobis insuper, qui eam tanquam peculiarem filium nostrum in uisceribus charitatis semper gessimus, rem gratam & nunquam obliuiscendam faciet. Datum Romæ die 26. Decembris. Anno Domini 1521. Pontificatus nostri Anno 8.

Ad Sig. Legatio Orator. Car. V. Cæsar.

SErenissime Rex. cum Maiestas Cæsarea non ignoret, quanto studio & amore Maiestas uestra quondam fœlicis memoriæ diuum Cæsarem Maximilianum auum suum colendissimum, ipsamq; inclytam domum Austriæ sit prosecuta: Nō sine graui animi displicentia & perturbatione Maiestas Cæsarea, perniciosum istud bellum inter Maiestatem uestram, & Albertum Principem Magnum Prussiæ Magistrum nuper exortum accepit: Cum ob eius fraternum in Maiestatem uestram amorē, & eius fœlicitatem, & prosperitatem haud secus atq; propriam semper exoptat: Tum quod Magno Magistro sine Principum & totius Nobilitatis Germaniæ offensa, qui illi, atq; eius Ordini plurimū sunt affecti: atq; ex debito officij sui penitus deesse uix possent. Quibus accedit huius belli immanitas atq; crudelitas, eo quod inter Christianos & eos qui tam arctissimo sanguinis uinculo coniuncti sunt geritur. Nec minus etiam Respub. Christiana ex hoc bello patitur dispendij ac detrimenti. Quippe cum in occulto non sit quam latè hinc Mosci & Tartari, illinc Turcæ & Valachi amplissimam Maiestatis uestræ ditionem ambiant, eiusq; fines confingant, sitibundis faucibus illis perpetuò inhiantes, immanissimæ atq; insatiabiles bestiæ, omnibus mortalibus infensi, ac perpetui Christiani nominis hostes, cum quibus quam strenuè atq; fœliciter Maiestas uestra sæpenumero sit congressa, ijsdemq; potentissimis hostibus sese, Regniq; sui uires ueluti totius Christiani Orbis antemurale & unicus propugnator obiecerit, eos non sine suorum sanguine fuderit, & paruis copijs innumeros illorum exercitus Christo duce prostrauerit & profligauerit, tot insignes Maiestatis uestræ uictoriæ non sine eius celeberrima fama & nomine atq; immortali gloria latè per uniuersum orbem sparsa uberius testantur: Inde fit, quod talem ac tantum Principem de Repub. Christiana optimè meritum à tam honestis, & fœlicibus Rerump. studijs atq; successibus ad priuata atq; intestina bella trahi, hoc est, uniuersorum salutem & commodum priuatis contentionibus turbari atq; impediri Christianorum arma paulò antè hostibus suis formidabilia & perniciosa nunc inter sese dimicare, & quæ prius in hostem exercebantur, nunc in fratrem Christianum sæuire, quis non doleret? quis non detestaretur? quis Reip. Christianæ casum in tanto discrimine satis deplorare posset? arrectis auribus & uotis intentus nunc est Tartarus ueteris cladis à Maiestate uestra receptæ haud immemor atq; ultionis sitibundus, exitum rei cautius obseruat Moscus, expectat hoc idem Turca & Valachus, ut concisis ac debilitatis intestinis inter se bellis Christianorum uiribus infusa barbarorum suorum multitudine fractos & inualidos obruant, & maiore spe ac minore sui periculo penitùs excindant.

Hic bellorum Christianorum tam expectatus finis, hæc illa insignis, pro qua certatur gloria, hæc tam opima Christianis detracta spolia, paulò pòst etiam hostibus suis præda futura: Quamuis Deus sua misericordia (ut precamur) hæc mala longius abesse faciat. De humanis tamen casibus humano more loqui aliquando præstat. Nec satis probè reb. suis consulunt, qui arridenti fortunæ, & potentiæ suæ fiducia freti, ac tutiores sibi uisi, quouis periculi contemptores, aduersantis fortunę impetum (quæ dicto citius subinde mutatur) non formidant, non obseruant, non latè prospiciunt. Quod sæpe cum multorum pernicie bellorum docuere euentus: quorum ut initia feruida, & spe uictoriæ tumida, ita exitus solent esse uarij & incertissimi, hæc apud se Maiestate Cæsarea altius pensante, & perniciem quæ & priuatis, & publicis rebus ex hoc bello oriri posset accuratius animo uersante, uisum est, & pro fraterno suo in Maiestatem uestram amore, & qua in Rempub. afficitur sollicitudine, posteaquam nunc Deo aspirante Imperij Coronam & moderationem fœliciter suscepisset, nihil amplius temporis prætermittere, sed præsenti malo auctoritate sua interposita occurrere, & ad huius belli incendia restinguenda omnem curam impendere sese debere, ne recens malum longius serpat, & grauior uis belli ingruat. Quandoquidem serò adhibita remedia nonnunquam soleant esse difficiliora, & minus utilia: uoluitq; eius rei caùsa nos ad M. uestram proficisci, ut una cum Serenis. Hungariæ & Bohemiæ Regis Oratoribus etiam ad hunc finem ad Maiestatem uestram destina-

destinatis, negocium istud suæ Cæsareæ Maiestatis nomine soliciti curaremus, & quantum fieri posset, Deo annuente, ad tranquillos exitus, & honesta media pacis, uel induciarum reduci studeremus.

Hortatur igitur eam ob rem Maiestas Cæsarea, quo maiore studio potest Serenitatem uestram, uelit suæ Cæsareæ Maiestatis & Reipub. contemplatione arma deponere, & ijs tractatibus locum dare, publicumq; commodum suo priuato anteferre, utcunq; etiam iusta forte causa ad hoc bellum suscipiendum sibi uideatur, prouocata, plus etenim gloriæ & laudis apud uniuersos sibi pariet, si ueluti Christianis Princeps, quod nomen etiam usq; nunc immaculatum apud cũctos retinuit, ab ijs, quæ forte sibi licere existimat, Reipubl. amore abstinuerit: omnes Maiestati uestræ plurimum debebunt, quæ omnium cõmodis sua posthabuit. Erit quoq; istud perpetuum uirtutum suarum etiam apud posteros monumentum, quando honestis conditionibus inita cum Magno Magistro pace, ad priora & intermissa bellorum studia contra inimicos fidei reuertetur, in quibus arcendis & subigendis plus ad uictoriam procul dubio à Deo auxilij & fauoris à Christianis Principibus est habitura. Talis triumphus Maiest. uestram adhuc manet, hæc erit uictoria Maiestate uestra, & tam Christiano Principe digna, quæ non Christianorum, sed eorundem hostium sanguine fuso apud cunctos mortales clara & celebris habeatur, & à Deo, in hac uita fœlicem Regni moderationem consequatur, & alibi æternis præmijs & perpetua immortalitatis Corona donetur. Dabitq; Maiestas uestra maiorem ac certiorem Maiestati Cæsareæ de se spem atque expectationem quouis fraternum officium ab ea posse impetrari, quando in hac re, qua nihil optatius nunc habet, honestis ac fraternis uotis suis se uidebit minimè frustratam. Hoc tametsi Maiestati uestræ, Principi alioquin & pace, & bello clarissimo atq; expertissimo, & cui diuina quædam insita est prudentia, omniumq; uirtutum consumata integritas, à M. Cæsarea Principe adolescente persuaderi forte superuacaneum uideri possit: fraternus tamen amor & uehemẽs in M. uestram studium diutius silere non potuit, atq; solicita in Rempubl. cogitatio M. suam Cæsaream impulit, ut ei consilium daret, à quo accipere & petere deberet: atq; ea suaderet, quæ non tã existimaret esse ex Maiestatis uestræ re & dignitate, quam ex totius Reip. Christianæ salute, necessitate, & tranquillitate. Ad hæc, si uti M. Cæsareæ est firma spes atque expectatio, Maiestas uestra animum applicare & fraternis suæ Cæsareæ M. exhortationibus acquiescere uoluerit: nunc, aut quocunque alio tempore opportuno, quæ ad præsens negotium spectabunt, iuxta commissionem nostram Maiestati uestræ latiùs declarabimus, & exponemus, intellectaq; circa hæc M. uestræ deliberatione, ad Magnum Magistrum Prussiæ nos recipiemus: pariter huic Maiestatis Cæsareæ mandata, uoluntatem, & in rescindendo hoc bello desiderium declaraturi, & alia iuxta commissionem nostram acturi: sperantes excellentiam suam & Maiestatis Cæsareæ uoluntatem, & honesta media pacis, & induciarum nequaquam spreturam.

Quantum uerò ad nos attinet, & si cognoscamus hanc rem grauem atque difficillimã ingeniorum nostrorum uires longè excedere, postquam tamen M. Cæsareæ nobis hanc prouinciam imponere placuit, eo alacriore animo hanc utcumq; grauem suscepimus, quo seruitutis nostræ deuotionem M. uestræ in hac re ostendere ex animo desideramus. Nihil studij & laboris, quantum ingenium nostrum consequi potest & negotia ipsa admittent prætermissuri: quo M. uestræ dignitati & commodo quam maximè consulatur. Deum Opt. Max. omnibus uotis precan. dignetur huic negotio suam misericordiam aspirare, & fœlicibus auspicijs fœliciores tribuere successus, & exitus: ut tandem concordibus armis & animis Christiani Principes inter se conueniant, in exterminium & perniciem hostium sui nominis, atque stabilimentum ac incrementum & perpetuam tranquillitatem suæ Reipublicæ Christianæ.

Carolus V. Rom. Cæsar Alberto Marchioni Brandeburgen. Magistro Cruciferorum in Prussia.

VEnerabilis Princeps, cõsanguinee charissime: Cum nos nutu Dei Opt. Max. à quo omnia fiũt cõmunibus Principũ Electorũ suffragijs in Regẽ Romanorũ, futurũq; Imperatorẽ electi simus, nostri officij esse duximus, pacem & concordiã Christianorũ Principũ procurare: quo faciliùs cõcordib. armis atq; animis expeditio cõtra Christiãi nominis hostes suscipi posset. Et cũ intelligamus inter Serenis.

Regem Poloniæ fratrem nostrum charissimum, & deuotionem tuam super Iuramento quodam præstando non nihil differentiæ adesse: cuperemus plurimum huiusmodi discordiam sedari, præsertim cum edocti fuerimus Cæsaream M. praeclatissimæ memoriæ dominum atq; auum nostrum colendissimum ad te quoque super ea re Literas dedisse. Quapropter hortamur deuotionem tuam magnoperè, ut dicto Sereniss. fratri nostro debitum, & præsertim quod prædecessores tui Regibus Pol. præstare soliti sint, etiam præstes, & te erga eum ita exhibeas, ut iunctis armis isthic fidei hostibus occurrere, & terrori esse possitis: & si quid forsan dissidij inter eundem Regem & te adhuc remanserit, daturi sumus operam cum primum in Germaniam uenerimus, quod dante Deo prope diem futurum speramus, ut huiusmodi inter uos quæstio amicè & pro dignitate utriusq; componatur. Quare nobis pollicemur, quod pro tua & fratrum tuorum in nos obseruantia, nobis in hac re satisfacies: quod quidem erga deuotionem tuam uniuersumq; istum Ordinem benignè & omni gratitudine recognoscemus. Datum &c.

Pax perpetua inter Sigism. I. Regem & Regnum Pol. & Magistrum Prussiæ, eiusq; Ordinem Crucifericum Cracou. 1525. confecta.

IN nomine Domini amen. Ad perpetuam rei memoriam, omnium rerum quæ sempiternæ sunt futuræ, nulla firmitudo certior excogitari potest, quam ea quæ fit Literarum monumentis prodita ad memoriam posteritatis. Cætera enim facta humana, quantumcunq; memorabilia, alijs modis quam Literis æternitati consecrata, aliquot quidem seculorum decursu durare possunt: Quæ uerò Literarum officio memoriæ mandantur, nunquā intereunt, ipsaq; uetustate fiūt augustiora. Proinde nos Sigismund. Dei gratia Rex Pol. Magnus Dux Lithuaniæ, necnon Terrarum Cracouiæ, Sandomiriæ, Siradiæ, Lanciciæ, Cuiauiæ, Russiæ ac omnium Terrarum Prussiæ, Pomeraniæ, &c. dñs & hæres, Manifestum facimus uniuersis: Quia cum acta essent plurima bella inter prædecessores nostros Reges & Regnū Pol. ac Magistros & Ordinem dictum S. Mariæ Theutonicorum in Prussia: de proprietate ipsarum Terrarum Prussiæ certantes, eaq; non penitus extincta inter nos, & Illustrem dominum Albertum Marchionem Brandeburgen. & Magistrum ipsius Ordinis recruduissent, cum magno Reipub. Christianæ incommodo & detrimento: Proindeq; & Summus Pontifex, & Cæsarea M. Serenissimusq; Nepos noster dñs Ludouicus Hungariæ & Bohemiæ Rex, nos ad ineundas quadriennales inducias & arbitralem cognitionem subeundam hortati essent & induxissent: Qua demum magnis impedimentis non secuta, & tempore Induciarum expirante, uenissent ad nos Illustres Principes dñs Georgius Marchio Brandeburgen. in Silesia Ratiborien. Iagensdorff: in Prussia Stetinen. Pomeraniæ, Cassubarum, Sclauorum, Dux: Burgrabius Nurembergen. & Princeps Rugiæ. Et Fridericus Dux Legnicen. & Brigen. ac inferioris Slesiæ Capitaneus necessarij & affines nostri charissimi de pace & concordia stabili ac firma sedulò agentes. Tandem post multos tractatus & rationes utrinq; expensas ad infrascriptas conditiones & capitula ipsius pacis & concordiæ deuenimus, omniaq; & singula condiximus & utrinq; firmauimus in hunc qui sequitur modum.

In nomine Sanctæ & indiuiduæ Trinitatis Amen. Nos Georgius Dei gratia Marchio Brandeburgen. in Silesia Ratiborien. Iagendorff, in Prussia Stetinen. Pomeraniæ, Cassubarum, Sclauorum &c. Dux, Burgrabius Nurembergen. & Princeps Rugiæ. Et nos Fridericus eadem gratia Dux Legnicen. & Brigen. ac inferioris Slesiæ Capitaneus recognoscimus & significamus omnibus & singulis præsentem concordiam seu contractum uisuris, audituris, siue lecturis. Quia nos ex infrascriptis sequentibus rationibus, quæ nos tanquam Principes Christianos promouerunt, eandem sequentem concordiam & contractum inter Sereniss. & excellentissimum Principem & dominum, dominum Sigism. Regem Pol. & suæ Maiestatis hæredes, & successores Reges Regni Pol. ex una, & Illustrissimum Principem & dñm dñm Albertum Marchionem Brandeburgen. Theutonici Ordinis generalem Prussiæ Magistrum, & eius Ordinem militarem Terrigenas & Ciuitatenses ex altera, partibus. cōcepimus, tractauimus, & composuimus. Et inprimis id præcipuè ac potissimū cōsiderantes, oēs dissensiones, bella, cōtentiones, & cōflictus inter Regiam M. & dñm Magistrum, eiusq; Terrarum incolas hinc ortas & emanatas esse, eò, quod non unus princeps hæreditarius omnium Terrarum Prussiæ gubernator hucusque ex.

que ex.

que extitisset, dictaq; Prussia diuersorum Procerũ capitibus gubernata esset, unde Terrarum ipsarum Incolæ perniciosis inter sese bellis & contentionibus digladiabantur, & prælia commouebant: ex quibus magna effusio Christiani sanguinis, damnaq; & nocumenta incolis, orphanis, & uiduis plurima sunt illata. Similiter considerantes quod præfatus dominus Magister frater & auunculus ac sororius noster retroactis temporibus, quando Officio Magisterij fungeret, multifarias fatigas & labores hucusq; subiuit apud omnes status Christianorum Principum, uidelicet Summos Pontifices, & Cæsareã M. sacrum Romanũ Imperium, & Electores Imperij, necnõ apud Nobilitatẽ Germaniẽ, eosdemq; omnes sępius requireñ. operam diligentẽ impendit, sperãs eosdem inuigilaturos, quo ipse seditiones & controuersiæ ac dissensiones secundum continentiam infrascriptę perpetuæ pacis per Sereniss. Maiestatẽ fœlicis record. Kazimiri Regis olim Thorunij cõfectæ, & iuxta cõpromissum in proximo quadriennio per Cæsareę Maiest. & Regiæ Serenitatis Vngariæ Oratores in præsentia Sanctiss. dñi Leonis Papæ Legati &c. Thorunij factum cõponerentur & concordarentur, id tamen ex interuenientibus bellorũ motib. & cæteris uarijs admodũ arduis negocijs, quibus Cæsarea M. & Sereniss. dñs Rex Hũgarię hactenus impliciti ac distracti fuerũt, hucusq; impeditũ & indiscussum permansit: Nos tamen consideran. huiusmodi ordinationẽ optimam fuisse, cõpromissum paucis diebus ad finem & terminum ultimũ deducere studuimus. Nã ubi negocia indiscussa permansissent, formidandũ fuit ne R. M. & Regnũ Pol. ac Magister cũ Terris Prussiæ iterũ ad maiores armorum tumultus, prælia, & contentiones ac humani sanguinis effusionẽ redirẽt, in damnum & iacturã totius Reipubl. Christianæ. Ad præcauendũ igitur huiusmodi mala & incõmoda pacisq; studio intendentes, quo in futurum perpetua Christiana pax inter R. M & eiusdem Maiestatis hæredes successores Regni Pol. Reges, & inter Magistrum Prussiæ & eiusdem Terrarũ Incolas utrinq; interuenire ac disponi possit: considerantes etiã quia & nunc Reuerẽdus dñs Statilius Præpositus Vesprimieñ. Sereniss. Regis Hungariæ dñi, domini nostri clementissimi tanq; dicti compromissi arbitri internuncius pacis, ac missus Orator ad Sacrã M. Regiã Poloniæ ac Magistrũ Prussiæ fratrem & auunculum ac sororium nostrum, quo se ad concordiam & ipsum contractum per nos factum beneuolẽ submitterent, & gratiosẽ ac benignẽ eidem cõsentirent, rogauit & requisiuit: Nos tanq; mediatores, reconciliatores pacis, ex supra dictis causis & rationibus sequentes Articulos quos, salubri uiæ concordiæ intendentes, Christianos, decentes, idoneos cognouimus, inter Sacram M. Regiam, & dominum Magistrũ, utriusq; accedente consensu fecimus & disposuimus, & prout infrà continetur ordinauimus & cõfecimus.

In primis, Quod omnes dissensiones in ijs bellis inter R. M. dñm Magistrum, Duces Mazouiæ, Episcopos Varmieñ. & Culmeñ. & cæteros omnes, eorumq; subditos exortæ, per sequentem transactionem in uniuersum sublatæ sint, & neutri Partium in malo reminiscendo imputari debent. Item quod Loca, Castra, & Oppida cum omnibus attinentijs & pertinentijs in his bellis utcunq; alias utrinq; intercepta cũ Bombardis maioribus quẽadmodum in prima occupatione Arcium & Oppidorum inuentę sunt, restitui: Bombardæ etiã Vncales quas Hokenbuchs uocãt, eo pacto ut penes modernos Officiales restabant, similiter reddi debent. Si uerò quicq; Bombardarum maiorum deesset, debent Officiales per iuramenta interrogari, ut medijs eorum iuramentis dicant, quid illic inuenerint. Quod autem Bombardas in Castro Hollando demolito inuentas attinet, debent sine diminutione ad manus Illustris domini Marchionis Alberti restitui.

Præterea debent omnes & singuli ex Nobilitate, Ciuibus, & Colonis, omnis promissionis & iuramenti quibus præsentibus bellis aut citra alias circa hæc tempora à suis ad alienos dominos se contulerunt & obligarunt, liberi & soluti esse, & reputari.

Cæterũ quod ad neglecta seruitia attinet, debet à Regia Maiestate & Duce de Prussia, illis qui ea neglexerint ex gratia condonari, & bona seu possessiones eorum reddi. Cæterum quod liberos eorum attinet, qui condemnati ob perpetratum facinus pœnas dederunt, bona immobilia utrinq; reddantur, & patrum facinus honori puerorum nihil noceat: nec apud quempiam in aliquo præiudicet.

Item debet Regia Maiestas illis de Neuumarkt, similiter Marchio Albertus Gilczenburgen. & Hoenstrinen. nec non omnibus Ciuitatib. Ecclesiasticis & Sæcularib. Nobilibus & Plebeis utriusq; partis subditis, qui ex timore defecerint, parcere & cõdonare: nulla q; indignatione reminisci, nec cuiquam ut hoc uindicat permittere: sed ex clementi uoluntate, sub utrisq; hinc inde sigillis & Literis sententiam ferre, quod hoc ipsis & liberis eorum in nullam dehonestationem, aut incommodum uergere debeat.

Item quod ad Eccleſiaſticorum bona & Iuriſdictionem attinet, debet Dux Pruſsiæ ad requiſitionem Eccleſiaſticorum unicuiq; iuſtitiam, ut Chriſtianum æquum & iuſtũ eſt, adminiſtrare. Cæterum bona reditus & cenſus ſub Duce Pruſsiæ ſiti Epiſcopatum Varmieñ. uel eoſdem Eccleſiaſticos attinens, debent uiciſsim ex omni parte reſtitui. Si uerò Dux uel Nobiles ſui curatos, uel alios in Eccleſiaſtica beneficia collocare uellent, qui hominibus Chriſtianè prouiderent, eos Epiſcop. iuxta antiquam conſuetudinem inſtituere ac inueſtire debet.

Item ſi poſſent Domini Pontifices conſtanter docere. Quod Eccleſiaſtici in Terris domini Ducis commorantes ſecus quam Chriſtiani ac contra ordinationem & conſtitutionem uniuerſalis ſanctæ Eccleſiæ Chriſtianæ ſe gererent: debet dominus Dux una cum dominis Epiſcopis iuuare, ut tales debita caſtigatione emendentur.

Item ſi quiſpiam Ciuium aut Ruſticorum duos annos antè proximè geſtum bellum uſq; huc domino ſuo ſe ſubduxiſſet, & abſq; uoluntate eius aufugiſſet, repetiti debent dominis ſuis ſine omni medio reſtitui, & exinde nulla partium alterutri ſuos detinere. Qui autem ui ab utraq; parte abacti ſunt, ij debent publicis mandati Literis ad dominos ſuos dirigi, ſeu remitti.

Item debet dominus Albertus Marchio R. M. & Regno Pol. Iuramentum, uti naturali & hæreditario domino ſuo, præſtare: & ſe in poſterum erga eius R. M. in omnibus ſicut Principem Vaſallum erga dominum ſuum hæreditarium de Iure decet obedientem exhibere. Debet præterea Marchio Georgius ſuo & fratrum nomine uexillum contingere. Debent ſimiliter Marchiones Kazimirus & Iohannes Sigillis & Literis ſuis intra annum huiuſmodi contractum agnoſcere, & acceptare.

Item debet Regia Maieſtas ex aduerſo Marchioni Alberto infraſcriptas Terras, Ciuitates, Caſtra, & Vicos uidelicet tria Oppida & Caſtrum Konigsbergk: Lochſteten, Vargen, Girmauu, Pubetten, Rudauu, Schokken, Kaymen, Kremitten, Vuldauu, Tapiauu, Taplauuken, Narbetten, Inſterburgk, Allēburgk, Venſteruu, Gordauen, Angerburgk, Mordenburgk, Labiauu, Lauukiſten, Tilſſeth, Ragnet, Roſsiten, Vinthergk, Mymel, Brandemburg, Kreuuczburg, Fredlant, Demenauu, Bartten, Letzen, Balge, Heylige, Beyhell, Zintten, Lauudsbergk, Preuſcheuulauu, Bartenskyn, Scheſten, Saynsburgk, Reynn, Raſtenburgk, Lieck, Iehansburgk, Hollandt, Liebſtadt, Mulhauuſen, Mormige, Paſſenheym, Ortelsburgk, Oſterode, Hogenſtayn, Neidenburgk, Soldauu, Ilgenburgk, Schippenbeil, Teuuſchſtheylauu, Preuuſchmargk, Lubemul, Salffelt, Riſemburgk, Marienuerder, Tirembergk, Labtauu, Schonbergk, Bouunden, Iorgenburgk, Reſenburgk, Gordenſche. Neuuhaus, Freyenſtadt, Solauu, Viſſchhauſen, Biſſchouuuerder, Medenauu, tanquam Duci in Pruſsia in legitimum & hæreditarium feudum conferre, & eiuſmodi infeudationis Literas ab uno fratre ad alium & eorum hæredes tanquam ſuper indiuiſo feudo iuxta tenorem tranſactionis conficere.

Item ſi quando memorati quatuor Principes & Marchiones Albertus, Georgius, Kazimirus, Iohannes, & eorundem legitimi feudi hæredes omnes ſine legitimis feudi hæredibus decederent, tunc & non antea debent ſupraſcriptæ Terræ Pruſsiæ ad R. M. & Regnum Polon. hæreditariæ redire & recidere. Si uerò filiæ ſupereſſent hæc debent Ducalis dotis pecunia à Regia Maieſtate abſolui & prouideri.

Item debet R. M. Marchionem Albertum ſuos hæredes & omnes incolas ſupra ſcriptarum Terrarum Pruſsiæ in eorum priuilegijs huic tranſactioni & ſuperioritati Regiæ Maieſtatis non repugnantibus, conſeruare: & alias ab iniqua uiolentia defendere & manutenere.

Item debent tam Ordinis quam Nobilitatis & Ciuitatum prædictarum Terrarum Pruſsiæ Mandatarij Nuncij pro ſe, hæredibuſq; & ſucceſſoribus ſuis conſentire, & inſcribere, quod ſeipſos, hæredeſq; & ſucceſſores ſuos poſt obitum quatuor prædictorũ Principum & ſuorum legitimorum feudi hæredum ad R. M. & Regnum Polon. ac ipſius hæredes debita fidelitate & ſubiectione uti ad eorum naturalem ac hæreditarium dominũ, & nullum alium tenere debeant, & uelint. Ita deniq; quod Regia Maieſtas ſupraſcriptas Terras Pruſsiæ cum aliquo linguam Germanicam callenti, & in eodem Ducatu benè poſſeſsionato, qui omnia officia adminiſtret, procurare debeat. Et ſi Maieſtas Regia Cõſiliarios ſuos deputauerit, quod Nobiles & Ciuitates Eccleſiaſtici & Sæculares omniũ Ordinum Terrarum Pruſsiæ Duci ex Pruſsia Iuramentum pręſtare debeant, quod tunc ex ſingulis Diſtrictibus duo ex Nobilitate, ac Ciuitatibus nomine aliorum omnium, quemadmodum hic præſentes ſe inſcripſerunt, Literis quoq; & Sigillis ſuis huiuſmodi

concordiam recognoscere debebunt, & quum Principi de Prussia Iuramentum præstabunt, quod tunc medio huiusmodi eorum præstitio iuramento, etiam hanc concordiam se seruaturos promittant.

Item quod Princeps de Prussia primum & proximum locum in Consilijs, Terrarum Comitijs, & publicis conuentibus apud R.M. habere debet.

Item quod Princeps ex Prussia, hæredesq; & successores Principes ex principatu & Terris Prussiæ prædictis nihil uendāt: uerum si ad hoc ingens urgeret necessitas, debebūt hoc Regiæ M. tanq; dño suo hæreditario antè unū annū prius denunciare. Quod si Maiestas sua emere nollet, extunc ipse Princeps uendendi habeat potestatem: Regalib. tamen Regiæ M. feudi & obsequiorum iuribus saluis. Et præterea si Dux ipse Prussiæ urgente necessitate premeretur, poterit Arces & Oppida sua Vasallis suis locare & impignorare ut eædem Terræ unitæ & indiscissæ quemadmodum nunc sunt, permaneant.

Item quod ad obsequium attinet, ex quo Terra Prussiæ in magnum detrimentū peruenit, promisit R.M. Marchioni Alberto sex annorum libertatem se ex gratia daturam. Vbi autem Regia M. & Regnum Pol. à quibuslibet cuiusuis dignitatis aut conditionis illi fuerint, occasione huius transactionis & concessionis feudi impugnaretur: extunc Dux in Prussia cum successoribus in propria persona una cum omnibus suis subditis ꝓ summis uiribus Regiam M. etiam intra hoc sex annorum libertatis spacium adiuuare & illi consulere sit obligatus. Similiter Regia M. & Regnum Poloniæ erga Ducem in Prussia & ipsius Terras in hoc casu facere debebit.

Si autem cōtingeret quod Regia M. aut Regnum Pol. extra hunc cōtractum ab infidelib. & aliàs urgeretur, & Regia M. Pol. in propria persona cum omnibus suis subditis in Castra proficisceret: tunc Dux in Prussia cum successoribus suis obligatus esse debet Regiā M. cum centum instructis equis, usq; ad terminos Terrarum Prussiæ insequi.

Si uero Dux in Prussia à Regia M. ultra fines transire requisitus fuerit, extunc huiusmodi centum equites instar aliorum Maiestatis suæ equestrium militum Regijs stipendijs militare debebunt. Casu autem quo Regia M. urgenti necessitate plures quam centum equites à Duce in Prussia educi desideraret, quotquot centenarium numerum excesserint, à tempore exitus domiciliorum suorum, Regio stipendio, ut præmissum est, militabunt. Si uero in facultate Ducis ex Prussia non fuerit plures quàm centum equites educendi, non debet propterea ipsum Maiestas Regia ulterius urgere.

Item quod ad Iurisdictionem inter Regiam M. & Principem Prussiæ attinet, ita obseruandum est, si contingat quòd R.M. Principem, aut uicissim Princeps ipse R.M. in causis personas utriusq; partis concernentibus conuenire uellet, debet Maiestas Regia Consiliarios suos Marienburgi aut Elbingi collocare, Iuramentisq;, quibus suæ Maiestati obnoxij sunt absoluere, & rursum ad iustè iudicandum obligare. Et quicquid tunc a prædictis Consiliarijs Regiæ M. & Principi pronunciatum & decretum fuerit, ratum esse debebit, & sine contradictione seruari.

Si uerò quispiam de sorte seu conditione Principis Sæcularis, aut Ecclesiastici status in Prussia supradictum Principem de Prussia super quauis re conuenire prætēderet, debebit M. Regia sex ex Consiliarijs suis & Princeps in Prussia totidem ex suis ad Iudiciū, ut præmittit, obligare, & Iuramentis astringere: & quicqd ipsi æquū esse decreuerint, & ꝓnunciauerit, ei utraq; Pars acqescere, & sine ulla tergiuersatiōe id ratū habere debebit.

Si autem aliquis qui de sorte Principum non fuerit, contra Ducem in Prussia quampiam actionem instituere uellet, hoc coram Vasallis Principis facere debet, quos Princeps ipse collocare, & ad Iudicium obligare tenebitur. Si quis autem occasione huiusmodi Iudiciorum in casibus Principis personam attingentibus sibi iniuriam factā, aut se grauatum existimaret esse, poterit ad Consiliarios (quos R.M. & Dux in Prussia quotannis ad festum S. Frācisci, cum id necessitas exigerit Marienburgum mittere debebunt) prouocare. Qui super ea re cognoscendi potestatem habere debent. Quod si ibi cognitum fuerit appellationem prouocantis friuolam & illicitam esse, debebit illa Pars Iudicio decem marcas Pruthenicales pendere, & Parti aduersæ ad refundendum expensas litis & ad parendum priori sententiæ obligata esse.

Vbi uerò actiones emergerent, incolas Terrarum Prussiæ & eorundem possessiones utrinq; contingentes, unusquisq; in eo Iudicio ubi bona seu possessiones sitæ fuerint, aut Reus domicilium habuerit conueniri, & ad extranea Iudicia trahi non debet.

Item neutrius Partis subditi, nec etiam eorum bona ex quo in locis ad quæ spectant iustitia obtineri posit, in alienis Iudicijs arrestari, aut detineri debent.

Item

Item quod deinceps omnes Incolæ Terrarum Prussiæ utrinq; reciproca uicissitudine in terra & mari sine impedimento negotiationes exercere, ueteribus stratis proficisci, & curribus transire, necnon in priuilegijs suis hoc casu permitti debent.

Cæterùm fora in Villis contra fas & antiquam consuetudinem instituta, deinceps ubiq; aboleri, & in Ciuitates ad quas spectant reponi debebunt.

Item quod profundum Balgen. ad mare recens Haeb & ubicunq; aliàs profunda id est Ostia maris fuerint, caput Vislæ, & omnia flumina omnib. Prussiæ Incolis, ut in ipsis nauigare & traijcere possint libera sint. Et peregrini Mercatores nec in Konigsberg, nec Braumbsbergk, Elbingum, Gdanum, aut in ullam aliam Ciuitatem proficisci cogantur, sed debent liberè non coacti prout ipsis placuerit uelificare, & nauigare. Attamen sine antiquorum teloneorum & priuilegiorum detrimento.

Item nulla telonea, depositiones uel alia grauamina in Terris Prussiæ contra antiquā consuetudinem & priuilegia ab ulla partium institui debent. Sed uetera telonea permanere. Si autem ab alterutra partium à tempore transactionis Regis Kazimiri telonea essent instituta, ea quoq; hincinde abrogari debent. Si uerò successu temporis contingeret quod R. M. & similiter Dux in Prussia ad requisitionem utriusq; subditorum suorum alicubi noua telonea aut emporia ad utilitatem Terrarum Prussiæ instituere destinarent, tunc debet Maiestas Regia Ducem Prussiæ uocare in locum opportunum, & ambæ partes super ea re cōcordādi & transigendi potestatē habere. Si etiā aurigæ, uel nautæ huiusmodi telonea præterirent, non debent eis bona adimi, sed tātum naues, currusq; auferri.

Cæterum quod ad bona naufragantium attinet, debebit id cum ijsdem secundum ueterem introductam consuetudinem, ex quo idem in Zelandia, Holandia & Brabantia consuetum est, etiam obseruari, ita tamen quod à nautis nihil plus extorqueatur.

Item debet utraq; partium aduersus alteram nunc & deinceps publicarum stratarum prædones, fures, & alios Terris perniciem inuehentes, ad receptandum & promouendum abstinere. Sed qui unius partis professus hostis sit, debet etiam ab altera parte pro eius diffidato hoste & damnificatore censeri.

Item quæuis partium potestatem habere debet hostes & noxios suos in bonis alterius partis persequendi, & in quibus iudicijs apprehendentur, in illis sisti, & iuxta ipsorum demerita iustificari debent.

Item Dux in Prussia, præterea Elbingen. Gdanen. & Thorunen. omnem monetam cudere abstineant, ita quod R. M. intra hinc & festum Pentecostes sequentis anni diem statuat se ratione huiusmodi monetæ clarè concordandi.

Item quod Dux Prussiæ omnibus priuilegijs & iuribus huic contractui repugnantibus, seu ea sint à Pontificibus Max. Imperatoribus, Principibus, uel Regibus Pol. profecta, nunc & in perpetuum renunciare, & ea in manus Regiæ Maiestatis consignare debet. Si autem quicquam in eiusmodi priuilegijs contineretur quod huic transactioni nō repugnaret, sed Duci Prussiæ & Terris occasione finium, & aliorum Iurium & priuilegiorum necessarium esset, debebit Maiestas Regia eiusdem tenoris sub Literis & sub Sigillo Maiestatis suæ ea denuò concedere.

Item quod Regnum Pol. & Terræ Prussiæ pro se & eorum successoribus sufficienter se inscribere debent, quod hanc institutam transactionem, in omnibus suis partibus punctis & articulis fideliter perpetuò & irreuocabiliter seruare, nec unquam contrauenire aut agere debeant, aut uelint: hoc puncto singulariter adiūcto, si casus mortis Principū quos Deus pro suo arbitrio conseruet, se offerret, quod Terræ Prussiæ Maiestati Regiæ & Regno Poloniæ, & nulli alteri adhærere debent.

Postremò si quisquam cuiusquam dignitatis aut conditionis existeret, huncq; contractum impugnare uellet, debent tres Marchiones, quos hęc concordia pariter attingit, una cum Duce de Prussia eum omnibus, quos ad hoc permouere poterunt, Regiam Maiestatem iuuare, & super hoc respondere.

Huic suprascriptæ Christianæ concordiæ & unitati, Regia Maiestas Poloniæ, & Dux Prussiæ in omnibus articulis, clausulis, conditionibus, punctis superius expressis Regiā ac Ducalem dignitatem, Christianamq; bonam fidem perpetuo & fideliter interponen. inuiolabiliter pro se & successiuè posteritatis eorum hæredibus successores Reges Poloniæ & Duces Prussiæ ratam & firmam habere, & obseruare polliciti sunt, ac promiserūt. Pro maiori præfatorum fide & securitate Regia Maiestas similiter Dux Prussiæ huiusmodi pactum, concordiam, & unionem manu eorum propria subscripserunt, & Sigilla ipsorum nostris adhærentia subappendi fecerunt, & huiusmodi contractus binæ literæ

concor-

concordationis seu unionis sub eodem uerborum tenore confectæ cuilibet Parti unæ præsentatæ sunt. Datum & actum Cracouiæ Sabbato in uigilia Palmarum, quæ fuit octaua mensis Aprilis. Anno Domini. 1525.

Nos itaque Sigism. Rex Pol. de consilio & consensu Consiliariorum nostrorum Regni Pol. omnes & singulos memoratos articulos ut præmittitur medio Illustrium Principum prænominatorum Georgij Marchionis Brandeburgen. & Friderici Ducis Legnicen. inter nos, & Illustrem dominum Albertum Marchionem Brandeburgen. Magistrū ac Ordinem eius in Prussia actos condictos & conclusos in omnibus & singulis eorum punctis, clausulis, continentijs prout iacent, acceptamus, ratificamus, approbamus, laudamus, & confirmamus, ipsosq; perpetuum firmitudinis robur obtinere uolumus. Promitten. in uerbo nostro Regio, ac sub fide boni ac legalis, & ingenui Principis pro nobis atque successoribus nostris Regibus Pol. ac Regno, & dominijs nostris, quantum nos & illa concernunt, nos omnia suprascripta in præinsertis Literis atq; articulis condictis & conclusis expressa firmiter & inuiolabiliter obseruare, exequi, & adimplere, neque illis quoquomodo contrauenire de Iure, uel de facto, directè & indirectè, omni dolo & fraude penitus seclusis. In quorum omnium & singulorum fidem, robur, & testimonium præmissorum præsentes Literas manu nostra propria subscripsimus, illasq; Sigillo nostro Regio & Consiliariorum nostrorum Sigillis communiri fecimus. Datum Crac. die Dominico Palmarum. Anno domini 1525. Regni uero nostri anno 19. Præsentibus, &c.

Rex Sigis. Terras Prussiæ dat in feudum.

IN NOMINE DOMINI AMEN. Ad perpetuam rei memoriam, Nos SIGISM. Dei gratia Rex Poloniæ, Magnus Dux Lithuaniæ, necnon Terrarum Cracouiæ, &c. dominus & hæres, Vniuersis & singulis præsentibus & futuris harum seriem inspecturis, manifestum facimus: Quia cum olim multæ & graues controuersiæ, multaq; & Reipub. Christianæ perniciosissima bella gesta fuissent inter prædecessores nostros Reges Poloniæ, ac Magistros & Ordinem dictum S. Mariæ Teuthonicorum super proprietate in Terris Prussiæ Regibus & Regno Pol. Ius suum hæreditarium pro uirili tuentibus, Magistris uerò ac ordine suis ueris ac legitimis hæredibus, & dominis parere recusantibus, atq; ijs tantis controuersijs, tantisq; bellis eo res deducta fuisset, ut diuino fauore iustitiæ Regni nostri opitulante, & pax confecta & Magistri ac Ordo, totaque ipsorum ditio in subiectionem & homagium Regibus & Regno Pol. deuenisset, idq; lōgissimo tempore tentum & obseruatum esset: Successu uerò temporis nouæ controuersiæ de ipsa proprietate, ac demum bellum inter nos Regnumq; nostrum, & Illustrem dominum Albertum Marchionem Brādeburgen. Magistrum generalem ac Ordinem eius suscitatum esset, cum maximo Reip. christianæ incommodo. Proindeq; summi Pontificis uidelicet LEO decimus ADRIAnus sextus, & modernus CLEmens septimus, demū Inuictiss. CAROlus Rom. Imperator & Hispaniæ Rex catholicus, Necnon Sereniss. Nepos noster dominus LVDOuicus Hungariæ & Bohemiæ Rex, ac plærique Germaniæ Principes summo studio apud nos egissent de concordia, & pace componenda. Quę denique concordia cum medio Illustrium Principum dominorum GEORgij Marchionis Brandemburgen. in Silesia Ratiborien. Iagendorff, in Prussia Stetinen. Pomeraniæ, Cassubarum, Sclauorum, &c. Ducis Principis Rugiæ ac Burgrabij Nuremburgen. & FRIDERici Ducis Legnicen. & Brigen. & Capitanei inferioris Slesiæ tractata & conclusa esset, uenissetq; ad nos ipse Illustris dominus ALBERTVS Marchio Brandemburgen. & Magister generalis cum nonnullis membris Ordinis & subditis suis plenam & omnimodam facultatem ab Ordine & uniuersis subditis eius habentibus, se nobis uti uero & legitimo hæredi, & domino suo ac Terrarum omnium Prussiæ subijcien. ac easdem Terras sibi in feudum dari enixè, & suppliciter, primum eius Consiliarij Proceres & subditi, demum ipse Illustris dominus Albertus Marchio, à nobis petiuissent, declarans se nobis & Reipublic. Regni nostri hoc pacto magis ex usu fieri posse, pacemq; firmiorem futuram. Nos rationem habentes in primis utilitatis ipsius Reipub. christianæ, quæ in tanta infidelium tempestate, non nisi pace & concordia inter se christianorum Principum seruari potest, demum obaudire nolentes, ut postulata Sanctiss. domini nostri Papæ, Cæsareæq; & catholicæ Maiestatis, ac Sereniss. domini Nepotis nostri domini Ludouici Hun

gariæ & Bohemiæ Regis, aliorumq; Principum christianorum qui hactenus omni conatu hanc differentiam & bellum sistere & componere inter nos studuerunt, ac deniq; gratificari & commodare uolentes dicto Illustri Principi Domino Alberto Marchioni Brandeburgen. uti Nepoti nostro ex sorore charissimo, eiusq; Domui de Onspach annuimus non grauatim precibus eius Illustritatis, & subditorum ipsius, illiq; & eius ueris masculini generis & legitimis feudi hæredibus ex lumbis eius procedentibus, Terras, Ciuitates, Oppida, & Arces infrascriptas in perpetuum, & in diuisum feudum dedimus, & concessimus, & ipsum de illis per uexilli nostri traditionem inuestiuimus, harumq; serie Literarum damus & concedimus: uidelicet Arcem Konigsberk cum tribus Ciuitatibus, item Arces & Oppida Lochstete, Vargen, Girmavv, Pubetten, Rudavv, &c. ut in præcedentibus concordiæ Literis sunt descripta. Cum omnibus & singulis subditis, Vasallis, fructibus, dominijs, superioritatibus, libertatibus, & Iuribus una cum omnibus Arcibus, Ciuitatibus foris, Villis, mansis, Curijs, molendinis, molendinorum locis, censibus, uectigalibus, redditibus, teloneis, seruitijs, feudis Spiritualibus, & Sæcularibus, lacubus, fluminibus, piscationibus, aquis, aquarum decursibus, ferarum lustris, ferarum meatibus, uenationibus, syluis, nemoribus, pascuis, pratis, actibus etiam, cum omnib. metallis, quæ modo sunt seu in futuro fieri possunt auro, argento, cupro, stanno, plumbo, salinis supra & subtus Terram, similiter una cũ omnibus & singulis eminentijs, Iuribus, & pertinẽtijs uniuersis nullis exceptis, sicuti eiusmodi Terras priores Magistri generales, & idem Ordo habuêre, et usq; ad præsens nouissimum bellum gestum usu & fructu tenuerunt, in posterum, perpetuè & hæreditariè in commune & indiuisum feudum tenen. haben. fruendum, utendum, & possidendum. Vbi uerò ipse Illustris Albertus Marchio & Dux in Prussia sine legitimis masculis feudi hæredibus, uel eius legitimi masculi feudi hæredes non relicta ꝓle uirili deficerẽt, extunc supradictæ Terrę, Ciuitates, & Oppida & Arces in omni forma & modo quemadmodum eas supradictas Illustris Albertus Marchio habuit, ad Illustrem Principem Dñm GEORGium Marchionem Brãdeburgẽ. & ipsius legitimos sexus masculini feudi hæredes uenire, & deuolui debent. Si uerò etiam Marchio Georgius sine legitimis feudi hæredibus masculis, uel eius hæredes post eius obitum sine legitimis masculi generis legitimis feudi hæredibus ex humanis concederent, dictæ Terræ, Ciuitates, Oppida, & Arces ad Illustrem Principem Dñm CAZimirũ & eius masculos feudi hęredes deriuari ac deuolui debent. Si aũt prædictus Marchio Cazimirus sine ꝓle mascula feudi hærede decederet, aut eius feudi hæredes post ipsius mortẽ liberos masculos feudi hæredes post se non relinquerent: tunc nominatæ Terræ, Ciuitates, Oppida, & Arces in Prussia ad Illustrem Principem Dñm IOHannẽ Marchionem Brandeburgen. & eius ueros legitimos masculini generis feudi hæredes deuolui debent, ita quod dictę Terræ, Ciuitates, Oppida, & Arces ubi diuina ordinatione huiusmodi casus futuris temporibus accideret, de fratre in fratrem prædictos & eorum legitimos feudi hæredes masculos cedant, & deuoluantur, sine nostro, hæredumq; & successorum nostrorũ Regũ ac Regni nostri Poloniæ impedimento. Ita tamen cum, & quotiens se obtulerit eiusmodi casus deuolutionis de uno in alterum, prędictos fratres & eorum legitimos feudi hęredis masculos debebunt illi, & quisq; eorum debebit nobis & successoribus nostris Regibus ac Regno Pol. infra tempus debitum ac legitimum debitam subiectionem, & feudi obligationem, ac homagiũ præstare. Quod si prædicti quatuor fratres de domo Onspach diuina uoluntate sic disponẽte sine mascula prole feudi hærede legitima ex lumbis eorũ ordine suprascripto procedente, aut eorum huiusmodi proles similiter sine masculo feudi hærede legitimo ex lũbis eorum ꝓcedente decederet, Tunc oẽs & singulæ Terræ, Ciuitates, Oppida, bona, & Arces suprascriptæ ad nos, & successores nostros REGES & REGNum Poloniæ sine omni impedimento ac contradictione deuolui ac redire debent.

Debebit item ipse Illustris Dñs Albertus Marchio & Dux in Prussia, eiusq; prænominati successores & feudi hæredes pro hac nostra in se beneficentia nobis & Regno nostro tale obsequium præstare, quod ubi ratione huius concordiæ & cõcessionis feudi à quocunq; cuiussuis eminentiæ & conditionis Principe seu potentatu impeteremur, aut successores nostri impeterentur, tenebitur ipse Illustris Dominus Albertus Marchio aut eius prædicti successores Duces in Prussia in propria persona nobis & Regno nostro ubique unà cum omnibus suis subditis, & pro summis uiribus suis adesse. Quod uicissim nos & successores nostri Reges ac Regnũ Poloniæ in eodẽ casu facere debebimus & debebunt.

Vbi

Vbi autem contingeret quod nos uel successores nostri Regnum Pol. altera quauis ex causa tã ab infidelibus quã ab quocũq; alio hoste impeteretur, & ipsi in persona propria ad bellum cum subditis nostris proficisceremur, aut successores nostri proficiscerentur, debebit Illustris Dominus Albertus Marchio & Dux in Prussia aut eius prænominati successores Duces in Prussia nobiscum cum centum equitibus armatis proficisci, & intra limites Terrarum Prussiæ nobis seruire. Quod si educere extra terminos Prussiæ illum aut eius successores nos & successores nostri uellemus, extunc ad eosdem centum equites stipendium tale præbere, quale dari alijs nostris mercenarijs equitibus est solitum, tenebimur. Vbi uerò nos uel successores nostri uellemus ipsum Dominum Albertum Marchionem aut eius nominatos posteros nobis & successoribus nostris maiori comitatu seruire, debebimus nos & successores nostri ijs omnibus militibus quos ultra centum prædictos conducere posset, mox post egressum à domibus ipsorum stipendium, quod nostris militibus dabitur, illis, quam diu seruierint, persoluere. Si autem plures quam centum prædictos equites ipse Illustris Dominus Albertus Marchio aut eius successores Duces in Prussia educere non possent, non debebimus nos aut successores nostri ab illo & eius posteris Ducibus in Prussia plura exigere.

Præterea non debebit ipse Illustris Dñs Albertus Marchio & eius nominati feudi hæredes successores Duces in Prussia, quicq; ex Terris, Ciuitatibus, Oppidis, Arcibus, & bonis prædictis uendere. Verum si ad hoc illum, & eius successores ingens urgeret necessitas tenebitur nobis & successoribus nostris tanquam dominijs suis hæreditarijs ante omnia denunciare. Quod si nos ipsi emere non curauerimus, aut hæredes & successores nostri non curauerint, in hoc casu ipse Dñs Albertus Marchio & Dux in Prussia aut eius legitimi feudi hæredes seu successores cuicũq; uoluerint uel potuerint, liberam uendendi habebunt facultatem. Regalibus tamen nostris feudi & obsequiorum iuribus semper saluis remanentibus.

Poterit etiam ipse Dñs Dux in Prussia & eius feudi hæredes ubi eos necessitas urgẽs premeret, ex bonis suis prædictis quantum opus foret impignorare suis duntaxat subditis & Vasallis, ut eadem bona unita & indiuisa permaneant. Quæ etiam omnia & singula suprascripta, & quæcũq; alia quæ Vasallus & feudalis Princeps erga suum naturalem Dominum hæreditarium & superiorem dñm præstare ac obseruare tenetur, debebit ipse Illustris Dñs Albertus Marchio & Dux in Prussia ac eius feudi hæredes legitimi successores firmiter & inuiolabiliter adimplere. Nosq; uicissim illum & successores eius omni gratia & fauore Regio complecti, ac illos in iuribus & immunitatibus ipsorum conseruare pro nobis & successoribus nostris Regibus & Regno Poloniæ pollicemur. In quorum omnium & singulorum fidem & testimonium Sigillum nostrum præsentibus, est appensum, Datum Cracou. feria secunda post dominicam Palmarum proxima. Anno Domini 1525. Regni uero nostri anno 19. Præsentibus, &c.

Rex dabit Alb. Duci Prus. 4000. floren. Rhenen.

SIGismundus, &c. Significamus tenore præsentium uniuersis. Quia cũ diuino fauore Illustris Princeps Dñs Albertus Marchio Brandeburgen. ac in Prussia Stetinen. Pomeraniæ, Cassubarum, Sclauorum, &c. Dux, Burgrabius Nurembergen. & Princeps Rugię, Nepos noster charissimus, post cõtrouersiã ad q̃ nobiscũ deuenerat, tandem ad nos ueniens medio Illustrium Principum Dñorum Georgij Marchiõis fratris germani ac Friderici Ducis Legnicen. sororij sui, se nobis reconciliauerit, magnaq; ac euidentia testimonia & indicia de sua erga nos fide ac propensione exhibuerit, uolentes eius Illustritatem in Terris Prussiæ quas illi in feudum dedimus, & quæ bellica sæuitia magnum detrimentum sunt passæ, releuare, ac illũ nobis & Regno nostro maiori beneficentia deuincere, dandum & donandum illi duximus annuũ stipendiũ, quatuor millium florenorum Rhenẽsium in auro, uel pro singulis aureis xxviij. grossos integros monetæ, & numeri Regni nostri præsentis, harumq; serie Literarũ damus, donamus, & assignamus, ad terminos uitæ Illustris suæ per nos & successores nostros quotannis soluen. ita uidelicet quod primam ratam anni huius soluere debebimus ad festum S. Michaelis proximè futurum, alteram uerò ratam ad festa Paschæ anni Dñi 1527. & deinceps singulis annis sequentibus ad festa Paschæ dictam summam quatuor millium flor. Rhenensiũ

soluere nos & successores nostros Reges Polon. submisimus, & præsentibus submittimus, ac obligamus, promitten. in uerbo nostro Regio pro nobis & successoribus nostris Regibus Pol. quod eam donationem & firmam habebimus, & illi semper quo ad sua Illustritas uixerit satisfaciemus, & successores nostri Reges Poloniæ satisfacient. In cuius rei testimonium Sigillum nostrum est præsentibus appensum. Datum Crac. feria iiij. post Dominicam Palm. quæ fuit xij. Aprilis 1525. Regni nostri 19.

Priuilegium Duci Prusiæ datum.

IN NOMINE DOMINI AMEN. Ad perpetuã rei memoriã, Nos SIGISM. Dei gratia Rex Pol. Magnus Dux Lithuaniæ, nec non Terrarũ Cracouiæ, Sandomiriæ, Siradiæ, Lanciciæ, Cuiauiæ, Rusiæ, totius Prusiæ, Culmen. Elbingen. Pomeraniæ, &c. Dominus & hæredes, Manifestum facimus tenore præsentium. Quia licet quasdam Terras nostras hæreditarias in Prusia Illustri Principi Dño ALBERTO Dño Marchioni Brandẽburgen. & Duci in Prusia, &c. Iure feudali concesimus, in earumq; possesionem illum per Consiliarios nostros induci fecimus, & eius concesionis, ac articulorum, & conditionum inter nos trãsactarum illi sufficientes nostras Literas dedimus, in quibus præter alia etiam, immunitates illi à nobis concessæ sunt descriptę, tamen cum contractus cum illo per nos factus uelit, ut si quidpiam in priuilegijs illis contineret quæ nobis restituit, & quibus renunciauit, quod huic ipsi contractui & transactioni non repugnaret, sed quod ipsi Duci ex Prusia & Terris eius occasione finium & aliorum Iurium & priuilegiorum necessariorũ esset, quod id nos sub Literis & Sigillo nostro denuo concedamus: Ideo nonnullas infrascriptas prærogatiuas & immunitates prioribus Literis contentas eius Illustritati renouandas, addendas, & denuo concedendas duximus, & tenore præsentiũ concedimus, ita sane, ut ipse Dux Albertus similiter & hæredes eius Terram concessam ab omni exactione & seruitio, exceptis his quæ nominatim in contractu cõcordiæ expressa sunt, liberã teneat ac immunẽ, & coram nullo alio, si ratione ipsius Terræ impeteret, q; corã nobis, aut successorib. nostris Regib. Poloniæ respondere teneatur, atq; ut liceat eidem una & hæredibus suis per totam Terram nunc concessam, ad commodum suum passagia & telonea ordinare, secundum contractus prescriptum, Nundinas & fora statuere, monetam cudere pro contractus formula. Talia & alia iura taxare, directuras per terram in fluminibus, & in mari sicut utile uisum fuerit, stabilire. Deniq; Iurisdictionẽ, potestatẽq; illã habeat, & exerceat in Terris suis, q; aliquis Princeps Regni nostri melius habere dignoscit in Terra q; habet. Quatenus aũt initæ cõcordiæ, & contractui, non aduersetur, ut bonos usus & consuetudines ponat, asisias faciat, & statuta quibus oẽs eius subditi pace tranquilla gaudeant, & utantur. Postremò cõcedendam etiam duximus, & concedimus tenore præsentium eius Illustritati atq; Nobilibus suis omnibus libertatẽ ducendi & transuehendi per Regnum & dominia nostra, terra uel aqua, oẽs & singulas res quæcunq; ad usum & necesitatẽ propriam eius Illustritatis atq; eorundem Nobiliũ, non autem ad mercaturam exercendam, opportuna & necessaria fore uidebuntur, & his pariter omnibus qui ex alienis prouincijs commigrare uellent, in Terram & ditiones eius Illustritatis, Equestris duntaxat conditionis seu Nobilibus, liberam damus res oẽs illorum ꝓprias secũ transferendi per Regnum & dominia nostra, absq; solutione cuiuslibet telonei, & citra ullum impedimentum, facultatẽ & prærogatiuã. In cuius rei testimoniũ Sigillum nostrum est præsentibus appensum. Actũ & datum in Ciuitate nostra Marienburgen. sabbato proximo ante festum S. Trinitatis. Anno Dñi 1526. Regni uerò nostri anno xx. ut supra in Literis feudalib. Ducis Pomeraniæ.

Nobilitas cum Ciuitatibus approbant concordiam.

NOs infra scripti Erhardus electus Pomesan. Fridericus Dñs de Heydek ordinis Teuthonicorum in Prusia, Henricus de Kittlicz, Georgius de Kymheym nomine Nobilium: Nicolaus Richan Magister Ciuium Ciuitatis antiquæ, Crispinus Schenbergk Consul in Kuribhoff nomine maiorũ & minorum Ciuitatum in Prusia: palàm facimus & recognoscimus, quia cum retroacto tempore multa, grauiaqúe bella inter Sereniss. Polon. Reges, & inclytos Teuthonici ordinis Magistros magnos, tantis odijs, inueteratisq; disidijs in utriusq; populi & Polonici & Pru-

thenici calamitatem gesta sint, ut parum hactenus profuerint contractus, & pacis fœdera Summorum Pontificum, Imperatorũ, Regum auctoritate semper interposita. Cuius mali origo hinc dimanauit. Quod Prusiæ Terra (nam de eius propinquitate tantoperè pugnatum est) rectore hæreditario caruit, cum hinc Reges Polo. illinc magni Magistri & militaris Ordo Ius suum prætenderent, mallentq; armis quam pia, Christianaq; cõcordia negocium transigere. Proindeq; peruenit eorum malorum non parua portio ad nostrã usq; ætatem. Siquidem paucis ab hinc annis oborto iterum ea de re bello, concurrẽtibusq; infestis signis Sereniss. Rege Sigismundo, & Illustris. Principe Alberto magno Magistro: quanta uastitate utraq; Terra affecta sit, ostendunt ipsæ ruinæ & calamitas miserorũ. Sũt uastati agri, abducti Coloni, effusus sanguis Christianus, uim passæ mulieres, stupratę uirgines, prophanatæ sacræ ædes: præterea alia scelera & bellorum incommoda perpetrata, quæ etiam audire, ne dum fieri in populo christiano mens horret. Cuius belli immanitate moti, & miserorum fortunam miserti, Summus Pontifex, sacratissima Cæsarea Maiestas, Serenis. Hungariæ, Bohemiæq; Rex ad inducias quadriẽnales utrãq; partẽ pijs rationib. flexerũt, eo proposito, ut quadriẽnio illo induciarũ ueterẽ discordiã omninò tollerent, & pacem firmam inter nos finitimas gentes componerent. Erat spes bona nobis fore, ut aliquando concordia pro discordia ueniret. Cæterùm cum Christianus orbis undiq; bellorũ tumultu, uarijsq; perturbationibus uexaretur, factum est, ut tam pium consiliũ tantorũ rectorũ Rerumpu. de cõcordia statuenda impediret, quãdo quidem quadrienniũ induciarũ irritũ abijt, ut eius fine pro pace bellũ uideret renasci, qđ sanè ita erat in manifesto, ut aut ipsum noua cum calamitate Christianorũ fuisset suscipiendum, aut in contractum Thorunensem cui titulus est perpetuæ pacis coniurandum. Quando igitur uersaremur inter duo eiusmodi pericula, ut aut arma patriæ nostræ intoleranda deinceps forent capessenda, aut necesse esset consentire in concordiam & prædictum contractum perpetuę pacis, nec in aliam partem se flecti permitteret Sereniss. Rex Pol. & inclytum eius Regnũ: Respexit Deus propicijs oculis in pias preces calamitate afflicti populi, deditq; ex im̃prouiso pios ac prudentes pacis per alium modum procuratores Illustriss. Principes & dominos Dñm GEORGium Marchionem Brandeburgen. &c. & Dñm FRIDEricũ Ducem Legnicien. &c. quos uetus discordia & periculum redeuntis belli non minùs mouit, quã si eorũ res ageret: quũ sint utriq; Partiũ sanguine & affinitate coniũctissimi. Hi diuina inspiratione inuenerũt Articulos transactionis & pacis cum iustos, tum Christianos. Qui si bona fide custodiantur, non erit amplius timor de periculo renasciturі belli.

In primis aũt sua prouidentia curarunt, quo restingueretur fons, unde hactenus tot mala fluxerunt, scilicet, ut habeat Terra Prusiæ Principem hæreditarium, qui iustis de causis superiorem recognoscat Sereniss. Regem Pol. & inclytum eius Regnum. Quando quidẽ certis iam indicijs & argumẽtis haud fallacib. iã tandẽ euidẽter cognouimus, fundum & solum Terræ Prusiæ intra fines, limites, & circulo ditionis inclyti Regni Poloniæ contineri, & concludi. Quando autem nihil potius esse debet Christianis pectoribus, q̃ cum omnibus, si fieri posit, in primis uerò cum uicinis in pace & tranquillitate uiuere, q̃ nobis Magister noster Christus & eius discipuli tanta cura & studio commendarũt: Volẽtes accurrimus ad per tam pios Principes oblatas pacis conditiones, qua hactenus indigni uisi sumus, & nũc diuina cõmiseratione donamur: idq; eò libentiùs fecimus, quod nos ad eandem transactionem amplectandã clarissimus uir Dñs Iohãnes Statilius Præpositus Vesprimien. Secretarius & Orator Domini Ludouici Regis Hungariæ & Bohemiæ Regis Dñi nostri gratiosissimi adhortabat duplici nomine, tũ qđ ad percutiendum fœdus pacis missus esset, tum quod propositi articuli transactionis iusti ac Christiani à præfato Sereniss. Rege iudicarentur, qui ceu alter summorum arbitrorum concordiæ statuendæ in quadriẽnalib. inducijs nihil ęquè ad se pertinere affirmauit, quàm, uel in ipsis inducijs, uel post finem earum inter Principes utrinq; sibi coniunctissimos & populos uicinos pacem procurare. Ideo consensimus & consentimus in transactionem & concordiam inter Sereniss. dominum Sigism. Regem & inclytum Regnum Polo. ex una, & Illustrissimum Principem Dñm Albertũ Marchionẽ Brandeburgen. &c. hæredes & successores ex altera partibus, super feudo, Iuribus, & proprierate prædictæ Terræ Prusiæ, ac alijs punctis, articulisq; per præfatos Illustriss. Principes Dñm Georgium Marchionem, &c. Fridericum Ducẽ Legnicen. pacis mediatores Anno 1525. die nona Aprilis Cracouiæ ad nostram petitionem & placitũ conceptam, & confectã, ipsamq; in omnib. punctis & articu-

lis, pinde ac si inserta hic esset, nostro, constituentiũ, hæredũ, & successorũ nomine laudamus, ap,pbamus, & cũ magna hilaritate animiq; gratitudine suscipimus & amplectimur, pro nobis, præfatis cõstituẽtib. hæredib. & successorib. nostris, syncera & Christiana fide, & sub honore nostro, necnõ Iurisiurãdi sacramẽto firmiter & cõstanter ,pmittẽtes, & efficaciter nos obligãtes, qđ eandẽ concordiã transactionẽq;, ut præfert, in omnib. & singulis articulis & cõditionib. fideliter & irreuocabiliter sine fraude & dolo ratã habere, & perpetuo obseruare, nec unq; per nos, aut submissas psonas, quouis prætextu siue colore, publicè uel occultè ipsi cõtrauenire uolumus, nec debemus, Renũciantes præterea omnib. & singulis Iurib. & priuilegijs, & exceptionib. qb. eandẽ cõcordiã impugnare, & infringere possemus. Porrò si Illust. Princeps Dñs Albertus Marchio Brandeburgẽ. &c. in Prussia Princeps, &c. quẽ de uolũtate præfati Serenis. Regis Polo. Sigismũdi in hæreditariũ dñm suscepimus, & præsentib. suscipimus, Necnõ Illustritatis suæ ueri & legitimi feudi hæredes masculi, & subinde Illust. Principes Dñi GEORgius, CAZimirus, IOHANnes una cũ omnib. suis legitimis feudi hæredib. è uita migrauerint, & præfata Terra Prussiæ ipsis in feudum cõcessa, iuxta Inscriptionem prædictæ transactionis ad Serenissimos Reges & Regnũ Pol. deuoluta fuerit: quod nos Sereniss. Regib. eisdem, & Regno Polon. cui nos unanimiter sponte & ex certa scientia una cũ prædicto Principe nostro tãquam superiori dño subiecimus, & exnũc subijcimus, nec cuiquam alteri adhærebimus, obediemus, & subiecti erimus. Sed eosdem Sereniss. Reges, & inclytum Regnum, ,p dominis nostris quo ad utile & directum dominium, merum & mixtum imperium, in perpetua subiectione profitebimur, & recognoscemus. Saluis tamen semper manentibus omnibus & singulis transactionis articulis, quibus in hoc casu Terræ Prussiæ cautum est. In quorum omnium fidem & robur nos suprascripti Oratores nomine constituentium, & nostro, has Literas Sigillorum nostrorum appensione muniuimus. Datum Cracouiæ die ix. Aprilis quæ erat dominica Palmarum. Anno Domini 1525.

Sigismund. I. Iohanni Dantisco apud Rom. Pontif. Oratori de pacificatione Prussiæ.

CVm induciæ cum Magistro Prussiæ expirarent, ageretq; cum Summus Pontifex, tum Cæsarea M. Serenissimusq; Dñs Rex Hungariæ Nepos noster apud nos de inducijs prorogandis: ad quas subditi nostri consentire nequaq; uoluerunt, iudicantes eas bello futuras nocibiliores, Proindeq; nos ad prosequendã rem nostram armis institueremus: uenit ad nos id sentiens ipse Magister cum Illustribus Marchione Georgio & Friderico Duce Legnicen. transegitq; nobiscum coram de tota controuersia: præstito nobis debito suo, & datis illi per nos in feudum Terris, quas prius ante bellum nouissimum possedit.

De religione uerò nihil inter nos est actum, tùm quia interesse nostra nõ uidebaẽ, tùm qđ etiã Ordines institutores nõ fuerimus, tũ uerò qđ ferè in tota ditione Ordinis prorsus de tota religione catholica sit actum, & deploratum. Proindeq; abusi sumus ea conditione deprauati temporis, in rem pacis cum res aliter transegi nullo pacto potuit.

Proinde si qui isthic hos actus nostros in re Pruthenica suggillari uellẽt, habes quo innocentiã nostrã tueri possis. Nam nos Ordinis curatores nõ sumus, sed hæreditarium Ius nostrum duntaxat semp exegimus: Religio catholica nobis semp cordi fuit, pro qua nequaq; dubitamus uel sanguinem nostrum profundere, tantum abest, ut illi nostra opera uel consensu quicquam esset per hanc rransactionem detractum.

Constitutiones Militarem & Ciuilem ordinem, totamq; Prussiam concernen.

SIGISMVNDVS Dei gratia Rex Poloniæ, Magnus Dux, &c. Significamus tenore præsentiũ qb. expedit uniuersis, quia cõsulere uolentes multiplicib. errorib. & abusibus, qui cũ in diuinis tum etiã humanis rebus inoleuerãt in Terris & Ciuitatib. nostris Prussiæ, uenimus huc ad easdẽ Terras omnib. alijs negocijs nostris intermissis, & auspice Dño Deo recte oĩa quæ reformatione indigebãt cõfecimus. Præterea etiã ad futurũ deinceps bonum regimen constitutiones & ordinationẽ opportunã in ipsis Terris relinquere

quęrere operæprecium esse duximus. Proindeq; de consilio & cōsensu omnium Consiliariorum & Nunciorum communitatis tàm Militaris quàm etiam Ciuilis ordinis infra scriptas constitutiones edidimus & promulgauimus.

In primis qsq; Palatinus habeat apud se exēplū seu copiā priuilegij Terrarū Prussiæ, & illud unicuiq; petēti ostēdet, & corā eo legi faciet, qđ nos manutenere & secundum ipsius tenorem Dignitates Officia & Capitaneatus solis indigenis conferre dignabimur.

Cæterùm cum ius Culmen. quo potissimum Prussia utitur, scripturis saltem authenticis nusquam reperiatur esse sancitum, multaq; propterea oriantur incommoda: Venerabiles & Egregios deuote nobis dilectos Tidemannum Gise Custodem & Canonicum Varmien. Matthiam Slevvniczki Canonicum Gneznen. Achatium Frenut Canonicum Varmien. Franciscum Soldavv, & Philippum Holkner designauimus, ut hoc anno ad Calendas Octobres Mariemburgi conueniant, & eiusmodi ius cum eius constitutionibus passim colligant diligenter, conscribantq;, ut deinde typis excussum & euulgatum ad omnium noticiam perueniat, firmiterq; à cunctis obseruetur.

Iudicia aūt Terrestria in singulis Palatinatib. quotānis bis seruenť, ita ut in Palatinatu Culm. primū Iudiciū feria tertia post dominicā Quasimodo geniti. Secundū aūt feria tertia post Lāperti celebreť. In alijs aūt Palatinatib. iuxta ueterē consuetudinē celebreť, ex qbus quidem iudicijs Terrestribus Appellationes ordinariè fiant ad Conuentus generales Terrarum Prussiæ. A' Conuentibus autem generalibus ad Regium tribunal nostrum, donec ad alterutra partium conformes sententias obtinuerit.

Vt autem friuolæ & temerariæ Appellationes nonnihil cohibeantur, quisquis à iudicio Terrestri ad Conuentum generalem appellauerit, tres Marcas in iudicium reponat. Si uerò à Conuentu generali ad nos appellatum fuerit, sex Marcæ deponantur, & si appellans coràm iudice appellato succubuerit, in usum publicum iudicij in quo erant repositæ cedant, alioquin parti restituantur.

Nec Palatini iudicent Causas ad ius Terrestre spectantes, nisi de consensu Partium, & prouocantes ad iudicium Terrestre remittāt, exceptis causis leuioribus quę uidelicet ualorē decem Marcarū non excedāt. Hæc quidē sine strepitu Iudicij de simplici & plano ab eis cōponi possunt. In causis aūt sanguinis & de facto recenti depræhensis, in dilatā iusticiam ministrent: nec partes cōtendentes ad cōponendum amice inter se controuersiā cogant, nec exigant ullas pœnas nisi per Iudicium decretas. Quarum pœnarum tertia pars Iudicio Terrestri, reliquæ duæ partes Palatino Loci cedant.

Palatini & Capitanei citati tam in Iudicio Terrestri, q̄ Conuētuum publicorū respondere sunt obligati, exceptis actionibus super bonis nostris Regalibus emergentibus. Capitanei aūt iuxtà continentiam priuilegij Terrarum Prussiæ sint indigenæ possessionati, ratione quarum possessionum suarum sint Iudicio Terrestri subiecti.

Statuimus preterea ut cōmunib. Consiliariorū uotis Notarius Terrestris Nobilis possessionatus linguas necessarias calens, & alias, ad hoc Officium eligatur, qui cum iuratus fuerit, exclusis tam Ecclesiasticorū Prælatorum q̄ Ciuitatum ac aliorū, Notarius solus secretorum consilijs & Conuentuū publicorū Iudicijs intersit. Literas & Acta Iudicialia diligenter conscribat, ac iura Partium in Iudicio producta fideliter custodiat.

Vt autem temerariæ lites amputentur. Commissarios siue Iudices delegatos non deputabimus in causis ad Iudicium Terrestre spectantibus, & minus in eo iam pendētibus, nisi per appellationem ordinariam de qua superius dictum est à sententia definitiua seu interlocutoria iam lata ad tribunal nostrum deuolutæ fuerint, exceptis causis limitum, bonorum nostrorum Regalium: nec Iudices delegatos seu Commissarios à quibus semel appellatum est, in eadē causa denuò deputabimus, aut causam ad illos remittemus. Non enim uerisimile aut honestum uidebatur, quod Iudex pristinam suam sententiam retractet, aut aliter iudicet, quam antea iudicauerat.

Conuentus autem publici seu generales iuxtà proximam ordinationem nostram in Prussia quotannis bis celebrentur. Verno uidelicet tempore Dirsauiæ ad diem S. Stanislai: Tempore autem autumni in Grandentz ad diem S. Michaëlis. Conuentus autem peculiariter per nos instituendus locum & diem ex nostro arbitrio sortiretur.

Ad predictos Conuētus oēs causæ tam ex Ciuitatib. q̄ Iudicijs Terrestrib. per appellationē deuoluanť, & etiā sine speciali cōmissiōe nostra iudicenť. Deinde uerò & nō antea ad supremū tribunal nostrū remittanť parte prouocante: cui ad ꝓsequendū appellationē

 à Iu-

à Iudicibus legitimis terminus præfigatur. Quam appellationem si intra unius anni spacium non prosequeretur, prior sententia iuxta Iuris cōmunis dispositionem in rem transeat Iudicatam, & executioni demandetur.

Ante conuentum uerò publicum per nos & successores nostros singulariter instituendum, in singulis Palatinatibus Culmen. uidelicet, Mariemburgen. & Pomeraniæ, fiat Nobilitatis Conuentio particularis, quam secundum morem antiquum Palatini ex singulis Districtibus Palatinatus sui ad aliquem locum conuenientem Literis suis conuocent: ut Nuncij ad huiusmodi Conuentum mittendi eligantur. Qui autem uocatus non comparuerit, pœnam duarum Marcarum pendet. Cuius medietas Palatino eius loci, altera uerò medietas ærario publico proueniat.

At cum frustrà sententiæ ferantur nisi legitimè executioni demandentur, uolumus & irrefragabili constitutione sancimus, ut deinceps unusquisq; cuiuscuis conditionis uel eminentiæ fuerit rei iudicatæ sine omni contradictione cum effectu pareat, & obsequat. Alioqui locorum Palatini nullo alio à nobis mandato expectato, legitimam executionē faciant: adiuncto sibi ubi causæ conditio postulauerit, Capitaneo & Nobilitas illius Districtus: aut etiam si necessitas exegerit, omnibus & singulis nostris Vasallis seu Nobilib. illius Palatinatus, quos ad assistendum illi sub Iurisiurandi debito & amissione feudorū obligatos esse decernimus. Si uerò maiori potentia sit opus, negocium ad nos referri uolumus: ut oportunis rationibus rebus prouideamus. PALAtinos similiter ad huiusmodi executiones faciēdas, iusticiamq; oppressis administrandam, Iusiurandum nobis pręstitū adigat. Quos etiā si remissiores fuerint, quinquaginta florenorū Hungarical. pœna plecti uolumus. Cuius mulctæ medietas Parti cui iustitia denegata est. Altera uerò medietas ęrario publico Terrarū Prussię cedat. Vbi aūt quis executioni uiolenter resistere cōuictus fuerit, pœna banni, siue proscriptionis ac bonorum confiscatione puniatur, ex quibus bonis Parti læsæ primum fiat satis. Quod reliquum fuerit fisco applicetur.

Statuimus præterea ut nullus Capitaneus, Nobilis, Ciuis, aut quiuis alius cuiuscunque conditionis existat: personis, Castris, domibus, aut possessionibus alicuius ullam uiolentiam inferre: incursiones facere: in publicis stratis insidias ponere præsumat. Alioquin super his conuictus, iuxta antiquum plebiscitum Terræ Culmen. capitali pœna puniatur.

At cum aliquis Nobilis decreto publici Conuentus, Iudicio Palatinorum, aut Terrestri capitur: sub certis pœnis in potestatem aut carcerem Ciuilem non tradatur: sed in manus Palatinorum. Si quis autem in Ciuitate, ubi nulla arx est, capiatur: & autoritate Conuentus, Palatinorum, Iudicij in carcerem Ciuilem conijcitur: in potestate eorundem, & non Ciuitatis permaneat, fideiussoria tamen cautione à carcere huiusmodi liberetur, nisi causa fuerit criminalis, alioquin sub pœna uiginti florenorum Hungarical. quorum medietas Palatino, altera Parti læsæ cedat, absq; ulla remissione persoluen. Nobiles & eorū subditi autoritate seu potestate Ciuili non capiantur, detineantur, aut arestentur: nec uicissim Nobiles autoritate propria capiant, aut detineant Ciues, aut eorum subditos, sed unusquisq; coram Iudicio suo ordinario conueniatur, & iusticiam requirat.

Præterea ne in fluminibus Prussiæ præsertim nauigabilibus, & item Fehres, Bree, & Bda, ac etiam Redæ in Districtu Puczkouien. obstacula fiant: ut tam piscibus quam nauibus & lignis liber transitus permittatur: nisi quis speciale priuilegium super hoc habuerit.

Nobiles aūt qui habent priuilegiū piscādi in lacubus nostris Regijs, & testibus fide dignis probare possunt se fuisse in possessione piscādi: & quorū uel limites, aut ager stagnis nostris Regijs adiacet, his quidem piscatio permitti debet, sed paruis retibus duntaxat ad usum & mensam eorum ꝓpriam: non aūt ad uendendū. Ea tn̄ cōditione, ut retia Castren. primos in hyeme habeant tractus, & quod tēpore quādo pisces qui Germanicè Bressen, Polonicè uerò Klesczcz uocantur semen aut fœtum emittunt, nulli liberum sit in lacubus nostris Regijs piscari: ne huiusmodi piscium fœtura in augmentando impediatur.

Præterea ut Ecclesiastici bona Terrestria Ecclesijs adscribenda, & appropriāda, siue incorporanda absq; speciali consensu nostro à modo non nisi à suis Vasallis emant, nec obsequia nobis ex ipsis debita intereant, pro se uerò priuatim illa emere possunt, quæ si in uita sua non alienauerint, aut cuipiam non donauerint, ad eorum propinquos & consanguineos deuoluantur.

Simi-

Similiter, ne Ciuis, aut ignobilis quispiam bona Terrestria emat. Si uerò iam empta possideat, non per cōducticias personas, sed proprias seruitia seu obsequia debita ad bellicam expeditionem de ipsis sub eorundem amissione præstet.

Nec omninò liceat à modo Rusticis feras in nemoribus uenari, nec laqueos in syluis, & agris ponere: canes aut retia uenatoria habere, alioqui in potestate dñorum sit Bombardas, canes, & retia huiusmodi auferre: & pro qualitate excessus mandatum præuaricantes in decem Marcis pec. domino fundi applicandis, toties quoties, punire, exceptis fossis pro luporum captura, quas tamen sine præiudicio cuiusuis quilibet cum consensu dñorum suorum habere potest. Simili modo, nec Palatini, Capitanei, aut Nobiles alter in alterius fundo absq; uoluntate dñi fundi uenari: nec in syluis feras domare, aut circuire debet, quod Klopfen uocant sub amissione retium, equorum, & curruum. Bombardis autem nemo omninò nec in proprijs, nec alienis syluis sub pœna centum floren. Hungarical. irremissibiliter soluendorum à modo utatur. Cuius mulctæ medietas nobis, altera ærario publico Terrarum Prussiæ proueniat.

Volumus item, ut in Conuentu generali proximo per uniuersos Consiliarios harum Terrarum omnium rerum uendibilium æstimatio, & iusti precij constitutio fiat: utq; diligentior respectus ad mensuras, & omnia pondera habeatur: ut dolus ac deceptiones maliciæ uitari possint.

Item ut Palatini & Capitanei diligenter fines Terrarū obseruent, ne prædones & grassatores ingrediendo & egrediendo impunè grassentur.

Item ne Rustici cum cuspidibus, lanceis, gladijs, aut similibus armis publicè aut priuatim incedant, easq; deferant, nisi à dñis suis ad uenationem uocati fuerint.

Districtiùs etiam inhibemus, ne Poloni à modo ab opificijs Ciuitatū quarumlibet arceantur, sed pari conditione cum Germanis & alijs nationibus admittantur, non obstantibus huiusmodi opificiorum contrarijs constitutionib. sub pœna L. floren. Hungar. qui eos non receperint infligenda: perq́; loci capitaneum pro fisco Regio exigenda.

Ex quo item multorum querimonijs accipimus, quosdam Officialium nostrorum præsertim Tucholien. prætextu mandati prohibitorij de inuectione salis peregrini in Poloniam, innocentibus, si qñ finib. Terræ appropinquent, salem adimere. Quod quia iniquū est sub graui indignatione nostra prohibemus, ne de cætero cuiq; adimatur, nisi ultra fines transgresso.

Nobiles præterea Districtus Slochovv instar Rusticorum ut ligna ad arcem ducant, aut alia seruitia rusticalia faciant, cogi nolumus: sed antiquam consuetudinem seruādam esse decernimus.

Ad præcludendas aūt uarias hinc inde obloquendi uias, & controuersiarū occasiones, quæ solent oriri à Ciuitatib. & Oppidis contra Nobiles & Tabernatores tam Sæculariū q; Spiritualium qui coquunt, & alijs per tunnas uendunt ceruisiā: ita ordinatū est, qđ Nobiles pro utilitate eorum propria coquere liberè possunt ipsam ceruisiam, & si quid ex illa eis superabundauerit, id uendet ad suas Tabernas, uerum negociationem ceruisiæ nō exerceant, quod statu eorum foret indignum. Tabernatores uerò qui ultra miliare distant ab Oppidis uel Ciuitatib. & qui habent in suis priuilegijs facultatē coquendi ceruisiā: coquere illam possunt, quantū ad propinandum in eorum Tabernis sufficiet, nequaq; tamē per integras uel medias tunnas uendendi ipsam ceruisiam habeant: sub pœna decē Marcarum totiens, quotiens huic constitutioni contrauenerint soluendarum.

Cùm etiam Mercatores & præsertim peregrini siue exotici homines in Nobilitatis ac Ciuitatū iniuriam pelles, frumenta, humulum, linum, & alia mercium genera in Villis ac Pagis clàm & publicè coëmere, & negociationes illicitas exercere soleāt: authoritate nostra Regia firmiter prohibemus, ne id de cætero fiat. Statuentes ut deinceps subditi dñorum merces, & res suas uendibiles in proximas Ciuitates ducant, & in foro publico uenales exhibeant, legitima tamen dñorum suorum cum pellibus ferarum & bestiolarum syluestrium habita ratione. Alioqui emptoribus equos, & currus: uenditoribus aūt res uenditas à præfectis nostris adimi & cōfiscari uolumus.

Mandamus insuper, & ita omninò habere uolumus, ut Palatini debitores decimarum aratraliū & quorumuis Ecclesiasticorū prouentuum censuras contumaciter sustinen. ad huiusmodi debitorum solutionem remedijs opportunis compellant: ne Ecclesiastici ꝓuentibus sibi debitis fraudentur.

Postremò

Postremò ad tollendum errorem & incommoditatem ex uarietate, utilitate, & adulteratione monetæ prouenientem, unanimi consilio decretum & constitutum est: ut abolita in Prussia moneta uetere, Triplex noua sub nostris & Terrarum Prussiæ insignijs cudatur: uidelicet grossi, solidi, & oboli, siue denarij, ita ut uiginti grossi unam Marcã: quadraginta autem grossi siue duæ Marcæ florenum Hungaricalem constituant. Tres uerò solidi grossum, & sex oboli solidũ. Sitq; ea moneta in grani ualore & æstimatione par Polonicæ, & similiter noua cudenda est, æqualiter proporcionata: ut scilicet grossus Polonicus Pruthenicum æquet, & solidus ternarios duos, obolus uerò obolum ualeat. Curratq; huiusmodi moneta Pruthenica Regio edicto per totum Regnum, Mazouiam, & Lithuaniam, hoc tamen Illustris Prussiæ Dux usq; ad festum S. Martini proximum in deliberationem accepit.

Quæ omnia & singula ut præmissa sunt, in omnibus suis punctis, conditionibus, & articulis rata & firma esse uolentes, de certa nostra scientia & deliberatione, consensuq; tam Consiliariorum nostrorum status utriusq; quam etiam Nunciorum omnium Terrarum nostrarum Prussiæ statuimus & decernimus robur debitæ firmitatis habere, debere. Harum testimonio Literarum quibus Sigillum nostrum est impressum. Actum & datum in Ciuitate nostra Gedanen. feria tertia proxima post festum diuisionis beatorum Apostol. Anno domini 1526. Reg. nostri anno xx.

Sigismund. Rex ad Consiliarios Terrarum Prussię de Decimis Episcopo Vuladis. penden.

MAgnifici & generosi syncerè nobis dilecti. Accepimus Literas uestras, quibus nescimus prolixè ne magis ac indignè nobis, cùm aduersus Decretum nostrũ, quod de soluendis Decimis dño Episcopo Vuladislau. anno superiore iustè & æquanimiter tulimus, respondetis, idq; agitis, docentes nos quasi nouum aut desultoriũ Christianũ, de lege gratiæ, de sublato Sacerdotio Leuitico, de non contribuẽdo pastorib. nisi pascãt, & alijs tritis iã Apostatarũ cantilenis: non tẽpantes interim ab aculeis in suũ Episcopũ, & Pastorẽ. Vnde uehemẽter miramur, quæ est ista noua christiana ratio: Quia per Legem gratię, quæ tantũ Legi irã opãnti cõtradicit: per libertatẽ Euãgelicam, quæ solũ seruituti peccati opponitur, duplex, idq; ingens peccatũ aduersus diuinas & humanas Leges cõmittitis. Alterum nõ reddendo proximo suo atq; adeò Pastori quæ sua sunt: Alterum Literis & Decretis Principis sui non parendo. Si per Legem gratię liber est populus à soluendis Decimis quæ ministris Dei debentur: eadem Lege liber erit à soluendis tributis quæ alijs Ordinibus & potestatibus debentur. Nam Lege gratiæ omnes pariter Christiani in unam libertatem sunt asciti. Si ob hoc quod sublatum est Sacerdotiũ Iudæorũ, non plus habeant Sacerdotij christiani Sacerdotes, quàm id quod cõmune est omnibus, neq; illis suos prouẽtus deberi: pari ratione abolito Regno Iudæorum Christiani non plus erunt Reges, quàm cæteri Christiani, nam per Legem gratiæ omnes ex equo REGALE SACERDOTium esse censentur. Quod si christiani Principes Decimas & prouentus successoribus Apostolorum non rectè contulerunt, minùs rectè Apostolis ipsis primi illi Christiani precia bonorum suorum omnium conferebant. Si nephas est Pontificem ob non redditas Decimas populum excõmunicare, maius erit nephas qđ Apostoli ob negatam pecuniã Ecclesiæ dicatã, utraq; morte cõdemnabãt. Si nõ pendendum est Pastori, nisi pascat, & doceat: non pendẽdus erit etiã à Plebe suus census Ordini seu statui Militari, nisi militet, & populũ Dei tueatur: Si deniq; non sunt ualidæ dotes & Priuilegia maiorum & antecessorum nostrorum Ecclesijs collata, cuius erunt firmitatis illa alijs Ordinibus sub paribus signis, pari atramento, & pelle, concessa? atq; hæc sunt illæ Euangelicæ rationes quæ nunc orbem Terrarum seditionibus, tumultibus, periurijs, & sacrilegijs implent. Graui igitur & molestissimo animo ferimus, quod aduersus Decretum nostrum tales Literas, talibus impijs dogmatibus cõsutas miseritis, quæ non solum indigna sunt auribus nostris, & ab uniuersa Ecclesia Catholica damnata: Sed etiam à nobis, & alijs christianis Principibus publicis edictis uetita. Et proinde denunciamus uobis hanc immutabilem sententiam, & uoluntatẽ nostram quod Decretum ipsum nostrum iustè & legitimè latum nulla ex parte mutaturi, neq; dominum Episcopum, & Iura ipsius nostro debito patrocinio deserturi sumus. Et si in ea contumacia perseuerare uolueritis:

lueritis: Nos id quod ad iustum & Christianum Principem attinet, exequemur. Datum Petricouiæ decima Ianuarij. Anno Domini 1528.

ARTICVLVS III.

AN Dux Prusiæ ad ELECTIONEM Regis Pol. pertineat? Quodque ab eo ad Regiam M. uel alioquin communes illorum Commissarios appelletur. Præterea R. M. Literas publicæ fidei aliqua iniuria in Prusia grauatis dabit.

Responsum datum Oratoribus Ducis de Prusia super facultate eligendi Regis.

QVod Legatio Illustrissimi Dñi Ducis Prusiæ in primis cõtinebat, de facultate eligẽdi Regis: Sup eo negocio expedẽs Maiestas Regia unà cũ uniuersis Cõsiliarijs suis singularẽ in se & Regnũ suũ propensionem eius Illustritatis, proindeq; cupiens illi hac in re ex animo gratificari, reuoluit Maiestas sua uti se factura recepat cũ Iura & Priuilegia, tum uerò acta & consuetudines Regni ueteres, comperitq; adeò diligenter cautum & obseruatum esse omni tempore, ne quis alius excellentioris ordinis præter CONSILiarios Regni Ius eligendi Regis haberet, ut etiam & Duces MAZOuiæ qui Principes erant indigenæ Regij, & uetustissimi generis, ut deniq; & filij Regij domini naturales huius Regni, post obitum patris neq; locũ, neq; uocem eligẽdi Regis habere potuerint. Sed & Magistri Prusię qui homagia Regibus & Regno Pol. præstabant, non solum ut Principes, sed etiam ut Consiliarij Regni qui pari modo loca in Senatu habebant hoc ipsum Ius Electionis obtinere non potuerunt. Proinde cum Illustriss. Dñs Dux Prusiæ ut prudens Princeps satis intelligat nihil esse perniciosius in omni Rep ub. quam aliquid aduersus Leges & instituta uetera perpetua serie & usu approbata committere, neq; aliunde grauiores casus & perturbationes oriri, boni consulere dignetur eius Illustritas, quod Maiestas Regia & uniuersi Consiliarij Regni q eius Illustritati integerrimo animo afficiuntur, non possunt eam rem ut insolitam & institutis Regni aduersam concedere. Præsertim cum id in omnibus Conuentibus exigant uniuersi Regnicolæ, ut nihil aduersus Iura & morem Regni ueterem statuatur. Neq; mirum aut indignum uideri debet eius Illustritati, quod habens locũ suum in consilijs, Terrarum Comitijs, & Conuentibus generalibus, ad Electionem Regis non pertineat: cum itidem non pertinebant antecessores eius Illustritatis, ac Duces MAZOuiæ, & hic fuit mos & usus in hoc Regno ab initio receptus & obseruatus. Sed & in GERmania ubi uigent Leges Cæsareæ, non omnes Principes Ius habent eligendi Cæsaris, qui locum suum habent in Conuentibus publicis. Similiter in Regno BOHEmiæ, & alibi, quod notius est quam ut explicari sit opus. Alioqui nisi res esset aduersus Iura & instituta Regni, quæ Maiestas sua nollet ulla in parte turbari & labefactari, libentissimo animo Maiestas sua & Consiliarij uniuersi gratificarentur eius Illustritati, propter hanc illius erga Maiestatem Regiam & Regnum eius quam omnes cognoscunt propensionem & obseruantiã, neq; ullo pacto sibi aliter eius Illustritas persuadere dignetur.

A' Duce Prusiæ ad Regiam M. appelletur, quæ etiam Literas publicæ fidei dabit. Responsum Oratoribus Ducis Prusiæ in Conuentu Petricou. die x. Ianuarij datum.

QVod ad Appellationes ab Illustris. Domino Duce Prusiæ ad Maiestatem R. interpositas, & interponendas pertinet: nemo uel mediocriter in Iure uersatus ignorare potest, proprium esse Ius unicuiusque superioris domini, ut ad ipsum à quouis subiecto & Vasallo appelletur. Quippe quod non aliunde magis dominium & subiectio dignoscitur. Cum itaque Priuilegium eius Illustritati concessum clarè testetur, eius Illustrit. se cum omnibus conseruare debere erga Maiestatem suam, uti fidelem subditum & Vasallum de Iure decet, & articuli trãsactionis satis declarẽt Maiestatẽ suã ea duntaxat priuilegia & immunitates eius Illust.

con-

confirmasse, qui huic transactioni & superioritati Maiestatis suæ non repugnarent: neq; de Appellationibus, quæ Iure & consequentia propria ad superioritatem pertinent, aliquid est exceptum: nemini dubium esse debet ad Maiestatem suam Ius appellandi pertinere, quemadmodum & alia omnia superioritatis Iura pertinent, quæ nō sunt in Priuilegio nominatim exempta & excepta. Siquidem sublatis Appellationibus nullum extaret uerę superioritatis uestigium.

Similiter & de dandis à R.M.SALVIS CONDVctibus intelligi debet, Ea etenī res non modo conueniens est & iusta, sed etiam pro conseruando communi statu & tranquillitate apprime necessaria. Ex denegatis enim Appellationibus & saluis conductibus à superiori dominio, oriri solent diffidationes, deprædationesq; communium subditorū, ex quibus & ad bellum plerūq; peruenitur. Maiestas uerò Regia neq; debet neq; uellet ulla in re aduersa eius Illustritati ac subditis eius unq; deesse. Quare hortatur Maiestas sua eius Illustritatem, ut quæ propria sunt Maiestatis suę & Iuris eius superioris, his eius Illustritas non nitatur Maiestatem suam priuare, & transactionem factam, quæ satis clara est, istis disceptationibus in alium sensum torquere, & labefactare, in præiudicium M. suæ & communis boni status detrimentum. Quod si utiq; molestum id esse deberet eius Illustritati, quod merito esse non debet, neq; illam iustæ rationes M. suæ permouerent, licet esset cum dispendio Iuris & auctoritatis M. suæ, tamen potius quam eius Illustritati Maiestas sua displicere in hoc deberet, ita se conseruare dignabitur in causis tam Appellantiūm, quam etiam qui sub saluis conductibus iusticiam quærunt, ut est in Causis, si quę inter Maiestatem suam & eius Illustritatem inciderent, expressum in Priuilegio transactionis articulo decimo septimo, qui incipit: Item quod ad Iurisditionem inter Maiestatem R. & Principem attinet, &c. deputare uidelicet dignabitur Consiliarios suos, & illos quo ad eiusmodi actus à Iuramento sibi obnoxio absoluet, & iusticiam ministrare præcipiet. Eos uerò Iudices cum in Causis proprijs eius Illustritas suscipere non recusauit, in alienis merito refutare non debebit.

ARTICVLVS IIII.

Sigismundi Regis ad Archiepiscopum, Magistrum, & reliquos Ordines Liuoniæ Legationis fragmentum.

QVia Sacra Maiestas sua Reuerend. dominum Iohannem Archiepiscopum Rigen. & Episcopum Therbatensem occasione nonnullarum differentiarum in Liuonia exortarū molestationes nonnullas tanto uiro indignas pati accepit, eius Maiestas officij sui esse existimauit, ut, quoniam Rigen. & Terbaten. Ecclesiæ iam dudum protectione Regum Pol. ac Lithuaniæ Ducum utuntur, causæ atq; differentijs ipsius domini Archiepiscopi non deesset, ne quid in eius præiudicium atq; iniuriam ageretur. Ideoq; hos Nuncios suos ad D. Liuoniæ Magistrum, & hūc Conuentum Maiestas eius misit: qui actionibus ijs contra Reuerendissimam P. suam instituendis interessent, referrentque Maiestati suæ quid de ipsa causa & Reuerend. D. suæ statu decerneretur.

Ad Archiepiscopum Liuoniæ Legationis fragmentum.

Nuncij Sacræ Maiestatis Regiæ, omnia pro honore & commodo Reuerendissimi D. Archiepiscopi agent, dum modo uicissim D. Archiepiscopus in his rebus, quibus subditi se grauatos merito conqueruntur, iusto moderamine utatur: ne Maiestas sua rem uideatur postulare indecentem.

CAPITVLVM IIII.

De infeudatione Castri Bytovv & Ciuitatis Luneburg.

AD perpetuam rei memoriam. Nos SIGISMVN. &c. Vniuersis & singulis præsentibus & futuris harum seriēm inspecturis Manifestum facimus, quia uigentibus olim bellis inter Sereniss. fœlicis memoriæ CAZimirum Regem parentem & prædecessorem nostrum, ac inter Ordinem dictum sanctæ Mariæ Teu thoni-

thonicorum in Prusia Illustris olim Princeps dominus Ericus Sitineñ. Pomeraniæ, Cassubiæ, Vandaliæ Dux & Princeps Rugiæ, multa in ipsis bellis & controuersijs fauoris beneuolentiæ & obsequij sui erga prędictum Serenis. parentem nostrum officia exhibere, & suppetias non uulgares illius Maiestati defunctæ aduersus hostes eius præstare solitus erat, ac ob eam causam illi Arcem Bytouu una cum Oppido ibidem consistente, nec non Ciuitatem Lunenburgk cum uniuersi fructibus & prouentibus ad illam pertinentibus idem Serenis. parens noster ad arbitrium & beneplacitum suum concesserat, ut id ex literis, & alijs monumentis abundè constat. Deinde uerò ad eam beneuolentiam & coniunctionem quæ inter Serenis. prædecessores nostros, & prædictum dominum Ducem Ericum, ac posteros eius intercesserat, etiam affinitas & necesitudo accesit, quæ ad hæc usq; tempora mutuis officijs & amore coaluit, ita ut prædictas Arces & Oppida repetita quidē aliquoties, tamen non grauatim, & nos, & Serenis. fratres ac prædecessores nostri possideri à nominatis Ducibus Pomeranię citra Iurium Regni sui detrimentū ferebāt. Cum postremo nos ad has terras nostras Prusiæ uenientes inuiseret officiosissimè Illust. Princeps dominus Georgius Stetineñ. Pomeranię, Cassubiæ, Vandalię Dux & Princeps Rugiæ Nepos noster ex sorore charissimus, & suā, ac Illustris fratris sui germani domini Barnini singularem erga nos propensionem animi & obseruantiam declarauit, remisitq; nobis & successoribus nostris de dote Illustris. olim dominæ Annæ sorori nostræ à præfato Serenis. domino Rege Kazimiro patre nostro promissa, quatuordecim millia aureorum Hungaricalium: uolentes uicissim erga Illustritates eorum uberiorem amorem nostrum testari, et illas, earumq; successores nobis ac Regno nostro arctiori beneuolentia & cōiunctione deuincere, attamen Iuribus Regni nostri non deesse, illis & earum hæredibus masculis, Arces & Oppida prædicta Bytouu & Lunenburgk cū omnibus, & singulis eorum subditis, Vasallis, fructibus, libertatibus, eminentijs, censibus, prouētibus, Iuribus, & pertinentijs uniuersis, sicuti illa ad arbitrium & beneplacitum, ut dictum est, Serenis. prædecessorum nostrorum, & nostrum hactenus usu & fructu tenuerunt, de cōsilio & consensu dominorum Consiliariorum tàm Spiritualium, quàm Sæculariū Regni nostri tenen. haben. fruen. uten. & possiden. in perpetuū Iure feudi pro nobis & successoribus nostris Regibus Poloniæ dedimus, & concessimus, ac illos de eis ipsis Arcibus & Oppidis Bytouu & Lunenburgk inuestiuimus, & tenore præsentium damus & concedimus, illosq; & eorum hæredes de ampliori gratia & beneuolentia nostra ab omni iuramento, necnon tributis & exactionibus quibuscunq; nobis & posteris nostris ratione dictarum Arcium & Oppidorum præstandis dimittimus, & liberos facimus, pollicemur præterea dictos Principes in prædictis Arcibus & eorum pertinentijs quātum in nobis est defendere & tueri, tenebuntur tamen & obligati esse debent præfati domini Duces, & eorum successores ad singulas successorum nostrorum Regum Pol. coronationes, uel uenire ipsi, uel Consiliarios, aut Officiales suos mittere, qui hoc ipsum Ius feudale de præfatis Arcibus & Oppidis ad Regnum nostrum pertinens, ita ut iam dictum est, recognoscent, & literas eius recognitionis & renouationis ipsius feudi, quæ gratis illis debent dari, à nouis Regibus accipient. Quo si aliqua legitima causa impediti hoc Officium, & debitum in coronationibus successorum nostrorum non fecerint, nihil ea negligentia illis detrimenti afferre debebit, dummodo alio breui tempore post Coronationem id præstare curauerint. Vbi uerò ipsi Principes domini Georgius & Berninus Duces Pomeraniæ sine legitimis masculis feudi hæredibus, uel eorū legitimi masculi feudi hæredes non relicta prole uirili decederent, stirpsq; & progenies eorum mascula & legitima deficeret, extunc prędictæ Arces & Oppida Bytouu & Lunenburgk cum omnibus suis bonis, subditis, Vasallis, fructibus, libertatibus, Iuribus, eminentijs, & pertinentijs uniuersis, ac cum pleno Iure & possessione citra omnem difficultatem ad nos, & posteros nostros Reges Pol. redire debebunt: Salua tamē Iurisdictione interim perpetuo, prouentibus, decimis seu Episcopalibus, cum Villis bonis & piscaturis ac libertatibus ad Reuerendum Ioannem Episcopum & Ecclesiam Vuladislauiensem ex antiquo pertinentibus. In cuius rei testimonium Sigillum nostrum est præsentibus appensum. Actum & datum in Ciuitate nostra Gedaneñ. die inuentionis S. Crucis. Anno Domini 1526. Regni nostri anno 20.

CAPITVLVM V.

Literæ feudi & homagij Ducis Oszuuiacimensis & Zatoriensis.

IN NOMINE DOMINI AMEN. Ad perpetuam rei memoriam Nos Kazimirus Dei gratia Rex Poloniæ, Magnus Dux Lithuaniæ, Russiæ, Prussiæ, &c. dominus & hæres. Notū facimus per præsentes nostras Literas omnibus et singulis, quibus expedit. Quod ueniens ad pręsentiā nostrā pręclarus dominus Venceslaus Dux Oszuya

czimeñ. & Zatorieñ. &c. frater noster dilectus, cupiens & petens Regno nostro uniri & incorporari, Literas & priuilegia quorundam Regũ Bohemiæ in præsentia nostra posuit & ostendit, quatenus ipsum & ipsius successores in eisdem priuilegijs, & in alijs libertatibus conseruaremus, & confirmaremus, in protectionemq; & tuitionem nostrã, ac Regni nostri reciperemus, prout ipsum, ipsiusq; successores, antecessores Reges Bohemiæ tenebant, & tuebantur. Nos uerò priuilegijs ipsius uisis, & sufficienter examinatis, tãquàm iustis & rationi consonis, tum & petitioni ipsius acclinati, attendentes ipsius liberum accessum & unionem ad nos & Regnũ nostrum, ipsum dominum Venceslaũ Ducẽ Oszuyaczimeñ. & Zotarieñ. in nostram & Regni nostri tuitionem & protectionem recepimus, & recipimus, ac priuilegia per Reges Bohemiæ sibi & suis antecessoribus data & cõcessa confirmauimus & confirmamus. Insuper & à Iuribus nostris feudalibus quomodocunq; ad nos spectantibus & pertinentibus, à bello dum & quãdo expeditio bellica fieret & cõtingeret aliarum Terrarum Regni nostri, à contributione seu datia omni in quam Terræ Regni nostri consentierint ex quacunq; causa seu modo, cęterisq; seruitijs & grauaminibus quocunq; nomine uocantur, seu in futurum uocabũtur, tàm de persona, quàm de bonis mobilibus & immobilibus liberum fecimus, dimisimus, & in futurum facimus, & dimittimus. Etsi quispiam habens bona in prædicto Ducatu ab obedientia domini Ducis Zatorieñ. se subtraxerit, & ad nos recurrerit: talem nõ suspiciemus, neq; defendemus, sed remittemus & compellemus eum ad obedientiam domini Ducis Zatorieñ. Et si aliquando aliquis Nobilium, aut Plebeiorum de eodem Ducatu Zatorieñ. ad nostrã uel Regni nostri Iudicium prouocauit & appellauerit: sic prouocañ. & appellañ. non admittemus ad nostram audientiam seu Iudicium, sed remittemus, & in futurum mandamus remitti ad eundem Ducatum Zatorieñ. ut ibidẽ in omni negotio per subditos prædicti domini Ducis Iustitia petentibus administretur: & generaliter ipsum dominum Ducem, et ipsius successores, tum & Ducatum Zatoriensem, seu dominium, in omnibus Iuribus & priuilegijs conseruamus, & in perpetuum uolumus conseruari, quæ ab antiquo ad ipsum, & dominium ipsius pertinebant & spectabant. In cuius rei testimonium &c.

Literæ super Ducatum Zatoriensem. 1494.

IN NOMINE DOMINI AMEN. Ad perpetuam rei memoriam, quoniam humani generis actiones memoria perpetua indigentes plærunq; ab hominum notitia dilabuntur, nisi scripturarum seu testium munimine fuerint renouata: Proinde nos Ioannes Albertus Dei gratia Rex Pol. necnon Terrarum Cracouiæ, Sandomiriæ, Siradiæ, Lanciciæ, Cuiauiæ: supremus Dux Lithuaniæ, Rusiæ, Prusiæ: ac Culmeñ. Elbingeñ. & Pomeraniæ dominus & hæres &c. Significamus tenore pręsentium quibus expedit uniuersis, præsentibus, & futuris, hárũ notitiam habituris. Quomodo quamuis à multis iam retroactis annis Terra seu Ducatus una cum Duce, Ducibusq; Zatorieñ. cum omnibus eorundem Iuribus, inscriptionibus, & cum omnibus & singulis Terrigenis, necnon Ciuitate Zathor, alijsq; Oppidis, & cum Castro seu fortalicio eodẽ nomine Zathor dicto, alijsq; omnibus Fortalicijs, nec non uillis, hæreditatibus, possesionibus, & omnibus eorundẽ censibus seu utilitatibus, fluuijs, syluis, eorũq; usibus tàm Ducalibus, quàm etiam aliorum quorumcunq; Terrigenarum & subditorum cuiuscunq; conditionis existant in toto ambitu dicti Ducatus consistentibus, cũ omni Iure, proprietate, & dominio, nobis, ditioniq; nostræ seu Regibus & toti Coronæ Pol. pertineant, & sunt incorporati, appropriati, ascripti, & perpetui, irreuocabiliterq; uniti, nobisq; & Coronæ nostræ pręfatæ subiecti, cum omnibus eiusdem Ducatus subditis tàm Spiritualibus quàm Sæcularibus. Quam incorporationem, unionem, confœderationem, & subiectionem uetustam, semper ratam, firmamq; & inuiolabilem perpetuoq; duraturã habuimus, habemus, perpetuoq; habere uolumus: Nihilominus præclarus Dux Ianusius eiusdem Ducatus Zatorieñ. modernus dominus, hæres, & possessor ex succesione suorum parentum Ducum Zatorieñ. procedens, una cum Illustri Ducissa domina Barbara cõsorte sua legitima, easdem ueteres inscriptiones, incorporationes, uniones, & subiectiones, constantes & recognoscẽtes nouis se inscriptionibus, fœderibus, Ligis, uenditionibus, atq; subiectionibus pariter cum præfato pleno & integro Ducatu Zatorieñ. nobis & omnibus successoribus nostris Regibus & toti Coronæ Pol. cum plena potestate & autoritate, perpetuoq; duraturis matura deliberatione & consilijs, cuius intererat præhabitis uoluerunt inscribi, tantoq; firmius incorporari, & subijci, prout iam nunc se inscribunt: & prout proprijs inscriptionibus præfati Ducis Ianusij, consortisq; suæ præfatæ, necnon omniũ Terrigenarum pariter & Ciuitatensium præfato Duci Ianusio subiectorum sufficienter est firmatum & expressum.

expressum. Proinde ut hæc unio, Incorporatio, inscriptioq́ præfati Ducis Ianusij & consortis suæ, necnon totius Terræ & Ducatus eiusdem uenditio, realisq́ satisfactio per nos sibi facta ad effectum deducatur, sitq́ solidior & firmior perpetuo & in æuū, recognoscimus nos apud præfatum Ducem Ianusium tanquàm apud uerum & indubitatum heredem præfati Ducatus Zatorieñ. & apud Illustrem Barbaram consortem suam præfatam emissæ præfatum Ducatum Zatorieñ. una cum Castro seu Fortalicio, et Ciuitate tota Zatorieñ. et cum omnibus bonis, possessionibus, Villis tàm Ducalibus quàm etiam Terrigenarum et subditorum quorumcunq́, quicunq́ seu quæcunq́ in præfato Ducatu consistunt, emptione, uenditioneq́ perpetua et irreuocabili, perpetuo et in æuum, pro octuaginta millibus florenorum Hungaricalium auri ueri puri et iusti ponderis. Pro quib. sibi iam plenè et ex toto satisfecimus realiter et cum effectu: prout ipse Dux Ianusius una cū prefata sua consorte eandem satisfactionem et solutionem proprijs Literis et Sigillis, consortisq́ eiusdem una cum Terrigenis et subditis suis fatetur et recognoscit: Nosq́ et futuros successores nostros Reges et Coronam Pol. de accepta satisfactione et solutione quitauerunt, et liberos dimiserunt. Et tamen præter hoc, tenore præsentium promittimus, Quod nos et successores nostri Reges, et tota Corona Pol. pro finali satisfactione præfati Ducis Ianusij et consortis suæ præfatæ pro dicto Ducatu Zatorieñ. et bonis ad ipsum pertinentibus, debemus, tenemur, tenoreq́ præsentium pollicemur, et tenebimur, nosq́ obligamus præfato Duci Ianusio, et dictę consorti suæ, pro quolibet anno dare et soluere de Zuppis nostris Vielicensibus et Bochnensibus ducentas Marcas pecuniæ communis monetæ et numeri Polonicalis, et sedecim bancos salis donatiui, usq́ ad extrema tempora uitæ eorum, seu utriusq́, seu ad mortem præfatorum Ducis Ianusij et consortis præfatæ eiusdem. Ita tamen, Quod pro quolibet quatuor temporibus singulorum annorum per quinquaginta Marcas, et per quatuor bancos salis, dare eisdem, seu utriq́ eorundem, uel alteri eorundem qui super uixerit, præfatas ducentas Marcas dare & extradere tenemur, et debemus, tenebimurq́ et debebimus. Et similiter nostri successores Reges, et tota Corona Poloniæ, dare eisdem, uel alteri eorum modo supra scripto soluere et cōplere tenebuntur. Si uerò quod absit pro aliquibus quatuor temporibus usq́ per unū integrum annum præfatum censum ducētarum Marcarum, et sedecim bancos salis, prout præmissum est, soluere neglexerimus, uel nō curauerimus, uel successores nostri neglexerint, uel non curauerint: Extunc post cuiuslibet anni integri decursum post huiusmodi negligentiam sequentem in alijs ducentis Marcis præfati Duci Ianusio & suæ consorti succumbemus, & successores nostri succumbent. Post præfatorum uerò Ducis Ianusij & Barbaræ consortis suæ legitimæ obitum: Extunc præfatus Ducatus Zatoriensis cum Castro & Ciuitate, & cum omnibus Terrigenis, omnibusqúe bonis & subditis tàm Spiritualibus quàm Sæcularibus, cuiuscunq́ conditionis existant cum omni Iure hæreditario proprietate & dominio cum titulo re, Iureq́ uenditionis, & emptionis in manus nostras, uel successorū nostrorum Regum & toti Coronæ Poloniæ perpetua & irreuocabili successione, Iureq́ hereditario perueniet, & deuoluetur. Quē iā exnūc, prout extūc, & extūc prout ex nunc, ipse dux Ianusius unà cum consorte sua præfata nobis, Regibusq́ & toti Coronæ Poloniæ condescendit, & resignat, & ita sicut præmissum est condescendunt & resignant. Et præter hoc, præfatus Dux Ianusius una cum consorte sua proprio iuramento corporali, hāc uenditionem, emptionemq́, necnon inscriptionem & subiectionē, conseruationemq́ irreuocabilem atq́ perpetuam iam approbare, confirmare, & robore effectualiter de facto debet & tenetur, debētq́ & tenentur. Et similiter Burgrabius Castri seu Fortalicij, & omnes terrigenæ, Ciuesq́ Zatorieñ. iurare debent nobis, Regibusq́ & toti Coronę Pol. nūc iam & in posterum, quotiens opus fuerit, ad tenendā nobis, Regibusq́ & toti Coronæ Pol. fidem seu fidelitatē: & tam præfatus Dux Ianusius una cum consorte sua specialibus literis suis, necnon omnes & singuli terrigenæ eiusdem Ducatus Zatorieñ. etiam proprijs literis inscribere se debent, & propria sigilla ad literam pargameneam appendere, promittendo obedientiam, fidelitatemq́ nobis Regibus & toti Coronę Pol. præstandam, & post mortem præfatorum Ducis Ianusij, & consortis suę præfatæ nulli alteri possessionem dicti Castri, ciuitatisq́ Zatorieñ. & totius terræ seu ducatus Zatorieñ. dare, facere, & resignare, nulliq́ fidē & fidelitatem ac obedientiā præstare & facere quam nobis Regibus & toti Coronæ Pol. debent & tenentur. Quilibetq́ eorum debet, & tenetur. Qui etiam terrigenę omnes & quilibet eorū debet & tenetur, debebuntq́ & tenebuntur, specialiterq́ pro Burgrabio dicti Fortalicij seu Castri & Ciuitatis Zatorieñ. & pro semetipsis, iam nunc, & quotiens opus fuerit, seu quotiens præfatus Burgrabius mutari & institui debebit, etiam uiuente præfato Duce Ianusio, cauere & fideiubere atq́ corporaliter iurare. Quod præfatum Castrum fideliter tenebit, & nulli alteri in præfato casu mor-

tis præfatorum Ducis Ianusĳ & cõsortis suæ quam nobis Regibus & toti Coronæ Pol. condescendere & resignare debebit, & tenetur. Debet etiam & tenetur præfatus Dux Ianusius una cũ præfata consorte sua in uita sua, quamdiu omnipotens Deus eam eis concesserit, nobis necnon Regibus & toti Coronæ Pol. in omnibus aduersis assistere, & nos cõtra omnem inimicum iuuare, una cum præfatis terrigenis & subditis suis, seu cum toto suo Ducatu & eiusdem incolis, quando, & quotiens opus fuerit. Nos uero etiã præfatum Ducem Ianusium, suosq; terrigenas & subditos, totumq; Ducatum tenere & cõseruare debemus & tenemur sub nostra terrestri, & totius Regni Pol. tutela: & eum ab omnib. inimicis suis opprimere eum uolentibus sibi assistere, & eum pariter & consortem pręfatam eiusdẽ defendere & tueri pollicemur, & tenemur. Volumus etiam ut in necessitate alicuius disturbĳ terrestris, uel cuiuscũq; guerrę aut intranquillitatis, ipse Dux Ianusius in Castrum seu Fortalicium, Ciuitatemq; Zathor gentes nostras immittere debeat libere ad requisitionem nostram, uel nostri Capitanei Cracouieñ. ut tanto securius ab hostiũ incursu ipsum Castrũ & fines Regni nostri tutius, & in meliori pace conseruare ualeant, ad quod etiam faciendum se sua inscriptione una cum pręfata sua consorte subdiderũt. Ex quo aũt pręfatæ Illustri dominę Barbarę cõsorti dicti dñi Ducis Ianusĳ pro dote & dotalicio suis, quæ habebat in præfato Ducatu Zatorieñ. sibi inscripta & reformata, per nos & per Coronam nostram seu Regnum Pol. completis præmissis, est sibi satisfactum. Ex tunc præfata Ducissa Barbara tenebitur, teneturq; literis sui mariti domini Ducis Ianusĳ, necnon etiã suis proprĳs præfatã satisfactionem recognoscere, nobisq; literas suæ reformationis restituere, & easdem Inscriptiones dotis & dotalicĳ præfatis literis extinguere & mortificare. In cuius rei testimonium Sigillum nostrum præsentibus est subappensum. Actum Cracouiæ, feria tertia ante festum S. Petri ad uincula, anno Dñi 1494. Regni uero nostri anno 2. Pręsentibus Magnificis & Generosis Ioanne de Pilcza Russiæ, Dobeslao de Kurozuanki Lublineñ. Palatinis, Petro de Kurozuanki Thesaurario Regni Pol. & Cracouieñ. Capitaneo, Petro Myszkouuski Vieluneñ. & Nicolao Strzezouuski Sanoceñ. Castellanis, Stanislao de Chodecz Capitan. Exercituum nostrorũ in terris Podoliæ, Andrea Koszyeleczki Bidgostieñ. & Ioanne Dunyn de Viazd Capitaneis, cæterisq; Dignitarĳs, Consiliarĳs, & Cubicularĳs nostris fidedignis testibus. Datum uerò per manus Venerabilis Gregorĳ de Ludbrancz Skarbimirieñ. & S. Floriani in Kleparz Præpositi, Regni nostri Vicecancellarĳ, syncere nobis dilecti.

Venditio Ducatus Osuiaczimen. Regi Poloniæ Kazimiro.

IN NOMINE DOMINI AMEN. Ad perpetuam rei memoriam. Ne temporum labentium cursus rerum gestarum memoriam secũ rapiat, et illos obliuionis errore confundat, mentibus humanis illud diuinitas inspirauit, præstitutq; remedium actiones, ordinationesq; humanas per tẽporis lapsum perituras, & uenditionũ, emptionumq; contractus, ne à posteris reuocentur in dubium, constans apex roboret literarum, & fides testium iugiter renouet & confirmet. Proinde nos Ianusius Dei gratia Dux & dominus Oszuyaczimeñ. Significamus tenore præsentium, quibus expedit uniuersis et singulis, præsentibus & futuris, publiceq; recognoscimus & fatemur. Qualiter matura deliberatione cum Illustribus fratribus nostris, Baronibus et Consiliarĳs nostris præhabita, etiam in optima ualetudine constituti, nullo dolo, fraude, aut ingenio seducti, nec per errorem aut improuide, sed de mera et spontanea uoluntate Ducatum nostrum et Terrã nostrãm Oszuyaczimeñ. quæ portione paterna nobis obuenit, Serenis. Principi et dño, domino Kazimiro Dei gratia Regi Pol. Magno Duci Lithuanię, hæredi Russię, & domino Prussiæ, Regnoq; suo & Coronæ Pol. pro quinquaginta millib. Marcarum latorũ grossorum Prageñ. numeri Polonicalis, quadraginta octo grosſ. in quamlibet Marcam computãdo. (Quæ quidem quinquaginta millia Marcarum latorũ grosſ. ab eodem domino Kazimiro Rege & Corona Pol. nos integraliter & effectualiter in pecunia parata & numerata pro huiusmodi Ducatu tulisse, & leuasse, & percepisse præsentibus recognoscimus, & profitemur) uendidimus, presentiumq; tenore uendimus, et uenditione perpetua, et irreuocabili præfato Serenis. Principi & dño, domino Kazimiro Regi & Coronæ suæ Polo. de illo cedimus, & ipsum resignamus, & inscribimus, cum omnibus & singulis dicti Ducatus et Terræ Oszuyaczimeñ. Castris, Fortalicĳs, Ciuitatibus, Oppidis, Villis, Teloneis, censibus, prouentibus, utilitatibus, fructibus, seruitĳs, homagĳs, allodĳs, exactionibus, collationibus, iurepatronatibus, culpis, emendis, piscinis, molendinis, lacubus, agris, pratis, syluis, borris, uenationibus, aucupationibus, mellificĳs, pascuis, rubetis, mericis, fluuĳs, torrentibus, aquarumq; quibuslibet decursibus, montibus, fabricis, ferrifodinis, plumbifodinis,

dinis, auri & argenti, æris & cuiuslibet metalli fodinis, monetis, Iudicijs & bannis, seu inhibitionibus uenationum, & pœnis inde sequentibus, consuetudine uel de Iure utilitatibus, honoribus, conuentionibus, honorantijs, feudis, feudatarijs, uasallis, uasallarijs, Nobilibus, Rusticis & Plebeis, hominibusq; habitantibus, et habitaturis, cum potestate ibi mercata publica et Nundinas celebrandi, faciendi, datias, pedagia, gabellas, & alia omnia onera realia & personalia, ordinaria, extraordinaria, atq; mixta, quocunq; nomine nuncupentur imponendi, exigendi, & exigifaciendi, cum mero & mixto dominio, supremo & infimo, omnimoda Iurisdictione, plena gladij potestate, et exercitijs eorundem, cū uniuersis alijs utilitatibus quæ ibi hactenus sunt, & in posterum naturaliter, aut industria humana fieri poterunt, quibuscunq; nominibus aut cognationibus uel uocabulis nuncupentur, prout idem Ducatus & terra longè, latè, et circumferentialiter in basso & plano, in gadibus et limitibus, et terminis est distinctus, cum omni Iure Ducali, dominioq; mero et mixto, supremo & infimo, titulo et proprietate prout eandem Terram et Ducatū nos et nostri prædecessores tenuerunt & habuerunt, nihil nobis aut nostris successoribus cuiuscunq; dominij, Iuris, feudi superioris, & proprietatis, tituli, & memoriæ in eodem Oszuyaczimeñ. Ducatu quomodolibet reseruãdo, per dictum ipsum Kazimirum Regem & suam Coronam Pol. suosq; successores Reges Pol. habendum, tenendum, possidendum, et ad usus suos beneplacitos cõuertendum renunciantes publicè, et per expressum omni Iuri, titulo, feudo, dominio, & proprietati, quod hactenus illic habuimus, et progenitores, antecessoresq; nostri habuerunt, pure simpliciter, et de plano, & sine aliqua conditione, Ius, titulum, dominium, proprietatem, atq; feudū dicti Ducatus et Terrę Oszuyaczimeñ. eidem Serenifs. Principi domino Kazimiro Regi, et suæ Coronæ Pol. resignantes, absoluentes, omnes et singulos Barones, Nobiles, Scultetos, Ciues, Oppidanos, & Kmetones, incolas et singulas personas Ecclesiasticas et Sæculares quocunque nomine censeantur, aut quacūq; dignitate uel conditione perfulgeant præfati Ducatus et Terræ Oszuyaczimeñ. à nostra obedientia, & feudo, Iuramēto, et fidelitate, ac obligatione eosdē Barones et Nobiles, Scultetos, Ciues et Oppidanos, Kmetones et incolas, personasq; Spirituales et mundanas eiusdem Ducatus, in obedientiam, feudum, et utilitatem prædicti Serenifs. domini, domini Kazimiri et sui Regni ac Coronæ Pol. subijcimus et supponimus per præsentes. Et ne in posterum dubitari quomodolibet possit, quo Iure, titulo, & conditione, Castra, Ciuitates et Oppida, atq; Villæ in dicto Ducatu et Terra Oszuyaczimeñ. consistentia, per nos eidem Serenifs. domino, domino Kazimiro Regi et suo Regno ac Coronæ Pol. uenditæ et resignatæ, et subiectæ sunt, conditionem eorū pro futura memoria duximus præsentibus exprimendum. Inprimis quidem fatemur, quod Castra principalia Oszuyaczimeñ. et ualentes huiusmodi Ducatus, et Terræ prædictæ cum duabus Ciuitatibus seu Oppidis, uidelicet Ciuitas ipsa Oszuyazim cum teloneo et molendinis, et Kanthi cum teloneo et molendinis, nec'non Villæ Bielany, Lauki, Babicze, Lipnik, Osyek, Brzesczye, Monouicze, & Duuory, sunt, esseq; debent de mera proprietate titulo atq; dominio præfati domini Kazimiri Regis et sui Regni ac Coronæ Pol. Quoniā cum præfata Castra, Ciuitates et Oppida, telonea atq; Villæ nulli alteri nisi nobis sunt censuales & obnoxiæ ac subiectæ, præfatus etiam dominus Rex cum omnibus pertinētijs, appendentijs, & emolimentis ea possidebit. Item recognoscimus et publicè profitemur, quod etsi Villæ Polanka antiqua, noua Polanka, Vulosyenicza, Poramba, Grodzyecz, Sparouicze, Nidek, Vitkouicze, Glabouicze, Bulouicze, Czanicze, Malecz, Czacuga, Nouauyesz, Roczìny, Sbroskouice, Brzezinka, Raysko, Francyskouicze, Przecyessyn, Skiedziey, Vithkouice, Vilamouice, Helcznarouice, Bnyakouu, Dzuekosse, Miklussouice, Pissarouicze, Halcnouu, Bijertolouice, Komorouice, Zebraca, Restuuina, Rabkouice, Starauyess, Ianussouice, Tharmassy, & aliæ omnes in prædicta Terra Osuyacimeñ. consistentes per certos Terrigenas, & Nobiles Ducatus prædicti teneantur & inhabitentur. Quia cum nos & progenitores nostri supremum Ius Ducale ferè in illis omnibus habuimus, cæterosq; census, tributa, labores, seruitia, & obuentiones ex illis Iure nostro Ducali percipiebamus: Vnde etiam Villas prædictas in signum altioris firmitatis cum omnibus censibus prouentibus & oneribus eisdem domino Kazimiro Regi & Coronæ Poloniæ resignamus, & eisdem renunciamus. Item omnes Literas, Priuilegia, munimenta, inscriptiones, obligationes, contractus, & quascunque scripturas, quas nos uel consanguinei fratres aut successores super dicto Ducatu eiusdem titulo & proprietate, & dominio habuimus, habemus, uel habebimus, quem in derogationem, uel læsuram Iuris, proprietatis, tituli & dominij præfati domini Regis & sui Regni, ac Coronæ Poloniæ in dicto Ducatu Osuyacimeñ. & præsenti nostræ resignationis uergenda, uel quomodoli-

 bet

bet facienda,& quæ nobis aut fratribus,uel consanguineis nostris possent prodesse,& dicto domino Kazimiro aut Coronæ Polo. obesse anullamus, cassamus,extinguimus,& mortificamus,easdemq́ nullius decernimus,& profitemur roboris uel momenti, suspectasq́,& uitiosas declaramus. Item ut huiusmodi nostra uenditio & resignatio præfato domino Regi & suo Regno,& Coronæ Pol.de dicto Ducatu Ossuyacimeñ. facta iuxta desyderium cordis nostri funiculo multiplici roborata,perpetua,atq́ pacifica,nullum futuræ litis,inquietationis,aut dubietatis habens respectum perseueret:promittimus, spondemus,nosq́ uerbo Ducali circa fidem nostram & honorem sine dolo & fraude catholica promisione astringimus et obligamus,quod uenditionem & resignationem nostram de dicto Ducatu & Terra Ossuyaczimeñ. per nos ut præmittitur dicto Serenifs.Principi domino Kazimiro Regi & suo Regno ac Coronæ Pol.factam,Illustres Principes domini Venceslaus Zatorieñ.Przemislaus Thosleñ.germani nostri Duces,omnesq́ consanguinei nostri affines & proximi gratam,ratam,firmam habebunt,tenebunt,nec in aliquo directe uel indirecte quæsito colore occasione huiusmodi uenditionis & resignationis contrauenient,aut eam impedient quouis modo.Nosq́ prædictum Serenifs. Regem & suum Regnum,ac Coronam Polo. ab omnibus impedimentis,litibus,molestationibus, perturbationibus,infestationibus,offensis & iniurijs tàm à præfatis dominis Venceslao & Przemislao germanis nostris,quàm ab omnibus consanguineis et proximis nostris,et à quacunq́ persona cuiuscunq́ conditionis existat,& quacunq́ fulgeat dignitate, Spirituali siue Sæculari,à quibus occasione præfatæ nostræ uenditionis resignatio & contractus præfati Ducatus & Terræ Ossuyacimeñ.ipse Serenifs.dominus Rex & Regnum ac Corona Pol.læsi,molestati,perturbati,offensi,& impediti fuerint, ipsum dominum Serenissimum Regem,suum Regnum & Coronam Pol.nos intercedere,& euincere, nullam interponendo præscriptionem iuxta Ius nostrum Ducale tenebimur,eliberareq́ sub fide & honore.In cuius rei testimonium Sigillum nostrum Ducale præsentibus est subappensum. Datum in Gliuice feria secunda ante festum S. Matthiæ Apostoli, anno Domini 1457.Præsentibus Strenuis,Generosis & Nobilibus,Ioanne Sassouuski,Zauissa Bohemo,Nicolao de Kamieñ.Krystek Schelhem de Schothmank, Misliborio de Orzesse,Ioanne Karnic de Sambork,Michaële Laskouuski, Nicolao Myskouuski, Nicolao Sassouuski,Ioanne Vuyec de Thomica, Procopio de Suyantosfouice, Hinkone Suuyatlik de Zass,Ioanne Tlema, Vrbano de Kopcouice, Michaële de Zauyerce Notario nostro, & alijs fidedignis testibus circa præmissa.

Cracouiæ 1457. NOS IANVSSIVS Dei gratia Dux Ossuyacimeñ.recognoscimus tenore præsentium quibus expedit uniuersis,tàm præsentibus quàm futuris,notitiam præsentium habituris.Quod à Serenifs.Principe domino Kazimiro Dei gratia Rege Pol. Magno Duce Lithuaniç,hęrede Russiæ,Prussiæq́ domino,& à Regno,Coronaq́ sua Pol.quinquaginta millia Marcarum latorum grossorum Prageñ. numeri Polonicalis quadraginta octo grossos in quamlibet Marcam computañ. in uim totalis & integræ solutionis pro Terra & Ducatu Ossuyacimeñ.per nos ipsi Serenifs.Principi domino Kazimiro Regi et Coronæ Pol.uenditis recepimus,& de manibus Magnificorum & Strenuorum ac Nobilium dominorum Ioannis de Czyssouu Castellani & Capitanei Cracouiensi,Gregorij de Branyca Castellani Radomieñ.Andreæ de Tanczyn,Ioannis de Rythuuiany Capitanei Sandomiriensis,Ioannis de Tarnouu,Ioannis de Melstyn,& Grot de Ostrouu in effectu leuauimus. Vnde & eundem Serenifs. Principem dominum Kazimirum Regem Pol.&c.& suum Regnum,& Coronam suam Poloniæ. Nos Ianussius Dux prænominatus quietamus,& absoluimus,quietatosq́ & absolutos pronunciamus per præsentes. Omnesq́ Literas,& obligationes cuiuscunque existant tenoris,quas præfatus dominus Rex & suum Regnum, & Corona Poloniæ,aut sui fideiussores nobis super solutionem dictarum quinquaginta millium Marcarum latorum grossorum, aut illarum aliqua portione,dederunt,mortificantes,& cassantes præsentium per tenorem: profitentes illas nullius esse efficaciæ,roboris,uel momenti,& iam præfatum dominum Kazimirum Regem & Coronam Poloniæ nobis occasione emptionis Terræ Ossuyacimeñ. recognoscimus, & profitemur in aliquo non teneri. In cuius rei testimonium Sigillum nostrum præsentibus est appensum. Datum Cracouiæ feria quinta post Cinerum,anno Domini 1457.

Iuramentum

Iuramentum Ducis Zatorien.

EGo I. Dux Zatorien. Iuro, quia fidelis & obediens ero cum omnibus subditis Ducatus mei, & cum Ducatu meo Serenisſ. Principi domino A. &c. Regi Pol. &c. gratiosissimo & ipsius successorib. Regibus, & Regno, ac Coronæ Poloniæ, pro bono statu M. Regiæ & Reipub. Regni Polon. & pro utilitate M. Regiæ, & Regni consulam, & quæ sentio M. Regiæ successoribus & Regno Pol. nocitura præcustodiam, et pro posse meo auertã, ac omnia fideliter ad partem M. R. & Regni Pol. agam fideliter et obedienter, mandatis M. Regiæ & successorum suorum parebo, & ea implebo, Literas meas iuxta contractum per olim Serenisſ. dominum Iohannẽ Albertũ inter me & Regnũ factũ sub meo & subditorum meorum Sigillis dabo M. R. ad thesaurum Regni, subditosq; uniuersos meos ad iurandum iuxta contractũ inducam, & iurari, aliaq; quæ ex condictamine debeo facere, faciam. Sic me Deus adiuuet, & hæc sancta Christi crux.

Iuramentum Terrigenar. Ducatus Zatorien.

EGo P. Iuro quia fidelis ero Serenisſ. Principi & domino domino Alexandro Dei gratia, &c. gratiosissimo & Regno ac Coronæ Pol. & post mortem Ducis Ianussij Zatorien. domini mei gratiosi neminem alium quam ipsum dominum Alexandrum Regem & successores Poloniæ pro domino suscipiam, & me ei subijciam, ac pro posse meo procurabo omne bonum, & auertam omne malum quod sciuero imminere R. M. & suo Regno Polon. omniaq; faciam fideliter, obedienter, & diligenter quæ ad subditum bonum & fidelem pertinent. Sic me Deus adiuuet, & hæc sancta Christi crux.

CAPITVLVM VI.

De xiij. Ciuitatibus Scepusij.

TAmetsi Reges Pol. & semper ferè contra hostes uicinos in statione excubare oporteat, & solum eorum prouentu metallorum prouincijs ad meridiem & occidentẽ sitis sterilius esse uidetur: Nihilominus KAZIMIRVS tertius Rex Polon. confectis tot bellis, factis præterea alijs tot sumptibus, Regi Hungariæ magnam pecuniç uim mutuo dedit: in qua etiam Scepusij 13. Ciuitates Iure obligationis ac hypothecæ in possessionem accepit. Et quia ad tempus præstitutum æs ei restitutũ non est, aliæq; conditiones contractus & Inscriptionum in Thesauro Regio repositarũ expletæ non sunt, Scepusium ipsum pœnis ac Vadijs in ipsis Literis obligationum contentis & interpositis tantum immersum, illigatumq; habet, ut si redimendum esset, unius Regni pecuniæ ad illud eliberandum uix sufficerent, propter quas obligationis conditiones & nodos, non tantum usufructus, qui ex obligatione possessori uenit, uerùm etiam ipse fundus qui æquiualenti summa ab emptore acquiritur, Regis & Regni Poloniæ proprius esse censetur.

CAPITVLVM VII.

De Ducatu Mazouiæ.

Sigismund. Regis ad Mazouiam Legatio.

REs ipsa per se nota est, nec dubitaturũ aliquem inter nos arbitror, qui modo mediocri rerum peritia imbutus sit: Quomodo aliquot retro sæculis gens & lingua nostra in has oras & regiones quas modo incolimus cõmigrauerit, sedesq; hic in his locis fixerit, cumq; in infinitam penè multitudinẽ coaluisset, omnesq; finitimas nationes sibi infensas esse prospexisset, id quod Lex naturæ & reliquarum gentium mos suadet, ad unum omnia deferre constituerat, ut ita uni qui sit optimus summa rerum tradita eius Imperio pareret. Sic enim & aduersarijs resistere, & tranquillius uitam agere se posse existimauerit. Cuius rei argumento sunt, multæ & uetustæ Literæ ueterum Regum, & Ducum signis cõmunitæ, quç tum per Arces, tum uerò per templa religiosissimè custodiunt. Satisq; constat Meschkonem primũ, eundemq; pijssimũ Ducem, & Boleslaũ primum Poloniæ Regẽ omnes ferè Episcopatus istos, qui nedum in Regno Poloniæ, sed etiã in finitimis prouincijs habent fundauisse, puta Archiepiscopatũ Gneznen. Episcopatus Cracou. Vuladislauien. Posnañ. Vuratislau. Culmen. Lubucen. in Pomerania Caminen. & alios plurimos. Cuius Regis Imperio cum uniuersæ gentes linguæ nostræ parerẽt

incredibile dictu est quam longè, lateq; terminos ditionis suæ propagarent, & quanto ter tori uicinis nationibus existerent. Tandem uerò (ut ferè omnibus rebus usuuenit) dum eadem gens nostra in Arcem summæ potentiæ, decorisq; euaserat, ut sunt res humanę fluxæ, & fragiles, extincto illo ipso tam prorege quam Rege in deterius prolabi, & in diuersas factiones, qui Ducatus uocabantur, scindi cœpit. Ita quod ex uno, eodemq; amplissimo Regno multi Ducatus succreuerant. Demum cum successu temporis homines multitudinis Principum pertæsi essent, sublatis è medio multis, iterum res omnis in potestatem unius, hoc est, Regis deuenerat.

Tamen Ducatus ipse MAZOVIAE singulari quadam prouidentia diuina usque in hæc tempora seorsum ab Regno Poloniæ auulsus sub Imperio Ducum Mazouiæ uigebat, quatenus stirps mascula nō defuerat. Cum uerò Deo ita ordinante nuper stirps illa Ducalis in Mazouia penitùs extincta esset, Iure naturæ & gentium æquum est, ut membrum à corpore suo iam dudum separatum rursus tandem corpori suo uniretur, & sub Imperium unius capitis, hoc est, Sereniss. domini, domini SIgismūdi Regis Pol. domini nostri gratiosissimi & Coronæ Regni Pol. adiungeretur. Quod negocium tētatum quidem est in proximè præterito Cracou. Conuentu cum Oratoribus Ducatus Mazouiæ per Regiam Maiestatem, & Senatores Regni: Sed Oratores ipsi Mazouiæ renitebantur, nec super eisdem rebus aliquid tractare uolebant, asserentes se nullam facultatem uel mandatum super eiusmodi rebus habere ab his qui eos miserunt. Quare Maiestati suæ supplicauerunt, ut totum hoc negocium uniendi & incorporandi Ducatus Mazouiæ ad Regnum & Ducatum ipsum, & ad Incolas eius dimitteret, & Conuentum ad talia tractanda Varsouiæ indiceret. Quod sua Maiestas ex singulari sua clementia effecit, conuentumq; hunc Varsouien. indixit, & agi uoluit. Nosq; huc ad uos in eo negocio misit, ut uobiscū super eiusmodi rebus ageremus. Cum itaq; sua Maiestas Regia planè perspiciat indecorum & pene absurdum esse, si pars suo toto non congruat, suadet & hortatur, imò præcipit, ut cum (Deo uolente) iam unius capitis & corporis membra effecti estis, etiam unis Legibus atq; institutis utamini, eis uidelicet quibus mater ipsa nostra Polonia, reliquæq; Terræ Mazouiæ, puta Plocen. Gostinen. Raven. Sochaczouien. & Belzen. utuntur: prę cipuè quo ad expeditionem militarē & bellicam attinet, cupit sua Maiestas ut eam æquo Iure & ordine cum uniuersis Terris Regni Poloniæ subeatis, & inuicem super his rebus conferatis, & omnia hæc de quibus supra mentio habita est, in præsentia nostrum constituatis & firmetis.

Id cum effeceritis multum honoris & dignitatis atq; commodorum rebus uestris inde accedet, libertatibusq; & cæteris summis prærogatis, quibus nihil est dulcius, perfruemini: & Regiæ Maiestatis domini mei clementiss. gratiam uobis conciliabitis, uobisq; ac posteris uestris, tum & bono ac tranquillo statui uestro optimè consuletis.

Alia Legatio.

POst dictam gratiam Regiam, & Literas fidei oblatas, dicendum, satis esse iam declaratum, Terras Mazouiæ unum esse corpus & unam hæreditatem regni Poloniæ, unam gentem, unam linguam, unos dominos ipsorum ab initio semper extitisse: partito uerò Regno inter Duces, ut alias Terras, ita & Ducatus, Terrasq; Mazouiæ decedentibus masculis Iure feudi ad corpus unitatē Regni denuò redijsse, quæ omnia ex Literis, Inscriptionibus, & exemplis ita clarè cōstant, ita in recenti memoria existunt, ut nullis rationibus & argumentis inficiari possint.

Cum itaq; placuit diuinæ Maiestati reliquā masculā sobolē Ducū Mazouiæ ab humanis auferre, & reliquæ Terræ Mazouiæ Iure feudi, & iuxta inscriptiones ueteres ac recentes in Maiestatē Regiā & Regnū Poloniæ recidissent: Licet Maiestas sua potuisset è uestigio possessionē earundē Terrarū accipere, & illis sicuti reliquis Terris & subditis suis imperare, tamen uoluit Maiestas sua uti decet clementē & benignissimū Principē, rem alioquin iam prius transactam iterum placidè & æquanimiter transigere. Non enim dedignata est Maiestas eius primū Legationib. benignissimis illos ad debitū ipsorū cohortari, deinde etiam ipsamet ad eos descendere, & iustis rationibus, modisq; clementissimis Ius suū & debitum illorum ab eis exigere: quibus cum iustè reluctari nō potuissent, tandem uniuersi Iusiurandum Maiestati suæ & Regno suo Poloniæ præstiterunt.

Quamuis autem petijssent tum & pariter in Conuentu Cracou. dari sibi in Ducem & dominum Illustrissimū Principem SIgism. Augustum, filium Maiestatis suę charissimum, tamen

tamen Maiestas eius id tum illis, & demum in Conuentu Cracou. denegauit, quod nollet uideri is qui Iuribus Regni sui quicquam detraheret, quin magis conducere putet, ut filio suo & omnibus subditis suis Regnum & DOMINIA VNITA QVAM SCISSA & diuisa relinqueret.

Siquidem Ducatus Mazouiæ mera est hęreditas & corpus Regni Polonię, possessusq; est ab initio à præfatis Ducibus Iure feudi. Quo quidem Iure iam maior pars ipsis Ducatus antea successiuè ad prędecessores Maiestatis suæ & Regnum Pol. recidit. Nempe Terra Raveñ. Terra Sochaczouieñ. Terra Gostineñ. Terra Ploceñ. Terra Visneñ. quæ omnes Terræ sunt Mazouiæ, sed eo Iure ad Regnum deuolutæ, atq; id non solum mascula stirpe non deficiente, sed etiã fratribus superstitibus partitis inter se bonis sibi inuicem nunquam succedere potuerunt, eoq; minus nunc succedere possent cum uniuersa stirps mascula defecit. Quod scientes & intelligẽtes domini Duces nouissimè defuncti, obtinuerant à Maiestate sua eam gratiam, magnis precibus & seruitijs suis, Quod ipsi duo fratres sibi inuicem succedere potuissent, et concessum illis erat hoc Priuilegium à Maiestate sua, non sine magnæ clementiæ testimonio, prout Literæ eo nomine confectæ satis declarant.

ARTICVLVS I.

Confirmantur Iura Mazouitarum.

OMnia Iura, Priuilegia, donationes, consuetudines, libertates, prærogatiuas, & successiones omnes omnium Nobilium, quorumuis subditorum nostrorum in Ducatu Mazouię, tam publicè quam priuatè, iustè & legitimè datę & emanatæ, in quorum seu quarum extãt possesione pacifica, in uita Ducum & dominorum suorum, confirmamus, & in robore conseruamus perpetuo. SIMILITERq; omnia Statuta Terrestria eiusdem Ducatus, cõsuetudines & articulos, quo ad Iudicia Terrestria & Castrensia in omnibus causis, controuersijs, & rebus quibuscunque in suo ordine antiquo, Statuto, tenore, & consuetudine conseruamus & confirmamus, iuxta antiquam eiusdem Ducatus consuetudinem, quibus non debent derogare nouæ consuetudines Regni perpetuò. *Sigism. Petric. 1529. Ex Statuto Mazon.*

Iuramentum præstitum per subditos Ducatus Mazouiæ feria quinta in uigilia exaltationis S. Crucis 1526.

EGo S. spondeo & Iuro, quia Serenis. Principi & dño, domino SIGISMVNDO Dei gratia Regi Polo. Magno Duci Lithuaniæ, Russiæ, Prussiæ, &c. domino meo gratiosissimo, eiusq; Maiestatis SVCCEssoribus Regibus Polo. fidelis, obsequens, & subiectus ero, ac omne bonum & commodum suæ Maiestatis & successorum ipsis Regum & Regni Pol. procurabo, ac promerebo, & quę sensero illis nocitura fore præcustodiam, & præcauebo, ac pro posse meo auertam, omniaq; fideliter & obsequenter curabo & faciam quæ ad bonum & fidelem subditum pertinet, ita me Deus adiuuet & sancta Christi crux.

Ducatus Mazou. Maiori Pol. adscribitur.

COnsentimus, ut iste Ducatus adiungatur & adhæreat, sicut & aliæ Terrę, Terris Maioris Pol. Quando pręsertim & Ducum tempore Duces ipsi erant cum Terris Maioris Pol. tempore belli. Nec ob aliam causam Terra Vischneñ. ipsis Terris Maioris Poloniæ sit adiuncta.

Ratio tamen ęqua Mazouitarũ haberi non potest atq; Polonorum, durantibus Constitutionibus illorum.

NVncij ex Terris Mazouiæ cum multa à nobis postularent, quæ concedi solent per nos alijs subditis nostris Regnum incolentibus, & Statutorum communi Iure fruentibus, à nobis hoc responsum tulerunt, quod dum sunt Iure & consuetudine ab alijs Regni nostri subditis seiuncti, nõ in omnibus eorum eadem ratio haberi possit, quæ habetur subditorum Regni. Sed si aliquãdo Iuribus & consuetudinibus se coæquare Regni nostri subditis uoluerint, quod in eorum arbitrio est positum, tum eorum ratio æqualis cum alijs est futura. Interim autem in eorum moribus, Iuribus, Priuilegijs, & consuetudinibus Priuilegio nostro confirmatis illos conseruabimus.

CAPITVLVM VIII.

Rex Sigismund. Duci Baren. ad quasdam Inscriptiones consentit.

SIGISMVNDVS Dei gratia Rex Pol. Manifestum facimus per præsentes uniuersis. Quia pro necessitudine & amore mutuo, qui nobis est cum Illustr. Principe domina Isabella Mediolani & Barij Duce matre, et socru nostra charissima, illi gratificari uolentes, ut in uita sua possit partim de seruis suis, partim etiam de religione & sacricolis bene mereri, & suę, suorumq; saluti consulere, tenore presentium consentimus, ut quandocunq; illi libuerit, possit inter seruos, & ad pia opera, aut quemadmodum illi melius uidebitur, decem millia Ducatorum in auro ex prouentibus annuis Ducatus Bareñ. distribuere, uel ad distribuendum inscribere, seu obligare. Promittimusq; uerbo nostro Regio pro nobis, & Illustriss. filio nostro Sigismundo nos eandem distributionem seu obligationem per eius Illustritatem factam, firmam & ratam habituros. In cuius rei testimonium Sigillum nostrum præsentibus est impressum. Datum Cracouię die quarta Februarij. Anno Domini 1523. Regni uerò nostri 17. Sigism. Rex significat.

Vniuersitati ciuium Ciuitatis Bareñ. & Moduneñ.

MAgnifici, Nobiles, & Egregij, fideles nostri dilecti. Accepimus Literas quibus nobis dolorem nostrum de obitu Illustris Ducis Isabellæ, & fidem uestram erga nos declaratis, de qua non aliter nobis psuademus, neq; dubitauimus quin in eo euentu uos ita exhiberetis, uti probos & fideles subditos decet. Nos etiam uolumus ea erga uos gratia, & æquanimitate uti, & tales uobis Officiales præficere, ut nobis subesse nunquam Iure uos pœnitere queat.

Iohanni Dantisco & Ludouico Decio Iosto Oratorib. suis.

NObiles fideles dilecti, hesterno die allatæ sunt nobis Literæ Iosti ex Bario, quibus significat statum illius, & omnes res rectè se habere, nihilq; aduersi illic ortum, præter tumultum contra Iosue, qui & ipse tandem est sopitus. Allatę quoque nobis sunt Literæ à Ciuitatibus Bareñ. & Moduneñ. quibus fidem suam erga nos aduersum abundè testatur, quam, & aliorum pariter Iostus ipse declarat, prætereaq; scribit esse magnas querimonias omnium subditorum aduersus Iosue, & alios Offiles. Proindeq; efflagitant, ut cum illis iustitia ministretur, petitur confirmatio Iuriũ & Priuilegiorum, petuntur boni & æquanimes Officiales. Quocirca omnium prima erit illic cura uestra, ut uidelicet compositis & sopitis rebus, si quæ in perturbatione sunt, iustitiam unicuiq; ministretis, & Officiales tales cõstituatis quorum probitas & fides spectata est, & populo essent ex sententia. De Priuilegijs confirmandis respondimus nos id facere uelle, quod & uos illic eis polliceamini, & transumpta illorum nobis mittatis, quibus uisis libenter confirmabimus, quæcunq; iusta & honesta fuerint.

Carolo V. Cæsari.

SErenissime ac excellentissime Princeps. Significatum est nobis nuper ex Mediolano Illustr. dominum Mediolani Ducem petere decreuisse, uel fortè iam petiuisse à Maiestate uestra, ut Consilio Regni Neopolitano demãdare dignetur, quo Ducatum Bareñ. ad nos Iure legitimæ successionis deuolutum acciperet in sequestrũ: in quo idem dominus Dux Mediolani nescimus quid Iuris sibi competere asseuerat, & deducere nititur Illustr. olim dominam Isabellam de Arragonia Ducem Mediolani & Barij socrum nostram non hæreditario Iure, sed duntaxat uitæ suæ spacio illũ possedisse. Nos non dubitamus Ius certum & indubitatum penes nos & Sereniss. dominam Bonam coniugem nostram esse. Quod quidem non uerbis sed Literis, non unis, sed pluribus, sine cõtrouersia probare poterimus, quorum beneficio post mortem ipsius olim dominæ matris & socrus nostræ possessionem illius Ducatus continuauimus, quaq; priuari citra insignem iniuriam nostram non possumus. Cùm enim ad disquisitionem uentum fuerit, melius diplomata seu Priuilegia nostra quam nuda uerba uim Iuris & iustitiæ declarabunt.

Legatio

Legatio Sigismundi Regis ad Carolum V. Cæsarem data Stanislao Borek Canonico Cracouiensi.

CVm proximis his mẽsibus Illustrissima domina Isabella de Arragonia, Ducis Mediolani & Barij suæ Serenitatis mater, & socrus, ab hac uita discessisset, relicto iusto & hæreditario Iure Ducatus Baren. Sereniss. Bonæ coniugi Serenitatis suæ, filiæ uerò suæ, ad capiendamq́ possessionem eiusdem Ducatus, Serenitas sua ipsius Sereniss. coniugis suæ nomine, Nuncios & Procuratores nulla mora facta misisset, illiq́ ea ipsa possessione accepta, & aliquanto tempore continuata: rerũ & negociorum eiusdem Ducatus curam & administrationẽ suscepissent, Vicerex uestræ Maiestatis Regni Neapolitani eandem possessionem illis ademit, & sequestrem constituit qui ad causæ diffinitionem eidem Ducatui præesset: quasi lis esset sub Iudice, cum reuera nulla unquam fuerit, nec esse possit.

Totum enim Ius ipsius Ducatus apud Sereniss. dominam Reginam est ex legitima successione: cuius uim & seriem ex Literarum & Priuilegiorum exemplis, quæ mecum attuli, uestra Maiestas probe cognoscet.

Miratur autem uehementer Seren. domini mei celsitudo, cur & qua ratione tanta iniuria sit ei irrogata: cum totius orbis hominum Ius esse peculiare nõ ignoret, possessionem bonorum nemini nisi ad disquisitionem uocato, Iureq́ uicto adimi solere. Si enim Illustriss. dominus Mediolani Dux aliquid Iuris haberet, quo sibi persuaderet hunc ipsum Ducatum fore suum: alijs modis quam ui Iusticia sua sibi quærenda erat.

Carolo V. Cæsari Sigism. pro restituto Ducatu gratias agit.

SEreniſſime ac excellentiſſime Princeps &c. Nuncius noster quem in causa Barensi ad uestrã Maiestatem miseramus tandem redijt: duas res gratissimas afferens, quarum hæc potissima est, qđ declarauit V.M. in ea beneuolentia erga nos pmanere, quã nobis ex ea sanguinis cõiunctione, quæ nobis cum illa intercedit pollicebamur: est deinde nobis per quã gratum qđ V. Maiestas Ducatum Baren. nobis restituere dignata est, nõ adeò propter ea cõmoda quæ illinc habituri sumus, quã quod hi dissidentes animos nostros inuicem uidere uellent, qui alienis malis lætari solent. Agimus igitur uestræ Maiestati quas maiores possumus & debemus gratias, relaturi etiã quacũque parte & occasiõe id facere possumus, ut amori nostro nunq́ intermorituro, sed ppetua serie permãsuro ad summã coniunctionem nihil defuturũ esse uideatur. Cæterũ quia is Orator noster qui iãpridem apud uestrã Maiestatẽ fungit munere sibi à nobis iniũcto ob eas necessitates quæ subinde se offerũt adhuc munus ipsum aliquãtisper est obiturus, referretq́ à nobis nõnulla uestræ Maiestati: Idcirco rogamus illã plurimum, dignetur eius uerbis, qua solet benignitate, æquè ac nostris proprijs fidem adhibere. Valeatq́ fœlicissimè M.V. & uoto suo in omnibus optatis potiatur, nosq́ habeat cõmendatos. Datũ.

Eidem Carolo V. Cæsari.

SEreniss. ac excellentiss. Princeps &c. Rediens dudũ ad nos à uestra Maiestate Nuncius & Secretarius noster Borgius, declarauit nobis à M. V. nos in possessionem Ducatus nostri Baren. & Principatus Rossani restitui mãdauit, & Literas ad eã rẽ opportunas nobis attulit, de quo officio & amore fraterno M. uestræ fuimus admodũ cõsolati, & illi è uestigio gratias quas debuimus p Literas nostras egimus: uerũ facti nunc sumus certiores illinc ab Officialibus & Procuratoribus nostris ipsam possessionem nobis uigore Literarum Maiestatis uestræ restitutam denegari, remq́ prætextu quarundam Literarum aliarum Maiestatis quæ ex diametro sunt contrariæ inuestiturę, & alijs Literis nobis concessis in longum produci. Quibus scriptum dicitur (quod admodum nobis mirum uidetur) ut nisi uocato prius Illustriss. domino Duce Mediolani de restituenda nobis possessione nihil fieret: ut hac mora & difficultate iniecta, pariãt nobis aliquod incommodum, hi qui & fauorem nobis Maiestatis uestræ inuident, & nostrã mutuam coniunctionem, & necessitudinem ægrè patiantur. Cum autem & nos uocati non fuerimus quando possessio nobis indicta causa adimebatur, qui ad illam legitimè successimus, obtinuerimusq́ insuper inuestituram à Maiestate uestra, facto illi debito homagio, quæ concedi non solet nisi possessoribus, uel quibus possessio Iure debetur. Proindeq́ sequestrum cum ipsa Inuestitura nequaquam cohærere potest. Quocirca rogamus etiam atq́ etiam M. V. ut fratrem nostrum honorandiss. non patiatur nos ita & coniun-

coniunctionem & necessitudinem nostram mutuam apud se per æmulos nostros labefactari, ut etiam illud saltem quod nobis Iure optimo debetur, & M. V. iam semel concessit, & restituendum commisit consequi nequeamus: iubereq́ dignetur M. V. denuo, ut citra istas productiões & difficultates nobis ipsa possessio bonorum nostrorum reddatᵋ qua potiti, parati erimus coram M. V. aut eius collaterali cõsilio, nõ ipsi solum Illustr. domino Duci Mediolani, sed etiam unicuiq́ alteri pro Iure nostro respondere.

Carolo V. Cæsari Sigismundus Rex.

SEreniss. ac excellentiss. Princeps, Fecerunt nos certiores Officiales & Procuratores nostri hactenus, Arcem Baren. nõ esse nobis restitutã, nõ possumusq́ non uehementer mirari, ut cum semel M. V. Cæsarea pro sua æquitate ac in nos animi sui propensione super Inuestiturã ipsius Arcis Baren. dederit assensum, & beneplacitum suum, unde fit istud impedimentum, quo minus Decretum M. V. Cæsareæ locum habeat. Propter ea rogamus M. uestram omni studio ut tandem possessionem eiusdem Arcis Baren. nobis reddi & liberè dimitti faciat, & ut M. uestra Cæsarea aures hominib. maleuolis non accommodet, qui inter nos dissidium quærunt, coniunctionemq́ ac mutuam beneuolentiam & necessitudinem nostram dirimere contendunt, faciet Maiestas sua rem sua uirtute & nostra in se perpetua obseruantia dignam.

Legationis ad Cæsarem fragmentum.

NVncius noster hoc aget diligenter, ut restituamur in possessionem Ducatus Baren. & si Dux Mediolani aut quiuis alter prætendit se aliquod Ius habere ad Ducatum ipsum Baren. cum uocabit nos, aut Serenissimam coniugem nostram dominam Reginam in Ius, stabimus paratissimi omni Iudicio.

Et cum M. Cæsarea uult ministrare iustitiam Illustr. domino Francisco Duci Mediolani de Ducatu Baren. roganda erit, ut similiter administrare uelit nobis iustitiam in Ducatu Mediolanen. & in dotibus auiæ Sereniss. coniugis nostræ dominæ Reginæ, hoc est, in Ciuitate Cremonen. quoniã Maiestas sua Reginalis plus Iuris habet ad Ducatum Mediolanen. quam habet Dux Franciscus in Ducatu Baren. Aequum enim est & ualdè cõueniens & cum M. sua Cæsarea, uult ministrare iustitiam in uno, uelit etiam ministrare illam & in alio.

Item excusabit nos Nuncius quod tam diu homagium debitum Cæsareæ Maiestati non præstitissemus, nam id non negligentia ulla, sed cum propter longinquitatem itineris tum propter multas occupationes bellicas & curas, quibus ad hoc tempus districti fuimus facere distulimus. Nunc uerò mittimus mandatum sufficiens ad illud præstandum nam de Iure uiuente Illustr. olim matre nostra domina Isabella pręstare non attinebat, nec eramus obligati. Iurabitq́ Nuncius homagium nomine Reginal. M. prius, & demum si necessarium erit, Iura etiam præstabit nostro nomine postremo. Quamuis autem in uita eiusdem Illustr. matris nostræ populi & Vasalli Ducatus nostri Baren. promiserunt & rogauerunt solenni stipulatione, quod Sereniss. dominam Reginam post mortem & fœlices dies dictæ Illustr. dominæ Isabellæ Ducis. habituri essent in suam ueram & utilem dominam dicti Ducatus ac Ciuitatum & Terrarum ad illam spectantium, tãquam unicam legitimam & uniuersalem hæredem Illustr. olim dominæ Ducis. eiq́ præsenti, recipienti, & stipulanti ad sancta Dei Euangelia corporaliter manibus iunctis tacta sponte iurauerunt, & iuramenta corporalia præstiterunt. Quia tamen id fecerunt absq́ consensu Cæsareæ & Catholicæ M. roganda erit M. sua Cæsarea & Catholica consentire dignetur & admittere, ut dicti Vasalli & populi denuo Iuramentum faciant, & promittant, modo quo supra dictæ Seren. dominæ Reginæ quod eam recognoscent ueram dominam & patronam dictarum Ciuitatum & Terrarum, eiq́ de omnibus & quibuscunque fructibus, redditibus, introitibus, & prouentibus illarum respondebunt, & responderi facient secundum Iura & Constitutiones Regni Neapolitani, sicuti decet Vasallos facere & exequi.

Item impetrandæ erunt commissiones efficaces ut præfecti Cæsareæ Maiestatis non molestent deinceps nos in Ducatu ipso Baren. sed ut deinceps securum illum semper habeamus ab omni perturbatione.

Item quoniã Illustris olim mater nostra moriens multas donatiões & legata fecit testamento suo seruitorib. suis, & alijs multis personis etiã ad uitã illarũ, alienando multos ꝓuentus Ducatus nostri Baren. quod facere nõ potuit obstantib. pactionib. & Cõuentio-

nibus matrimonialibus quæ inter nos & illam intercesserunt: roganda erit M. Cęsarea ne eiusmodi testamentum & legata approbet, & confirmet, & si forte iam confirmauit et approbauit ignara existens de Iure nostro & pactione prædicta, ut cassare & inualidam facere priorem suam confirmationem surreptitiæ obtentam nostra & iustitię causa dignetur: prout apparet in capitulis Matrimonialibus quæ ostendentur.

Item petet nuncius noster à M. Cæsarea quod restitui faciat quatuor pascua montis serici quæ sunt ablata nomine Maiestatis suæ Cæsareæ, eo prætextu, quod prius ad usum Maiestatis suæ tenebantur.

Omnia autem supradicta aget nuncius, & tractabit communi consilio & opera cum Ioanne Dantisco nuncio nostro quem antea ad M. Cæsaream misimus.

Iustitia autem quam Serenifs. coniunx nostra domina Regina habet ad Ciuitatē Cremonam, est ista: Ea enim Ciuitas Cremona data fuit in dotem ab Illustriss. domino Duce Philippo uicecomite Illustriss. dominæ Blancæ filiæ suæ, quæ collocata erat in matrimonium Illustr. Comiti Francisco Stoicię proauo suæ Maiestatis, ex quo connubio nati sunt filij multi, qui omnes habuerunt dominium & prouentus dictæ Ciuitatis pro rata parte: Ex istis autem successoribus non extat persona aliqua legitima, nisi ipsa Sereniss. domina Regina, & Dux Franciscus: propterea medietas est de mera iustitia suæ Maiestatis, imò & plusquam medietas, ea ratione quod fœlicis memorię Illustr. domina Isabella Ducissa suę M. mater fuit filia Illustr. dominæ Hyppolitæ Sforciæ Ducissæ de Calabria filiæ legitimæ dictæ dominæ Blançæ, & ob id dicta Sereniss. domina Regina haberet Iustitiam & Ius in duabus partibus ex tribus dictæ Ciuitatis.

Mandati fragmentum.

SEd cum Illustris dominus Dux Sfortia pro Ducatu Barensi, ad quem nullum Ius habet, nos imperat, nos uerò ad Ducatum Mediolani plenum & perfectum Ius habeamus, Nihilominus tamen pro Ducatu Bareñ. respondere non abnuimus, modo rogamus Cæs. M. quam & tu uerbis nostris roges, ut cum primum de Ducatu Bareñ. nobis lis mouebitur, sua M. unico atq; eodem Iudicio, unoq; actionis cōtextu causam etiam Ducatus Mediolaneñ. atq; ita & Ciuitatis Cremoneñ. ad quam etiam Ius habemus dijudicare, determinare, & diffinire iubeat: id nos paribus, uel etiam maioribus officijs & meritis suæ Maiestati rependere semper præsto erimus.

Sigismundus Comiti de Nassom.

ILlustrissime Princeps nobis charissime, facti sumus certiores Illustr. Principem Franciscum Sforcia uelle nos impetere, & in Ius uocare pro Ducatu nostro Bareñ. cui nos non abnuimus quidem respondere Iure & Iustitiam nostram declarare, uerum cum nobis etiam Ius competat ad Ducatum Mediolaneñ. & Ciuitatem Cremoneñ. Rogamus plurimum tuam Illustr. facere uelit operam suam apud Cæs. M. ut cum nobis instituetur actio pro Ducatu Bareñ. committere dignetur M. sua Cæsarea, quo uno, eodemq; iudicio pro Ducatu quoque Mediolaneñ. ac Ciuitate Cremoneñ. ad quam etiam Ius clarum habemus, cognoscatur & difiniatur: informabit de his & alijs nostris negotijs plenius tuam Illustr. Orator noster Magnificus Ioannes Dantiscus de mente nostra sufficienter instructus: quem benignè audire, & plenam illi fidem adhibere uelit: nos uerò uicissim omnibus in rebus quibuscunq; poterimus tuæ Illustritati hanc operam referre curabimus. Datum.

CAPITVLVM IX.

De Samogitia & Pomerania.

SI Cosmographi non seorsim Samogitiæ & Pomeraniæ meminisse solerent, diuersumq; genus hominum Samogitas à Lithuanis, & Pomeranos à Pruthenis asseuerarent: & nisi præter ea ita rem sese habere ipse quoq; audiam: certe ego eas Prouincias, ipsam uidelicet Samogitiam sub Capitulo de Lithuania, cuius utiq; pars esse presumitur: & Pomeraniam sub Capitulo de Prussia, cui saltem contermina est: reposuissem: ne nimium diligenter Prouincias Regni enumerando, uel Cymini sector, ut est in prouerbio, uel intempestiuus opū Regni ostentator cautis lectoribus, ut hospitibus delicatis esse uidear. Ac proinde iam longe alia scripturienti penè oblito in memoriam earum Prouinciarum recordatio subijt. Vtcunq; autem illæ Prouinciæ, suis Magistratibus ac Iuribus diuisæ, ac descriptæ sint: cum tamen nulla publica Literarum monimenta de eis habeam, meminisse potius hic earum Prouinciarum, quam ipsa earū Iura, quibus Regno cohærent recensere cogor, hoc unum interea sufficere arbitratus, si earum alteram Regum Pol. alteram autem Ducum Lithuaniæ semper proprias ac tributarias fuisse, & esse, meminero.

CAPITVLVM X.
De Moldauia siue Valachia.

Homagium Palatini Moldauiæ.

POst plures tractatus inter Serenis. P. & D.D. Kazimirum tertium, Regem Pol. et Barones Poloniæ suæ Ser. et Regni nomine ex una, et inter Magnificũ Ioan. Stephanum Palatinum Moldauiæ, armigerosq; ipsius suo et Terræ Moldauiæ similiter nomine parte ex altera, partim personaliter, partim etiam per Regiæ M. nuncios diebus aliquot ab aduentu ipsius in præsentem dĩe habitos, dominus Palatinus Moldauiæ qui supra, propter defensionem à Poloniæ Regno habendam, feria secunda proxima post festum Natiuitatis Virginis gloriosæ Marię ad homagium Serenis. Principi domino Kazimiro Pol. Regi &c. inclitæq; suæ Pol. Coronę pręstandum, se, posteros, et Terram suam Iuramento ad fidelitatem, subiectionem, et obedientiam perpetuò seruandam, habendam et obstringendã consensit, hora tertiarum, eademq; die hora meridiei, uel paulò serius, homagium et corporale Iuramentum præstitit, iuxta informationem per M. R. datam. Primum itaq; Maiestate R. cum adhuc ille abesset, solium suum in Corona qua coronatus est, ascendẽte, ibiq; in apparatu integro, quem circa coronationẽ induit, sedente, Maiestatis sede septa Spiritualibus et Sæcularibus Prelatis et Summatibus infra scriptis, Stephanus Palatinus à M. R. per Magnificos nuncios ad uniendũ, faciendumq;, ea quæ debet, auisatus et conductus cum omnibus suis armigeris, Boiaris uulgari eorum dictis, eques uenit: ad latus uerò per unum suum fidelem habebat, cui Banderium quoque magnum sericeum coloris rubri, in quo arma Terræ Moldauiæ pulchrè auro depicta erant, præferebatur. Sui uerò omnes Terrigenæ bona hæreditaria, in Moldauia habentes, et alij omnes Curieñ. notabiliores Banderia parua, quilibet suum equum insedendo, manu tenebant. Ipsius, et Regijs clangentibus tubis: accedensq; ad solium M. R. ex equo descendit, dein Banderium manibus corripuit, ac mox cum Banderio uersus solium processit: id etiam sui omnes post eum fecêre: immediateq; solium accedens, flexis suo more genubus, et capite prono, Banderium usq; ad terram inclinat: similiterq; facientibus subditis: tenorẽ homagij his uerbis proferebat, M. Regia immota sedente, sed stantibus dominis: his uerbis in facie M. R.

Clementissime mihi Rex, ego Serenitati uestræ homagiũ facio, et præsto cum omnibus Terris, et hominibus meis, et peto tuitionem Serenitatis uestræ, et circa Iura, in Ireq; meo, et Dignitatibus cõseruari. Hic adhuc Banderium tenuit, pro genu autem flexione, de ritus sui more capite inclinato, tacto signo crucis sanctæ Iusiurandum fecit corporale, his uerbis:

Gratiosissime Rex, ego homagium pręsto, et Iuro, ac etiam promitto fideliter sine dolo et fraude uestræ Serenitati, successoribusq; Serenitatis uestrę Regibus et sacrę Coronę Regni Pol cum omnibus Terris, Baronibus, et hominibus meis, fidelitatem, esseq; fidelis et obediens Serenitati uestræ successoribus, et Coronæ Pol. Regni. Sic me Deus adiuuet, & sancta Christi crux.

Mox Iuramento finito, hęc respondit M. R. uerba residens in sede Maiestatis suæ: Nos te et Terras tuas in nostram protectionem recipimus, et circa omnes Dignitates & Iura omnia Terrarum tuarum tanquàm Palatinum nostrum relinquimus.

His dictis osculata est eum Maiestas Regia.

Osculo facto recepit Banderiũ M. R. manibus suis de Palatini manibus, in manusq; Marschalci Regni illud dedit. Hic primum armigeri omnes Palatini Moldauiæ stantes circa solium Maiestatis, sua Banderia parua è manibus in terram strauerũt, Marschalcoq; Regni pędicto Banderium magnũ de solio Maiestatis, iuxta ac conclusum erat, ad Thesaurum Regium deferente, et parua illa per Cubicularios M. R. collecta, itidem ad Thesauri locum ferebantur seruanda. Noluit quippe Palatinus et armigeri sui consentire, ut intra tractandum diriperentur: quin petijt ipsorum ut Banderia homagialia honestè seruarentur: propter maioris amicitiæ autoramentum. Quo facto M. R. non longè à se Palatinum tanquàm amicum et suum homagialem penes se locauit, & consedentibus illis, armigeri ipsius omnes sub forma iurauerunt tacta cruce.

Nos Barones, Vasalli, & tota terra Moldauiæ præstamus homagium nostro & totius communitatis Terræ Moldauiæ nomine, Serenissimo Principi domino Kazimiro & successoribus Regibus Pol. & Coronę Regni Pol. promittimusq; & iuramus omnem fidelitatem, subiectionem, & obedientiam in perpetuum Serenitati suæ Regno, & Regibus Poloniæ. Ita nos Deus adiuuet, & sancta Christi crux.

Quod quidem Iuramentum quidam eorum manibus cruci appositis, quidam uerò expansis supra, fecerunt. Eo facto Regia Maiestas omnes Palatini armigeros, uniuersam deniq; Curiæ suæ iuuentutem, militiæ symbolis insigniuit.

Huius actus Regij & Pol. Regni, tam notabili celebritati pro cærimoniarum more Reuerendiss. & Reuerendus in Christo patres & domini, ac Magnifici, Venerabiles, Strenui, Generosi, ac Nobiles interfuêre: Ioan. Vatropa Archiep. Leopolieñ. qui sancta tenebat ad Iuramenta. Matthias de Stara Lompza Episc. Camenec. & Ioan. Targouiczki Electus Chelmeñ. eidem suffragantes: Iacobus de Dambno Castellanus & Capitaneus Cracouieñ. qui ceruici Regio sacrũ imponebat, dirigebatq; diadema. Matthias de Bnyn Posnanieñ. Ioan. Amor de Tarnouu Cracouieñ. Spitko de Iaroslauu Sandimir. qui Sceptrũ Regni gerebat, differebantq; quippe hi domini Cracou. & Posnañ. Palatini, quod uterq; illud ferre nitebatur alter alteri se præferendo, unde unanimi consensu Pal. Sandom̃. Sceptra dedere pro hac uice duntaxat, Ioan. de Pilcza Rusię generalis, Iacobus de Buczacz Podoliæ, & Dobeslaus de Bussouu Belzeñ. Palatini: Raphaël de Iaroslauu Sãdomirieñ. qui etiam Regni Marschalcatũ gerebat, Nicolaus de Kurozuanki Siradieñ. Ioannes de Koszczyelec Dobrineñ. Nicolaus de Zmigrod Præmisſ. Michaël de Buczacz Halicieñ. Castellani: Creslaus de Kurozuanki Decanus Gneñ. Cancell. Petrus de eadem Kurozuanki Thesaurarius qui sub hac differentia pomum tenebat, Cancellario ipso homagij & Iuramentorum formam atq; tenorem pronunciante, Gregorius de Lubranyecz Præpositus Skarbimirieñ. Vicecancel. Regni Pol. Stanislaus de Brosno Marschalcus, Ambrosius Pampouski incisor Curiæ M. R. Ioan. Podlodouuski Zarnouieñ. Ioan. Oleski Malogosteñ. Castellani, Nicolaus de Tanczyn Gladifer, Ioannes de Tarnouu Vexillifer Cracouieñ. alijq; quam plures Nobiles iuuenes, & Regni indigenæ fide digni.

CAPITVLVM XI.

De Ducatibus prædictis à Regno, ab seseq; dislimitandis.

Lithuaniam à Mazou. Commissarij dislimitent.

PRouidentes difficultatibus & grauaminibus subditorum nostrorum Regni & Magni Ducatus Lithuanię, quæ occasione granicierum inter eadem dominia & Mazouiam tum inter Magnum Ducatum & Regnum sæpe contingunt, uolumus & decernimus, ut quotiens opus fuerit per nos Commissarij deputentur, & mittantur nostris expensis prouidendi, ad faciendas easdem granicies & iniurias componendas, occasione illarum hincinde exortas, quatenus absq; quærentium onere Iustitia eis ministretur. Sigism. Craci. 1510.

DE EODEM.

Dietæ & Iudicia antiqua inter Ducatus Lithuaniæ, Prussiæ & Mazouiæ, in locis solitis pro omnibus iniurijs & uiolentijs subditorum ex utraq; parte fieri debent de cętero, & innouari, iuxta antiquam consuetudinem & processus Terrestres. Sigism. Petric. 1529.

DE EODEM.

Commissarios iam nunc ad fines Regni emittemus, qui tam de finium regendorum, quam de alijs causis nomine iniuriarum suscitatis certum aliquid constituerent. Quocirca iam eos nominare, & dare uolumus. Sigism. Craci. 1543.

DE EODEM.

Quia tenemur paci & tranquillitati subditorum nostrorum consulere, Commissarios ad dislimitanda dominia Regni nostri à uicinis dominijs, puta Hungariæ, Marchiæ, Silesiæ, Pomeraniæ, Lithuaniæ, & Prussiæ, necnon ad resarcienda damna & iniurias mutuas designauimus: Cui quidem nostro instituto ut quam citissimè satis fieri possit, dabimus operam diligentem. Commissarij autem nostri etiam diligenter curabunt, ut pro ijs damnis, quæ per communes Commissarios Sereniss. Regis Romanorum, & nostros in Silesitis sunt decreta, hominibus nostris satisfactio iusta & competens impendatur. Sigism. Aug. Petr. 1550.

FINIS TOMI I. POLONICAE HISTORIAE.

B A S I L E Æ,

PER SEBASTIANVM HENRICPETRI, ANNO
SALVTIS NOSTRÆ INSTAVRATÆ,
CIↃ. IↃ. XXCII. MENSE SE-
PTEMBRI.

